COLECȚIA BIOGRAFII ARĂDENE

SERIA PERSONALITĂȚI CLERICALE

Preot dr. Pavel Vesa

Clerici cărturari arădeni de altădată

Editura GUTENBERG UNIVERS

https://biblioteca-digitala.ro

Preot dr. Pavel Vesa

Clerici cărturari arădeni de altădată

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Preot dr. Pavel Vesa

Clerici cărturari arădeni de altădată

Editura Gutenberg Univers
Arad, 2008

https://biblioteca-digitala.ro

Colecție editată sub egida Complexului Muzeal Arad
şi a Bibliotecii Județene „A. D. Xenopol" Arad

Volum apărut cu sprijinul financiar al Consiliului Județean Arad

Referenți ştiințifici: Prof. univ. dr. Nicolae Bocşan
Conf. univ. dr. Ioan Bolovan

Tehnoredactare: Călin Chendea

Tiparul executat la S.C. Gutenberg S.A. Arad
Calea Victoriei 41-43
Tel.: 0257-230670; Fax: 0257-254339
E-mail: gutenberg@arad.astral.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VESA, PAVEL
Clerici cărturari arădeni de altădată / preot dr. Pavel Vesa. - Arad: Gutenberg Univers, 2008
Bibliogr.
ISBN 978-973-1869-14-8

281.95(498 Arad):929

Editura Gutenberg Univers Arad - Editură acreditată de C. N. S. I. S.
COD 272

https://biblioteca-digitala.ro

Cuprins

Abrevieri 8
Cuvântul autorului 9
1. Protopopul cărturar Constantin Şuboni al Lipovei (1734-1812) 12
2. Preotul cărturar Nicolae Horga Popovici din Seleuş (1767-1811)13 ...16
3. Diaconul Grigorie Obradovici (1771-1847) 51
4. Preotul profesor Dimitrie Ţichindeal (1775-1818) 56
5. Protopopul Grigorie Gheorghe Chirilovici al Şiriei (1780-1849) 65
6. Protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu al Lipovei (1793-1861) 70
7. Ieromonahul Sebastian Ştefan Tabacovici (1807-1872) 77
8. Arhimandritul Ghenadie Popescu (1808-1876) 81
9. Protopopul Ioan Ţăranu al Lipovei (1808-1886) 90
10. Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862) 92
11. Preotul profesor Petru Varga (1810-1858) 107
12. Preotul cărturar Partenie Gruescu de la Căpălnaş (1813-1872) 110
13. Un devotat al Bisericii şi Şcolii: protopopul Petru Moldovan al Hălmagiului (1814-1868) 116
14. Preotul profesor Ioan Rusu (1816-1891) 124
15. Protopopul Ioan Raţ al Aradului (1818-1878) 129
16. Arhimandritul Ierotei Iosif Beleş (1822-1900) 133
17. Preotul bibliofil Ambrozie Jurma din Bata (1823-1892) 137
18. Arhimandritul Andrei Alexandru Papp (1825-1878) 142
19. Preotul bibliofil Nicolae Butariu din Bodeşti (1843-1890) 149
20. Protopopul Constantin Gurban (1845-1906) 173
21. Preotul George Lupşa din Dieci (1845-1920) 180
22. Preotul profesor Ioan Ghibu (1846-1915) 187
23. Arhimandritul Augustin Aron Hamsea (1849-1916) 189

https://biblioteca-digitala.ro

24. Un istoric al Episcopiei Aradului: arhimandritul Vasile Mangra (1850-1918) 196
25. Preotul profesor Roman R. Ciorogariu, apoi episcop la Oradea (1852-1936) 213
26. Protopopul dr. Ioan Trăilescu (1862-1909) 226
27. Protopopul Cornel Lazăr al Hălmagiului (1863-1931) 228
28. Preotul profesor dr. Ioan Petranu (1864-1904) 233
29. Preotul Iancu Ştefănuţ din Mândruloc (1864-1924) 239
30. Protopopul Fabriţiu Manuilă al Lipovei (1864-1935) 246
31. Protopopul Traian Văţianu al Aradului (1864-1940) 249
32. Protopopul Dimitrie Muscan (1864-1945) 253
33. Protopopul Traian Iulius Magier al Butenilor (1865-1909) 257
34. Preotul profesor Ioan Nicorescu (1868 - după 1945) 261
35. Preotul profesor Septimiu Sever Secula (1869-1912) 266
36. Protopopul Alexandru Munteanu a lui Vasile (1871-1929) 270
37. Protopopul Ioan Georgia (1871-1938) 273
38. Preotul profesor dr. Teodor Botiş (1873-1940) 276
39. Protopopul Procopie Givulescu al Radnei (1873-1946) 283
40. Arhimandritul profesor dr. Iustin Iuliu Suciu (1873-1953) 287
41. Protopopul Florian Roxin al Butenilor (1874-1930) 290
42. Profesorul şi compozitorul Trifon Lugojan (1874-1948) 294
43. Preotul şi istoricul dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947) 298
44. Preotul profesor Nicolae Mihulin (1878-1941) 348
45. Preotul Cornel Lazăr - directorul Tipografiei şi Librăriei diecezane (1879-1930) 352
46. Preotul profesor dr. Nicolae Popovici (1883-1956) 354
47. Preot profesor dr. Lazăr Iacob (1884-1951) 359
48. Preotul Cornel Iuliu Bodea din Dezna (1884-1957) 364
49. Preotul profesor Nicolae Bâru (1884-1967) 369
50. Protosinghel dr. Irineu Ioan V. Felea (1885-1944) 372

https://biblioteca-digitala.ro

51. Preotul-învățător Ioan Silviu Tomuția din Lupeşti (1889-1971) 375
52. Diacon profesor Sabin Evuțianu (1889-1977) 381
53. Preotul profesor dr. Ştefan Munteanu (1890-1948) 386
54. Preotul profesor Petru Bancea (1891-1964) 390
55. Protopopul Emilian Căpitan (1891-1976) 393
56. Protopop Cornel Magieru (1893-1947) 396
57. Preotul profesor Cornel Givulescu (1893-1969) 400
58. Preotul profesor Caius Turicu (1895-1968) 404
59. Preotul profesor Vintilă Popescu (1895-1971) 409
60. Protopopul Florea Codreanu (1897-1961) 413
61. Preotul profesor univ. dr. Simion Şiclovan (1898-1988) 419
62. Protopop Ştefan R. Lungu (1898-1991) 422
63. Preot dr. Roman Popa (1902-1984) 426
64. Preotul prof. univ. dr. Ilarion-Virgil Felea (1903-1961) 429
65. Preotul profesor dr. Ioan Petreuță (1904-1983) 440
66. Preotul prof. univ. dr. Petru Deheleanu (1909-1979) 444
67. Preot dr. Gheorghe Lupşa (1910-1989) 449
68. Preotul Petru Bogdan (1912-1971) 453
69. Preot iconom stavrofor Demian Tudor (1912-2001) 457
70. Preotul Vasile Frențiu (1913-1982) 465
71. Protopopul Alexandru Budai (1915-2000) 472
72. Preotul martir Sinesie Ioja din Rănuşa (1916-1958) 475
73. Preotul profesor Ioan Ageu (1917) 479
74. Preot prof. univ. dr. Gheorghe Lițiu (1919-2005) 483
75. Preotul iconom-stavrofor Gheorghe Căvăşdan (1920-1991) 487
76. Arhidiacon conf. univ. dr. Silviu Anuichi (1939-1994) 491
77. Un bibliofil şi colecționar de artă veche românească: preotul Ştefan Crişan (1948-1984) 495
78. Preot lector univ. dr. Dumitru Moca (1953-2004) 498

https://biblioteca-digitala.ro

Abrevieri

Arhive

A.N. Bucureşti	Arhivele Naţionale Bucureşti
A. N. D. J. Arad	Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Arad
A. E. O. R. Arad	Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Arad
A. P. O. R. Arad-Micălaca-Veche	Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Arad Micălaca Veche
C. N. S. A. S.	Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii Bucureşti

Biblioteci

B. A. R.	Biblioteca Academiei Române Bucureşti
B. E. O. R. Arad	Biblioteca Episcopiei Ortodoxe Române Arad
B. M. O. R. Sibiu	Biblioteca Mitropoliei Ortodoxe Române Sibiu

Periodice

A. B.	Altarul Banatului, Timişoara
A. I. I. A., Cluj-Napoca	Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie, Cluj-Napoca
An. B.	Analele Banatului, Timişoara
B. O. R.	Biserica Ortodoxă Română, Bucureşti
Bis. şi Şc.	Biserica şi Şcoala, Arad
L. R.	Legea Românească, Oradea
M. A.	Mitropolia Ardealului, Sibiu
M. B.	Mitropolia Banatului, Timişoara
R. I. S. B. C.	Revista Institutului Social Banat-Crişana, Timişoara
R. T.	Revista Teologică, Sibiu
T. R.	Telegraful Român, Sibiu
Trib. Pop.	Tribuna Poporului, Arad

https://biblioteca-digitala.ro

Cuvântul autorului

Ideea redactării şi publicării unui volum care să cuprindă între paginile lui biografia unor călugări şi preoţi de mir arădeni care, de-a lungul istoriei, au lăsat urme trainice şi au îmbogăţit, prin lucrarea lor, spiritualitatea ortodoxă română am avut-o de mai multă vreme, încercând să acoperim un gol simţit în istoriografia ecleziastică şi culturală arădeană. De mult se simţea nevoia publicării unei cărţi care să cuprindă biografia unor clerici arădeni, care, într-un fel sau altul, s-au făcut remarcaţi în domeniul lor de activitate ecleziastică.

Am căutat să prezentăm unele dintre cele mai reprezentative personalităţi clericale din părţile Aradului, fie că s-au născut în ţinuturile arădene, fie provin din alte locuri, dar toţi şi-au desfăşurat activitatea în părţile Aradului. Am inclus în volum numai călugări, teologi, preoţi de mir şi diaconi, nu şi episcopii, lor dedicându-le deja volumul: ***Episcopii Aradului. 1706-2006*** *(Editura Gutenberg Univers, Arad, 2007, 360 p.), apărut în* ***Colecţia: Biografii arădene, Seria: Personalităţi clericale****.*

Lucrarea, ***Clerici cărturari arădeni de altădată****, cuprinde un număr de 78 personalităţi clericale, însă, ar putea fi completată cu multe alte nume care nu figurează în volumul de faţă. De aceea, un* ***Dicţionar al clericilor arădeni****, având ca model cel publicat de părintele profesor dr. Mircea Păcurariu, ar fi mai mult decât necesar şi pentru părţile Aradului.*

În prezentarea noastră începem cu cei mai reprezentativi clerici iluminişti din părţile Aradului: protopopul Constantin Şuboni (1734-1812), preotul Nicolae Horga Popovici (1767-1811), diaconul Grigorie Obradovici (1771-1847) şi preotul profesor Dimitrie Ţichindeal (1775-1818). Ei, sunt poate, cei mai importanţi reprezentanţi ai clerului de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor. Toţi trei urmăresc acelaşi ţel pe care l-au promovat şi reprezentanţii Şcolii ardelene, contemporani lor, doar izvoarele de care se folosesc diferă, aşa cum deosebite sunt şi împrejurările istorice în care şi-au desfăşurat activitatea. Ei nu au avut privilegiul de a călători şi studia la mari universităţi europene ale timpului, s-au limitat doar la modestele şcoli de la Oradea sau Timişoara, poate Carlovitul în cazul lui Grigorie Obradovici. Toţi s-au cultivat însă permanent, păstrând contactul cu literatura şi cultura epocii, reuşind să depăşească barierele

https://biblioteca-digitala.ro

cunoaşterii iar dacă ar fi avut alte posibilităţi materiale, biografia lor intelectuală ar fi fost mult mai bogată. Pe toţi i-a stăpânit dorinţa de cunoaştere şi de a transmite celor din jur cunoştiinţele pe care le-au dobândit. Acest spirit îl întâlnim şi la ieromonahul Sebastian Tabacovici (1807-1872), preotul Partenie Gruescu (1813-1872) şi preotul profesor Ioan Rusu (1816-1891).

La preoţii Ambrozie Jurma (1823-1892) şi Nicolae Butariu (1843-1890), întâlnim o altă modalitate de răspândire a culturii, prin intermediul bibliotecii, fiind doi dintre cei mai cunoscuţi bibliofili din mediul rural arădean a celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea.

O trăsătură comună a lui Dimitrie Ţichindeal , pe care o întâlnim la protopopul Dimitie Petrovici-Stoichescu (1793-1849), arhimandriţii Ghenadie Popescu (1808-1876), Patrichie Popescu (1809-1862) şi Grigorie Gheorghe Chirilovici (1793-1837), este dorinţa lor de emancipare bisericească şi naţională a românilor din aceste părţi.

Interesul dezvoltat pentru problemele bisericeşti şi şcolare întâlnim la protopopii Petru Moldovan (1814-1868), Iosif-Ierotei Beleş (1822-1880), Constantin Gurban (1845-1906) şi Traian I. Mager (1865-1909). La cel din urmă remarcăm şi preocupările în domeniul beletristic, publicând, în presa vremii, multe povestiri culese din satele unde şi-a desfăşurat activitatea clericală. Nu-i putem ignora pe protopopii care s-au remarcat în domeniul administrativ-bisericesc: dr. Ioan Trăilescu (1862-1909), Cornel Lazăr (1863-1931), Fabriţiu Manuilă (1864-1933), Dimitrie Muscan (1864-1945). Enumerarea lor ar putea continua.

Pentru alte personalităţi clericale prezentate în volum, am avut în vedere activitatea lor didactică desfăşurată la Institutul pedagogic-teologic Academia de Teologie sau Facultatea de Teologie din Arad, mai puţin Gheorghe Ciuhandu, şi contribuţia lor adusă în domeniul istoriografic: Augustin Hamsea (1849-1916), Vasile Mangra (1850-1918), Sever Septimiu Secula (1862-1912), Teodor Botiş (1873-1940), Gheorghe Ciuhandu (1875-1947); teologic: Petru Varga (1810-1858), Roman Ciorogariu (1852-1936), Simion Şiclovan (1898-1988), Ilarion V. Felea (1903-1961), Petru Dehelean (1909-1979), Tudor Demian(1912-2001), Gheorghe Liţiu (1919-2005), Silviu Anuichi (1939-1994), Dumitru Moca (1953-2004); biblic: Iustin I. Suciu (1873-1953); filologic: Ioan Petranu (1864-1904) sau didactic: Vintilă Popescu (1895-1971).

În demersul nostru nu am trecut cu vederea nici clerici, încă necunoscuţi pentru cei mulţi, dar apreciaţi şi iubiţi de credincioşi, pentru că au fost conştienţi de necesitatea ridicării lor la un nivel înalt de activitate

https://biblioteca-digitala.ro

pastoral-misionară, fiind pentru păstoriți un model de moralitate: George Lupşa (1845-1920), Iancu Ştefănuț (1863-1925), Cornel I. Bodea (1884-1957), Ioan Silviu Tomuția (1889-1971), Ştefan R. Lungu (1898-1991), dr. Roman Popa (1902-1984), dr. Gheorghe Lupşa (1910-1989), Vasile Frențiu (1913-1982) Gheorghe Căvăşdan (1920-1991).

Acestea ar fi câteva dintre considerațiile de care am ținut seama la alegerea preoților pentru a fi menționați în această lucrare închinată lor. Cei mai mulți îşi vor găsi locul într-un ***Dicționar al clericilor arădeni*** *pe care îl avem în lucru.*

Credem că volumul de față, şi celelalte care vor urma, să fie utile colectivului desemnat pentru redactarea unui ***Dicționar al personalităților arădene****, inițiativă salutară, pornită din partea unui colectiv de istorici arădeni şi muzeografi de la Complexul Muzeal şi cercetători de la Biblioteca „A. D. Xenopol" din Arad.*

Nu putem încheia fără să mulțumim părintelui iconom-stavrofor Nicolae Marcu de la parohia „Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavriil" din Arad-Micălaca Nouă, care, în toată perioada redactării prezentei lucrări, dar şi al celor de până acum, mi-a fost mereu aproape, cu îndemnuri şi sfaturi.

Arad, la Sfântul Mare Mucenic Gheorghe 2008

Autorul

https://biblioteca-digitala.ro

1.

Protopopul cărturar Constantin Şuboni al Lipovei

(1734-1812)

Preotul Constantin Şuboni[1], fost protopop al Lipovei, apoi al Timişoarei, s-a afirmat în mişcarea culturală a celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea şi primul deceniu al celui următor, în ţinuturile de la sudul Mureşului.

S-a născut în localitatea Jebel, sediul unui străvechi centru de protopopiat românesc, probabil în anul 1734, într-o familie cu vechi tradiţii clericale. Primul Şuboni cunoscut este Ştefan, care în anul 1735 dona bisericii din parohia Jebel un *Penticostar*. Succesorul preotului Ştefan, este preotul Martin (1716-1763), transferat în 1747 la Timişoara. În timpul activităţii sale, în Jebel a fost construită biserica actuală, împodobită cu o pictură murală şi frumoase icoane de o mare valoare artistică. În anul 1763, donează casa personală pentru a servi, „pe vecie", ca şcoală. Deşi a trăit doar 47 de ani, a desfăşurat o bogată activitate în sprijinul colectivităţii[2]. Urmaşul lui Martin a fost Ioan Şuboni, hirotonit la 1 iulie 1764, ajuns, în 1771, protopop al

[1] Pentru biografia şi activitatea sa ne folosim de: Ion B. Mureşianu, *Slujitori ai Bisericii Ortodoxe bănăţene în mişcarea de emancipare din secolul al XVIII-lea*, în „M. B.", anul XXXIV, 1984, nr. 11-12, pp. 728, 732-739; Idem, *Activitatea protopopului Constantin Şuboni în contextul mişcării culturale bănăţene din secolul al XVIII-lea*, în „M. B.", anul XXXVII, 1987, nr. 3 pp. 84-90; Idem, *Din trecutul protopopiatelor Jebel şi Ciacova*, în „Îndrumător bisericesc, misionar şi patriotic", Timişoara, 1983, p. 76; Aurel Cosma, *Cursuri de teologie în Timişoara la 1790*, în „M. B.", anul XXV, 1975, nr. 7-9. pp. 406-407; Mircea Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, Ediţia a doua, revăzută şi întregită, Bucureşti, 2002, p. 485.

[2] Pe lespedea de piatră ce acoperă mormântul său, se află următoarea inscripţie: *„Aici odihneşte robul lui Dumnezeu Protopopul Martin Şuboni. Au vieţuit 47 ani şi au reposat în anul Domnului 1763, în luna lui mai în 17 zile"*.

https://biblioteca-digitala.ro

Jebelului. În anul 1776 funcţiona tot în Jebel, alături de preotul Pavel Şuboni, hirotonit la 24 februarie 1757[3].

În anul 1782, preotul Ioan donează mănăstirii Partoş o icoană înfăţişând chipul Sf. Iosif cel Nou[4]. La numai trei ani de la efectuarea donaţiei, în 1785, ajunge protopop al Timişoarei, unde funcţionează până în 1798. A participat la Soborul de la Timişoara din 1790[5], în acelaşi an, la 31 august, a fost acuzat la vicecomitele oraşului de stimulare la atitudine de răscoală a ţăranilor împotriva diferitelor impozite[6]. În 1793 semnează ca locţiitor al administratorului eparhiei, iar în 1796, când e amintit pentru ultima dată, semnează în numele consiliului eparhial. Alţi Şuboni, sânt pomeniţi ca preoţi în Timişoara, Jebel şi în alte localităţi bănăţene.

În frământările de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, îşi desfăşura activitatea preotul Constantin Şuboni. Nu cunoaştem unde şi-a desăvârşit pregătirea clericală, însă ca preot este menţionat pentru prima dată în anul 1784, când era „parohul cetăţii Timişoara", după cum apare pe fila de titlu a primei din cele două cărţi tipărite de el în apărarea apărarea Ortodoxiei. În acel an, preotul „din Cacova şi Sibii" donează *Mineiul* apărut la Râmnic preotului „Constandin al Timişorii paroh să ne pomenească până a trăi".

În anul 1790, Constantin Şuboni trece ca paroh al bisericii din cartierul românesc Maiere din Timişoara, iar între 1791-1793 funcţionează ca protopop al Lipovei, înlocuindu-l pe protopopul Constantin Liubomir[7]. Din păcate, despre această perioadă din viaţa lui C. Şuboni nu dispunem de date. Din anul 1793 este transferat în scaunul de protopop al Timişoarei, în locul protopopului Ioan Şuboni. La Lipova, scaunul de protopop este ocupat de Şerban Şerbanovici (1794-1797).

După transferul său la Timişoara, la stăruinţele lui şi a prietenului său Mihail Roşu Martinovici (1750-1822), în 1779 s-au deschis în acest oraş, primele cursuri de învăţământ pedagogic pentru pregătirea dascălilor pe seama şcolilor naţionale. Începând cu 18 aprilie 1790, pe lângă aceste cursuri

---

[3] I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timişoara, 1980, doc. 150, p. 371.

[4] Pe icoană se află următoarea inscripţie: „*Această icoană a dăruit-o protopopul din Jebel, Ioan Şuboni mănăstirii Partoş*".

[5] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 189, p. 469.

[6] Silviu Anuichi, *Relaţii bisericeşti româno-sârbe în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea*, în „B. O. R.", anul XCVII, 1979, nr. 7-8, p. 1019.

[7] La biserica din Lipova a avut colegi pe preoţii: Ioan Şerbanovici (1787-1806), Toma Popovici (1788-1819), Simeon Popovici (1789-1791), Şerban Şerbanovici (1779, 1794-1797), Simeon Gheorghevici (1790-1823). Cf. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi. (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 630.

https://biblioteca-digitala.ro

funcționa și unul pentru pregătirea viitorilor clerici din dieceza Timișoarei. Datorită protopopului Constantin Șuboni, Mihail Roșu Martinovici a putut să-și tipărească cele două cărți prin care milita pentru apărarea Ortodoxiei. Străduințele sale în această direcție se îndreptau, în special, și spre afirmarea scrisului prin publicarea de cărți în limba română. Consiliul eparhial din 1800, alege pe protopopul Constantin Șuboni ca paroh al bisericii catedrale, dintre șase candidați[8].

În anul 1802 a semnat în calitate de președinte al Consistoriului spiritual, iar în 1804 a fost locțiitorul persoanei care l-a înlocuit pe episcop: „Întru întâmplarea călătoriei eparhialnicului domnului administrator al Episcopiei, Constantin Șuboni protoprezviteru. Conzistoriumul a episcopatului Temișorii".

A tipărit două cărți pentru apărarea Ortodoxiei, adresându-le „fiecărui credincios". Prima carte, ce cuprinde 142 pagini, este o traducere a lucrării arhiepiscopului Teofan Procopovici al Moscovei, după ediția sârbească a lucrării *Kratkaia Skazania*, apărută la Veneția în 1767, și are următorul titlu: *Pre scurtă arătare întâi pentru Dumnăzău, a doua pentru socotința lui Dumnezău* (Viena, 1784)[9].

Fila a doua a cărții traduce titlul original, filele 3-4 cuprind Prefața arhiepiscopului Teofan Procopovici al Moscovei, autorul lucrării. Textul este împărțit în trei capitole: „Întâi pentru Dumnezău" (pp. 9-33), „A doua pentru socotința lui Dumnezău" (pp. 34-85), „A treia pentru legea lui Dumnezău" (pp. 86-132) și „Despre Cuminecare" (pp. 133-142).

Cea de-a doua carte, *Învățături creștinești foarte de folos scoase de pre limba grecească pre limba românească, pentru folosul de obște*, a apărut în anul 1785, tot la Viena[10]. Cartea, conține „Învățături creștinești folositoare

[8] Unul dintre cei șase a fost și preotul Petru Kosici, recomandat de Consiliul Locumtenețial, însă necunoscând limba română „nu poate fi numit nici într-o parohie sârbească, acestea având și populație românească". Cf. I. B. Mureșianu, *Activitatea protopopului Constantin Șuboni în contextul mișcării culturale bănățene din secolul al XVIII-lea*, p. 87.

[9] Titlul complet: *Întru mărirea Sfintei de o Ființei, de viiață făcătoarei și nedespărțitei Troițe, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh. S-au tipărit această carete ce se zice pre scurtă arătare întâi pentru Dumnezău A doua: pentru socotința lui Dumnezău: Cu toată osârdia și cheltuiala sfinției sale părintelui Constantin Șuboni, parohul Cetății Timișorii. Întorsătură de pre limba slovenească pre limba românească în anul 1784 august 30. În Temișoara S-au tipărit în împărătească cetate Vienna prin boierul Iosif Kurțbek tipograful cărților iliricești*, citat după *Ibidem*, p. 88.

[10] Titlul complet: *Întru Mărirea Sfintei de o Ființă de viață făcătoarei și nedespărțitei Troițe Tatălui și Fiului și Sfântului Duh S-au tipărit aceste învățături creștinești foarte de folos scoase de pre limba grecească pre limba românească, pentru folosul de obște sub stăpânirea*

https://biblioteca-digitala.ro

de suflet fuieştecărui credincios", după cum se menționează în titlu are şase file nenumerotate + 258 numerotate. Textul din filele 2-4, nenumerotate, se adresează cititorului, filele 4-6 prezintă cuprinsul compus din 38 titluri, paginile 1-256 formează textul lucrării, iar paginile 257-258 prezintă scuzele traducătorului pentru puținătatea înțelepciunii lui şi pentru greşelile de tipar, unele din caracterele chirilice cu care sunt tipărite ambele cărți fiind greu de deosebit la diortosire.

În 1802, Dimitrie Țichindeal atribuia lui Mihail Roşu traducerea acestor cărți, dar preotul Emilian Micu, bun cunoscător al trecutului cultural din Banat, pune sub semnul întrebării afirmația lui Dimitrie Țichindeal[11], mai ales că în titlurile celor două traduceri din limba sârbă şi greacă, Constantin Şuboni precizează: „cu toată osârdia şi cu cheltuiala" sa.

După o bogată activitate, desfăşurată pe terenul ecleziastic şi cultural, la 18 aprilie 1812, protopopul Constantin Şuboni a trecut la cele veşnice şi a fost înmormântat la 20 aprilie prin administratorul protopopesc Vasile Georgevici al Timişoarei[12].

Credem că acum când s-au împlinit 185 de ani de la trecerea protopopului Constantin Şuboni la cele veşnice, o scurtă rememorare a vieții şi activității sale este mai mult decât binevenită. Sunt momente importante ce definesc mişcarea pentru emancipare națională şi bisericească la care protopopul Constantin Şuboni şi-a adus contribuția sa.

---

prea luminatului împăratului şi craiului domnului Iosif al doilea. Cu blagoslovirea preaosfințitului arhiepiscopului şi mitropolitului slaveno-sârbescului, şi românescului domnului Moisei Putnik. Iar cu toată osârdia şi cheltuiala sfinției sale părintelui Constantin Şubon. Neunitei legi greceşti preotului, şi slobodului crăiescului oraş al Timişorii paroh. Tipărită în împărătească cetate Viennala Iosif de Kurțbek ce Curte tipografului şi vânzători de cărți în anul 1785, citat după *Ibidem*, p. 88.

[11] Vezi Emilian Micu, *O pagină din istoria culturală a românilor bănățeni. Epoca, viața şi scrierile neuitatului Mihail Roşu alias Martinovici 1750-1822. Cercetări literare*, în „Dreptatea", anul I, nr. 207, 23 septembrie/7 octombrie 1894, p. 6; nr. 212, 29 septembrie/11 octombrie 1894, p. 6.

[12] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 250, p. 532.

https://biblioteca-digitala.ro

2.

Preotul cărturar Nicolae Horga Popovici din Seleuş

(1767-1811)[13]

Informaţiile documentare atestă faptul că la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor, românii arădeni au adus o contribuţie însemnată în procesul de elaborare şi dimensionare a mişcării naţionale. Este perioada când se înfiripă activitatea unei intelectualităţi, care va întreprinde de-a lungul secolului al XIX-lea un adevărat apostolat naţional. Alcătuită din clerici şi învăţători, în rândul intelectualităţii arădene, cu timpul, pătrund tot mai multe elemente bine pregătite din rândul funcţionarilor români aflaţi în aparatul comitatens, cu toţii aducându-şi un rol important în desfăşurarea mişcării de emancipare naţională, ecleziastică şi culturală a românilor. Din această pleiadă de intelectuali, face parte şi preotul iluminist Nicolae Horga-Popovici (1767-1811) din Seleuş (jud. Arad), care a receptat ideile filozofiei Luminilor, şi s-a angajat, în felul său, în mişcarea de emancipare naţională, ecleziastică şi culturală a românilor, depunând un efort scriitoricesc pilduitor, transmiţându-ne o moştenire spirituală ce-şi păstrează actualitatea.

---

[13] Acest studiu face parte din *Studiul introductiv* la *Oglinda arătată omului înţelept* a preotul Nicolae Horga-Popovici, pregătită pentru reeditare împreună cu profesorul Petru M. Ardelean.

https://biblioteca-digitala.ro

I. Preotul Nicolae Horga-Popovici în istoriografie

Despre preotul Nicolae Horga, s-a adus o însemnată contribuție cu privire la opera sa, mai puțin cu referire la aspectele biografice care au rămas mai departe deficitare. O primă mențiune despre preotul Nicolae Horga-Popovici o avem în *Disertație despre tipografiile românești și învecinatele țări de la începutul lor până la vremile noastre* scrisă de ***Vasile Popp*** (1789-1842), publicată la Sibiu în 1838[14]. Următoarea mențiune aparține lui ***Alexandru Pelimon*** (1822-1881), unul dintre pionierii romanului românesc, care, în *Prefața* unei cărți despre orașul Bucureşti, publicată în 1858[15], scria: „Am cugetat mai de mult să scriu ceva despre originea Bucureştiului, al căruia fundator îl credeam, precum zic unii, alții, că fu cioban [...]. Căutând prin biblioteci şi prin arhive, găsesc din întâmplare în biblioteca D(omnului) kolonelului S. o carte veche, fără scoarță şi fără poartă, fără să stea pe dânsa vreun fel de dată şi nici că putui afla unde este tipărită, ci numai ce se vedea că este dedicată unui episcop al Aradului şi al Oradii Mari şi care numai după prefață, fiind subsemnată, cunoscui că autorul se numeşte Nicolae Horga, preot din Ungaria, al Seleuşului". Preocupat de istoria Bucureştilor, mai puțin de aspectele biografice ale autorului, Alexandru Pelimon află în această carte o narațiune în legătură cu întemeierea oraşului, fără să presupună că, menționându-l pe Nicolae Horga, aducea un deosebit serviciu istoriografiei româneşti. Mai importantă decât identitatea posesorului acelui exemplar, colonelul S., care i-a înlesnit romancierului cunoştința cu prețioasa carte a preotului din Seleuş, ni se pare familiarizarea cu autorul ei, distinsă personalitate a elitei ecleziastice şi culturale de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, viața şi activitatea preotului Nicolae Horga Popovici a polarizat atenția unor istorici arădeni, între care se remarcă, în mod deosebit istoricul maghiar ***Márki Şandor***[16]. Acesta menționează că Nicolae Horga Popovici este descendentul lui Ştefan Horga înobilat în secolul al XVII-lea. A fost inspector al şcolilor naționale române

---

[14] Vasile Popp, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania şi învecinatele țări de la începutul lor până la vremile noastre, Sibiu, 1838* (Studiu introductiv, ediție, note, rezumat şi indice de Eva Mârza şi Iacob Mârza), Cluj Napoca, 1995, p. 149. Indică greşit anul 1801, în loc de 1807, pentru apariția cărții.

[15] Alexandru Pelimon, *Bucur. Istoria fundării Bucureştilor*, Bucureşti, 1858. Despre activitatea literară a lui Ale. Pelimon vezi: *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti, 1979, pp. 670-671.

[16] *Arad vármegye es Arad szábad kiraly város törtenete*, vol. II, Arad, 1895, pp. 191, 682, 786.

https://biblioteca-digitala.ro

arădene, iar la 23 iunie 1794 era judecător de tablă onorific al comitatului Arad şi este autorul cărţii *Oglinda omului înţelept*[17]. A decedat ca preot ortodox al Seleuşului, la 25 februarie 1811, fiind cunoascut sub numele de Popa Nica. În relatarea sa despre N. Horga, Márki Şandor utilizează, pe lângă documente de epocă, însemnările din jurnalul lui Nagy Laszlo Peretseny, fost notar comunal la Seleuş şi Almaş, contemporan cu autorul *Oglinzii* şi un bun cunoscător al operei acestuia.

Ion Bianu şi ***Nerva Hodoş***, în *Bibliografia românească veche*[18], îl menţionează, de asemenea, prezentând în rezumat principala sa scriere, *Oglinda*, reproducând, cu caractere latine, textul dedicaţiei şi al prefeţei. În 1931, ***Andrei Veress*** atrăgea atenţia asupra poeziei originale scrisă de Nicolae Horga şi menţionează descrierile monografice despre Pâncota, Ineu, Dezna, Şiria, Orod[19].

După numai câţiva ani, ***Gheorghe Ciuhandu***[20], răstălmăcind datele împrumutate de la Márki, îl consideră pe Nicolae Horga Popovici născut la 1794, în loc de a-l considera atunci ca judecător de tablă onorific. În plus, Gh. Ciuhandu consideră *Oglinda* ca pe „un product de tipar pe o treaptă mult scăzută", faţă de „perlele tipăriturilor istorice" ale tipografiei de la Buda, menţionând că ea cuprinde „însemnări istorice şi tradiţii despre locurile mai însemnate şi vechi ale judeţului Arad". El mai reţine, tot din informaţiile lui Marki Sandor, că Nicolae Horga Popovici a fost nobil de origine şi că era cunoscut pentru cultura sa aleasă vorbind cinci limbi[21].

În aceiaşi prioadă, ***Nicolae Iorga***[22], pune data apariţiei *Oglinzii*, în 1808 în loc de 1807, apreciindu-i calitatea de poliglot şi bun cunoscător al antichităţii greco-romane, îl prezintă ca pe un „om capabil de a cita pe Horaţiu şi Gellert, care, cu o închinare către vlădicul său sârb, laudă

---

[17] Titlul complet este: *Oglindă arătată omului înţelept, care cuprinde în sine vechile întâmplări. Cu pildă adusă, cum îi de lipsă omului a se cunoaşte şi celui de aproape îngăduit a fi din înţelepciunea sa. Scrisus-au neamului pentru mergerea înainte prin Nicolae Horga, altminteri Popovici, greco-neunitei legi parohul Seleuşului în slăvita varmeghia Aradului, anul de la Hr. 1801.* La Buda, în crăiasca tipografie a Universităţii ungureşti, 1807.

[18] Vol. II, Bucureşti, 1910, pp. 501-502.

[19] *Bibliografia româno-ungară*, vol. II, Bucureşti, 1931, pp. 168-169.

[20] Gheorghe Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ. Pagini mai ales din istoria românilor crişeni (1830-1840)*, Arad, 1935, pp. 3-4.

[21] Idem, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri. Cu un excurs istoric până la 1752 şi însemnări istorice-politice ulterioare*, Arad, 1940, p. 83.

[22] Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, Bucureşti, 1937, p. 155; vezi şi Idem, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. II, (Ediţie îngrijită de Barbu Theodorescu), Bucureşti, 1969, p. 268.

https://biblioteca-digitala.ro

neamului deştept venind din Roma, care e religios, primitor, frumos, elocvent, aspru la pedeapsa faptelor rele, dar şi iertător". N. Iorga menţionează că în *Oglindă* sunt traduse şi bucăţi literare precum *Arătarea întâmplării fetei lui Bogdan, fostului Voevod Ţării Moldovei, din anul de la Hs. 1346*, ceea ce nu corespunde realităţii, bucăţile respective fiind lucrări originale scrise în limba română.

După ce a reprodus în monografia dedicată lui Moise Nicoară, apărută în 1943[23], memoriul în care este amintit şi Nicolae Horga, în 1958, ***Cornelia Bodea***, revine cu un studiu în care arată importanţa scrierii lui N. Horga în opera de culturalizare a românilor de la începutul secolului al XIX-lea[24].

Nici unul dintre istoricii amintiţi nu au făcut aprecieri în legătură cu conţinutul propriu-zis al *Oglinzii*. Într-un amplu şi documentat studiu consacrat ilustrului cărturar arădean, ***Octavian Lupaş***, pe lângă o sinteză a bibliografiei aferente, face o amplă analiză a operei preotului Nicolae Horga[25].

O contribuţie cu totul remarcabilă adusă la cunoaşterea în special a operei lui Nicolae Horga Popovici, aduce reputatul istoric ***Alexandru Duţu***, menţionându-l în două lucrări fundamentale despre cultura românească în epoca Luminilor[26], în care stabileşte o serie de filiaţii ale acesteia cu filozofia universală. El este primul care-l plasează pe autor printre scriitorii din epoca Luminilor, apreciindu-i meritele în dezvoltarea literaturii didactico-moralizatoare, precum şi originalitatea inspiraţiei autorului. Citându-l pe Alexandru Duţu, „transilvăneanul Nicolae Horga Popovici" este amintit şi de ***Ovidiu Papadima*** în *Ipostaze ale iluminismului românesc* (Bucureşti, 1975, p. 76).

Preotul Nicolae Horga îşi găseşte un loc binemeritat în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900* (Bucureşti, 1979, pp. 441-442) şi în *Dicţionarul teologilor români* datorat preotului prof. dr. Mircea Păcurariu[27].

---

[23] Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) şi rolul său în lupta pentru emanciparea naţional religioasă a românilor din Banat şi Crişana*, Arad, 1943, doc. LXVIII, p. 227.

[24] *Preocupări economice şi culturale în literatura transilvană dintre anii 1786-1830*, în „Studii. Revista de istorie", anul IX, 1956, nr. 1, pp. 87-106.

[25] Octavian Lupaş, *Preotul Nicolae Horga Popovici, cărturar arădean de acum un veac şi jumătate*, în „M. B.", anul XIII, 1963, nr. 5-6, pp. 262-272.

[26] *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII (1700-1821). Studii şi texte*, Bucureşti, 1968, pp.307-310, 325, 331-338; Idem, *Cărţile de înţelepciune în cultura română*, Bucureşti, 1972, p. 37.

[27] M. Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, Ediţia a doua, revăzută şi întregită, Bucureşti, 2002, p. 213.

https://biblioteca-digitala.ro

Contribuții biografice pertinente despre viața și opera lui Nicolae Horga-Popovici aparțin cercetătorilor ***Eugen Gluck*** (Eugen Arădeanu)[28], ***Petru M. Ardelean***[29], ***Gheorghe Șora***[30], ***Florian Dudaș***[31], ***Nicolae Bocșan***[32] și ***Pavel Vesa***[33].

Toate aceste mențiuni, așternute, cele mai multe, în fuga condeiului, rămân încă sumare în raport cu valoarea și importanța personalității și operei lui Nicolae Horga Popovici, care se înscrie ca o contribuție la mișcarea pentru emanciparea națională a românilor din Transilvania în frământata perioadă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor.

II. Biografia intelectuală

Reconstituită în liniile ei generale dar semnificative după mențiunile istoricilor amintiți, precum și după documentele de arhivă, biografia intelectuală a lui Nicolae Horga Popovici ni se înfățișează, în punctele ei esențiale, ca foarte asemănătoare cu aceea a majorității reprezentanților Școlii ardelene, cea ce obligă la plasarea lui în acest context cu ample reverberații ideologice și culturale. Numeroase sunt, după cum vom vedea, și similitudinile dintre opera sa și aceea a învățaților iluminiști ardeleni și

---

[28] *Informații noi cu privire la viața și activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, în „M. B.", anul XX, 1970, nr. 4-6, p. 377-381; *Date noi cu privire la activitatea literară a preotului Nicolae Horga-Popovici*, în „M. B.", anul XXVI, 1976, nr. 5-8, p. 501-504; (Eugen Glück), *Contribuții cu privire la viața și activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, în „Ziridava", VI (1975), p. 155-168.

[29] *Contribuții la Școala ardeleană*, în vol. „Lucrări științifice", Seria B, Oradea, 1969, pp. 199-209; *Nicolae Horga-Popovici iluminist și mare patriot (1741-1811)*, în „Revista de filozofie", tom I, XVI, 1969, p. 743-752 (în colaborare cu Gheorghe Șora); Idem, *Un scriitor din epoca luminilor*, în vol. „Strângeți piatra lucitoare. Pagini despre limbă și literatură", Arad, 1997vol. cit., p. 113-128; *Imaginea limbii române literare din Transilvania din secolul al XVIII-lea în opera lui Nicolae Horga-Popovici*, în vol. citat, p. 149-157.

[30] *Preotul Nicolae Horga-Popovici reprezentant al iluminismului și apărător al tradițiilor strămoșești*, în „M. B.", anul XXXI, 1981, nr. 7-9, p. 500-519; *Date noi despre Școala ardeleană: Nicolae Horga-Popovici (1767-1811)*, în vol. „Drobeta: Studii și comunicări", V, Turnu-Severin, 1982, pp. 137-142.

[31] *Zărandul. Chipuri și fapte din trecut*, București, 1981, pp. 103-110; *Legenda lui Bucur. Prima povestire tipărită în limba română despre întemeierea capitalei țării noastre*, în „Lumina", Oradea, anul I, nr. 3, mai 1990, pp. 15-18; *Românii din Oradea în epoca Luminilor*, vol. I, Oradea, 1996, pp. 74-80.

[32] Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, pp. 285, 324.

[33] *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, 2004, pp. 32-34; Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, pp. 26-27, 332-333.

https://biblioteca-digitala.ro

bănăţeni de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor: Samuil Micu (1745-1806), Gheorghe Şincai (1754-1816), Petru Maior (1756-1821), Paul Iorgovici (1764-1808), Dimitrie Ţichindeal (1775-1818), Ioan Teodorovici (c.1780-c.1845), Damaschin Toma Bojâncă (1802-1869). Faptul de a fi fost contemporan cu unii dintre corifeii Şcolii ardelene, a avut urmări pozitive asupra operei şi chiar a vieţii şi activităţii sale, multe din ideile acestora regăsindu-se în *Oglindă arătată omului înţelept.*

Preotul Nicolae Horga-Popovici se afirmă în mişcarea culturală de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor, şi se înscrie, aşa după cum am mai menţionat, în marea mişcare pentru emanciparea naţională, ecleziastică şi culturală a românilor. Biserica ortodoxă, prin unii din slujitorii ei, s-a alăturat cu anumite rezerve la politica reformistă şi iluministă, iar Viena le-a acordat priorităţi. Într-o societate preponderent agrară, fără o clasă mijlocie, le recunoaşte calitatea de reprezentanţi şi conducători. Biserica era singura instituţie organizată legal, şi până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea şi primii ani ai secolului următor, numai în cadrul ei se puteau afirma românii, contribuind la formarea elitei intelectuale. Asociindu-şi o serie de elemente politice, preoţii şi-au asumat responsabilitatea de exponenţi ai populaţiei româneşti, promovând conştiinţa individualităţii naţionale întemeiată pe solidaritatea ortodoxă a neamului românesc[34].

Cărturarii români folosesc iluminismul pentru a-şi justifica şi argumenta vrerile şi realist, nesocotesc teoretizările, îl aplică propriilor trebuinţe şi particularităţilor fiecărei provincii. În programul lor concretizat în prefeţele cărţilor, uimitor de clar, în *Înştiinţarea Societăţii filosoficească a Neamului Românesc în Mare Principatul Ardealului în 1795*[35], predomină ideea unităţii culturale şi de aspiraţii, caracterul mobilizator şi militant, servirea unei cauze comune, care este a întregului neam.

Locul naşterii preotului Nicolae Horga-Popovici este Seleuş, din comitatul Aradului, în familia Horga, cu o tradiţie clericală de peste un secol în aceeaşi parohie, de unde şi adaosul Popovici, la vechiul nume, obicei practicat pe scară largă în Biserica ortodoxă aflată în sistemul mitropolitan al Carlovăţului. Anul naşterii este fixat, ipotetic, de către Marki Şandor la 1741[36].

---

[34] N. Bocşan, *op. cit.*, pp. 86, 134-136.

[35] Alexandru Papiu Ilarian, *Viaţa, operele şi ideile lui Gheorghe Şincai, discurs de recepţie*, Bucureşti, 1869, pp. 83-86.

[36] Marki Ş. *op. cit.*, vol. II, p. 682. Informaţia lui Márki, despre anul naşterii lui Nicolae Horga-Popovici, este preluată în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 441.

https://biblioteca-digitala.ro

Singura mărturie sigură despre anul naşterii o atribuim preotului Nicolae însuşi. Pe filele unui exemplar din *Adunarea cazaniilor* (Viena, 1792), aparţinând odinioară parohiei Seleuş, făcea următoarea însemnare autobiografică: *„Însemnare prestă vieaţă lui Nicolae Popovici din Seleuş, feciorul popi Simion Popovici din Seleuş care pre scurt aicea voi arăta: În anul 1767 iunie 18 zile sau născut Nica în Seleuş. Umblând la işcoală latinească au fost scrietori la cantălaria Direcţiei Şcoalelor la Oradea Mare 2 ani adecă (1)788/9 fiind procopsit cu învăţătura în limbi străine. Anu (1)793 iunie 18 zile în cinstita varmegia Aradului sau pus comisarăş, adecă sau jurat prin exţălenţia sa D(omn)ul feşpan Paulus Almaşi Iunior de Galanta pe vremea oblăduitorului împărat Franciscus II-lea şi au fost jurat în susnumita varmegie ani 3. Având preunul născut dintrun sânge alesu frate Ioan ProtoPresbiter în ţinutul Vilagoşului care au răpăusat septe(mbrie) în 28 de zile (1)795. După aceia rămânând parohia Seleuşului vacantă având inimă din susnumitul juratul varmegii Niculae către cinul preoţiei în grabă sau căsătorit Octovrie 28 zile (1)795 cu Terezii fata preotului Petru Lucaci din Sarand şi săvârşându-să numărul anilor trei sau slobozit cu cinstită laudă din slujba varmegii, trecând sau dat numele în cler pentru dragostea către Dumnezeu am slujit sufleteşte. Sfinţitu-s-au preot prin Preasfinţiasa D(o)mnul Pavel Avacumovici episcop în Arad 13 zile (1)796 în ziua de Florii sau diaconit iar în 1 ianuarie la Kiş Crăciun (1)797 sau preoţit în Arad tot de numitul Episcop"*[37].

Se cunosc câţiva ascendenţi în linie paternă, ai preotului cărturar Nicolae Horga Popovici. Astfel, un Ştefan Horga, gradat în garnizoana cetăţii Ineului, investit, la 11 mai 1645, de către principele Transilvaniei Gheorghe Rakoczi I, cu diploma de nobil, primind titlul „de BoroşJenö", recunoscându-i-se meritele pentru participarea la apărarea cetăţii, important bastion al graniţei de vest şi, în general, al sistemului defensiv antiotoman. Cucerirea cetăţii Ineului de către oştile otomane, survenită în anul 1658, a adus la dispersarea garnizoanei. În aceste împrejurări, mulţi dintre militarii garnizoanei îşi caută alte îndeletniciri, aşa cum este cazul unuia din urmaşii lui Ştefan Horga de Ineu, care schimbă serviciul militar cu cel al altarului.

[37] Ion B. Mureşianu, *Importanţa însemnărilor de pe tipăriturile din secolul al XVIII-lea aflate în Biblioteca Arhiepiscopiei Timişoarei şi Caransebeşului*, în „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 1-3, p. 73; Idem, *Cartea veche românească din Banat* (Precuvântare de Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit dr. Nicolae Corneanu şi argument de profesor dr. docent Dan Simonescu), Timişoara, 1985, p. 272; Viorel Ţigu, *Însemnări de pe tipăriturile vechi*, în „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 1-3, p. 77.

https://biblioteca-digitala.ro

Un Petru Horga, urmaş al celui dintâi, după ce este disponibilizat din garnizoana Ineului, în 1693, obţine de la mitropolitul Teofil al Bălgradului (1692-1697), singhelia pentru ocuparea postului de preot paroh al Seleuşului[38]. Unul dintre urmaşii preotul Petru, este tatăl viitorului cărturar iluminist, Simion Horga, fiu sau nepot, care funcţiona ca preot în Seleuş, după unii de prin 1740, după alţii de prin 1743 sau 1748[39].

Într-o conscripţie din 1774[40] se menţionează că Simion funcţiona ca preot în Seleuş din 24 iunie 1743 şi că avea 10 jugăre pământ şi o livadă de fân pentru cinci cosaşi[41]. La numai doi ani de la numirea sa ca preot, în 1745, cu sprijinul credincioşilor, este construită, în Seleuş, o nouă biserică de lemn cu hramul *„Adormirea Maicii Domnului"*, care a dăinuit până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea[42]. A fost un preot luminat, cu multă ştiinţă de carte şi dragoste pentru misiunea sacerdotală, insuflată şi urmaşilor.

În 1746, alături de preotul Simion funcţiona şi preotul Gligor Popovici[43], menţionat şi în conscripţia episcopului Sinesie Jivanovici din anul 1755. În acest ultim an este menţionat ca diacon Mihai Popovici, care ar putea să fie fiul lui Grigorie Popovici[44]. Preotul Simion dispare din evidenţele parohiale în anul 1782, când a trecut la cele veşnice, postul său fiind preluat de Marian, fiul cel mare. Documentele menţionează că preotul Simeon a avut patru fii: Marian, Ioan, Nicolae şi Isaia. În 1791, alături de Marian funcţiona deja, ca preot, şi fratele său Ioan[45]. Dacă atribuim lui Ioan însemnarea făcută pe filele unui *Ceaslov* tipărit la Târgovişte în 1715, atunci acesta funcţiona încă din 1789[46], nu la multă vreme de la decesul tatălui său.

---

[38] E. Gluck, *Contribuţii cu privire la viaţa şi activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, p. 156.

[39] A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura Judeţului Arad, Conscrierea preoţilor ortodocşi*, Arad 1774, 1782, 1786; A. E. O. R. Arad, *Pachet 1791, Conscripţia parohiilor*; E. Arădeanul, *Informaţii noi cu privire la viaţa şi activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, p. 378.

[40] *Tabela demonstrans parochorum gr. r. n. u. locum habitationis seu parochias, Anno 1774 confecta*, cf. O. Lupaş, *op. cit.*, p. 265.

[41] În conscripţia din anul 1746 nu este menţionat în calitatea sa de preot, ci un simplu locuitor al satului Seleuş. Cf. Gh. Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri, Anexe*, p. 155.

[42] P. Vesa, *Bisericile de mir arădene între tradiţie şi modernitate*, Arad, 2000, p. 166.

[43] Gh. Ciuhandu, *op. cit., Anexe*, p. 157.

[44] P. Vesa, *op. cit., Anexe*, p. 201.

[45] *Mărturii privind lupta românilor din părţile Aradului pentru păstrarea fiinţei naţionale prin educaţie şi cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia ortodoxă a Aradului* (Prefaţă P. S. Episcop dr. Timotei Seviciu. Studiu introductiv, note şi comentarii de prof. Dr. Vasile Popeangă), Arad, 1986, doc. 6, p. 50.

[46] „Această carte a fost a lui popa Simion din Seleuş şi au rămas la Mănăilă Ioan Popovici din Seleuş preotul...La anul 1789 am dat", cf. Elena Rodica Colta, *Circulaţia tipăriturilor vechi româneşti în secolul al XVIII-lea în comitatele Arad şi Zarand*, în „Ziridava", X, 1978, p. 685.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-un inventar din anul 1794 al bisericii de lemn din Seleuş, întocmit de preoţii Marian şi Ioan Horga, sunt menţionate un număr de 14 cărţi: *Evanghelie*[47], *Sfânta Scriptură*, *Mineie* (4); *Triod* (2)[48], *Straşnic*, *Psaltire* (2), *Apostol*, *Penticostar*[49], *Cazanie*[50] şi un *Ceaslov* (Târgovişte 1715)[51]. Pe lângă cărţile menţionate, mai târziu apar încă patru cărţi: *Îndreptarea Legii* (Târgovişte 1652), *Antologhion* (Râmnic 1705), *Octoih* (Râmnic 1706), *Adunarea cazaniilor* (Viena 1793)[52]. Faptul că aceste cărţi nu sânt menţionate în inventarul bisericii din 1794 ne determină să credem că ele au aparţinut preoţilor din familia Horga. Cărţile de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui următor, au fost procurate de preotul Petru Horga, fie pe seama bisericii fie în interes personal. Exemplul lui al fost luat şi de ceilalţi preoţi din familie, îmbogăţind fondul de carte al bisericii sau al bibliotecii personale.

Cu o asemenea tradiţie clericală în familie şi înclinaţii spre cultură, nu este de mirare că şi Nicolae a îmbrăţişat preoţia. Referitor la studiile absolvite de Nicolae Horga, există mai multe controverse. Documentele cercetate nu ne oferă nici un indiciu clar privind locul şi felul studiilor absolvite de el. Într-o petiţie din 1792 a fratelui său Ioan, în care, invocând şi starea socială de nobil, solicita postul de protopop al Şiriei, aratând că fratele său Nicolae este încă laic, dar se pregăteşte pentru intrarea în cler[53]. Nu menţionează ce studii a absolvit.

În memoriul din 1816 a lui Moise Nicoară, Nicolae Horga Popovici este numit „absolutus physicus"[54], termenul de „physicus" desemnând, la vremea aceea, noţiunea de medic sau de învăţat naturalist. Nu rezultă însă din nici

[47] Poate fi *Evanghelie* tipărită la Bucureşti în 1760, ce apare într-un inventar de mai târziu. Vezi: P. Vesa, *Episcoipia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi*, p. 662.

[48] Poate fi *Triod* tipărit la Râmnic în 1731, ce apare într-un inventar de mai târziu.

[49] Poate fi *Penticostar* tipărit la Râmnic în 1743, ce apare într-un inventar de mai târziu.

[50] Poate fi *Carte românească de învăţătură* tipărită la Iaşi în 1643, ce apare într-un inventar de mai târziu.

[51] *Inventarul pe 1791 al bisericii din Seleuş*, la O. Lupaş, *op. cit.*, p. 266.

[52] Exemplarul a fost cumpărat de fraţii Ioan şi Nicolae Horga, aşa după cume reiese din însemnarea făcută pe filele 3-15: „Carte a bisăricii comunitatului camaresc Seleuş pre bani gata 7 fl. Cumpărată prin strădania kir protoprezvitär Ioann Horga şi iar kir Nicolaie Horga juratul de varmeghie a Aradului, annul 1795. Vecinae pomiat cetitorilor să ne pomeniţi ca să aveţi şi voi loc tărsit în urma venirii cătră noi de care toţi nu puteţi scăpa cei cu trup muritori; înţălepte, pricepe ce-şi însămn aicea eu Nicolae Horga, sau Popovici, paroh preot în Seleuş, sucţăsora lui Ioann Horga, fostului protopresviter Vilagoşului". Cf. I. B. Mureşianu, *Cartea veche bisericească din Banat*, p. 272; V. Ţigu, *op. cit.*, p. 82.

[53] A. E. O. R. Arad, *Pachet 1792*, fasc. 3, doc. 122.

[54] cf. Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară*, doc. LXVIII, p. 227.

https://biblioteca-digitala.ro

un document că ar fi obținut o diplomă în această specialitate. Judecând după conținutul operei sale, ce vehiculează o sumedenie de date şi informații din varii domenii, probând o indiscutabilă erudiție, precum şi având în vedere că autorul era un poliglot, după cum îl recomanda fratele său într-o altă petiție, putem presupune că a urmat o şcoală înaltă, fără de care o asemenea cultură era greu de obținut, dacă nu imposibil. Pe de altă parte, un document din 1788, în care se face aluzie la preocupările sale, lasă să se înțeleagă că ar fi un autodidact[55]. Nici el, în numeroasele demersuri scrise şi înaintate autorităților locale şi centrale, în perioada 1787-1796, prin care îşi revendica drepturile, nu menționează şcoala absolvită. Numai în însemnarea de pe *Adunarea cazaniilor*, amintită mai sus, mărturiseşte că a învățat „carte latinească", timp de doi ani la Oradea[56], fapt cât se poate de verosimil, având în vedere un manuscris în limba latină, ce poartă semnătura sa autografă, dar mai ales repetatele incursiuni în istoria română, citatele, în original, din autori latini, maximele latineşti utilizate în carte. Atâta timp cât nu există încă dovezi certe despre studiile complete făcute, problema rămâne deschisă, întrucît documentele existente nu aruncă o lumină clară asupra lor.

La cererea sa, în 1788, este numit învățător la şcoala „din partea greco-neunită a Şiriei"[57], unul din vechile aşezăminte româneşti din ținutul Aradului. Datorită lipsei de interes a autorităților, şcoala supraviețuieşte într-o casă particulară, fiind frecventată doar de 16 elevi, pe care îi învăța scrisul şi cititul. Este remunerat cu un salariu derizoriu, de numai 17 florini anual, beneficiind în plus de stolă şi cazare la casa parohială, dar nu şi de sesie, lotul de pământ cuvenit dascălilor în conformitate cu urbariul din 1744. Paralel îndeplineşte şi funcția de „visitator" (inspector n. n.) al şcolilor naționale din teritoriul cercului Şiriei, probabil şi în alte cercuri, suplinindu-l pe titularul ei, Alexe Veselici, care, locuind la distanță mare, se deplasa mai greu în aceste părți ale comitatului[58].

Peste doi ani, în 1790, murind Iosif al II-lea, reacțiunea feudală prin „restituțio in integrum", încearcă să dea înapoi istoria, nesocotind reformele sale, care determinaseră o oarecare ameliorare a vieții publice româneşti, ceea ce provoacă derută şi descurajare în rândurile românilor. Dar, tabloul social al Transilvaniei nu mai putea fi radical modificat, cu toată campania

[55] A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura județului Arad, Conscripții*, f. 111.

[56] I. B. Mureşianu, *op. cit.*, p. 73; V. Țigu, *op. cit.*, p. 77.

[57] E. Arădeanul, *op. cit.*, p. 378; E. Gluck, *Contribuții cu privire la viața şi activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, p. 158.

[58] A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura județului Arad, Acta congregationum*, 576, 675/1788.

https://biblioteca-digitala.ro

de persecuții, denigrări şi demiteri din funcții promovată de nobilimea maghiară şi susținută de autoritățile comitatelor[59]. Acuzațiile de iacobinism aduse unor reprezentanți ai intelectualității româneşti, printre care s-a numărat şi Gheorghe Şincai (1754-1816), constrângerile şi, uneori, crimele dovedeau mai curând teama în fața perspectivei istorice. La 19 martie 1790, Adunarea comitatului Arad, în consens cu această ofensivă politică, sistează aplicarea normelor prevăzute de *Sistematica Provisio*, retrăgând mai toate înlesnirile de care se bucuraseră, până atunci, învățătorii şcolilor neunite. Nicolae Horga este şi el concediat. Solicitând să i se acorde din nou funcția de „visitator" al şcolilor naționale, cererea, luată în discuție la 3 ianuarie 1791 de către Adunarea comitatensă, este respinsă. Refuzul de a i se acorda funcția este voalat într-o tipică formulă birocratică: problema este, chipurile, de competența funcționarilor comitatensi, funcția respectivă neputând fi aprobată fără dispoziții superioare. Drept urmare, petiționarul se adresează Consiliului Locumtenențial de la Pojon (Bratislava), de unde obține un răspuns asemănător, echivalând cu o nouă respingere[60].

În acelaşi an, fratele său Ioan, devenit preot al celei de-a doua parohii a Seleuşului şi protopop al Şiriei, într-o petiție adresată episcopului Pavel Avacumovici al Aradului (1786-1815), îl recomandă pentru o eventuală slujbă de cancelarie, menționând că este foarte instruit şi cunoştea cinci limbi străine (latină, maghiară, germană, sârbă, slava veche). Candidatura lui la scaunul protopopesc al Butenilor o punem sub semnul întrebării. În perioada 1791-1811, scaunul protopopesc al Butenilor fiind ocupat de protopopul Gavriil Bucatoş, astfel că postul nu putea fi scos la concurs.

Preocupat mereu de găsirea unei slujbe, îl găsim antrenat într-un litigiu al fratelui său Marian, şi el preot în Seleuş, cu notarul comunei, apoi candidând la postul de secretar protopopesc al Şiriei. După patru ani de insistențe şi demersuri, este numit, în sfârşit, „jurassor honorarius" (jurat onorific), funcție ce i s-a atribuit, după cum grăiesc documentele, „pentru cinstea sa", calitate dovedită de el şi elogiată de contemporani săi. Se pare că de data aceasta a avut şi sprijinul vicecomitelui Sigismund Edelespacher, un cărturar iluminist maghiar, căruia îi va exprima gratitudinea sa în *Oglindă*.

Cariera lui administrativă este de scurtă durată. Prin moartea fratelui său Ioan, survenită la 28 septembrie 1795, una din cele două parohii ale Seleuşului devine vacantă. La 28 octombrie 1795, se căsătoreşte cu Terezia

[59] David Prodan, *Supplex libellus valachorum*, Bucureşti, 1967, p. 59.

[60] A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura județului Arad, Registrul de procese-verbale ale Adunării Comitatense*, 1791, fasc. 6-7, nr. 200.

https://biblioteca-digitala.ro

Lucaci, fiica preotului Petru Lucaci din Zărand[61], iar la 29 februarie 1796, demisionează din funcția de jurat onorar, solicitând Consistoriului eparhial arădean hirotonirea şi numirea ca preot în locul fratelui său Marian decedat. La 9 aprilie acelaşi an, Consistoriul eparhial dă curs cererii sale, numindu-l preot în Seleuş[62]. A fost hirotonit diacon la 13 aprilie 1796 (de Florii) de episcopul Pavel Avacumovici, iar la 1 ianuarie 1797 preoțit „în Arad, tot de numitul Episcop"[63]. Singhelia o primeşte mai târziu, abia în 1799, de la acelaşi episcop Pavel Avacumovici[64].

După hirotonirea întru preot, activitatea lui Nicolae Horga se leagă definitiv de parohia Seleuş. La comitat însă, situația se complică. Lipsa actelor justificative ale nobilității, pe care nu le poate obține, cu toate stăruințele familiei încă din 1782, îl exclud din rândurile puținilor nobili români care au oarecare acces la viața publică şi i se intentează proces fiind acuzat de impostură că s-a declarat nobil în mod ilegal[65].

Nici situația materială nu era prea bună. Zestrea soției, de 200 de florini, n-o poate încasa nici în 1800, după cum nu poate intra nici în posesia veniturilor restante ale defunctului său frate, datorită „inactivității" emisarului special trimis de Consistoriul eparhial spre a regla conturile acestuia. Ca şi când toate acestea nu ar fi suficiente, datorită războaielor purtate de habsburgi împotriva Franței, preotul Nicolae este obligat, în 1803, să echipeze un soldat, contribuind în acest scop cu 144 florini[66].

La Seleuş duce o viață liniştită, dedicându-se slujirii la altar, cititului şi scrisului, împărtăşind din cunoştințele sale cu generozitate tuturor celor ce doreau să învețe şi să cunoască adevărurile cu privire la trecutul românilor. Presupunem că încă de timpuriu a reuşit să-şi alcătuiască o bibliotecă pe care a îmbogățit-o mereu cu tipărituri de cuprins variat. Dacă ne gândim la bogăția de informații pe care le cuprinde scrierea sa *Oglinda*, generos nutrite de ideile iluministe, biblioteca de care ar fi avut nevoie un intelectual de orizontul preotului Nicolae Horga, trebuie să fi fost mult mai mare. Cu toate că nu suntem în măsură a cunoaşte prin intermediul unui

[61] I. B. Mureşianu, *Cartea veche bisericească din Banat*, p. 272. E. Gluck, fără să cunoască însemnarea autobiografică de pe *Adunarea cazaniilor*, menționează că s-ar fi căsătorit cu fiica lui Gheorghe Dima, un comerciant din Ghioroc. Cf. E. Gluck, *Contribuții cu privire la viața şi activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, p. 160.

[62] A. E. O. R. Arad, *Protocol consistorial*, 1796, nr. 42.

[63] I. B. Mureşianu, *op. cit.*, p. 272.

[64] O. Lupaş, *op. cit.*, p. 265.

[65] A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura județului Arad, Registrum actorum publico-politicorum*, 1737-1800, F-H, M-O, vol. IV, f. 1428; *Acta congregationum*, 1797, fasc. 4, nr. 1, f. 606.

[66] E. Gluck, *Contribuții cu privire la viața şi activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, p. 160.

https://biblioteca-digitala.ro

catalog cuprinsul bibliotecii sale, nu ar trebui să ne surprindă prezența multor cărți tipărite la acea vreme, din diferite domenii: biblice, teologice, istorice, cărți de înțelepciune, de filozofie. Fiind un poliglot, nu puteau lipsi din biblioteca sa gramatici şi dicționare. În mod sigur o parte din cărți le-a putut moşteni de la înaintaşi. „Umblat la işcoala latinească" din Oradea, în 1788-1789 funcționând în „cancelaria Direcției şcoalelor" din acelaşi oraş, multe dintre cărți şi le-a putut procura în această perioadă, sau mai târziu. Legăturile de prietenie pe care le-a avut cu Ladislau Nagy de Peretsenyi (1768-1827)[67], notar în Seleuş, apoi funcționar comitatens în Almaş şi Ineu, un apropiat al corifeilor Şcolii ardelene, multe dintre cărți le-a putut procura prin intermediul acestuia.

Bogata sa cultură, din domenii variate, dobândită de-a lungul anilor, a fost valorificată în singura carte publicată, *Oglindă arătată omului înțelept.* Scrisă în 1801 şi apărută şase ani mai târziu, în 1807, atrage atenția, în primul rând, prin compoziția sa originală. Modul cum această carte a văzut lumina tiparului îl dezvăluie un număr de şase scrisori păstrate în copie microfilmată la Arhivele Naționale Bucureşti[68], reprezentând corespondența autorului cu Tipografia Universității din Buda, unde Gheorghe Şincai îndeplinea funcția de cenzor al cărților româneşti[69]. Scrisorile oferă amănunte interesante cu privire la editarea scrierii.

Prima scrisoare este din 3 ianuarie 1807, prin care aducea la cunoştință că are terminată o carte pe care doreşte să o dea la tipar în secția românească a Tipografiei Universității, rugându-l să-i răspundă dacă poate să-i trimită manuscrisul pentru lectură şi referat[70]. Gheorghe Şincai primeşte scrisoarea în jurul datei de 12 februarie 1807, dar, nefiind în măsură să decidă, prin urmare să-i dea un răspuns, o înmânează conducătorului Tipografiei, curatorului Sághi. În aceeaşi zi, Saghi răspunde lui Nicolae Horga că, Gh. Şincai i-a înmânat scrisoarea şi că, împărtăşind propunerea, îi cere să trimită manuscrisul lucrării pe adresa Tipografiei, urmând cu aceasta să poarte pe viitor corespondența sa[71].

---

[67] Este autorul unor lucrări istorice şi literare scrise în limba maghiară şi în româneşte. În volumul intitulat *Orodias*, tipărit la Oradea în 1804, el publică *Elegia* lui Gheorghe Şincai, lucrare autobiografică, scrisă în 1803. Cf. E. Gluck, *op. cit.*, p. 161.

[68] A. N. Bucureşti, *Microfilme, Ungaria, rola 290*, f. 218, 225, 233, 235, 246, 249. Trimitere la aceste scrisori face şi Fl. Dudaş, *Românii din Oradea în epoca Luminilor*, pp. 76-77.

[69] Pentru problemele lui Gheorghe Şincai ca cenzor vezi: Gheorghe Gorun, *Cenzorii români de la Tipografia din Buda*, în „Crisia", XXII, 1992, pp. 148-153.

[70] A. N. Bucureşti, *fond citat*, f. 218 (cadru 169).

[71] Fl. Dudaş, *op. cit.*, p. 76.

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolae Horga Popovici, după primirea scrisorii, răspunde abia la 8 mai 1807, dată la care trimite şi manuscrisul cărţii sale. Tipografia îl solicită pe Gheorghe Şincai să facă lectura manuscrisului şi să se pronunţe asupra lui într-un referat, apoi fixându-se suma pe care trebuia să o plătească pentru tipărirea cărţii[72]. La 30 mai 1807, Tipografia răspunde lui N. Horga că a primit manuscrisul, arătând că a fost citit de Gh. Şincai care a constatat că acesta are o serie de greşeli de ortografie, dar că este dispus să le corecteze. I se cere autorului să se decidă asupra condiţiilor grafice ale cărţii. Pentru edificare îi comunică faptul că, o lucrare compusă din 12 coli, apărută într-un tiraj de 500 exemplare, imprimată în formatul in -8° mic, pe hârtie obişnuită, o coală costă 17 florini. În formatul in -8° mare, pe hârtie bună - 20 florini. 1 000 de exemplare pe hărtie obişnuită - 37 florini, pe hârtie bună - 32 florini. Cartea lui N. Horga de aproximativ 10 coli pe hârtie obişnuită şi în 500 de exemplare, îl costa 170 florini. El trebuia să plătească anticipat a treia parte din valoarea cărţii. În momentul în care Tipografia va primi banii se va începe procesul de tipărire[73].

Nicolae Horga răspunde la 26 august 1807 că a primit cu „nespusă bucurie" vestea despre pregătirea cărţii pentru tipar şi că doreşte ca ea să fie imprimată în formatul in –8° mic, pe hârtie obişnuită, într-un tiraj de 500 exemplare[74]. Conform cerinţelor Tipografiei, N. Horga trimite o treime din sumă, adică 56 florini şi 40 creiţari, urmând ca restul să-l achite imediat după apariţia cărţii[75]. La 2 octombrie 1807, Tipografia îi aducea la cunoştinţă lui N. Horga că lucrarea sa *Oglindă arătată omului înţelept*, a apărut. Foarte bucuros, preotul din Seleuş trimite şi restul de bani datoraţi Tipografiei şi se preocupă de intrarea cât mai rapidă în posesia cărţii, apărută într-un tiraj de 500 exemplare[76]. Cartea a fost primită cu viu interes în cercurile intelectuale româneşti şi este considerată una din cele mai importante apariţii editoriale ale anului în limba română.

Nu putem crede că preotul Nicolae Horga nu a scris şi alte lucrări rămase în manuscris, însă, neavând urmaşi, s-au pierdut fără urmă sau, în cel mai fericit caz, se află într-un fond încă necercetat. După o activitate scurtă dar bogată în realizări pentru acea vreme, la 13 februarie 1811[77], pe când avea numai 44 de ani, trece la cele veşnice, ca simplu preot de ţară,

[72] A. N. Bucureşti, *fond citat*, f. 225 (c. 174).

[73] *Ibidem*, f. 233 (c. 176).

[74] *Ibidem*, f. 235 (c. 178).

[75] *Ibidem*, f. 246 (c. 190).

[76] *Ibidem*, f. 249 (c. 193).

[77] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 83, nota 1.

https://biblioteca-digitala.ro

când alții, fără, meritele lui, urcau pe scara socială. După moartea sa, văduva preoteasă Tereza Horga, pentru că nu au avut urmaşi, a intervenit la Consistoriul eparhial arădean pentru succesiunea în postul de preot la Seleuş a nepotului Vasile, fiul preotului Marian Horga. Chiar dacă la început Consistoriul eparhial arădean refuză, pe motiv că nepotul era prea tânăr, în cele din urmă consistorialii acceptă cererea.

Documente ale vremii amintesc de curățenia morală a preotului Nicolae Horga Popovici, patriotismul pus în slujba emancipării sociale şi naționale a poporului român, fiind considerat „între toți preoții diecezei valahice cel mai distins posedând multe calități, cunoscând şi câteva limbi străine, desăvârşit în ştiințe şi de asemenea având cele mai bune moravuri" („*in toto clero Valachico Dioecesis hujus fuit praecipuus omnibus qualitaribus requisitis, linguarum scilicet peritus et absolutus physicus, item morum optimorum*"), aşa cum îl caracteriza, în 1816, Moise Nicoară[78].

Preotul Nicolae Horga-Popovici nu s-a putut bucura de prețuirea cuvenită, în ciuda atâtor calități pe care le avea. Persecuțiile, umilințele şi mizeria de care au avut parte, în acel timp, reprezentanții elitei româneşti, nu l-au ocolit nici pe el. Patriot onest şi integru, detestând linguşirea mai marilor vremii, servilismul şi umilința, preotul cărturar din Seleuş, mai presus de patimile şi ambițiile mărunte, şi-a apărat credința şi naționalitatea. Setea neostoită de cunoaştere, încrederea nețărmurită în viitorul neamului, pe care, spera să-l poată aduce la o viață demnă, prin cultură, aşa cum însuşi mărturiseşte, în preambulul cărții sale. O carte născută din zbucium şi frământare, din lectură şi reflecție, în condițiile unei vieți izolate şi retrase şi, pe deasupra, lipsită de privațiuni.

III. Opera

III. 1. Oglinda arătată omului înțelept

Opera de căpetenie a preotului Nicolae Horga-Popovici, *Oglinda arătată omului înțelept*[79], amestec original de înțelepciune clasică, preluată de către un om al epocii (pre)moderne şi de experiență personală, pe care i-a înlesnit-o una din cele mai agitate epoci din istoria europeană, se alătură contribuției

[78] Cornelia C. Bodea, *op. cit.*, doc. LXVIII, p. 227

[79] Titlul complet conform uzuanțelor vremii este: *Oglindă arătată omului înțelept, care cuprinde în sine vechile întâmplări. Cu pildă adusă, cum îi de lipsă omului a se cunoaşte şi celui de aproape îngăduit a fi din înțelepciunea sa. Scrisus-au neamului pentru mergerea înainte prin Nicolae Horga, altminteri Popovici, greco-neunitei legi parohul Seleuşului în slăvita varmeghia Aradului, anul de la Hr. 1801.* La Buda, în crăiasca tipografie a Universității ungureşti, 1807.

https://biblioteca-digitala.ro

majore a învățaților iluminişti la patrimoniul comun de gândire, sporind zestrea literară a acestei perioade, nu prea bogată în realizări. Prin tematică, structură şi stil, opera sa se înscrie pe traiectoria ideologică a Şcolii ardelene, reflectând concepțiile social-politice şi filozofice formate sub înrîurirea iluminismului european, în primul rând a celui de tip iozefinist, cu rădăcini în filozofia lui Wolf şi Leibniz, dar şi a celei franceze. Scopul ei este bine precizat în conştiința autorului, cartea trebuind să sprijine mişcarea pentru emanciparea socială şi națională a poporului român din Transilvania.

Denumirea ei, puțin ciudată în aparență, o putem explica prin referire la *Oglinda omului celui dinlăuntru*[80], tipărită de Macarie Ieromonahul şi în a cărei prefață citim: „Într-o asemenea carte, ca într-o oglindă, se priveşte starea cea ticăloasă a omului celui depărtat de Dumnezeu". Sensul acestor cuvinte se întregeşte cu ajutorul imaginilor ce însoțesc textul lucrării: zece inimi având deasupra lor capul, din care un ochi priveşte înăuntru şi vede acolo fie pe Satan, în diferite ipostaze, simbol al răului şi păcatelor, fie pe Dumnezeu, simbol suprem al virtuții. Aceasta este una din „oglinzile" inițiale, morale: omul este chemat să se privească în ea şi să se conformeze regulilor prestabilite, adică moralei creştine. Spre deosebire de ea, *Oglinda* lui Nicolae Horga a evoluat în direcția laică, profană, devenind o „oglindă a cetățeanului", încercând să răspundă dezideratului formării acestuia în spiritul ideilor înnoitoare, de progres şi înzestrare a lui cu un bagaj de cunoştințe de cultură generală, teoretice şi practice. Autorul, detaşându-se de poziția sa de cleric, se adresează cititorului ca cetățean având datoria să participe la „renaşterea" patriei sale. Afirmând autonomia rațiunii, independența relativă a sferei politice, a lumii fizice de lumea spiritului, cartea se situează în sfera literaturii „de evaziune", cum o numeşte Al. Duțu, adică a acelei literaturi care acordă locul cuvenit ştiinței, rațiunii, în explicarea fenomenelor, inclusiv a celor spirituale. Sub acest aspect, cartea lui N. Horga Popovici, se apropie de literatura didactico-moralizatoare, putând fi încadrată între cărțile de înțelepciune, care cuprind, după cum se ştie, o mare diversitate tematică: etică socială, igiena, principiile gnoseologice, filozofia istoriei, aspecte geografice şi economice, medicină şi astronomie populară. „Armonizarea idealului al realizării personalității, cu claritatea impusă de norma rațională, precisă, echitabilă ar fi creat un cadru propice afirmării plenare a individului", afirmă Al. Duțu[81].

[80] *Oglinda omului celui dinlăuntru, cu zece icoane frumoase într-însa şi scrise împreună cu cuprinderea înțelesului lor...* (Ediția a III-a, Bucureşti, 1839), tipărită de Macarie Ieromonahul.

[81] Vezi Al. Duțu, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, pp. 5, 11, 24.

https://biblioteca-digitala.ro

Nerealizarea acestui deziderat a făcut ca „oglinzile" să se orienteze dinspre sacru spre profan. Decepțiile suferite de autorul cărții în discuție, care a văzut opoziția ireconciliabilă dintre aspirațiile poporului român, creştin încă de la origine, şi legislația politico-juridică a unui stat care se pretindea creştin, nu erau de natură să-i canalizeze gândirea într-o direcție laică, rațională, mai ales că nici Consistoriul eparhial arădean nu i-a fost întotdeauna favorabil.

Revenind asupra titlului, trebuie să arătăm că astfel de cărți circulau frecvent în epocă, ponderea cea mai mare deținând-o, evident, cele cu caracter laic, dată fiind ofensiva raționalismului filozofic pornită de iluminism. Dintre cele tipărite la Buda, mai amintim *Oglindă cu trei fețe*, aparținând lui Losonczi Istvan (1771), iar din cele apărute după 1800, având un conținut asemănător: *Învățături de multe ştiințe*, de Polyzois Kontos, tradusă şi tipărită de Nicolae Greceanu (Sibiu, 1811), *Moralnice sentenți sau folositoare pilde* de Ioan Teodorovici-Nica (Buda, 1813). Din seria de scriitori care părăsesc literatura religioasă mai fac parte Paul Iorgovici (1764-1808), Grigorie Obradovici (1771-1847), Dimitrie Țichindeal (!775-1818), Petru Maior (1756-1821), Ioan Tincovici (sfârşitul secolului XVIII-prima jumătate a secolului XIX).

Cartea preotului Nicolae Horga Popovici se deschide cu o dedicație (*Închinare*), invocând numele episcopului de la Arad, pe atunci Pavel Avacumovici (1786-1815) şi al „vițişpanului" Sigismund Edelspacher, autorul motivându-şi întreprinderea din dorința de a se face util poporului său şi nu pentru a dobândi celebritate. S-a apucat să scrie, nu pentru a-şi crea „veste" (renume), ci „mai vârtos pentru ca să vază şi acest neam al nostru numele oamenilor celor mari, carii şi mai înainte de noi au fost cu multă înțelepciune împodobiți şi iarăşi carii până acum, cu obicinuite cinstiri stau". Vedem în aceste cuvinte, pe lângă dorința de a-şi instrui semenii, admirația cărturarului onest față de truda înaintaşilor în ale scrisului. Crezul acesta, de tip iluminist, îl va reafirma, în 1814, Dimitrie Țichindeal, care, în prefață la *Fabulele* lui Dositei Obradovici, traduse şi prelucrate de el, se va adresa nației sale cu binecunoscutul elogiu al minții[82].

După dedicație, urmează o *Înainte cuvântare*, unde mărturiseşte din nou imboldul de care s-a călăuzit în scrierea cărții: „iubitului mieu neam, spre hăznuire şi netezire", exprimându-şi totodată satisfacția față de Edictul de toleranță din 1759, prin care se garantau posibilități de instruire pentru

[82] Virgil Vintilescu, *Dimitrie Țichindeal*, Timişoara, 1965, pp. 9-10.

https://biblioteca-digitala.ro

toate confesiunile religioase. Putea să facă referire însă şi la legea din 1781 care prevedea libertatea tiparului, deoarece el numeşte toate aceste facilităţi cu un singur cuvânt „toleranţii".

Elogiul adus lui Francisc I poate să ne surprindă, având în vedere că, sub domnia acestuia, au fost anulate cele mai multe din reformele lui Iosif al II-lea, căruia, ceva mai jos, i se înalţă, de asemenea, cuvenite de osanale. Ar putea fi vorba de o convenienţă, dictată de nevoia de tact a autorului, deşi, la fel ca ceilalţi iluminişti ardeleni, printre care, Ioan Molnar Piuariu (1732-1782), Samuil Micu (1745-1806), Petru Maior (c. 1761-1821), Moise Nicoară (1784-1861) şi alţii, Nicolae Horga, îşi punea şi speranţe în reformele „de sus", ale monarhului luminat. Nădăjduia totodată că opera sa va fi utilă în mare parte şi colegilor de breaslă, „fraţilor parohialnicilor preoţi", în majoritate lipsiţi de cultură şi de cunoaşterea altor limbi, în afară de cea „maternică". Îl anticipează astfel pe Dinicu Golescu (1777-1830)[83], un alt cărturar al vremii cu concepţii iluministe, care ne-a lăsat pagini de un realism zguduitor despre starea deplorabilă a poporului din vremea sa.

Din *Înainte cuvântare*, aflăm care sunt izvoarele ce au stat la baza scrierii cărţii: tomurile citite în orele de răgaz, reflecţiile proprii asupra vieţii trecute şi prezente, experienţa şi cunoştinţele acumulate prin lectură. Evident, dintre acestea nu putea să lipsească *Biblia*, carte de căpătâi, ce i-a inspirat pe mai toţi scriitorii şi cugetătorii creştini, dar nici filozofia veche şi tradiţia orală. Cât priveşte aspectul moralizator al cărţii, acesta se explică prin marea afluenţă a cărţilor de acest gen, după 1770, ceea ce face să se vorbească despre literatură sentenţioasă. Bazele ei au fost puse de Fénnelon, cu ale sale *Maxime*, de Oxenstiern Axel, autorul *Cugetărilor*, precum şi într-o epocă mai îndepărtată, de Baltasar Gracian y Morales (1601-1658), cu *El Criticon*. În secolul al XVIII-lea se înscriu, de asemenea, Condillac şi Fontenelle, precum şi moraliştii francezi Blaise Pascal (1623-1662), La Bruyere şi La Rochefaicauld. „Viţişpanul", unul din cele două personaje cărora li se închină cartea, nu e altul decât, aşa cum anticipam, vicecomitele Sigismund Edelspacher, cel care susţine candidatura lui Ioan Horga pentru postul de protopop al Şiriei şi care l-a sprijinit şi pe Nicolae, în 1794, să fie numit în postul de jurat onorar.

Cartea lui Nicolae Horga se adresează, aşa cum el însuşi o spune, tinerei generaţii, în care el vedea garanţia unei dezvoltări menită să se ridice în rândul naţiunilor civilizate, „fiindcă, cu adevărat, acest neam, adecă românii, cu învăţătură nu iaste pătruns, dar de s-ar deda pre încet [...] în

[83] Dinicu Golescu, *Adunare de pilde bisericeşti şi filosofeşti, de întâmplări vrednice de mirare şi anecdote*, Buda, 1826.

https://biblioteca-digitala.ro

urmarea altor neamuri, cu toate învățăturile ar fi împodobit şi mergerea către fericire ş-ar îndrepta".

Elogiul învățăturii se întâlneşte şi la Miron Costin (1633-1691) şi la Dimitrie Cantemir (1673-1723), şi cu atât mai firesc să-l găsim la un cărturar din epoca Luminilor, când progresul uman nu era de conceput în afara ştiinței de carte, iar luminarea minții nu se putea închipui fără exersarea rațiunii. Autorul crede că stă în puterea românilor să realizeze acest deziderat, fericirea nației şi încearcă să-i stimuleze invocând originea noastră: „ar putea trăi ca măcar cine dintru alt neam. Că românii, adevărat, de la Roma îşi trag numele său şi loaza".

Afirmând ideea romanității poporului român şi a latinității limbii române, el spera, ca şi ceilalți iluminişti ardeleni, să ne câştige stima în ochii străinilor. În continuarea prefeței, sunt enumerate câteva din trăsăturile lui caracteristice, vizând un profil spiritual: ospitalitatea, prietenia, fermitatea credinței, ancorarea în „lege", cultul tradițiilor, etc. Memorabile sunt cuvintele de încheiere, echivalând cu o adevărată odă patriotică, în care se simte vibrația sufletească a autorului, ce nu pare să aibă altă dorință decât aceea de a-şi vedea compatrioții progresând pe drumul ştiinței şi cunoaşterii, al artelor, culturii şi filozofiei: „O, de aş avea nărocirea ca, în viața mea, să văd neamul românesc trudinsu-să după rodurile cele cuviincioasă în cercetarea înțelepților! Aceasta, eu, cu cea mai de aproape iubire, în dragoste iubitului meu neam aş hăznui, făcându-i păşire omeneştilor țieri".

O profesiune de credință asemănătoare făcea şi Dimitrie Țichindeal, în a sa *Adunare de lucruri moraliceşti*, (Buda, 1808): „Să se aducă poporul cest neglect (ignorant, n. n.) în calea culturii mai departe, să fie de o latură celorlalte nații, care lui încă sunt datoare pentru lumina cu care ele lucesc"[84]. Aceeaşi idee a geniului românilor străbate şi aceste rânduri al căror autor crede cu tărie în misiunea poporului său, în soarta fericită a acestuia. Dintre cărturarii Şcolii ardelene, singurul care va depăşi această concepție strict culturalizatoare, afirmând posibilitatea emancipării politice a românilor prin lupta armată, este Ioan Budai-Deleanu (1760-1820), care, în strofa XI-a, Cântul VII al *Țiganiadei*, cheamă poporul la arme. „Un coif în cap, o sabie îndreaptă, /Inimă în piept şi scutul în stângă, /Cu vărtute şi minte deşteaptă, /Aceste sunt care pot să frângă /Lanțul robiii tale cumplite, /O, neamul mieu! de tot ovilite!..."[85]

[84] *Ibidem*, moto.

[85] Ioan Budai-Deleanu, *Țiganiada* (Ediție şi glosar de J. Byck. Cu un studiu de Paul Cornea), Ediția a II-a, vol. II, Bucureşti, 1958, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

Textul propriu-zis al operei se divide în două mari secțiuni, numite de autor *despărțiri*. A doua „despărțire" este fragmentată, la rândul ei, în „părți", adică în ceea ce numim azi, capitole. Lucrarea este întreruptă, din loc în loc, de mici narațiuni cu caracter istoric, anecdotic sau filozofic, asezonate cu observații şi reflecții ale autorului sau maxime latineşti ori cu citate din autorii antici, având, toate, o pronunțată tentă moralizatoare.

Prima despărțire (*Despre multe felurite de pilde a bunelor năravuri*), este alcătuită din 22 de „întâmplări" sau istorioare, urmate de învățături, unele luate din Biblie, altele din antichitatea greco-romană şi istoria neamului. Scopul acestor istorioare este, în primul rând, acela de a oferi cititorului modele pentru educarea cea dreaptă.

Cartea, în epoca Luminilor, în Transilvania, se adresează „tuturor tinerilor, dar mai ales orăşenilor şi, noii clase burgheze în curs de formare" şi tratează problemele comportării „pornind de la chestiunea vitală pentru poporul întreg: eliberarea națională şi socială[86]. Tenta civică a cărții iese în evidență chiar de la primele pagini, textele fiind structurate după modelul fabulei, fiecare „întâmplare" incluzând morala şi încheindu-se cu o „învățătură". Prin fața tânărului cititor se perindă, ca într-o vastă panoramă, o galerie întreagă de personalități din lumea greco-romană: poeți şi scriitori, filozofi şi oratori, comandanți de oşti, eroi mitologici, având cu toții darul de a-i aprinde imaginația, dar şi de a-i servi ca modele de integritate morală, de virtute. În relatarea despre Temistocle, izgonit din Atena şi revenit împotriva concetățenilor săi cu oaste persană[87], autorul a urmărit, în maniera tragediei clasice franceze, conflictul dintre datorie şi onoare, dându-i însă o rezolvare ambiguă: a-ți omorî fratele e împotriva conştiinței; a nu-ți face datoria e un lucru nedemn.

O învățătură cum este aceea extrasă din discuția lui Diogene cu Alexandru cel Mare este totuşi simplistă: scriitorul cugetă că numai oamenii mari au gânduri multe şi apăsătoare, pe când cei săraci trăiesc liniştiți, fără nici o supărare, deoarece sunt lipsiți de complicații sufleteşti. În conflictul dintre Pompei şi Mitridate, regele Pontului, se dovedeşte, după părerea sa, nestatornicia sorții. Viața omului e comparată cu o roată ce se învîrte, sugestie pentru ideea implicată în text. Motivul „fortuna labilis", împrumutat de literatura cultă din Biblie, se întâlneşte aproape la toate popoarele din Europa, în creația unor poeți şi scriitori de renume, începând cu anticii şi continuând cu cei din epoca modernă. E suficient să amintim în acest

[86] Al. Duțu, *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII*, p. 307.

[87] În realitate, istoria Greciei antice nu atestă această trădare.

https://biblioteca-digitala.ro

context numele lui Ovidiu (43 î. d. Hr.-c. 17 d. Hr), a călugărului franciscan Jacopane da Todi (1236-1306), a celui mai de seamă poet liric al Renaşterii italiene, Patrarca Francescu (1304-1374), a celui mai mare poet medieval francez, Francois Villon (1431-1463), cei mai reprezentativi din punctul nostru de vedere, pentru a ne da seama de marea putere de iradiaţie a motivului. Prezenţa acestui motiv într-o operă literară din epoca luminilor, la un scriitor român, apare firească, judecând cupă caracterul epocii, convulsionată de evenimente politice şi militare din cele mai spectaculoase, care au pus nu odată în primejdie chiar şi pe „domnii cei mari", cum îi numeşte Nicolae Horga-Popovici. El putea să-i cunoască fie direct de la sursă, fie din literatura cultă, italiană, franceză sau spaniolă a evului mediu, în care a circulat cu predilecţie. Oricum, nimic nu ne îndreptăţeşte să presupunem o dependenţă directă a textelor. A cinsprezecea întâmplare, în care se relatează despre distrugerea viţei de vie în Tesalia, din porunca regelui Lycurg, constituie pretextul pentru combaterea unuia din viciile cele mai păgubitoare pentru oameni. Omul cu ştiinţă de carte este, în concepţia autorului, un jucător de cărţi iscusit, ceea ce ne duce cu gândul la motivul vicleniei raţiunii, utilizat de romantici. De mare efect este întâmplarea a XXII-a, cu pedepsirea unui pirat de către Alexandru cel Mare. Prilejul este nimerit spre a critica tendinţa nestăvilită de putere.

Partea a doua a cărţii, sau a *doua despărţire*, intitulată *Pentru viaţa omului de cinste*, este o completare a celei dintâi, în sensul menţinerii şi chiar al acceptării notei didactico-maralizatoare şi sentenţioase, textele cuprinse aici organizându-se ca nişte sfaturi morale propriu-zise, ca nişte lecţii de etică cetăţenească. Se trece de la morala incifrată în alegorie (pildă), la sfatul direct, la sentinţă, textele având statura unor lecţii de etică, propuse unui auditoriu imaginar. Prin multitudinea problemelor atinse şi a cerinţelor formulate, ea echivalează cu un cod moral sau cu un îndreptar sui-generis de bune maniere.

Autorul a fost vădit preocupat de valoarea şi funcţia educativă a cărţii sale, de efectul ei asupra caracterului şi sentimentelor tineretului. Idealul său moral, fără a fi formulat în mod expres, se îndreaptă şi aici spre marii oameni de stat, consideraţi ca modele de virtute. Tonul devine însă polemic, împrumutând pe alocuri accente ironice care vizează anumire tare morale, individuale sau colective, precum,: făţărnicia, necinstea, linguşitoria, minciuna, umilirea semenilor, defăimarea, calomnia, servilismul, prietenia

[88] „Cât timp eram fericit am avut o mulţime de prieteni / Odată cu norii ce s-au abătut asupra mea, am rămas singur" Traducerea aparţine lui Nicolae Horga-Popovici (*Oglindă*, p. 105).

https://biblioteca-digitala.ro

interesată. Spiritele mărunte dar calculate îşi întemeiază relaţiile pe interes, urmărind să profite chiar şi de pe urma prieteniei: „Vulgus amicitia utilitate probat", repetă autorul după Ovidiu. Şi tot după Ovidiu, reluând versurile din Tristia, sancţionează prietenia din interes: „Donec eris felix, multos numerabis amicos, / Tempora si fuerint nubila, solus eris"[88]. Citatul se referă la episodul din istoria Romei, al izgonirii lui Tarquinius Euperbus. Tot aici, scriitorul pledează pentru omenie şi modestie, pentru toleranţă, cumpătare şi echilibru.

Ideea egalităţii între oameni, propagată de filozofia iluministă, pe care o exprimase încă din prima parte a cărţii, „a şasea întâmplare"[89], este reluată şi nuanţată, în sensul că omul simplu se dovedeşte de multe ori mai util decât cel bogat şi puternic. Ideea poate fi întâlnită în culegerea *Les bons mots et les Maximes des orientaux* de Antoine Galland (1646-1715), unul dintre cei mai de seamă orientalişti francezi ai epocii. La el găsim următoarea maximă turco-arabă: „De multe ori un rob este vrednic mai multă de cinste decât un boiaru"[90], dar şi în *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* („Pe cei săraci, care se silsc cu slujba ta, să-i cinsteşti mai mult decât pe cei bogaţi, dar nevrednici"), unde a ajuns, probabil, pe aceeaşi filieră[91]. Nicolae Horga povesteşte, în acest sens, păţania unui leu ce se prinsese în cursă şi a fost eliberat de un şoarece.

În capitolul *Despre vorbiri*, autorul administrează o lecţie de comportare pentru flecari, lăudăroşi, indiscreţi, naivi, pentru cei lipsiţi de tact, pentru cei ce se lamentează. Biciuieşte lipsa de măsură, pripela, judecata sumară, exagerarea voită, după dictonul roman „Est modus in rebus sunt certi denisque fine". Înţelepciunea romanilor îi serveşte mereu ca punct de referinţă atunci când doreşte să motiveze, să argumenteze sau să sancţioneze cusururile vizate[92].

El face apel la literatura cultă, la filozofie şi tradiţia orală, pe care poporul nostru a moştenit-o, îmbogăţind-o. Iată şi alte câteva sfaturi administrate

[89] „Nu iaste nimenea aşa de slăbănog de la care nici o haznă să nu poată lua ţara". („A şasea întâmplare").

[90] Al. Duţu, *Cărţile de înţelepciune în cultura română*, p. 25; Idem, *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII*, p. 92.

[91] *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* (Text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv şi note de Dan Zamfirescu şi G. Mihăilă), Bucureşti, 1970.

[92] „Când vorbeşti, grăieşte cuvinte folositoare sau mai bine taci că, cu înfrânarea tăcerii, barem cele ascunse ale tale nu i le vei vedi afară. Bine iaste ca să nu îţi jeleşti vorbele tale, ca întru aceia să nu fii ca o nimica, dar în vremea lor să le slobozi din rostul tău, şi bine amestecate" (pp. 66-67).

https://biblioteca-digitala.ro

de autor pentru folosul celor care apar şi se manifestă în societate într-un fel sau altul. Despre dispută: trebuie să fie corectă, fără jigniri şi atacuri personale, chiar dacă eşti sigur de adevărul spuselor tale. Despre tact şi oportunitatea intervenţiei într-o discuţie: să cade să avem înţelepciune, „întocmindu-ne vremii", adică aşteptând momentul potrivit, adaptându-ne locului, persoanelor. Se cere de asemenea respect faţă de opinia interlocutorului, modestie dar şi îndrăzneală, nu mergând însă până la timiditate sau până la obrăznicie, căci modestia e soră bună cu înţelepciunea, pe când aroganţa cu prostia.

În *Pentru căsătorie*, este de părere că aceasta trebuie să se întemeieze pe înţelegere şi bună convieţuire, amintind că Fidias a înfăţişat-o pe Venus stând cu piciorul pe o broască, ceea ce simbolizează spiritul tolerant, îngăduitor şi liniştit ce trebuie să caracterizeze femeia. El condamnă femeia care nu dă dovadă de modestie, chiar şi în ce priveşte ţinuta vestimentară. Împopoţonarea înjoseşte şi strică tradiţiile sănătoase.

Tot prin prisma unor exemple accesibile, autorul aduce în discuţie unele probleme cu implicaţii filozofice, cum ar fi raportul cantitate-calitate, sau aparenţă-esenţă, vârsta şi adevărul (bătrâneţea nu conferă implicit prestigiul şi nu-l garantează, dacă acesta n-a fost dobândit prin merit, adevărul nu e apanajul vârstei). Un alt raport este acela dintre dorinţa subiectivă şi realitatea obiectivă, cu referire la longevitate şi utilitatea vieţii în plan social.

Ordinea socială, în concepţia autorului, este o imitaţie, o copie a celei divine. Dacă universul, este guvernat de un principiu superior, atunci şi popoarele trebuie să aibă în fruntea lor un conducător, ca trimis sau ales al forţei divine. În consecinţă, supunerea şi credinţa ce o datorăm „celor mai înalţi" sunt dictate de o raţiune superioară, care scapă înţelegerii noastre: „Cartea împăraţilor cu slove ascunse iaste scrisă care puţini oameni o pot esplicălui". E limpede că, profesând această teodicee, Nicolae Horga se îndepărtează de spiritul filozofiei iluministe franceze, care afirmă primatul raţiunii. Este, desigur, o concesie făcută teologiei de către un cleric. Acest principiu, susţine el, este obligatoriu, indiferent de organizarea statală: monarhie sau republică. Nici republica nu presupune domnia anarhiei, dimpotrivă, supunerea faţă de legi şi conducători îi asigură puterea şi trăinicia.

Demnă de tot interesul este prezenţa în textul *Oglinzii* a unor motive de circulaţie din literatura universală, cum ar fi motivul „lumea ca teatru", în capitolul: *Pentru viiaţa omului de cinste*, din „a doua despărţire", interferat cu unul de sorginte biblică, „vanitas vanitatum": „că în lumea aceasta aşa ne aflăm ca într-o comedie sau la o jucărie, unde multe une, alte să fac, iar

https://biblioteca-digitala.ro

mai pre urmă toate-s nimică". Apoi, motivul soartei schimbătoare, „fortuna labilis", existent şi în *Biblie*, pe care îl întâlnim în *Tristele* lui Ovidiu, de unde a pătruns în literatura evului mediu, fiind reluat mereu, în epocile următoare. În acest sens, autorul povesteşte despre izgonirea din Roma a lui Tarquinius Superbus, ilustrând soarta acestuia cu următoarele versuri ovidiene[93] : „Donec eris felix, multus numerabis amicos, /Tempora si fuerint nubila, solus ero".

Conştient de acţiunea nivelatoare a timpului, de caracterul schimbător al evenimentelor, într-o epocă de agitaţie şi răsturnări politice spectaculoase, cărturarul arădean nu putea, cu toate acestea, ca adept al raţionalismului, să nu aducă în opera sa elogii înţelepciunii, inteligenţei umane, cu un cuvânt, valorilor spirituale, care supravieţuiesc oricăror altor valori. Aşa se explică întoarcerea permanentă spre antichitate, ai cărei oameni îi servesc drept reper şi modele clasice de virtute, stoicism şi înţelepciune. La întrebarea despre datoria omului în lume şi cum poate fi ea îndeplinită, întrebare ce i-a frământat pe oamenii veacurilor XVIII şi XIX[94] , autorul *Oglinzii* răspunde printr-un citat din Juvenal, care exprimă admiraţia pentru spiritul cetăţenesc latin: „Fericit e cetăţeanul care se dedică patriei şi poporului său".

Cu aceste „învăţături" şi „pilde a bunelor năravuri", Nicolae Horga continuă o tradiţie destul de veche în literatura română, tradiţie ce coboară până în veacul al XVI-lea, când, învăţatul domn Neagoe Basarab (1515-1521), dă la iveală *Învăţăturile* sale, capodoperă de literatură filoziofico-istorică şi didactică. Opera ilustrului domnitor, cuprinzând „sfaturi către sine însuşi", oferite urmaşului său, are, totuşi, mai mult caracterul unei scrieri de meditaţie, decât al uneia ce conţine reguli de conduită[95] . Nu este mai puţin adevărat însă că, prelucrând o experienţă de viaţă pe care o îmbină cu experienţa altora, preluată din lectură, autorul ei oferă un tezaur de înţelepciune, ceea ce face ca această carte să poată fi alăturată *Oglinzii* şi încadrată în aceeaşi serie.

Tradiţia se continuă cu Ioan Zoba din Vinţ (a doua jumătate a veacului XVII), care, spre sfârşitul secolului al XVII-lea, a tradus din limba engleză, prin filieră maghiară, şi a tipărit cartea de învăţături şi sfaturi morale

---

[93] Au fost traduse şi de Mihai Eminescu.

[94] Al. Duţu, *Cărţile de înţelepciune*, p. 11.

[95] *Ibidem*, p. 6.

[96] Anton Goţia, *Studiu introductiv* la Ioan Zoba din Vinţ, *Sicriul de aur* (Ediţie îngrijită şi Studiu introductiv de Anton Goţia), Bucureşti, 1984, p. VII.

https://biblioteca-digitala.ro

intitulată *Cărare pe scurt spre fapte bune îndreptătoare* (1685), un ghid spiritual pentru uzul absolvenților şcolilor calvine şi „pentru cei ieşiți din şcoala mănăstirii din Alba-Iulia"[96]. În aceeaşi serie putem include şi legendele din *O samă de cuvinte*, ce preced *Letopisețul Țării Moldovei*, de Ion Neculce (1672-1745), chiar dacă acestea nu sunt scrise pe un ton moralizator.

Secolul al XVIII-lea, al Luminilor, va cunoaşte o adevărată eflorescență a cărții de acest gen, sub înrîurirea ideilor raționaliste, dictată de necesitatea activizării conştiinței naționale, cu scopul de a contribui la luminarea maselor, la ridicarea bunăstării lor materiale şi spirituale. La începutul secolului al XVIII-lea, mai exact în 1726, apare, în tipografia de la Râmnic, *Întâia învățătură pentru tineri*. Ca izvoare externe, autorul a utilizat, probabil, şi *Sfaturile a înțelegeri cei sănătoase*, de Dositei Obradovici, „prefăcute pre limba daco-română", la Buda în 1802, de către preotul Dimitrie Țichindeal, precum şi *Esopia*, care circula în numeroase variante, una din acestea fiind tradusă în 1788, în limba sârbă, tot de către Dositei Obradovici. S-a servit, de asemenea, de *Fabulele şi povestirile* lui Christian Fürchtegott Gellert (1715-1769)[97], apărute în două volume, în 1746 şi 1748, şi care au circulat în traducere maghiară. În felul acesta se explică şi aprecierile favorabile la adresa scriitorului german din prefața cărții, unde autorul scoate în evidență contribuția lui la luminarea poporului. Filozofia gellertiană, cu orientare spre păturile mijlocii ale societății, pare să fi fost în consonanță cu ideile şi concepțiile iluministe ale lui Nicolae Horga, de unde şi elogiul adus acestui precursor.

Dintre cărțile populare folosite de autorul *Oglinzii*, nu putea să nu amintim *Alexandria*, dacă avem în vedere numeroasele referiri la personalitatea lui Alexandru cel Mare, întâlnite în cuprinsul ei. O traducere recentă a acesteia apăruse la Sibiu în 1794, datorată lui Dimitrie Iercovici, ce putea fi consultată de N. Horga Popovici. În ceea ce priveşte „întâmplările" cu caracter istoric, în afară de izvoarele antice, autorul ar fi putut avea la îndemână monumentala *Eléments d'histoire générale ancienne et moderne*, în 9 volume, a iluministului Claude François Millot (1726-1785), apărută între anii 1772 şi 1783, şi tradusă parțial în româneşte, în 1800, de către Ioan Molnar Piuariu[98].

---

[97] Gellert, profesor universitar de pozie dar şi de morală, autor de romane de familie moralizator-sentimentale, scrie poezii religioase în spirit pietist. E unul dintre cei mai iubiți scriitori populari, îmbinând în povestirile şi fabulele sale morala cu umorul, pe gustul şi înțelesul tuturor. O. Papadima, *op. cit.*, p. 30.

[98] Un exemplar din această carte (volumul I, Buda 1800), în anul 1861 se afla în posesia învățătorului Petru Ispravnic din Pâncota, aşa după cum este menționat în următoarea

https://biblioteca-digitala.ro

Indiferent de izvoarele utilizate, *Oglinda* nu este o simplă traducere şi, în ciuda caracterului de compilaţie (autorul mărturiseşte că şi-a alcătuit opera conform regulilor ce au prezidat întocmirea vechilor florilegii)[99], ci o creaţie proprie, căreia a încercat să-i confere o semnificaţie naţională şi o funcţie educativ-culturală. În ea se accentuează rolul experienţei şi al cunoaşterii, al practicii sociale, importanţa virtuţilor fundamentale, a distingerii binelui de rău; se promovează adevărul şi dreptatea, cu scopul, mărturisit, de a folosi „neamului spre mergerea înainte".

Informaţiile publicate de preotul Nicolae Horga, constituie primii paşi spre înfiripărea unei istoriografii româneşti arădene. Este adevărat că datele istorice veridice se amestecă adeseori cu legendele, fapt explicabil prin aceea că izvoarele care i-au stat la dispoziţie erau neîndestulătoare, având cel mult un nivel cronicăresc. Cu privire la viziunea istorică a lui Nicolae Horga, se poate spune că ea nu diferă de aceea a reprezentanţilor Şcolii ardelene, avându-şi rădăcinile în cronici, dar nutrindu-se şi din lectura unor autori străini, inclusiv contemporani. Autorul a abordat şi această tematică, fiind convins, asemenea cronicarilor, că „tot feliul de învăţături sunt bune, iar învăţătura poveştii historiceşti e mai bună şi mai folositoare, pentru că dintru aceasta poţi şti cele viitoare"[100]. Totodată el are încredere şi în misiunea şi funcţia educativă a istoriei, călăuzit fiind, de perceptul antic „Historia magistra vitae".

Cu întâmplările a XVI-la, a XVII-a, a XVIII-a şi a XIX-a, pătrundem în domeniul istoriografiei. „A XIX-a întâmplare", din „întâia despărţitură" a *Oglinzii*, spre deosebire de celelalte, poartă un titlu propriu: *Poveste pentru cetatea Vilagoşului*, adică a Şiriei. Pe marginea originii cetăţii polemizează cu istoricul maghiar Dugonics Andras (1740-1818)[101], fără să fi ştiut, în acel timp, că acesta a creat în cartea sa intitulată *Etelka* o acţiune neveridică, ticluită în jurul Şiriei, în scopul de a lovi în politica de germanizare a lui Iosif al II-lea. Nicolae Horga, susţine, că toate cetăţile din zona Mureşului inferior, construite în evul mediu, sunt din vremea dacilor. Adevărul istoric e ignorat cu scopul de a sublinia prezenţa poporului român pe aceste

însemnare: „Istoria veche a lui Petru Ispravnicu învețiatoriu roman în Pankota 1861", cf. Elena Mosora, Doina Hanga, *Catalogul cărţii vechi româneşti din colecţiile B. C. U. „Lucian Blaga" Cluj 1561-1830*, Cluj-Napoca, 1991, nr. 341/1, p. 136.

[99] Al Duţu, *Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII*, p. 309.

[100] N. Horga-Popovici, *Oglinda*, p. 39.

[101] *Ibidem*, p. 23. Dugonics Andras, piarist cu studii de teologie şi filozofie, devenit profesor universitar, evocă peregrinările lui Ulise, scrie ştiinţă popularizată, dar şi romane de mare succes în public, cf. O. Papadima, *op. cit.*, p. 48.

https://biblioteca-digitala.ro

meleaguri cu mult înainte de venirea ungurilor, deoarece autorului îi lipseau alte argumente, mai convingătoare.

Tot în legătură cu cetatea Şiriei, aminteşte de Nagy Ladislau de Peretseni, fără a indica şi titlul cărţilor, în care se face ample referiri la cetate[102]. Vorbind pe rând despre cetăţile medievale de pe valea Mureşului, care pentru N. Horga constituie dovezi de civilizaţie materială dacică, autorul nu scapă ocazia de a aminti degradarea acestora, precum şi a afirma necesitatea conservării lor ca vestigii ale istoriei. Nu uită să combată superstiţiile în legătură cu presupusele duhuri rele ce ar locui în aceste cetăţi, credinţă răspândită între oamenii de rând, încadrându-se şi din acest punct de vedere în spiritul ideilor iluministe, aşa cum face şi Gheorghe Şincai în a sa *Învăţătură firească spre surparea superstiţiei norodului.*

În „a doua despărţitură" a cărţii, autorul abordează pentru prima dată în istoriografia arădeană şi alte probleme de istorie locală, scriind despre „locuri bătrâne care se cunosc până astăzi" la Pâncota, Ineu, Arad. „În slăvita varmegie a Aradului, în vremile de acum, sub stăpânirea cinstitei cămări, unde-i acum satul Pâncota, oarecând a fost mare oraş şi cetate după vremile de atunci, întru care a locuit un arhimandrit şi în vremile acelea stăpânea Ban Herţeg, de la care s-a numit oraşul Pâncota, şi era acolo un feredeu foarte hăznuitor în preajma acelui coştei, întru care era apa fierbinte şi după ce au luat turcii acel loc sub stăpânirea lui Ban, aveau obiceiul turcii de se spălau în apă de cinci ori pe zi. Al acelui feredeu izvor până astăzi se cunoaşte, numindu-se acum Sodom. Iar pe unde erau atunci bisericile şi zidurile cele frumoase, acum se târăsc şerpii şi râmă porcii şi se fac arături bune, încă şi bani se află în pământ îngropaţi"[103].

În Ineu, situat „pre lângă apa Crişului Alb, în pădurea luncii numită" exista o mitropolie „grecească neunită", cu sediul „tocmai în ţărmure, aproape de Crişul Alb"[104]. Bineînţeles că este vorba despre Episcopia Ineului, unde, începând din secolul al XV-lea au rezidat o serie de episcopi, majoritatea din familia Brancovici (1629-1643), ultimul dintre ei fiind Lazăr Longhin Brancovici (1629-1643)[105]. Referitor la vechiul Orod, preotul Nicolae

[102] Este vorba despre *Leta* (1808) şi *Mezengy* (1801).

[103] N. Horga-Popovici, *op. cit.*, pp. 120-121.

[104] *Ibidem*, pp. 121-122.

[105] Pentru amănunte vezi: Pavel Vesa, *Câteva consideraţii privind începuturile Episcopiei Aradului*, în vol. „Biserică şi Societate în Banat" (volum coordonat şi îngrijit de: Tamara Petrov şi Viorel Dorel Cherciu), Timişoara, 2005, pp. 100-104; Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, pp. 50-62.

https://biblioteca-digitala.ro

Horga avea cunoştinţă că nu era una şi aceeaşi aşezare cu Aradul de mai târziu. Orodul „este un sat Mândruloc numit"[106].

Material istoric interesant este şi acela care priveşte Şiria, care a fost cules, după cum însuşi autorul mărturiseşte, din cronica lui Anonimus, din lucrarea lui Mathias Bel şi din acelea ale lui Nagy Ladislau Peretseny[107]. Nicolae Horga ia poziţie contra susţinerilor lui Andreas Dugonics în legătură cu Şiria, fără a fi ştiut, la acea vreme, că acesta a creat în cartea sa intitulată Etelka, o acţiune neveridică, ticluită în jurul Şiriei, în scopul de a lovi în politica de germanizare a împăratului Iosif al II-lea.

Cu privire la trecutul poporului român nu aduce date noi faţă de scrierile anterioare, ale cronicarilor sau faţă de lucrările cu caracter istoric ale corifeilor Şcolii ardelene. El reafirmă, după aceştia, originea romană şi continuitatea lui pe teritoriul vechii Dacii, îndeosebi al Transilvaniei. Despre existenţa românilor în această parte a ţării, înainte de venirea ungurilor, autorul putea găsi argumente în *Gesta Hungarorum* a lui Anonymus, notarul regelui Bela I. Îl mai citează pe Orodi Pál[108], tot un secretar al unui rege ungur, cu numele de Bela, pe care în mod greşit îl identifică însă cu Bela I.

Istoria Transilvaniei văzută de Nicolae Horga Popovici atestă persistenţa unei străvechi şi masive populaţii româneşti care trăia în obşti săteşti. În sânul lor se constată apariţia treptată a diferenţelor sociale, cristalizarea relaţiilor de tip feudal şi apariţia primelor formaţiuni politice mai mari, conduse de voievozi. Desele incursiuni ale ungurilor, stabiliţi în Câmpia Panoniei, s-au izbit de rezistenţa acestora. Într-una din aceste încăierări, povesteşte cu umor cum un rege ungur pe nume Jigmon, fiind bătut rău şi trebuind să fugă din calea românilor, şi-ar fi pierdut sigiliul şi coroana[109]. Bătălia dintre Gelu, voievodul românilor, şi Tehetim (n. n. Tuhutum), căpetenia unui trib ungur, constituie un argument puternic pentru a sublinia virtuţile ostăşeşti ale poporului nostru. În repetate rânduri arată N. Horga, Gelu şi-a apărat cu dârzenie pământul strămoşesc şi numai cu vicleşug a putut fi înfrânt, luat prin surprindere. După moartea acestuia, românii l-au ales pe Tehetim drept conducător, fără ca acesta să se impună prin forţă[110].

---

[106] N. Horga-Popovici, *op. cit.*, pp. 121-125. Nicolae Horga face confuzie între Glogovăţ şi Mândruloc. Pentru mai multe amănunte vezi: Isaia Tolan, *File din istoria Aradului* (Culegere de texte îngrijită de Horia Medeleanu şi Călin Tolan), Bucureşti, 1999, pp. 23-44.

[107] *Ibidem*, pp. 24, 27.

[108] *Ibidem*, p. 25.

[109] *Ibidem*, p. 18.

[110] *Ibidem*, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolae Horga Popovici face referiri şi la constituirea românilor în Transilvania, neavând nici un dubiu, în acest sens, aducând în atenţia cititorului urmele civilizaţiei materiale rămase de la strămoşi, în primul rând cetăţile, care „toate de craiul Decebal, potrivnicul romanilor s-au făcut", dovedind vechimea noastră pe aceste meleaguri, anterioară venirii ungurilor. Enumerând o serie de asemenea cetăţi, cum ar fi Şiria, Şoimoş, Dezna, pe care le atribuie dacilor, autorul *Oglinzii* nu pierde prilejul de a vehicula şi alte motive de circulaţie universală.

Într-un alt pasaj, vorbind despre cetăţile şi oraşele dispărute, despre civilizaţiile apuse, evocând cu nostalgie scurgerea implacabilă a timpului, acţiunea degradatoare a lui, autorul sugerează clasica întrebare „Ubi sunt?". Ea fusese pusă mai demult, de către o serie de scriitori care, vizitând ruinele vechilor cetăţi, castele şi temple vestite de odinioară, s-au întrebat pe bună dreptate asupra rosturilor existenţei, asupra direcţiei în care merge această civilizaţie umană şi asupra perspectivelor umanităţii. Evul Mediu latin, italian şi francez care a impulsionat cercetările istorice şi arheologice, ducând la descoperirea fostelor oraşe Ninive, Babilon, Persepolis, Balbek, Ierusalim, cândva înfloritoare şi strălucind prin bogăţia şi fastul lor arhitectural, a stimulat şi o literatură corespunzătoare, în care, dincolo de curiozitatea ştiinţifică a arheologului turist, răzbate tonul meditativ, regretul, o uşoară melancolie. Constantin François de Chasseboeuf de Volney (1757-1820) în literatura franceză, Giacomo Leopardi (1798-1837) în cea italiană, Alois Blaumer în cea germană, sunt precursorii genului, care au inspirat o întreagă serie atingând apogeul în perioada romantică.

La noi, scriitorii care se întreabă asupra celor trecute, apar relativ devreme. Radu Greceanu (c. 1655-c. 1725), deplângând căderea lui Constantin Brâncoveanu, prinţul aurului; Miron Costin, întrebându-se, în poemul *Viaţa lumii*[111], unde sunt marii bărbaţi ai lumii, apoi Dimtrie Bolintineanu (1819-1872), cu poemul său *Conrad*, George Creţeanu (1829-1887) şi, ceva mai târziu, Alexandru Vlahuţă (1858-1919) cu poezia *Unde ni sunt visătorii?*, exprimă nu numai părerea de rău pentru vremurile glorioase ce au apus, ci şi neliniştea metafizică, teama omului de transcendent, de neant, sentimentul acut al ireversibilităţii şi scurgerii implacabile a timpului. În literatura epocii, cel care utilizează pe larg acest motiv, îmbinându-l cu cel al cavalerului rătăcitor, este Ioan Budai Deleanu, contemporan cu Nicolae Horga. Complexitatea motivului, la poetul român, nu poate fi tăgăduită: se interferează aici generozitatea, noblețea, demnitatea,

[111] Miron Costin, *Opere* (Ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu), Bucureşti, 1958, pp. 432-437.

https://biblioteca-digitala.ro

cavalerismul, nostalgia vremurilor apuse, regretul se îmbină cu revolta contra tiraniei şi cu admiraţia pentu faptele vitejilor, tristeţea e compensată de sentimentul libertăţii. Deoarece aproape toţi scriitorii care au abordat tema răspund aproximativ identic la întrebare, motivul se îmbină firesc cu „vanitas vanitatum". Nicolae Horga nu face excepţie. Aceeaşi concluzie sceptică se desprinde şi la el, dintr-o schiţă istorică a oraşului Pâncota, în care se vorbeşte despre viaţa ce pulsa cândva pe aceste meleaguri: „Aşa toate oraşele ca nimic să vor răsipi".

Ultimul capitol al celei de-a doua „despărţituri" al cărţii îl conţine naraţiunea istorică intitulată *Arătarea întâmplării fetei lui Bogdan, fostul voievod ţării Moldovei, din anul de Cristos 1346*, amestec de date istorice reale cu elemente ale eposului popular şi cu propria fantezie a autorului. Emoţionantă în simplitatea ei, pentru că nu urmăreşte consecvent adevărul istoric, povestirea era menită, în intenţia autorului, să trezească interesul pentru istoria naţională. Tendinţa beletristică în prezentarea istoriei nu-i asigură însă autorului succesul scontat şi pe care l-ar merita, poate, deoarce relatarea e lipsită de nerv, de suflu epic, fiind condusă cu destulă stângăcie. Latura aventuroasă, peripeţiile protagoniştilor au totuşi darul de a captiva cititorul. Mai importantă ni se pare aici reuşita autorului în evocarea, nu lipsită de un anume dramatism, a luptei pentru formarea statului feudal de sine stătător Moldova, prin acreditarea unei legende populare în care se întreţes datele istorice reale. Ideea fundamentală a povestirii pare să fie aceea a influenţei exercitată de formarea statului feudal Ţara Românească, asupra procesului de constituire a celuilalt stat românesc independent.

Deşi nu încearcă să realizeze o sinteză artistică a acestor începuturi istorice, Nicolae Horga are meritul de a fi încercat să prezinte unele evenimente importante din trecutul celor trei mari provincii româneşti, precum şi acela de a fi intuit rolul maselor, al „norodului", cum spune el, în desfăşurarea lor. Momentele alese sânt cele mai semnificative pentru evoluţia poporului român, acesta a văzut în luptă, în plin proces de afirmare a fiinţei sale naţionale şi de apărare a libertăţii sale. Ideea unităţii de neam pare să se fi cristalizat în conştiinţa autorului *Oglinzii*, deoarece provinciile româneşti sunt prezentate ca părţi integrante ale aceleaşi ţări, ale aceluiaşi teritoriu, care, după cum însuşi ne-o spune, „demult, era a Dachiei". Toţi locuitorii acesteia sunt numiţi de el cu un singur nume, acela de român.

Povestirea istorică despre Bucur şi Ileana, care i-a atras atenţia lui Alexandru Pelimon, reflectă în mod simplu, atât tragismul, cât şi eroismul unui popor, virtuţile sale, dovedite în lupta cu adversităţile istoriei. Datorită

https://biblioteca-digitala.ro

acestui aspect, *Oglinda arătată omului înțelept* își întregește caracterul educativ, prin afirmarea idealului major al dragostei de patrie și de neam.

Literatura din epoca Luminilor, tributară formelor fastuoase și greoaie ale unui clasicism muribund, nu ia act de cea populară și nu se adapă la fântâna ei veșnic vie. Observație valabilă și pentru autorul *Oglinzii*, care trebuie să lupte însă și cu dificultățile începutului, cu lipsa unei tradiții poetice românești, cu neajungerea limbii.

În cercetarea efectuată asupra cărților de înțelepciune în cultura română, eminentul istoric Alexandru Duțu, pe lângă clasificarea riguros științifică a acestora, pe lângă faptul că scoate în evidență meritele și lacunele celor ce s-au ocupat de acest aspect al spiritualității românilor, stabilește o serie de judecăți de valoare privind conținutul artistic și mai cu seamă ideologic al acestor cărți. Ne vom opri asupra uneia dintre ele, transcriind-o integral, dat fiind caracterul ei sintetic, ca valoare generalizatoare. „De-a lungul secolelor, spune Al. Duțu, aceste culegeri au transmis înțelepciunea acumulată de experiența umană și au constituit izvorul principal de la care mult încercații viețuitori din țările române, ca și din țările aflate sub dominație străină, și-au adăpat setea de cunoaștere, de înțelegere a fenomenelor unei vieți aspre"[112].

Cele afirmate de reputatul istoric român, sunt valabile, deopotrivă, pentru cartea lui Nicolae Horga, care a circulat atât la românii din Transilvania, cât și la cei din Principate. O dovadă în acest sens este și faptul că exemplarul ce se păstrează la Biblioteca Academiei Române a aparținut unui „sistematic învățătoriu" din Sânicolaul Mic, Chiril Petrovici[113].

Exemplare ale cărții au ajuns și în alte biblioteci publice: în Biblioteca „A. D. Xenopol" din Arad, un exemplar; în Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" din Cluj-Napoca, se află trei exemplare. Primul exemplar a fost achiziționat în 1928 de la Nicolae Popa din Cluj. Exemplarul este incomplet și are două însemnări manuscrise făcute de un oarecare Vidicat[114], teolog, iar alta, făcută în 1869, de „Georgiu Popoviciu clericu de cursulu alu II-lea"[115]. Al doilea exemplar, achiziționat mai târziu, a aparținut

[112] Al Duțu, *op. cit.*, p. 12.

[113] Idem, *Coordonate ale culturii românești*, p. 307. În 1791, la școala din Seleuș funcționa învățătorul George Petrovici, probabil tatăl lui Chiril Petrovici.

[114] Probabil Vidican. Un Vidican Ioan originar din Rohani-Bihor, la sfârșitul anului școlar 1868-1869 absolvea cursurile Institutului teologic din Arad. (Teodor Botiș, *Istoria Școalei normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, Arad, 1922, p. 703).

[115] Georgiu Popovici, originar din Roșia-Bihor, a absolvit cursurile Institutului teologic din Arad la sfârșitul anului școlar 1869-1870, cf. T. Botiș, *op. cit.*, p. 703.

https://biblioteca-digitala.ro

lui Constandin Pop, învățător. Cel de-al treilea exemplar, la fel incomplet, a intrat mult mai târziu în colecțiile Bibliotecii clujene[116].

Imediat după apariția ei, cartea a fost achiziționată şi de episcopul greco-catolic Samuil Vulcan de la Oradea[117]. Câte un exemplar deținea mitropolitul Vasile Mangra (1850-1918)[118] şi preotul Ambrozie Jurma (1823-1892) din Bata. De la cel din urmă, prin intermediul preotului Emilian Micu, un exemplar al cărții ajunge în fondurile Bibliotecii „V. A. Urechia" din Galați[119]. În județul Arad, alte exemplare se păstrează în diferite colecții particulare din Arad, Ineu, Moroda.

Apărută la Tipografia Universității din Buda, unde era corector, în acel timp, Gheorghe Şincai, cartea a primit girul autorizat şi competent al unuia dintre corifeii Şcolii ardelene. Încercând să aprofundăm cercetarea textului, ne-am oprit la acele valori care fac din opera preotului cărturar arădean o carte interesantă şi pentru cititorul de azi. Repunerea ei în circulație, după aproape două secole de la prima apariție, este mai mult decât necesară, şi credem a fi răsplata cea mai draeptă şi meritată ce i se cuvine autorului ei, ilustru cărturar şi preot luminat Nicolae Horga-Popovici din Seleuş.

III. 2. Spre bucurie

Pe lângă opera sa capitală, *Oglinda*, Nicolae Horga a mai scris şi o altă lucrare, apărută într-o broşură de şase pagini, format in 8°, la Oradea, în 1808. Este vorba de poezia *Spre bucurie*[120], ocazionată de un eveniment important pentru satul Gurba, eveniment ce se încadra în

[116] Elena Mosora, Doina Hanga, *Catalogul cărții vechi românești din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga" Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, 1991, pp. 156-157.

[117] Vezi: Viorel Faur, *Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crişana (1830-1940)*, Oradea, 1995, p. 17.

[118] *Ibidem*, p. 105.

[119] Valeriu Leu, *Cartea şi lumea rurală în Banat. 1700-1830*, Reşița, 1996, pp. 185, 247. La 8/20 aprilie 1895, Emilian Micu oferea lui V. A. Urechia un exemplar din *Oglinda* lui Nicolae Horga-Popovici „legată laolaltă" cu „Gavra A. Cronica Rom. 1844, Buda", pentru care cerea câte 5 florini pentru fiecare. Cf. Radu Ardelean, Lucian Giura, Pavel Vesa, *Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean*, Sibiu, 2000, pp. 133-134.

[120] Titlul complet al poeziei: *Szpre bukurie Marelui şi pre vrednikului al Boroş Jenoului Domnului Atzel Imperatestilor sztepanir tainelor szfernik şi kurtzi referendar asisdere krutsi mits a'Szfentului Ştefan Krati Vitiaz, şi afletoriului szat Gurba Sztatornik mostyan din annul 1808, vremelnik.* In Oradea Mare, 1808, Cu Typariul lui Joann Fransiscu Tichy. Spre deosebire de uzanțele timpului însă pe imprimatul amintit nu se specifică numeleui vreunui „binefăcător" care ar fi suportat cheltuielile de editare şi prin care de regulă se făcea posibilă multiplicarea unor asemenea producte literare. Acest fapt ne determină să credem că autorul a suportat în întregime cheltuielile tipăririi poeziei sale.

https://biblioteca-digitala.ro

şirul transformărilor social-economice care s-au desfăşurat în comitatul Aradului în acea vreme. În anul 1808, erariul a vândut pe seama grofului Ştefan Atzél, deţinătorul întregului sector Ineu, şi moşia Gurba. Practica acelor decenii a dovedit că asemenea tranzacţii nu se reduceau doar la simple transferări de proprietate, ele erau urmate de obicei, de o adevărată dezlănţuire de acţiuni din partea noilor stăpâni care urmăreau ciuntirea pământurilor iobăgeşti şi crearea unor mari rezerve senioriale[121].

Noul stăpân al Gurbei părea a fi o personalitate cu vederi iluministe, fiind ridicat la demnităţi în epoca iozefinistă, ceea ce dădea anumite speranţe, inclusiv aceea de a fi mai înţelegător faţă de nevoile iobagilor români. În consecinţă, cu prilejul instalării solemne în noua sa posesiune, preotul Nicolae Horga al Seleuşului, compune amintitele versuri.

Poezia *Spre bucurie* a fost imprimată la Oradea, pe o foaie volantă, format 8°, în cunoscuta Tipografie a lui Ioan Francisc Tichy, textul fiind redat pe ambele pagini. Lucrarea cuprinde un număr de zece strofe, primele două fiind formate din câte cinci versuri, iar ultima strofă are doar trei.

Evocând în primele strofe bucuria localnicilor produsă de schimbarea stăpânirii erariale cu cea a noului proprietar, autorul urmăreşte în mod deliberat obţinerea bunăvoinţei acestuia pe seama iobagilor români. El evocă apoi ascensiunea lui Atzel care şi-a început cariera în Banat, urcând apoi, rând pe rând, treptele ierarhiei din administraţia de stat. Pe lângă aceasta, poezia subliniază „înaltele" calităţi morale şi umane ale celui căruia i-a fost adresată. Preotul Nicolae Horga, spera că noul stăpân, „bărbat prealuminat", va curma abuzurile atât de apăsătoare ale „tisturilor" erariali „îndreptare făcând acestui supus sat":

„Bucură-te şi te veseleşte om norocit,
Venind fericirea ce ţi-au chezăşit
Şi mai vârtos blândule Române.
Văzându-ţi pe Domnul milostiv că vine,
Care până acum nu prea bine ai stat!"

Pasajul cel mai semnificativ pare a fi cuprins în strofa a noua, în care autorul atinge deschis problema pământului, văzând în atitudinea grofului piatra de încercare a bunăvoinţei sale faţă de români de pe întregul domeniu, care cuprindea de pe acum peste 100 000 jugăre de pământ:

[121] E. Arădeanul, *Date noi cu privire la activitatea literară a preotului Nicolae Horga-Popovici*, p. 502.

https://biblioteca-digitala.ro

„Săltați, dențuiți vecinelor sate
Venind acest Domn puternic la toți ținând parte,
Tuturor după dreptate
Măsurând pământul[122] *, vi se va da parte."*

Poezia în sine, absolut de circumstanță, constituie un grăitor document al năzuințelor de eliberare socială a românilor. Versurile sunt lipsite de valoare, oferind doar posibilitatea de a extrage, din dedicație, o concluzie referitoare la condiția modestă a locuitorilor și autorului, care se autointitulează „preaplecat poftitoriu cel mai mic, sluga și vecinul Nicolae Horga, Szölösi plebanus", adică, paroh din Seleuș.

Dincolo de aceste speranțele pe care autorul le aștepta de la Atzel, care vizau unele obiective practice[123], poezia *Spre bucurie*, are și o semnificație istorico-literară. Se poate afirma că aceasta marchează un moment semnificativ, pe nedrept rămas încă puțin cunoscut sub aspectul contribuției aduse la cristalizarea limbii literare române, autorul ei putând fi considerat în ciuda operei restrânse, alături de poeții Văcărești și de Costache Conachi (1777-1849), cu care de altfel a fost contemporan, un înaintaș al liricii culte românești. De asmenea, în măsura în care au dovedit-o cercetările de până acum, lucrarea poetică a lui Nicolae Horga se înscrie în patrimoniul cultural ca prima poezie românească originală din epoca modernă scrisă pe meleagurile arădene, o dovadă elocventă a dreptului poporului român la promovarea limbii naționale.

Sub aspectul stilistic, în ciuda unor stângăcii de versificație, a unor asperități de limbaj inerente stadiului de atunci al poeziei românești, lucrarea surprinde prin vioiciunea versurilor și al limbii, prin ritmică și muzicalitate, atestând de fapt o cunoaștere îndeaproape a limbii vii a poporului și a genului artistic al acestuia. Un plus de vigoare și patos liric se face simțit prin acea notă de angajare intimă, de adeziune sufletească a poetului la aspirațiile naționale și sociale ale românilor din această parte a țării noastre.

De reținut este faptul că Nicolae Horga și-a imprimat poezia *Spre bucurie*, cu litere latine, aducând pe această cale un exemplu grăitor privind latinitatea limbii române și înscriindu-se prin opera poetică amintită în ampla

[122] Speranțele lui Nicolae Horga Popovici privind „măsurarea" echitabilă a pământului, nu s-a realizat decât parțial și temporar. Familia Atzel împărțindu-și moșia până în 1840 în două mari alodii, la Ineu și Șicula, aducând pagube românilor.

[123] Speranțele lui Nicolae Horga privind „măsurarea echitabilă" a pământului nu s-a realizat decât parțial și temporar. Familia Atzel, împărțindu-și moșia până în 1840 în două mari alodii, la Ineu și Șicula, a adus grave pagube țărănimii. E. Arădeanul, *op. cit.*, p. 503.

https://biblioteca-digitala.ro

mişcare de emancipare naţională şi socială. În acest sens, *Spre bucurie* rămâne un document valoros de manifestare plenară a cugetului românesc în cultură, un monument de limbă românească. O profundă şi activă conştiinţă naţională explică, între altele, patriotismul luminat al întregii sale opere, convingerea lui Nicolae Horga-Popovici despre rolul exemplar al devenirii limbii şi literaturii româneşti în perpectivă universală.

***

Tradiţia iluministă promovată de preotul Nicolae Horga-Popovici a fost continuată şi ridicată pe o treaptă superioară de către distinşii profesori ai Preparandiei din Arad şi de către mulţimea intelectualilor care au activat pe meleagurile arădene, contribuind la răspândirea culturii în mijlocul maselor şi la elaborarea unui program de revendicări sociale şi naţionale, care au culminat, în părţile Aradului, cu înfiinţarea Preparandiei (1812), a Institutului Teologic (1822) din Arad şi românizarea scaunul eparhial prin numirea primului episcop de neam român în persoana făgărăşanului Nestor Ioanovici (1829-1830).

https://biblioteca-digitala.ro

3.

Diaconul Grigorie Obradovici

(1771-1847)

Diaconul Grigorie Obradovici (1771-1847) se integrează, prin activitatea şi ideile sale, în peisajul gândirii iluministe de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor.

Este originar din Ciacova unde s-a născut în 1711, ca fiu al lui Luca, fratele mai mic al fabulistului Dositei Obradovici. După absolvirea şcolii clericale, pentru început, a funcţionat ca învăţător şi diacon la Lipova. Mai târziu, în 1795, ca urmare a demersurilor inaugurate de Paul Iorgovici pentru numirea unor români în funcţia de director şcolar, ajung în funcţii, Ioan Mihuţ, Constantin Diaconovici-Loga, Dimitrie Constantini, Grigorie Obradovici a fost numit şi el director al şcolilor de pe teritoriul regimentului valaho-iliric din Banat, perioadă în care se realizează un real progres al şcolilor româneşti din zonă[124]. Până la numirea în postul de director şcolar a lui Grigorie Obradovici, îndrumarea a avut-o protopopul Nicolae Stoica de Haţeg[125].

Grigorie Obradovici şi-a desfăşurat activitatea în postul de director şcolar[126] pe teritoriul regimentului grăniceresc, până la 29 mai 1808 când, este numit „de director naţionalnicilor şcoli aceştii legi în ţinutul Banatului,

---

[124] Victor Ţârcovnicu, *Contribuţii la istoria învăţământului românesc din Banat (1780-1918)*, Bucureşti, 1970, p. 71; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, doc. 220, pp. 496-497; N. Bocşan, *Contribuţii la istoria iluminismului românesc*, p. 129.

[125] P. Radu, D. Onciulescu, *Contribuţii la istoria învăţământului din Banat până la 1800*, Bucureşti, 1977, p. 123.

[126] Pentru amănunte privind activitatea şcolară a diaconului Grigorie Obradovici vezi: Vasile Popeangă, *Mărturii transilvănene despre acte creatoare de pedagogie românească*, Arad, 2007, pp. 289-299.

https://biblioteca-digitala.ro

în locul răposatului d(omn) Dimitrie Ştefanovici", stabilindu-se la Timişoara[127]. Sub îndrumarea lui Gr. Obradovici, şcolile naţionale au făcut remarcabile progrese sub toate aspectele. A numit învăţători corespunzători pregătiţi, s-a interesat de îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale acestora, de amenajarea localurilor şcolare, de dotarea şcolilor cu cărţi[128].

La 23 ianuarie 1816, Grigorie Obradovici era acuzat, că în 1814, îndemna preoţii şi învăţătorii „împotriva şcolilor şi să încerce a rupe neamul românesc de cel sârbesc". La 23 ianuarie 1816 nu mai era director şcolar, probabil activitatea sa contra ierarhiei sârbe de la Carloviţ i-a adus schimbarea din post[129]. Despre Gr. Obradovici, preotul Dimitrie Ţichindeal avea numai cuvinte de apreciere: „mult se ostăneşte cu o negrăită râvnă pentru luminarea neamului daco-românesc"[130].

După pensionare, diaconul Grigorie Obradovici se stabileşte în oraşul Lipova, unde, la vârsta de 76 de ani, în ziua de 31 decembrie 1847, a trecut la cele veşnice[131].

Bun cunoscător al valorilor europene, a urmărit să le introducă în circuitul cultural al Banatului şi al părţilor arădene. Acordă culturii, literaturii în special, un rol deosebit în modelarea omului, în primul rând morală, scop în care a şi tradus o serie de texte din literatura moralizatoare europeană, aceasta devenind un sistem de referinţă pentru Grigorie Obradovici.

Dacă unii contemporani ai săi au folosit versurile pentru a comunica sau a întări ideea transmisă (Damaschin Bojincă, Moise Bota), Grigorie Odradovici a optat pentru povestioare la fel ca întreaga generaţie iluministă, care a preţuit mult genul, în vogă de altfel în literatura secolului al XVIII-lea în Europa. Povestioarele au fost culese din literatura moralnică europeană, din presa timpului, împânzită cu astfel de naraţiuni[132].

A tradus opere literare prin intermediul cărora a lărgit zonele de interferenţe ale literaturii române. Circulaţia europeană a unor cărţi apare ca un sistem de referinţă pentru Gr. Obradovici. Traducând pe *Belizarie* de

---

[127] P. Radu, D. Onciulescu, *op. cit.*, p. 123; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 241, pp. 525-526.

[128] V. Ţârcovnicu, *Istoria învăţământului din Banat până la anul 1800*, Bucureşti, 1978, p. 213.

[129] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 269, pp. 551-554.

[130] P. Radu, D. Onciulescu, *op. cit.*, p. 123.

[131] V. Popeangă, *Un secol de activitate şcolară românească în părţile Aradului. 1721-1821*, Arad, 1974, p. 141

[132] N. Bocşan, *op. cit.*, p. 227.

https://biblioteca-digitala.ro

Marmontel[133], după traducerile sârbeşti făcute în 1776 şi apoi în 1777 de Pavle Julinac[134], clericul bănăţean remarcă în prefaţă circulaţia europeană a operei scriitorului francez. Din opera lui Marmontel, a tradus şi povestirile morale: *Adelaida*, *Maica cea cu nedreptate*, *Lauzus* şi *Lidia*[135].

Contactul cu Occidentul s-a făcut prin intermediul presei. Gr. Obradovici a tradus din „L'ami des enfants" şi „L'phémérides de la jeunesse". Circulaţia acestor periodice apusene destinate tineretului atestă relaţii culturale între Banat şi Occident[136].

Contactul cu lumea apuseană se manifestă şi prin traducerile din limba germană. În 1805 a tradus *Datorinţe a subdaţilor adică supuşilor către monarhul lor*[137], în prefaţa căreia arată că „stăpânirea şi diregătoria spre folosul şi binele cel de abşte hotărăşte şi întemeiate sunt". Este o lucrare ce prezintă caracteristicile unui manual de instrucţie civică a cărui menire era formarea cetăţeanului supus autorităţilor politice, care era pregătit din şcoală să se integreze în structura societăţii epocii. Manualul transmite şi idei iluministe: fericirea cetăţenilor şi progresul lor este o datorie a stăpânirii, îndeplinirea datoriilor obşteşti aduce „buna norocire". În acelaşi an, tot din limba germană traduce şi tipăreşte: *Povăţuire cătră învăţătura socoatei sau aritmetica spre trebuinţa şcoalelor celor româneşti* (Buda, 1805), un manual utilizat în şcolile populare din Banat şi Crişana. În prefaţa cărţii arată că aritmetica este necesară „nu numai pentru neguţători şi măeştri, ci şi insului plugariu, păcurariu şi celui mai pregetat casnic". Aritmetica trebuia studiată pentru folosul ei practic, nu numai pentru capacitatea ei de a disciplina gândirea[138].

Prin activitatea lui Gr. Obradovici interferenţele româno-sârbe se amplifică. În 1807, publică traducerea din limba sârbă, *Carte de mână pentru*

---

[133] Titlul complet: *Belizarie de Marmontel, membrul Academiei cei frânceşti alcătuit, iar în limba cea românească din cea frâncească tradus prin Grigorie Obradovici, crăiescul de şcoale director în Banat 1813.* Manuscrisul se află în Biblioteca Episcopiei Aradului.

[134] N. Bocşan, *Contribuţii la bibliografia literaturii române din Banat în epoca luminilor*, în „Banatica", IV (1977), p. 491.

[135] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 251.

[136] *Ibidem*, p. 253.

[137] Titlul complet: *Datorinţele a subdaţilor adecă supuşilor către monarhul lor spre întreuinţarea în şcoalele cele româneşti naţionalnice. Traduse de pe limba cea nemţească şi cu neaşte adăugiri mai direase prin Grigorie Obradovici, a scol. naţion milităreşti în Banat, director* (Pesta 1805).

[138] V. Ţârcovnicu, *op. cit.*, p. 62; V. Popeangă, *Un secol de activitate şcolară în părţile Aradului. 1721-1821*, pp. 24-25; Idem, *Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, Arad, 1979, p. 166.

https://biblioteca-digitala.ro

bine orânduita economie, lucrarea câmpului şi pentru plămădirea vitelor şi a păsărilor celor casnice, spre mare treabă plugarilor celor româneşti, apărută la Buda. El socotea că această carte e „spre mare treabă a plugarilor celor româneşti". În prefaţa lucrării autorul mărturiseşte care sânt motivele ce l-au determinat să o traducă şi să o tipărească: îl doare inima când vede modul înapoiat în care trăiesc mulţi plugari din cauza neştiinţei şi nepriceperii în economie. Starea de înapoiere economică este o consecinţă a faptului că ţăranii nu ştiu să îngrijească vitele şi nici să cultive pomii roditori. El îndemna pe învăţători să sfătuiască ţăranii ca în zile de sărbătoare să nu stea în cârciumi, ci să-i adune la sfaturi bune şi înţelepte, să le citească din cărţi cum să îmbunătăţească soiurile de animale, cum să abată apele care le îneacă semănăturile şi casele. Adresându-se sătenilor, Grigorie Obradovici voia să-i convingă despre necesitatea instruirii: „Lăsaţi-vă oamenilor de vorbe slabe şi scunde, care aveţi obiceiul să ziceţi: aşa au trăit bătrânii, aşa vom trăi şi noi, căci aceste sânt vorbe ale oamenilor celor proşti, întunecaţi la minte şi a celor ce tot ce pute le miroase"[139]. Se vede că era preocupat în mod deosebit de răspândirea cunoştinţelor agricole în mijlocul maselor. Acesta poate fi unul dintre motivele pentru care traduce şi tipăreşte lucrarea.

Fără îndoială, în privinţa zidirii sufleteşti, a clerului şi a poporului, în sens religios şi naţional, şi-au avut importanţa lor şi cărţile de cuprins moral: *Ducere de mână către cinste* (Buda, 1798), *Sfaturile înţelegerii* (Buda, 1802). Tot în tipografia de la Buda a mai publicat: *Chemare la cercarea tinerimei*, o programă pentru şcoala normală ce se proiecta pe atunci la Lipova şi *Îndemnare către învăţătura tinerimei cei româneşti*[140]. În anul 1811, Gr. Obradovici editează un anuar şcolar pentru şcoala din Lipova[141].

Diaconul Grigorie Obradovici, în a sa *Gramatică română* tipărită la Buda în anul 1806, se arăta nemulţumit nu numai de felul slab cum traduce cărţile Gheorghe Şincai, dar chiar şi cu ortografia acestuia[142].

În manuscris i-au rămas: *Scurtată de mână povăţuire către modul cel înainte scris de învăţătură*, scrisă în 1810, este o lucrare metodică pe care autorul o adresează învăţătorilor de la sate şi oraşe, spre a le da „povăţuire

---

[139] C. Bodea, *Preocupări economice şi culturale în literatura transilvană dintre anii 1786-1830*, în „Studii", 1956, nr. 1, pp. 87-104; V. Ţârcovnicu, *op. cit.*, p. 35; V. Popeangă, *Un secol de activitate şcolară în părţile Aradului. 1721-1821*, pp. 231-232.

[140] Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ*, pp. 2, 3.

[141] V. Popeangă, *Un secol de activitate şcolară în părţile Aradului. 1721-1821*, p. 260.

[142] Nicolae Albu, *Istoria învăţământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 274.

https://biblioteca-digitala.ro

şi călăuză" în predare, ca elevii să aibă mai mare folos din frecventarea şcolii. Este o traducere „de pre limba cea nemţească prefăcută din Grigorie Obradovici crăiesc a şcoalelor vernacule a Banatului director, 1810"[143]. Un alt manuscris rămas de la Gr. Obradovici este *Colegerea kilinelor poveşti de nărav învăţătoare spre folos şi petrecere de vreme*[144], care cuprinde diferite povestiri cu caracter moralizator despre buna cuviinţă, curaj, sârguinţă, modestie. Preocuparea sa constantă pentru educaţia morală a tineretului este specifică climatului iluminist al epocii.

În activitatea diaconului Grigorie Obradovici există tendinţe enciclopediste specifice reprezentanţilor iluminismului. El a cunoscut limbile franceză, germană, sârbă, traducând povestiri incluse în antologia sa literară. Cele două manuscrise din Biblioteca Episcopiei Aradului atestă faptul că el a consultat presa franceză a epocii, atestând totodată iniţierea lui şi în limba italiană, în care redă câteva aforisme.

Activitatea diaconului Grigorie Obradovici constituie un moment de referinţă pentru iluminismul bănăţean de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor.

[143] Lucrarea nu a fost tipărită. Manuscrisul se află în Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române. Vezi: Miron Ionescu, *Grigorie Obradovici* – Didactica, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Series psyhologia-pedagogia", 1965, p. 134; V. Ţârcovnicu, V. Popeangă, *Tendinţe de orientare ştiinţifică a învăţământului în Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în vol. „Din istoria pedagogiei româneşti", vol. II, Bucureşti, 1966, p. 172; V. Ţârcovnicu, *op. cit.*, pp. 80-81; V. Popeangă, *Un secol de activitate şcolară în părţile Aradului. 1721-1821*, p. 237.

[144] Manuscrisul alcătuit în 1811, se află în Biblioteca Episcopiei din Arad, cf. *Mărturii privind lupta românilor din părţile Aradului pentru păstrarea fiinţei naţionale*, pp. 65-66, nota 2.

https://biblioteca-digitala.ro

4.

Preotul profesor Dimitrie Țichindeal

(1775-1818)

În cadrul mişcării culturale din părțile arădene de la începutul secolului al XIX-lea se încadrează şi profesorii Preparandiei şi a Institutului teologic din Arad, mulți dintre ei preoți de mir, care nu s-au limitat doar la catedră, eforturile lor încadrându-se în mişcarea iluministă dominantă în epocă. Primul director al Preparandiei, preotul Dimitrie Țichindeal, „intelectual modest, dar inimos"[145], unul din liderii generației iluministe bănățene. El îşi orientează întreaga sa contribuție pe un plan restrâns cultural-educativ, dar în sens iluminist.

I. Viața şi activitatea

Dimitrie Țichindeal s-a născut în anul 1775 într-o familie preoțească din Becicherecu-Mic. După ce a învățat carte în comuna natală, apoi la Gimnaziul din Timişoara, urmează cursurile pentru pregătirea învățătorilor la Timişoara pe care le-a absolvit în 1794. După absolvire a funcționat ca „învățător naționalnic" în Belinț (1794) mai apoi în Bergsău. În urma devotamentului de care a dat dovadă în desfăşurarea activității didactice, este responsabil cu „inspecționarea" şcolilor. În anul 1801 urmează

[145] Ion Lungu, *Şcoala ardeleană*, Bucureşti, 1978, p. 98. Pentru o bibliogrfie Dimitrie Țichindeal vezi: M. Păcurariu, *op. cit.*, pp. 503-504.

https://biblioteca-digitala.ro

cursurile clericale la Timişoara, conduse de Pavel Kenghelaț şi Mihail Roşu-Martinovici, „tâlcuitorii teologiei în reşedința episcopească a Timişorii" [146].

Despre cei doi dascăli D. Țichindeal avea numai cuvinte de laudă: „Dumnezeirea bine a voit a trimite nouă mai vârtos însă preoțimei noatre luminarea cea trebuincioasă şi isbăvirea de nebunii şi de credinți deşarte, prin preacinstitul, înalt învățatul Pavel Kengelați, arhimandritul mănăstirei S. George şi doctor de sfânta teologie, în reşedința episcopească a Timişorii. Acesta din destul vrednic de laudă bărbat din dumnezeiască grădină a cules florile acele, pe care prorocii şi apostolii şi cei mai slăviți ai tuturor poparelor învățători cu înțelepciunea lor le-au sădit; iar nouă spre buna mirosire a faptelor bune şi spre luminarea minții prin noi le sădeşte şi ni le împărtăşeşte. Iară a doua prin mult făcătoriul de bine Mihail Martinovici, tâlcuitorul teologiei în reşedința episcopească a Timişorii" [147].

După absolvirea cursului clerical funcționează ca învățător, iar din 1802 ca preot în comuna natală. A luat parte în campania din 1805 împotriva lui Napoleon, în calitate de confesor militar. D. Țichindeal devine un apărător şi răspânditor al conştiinței românilor despre drepturile lor, de la amvon, catedră şi cu condeiul. În jurul său se grupează şi alți români, nemulțumiți de ierarhia sârbă de la Carloviț, militând pentru emanciparea națională şi bisericească. În 29 iunie 1807, în calitate de preot paroh al Becichereculuí-Mic, alături de protopopul Ştefan Atanasievici din Lugoj, protopopul Gheorghe Petrovici din Belinț şi preotul Petru Popovici din Bocşa, înaintează o petiție, în numele tuturor românilor din Banatul-Timişan, împăratului Francisc I (1792-1835)[148], în care stăruie pe față pentru cultura națională românească, izgonită prin stăpânirea exclusivă a clerului sârb patronat de Mitropolia de la Carloviț. Ei cer cu insistență ca în locul răposatului director al şcolilor naționale, Dimitrie Ştefanovici (†1807), să numească un „bărbat învățat, cu caracter moral, care să cunoască temeinic limba românească [...] care să delăture piedicile creşterii tinerimii române, ca această tinerime la timpul său, luminată fiind prin şcoală, să şteargă opinia greşită ce s-a format despre poporul român; un bărbat, care să trezească virtuțile strămoşeşti în neamul nostru, cari virtuți nu s-au stins, ci stau numai

[146] Avram Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai Preparandiei noastre*, Arad, 1912, pp. 9-10; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 411-412; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 503.

[147] Dimitrie Țichindeal, *Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase*, Buda, 1802, p. XIII, la T. Botiş, *op. cit.*, p. 506.

[148] Probabil că petiționarii au prezentat petiția, datată în Timişoara, în persoană împăratului Francisc I, care în 1807 a călătorit prin Ungaria şi a poposit şi în oraşul Timişoara. George Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, p. 359.

https://biblioteca-digitala.ro

înăbuțite din pricina educațiunii neglijate, ca astfel urmaşii spre cel mai mare folos al binelui public, să fie adevărați Români"[149].

Este cea dintâi izbucnire a românilor în dorința de a se elibera de sub oblăduirea străină. Împăratul Francisc I a fost nevoit să țină seama de această cerere a românilor care, prin însemnatele lor jertfe de vieți şi bunuri, mai ales în cursul războaielor cu Napoleon, îl îndatoraseră peste măsură. Meritele acestora pe toate câmpurile de luptă contrastau în chip nefiresc cu înapoiata lor stare culturală şi socială.

Mergând pe aceeaşi linie al românizării Bisericii ortodoxe din Banat, Arad şi Crişana, în toamna anului 1813, episcopul român unit Samuil Vulcan de la Oradea, a trimis profesorilor Preparandiei arădene un concept de petiție a românilor din eparhia Aradului, prin care se cerea ca, după moartea episcopului Pavel Avacumovici, împăratul să le numească un episcop din neamul lor, iar românii să propună trei persoane, după modelul celor din Ardeal, din care împăratul să numească pe unul. Dimitrie Țichindeal a făcut greşeala de a arăta această petiție unui asesor comitatens de la Arad, astfel că mitropolitul a aflat de ea şi a făcut tot posibilul ca s-o împiedece. În primăvara anului 1814, Țichindeal a dus personal memoriul la Viena. Este vorba de acel *Supplex Libellus Valachorum diocesis Aradiensis Francesco I-o collata mense iulii 1814.* În introducere, cuprindea o motivare istorică cu ştiri date de învățatul protopop Petru Maior. Petiția înfățişa situația în care se aflau românii sub păstorirea ierarhilor sârbi privilegiați, deşi numeri sârbii erau mai puțini decât românii în Episcopia Aradului ca şi în cea a Timişoarei şi a Vârşețului. Memoriul a fost respins pentru motivul canonic că dreptul de a propune episcopi îl are numai Sinodul mitropolitan din Carloviț[150].

În funcțiile pe care le-a ocupat a avut ocazia să cunoască cât se poate de temeinic poporul român, suferințele, necazurile lui, iar ca fiu de preot, mai târziu el însuşi învățător şi preot în mediul rural, a avut o experiență proprie sub stăpânirea ierarhiei sârbe de la Carloviț. D. Țichindeal era deja cunoscut prin activitatea sa literară desfăşurată până la numirea sa ca profesor la Preparandia arădeană.

La deschiderea Preparandiei din Arad (1812), este instituit de catihet şi director al şcolii. Ca profesor la Preparandia arădeană, alături de colegii

[149] T. Botiş, A. Sădean, *Institutul pedagogic gr. or. rom. din Arad. Cei dintâi ani din trecutul şi viața preparandiei (şcolii normale) gr. or. române din Arad*, Arad, 1912, pp. 120-121; A. Sădean, *op. cit.*, pp. 7-8; T. Botiş, *op. cit.*, p. 411-412; C. Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861)*, pp. 23, 55.

[150] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 263, pp. 542-546.

https://biblioteca-digitala.ro

săi, Constantin Diaconovici-Loga absolvent al Academiei de Drept din Pesta, Iosif Iorgovici, fiul protopopului din Oravița, doctor în Filozofie de la Universitatea din Pesta, Ioan Mihuț, învățatul copil de țăran din Șiclău, absolvent al Academiei de Drept din Presburg și a cursurilor clericale din Carloviț, a propagat „în chipul cel mai îndrăzneț, în mijlocul primejdiilor și suferințelor, evanghelia românismului: cultură națională și biserică națională". Toate acestea, în primăvara anului 1814, i-au atras destituirea de la catedră. Cu toate acestea, a funcționat și în anul școlar 1814-1815, catedra lui fiindă ocupată doar în iunie 1815 prin numirea preotului Grigorie Lucacic, parohul Fizeșului din dieceza Vârșeț[151], recomandat fiind de inspectorul școlar Ștefan Uroș Nestorovici. Părăsește Aradului în vara anului 1815 și se reîntoarce la Becicherecul-Mic, ca preot paroh.

Dimitrie Țichindeal a fost acuzat de autoritățile ecleziastice că, alături de Constantin Diaconovici-Loga, agită preoții din diecezele Vârșeț, Arad și Timișoara, propagă naționalismul românesc și sunt autorii instanței înaintate împăratului în numele clerului și poporului român din aceste părți[152].

Relațiile pe care le-a avut D. Țichindeal cu episcopul Samuil Vulcan de la Oradea, au prilejuit și ele ierarhiei sârbe să creeze nedumeriri în rândul românilor ortodocși. Este incontestabil că Samuil Vulcan a promovat răspândirea greco-catolicismului, Cabinetul imperial acordându-i o deosebită încredere. Însuși împăratul Francisc I se interesa personal până și de cele mai neînsemnate cazuri, cerându-i adesea opinia. Datorită legăturilor pe care le-a avut cu episcopul unit Samuil Vulcan, preotul Dimitrie Țichindeal a fost suspectat ca simpatizant catolic, ba mai mult decât atât, că dacă ar fi ajuns episcop ar fi trecut întreaga Episcopie a Aradului la uniți. Pe când funcționa la Pereparandie, era acuzat că la un examen „lunar din doctrina religiunii", ar fi susținut că papa Romei este și trebuie să fie cap văzut al întregii Biserici creștine, deci și al ortodoxiei sârbe și române[153].

Realitatea este însă că în cele 13 scrisori adresate de Samuil Vulcan lui Dimitrie Țichindeal și 7 scrisori trimise de Țichindeal lui Vulcan cunoscute, nu se fac referiri la unirea cu Roma. D. Țichindeal îl încunoștința pe S. Vulcan că atât clerul sârb cât și inspectorul școlar Uroș Nestorovici îl

---

[151] Despre preotul Grigorie Lucacic vezi: P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, p. 553.

[152] Gyémánt Ladislau, Nicolae Bocșan, Viorel Faur, *Contribuția Preparandiei din Arad la mișcarea națională din părțile vestice în anii 1815-1817*, în „Satu-Mare. Studii și comuinicări", IV, 1980, p. 185.

[153] T. Botiș, *op. cit.*, p. 38, nota 4; Ion B. Mureșianu, *Dimitrie Țichindeal (1775-1818)*, în „M. B.", anul XXV (1975), nr. 10-12, p. 638.

https://biblioteca-digitala.ro

acuză de înclinare spre unire, dar, din motive tactice, Dimitrie Țichindeal nu o confirmă nici nu o neagă. În decembrie 1812 S. Vulcan îi trimitea manuale trebuincioase pentru predarea lecțiilor, își exprimă totodată bucuria prilejuită de deschiderea Preparandiei și îl sfătuiește să nu se îndepărteze de învățătura ortodoxă: „și să nu socotești, că de vei grăi numai în școală, nu vor ști și episcopii învățătura ta, căci ale tale învățături s-or nevoi episcopii a le lăsa, ca dintr-însele să poată arăta că îți este învățătura străină". Samuil Vulcan corespondează cu profesorii de la Preparandie, cu Moise Nicoară, e vizitat de ei la Oradea, dar nici unul n-a trecut la uniți[154].

Nu știm dacă Dimitrie Țichindeal a reflectat măcar la scaunul episcopal al Aradului. Un lucru este însă sigur: în 1816, reflecta la scaunul de protopop al Lipovei, așa după cum îi scria, cerându-i sprijin lui Moise Nicoară[155].

În toamna anului 1817 se îmbolnăvește grav și intră într-un spital din Timișoara, unde muri la 20 ianuarie 1818, fiind înmormântat, conform dorinței sale, în cimitirul din parohia natală[156].

II. Opera tipărită

Cea mai importantă parte a activității sale o constituie traducerile din operele lui Dositei Obradovici, dovedind, ca și Grigorie Obradovici, a fi tributar ideilor acestuia. Ca tânăr teolog a tradus și prelucrat *Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase*[157], apărută la Buda în 1802. Până la un punct este o traducere și, în parte, o localizare, căci obiceiurile sârbești sunt înlocuite cu ale romanilor, în comparație cu cele românești[158]. D. Țichindeal insistă mai mult asupra obiceiurilor, combătându-le în spirit raționalist, deși le recunoaște originea romană, folosindu-le însă ca argument în favoarea latinității. El evită atacurile directe, deschise, împotriva Bisericii. Acolo unde D. Obradovici propunea folosirea banilor bisericii la tipărirea cărților,

[154] I. B. Mureșianu, *op. cit.*, pp. 638-639.

[155] C. Bodea, *op. cit.*, doc. LXVII, p. 223. Scrisoarea lui Dimitrie Țichindeal către Moise Nicoară din 11 iulie 1816.

[156] A. Sădean, *op. cit.*, p. 14; T. Botiș, *op. cit.*, p. 412.

[157] *Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase, prin bineînțeleptul Dositei Obradovici întocmite, iar acum întâia dată întoarse despre limba sârbească și întru acest chip în limba daco-românească așezate. În Buda. S-a tipărit în Crăiasca Tipografie orientalicească a Universității Peștii 1802.*

[158] Virgil Vintilescu în *Prefață* la Dimitrie Țichindeal, *Fabule și moralnice învățături* (Ediție îngrijită și prefațată de...), Timișoara, 1975, p. 11; V. Vintilescu, *Consemnări literare. Repere literare bănățene (De la începuturi până la 1880)*, Timișoara, 1995, p. 146.

https://biblioteca-digitala.ro

D. Țichindeal traduce „banii de obște", iar în locul expresiei „Cărți fraților, cărți, nu clopote și prapuri", păstrează numai „cărți, fraților, cărți", atenuând spiritul critic al iluministului sârb[159].

După șase ani tipărește *Epitomul sau scurte arătări pentru sfânta biserică*[160], o traducere după lucrarea cu același titlu a lui Dionisie Novacovici, apărută până atunci în trei ediții (1767, 1783, 1805). Ediția lui Dimitrie Țichindeal, pe lângă traducere, conține și părți originale datorate traducătorului. Milita pentru înzestrarea bisericilor cu cărți în limba română și combate anumite practici ale cultului divin săvârșite după tradiție ignorând prescripțiile tipiconale. În concepția lui D. Țichindeal, Biserica ortodoxă trebuia să aibă clerici luminați, cerând ca ei să nu se limiteze numai la catehism ci să cunoască și alte discipline teologice (*Dogmatica*, *Teologia pastorală*, *Omiletica*, *Faptele Apostolilor*, *Canoanele soboarelor*), chiar *Istoria* și *Filozofia*. Singura carte de cuprins teologic a lui D. Țichindeal, multă vreme a contribuit la ridicarea nivelului de cultură a preoților de mir[161].

Din această perioadă datează *Adunare de lucruri moraliceşti de folos şi spre veselie, prin Dositei Obradovici întocmită, iar acum în limba daco-românească traduse* (Buda, 1808), cu multe pagini adoptate, în care aduce și un prinos de recunoștință lui Dositei Obradovici „un slăvit și mare luminătoriu al neamului său". Cartea se adresează publicului care iubește „adevărul și faptele bune", dar și celor preocupați de „educația sau creșterea tinerilor"[162]. Menirea ei este de a forma oameni luminați, morali, raționali, utili societății prin virtuțiile lor, desprinși de superstiții și de supunere oarbă[163].

La un an de la înființarea Preparandiei arădene, a publicat lucrarea, în întregime originală, *Arătare despre starea acestor noao întroduse*

---

[159] Ovidiu Papadima, *Ipostaze ale iluminismului românesc*, București, 1975, p. 91; N. Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, pp. 201-202. Amănunte despre carte la I. B. Mureșianu, *op. cit.*, pp. 644-646.

[160] *Epitomul sau scurte îndrumări pentru sfânta biserică, pentru veşmintelei, pentru dumnezeiasca Liturghie care se săvârşeşte într-însa; aşişderea şi pentru preotul şi slujitorul lui Dumnezeu. Prin scurte întrebări şi răspunsuri, de folos şi de trebuință slujitorilor de cele sfinte, preoților şi diaconilor şi tuturor celor ce gândesc aceste deregătorii pe sine a lua. Prin părintele Țichindeal parohul Becichereculuí-Mic traduse. În Buda. La Crăiasca Tipografie a Universității ungureşti. 1808.*

[161] Pentru amănunte despre carte la: I. B. Mureșianu, *op. cit.*, pp. 640-643.

[162] V. Vintilescu, în *Prefață* la D. Țichindeal, *Fabule și moralnice învățături*, p. 11.

[163] A. Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, p. 316. Amănunte despre carte la I. B. Mureșianu, *op. cit.*, pp. 646-648.

https://biblioteca-digitala.ro

sholasticeşti instituturi ale naţiei româneşti, sârbeşti şi greceşti (Buda, 1813), în care scrie despre felul cum a fost înfiinţată, cum funcţionează şi aduce elogii celor ce au ajutat-o, văzând în gestul lor un act de binefacere pentru naţiunea română. În acelaşi timp, se adresează românilor din Banat şi „Ţara Ungurească" să contribuie şi în continuare la susţinerea şcolii. Spaţiul cel mai mare este acordat istoricului înfiinţării Preparandiei arădene. În acelaşi an tipăreşte a doua lucrare originală, *Îndreptări moraliceşti tinerilor foarte folositoare* (Buda, 1813).

Celebritatea i-au făcut-o însă acele *Filosofeşti şi politiceşti prin Fabule moralnice învăţături*[164] (Buda, 1814), cunoscute ca fiind prelucrarea fabulelor iluministului Dositei Obradovici[165]. Începând cu Paris Mumuleanu în 1825, continuând cu Ion Heliade Rădulescu[166], Alexandru Papiu Ilarian, Aron Pumnul, Iosif Vulcan şi V. A. Urechia, Dimitrie Ţichindeal este elogiat pentru ideile pe care le-a difuzat, valoarea şi eficienţa pe care le-au avut ele în masele largi ale tuturor românilor[167]. După cum se ştie, calde şi idealizante aprecieri are şi din partea lui Mihai Eminescu în *Epigonii* („Ţichindeal, gură de aur"). Fără să-i supralicităm modesta valoare literară, subliniem totuşi contribuţia cărturarului bănăţean la popularizarea acestei literaturi cu caracter iluminist[168].

Străvechea specie a fabulei era folosită pentru vehicularea noilor idealuri patriotice şi civice. Fiind socotită o carte „primejdioasă", *Fabulele* au fost confiscate în urma intervenţiilor pornite din cercurile sârbeşti, unde se pune la cale şi înlăturarea lui D. Ţichindeal de la Preparandia arădeană[169].

---

[164] *Filosoficeşti şi politiceşti prin Fabule moralnice învăţături. Acum întâia oară culese într-acest chip pe limba românească întocmite de Dimitrie Ţichindeal, parohul Becichereculuí Mic, şi al shoalelor preparande româneşti din Aradul Vechi catechet. În Buda, cu tiparul Crăieştii Universităţi ungureşti din Pesta, 1814.* (Ediţia a II-a îngrijită de Ion Heliade Rădulescu, Bucureşti, 1838; ediţia a III-a, de pr. Ioan Rusu, Arad, 1885; o ediţie îngrijită şi prefaţată de Virgil Vintilescu, Timişoara, 1975).

[165] O. Papadima, *Ipostaze ale iluminismului românesc*, p. 91, 248; Pentru discuţiile iscate pe marginea traducerii *Fabulelor* şi unele chestiuni referitoare la Dimitrie Ţichindeal vezi: I. D. Suciu, *Emilian Micu despre Dimitrie Ţichindeal*, în „M. B.", anul XVII, 1967, nr. 4-6, pp. 351-354; Radu Ardelean, Pavel Vesa, *Emilian Micu despre Dimitrie Ţichindeal. Adăugiri*, în „A. B.", anul XI (L), Serie nouă, 2000, nr. 1-3, pp. 197-213.

[166] Vezi: Toma G. Bulat, *Ioan Heliade Rădulescu despre fabulistul bănăţean preotul D. Ţichindeal*, în „M. B.", anulXVIII, 1968, nr. 1-3, pp. 105-112.

[167] I. B. Mureşianu, *op. cit.*, p. 648.

[168] I. Lungu, *op. cit.*, p. 431.

[169] Vezi: N. Bocşan, *Confiscarea Fabulelor lui Ţichindeal*, în „A. I. I. Cluj", XIX (1976), pp. 127-147; Idem, *Confiscarea Fabulelor lui Ţichindeal*, în vol. „Ştefan Meteş la 85 de ani", Cluj-Napoca, 1977, pp. 451-454.

https://biblioteca-digitala.ro

Numeroase fabule au fost adaptate realităților românești, dobândind aspectul unor prelucrări. Dimitrie Țichindeal dezvoltă foarte mult, față de original, morala, aducând în discuție probleme de actualitate: disputele teologice și necesitatea armoniei între popoare (*Șoarecii și clopotele*), unirea provinciilor românești într-o „măreață națiune daco-română", rezultat al luminării poporului (*Muierea și găina*), nevoia de cărți în limba română, combaterea ignoranței, a supersitițiilor. Cei vizați sunt clerici obtuzi (*Privighetoarea și vulturele*), cei care se opun mișcării de luminare (*Șarpele și pila*), renegații. Dimitrie Țichindeal rămâne în istoria culturii române prin încercarea de a adapta fabulele traduse realităților sociale românești de la începutul secolului al XIX-lea[170].

În iunie 1815, Dimitrie Țichindeal pledează la Viena, pe lângă restituirea *Fabulelor*, și pentru reprimirea lui în postul de catehet și aprobarea tipăririi unui ziar românesc la Viena cu titlul *Ephemerides* și *Novalia*. Dacă la primele obține promisiuni vagi din partea arhiducelui Rainer, ultima cerere îi este respinsă pe motiv că nu are domiciliul la Viena[171].

III. Lucrări în manuscris

Activitatea lui Dimitrie Țichindeal nu se oprește la tipăriturile cunoscute, în urma lui au rămas în manuscris și unele lucrări teologice: 1. *Despre sărbători*, 2. *Dogmaticeasca teologie sau cuvântare de Dumnezeu a pravoslavnicei mărturisiri a Răsăritului*, 3. *Păstoreasca teologie sau învățături despre datoriile preoțești*, 4. *Istoria bisericească, sau povești a Bisericii de mărturisirea Răsăritului*, 5. *Catehismul*, 6. *Predici*, 7. *Hristianismul cum este și cum ar putea să fie după glasul Evangheliei*, 8. *Întâmplările vieții înțeleptului Dositei Obradovici*. Aceste lucrări aveau menirea de a servi la ridicarea nivelului de cultură a preoților de mir[172].

Preotul profesor Dimitrie Țichindeal a militat pentru introducerea literelor latine în scriere, tipărirea de cărți românești, editarea unui ziar și înființarea unei academii ca instituție de învățământ superior pentru români. În acest mod considera el că națiunea română poate să valorifice capitalul

[170] *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 867.

[171] N. Bocșan, *Confiscarea Fabulelor lui Țichindeal*, în vol. „Ștefan Meteș la 85 de ani" p. 453.

[172] I. B. Mureșianu, *op. cit.*, pp. 651-652.

https://biblioteca-digitala.ro

intelectual al tineretului şi să asigure progresul ei cultural. Programul iluminist pentru care a militat preotul profesor Dimitrie Ţichindeal a fost considerat „periculos" de cercurile conducătoare, mai ales cele ecleziastice de la Carloviţ, fiind acuzat că propagă „o nouă doctrină", în cercul căreia era mişcarea de emancipare naţională şi ecleziastică a românilor.

https://biblioteca-digitala.ro

5.

Protopopul Grigorie Gheorghe Chirilovici al Şiriei

(1780-1849)

Unul dintre protopopii implicaţi în mişcarea de emancipare ecleziastică şi naţională a românilor din Episcopia Aradului din prima jumătate a secolului al XIX-lea, este protopopul Grigorie Gh. Chirilovici al Şiriei[173], mai apoi profesor al Institutului Teologic din Arad şi stareţ al mănăstirii Hodoş-Bodrog.

Nu cunoaştem locul şi data naşterii sale. Presupunem însă ca s-ar fi născut în jurul anului 1780. A studiat Teologia şi Filosofia, cunoştea bine limbile română, maghiară, germană şi latină. După absolvirea studiilor, în 1807, s-a căsătorit cu fiica protopopului Ioan Drăghici, în anul următor fiind hirotonit pentru parohia Şiria. Unele surse istoriografice menţionează că în anul 1810 este numit protopop al Şiriei în locul socrului său, unde, va funcţiona o perioadă destul de îndelungată. În această calitate, după înfiinţarea Preparandiei din Arad în anul 1812, se numără între donatorii bibliotecii şcolii. A donat câte un *Liturghier*, *Ceaslov*, *Psaltirea*, *Octoih*, *Catavasier*, *Minei mare*, *Mapa* „ţării Ungureşti" şi două volume din „*Predicele de peste an*"[174].

---

[173] Pentru datele biografice ne orintăm după: T. Botiş, *op. cit.*, p. 649; Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ*, pp., 193-195; P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, pp. 558-559.

[174] D. Ţichindeal, *Arătare despre starea acestor noao întroduse sholaticeşti instituturi ale naţiei româneşti, sârbeşti şi greceşti*, Buda, 1813, la Teodor Botiş, Avram Sădean, *Institutul*

https://biblioteca-digitala.ro

Nu după multă vreme de la căsătorie, rămâne văduv, reflectând la intrarea în monahism. În anul 1814, când episcopul Pavel Avacumovici al Aradului (1786-1815) a dorit să-l numească vicar pe egumenului Moise Manuilovici de la mănăstirea Hodoş-Bodrog, protopopul Şiriei se adresează autorităţilor imperiale să-i acorde demnitatea de arhimandrit, dar cu păstrarea protopopiei. Cerea funcţia de arhimandrit deşi nu era încă tuns în monahism. Se vede că se gândea în modul cel mai serios la scaunul de episcop, ce avea să devină, în 1815, vacant.

După moartea episcopului Pavel Avacumovici al Aradului (†1815), ca administrator al eparhiei a fost numit arhimandritul Anton Brankovici. Instalarea lui însă nu a fost dorită de români, cu atât mai mult cu cât nu cunoştea limba română. Mult mai bine a fost primit, ca administrator al eparhiei episcopul Iosif Putnic al Pacraţului. În 1818, numirea sa este salutată printr-o poezie imprimată, redactată de Grigorie Chirilovici[175].

În 1829, după trecerea lui Moise Manuilovici, preşedintele Consistoriului ortodox român de la Oradea în scaunul de episcop al Vârşeţului, comunitatea ortodoxă din Oradea, cere mitropolitului Ştefan Stratimirovici de la Carloviţ, numirea lui Gheorghe Chirilovici în scaunul de preşedinte al Consistoriului eparhial orădean. Rămâne însă pe mai departe protopop al Şiriei. În 1829, paralel, deţine şi calitatea de asesor consistorial şi participă la toate şedinţele consistoriale conduse de primul episcop de neam român al Aradului, Nestor Ioanovici (1829-1830). Contemporan cu Dimitrie Ţichindeal şi Moise Nicoară, a fost un vechi candidat la scaunul episcopal al Aradului.

Cu toate că era un înflăcărat naţionalist şi ortodox, de nenumărate ori a fost acuzat, la fel ca şi Dimitrie Ţichindeal, că ar fi avut legături suspecte cu episcopul unit Samuil Vulcan de la Oradea[176]. În anul 1833, perioada vacanţei episcopale de la Arad, la Cabinetul împărătesc ajunge un denunţ împotriva lui Gh. Chirilovici ca un posibil aspirant la scaunul episcopal de

---

pedagogic gr. ort. rom. din Arad. Cei dintâi ani din trecutul şi viaţa Preparandiei (Şcolii normale) gr. or. române din Arad, Arad, 1912, pp. 175-176.

[175] *Applausus*...Iosepho Putnik Orientalis Ecclesiae g. n. u. r. Episcopo diocesano Pakrasziensi que administratione episcopatus Aradiensis recenter adveniente, in parte districtus Vilagosiensis per vice-archidiaconum Galse habitantem Georgium Kirillovics...solemniter exhibentes, Timişoara (1818), la Eugen Gluck, *Contribuţii cu privire la imprimatele bisericeşti publicate în Banat şi Crişana în perioada 1809-1853*, în „A. B.", anul VIII (XLVII), serie nouă, 1997, nr. 10-12, p. 164. Textului latin i se mai adaugă o altă poezie scrisă în limba maghiară de Nagy Laszlo Peretsenyi. El menţionează că a scris poezia de salut la cererea „prietenului său Chirilovici".

[176] T. Botiş, *op. cit.*, p. 371; Gh. Ciuhandu, *op. cit*, pp. 69, 71, 192, 193; Idem, *Din viaţa lui Nestor Ioanovici, episcopul Aradului. 1767-1830*, Arad, 1929, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro

la Arad. Era acuzat că păgubeşte bisericile şi le „nimiceşte" socoţile, după cinci ani fiind constrâns să dea despăgubiri de 4 500 florini pentru că a lăsat ca fiica sa cea mai mică să se dea drept baroneasă, că este nepriceput în „slujba bisericească", că în posturi umblă prin localuri publice, teatru, ospătării şi mănâncă numai carne, nu ţine la îndeplinirea serviciilor sale, săptămâni întregi rămâne în Arad fără să meargă la biserică, iar unii preoţi îl acuzau că lua mită de la ei. A mai fost acuzat că o „fundaţie" înfiinţată de socrul său, protopopul Ioan Drăghici, în favoarea şcolii clericale arădene, a ruinat-o. Acuzaţiile, confirmate la 18 mai 1833 de unii preoţi din cuprinsul protopopiatului, sunt întărite şi de preoţii din oraşul Arad atunci când s-a zvonit că protopopul Şiriei aspiră la scaunul episcopal. În 23 iulie şi în 10 august a aceluiaş an, s-a ordonat o anchetă împotriva lui. Toate acuzaţiile grave care i-au fost aduse fiind considerate de viceşpanul Iosif Fascho, drept calomnii ale opozanţilor săi, de teama de a nu ajunge episcop. Chiar unele dintre acuzaţii erau îndreptate în această direcţie, că nu era potrivit de episcop pentru că nu era nici măcar călugăr. Duşmanii săi nu s-au opresc aici. În 1834, în plină propagandă uniată, a fost suspectat de legături strânse cu episcopul Samuil Vulcan de la Oradea. Ioan Püspöky, inspectorul şcolilor ortodoxe din districtul Orăzii, îl acuză că a umblat prin parohia Pecica pentru a-i determina pe românii ortodocşi să treacă la uniaţie şi că l-ar fi vizitat pe episcopul Samuil Vulcan la Beiuş pentru a primi bani de la acesta pentru acţiunile sale. Mai mult, I. Püspoky îl acuza că ar fi depus chiar jurământ de credinţă lui Samuil Vulcan însuşi[177].

Credem că dacă era supus lui Samuil Vulcan în cele spirituale nu pierdea biserica din Galşa în favoarea uniţilor, el fiind nevoit a ţine slujbele religioase în casa sa. Acuzaţiile aduse în contra lui trebuie căutate în altă parte. Era un preot cu un bogat orizont teologic şi cultural iar pentru că era văduv, era şi un posibil candidat la scaunul de episcop atunci când au început acuzele la adresa lui.

[177] Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ*, pp. 71-72, 73, 76, 120, 126, 192. Preotul Ilie Arsici, care a slujit în Galşa între 1835-1900, îl prezenta pe protopopul Gheorghe Chirilovici în „culori şi umbre: ca atitudine personală şi naţională". După mărturiile preotului Arsici, se cunoşatea că Chirilovici coresponda des cu episcopul Samuil Vulcan de la Oradea, până să fie demascat şi ţinut sub observaţie de sârbi. Chiar intrarea sa în monahism şi aspiraţiile la poziţii înalte bisericeşti era considerată de credincioşii din Galşa ca o urmare a politicii sârbilor, ca prin călugărie să-l capteze sub „obligamentul supunerii călugăreşti şi ca, astfel, să poată dispune de el, spre a-i zădărnici planurile de unire, care i-ar fi adus episcopatul – de la unieţi!" Preotul Ilie Arsici motiva că îndată după călugărie a fost trimis la mănăstirea Hodoş-Bodrog, apoi la mănăstirea Bezdin, mai târziu la cea din Sângeorgiu, de unde „în veci nu s-a mai întors", susţineau localnicii din Galşa. Cf. *Ibidem*, p. 195, nota 5.

https://biblioteca-digitala.ro

După alegerea lui Gherasim Raț în scaunul episcopal al Aradului, situația protopopului Gheorghe Chirilovici se îmbunătățește, noul vlădică fiind cel care îl reabilitează în ochii credincioşilor săi. Se vede că scrisoarea lui Püspoky din 28 aprilie 1835, scrisă pe baza unui raport din 12 aprilie 1835 al directorului şcolii din Pâncota, Dimitrie Ghiba, care afirma că: „Domnul Prota nostru fiind la mine mai deunăzi zice, că nu vre nici decum să fie subordonat la Raț, numai cu tot deadânsul va sta ca să aducă Nația la unire. Eu i-am spus ca Dumnezău să nu-i ajute; până atunci tot l-am părtinit, dară acum nu-l pot răbda"[178]. Declarația directorului şcolii din Pâncota se pare că nu a fost luată în seamă de episcopul Gherasim Raț. El era convins de neadevărurile cuprinse în acuzațiile care se aduceau protopopului Gh. Chirilovici.

La 19 iunie 1835, protopopul Chirilovici cerea episcopului primirea în rândul călugărilor[179]. La propunerea episcopului, în ziua de 8 septembrie 1835, la mănăstirea Hopovo, protopopul este tuns în monahism, sub numele de Grigorie, apoi hirotesit protosinghel de către episcopul Ştefan Stratimirovici de Bacica.

În urma plecării protopopului Gavriil Giulani de la catedra şcolii clericale, în acelaşi an, la insistențele lui Gherasim Raț, Chirilovici, mai ales că pierduse prin unire şi parohia, este instituit profesor primar la Institutul Teologic din Arad, până când mitropolitul îi va desemna mănăstirea în care să rămână şi va avea prin cine să-l înlocuiască la catedră. În învățământul teologic funcționează între anii 1835-1838.

După moartea egumenului Simion Popovici († 8 mai 1837), este numit administratorul mănăstirii Hodoş-Bodrog, iar în 4 ianuarie 1838 ridicat la treapa de arhimandrit de către episcopul Gherasim Raț. În această calitate participă ca delegat al mănăstirii la Congresul național sârbesc din 1837. Numit, în 4 ianuarie 1838, arhimandrit al mănăstirii Hodoş-Bodrog de către mitropolit, episcopul Gherasim Raț îl hirotesi de arhimandrit în vechea biserică a mănăstirii. În fruntea mănăstirii stă puțin, până în 18/30 octombrie 1839, când părăseşte obştea monahală de la Hodoş-Bodrog pentru cea de la mănăstirea Sângiorgiu. Conduce mănăstirea de aici până în anul 1849 când, trece la cele veşnice[180].

---

[178] Idem, *Urgia unionistă din județul Aradului şi reacțiunea ortodoxă (1834-35)*, în „Bis. şi Şc.", anul XVLIII, nr. 21, 19 mai/1 iunie 1924, p. 5; Idem, *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raț, Anexe*, doc. 126, pp. 550-551.

[179] Idem, *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raț, Anexe*, doc. 135, p. 564.

[180] *Ibidem*, p. 193, 195; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 526, 649.

https://biblioteca-digitala.ro

Protopopul Gheorghe Chirilovici, cu toate acuzele care i s-au adus, multe nefiind fondate, a fost un sprijinitor activ al instituțiilor ecleziastice şi şcolare din eparhie. Încă de la începuturile Preparandiei arădene a donat bani, cărți bisericeşti şi teologice pentru biblioteca şcolii, fiind menționat de Dimitrie Țichindeal între primii binefăcători ai şcolii.

https://biblioteca-digitala.ro

6.

Protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu al Lipovei

(1793-1861)

Figură marcantă a vieții ecleziastice, politice şi culturale din Banatul sfârşitului primei jumătăți a veacului al XIX-lea, Dimitrie Petrovici Stoichescu s-a născut în anul 1793 în familia preotului George Petrovici din Belinț, care, între 1802-1807 era protopop al Haşiaşului. Preotul G. Petrovici era unul dintre preoții luminați ai vremii care aderaseră la acțiunea de emancipare a Bisericii ortodoxe române din Banat. Încă din 1802, Dimitrie Țichindeal îl numeşte „iubitoriu de națiune". Tot G. Petrovici figurează printre semnatarii petiției din 1807 adresată împăratului Francisc I, prin care se cerea ca viitorul director al şcolilor din Banat să cunoască obligatoriu limba română. A fost înlocuit de ierarhia sârbă, nemulțumită de acțiunile lui pentru emancipare națională şi bisericească[181].

După absolvirea Liceului Piarist din Timişoara (1807-1811)[182] urmează cursurile de Facultății de Filozofie la Seghedin, apoi cele de Teologice la Vârşeț. A fost hirotonit preot, o scurtă perioadă funcționând în parohia Ianova, după care a fost transferat în Lugoj, unde îl întâlnim între 1817-

[181] I. D. Suciu, *Noi informații despre vicarul mitropolitan Dimitrie Petrovici Stoichescu*, în „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 4-6, p. 272.

[182] Idem, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timişoara, 1977, p. 144; Idem, *Noi informații despre vicarul mitropolitan Dimitrie Petrovici Stoichescu*, pp. 271-272.

https://biblioteca-digitala.ro

1830. La 8 aprilie 1822 a fost ales între cei trei asesori consistoriali ai diecezei Timişoarei[183].

După 1830 funcţionează şi ca locţiitor de protopop al Lugojului şi profesor la secţia română a Seminarului teologic de la Vârşeţ. Aici, alături de el, mai funcţionau ca profesori Nicolae Tincu Velia şi Ignatie Vuia, fiecare dintre ei având roluri importante în timpul revoluţiei de la 1848-1849. Ca profesor de teologie la Vârşeţ a funcţionat timp de 12 ani. Din această perioadă se păstrează manuscrisul *Theologhia sau cuvântarea de Dumnezeu cea dogmaticească*, cursul disciplinei pe care a predat-o la şcoala clericală[184].

În această perioadă s-a remarcat nu numai în domeniul didactic şi pastoral, ci şi în mişcarea de emancipare bisericească şi naţională a românilor din Banat. La Lugoj, protopopul Dimnitrie Petrovici Stoichescu, a fost unul dintre principalii mentori ai *Societăţii secrete Constituţia*, „fără de care nici o hotărâre nu se putea lua", iar hotărârile şi dezbaterile în absenţa lui trebuiau să i se aducă la cunoştinţă când se întorcea de la Vârşeţ[185].

Apărută încă înainte de anul 1830, la Lugoj, *Societatea*, cu program social şi naţional, poate fi considerată ca un ecou târziu al Revoluţiei franceze (1789). Sub conducerea meseriaşului Nedelcu din Lugoj, activau în *Societate* intelectuali cu vederi înaintate, ţărani şi meseriaşi[186]. Membrii *Societăţii* voiau „să rupă lanţurile slavismului ce tindea la deznaţionalizarea noastră prin ierarhia bisericească dominatoare pe atunci"[187].

În 1830, *Societatea*, la care aderaseră foarte mulţi preoţi, a fost descoperită iar Dimitrie Petrovici Stoichescu, alături de alţi fruntaşi bănăţeni, este chemat în judecată[188], pentru pretinse infracţiuni de drept comun. Între membrii *Societăţii* se numărau şi alţi preoţi, Ioan Lăpădat şi

---

[183] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 361; Boriş Ţurcanu, *Biserici, ctitori şi clerici din Lugoj*, în „M. B.", anul XXXIV, 1984, nr. 3-4, p. 201; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 285, pp. 575-576; M. Păcurariu, *op. cit*, 2002, p. 463.

[184] Vezi I. D. Suciu, *Operă necunoscută a protopopului Dimitrie Petrovici-Stoichescu*, în „Societatea de mâine", an XVI, 1939, nr. 4, pp. 145-146.

[185] Idem, *Protopopul Dimitrie Petrovici-Stoichescu*, în vol. „Omagiu patriarhului Nicodim, Bucureşti, 1945, pp. 272-279; Idem, *Noi informaţii despre vicarul mitropolitan Dimitrie Petrovici Stoichescu*, p. 272.

[186] Petre Dan, *Asociaţii, Cluburi, Ligi, Societăţi. Dicţionar cronologic*, Bucureşti, 1983, p. 14.

[187] Vasile V. Muntean, *Contribuţii la istoria Banatului*, Timişoara, 1990, p. 271.

[188] Alexandru Rusu, Constantin Rudneanu, *Contribuţii bănăţene la împlinirea aspiraţiilor sociale şi naţionale ale poporului*, în „M. B.", anul XVIII, 1968, nr. 4-6, pp. 262-263; I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timişoara, 1977, p. 153.

https://biblioteca-digitala.ro

Constantin Popovici, diaconul Ştefan Berceanu, nobilul român Demetriu Faur, Ioan Vancea, o serie de meseriaşi şi agricultori lugojeni[189].

La 7 mai 1830, în şedinţa Consistoriului eparhial din Caransebeş, episcopul Maxim Manuilovici, la cererea protopopului Ştefan Atanasievici al Lugojului, Dimitrie Petrovici Stoichescu este schimbat din postul de locţiitor de protopop, în locul lui fiind numit Dimitrie Ioanovici, ginerele protopopului. Motivaţia episcopului era că „namestnicul său Dimitrie Petrovici Stoichescu, parohul Lugojului nici un ajutoriu în lucrurile protopresviterești nu poate avea, fiind acesta în catedra românească a şcoalelor cliriceşti aşăzat de la care a se îndepărta nu poate"[190]. Această înlocuire putea fi urmare descoperirii *Societăţii secrete lugojene „Constituţia"*.

După numai câţiva ani a fost numit protopop în Ciacova, unde a funcţionat între 1835-1843[191]. În această calitate, alături de alţi clerici din protopopiatele Timişoarei, Haşiaşului, Lipovei, Jebelului şi Ciacovei, la 20 septembrie/3 octombrie 1838, inspirată din petiţia de la Ciacova (1831), semnează o petiţie adresată mitropolitului Ştefan Stancovici al Carloviţului cerându-i să intervină de urgenţă pentru înfiinţarea unei şcoli teologice pe lângă Episcopia Timişoarei unde să fie numiţi profesori români. În şase punte fixează dezideratele legate de tot ce putea asigura promovarea cauzei bisericeşti a românilor. Se cereau drepturi egale la alegerea mitropolitului,

---

[189] Victor Lăzărescu, Vasile Munteanu, *Despre obiectivele Societăţii secrete lugojene „Constituţia" şi familia principalului conspirator Damaschin Nedelcu*, în „Studii de istorie a Banatului", XIII, 1987, p. 79.

[190] „Binecucernică parohialnică preoţime. Districtualnicul domn protopresviteru Lugojului, Ştefan Atanasievici cu rugare au alergat către noi poftind ca ginerele lui şi parohul Lugojului, Dimitrie Ionovici, pentru ajutorinţă întru plinirea datorinţelor protopresviterești de namestnic să i se hotărască şi să i să dea. Noi rugarea lui luând-o înm cuvincioasă prejudecare şi încredinţaţi fiind că dânsul de la namestnicul său Dimitrie Petrovici, parohul Lugojului nici un ajutoriu în lucrurile protopresviterești nu poate avea, fiind acesta în catedra rumânească a şcoalelor cliriceşti aşăzat de la care a să îndepărta nu poate, cu submanuatul nostru consistoriul de drept am aflat pre sus numitul ierei Dimitrie Ionovici, parohul Lugojului de al doilea namestnic a protopresviteratului Lugojului a-l hotărî şi a-l numi care binecucerniciei voastre spre acel săvârşit cunoscut să face, ca sus numitul namestnic cuvincioasa cinste săăi daţi şi când va fi întrebuinţat sau trimis de protopresviteratul său spre săvârşirea lucrurilor de datorinţă întru toate ascultători să-i fiţi. Mai departe cu buna voinţa cea arhipăstorească sântem, din şăderea consistorialnică în 7 mai 1830 în Caransebeş ţinută. Al binecucerniciei voastre , mai voitori de bine Maxim Manuilovici, episcop", la I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 305, pp. 609-610.

[191] Ion B. Mureşianu, *Din trecutul protopopiatelor Jebel şi Ciacova,* în „Îndrumătorul bisericesc, misionar şi patriotic", V, Timişoara, 1984, p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro

episcopi români în scaunele de la Timişoara şi Arad, eparhii cu o populaţie românească covârşitoare numeric, înmulţirea numărului de şcoli clericale, iar pentru „luminarea şi cultivarea neamului românesc [...] prea dreapta rugare a noastră întru aceea se cuprinde, ca prin cea mai iubitoare de dreptate râvnă a majestăţii Tale, să vă milostiviţi aspru a porunci, ca în parochiile acelea, a căror împopulaţie partea mai mare de români se cuprinde, paroh românesc să se rânduiască, slujba bisericească în limba română să se săvârşească şi în şcoală pruncilor, rumâneşte învăţăturile să se propună. Şi protopresviterii care luminării neamului mult pot folosi, în districturile a cărora parte mai mare de rumâni să cuprind, rumâni să fie [...]"[192]. Fiind preocupat de reorganizarea parohiilor şi formării unui cler bine pregătit, în 1839, alcătuind un proiect de reformă a organizării bisericeşti prin care cerea suprimarea sidoxiei episcopale şi a taxei către protopopiat, precum şi reducerea numărului preoţilor[193]. De mulţi ani înregistrându-se un număr ridicat de preoţi supranumerari.

Între hârtiile rămase în urma lui Dimitrie Petrovici Stoichescu s-a aflat şi petiţia clerului şi poporului român din Banatul timişan adresată împăratului, fără să ştim dacă a fost înaintată. Petiţia – redactată după toate probabilităţile de Petrovici Stoichescu – cuprinde doleanţele preoţimii bănăţene în şase puncte şi se remarcă prin noutatea cererilor dar şi prin tonul categoric, de revendicări, care vor caracteriza pe viitorul vicar-mitropolitan din timpul revoluţiei[194].

În calitate de protopop era preocupat de o reorganizare a parohiilor şi formării unui cler bine pregătit. În acest sens, în 1839, împreună cu protopopul Ştefan Atanasivici al Lugojului alcătuieşte un proiect de reformă a organizării bisericeşti prin care cereau suprimarea sidoxiei episcopale şi a birului protopopesc precum şi reducerea numărului preoţilor. Pentru fiecare biserică se cerea să fie admis câte un paroh, iar „de ar trece numărul caselor peste 300 să fie admis şi câte un capelan; iar de ar fi numărul mai mare de peste 600 să se instituie doi capelani", nu mai mulţi. Un protopopiat putea cuprinde peste 50 de comune. Se mai cerea înfiinţarea unei şcoli teologice româno-sârbă iar candidaţii ce urmau să fie primiţi în această şcoală să aibă la bază şcoala medie[195].

Din anul 1843, Dimitrie Petrovici Stoichescu a fost transferat în postul de protopop al Lipovei, unde a funcţionat până în 1849, când a fost destituit.

---

[192] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 361: Textul petiţiei în *Anexe*, pp. 615-619.

[193] *Ibidem*, pp. 366-367; I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, p. 156.

[194] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 155.

[195] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 366-367.

https://biblioteca-digitala.ro

În această calitate a luat parte la Adunarea de pe Câmpia Libertății de la Lugoj, din 15/27 iunie 1848, unde, prin glasul tuturor participanților, s-a hotărât autonomia Bisericii ortodoxe române din Banat, destituirea episcopilor Pantelimon Jivcovici al Timişoarei şi Ştefan Popovici al Vârşeţului şi reînființarea Mitropoliei ortodoxe de Timişoara. Până la alegerea mitropolitului, adunarea deleagă pe protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu să îndeplinească funcția de vicar mitropolitan, iar pe protopopul Ignație Vuia, ca vicar al Episcopiei de Vârşeţ[196].

Dimitrie Petrovici Stoichescu a putut ajunge în această demnitate, deoarece episcopul Pantelimon Jivcovici, în sensul politicii ungureşti, s-a făcut vinovat de crima trădării de patrie, motiv pentru care a fost înlăturat din scaun. Pentru ca Episcopia să nu rămână fără conducător, Ministerul ungar al Cultelor şi Instrucțiunii publice, prin actul nr. 895 din 31 mai 1849, a recunoscut alegerea protopopului din Lipova ca vicar mitropolitan, fixându-i-se atribuțiile şi salariul de 1 200 florini anual[197].

În perioada cât a funcționat ca vicar mitropolitan, a numit preoți noi în satele de unde aceştia se refugiaseră din calea trupelor ungureşti, a numit patru administratori protopopeşti, a dat circulare, din care două vor constitui mai târziu capul de acuzare după înăbuşirea revoluției. În prima circulară cerea preoților ca la slujbele religioase să nu mai pomenească numele lui Francisc Iosif I şi al episcopului Pantelimon Jivcovici, iar în a doua, îndemna pe români şi sârbi să-şi unească forțele cu revoluționarii unguri şi să lupte împreună pentru înlăturarea habsburgilor[198].

Fiind angrenat din plin în evenimentele revoluționare din 1848-1849, înainte de a se stinge din viață, pune pe hârtie toate întâmplările prin care a trecut cu prilejul revoluției. Deşi considerate de unii istorici ca fiind „lipsite de obiectivitate"[199], pe motiv că au fost scrise în scopul de a se

[196] Pentru amănunte vezi: Ion B. Mureşianu, *Aspecte din trecutul Bisericii bănățene* (extras din „M. B.", anul XIX, 1969, nr. 7-9, p. 6); I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, Timişoara, 1980, doc. 386, pp. 712-713; I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, pp. 107-108; Idem, *Monografia Mitropoliei Banatului*, p. 159.

[197] Gh. Ciuhandu, *Şase documente şi câteva cuvinte despre protopopul Dimitrie Stoichescu-Petrovici*, în „An. B.", anul IV, nr. 2-4, fasc. 9, aprilie-decembrie 1931, pp. 149-154; I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, p. 227.

[198] Eduard I. Găvănescu, *Stări bisericeşti bănățene la 1848*, în „Revista Banatului", an. IX (1943), nr. 7-9, pp. 41-44; Traian Topliceanu, *Două documente despre protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu, vicar român al episcopiei ortodoxe române din Timişoara la 1848*, în „Luceafărul", Timişoara, nr. 4 din 1935, pp. 184-185.

[199] I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

apăra, *Curgerea întâmplărilor*[200] eruditului protopop Dimitrie Petrovici Stoichescu, prezintă importanță prin amănuntele pe care le deține. Redactate sub impresia represaliilor la care a fost supus de imperiali în închisoarea din Timişoara după înfrângerea revoluției, tonul este o continuă apărare, o disculpare de colaborare cu revoluția maghiară, explicând motivele care l-au determinat să participe la adunarea de la Lugoj şi să accepte alegerea ca vicar în cadrul acelei adunări.

După înfrângerea revoluției, imperialii încep represaliile. Au fost arestați un număr de 70 de preoți, acuzați de episcopul Pantelimon Jivcovici de necredință față de habsburgi. Dimitrie Petrovici Stoichescu, Ştefan Chrilescu, Ştefan Iliev Bebanul, George Petcu, Mihail Velceanu, Dimitrie Teodori, au fost condamnați la pedepse grele[201]. La 13 august 1849, printr-o circulară, episcopul Pantelimon Jivcovici anulează toate dispozițiile administrative ale vicarului mitropolitan, iar în şedința Consistoriului eparhial al Timişoarei din 4-9 februarie 1850, îl depune din treaptă. Dimitrie Petrovici Stoichescu împreună cu preoții George Petcu şi Ştefan Iliev Bebanu înainte de a fi trimişi Curții Marțiale au fost despreoțiți în piața Unirii din Timişoara. În acest scop s-a ridicat o tribună în mijlocul pieței apoi la vederea unei numeroase asistențe, aduse intenționat, a început la fiecare actul despreoției prin tăierea şi raderea bărbii, apoi tăierea de jur împrejur a reverendei şi a pălăriei preoțeşti[202]. Cel care a săvârşit această despreoție a fost arhimandritul Ştefan Mihailovici, notar consistorial şi starețul mănăstirii Sângiorge. După acest act de umilință publică, cei trei preoți au fost predați autorităților militare. Curtea Marțială din Timişoara, la 19 februarie 1850, îl condamnă la 12 ani de temniță[203].

Protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu a fost trimis în închisoarea din Kupfstein, de unde, după patru ani de temniță, la 19 februarie 1854, este grațiat şi eliberat. La ieşirea din temniță avea vârsta de 60 ani, era

---

[200] *Curgerea întâmplărilor subscrisului în timpul revoluției maghiare*, a fost publicată în „Albina", 1868 (III), nr. 12; „Luminătorul", 1890 (XI), nr. 58, 59, 60; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 412, p. 741-747; *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania* (Studiu introductiv, ediție, note şi glosar de Nicolae Bocşan şi Valeriu Leu), Cluj-Napoca, 1988, pp. 152-158; Cornelia Bodea, *1848 la Români*, vol. III, Bucureşti, 1998, doc. 33, p.169-176.

[201] I. D. Suciu, *op. cit.*, pp. 203, 227-228, 239. Vezi Circulara nr. 90, 113, 114 din 4 şi 9 februarie 1850 a Consistoriului eparhial al Timişoarei ce se cerea a fi citită în toate bisericile din eparhie, la I. D. Suciu, R. Constanitnescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 413, pp. 747-748.

[202] Ioan Damşa, *Ținuta sârbilor față de români în cauza despărțirii ierarhice*, în „Biserica şi Şcoala", anul III, nr. 37, 9/21 septembrie 1879, pp. 304-305.

[203] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 414, p. 749.

https://biblioteca-digitala.ro

văduv şi se reîntoarce la Lipova[204], după care, repus în drepturi, este numit preot în Belinț unde funcționează între 1855-1860. De aici, din nou se retrage la Lipova unde, în 1861, la vârsta de 68 de ani, trece la cele veşnice[205].

Protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu rămâne o figură distinsă a clerului ortodox bănățean din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

[204] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 150-151.

[205] Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeşului*, Caransebeş, 1940, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro

7.

Ieromonahul Sebastian Ştefan Tabacovici

(1807-1872)

Una din personalităţile însemnate ale vieţii ecleziastice şi culturale ale secolului al XIX-lea, „cel mai mic între monahi", cum îşi zicea, este ieromonahul Sebastian Ştefan Tabacovici de la mănăstirea Hodoş-Bodrog. Este amintit pentru prima dată în două lucrări de istoriografie despre mănăstirea Hodoş-Bodrog[206]. Descoperirea manuscrisului poemului dramatic *Jertfa lui Avram*, datorat ieromonahului Sebastian S. Tabacovici, a prilejuit elaborarea unui prin studiu din partea profesorului Iosif Pervain[207], urmat de contribuţia lui Eugen Arădeanu (n. n. Glück) publicată în revista „Mitropolia Banatului", în care încearcă să schiţeze în linii generale biografia ieromonahului[208]. Câteva pagini îi dedică şi omul de cultură Lizica Mihuţ în 1989 şi 1993[209].

S-a născut la 14 decembrie 1807 st. v. în localitatea Munar (judeţul Arad), în casa lui Arsenie şi Petra Tabacovici , români, a cărui nume a fost

---

[206] Ştefan Meteş, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 188; Victor Vlăduceanu, *Un monument istorico-religios: Mănăstirea Bodrog*, Timişoara, 1939, pp. 30-36.

[207] Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Cluj, 1971, pp. 313-319.

[208] Eugen Arădeanu, *Contribuţii noi cu privire la viaţa şi activitatea lui Sebastian Tabacovici (1807-1872)*, în „M. B.", anul XXIX, 1979, nr. 4-6, pp. 329-332.

[209] Lizica Mihuţ, *Mişcarea teatrală arădeană până la înfăptuirea Marii Uniri*, Bucureşti, 1989, pp. 144-149; Idem, *Aradul şi teatrul transilvănean până la Marea Unire*, Arad, 1993, pp. 143-146.

https://biblioteca-digitala.ro

sârbizat, inițial purtând numele de Tabac[210]. Pruncul a fost botezat după numai două zile de la naştere, de către ieromonahul Iosif Gavrilovici de la mănăstirea Bezdin, pe atunci şi paroh al satului Munar. La botez a primit numele de Ştefan. La numai 13 ani, prin 1820, intră în mănăstirea Bezdin, unde a învățat să scrie, să citească, cântarea şi rânduiala bisericească. Studiile şi le-a completat la şcoala din Sânpetru German, însuşindu-şi, pe lângă limba maternă, limbile sârbă şi germană[211].

În anul 1824, la conducerea mănăstirii Bezdin ajunge arhimandritul Nestor Ioanovici, viitorul episcop al Aradului (1829-1830), care îl îndeamnă să urmeze cursurile Institutului Teologic din Arad pe care l-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1827-1828[212]. Aici, între profesori i-a avut pe Gavriil (Gherasim) Raț, viitorul episcop al Aradului (1835-1850) şi pe preotul Gavriil Giulani, viitorul protopop al Ineului, titularul catedrei de limba română. Certificatul de absolvire îl situează între cei mai buni din cei 15 colegi, obținând la toate disciplinele calificative bune, iar la purtare şi frecvență calificativul „clasa I cu distincție"[213].

După absolvirea studiilor teologice (1828), funcționează învățător în satul natal (1828-1832). În 1831 se cerea primirea tânărului absolvent de teologie Ştefan Tabacovici în rândul călugărilor de la mănăstirea Hodoş-Bodrog. Intrat la 5 martie 1832 în viața monahală, tuns în monahism de arhimandritul Moise Manuilovici, starețul mănăstirii, a primit numele de Sebastian. La început monah, apoi ieromonah. În 1835 ajunge în anturajul episcopului Gherasim Raț, acesta caracterizându-l ca fiind un ieromonah cu o capacitate intelectuală deosebită şi purtare exemplară[214].

Ieromonahul Sebastian Tabacovici, a reprezentat mănăstirea de la Hodoş-Bodrog la şedințele Sinodului eparhial arădean din primăvara anului 1849 de la Chişineu-Criş. În timpul luptelor purtate la Arad între revoluționarii maghiari şi garnizoana imperială a cetății, a fost nevoit să părăsească reşedința episcopală, incendiată de bombardamentele din cetatea de peste Mureş. Fiind un devotat al episcopului, în anii 1848-1849, l-a urmat şi la Cuvin, deținând şi calitatea de econom şi asesor consistorial.

---

[210] Familii cu numele de *Tabac* au existat în localitatea Munar. La începutul secolului al XIX-lea, numele de *Tabac* figurează în registrul urbarial al mănăstirii Bezdin. Cf. *Ibidem*, p. 329, nota 5.

[211] E. Arădeanu, *op. cit.*, pp. 329-330.

[212] T. Botiş, *op. cit.*, p. 679.

[213] E. Arădeanu, *op. cit.*, p. 330.

[214] *Ibidem*, p. 331.

https://biblioteca-digitala.ro

La puțin timp după trecerea la cele veşnice a episcopului Gherasim Raț (1835-1850), Sebastian Tabacovici este retrimis la mănăstirea Hodoş-Bodrog unde i se încredințează diferite sarcini economice. În anul 1854, sub episcopul Procopie Ivaşcovici (1853-1873) al Aradului, este rechemat la centrul eparhial, stabilindu-se definitiv la Arad unde îşi continuă activitatea de econom al Episcopiei, până în anul 1857. În anul următor a trecut în postul de preot capelan episcopal. În acest post rămâne până la data de 19 aprilie 1872 st. v. când, „de slăbia bătrâneților", trece la cele veşnice, fiind înmormântat în cimitirul parohiei ortodoxe din Arad-Gai[215].

A lăsat urmaşilor nu numai amintirea unui călugăr deprins cu cele cărturăreşti, dar şi câteva opere în manuscris. În viața culturală, ieromonahul Sebastian Tabacovici a rămas datorită activității literare desfăşurată în timpul vieții. Este elementul cel mai important al vieții şi activității sale, care a făcut ca numele său să rămână în istoria culturii române.

În 1856, în calitate de colaborator al episcopului Procopie Ivaşcovici al Aradului (1853-1873), este prezentat episcopului Andrei Şaguna, ca traducător al *Tipiconului* „cel bogat din slavonie pre limba românească", pe care îl recomanda pentru tipărire în tipografia de la Sibiu[216].

Primează însă *Jărtva lui Avram*, „prefăcută de Sabastian Tabacovici, al sfintei şi împreună lăcuitoarei mănăstiri a Hodoşului ierodiacon". Manuscrisul este în chirilică şi cuprinde în cele 43 de pagini ale sale o *Înainte cuvântare* a lui S. Tabacovici[217] (datată 1 iunie 1835), lista personajelor şi textul poemului dramatic. Din acesta lipseşte sfârşitul. Poemul dramatic, cu subiect biblic, luat din Vechiul Testament, este una din primele lucrări de acest fel tradusă în limba română, tratează o temă

[215] I. Pervain, *op. cit.*, p. 313; E. Arădeanul, *op. cit.*, p. 332; Eugen Arădeanul, Lucian Emandi, Teodor Bodogae, *Mănăstirea Hodoş-Bodrog*, Arad, 1980, pp. 66, 70, 71.

[216] Gheorghe Liţiu, *Din legăturile ortodocşilor arădeni cu mitropolitul Andrei Şaguna*, în „M. A.", anul XVI, 1971, nr. 9-10, p. 712.

[217] *Înainte cuvântare*: „După ce am cetiti eu această prea frumoasă şi nevinovată carte despre jărtva lui Avram, foarte tare m[i]-am pus în gând ca să o prefac, şi să o avem şi în limba cea românească, căci dacă o au alte limbi, gândesc cum că nici românii nu să vor supăra dacă,, precum zisăi, şi pre limba noastră cea românească o am avea-o. Şi fiindcă prin aceasta ne vom învăța a împlini nu numai poruncile cele d(umne)zeieşti, ci şi cele țărăneşti; ba încă şi a părinților, crescătorilor şi ale făcătorilor de bine ai noştri. Deci, dară, cel ce o va ceti ştiu cum că nici întru o alunecare nu va cădea prin cetirea ei, şi pentru aceea nu va avea pricină de a mă blăstăma pre mine, cel ce am prefăcut-o". I. Pervain, *op. cit.*, p. 313.

https://biblioteca-digitala.ro

literară veche într-o manieră originală prin factura sa dramatică. La baza originalului „prefăcut" de S. Tabacovici, după opinia lui Iosif Pervain, se găseşte poemul dramatic al unui anonim cretan, monahul de la Hodoş-Bodrog folosind o traducere sârbească a *Jărtvei lui Avram*, posibil cea a lui Vichentie Radokic din care se tipărea în 1811 a treia ediție. Stăpânit de ideile iluministe, Sebastian Tabacovici era convins că lucrarea lui va contribui la progresul moral al semenilor, şi astfel „ne vom învăța a împlini nu numai poruncile cele dumnezeieşti ci şi cele țărăneşti" (n. n. lumeşti)[218].

Manuscrisul a zăcut multă vreme în biblioteca mănăstirii de la Hodoş-Bodrog, de unde a fost luat de Vasile Goldiş, după 1900, pe când acesta funcționa ca secretar consistorial la Arad, şi păstrat în biblioteca personală. În 1934, întreaga biliotecă a lui V. Goldiş, inclusiv manuscrisul, a intrat în patrimoniul Bibliotecii Județene Arad, unde se păstrează şi astăzi.

Pe lângă cele două traduceri, *Tipiconul* şi *Jertva lui Avram*, rămase în manuscris, ieromonahul Sebastian Ştefan Tabacovici a mai lăsat posterității şi unele predici, rămase tot în manuscris[219].

Opera ieromonahului Sebastian Ştefan Tabacovici se încadrează în revirimentul culturii româneşti arădene, inaugurată la începutul secolului al XIX-lea odată cu activitatea preotului iluminist Nicolae Horga Popovici de la Seleuş.

[218] *Ibidem*, pp. 313, 314, 318, 319.

[219] *Ibidem*, pp. 314, 318, 319.

https://biblioteca-digitala.ro

8.

Arhimandritul Ghenadie Popescu

(1808-1876)

Între marile personalităţi ecleziastice şi naţionale care la mijlocul secolului al XIX-lea s-au remarcat în cadrul mişcării naţionale şi culturale româneşti se numără şi arhimandritul Ghenadie Popescu, fost profesor la Institutul Teologic din Arad (1839-1852), stareţ al mănăstirii Hodoş-Bodrog, vieţuitor la mănăstirea din Sirmium, paroh la Budapesta. A fost unul dintre cei care au militat pentru separarea Bisericii ortodoxe din Transilvania şi Banat de ierarhia sârbă de la Carloviţ.

I. Originea, şcolile şi intrarea în viaţa publică

Fiul preotului Atanasie Popescu din Murani (Timiş), din apropierea Timişoarei, Gheorghe, s-a născut la 17 aprilie 1808. Rămas orfan, a fost crescut de bunicul său dinspre tată, preotul Grigorie Popescu. După absolvirea şcolii din satul natal, a urmat liceul la Timişoara, apoi la Arad, unde a studiat şi Teologia (1829-1832), iar Facultatea de ştiinţe juridice la Universitatea din Pesta (1832-1836)[220]. Din perioada studiilor teologice, ne-a rămas de la el manuscrisul unui curs de *Teologie dogmatică*, redactat la Arad în 1830[221].

Întorcându-se la Arad i se încredinţează diferite funcţii în administraţia eparhială. În 1836 este solicitat de episcopul Gherasim Raţ (1835-1850) pentru postul de cancelist şi interpret consistorial (1839-1846). În monahism a intrat în 1839, primind numele de Ghenadie, urcând pe rând treptele

[220] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 662, 680.

[221] Manuscris păstrat în Biblioteca Academiei Române (mss 2477), cf. Toma G. Bulat, *Profesori bănăţeni în serviciul şcolilor clericale din Principatele Române în secolul al XIX-lea*, în „M. B.", an XVI, 1966, nr. 10-12, pp. 635-639.

https://biblioteca-digitala.ro

monahale: ierodiacon (1839), protodiacon (1846), ieromonah, egumen (1849), în anii următori îndeplinind funcția de asesor consistorial, iar între 1839-1852, a funcționat ca profesor la Institutul Teologic din Arad[222].

II. Profesor la Institutul Teologic din Arad şi activitatea culturală

Chiar la numirea sa ca profesor secundar la Institutul Teologic arădean, mitropolitul Iosif Raiacici de la Carlovit își exprimă nemulțumirea pentru că nu a fost consultat[223]. Gestul făcut fără a consulta ierarhia superioară ecleziastică demonstrează că episcopul Gherasim Raț a înțeles să fie stăpân în eparhia sa, ceea ce nu era pe placul autorităților ecleziastice ale Carlovițului, care, aşa după cum s-a dovedit mai târziu, după separația ierarhică, tindea la un fel de papism - conducere centrală - în Biserica ortodoxă, asemenea Bisericii romano-catolice.

Înzestrat cu alese calități intelectuale își desfăşoară activitatea cu zel şi abnegație la consolidarea Institutului Teologic. După 8 octombrie 1844 când Patrichie Popescu este chemat la Carlovit, în fruntea Institutului este numit Ghenadie Popescu. Atât el cât şi Patrichie Popescu, cât timp au condus Institutul, au îndreptat multe neajunsuri. El a cautat să ridice şcoala la un înalt nivel şi a contribuit la îmbunătățirea învățământului teologic, a disciplinei şi administrației. Pentru o disciplină mai bună, dau mai multe regulamente corespunzătoare pentru viitorii preoți. Redactează, împreună cu Patrichie Popescu, o serie de regulamente pentru bunul mers al problemelor interne de la Institutul teologic arădean, din care ne sunt cunoscute doar două: *Rânduiala după care va avea fieştecare cleric a se purta şi a-şi întocmi îmbrăcămintele sale* şi *Rânduiala după care tinărimea clericală fără strămutare precum la ceasul cântării aşa în s(fânta) biserică a sta a avea*[224].

Conştient de necesitatea şi importanța pe care o are dobândirea culturii pentru slujitorii altarului, împreună cu arhimandritul Patrichie Popescu, pune bazele unei biblioteci la Institutul Teologic[225] şi adresează, în 1840, tuturor românilor un călduros apel publicat în „Gazeta Transilvaniei", solicitând sprijin pentru acțiunea începută. Cultura este pentru ei „de cât

---

[222] T. Botiş, *op. cit.*, p. 662.

[223] Gh. Liţiu, *Profesorii clericali Patrichie Popescu şi Ghenadie Popescu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 44, 29 octombrie 1944, pp. 347.

[224] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 589, 590.

[225] Pentru amănunte vezi P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură Mentalități (1706-1918)*, pp. 376-380.

https://biblioteca-digitala.ro

însuşi razele strălucitorului soare mai luminată învingere", calea ce duce spre ea fiind cartea, din lipsa ei, „câtă scădere trebuie să pătimească în mergerea cu ştiinţele înaintate precum tinerimea, aşa şi învăţătorii ei". Îşi afirmă hotărârea de a stărui pentru continua îmbunătăţire a bibliotecii, „dar nefiind puterile noastre de ajuns, spre câştigarea tot felului de autori îndrăznim cu toată cuviinţa a înainta umilita noastră rugare către toto publicul românesc, şi de obşte pe toţi, iar deosebi pe fieştecarele iubitoriu de luminarea şi cultura dulcei sale ginte romane", să-şi dea obolul pentru înfăptuirea acestei necesităţi majore „ca în barem următorii noştri întru cultură, mai mult sporiu să poată face". Apelul este reluat în anul 1842, în coloanele aceleaşi gazete[226].

Reprezentant de marcă al elitei clericale arădene, în 1845 era abonat la „Curierul de ambe sexe", „Magazinul istoric pentru Dacia", „Gazeta Transilvaniei", „Foaia pentru minte inimă şi literatură" şi se interesa la George Bariţ în legătură cu publicarea replicii lui Vincenţiu Babeş la „duplica" lui Andrei Mureşan, o polemică purtată în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" în 1844 despre versificaţie, luând apărarea lui V. Babeş[227].

După destituirea de la catedra Institutului Teologic, şi înainte de a pleca spre Srem, în 2 septembrie 1852 i-a adresat o scrisoare colegului său Atanasie Şandor, în care arăta că a dat lui Ion Popovici, directorul Preparandiei, biblioteca pentru a fi folosită de elevii şcolii. Fondul de cărţi consta din 300 titluri în 538 volume. Constatând că în Arad nu există o societate sau o corporaţiune care să aibă ca scop înaintarea culturală a românilor, el dorea ca biblioteca să fie folosită de Preparandie şi Institutul teologic pentru a se asigura temeinica pregătire a elevilor. În scrisoare preciza că de „s-ar întâmpla cu mine aşa strămutare cât să nu pot face în privinţa aceea nici o dispusăciune spre folosul neamului românesc" roagă pe colegii şi amicii săi, Patrichie Popescu, Ioan Raţiu, Atanasie şandor, Mihail Cociuba, Ioan Arcoşi, Ioan Rusu, Gheorghe Popa şi Moise romanul ca „statornici luminători pentru înaintarea naţiunii române cu vot decisiv să dispună de bibliotecă aşa cum vor credea că e mai bine ca ea să slujească spre citire neamului românesc"[228].

---

[226] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 641, 642.

[227] I. B. Mureşianu, *Ghenadie Popescu (1808-1876)*, în „M. B.", anul XXVI, 1976, nr. 9-12, p. 704. Idem, *Arhimandritul Ghenadie Popescu (1808-1876)*, în „M. B.", anul XXXVIII, 1988, nr. 2, p. 90.

[228] V. Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 274.

https://biblioteca-digitala.ro

III. Activitatea la Consistoriul eparhial şi mănăstirea Hodoş-Bodrog

Un adept al descentralizării conducerii şi separării de ierarhia sârbă, încă de la început nu a fost pe placul Carlovițului, care, chiar la numirea sa în postul de profesor de la Teologie îşi exprimă nemulțumirea că nu a fost consultat. În şedința din 30 aprilie 1848 ținută la Arad, se pune problema separării ierarhice, îndepărtarea unor funcționari sârbi din Consistoriul eparhial arădean şi sfințirea protodiaconului Ghenadie Popescu ca protosinghel deoarece este „omul păcii, omul dreptății şi al înțelepciunii", numirea unor preoți români ca asesori consistoriali iar în bisericile din Arad să se introducă limba română[229]. Se vede că românii nu mai erau dispuşi să-şi subordoneze interesele altor națiuni. Se cristalizează, tot mai accentuat, un program de emancipare politică şi culturală, la realizarea căruia erau chemați toți românii.

În primăvara anului 1849 se remarcă între participanții la Sinodul eparhial de la Chişineu-Criş, fiind ales într-una dintre comisiile instituite pentru elaborarea reformelor preconizate de către participanți[230]. În şedința a VII-a din 17 aprilie 1849 a Sinodului eparhial de la Chişineu-Criş, punându-se în discuție situația de la mănăstirea Hodoş-Bodrog, protodiaconul Ghenadie Popescu este ridicat la treapta de arhimandrit şi se cerea recunoaşterea canonică din partea episcopului Aradului[231]. Episcopul Gherasim Rat dând curs cererii Sinodului eparhial, l-a ridicat la treapta de protosinghel, cea de arhimandrit fiindu-i acordată mai târziu.

Activitatea lui Ghenadie Popescu s-a desfăşurat în condiții dintre cele mai grele. Pentru acoperirea celor mai presante nevoi a primit un împrumut oferit de protopopul Ioan Rat al Aradului, unul dintre promotorii de seamă ai mişcării naționale arădene şi omul de legătură al lui Avram Iancu. Represaliile dezlănțuite după înăbuşirea revoluției de către autoritățile imperiale habsburgice au adus prejudicii şi unora din fruntaşii clerului. Ghenadie Popescu a trebuit să părăsească stăreția de la Hodoş-Bodrog, scăpând numai datorită ocrotirii pe care i-a acordat-o episcopul Gherasim Rat şi comisarul cezaro-crăiesc Ioan Atzel[232].

---

[229] Un bănățean, *Mişcări banatice şi slavonice*, în „Gazeta Transilvaniei", 1848, nr. 36 (3 mai), p. 150, la I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, p. 56.

[230] Miskolczy Ambrus, *A köröskisjenöi ortodox román egyházi zsinat. Sinodul ortodox românesc de la Chişineu-Criş 1849*, Budapest, 1991, pp. 117-167.

[231] *Ibidem*, p. 157.

[232] E. Arădeanul, L. Emandi, T. Bodogae, *Mănăstirea Hodoş-Bodrog*, p. 69.

https://biblioteca-digitala.ro

IV. Activitatea ca delegat la Viena

Integrat în mişcarea naţională, continuator al direcţiei lui Moise Nicoară, în timpul revoluţiei de la 1848-1849 „dezvoltă o activitate naţională şi bisericească mănoasă, punându-şi zelul şi energia sa în serviciul realizării aspiraţiilor neamului românesc". În urma hotărârii din 25 octombrie 1849 a noului Consistor eparhial care prevedea că arădenii să trimită la Viena o delegaţie care să se alăture celorlalte deputaţii româneşti sosite din toate părţile monarhiei pentru a aduce împăratului revendicările românilor din Imperiul habsburgic „în privinţa naţională şi religioasă". Ca delegat al Episcopiei Aradului este ales Ghenadie Popescu. În baza acestui mandat, în primăvara anului 1850, a plecat la Viena pentru ziua de 3/15 octombrie din acelaşi an, eparhia Aradului fiind vacantă în urma trecerii la cele veşnice a episcopului Gherasim Raţ. La Viena, Ghenadie s-a alăturat celorlalţi fruntaşi români[233].

O altă acţiune importantă a fost retrimiterea lui Ghenadie Popescu la Viena, la conferinţa episcopilor ortodocşi, care a avut loc în anii 1850-1851, în calitate de reprezentant al eparhiei arădene. Deşi nu a fost recunoscut, de episcopii prezenţi, ca participant cu drepturi depline la conferinţă, el, alături de episcopul Andrei Şaguna, a susţinut cauza înfiinţării Mitropoliei ortodoxe române a Transilvaniei, fapt subliniat şi de August Treboniu Laurian[234].

La 5/17 ianuarie 1851 a înaintat adunării episcopilor ortodocşi cererile românilor arădeni. În paragraful 12 al memoriului se arăta necesitatea înfiinţării de instituţii şcolare pentru români, şcoli triviale şi normale, gimnazii, preparandii şi o universitate românească[235].

Despre misiunea lui Ghenadie Popescu la Viena avem mărturia lui Ioan Maiorescu, aflat în capitala Imperiului cu misiuni diplomatice. Acesta afirma: „Cauza naţiunii în sinodul sârbesc de aici nu a apărat-o nimeni. Cât pentru forma administraţiunii ori guberniului eclesiastic, se uniră toţi în forma serbică despotică. Episcopul Şaguna li-a spus-o în faţă că el s-a declarat în sinod în contra constituţiunii sinodale zicând că e invenţiune protestantică. Numai popa Ghenadie a lucrat ca un român adevărat, dar el în sinod nu a

---

[233] Ed. I. Găvănescu, *Şedinţele din 1849 ale Consistoriului eparhiei arădene. Câteva informaţii*, în „Hotarul", anul III, nr. 1, ianuarie 1936, pp. 3-5.

[234] La plecarea lui Ghenadie Popescu din Viena, la 29 iunie 1851, Alexandru Papiu Ilarian trimite lui Atanasie Şandor 50 exemplare din *Istoria românilor*. Iosif Pervain, Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. II, Cluj, 1972, doc. CXCIX, p. 316.

[235] B. M. O. R. Sibiu, Fond *Vasile Mangra*, dos. 1113.

https://biblioteca-digitala.ro

avut loc. Însă tot sinodul n-a avut nici un rezultat; le-o spune ministrul respectiv verde. În loc de a menține principiul ca episcopii să se aleagă de cler şi popor, se uniră episcopii români cu sârbii, să propună după datina sârbească, ei, pe viitorii episcopi"[236]. Ghenadie Popescu a propus ca acolo unde numărul românilor era majoritar, episcopul să fie ales dintre ei, iar episcopiile româneşti să se organizeze sub „metropolit independent român"[237]. Era dorința tuturor românilor ortodocşi din cadrul monarhiei habsburgice.

Acțiunea sa nu a convenit autorității ierarhice de la Carloviț[238], mai ales că el, integrat în mişcarea națională, era un continuator al direcției politice inițiate de Moise Nicoară, care a cerut episcop român la Arad şi promovarea românilor în conducerea treburilor, culturale şi şcolare. Pentru ținuta sa românească în mişcarea pentru despărțirea ierarhică şi ideile pentru care a militat, în 1852, au dus la îndepărtarea de la catedra deținută la Institutul Teologic şi trimis la mănăstirea Bezdin, de unde, mai apoi, a fost transferat la cea a Verdnicului în Sirmiu, de unde, în 1854, ajunge la Pesta[239].

În 10/22 iunie 1853 „ieromonachus" Ghenadie Popescu îi scrie patriarhului Iosif Raiacici despre nemulțumirile pe care le avea prin înlăturarea sa de la catedră, dar şi pentru că nu a fost promovat în treapta superioară monahală de arhimandrit, deşi se considera îndreptățit. Toate acestea le pune pe seama plecării sale, în 1853, la Viena unde intervine pentru redeschiderea „şcoalelor clericale din Arad" şi pe activitatea desfăşurată în cadrul mişcării naționale a românilor[240].

V. Paroh în Pesta (1854-1856)

Scăpat din mănăstirea de la Verdnic, în 1854, la propunerea lui Emanoil Gojdu, a fost chemat de românii din Pesta ca paroh al comunității româneşti,

[236] B. A. R. Bucureşti, *Mss 1015*, f. 156; Gh. Lițiu, *Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862). Din corespondența lui inedită*, în „M. B.", anul VIII, 1958, nr. 7-8-9, p. 360; I. B. Mureşianu, *Arhimandritul Ghenadie Popescu*, pp. 90-91.

[237] A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dosar 192/1850, f. 8.

[238] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 26.

[239] T. Botiş, *op. cit.*, p. 663.

[240] A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiat ortodox român Arad*, dosar 18, f. 1-7; Idem, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dosar 47/1849, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

în locul fostului paroh Ioan Roşu care era grav bolnav. La Pesta, credem că nu se simțea în largul său, motiv pentru care nu va sta mult. De aceea, la începutul anului 1855 scria prietenului său, arhimandritului Patrichie Popescu, că nu-i plăcea la Pesta, exprimându-şi dorința de a se reîntoarce la Arad unde însă „nu ştie ce soartă îl va aştepta"[241].

Din capitala ungară nu era plecat nici la începutul toameni a anului următor. La 25 octombrie îi scria din nou lui Patrichie Popescu faptul că este hotărât ca pe 31 octombrie să părăsească Pesta, de unde va pleca cu vaporul la Galați iar de aici va pleca la Iaşi de unde va ajunge la mănăstirea Neamțului[242].

VI. Activitatea desfăşurată peste Carpați (1856-1876)

VI. 1. Profesor la Seminarul teologic de la Neamț (1856-1858) apoi la Roman (1858-1864)

Mai târziu, considerat ca un pericol pentru ierarhia sârbă de la Carloviț, arhimandritul Ghenadie Popescu a fost nevoit „să iasă din patrie şi a abzice de dreptul cetățenesc austriac" şi să se stabilească peste Carpați[243].

În 19 septembrie 1855, Departamentul Cultelor şi Instrucțiunii Publice comunica starețului mănăstirii Neamț şi Secu, Dionisie Romano – viitorul episcop al Buzăului – că după însărcinarea pusă de domnitor inspectorului general al şcolilor din Moldova, August Treboniu Laurian, a găsit o persoană corespunzătoare pentru postul de rector şi profesor la Seminarul Teologic ce era pe cale a se înființa la mănăstirea Neamț. Inspectorul A. T. Laurian a recomandat pe arhimandritul Ghenadie Popescu, administratorul parohiei ortodoxe române din Pesta, care întrunea toate calitățile. Domnitorul se angaja să-i de din casa mănăstirii un onorariu de 200 de galbeni pe an, locuință, masă şi 1 500 lei de cheltuieli pentru venirea sa în țară. Starețul Dionisie Romano, la 30 octombrie 1855 dispunea a se lua măsurile cuvenite. Adresa este însoțită şi de declarația lui Ghenadie în care menționa: „luând în socoteală frumoasa şi rara ocazie ce mi se dă spre realizarea dorinței şi

[241] Gh. Liţiu, *op. cit.*, p. 360.

[242] Scrisoarea din 8 noiembrie 1855 a lui Patrichie Popescu către Atanasie Şandor, la *Ibidem*, p. 361.

[243] Ioan Damşa, *Ținuta sârbilor față de români în cauza despărțirii ierarhice*, în „Bis. şi Şc.", anul III, nr. 36, 2/14 septembrie 1879, pp. 295-296; nr. 37, 3/15 septembrie 1879, p. 305.

https://biblioteca-digitala.ro

tendinței mele de a înainta bunul moral și religionarilor mei, amăsurat cu calitățile și putințele mele, m-am determinat numaidecât a primi însemnatul post cu condițiunile arătate". El cerea „grațiosul decret de denumire și trimiterea speselor de lipsă pentru călătorie"[244].

La 18 noiembrie 1855, starețul Dionisie află că Ghenadie Popescu deja se înfățișase domnitului Grigorie Alexandru Ghica (1849-1856) și mitropolitului Sofronie Miclescu al Moldovei (1851-1861). După numai câteva zile, la 3 noiembrie 1855, era deja stabilit la mănăstirea Neamț. Aici, activitatea și purtarea sa a fost un model, cu toate greutățile pe care le-a întâmpinat. Școala a fost condusă de el până la desființare[245].

VI. 2. Profesor la București (1864-1876) și sfârșitul arhimandritului

După desființarea Seminarului Teologic de la mănăstirea Neamț, în 1858, trece ca profesor la Seminarul Teologic de la Roman, unde stă până în anul 1864. De aici, la propunerea domnitului Alexandru Ioan Cuza, începând cu datat de 27 martie 1864, se transferă la București[246]. Era o recunoaștere a multelor sale realizări în domeniul învățământului teologic și erudiția de care a dat dovadă în școlile unde a mai funcționat. Aici este numit director al Seminarului Teologic, de unde, la 19 iulie 1864 se retrage din cauza sănătății șubrede care nu-i îngăduia continuarea activității didactice și de conducere.

---

[244] T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 635-636. Iată întreg răspunsul lui Ghenadie Popescu la invitația ce i se face: „Onorate domnule general Inspector, La propunerea domniei tale ddto 18 martie a. c. pentru primirea postului de profesor la școala secundară și seminarul ce se deschide în Monastirea Neamțului, cu un salariu de 200 galbeni pe an, pe lângă locuință și masă, luând în socoteală frumoasa și rara ocaziune ce mi se dă spre realizarea dorinței și tendinței mele de a înainta binele moral și religios al conațiunalilor și coreligionarilor mei, amăsurat cu calitățile și puterile mele, m-au determinat numaidecât a primi însemnatul post, cu condițiile arătate. Deci te rog cu umilință a descoperi această declarare a mea la cuvenitul loc mai înalt, mijlocind grațiosul decret de denumire, și trimiterea speselor de lipsă pentru călătorie. Cu adâncă stimă rămânând, al onotarei domniei tale prea plecat serv, Ghenadie Popescu, administrator în parohia românească din Pesta. Pesta, 25 aprilie 1855". Cf. *George Barițși contemporanii săi*, București, 1975, p. 303, la I. B. Mureșianu, *Ghenadie Popescu*, p. 705.

[245] T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 636.

[246] Pentru amănunte vezi: T. Botiș, *op. cit.*, pp. 662-663; Gh. Lițiu, *Profesorii clericali Patrichie Popescu și Ghenadie Popescu*, pp. 346-348; I. B. Mureșianu, *Ghenadie Popescu (1808-1876)*, p. 704; Toma G. Bulat, *op. cit.*, pp. 635-636; M. Păcurariu, *op. cit.*, 2002, p. 378. Iată decretul de numire: „Decretăm: Art. 1. Ghenadie Popescu, actual profesor de clasa V la Seminarul din Roman, este confirmat în vacantul post de rector al seminarului din București", cf. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 638.

https://biblioteca-digitala.ro

Departe de ai săi dar purtându-i în suflet, legat de satul natal pentru a cărui biserică trimite ornate scumpe şi cărți de cult, Ghenadie Popescu se stinge din viață la Bucureşti în 27 ianuarie 1876[247].

Arhimandritul Ghenadie Popescu a fost unul dintre cei mai valoroşi bărbați ai Bisericii noastre de la mijlocul secolului al XIX-lea, care pe lângă contribuția adusă în mişcarea de separare ierarhică de Carloviț, a adus multe şi reale servicii şcolilor clericale din părțile sale de naştere cât şi acelora din Principatele Române, înainte şi după Unirea din 1859. Vorbea şi scria perfect în limbile română, latină, germană, maghiară şi sârbă. Ca profesor a fost o pildă vie pentru întreaga tinerime din a doua jumătate a secolului al XIX-lea care l-a cunoscut.

[247] T. G. Bulat, *op. cit.*, pp. 638, 639.

https://biblioteca-digitala.ro

9.

Protopopul Ioan Țăranu al Lipovei

(1808-1886)

Numirea protopopului Dimitrie Petrovici Stoichescu în funcția de vicar mitropolitan îi va aduce destituirea din postul de protopop al Lipovei. În locul său, la 10 septembrie 1849, scaunul rămas vacant a fost ocupat prin numirea preotului Ioan Țăranu.

Acesta s-a născut în anul 1808 în parohia Ghiroda[248]. Tată său a fost preot în Bucovăț. Clasele primare şi gimnaziale le-a făcut la Timişoara şi Seghedin iar studiile clericale le-a urmat la Institutul Teologic din Arad, pe care le-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1831-1832[249].

După absolvire, este hirotonit preot capelan pe lângă tatăl său care între timp se transferă de la Bucovăț la Ghiroda. Pe lângă tatăl său stă numai până în anul 1834 când, la cerere, este transferat la parohia Murani. După moartea tatălui său, revine în parohia natală Ghiroda unde dovedeşte mult zel pastoral, contribuind mult la ridicarea spirituală a enoriaşilor încredințați spre păstorire[250].

În 1849, episcopul Pantelimon Jivcovici al Timişoarei îl numeşte protopop al Lipovei[251]. La biserica din Lipova, pe atunci, funcționau preoții Mihail Grozescu (1829-1866), Pavel Lăzărescu (1830-1849), Ioanichie Miculescu (1846-1859), Iosif Suciu (1847-1880), pentru a numi numai câțiva.

---

[248] T. Botiş menționează că era originar din Bucovăț (cf. *Istoria Şcoalei normale (Preparandiei) şi a Institutului teologic*, p. 680), unde tatăl său, Cristofor Țăranu era preot.

[249] A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Acte şcolare*, grupa IV, dosar 4/1867, doc. 335, f. 45v.-46; A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 17/1872*, doc. 342, f. 7v.-8; „Bis. şi Şc.", an X, nr. 41, 12/24 octombrie 1886, p. 331.

[250] „Bis. şi Şc.", anul X, nr. 41, 12/24 octombrie 1886, p. 331.

https://biblioteca-digitala.ro

În demnitatea pe care a deținut-o în Lipova, protopopul Ioan Țăranu a desfășurat o bogată activitate în domeniul bisericesc și cultural, militând cu fermitate pentru înaintarea clerului și a enoriașilor din cuprinsul protopopiatului. A deținut și funcția de inspector școlar[252].

Este binecunoscută dorința bănățenilor de a reînființa Episcopia Timoarei după 1868, militând mereu pentru împlinirea acestui deziderat. La 28 iunie/10 iulie 1876, protopopul Ioan Țăranu prezida în Timișoara, Conferința națională în cauza reînființării Episcopiei ortodoxe a Timișoarei[253].

În timpul războiului pentru independență din 1877-1878, protopopul Ioan Țăranu și soția sa Elena Țăranu, alături de învățătorul Dumitru Putici, s-au remarcat prin colectele pe care le-au organizat pentru ajutorarea soldaților români de pe front. Pe lista protopopului apar toți fruntașii români din oraș: George Fogarași, Iuliu Missici, David P. Simion, Nicolae Șerban, Dimitrie Ișfan, Cornelia și Traian Putici, Grigorie Marienescu și viitorul scriitor Dimitrie V. Păcățian. Elena Țăranu, împreună cu femeile din localitate au adunat suma de 38,20 florini. Familia protopopului Ioan Țăranu a donat suma de 10 florini. Pentru meritele pe care le-a avut în organizarea colectei, preoteasa Elena Țăranu, în 1879, a fost decorată de către Crucea Roșie din România cu ordinul *Crucea Doamna Elisabeta*[254].

După o activitate de 54 ani de preoție, din care 37 numai în funcția de protopop al Lipovei, în ziua de 5/17 octombrie 1886, trece la cele veșnice, fiind înmormântat în cripta familiei din Lipova[255].

[251] A. N. D. J. Arad, *fond citat*, grupa IV, dosar 4/1867.

[252] V. Popeangă, *Școala românească în părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, pp. 231-232.

[253] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 573, p. 927.

[254] Alexandru Roz, *Ecoul războiului pentru independență din 1877-1878 în părțile Aradului*, în „Ziridava", V, 1975, pp. 49, 50; Idem, *Războiul neatârnării din 1877-1878. Acte și documente arădene*, Arad, 1998, pp. 93, 94; doc. 230, p. 258; nr. 240, pp. 263, 264; I. D. Suciu, *Biserica Ortodoxă din Banat și războiul de independență*, în „M. B.", anul XXVII, 1977, nr. 4-6, p. 276.

[255] "Bis. și Șc.", anul X, nr. 41, 12/24 octombrie 1886, p. 331.

https://biblioteca-digitala.ro

10.

Arhimandritul Patrichie Popescu

(1809-1862)

Arhimandritul Patrichie Popescu este una din figurile proeminente ale românilor ortodocşi din Episcopia Aradului de la mijlocul secolului al XIX-lea, caracterizat de patriarhul Iosif Raiacici „ca pre un născut către naţia şi naţionalitatea sa înfocat, zelos şi spre înaintarea naţionaliştilor săi sârguitoriu"[256]. A fost unul dintre principalii colaboratori, alături de arhimandritul Ghenadie Popescu, ai episcopului Gherasim Raţ al Aradului (1835-1850).

I. Câteva repere istoriografice

Despre viaţa şi activitatea lui s-a scris destul, însă nu un studiu amplu care să-l prezinte în adevărata sa lumină. Acesta este şi motivul pentru care, acum când s-au împlinit deja în anul care a trecut 145 de ani de la trecerea sa la cele veşnice, am considerat necesar un studiu dedicat înaltului cleric arădean.

Primul care a creionat pe scurt viaţa şi activitatea sa este preotul profesor dr. Teodor Botiş în *Istoria şcoalei Normale (Preparandiei) şi a Institutului Teologic ortodox-român din Arad* (Arad, 1922, pp. 663-666). Istoricul bănăţean I. D. Suciu i-a dedicat şi el câteva pagini în studiul intitulat:

[256] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 395, p. 724.

https://biblioteca-digitala.ro

Câteva precizări privitoare la arhimandritul Patriciu Popescu, apărut în „Revista Istorică Română" (vol. XII, 1943, fasc. III, pp. 544-546).

Câteva date despre activitatea sa ca profesor la Institutul Teologic arădean, începând cu anul şcolar 1839-1840 şi până la plecarea sa la Carlovit în anul 1844, găsim în studiul preotului dr. Gheorghe Liţiu intitulat: *Profesorii clericali Patrichie Popescu şi Ghenadie Popescu*, apărut în revista „Biserica şi Şcoala" (anul LXVIII, nr. 44, 29 octombrie 1944, pp. 346-348). În anul 1958, tot Gh. Liţiu publică studiul *Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862). Din corespondenţa lui inedită*, apărut în revista „Mitropolia Banatului" (anul VIII, 1958, nr. 7-8-9, pp. 354-364). Studiul este interesant prin faptul că autorul publică mai multe scrisori, din cele 32 cunoscute, trimise profesorului arădean dr. Atanasie Şandor în perioada 1854-1862, când arhimandritul Patrichie îşi desfăşura activitatea la mănăstirea Ghergheteg, scrisori păstrate în Biblioteca Academiei Române. Scurte referiri la arhimandritul Patrichie sunt făcute, de acelaşi autor, şi în studiul *Istoria Eparhiei Aradului,* publicat în volumul colectiv intitulat: „Episcopia Aradului. Istorie. Viaţă culturală. Monumente de artă" (Arad, 1989, pp. 55-56). Mult mai ample sunt referirile pe care le face în lucrarea *Eparhia Aradului şi Bihorului 1848-1860* (Oradea, 2003, pp. 77-128). Autorul se opreşte mai mult asupra perioadei 1850-1853 când Patrichie Popescu administrează Episcopia vacantă a Aradului surprinzând o serie de problematici din această perioadă: starea materială a clerului, şcolile, tipăriturile din această perioadă, demersurile pentru ocuparea scaunului vacant al Episcopiei Aradului.

O scurtă referite la Patrichie Popescu aflăm şi la Mircea Păcurariu în *Dicţionarul teologilor români* (Bucureşti, 1996, Ediţia a II-a, Bucureşti, 2002, p. 381). La studiile şi lucrările menţionate amintesc şi contribuţia personală publicată în lucrarea *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi. 1706-1918* (Cluj-Napoca, 2006, pp. 129-132), în care am insistat mai mult numai asupra unor aspecte generale din perioada în care arhimandritul Patrichie Popescu administra Episcopia vacantă a Aradului (1850-1853).

II. Naşterea, şcolile şi intrarea în viaţa publică

Arhimandritul Patrichie Popescu s-a născut la 17 septembrie 1809 în comuna Bata (jud. Arad), într-o familie preoţească, la botez primind numele

[257] A mai avut un frate, pe Vasile Popescu, ajuns preot în Alioş, care, în noiembrie 1848, a fost spânzurat.

https://biblioteca-digitala.ro

de Porfirie[257]. A început şcoala primară în satul natal, apoi a continuat-o la şcoala nemţească din Lipova, gimnaziul în Arad şi Timişoara, Filozofia la Seghedin şi Dreptul la Universitatea din Pesta. Ca student, „s-a luptat cu multe neajunsuri şi s-a susţinut ca prefect de studii la copii din familii bogate, dar a fost totdeauna printre cei eminenţi" După absolvirea studiilor juridice ajunge jurat la tabla regească din Pojon. Simţind chemare pentru misiunea preoţească, părăseşte postul din Pojon şi vine la Arad, unde urmează cursurile Institutului Teologic (1835-1837), iar după absolvire funcţionează cancelist la Consistoriul mitropolitan din Carlovi̧. La 7 noiembrie 1838 este tuns în monahism prin fostul său profesor Grigorie Gh. Chirilovici, primind numele de Patrichie. În ziua următoare, 8 noiembrie, episcopul Gherasim Raţ l-a hirotonit diacon. În 1839 este hirotonit protodiacon, iar în 1843 ieromonah. În 1844, mitropolitul Iosif Raiacici îl ridică la treapta de protosinghel, apoi este numit asesor consistorial şi prepozit al mănăstirii Iazac. În 1848 obţine rangul de arhimandrit şi prepozit al mănăstirii Hopovo[258].

III. Profesor la Institutul teologic din Arad (1839-1844)

La începutul anului şcolar 1839-1840 este instituit de profesor primar la Institutul Teologic din Arad în care calitate funcţionează până la sfârşitul anului şcolar 1843-1844. Ca profesor primar a dezvoltat o activitate lăudabilă căutând să ridice Institutul Teologic din Arad la nivelul unei şcoli superioare, îmbunătăţind învăţământul, disciplina şi administraţia şcolară. El nu considera munca de la catedră ca o activitate colaterală, ci îşi desfăşoară activitatea în modul cel mai serios „şi cu însufleţirea omului idealist" înlăturând multe scăderi existente până atunci în Institut. Introduce ordinea ca elevii care plecau acasă cu prilejul sărbătorilor Naşterii şi Învierii Domnului, erau obligaţi să aducă atestat de la preotul local despre conduita lor pe această perioadă[259]. Alături de Ghenadie Popescu redactează două regulamente interne pentru elevii şcolii[260], contribuie la înfiinţarea bibliotecii şcolii, în 1844 înfiinţează o fundaţie care-i poartă numele, având drept

[258] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 663, 664.

[259] *Ibidem*, p. 592.

[260] *Rânduiala după care va avea fieştecare cleric a se purta şi a-şi întocmi îmbrăcămintele sale.* Patrichie Popescu mai introduce şi *Rânduiala după carea tinărimea clericală fără strămutare precum la ceasul cântării aşa în s. Biserică a sta va avea.* Cf. *Ibidem*, pp. 589, 590.

https://biblioteca-digitala.ro

scop „augumentarea bibliotecii teologice"[261]. În anul 1844 a părăsit Aradului cu destinația Carlovit unde a fost numit profesor de limba română la şcoala clericală sârbească de acolo[262].

Pe lângă catedră ocupă, începând cu anul 1839, şi funcția de notar onorariu al Consistoriului eparhial arădean şi cea de catihet al elevilor ortodocşi români de la Gimnaziul regesc şi şcolile capitale din Arad[263].

IV. Administrator al diecezei Vârşeţului (1848-1850)

În toamna anul 1848, în împrejurările critice ce au urmat după izbucnirea revoluției maghiare, Comitetul Român din Timişoara, condus de frații Mocioni şi Petru Cermenea, ia legătura cu revoluționarii români din Transilvania susținând pe fostul profesor de teologie de la Arad, arhimandritul Patrichie Popescu, pentru administrarea Episcopiei de Vârşeț. După ce episcopul Vârşeţului, Ştefan Popovici este suspendat de mitropolitul Iosif Raiacici, pentru a se da satisfacție românilor, la 8 noiembrie 1848, mitropolitul numeşte ca administrator al diecezei de Vârşeț pe arhimandritul Patrichie Popescu[264]. Deoarece Vârşeţul era ocupat de trupele revoluționare maghiare, Popescu îşi fixează sediul de conducere a eparhiei la Caransebeş (noiembrie 1848 - 13 februarie 1849), după care, la ordinul patriarhului Iosif Raiacici, se mută în reşedința episcopească din Vârşeț. Numit în funcție, Patrichie a dat o proclamație către românii bănățeni, fapt despre care „Gazeta Transilvaniei", scria în decembrie 1848: „noul episcop s-a aşezat în Caransebeş, de unde a dat o prochiemare frumoasă către români"[265].

Dintr-o scrisoare a lui Ştefan Ionescu din Făget adresată la 4/16 decembrie 1848 lui Simion Bărnuțiu, preşedintele Comitetului național român din Sibiu, aflăm că proclamația s-ar fi numit *Act către români*, care îl arăta pe Patrichie Popescu de „zelos român", fapt care nu-l împiedica pe corespondentul din Făget să aibă rezerve în legătură cu onestitatea dobândirii de la patriarhul Iosif Raiacici a funcției amintite[266]. Se vede că

[261] Pentru bibliotecă vezi: P. Vesa, *op. cit.*, pp. 375-380.

[262] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 664, 645, 664.

[263] *Ibidem*, p. 664.

[264] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 395, p. 724.

[265] Acestei proclamații Teodor Botiş (*op. cit.*, p. 664) îi dă titlul *Un cuvânt de mângâiere*, fără ca ulterior să poată fi identificată. Cf. Avram Andea, *Două scrisori din 1848 despre evenimentele din părțile Banatului şi Aradului*, în „Ziridava", XIV, 1982, p. 536.

[266] A. Andea, *op. cit.*, pp. 536, 54-542.

https://biblioteca-digitala.ro

Ştefan Ionescu era foarte pornit împotriva ierarhiei sârbe de la Carlovit şi în acest context avea convingerea că toate numirile pe care aceasta le făcea erau recompense pentru loialitatea faţă de sârbi a celor numiţi în funcţii. În cazul arhimandritului Patrichie Popescu, după cum au decurs lucrurile în continuare, se vede că nu era aşa.

După mutarea în reşedinţa de la Vârşeţ, de aici, în luna aprilie a aceluiaş an, este nevoit să se refugieze din calea revoluţionarilor la Mehadia şi Orşova iar mai pe urmă trecu în Ţara Românească unde va sta până la sfârşitul revoluţiei. Refugiul său este considerat ca o trădare, „credincioşii din comunele ortodoxe aparţinătoare celor două episcopii (n. n. Caransebeş şi Vârşeţ) din graniţa banatică română şi din Comitatul Caraş, fiind fără conducere bisericească legală", determină pe comisarul guvernamental Fülepp Lipót să-l numească pe protopopul Ignatie Vuia al Oraviţei ca administrator eparhial. La reîntoarcere, patriarhul Iosif Raiacici nu-i va mai încredinţa administrarea eparhiei ci îl va trimite tocmai la mănăstirea Opovo, în Srem[267].

Măsura era luată cu scopul de a se împiedica instalarea unui episcop român la Vârşeţ mai ales că, încă în timpul revoluţiei, prin petiţia din 20 iulie 1849, episcopul Andrei Şaguna împreună cu Ioan Mocioni, Petru Mocioni, Ioan Popescu şi Petru Cermenea, cereau ca românii din Banat, după moartea episcopului Ştefan Popovici de la Vârşeţ, să-şi aibe un episcop de neam român, argumentând că din 300 de parohii „abia 30 sânt sârbeşti, amestecate şi acestea cu români", episcop să fie numit Patrichie Popescu, cereau ca patriarhul Iosif Raiacici să nu se mai amestece în treburile Bisericii ortodoxe române şi ţinerea unui congres bisericesc al românilor[268].

Cunoscut în cercurile sârbeşti atât pentru sentimentele sale româneşti cât şi pentru activitatea didactică desfăşurată la Institutul Teologic din Arad, arhimandritul Patrichie Popescu era apreciat de episcopul Andrei Şaguna al Transilvaniei, care, la 20 iulie 1849, alături de Ioan Mocioni, Petru Mocioni, Ioan Popescu şi Petru Cermenea, propunea alegerea sa ca episcop la Vârşeţ-Caransebeş. În cele din urmă însă, fiind înlăturat de la catedră şi

---

[267] T. Botiş, *op. cit.*, p. 664; I. D. Suciu, *Câteva precizări privitoare la arhimandritul Patriciu Popescu*, în „Revista Istorică Română", anul XIII, 1943, fasc. 3, p. 544-546; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 398, pp. 726-727.

[268] I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, p. 160; Gheorghe Naghi, *Continuitatea ideilor paşoptiste în mişcarea petiţionară românească*, în „M. B.", anul XXIX, 1979, nr. 10-12, p. 679; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 399, p. 727.

https://biblioteca-digitala.ro

din mijlocul românilor, a fost numit arhimandrit la mănăstirea Ghergheteg din Serbia[269].

V. Administrator al Episcopiei Aradului (1850-1853)

Decesul episcopului Gherasim Raț deschide din nou problema succesiunii pe care românii ortodocşi, conducerea comitatului Arad şi administrația de la Buda nu doreau să o vadă soluționată potrivit intențiilor patriarhului Iosif Raiacici. În urma decesului, în şedința din 18 august 1850, Consistoriul eparhial a desemnat ca preşedinte pe protopopul Ioan Raț al Aradului[270], şi a nominalizat drept candidați de episcopi pe Patrichie Popescu, Ghenadie Popescu şi Ioan Popescu. Despre Patrichie Popescu, comisarul guvernamental Atzel Ianoş arăta că nu-l cunoştea personal, dar avea informații că dorea separarea bisericească de ierarhia sârbă, iar despre Ghenadie Popescu ştia că încă la Sinod s-a pronunțat pentru separația ierarhică[271].

Cu toate acestea, la 22 august 1850, patriarhul l-a numit ca administrator, al eparhiei arădene pe arhimandritul Patrichie Popescu, pe atunci la mănăstirea Hopovo, consilier al şcolilor din „Voivodina sârbilor şi Banatul Timişorii"[272]. El „va avea presidiul în şedințele consistoriale, pertractând actele după Sistema consistorială [...] se va îngriji despre acurata ducere a protocoalelor şi despre executarea dispozițiilor sale; se va îngriji de adunarea lucrurilor dispersate aparținătoare Fondului instruct[273] [...]

[269] Ilarion Puşcariu, *Metropolia românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania. Studiu istoric*, Sibiu, 1900, *Colecțiunea actelor*, pp. 24-25; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 399, pp. 727-728; doc. 419, p. 751; vezi şi: I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 din Banat*, p. 220; Ioan Munteanu, *Problematica şcolară şi bisericească în revoluția de la 1848-1849 în Banat*, în vol. „Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istoriografică" (Coordonatori: Camil Mureşan, Nicolae Bocşan, Ioan Bolovan), Cluj-Napoca, 2000, p. 403.

[270] A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 90v.-91.

[271] Eugen Gluck, *Frământări legate de scaunul episcopal al Aradului în anii 1838-1853*, în „Teologia", Arad, anul V, nr. 3-4, 2001, pp. 59, 60.

[272] A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dosar 209/1850, f. 3-4v.; Pastorala a fost publicată şi de Il. Puşcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea actelor*, pp. 98-100. A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 95, 102, Circulara Consistoriului diecezan arădean din 7/19 septembrie 1850; Vezi Circulara patriarhului Iosif Raiacici din 22 august 1850 expediată din Carloviț, *Ibidem*, f. 95v.-98.

[273] „Pentru aducerea şi punerea în rând a cărților, ornatelui episcopesc şi altor lucruri care după inventariu se țin de fundul instruct a Episcopatului Aradului, iar după moartea decurând în Domnul adormitului diecezan Gherasim cândva Raț au rămas care pe unde împrăştiate şi prăpădite". Pentru acest lucru l-a însărcinat pe parohul de la biserica catedrală,

https://biblioteca-digitala.ro

veniturile intercalare a Episcopatului în timpul sau după putință a le strânge şi socoțile despre acele a le purta [...] a se îngriji despre cuviinciosul rând şi disciplină despre păstrarea păcii şi a liniştei precum întră preoțime, aşa şi între credincioşi"[274].

Se pare că autoritățile Comitatului Arad nu erau de acord cu numirea ca administrator al Episcopiei a lui Patrichie Popescu. Acesta este motivul pentru care, la 2 septembrie 1850, Atzel Ianoş comunica protopopului Ioan Raț al Aradului că autoritatea centrală din Buda, l-a desemnat ca administrator al eparhiei pe protopopul Atanasie Boțco de la Oradea, acesta urmând să fie instalat la 5 septembrie. La cererea protopopului I. Raț, invitațiile au fost difuzate prin curierii călăreți ai comitatului. Desfăşurările evenimentelor de la Arad au produs stupefacție la Carlovițˌ. La 7 septembrie, episcopul Pantelimon Jivcovici al Timişoarei cere conducătorului comitatului să aştepte cu instalarea lui A. Boțco până ce soseşte la Arad, din încredințarea patriarhului. La 12 septembrie, I. Atzel răspunde că instalarea s-a făcut conform dispozițiilor superioare. Patriarhul Iosif Raiacici datorită influenței sale, reuşeşte să-l determine pe baronul Geringer să revoce dispoziția anterioară, precizând, la 11 septembrie, că prin numirea lui Atanasie Boțco s-au încălcat canoanele Bisericii ortodoxe, nefiind persoana indicată motivând şi faptul că era căsătorit. Deocamdată, A. Boțco se reîntoarce la Oradea iar I. Atzel urma să se pronunțe despre candidați, care să corespundă atât românilor cât şi sârbilor. La 14 septembrie 1850, I. Atzel a raportat că în ziua precedentă a sosit episcopul Pantelimon Jivcovici de la Timişoara, iar Atanasie Boțco a plecat, primind 120 florini de la comitat pentru cheltuieli de drum[275].

La 7/19 septembrie 1850, Consistoriul diecezan arădean aducea la cunoştința clerului dispoziția nr. 591 din 22 august 1850 a patriarhului Iosif Raiacici prin care arhimandritul Patrichie Popescu a fost desemnat ca administrator al eparhiei arădene[276]. Recunoaşterea lui din partea împăratului a venit la 21 septembrie/3 octombrie 1850 şi a fost adusă la cunoştința clerului Episcopiei Aradului numai prin circulara din 2/14 noiembrie 1850[277].

Vasile Somboti, vezi A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dosar 20/1850, f. 1. Pentru administrarea fondului vezi: Gh. Lițiu, *Episcopia Aradului şi Bihorului 1848-1860*, Oradea, 2003, pp. 83-87.

[274] A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 1/1850, f. 1-1v.

[275] E. Glück, *op. cit.*, pp. 59-60.

[276] A. P. O. R. Arad-MicălacaVeche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 94v.-95.

[277] *Ibidem*, f. 102-102v.

https://biblioteca-digitala.ro

Numirea lui Patrichie Popescu în demnitatea de administrator al Episcopiei arădene a fost întâmpinată cu bucurie şi entuziasm de toţi românii din cuprinsul eparhiei. Consistoriul eparhial din Oradea îi scria: „Nu poate Consistoriul acesta a nu descoperi bucuria sa, întru aceea că suntem norocoşi de locţiitor episcopesc a te avea pe Preacinstitul Dumneata". Protopopul Petru Moldovan al Hălmagiului îi scrie şi el: „Dumnezeu te-a ales a fi între noi părinte, îndreptător şi povăţuitor către care cu dragoste şi plecăciune suntem". Protopopul Peşteşului, la 2 octombrie 1850 îl anunţa că a scris patriarhului Iosif Raiacici „mulţămire că le-a trimis ocârmuitoriu diecsei"[278]. Ca ei şi alţii şi-au exprimat bucuria numirii ca administrator al eparhiei, în speranţa că, în cele din urmă va fi ales episcop al Aradului.

La Viena, Patrichie Popescu era agreat datorită faptului că în timpul revoluţiei de la 1848-1849 s-a situat pe o poziţie similară cu cea a episcopului Andrei Şaguna, împotriva revoluţiei maghiare. De fapt, în toată perioada cât a administrat Episcopia Aradului, arhimandritul Patrichie s-a aflat sub influenţa lui Andrei Şaguna. Ca o recunoaştere a acestei atitudini, în vara anului 1851, împăratul Francisc Iosif I i-a acordat crucea de cavaler al ordinului Francisc Iosif[279]. Înmânarea diplomei s-a făcut în 23 august 1851 prin Ioan Atzel, prefectul comitatului Arad, la Casa Comitatului în prezenţa membrilor Consistoriului eparhial, fruntaşi politici şi militari, mai mulţi preoţi şi civili. P. Atzel a citit ordinul de decorare, a predat diploma şi decoraţia „pe pieptul lui au lipit-o". A mulţumit cel decorat, declarând că va fi şi pe viitor loial către maiestatea Sa. Apoi, preotul profesor Ioan Rusu a rostit o cuvântare în limba germană[280]. Aprecierea aceasta la adresa lui Patrichie era o speranţă în plus pentru românii arădeni că el va fi cel ales în scaunul eparhial vacant.

În 1851 comunitatea românească din Lipova cere numirea lui Patrichie Popescu de episcop al Timişoarei „cu atât mai tare cu cât e născut din protopopiatul Lipovei, ca să avem şi noi îngrijitoriu pentru viitorul nostru"[281]. Românii întreprinseseră la toate ocaziile tot ce le-a stat cu putinţă pentru a avea episcop al lor. Încă în 20 iulie 1849 delegaţii românilor bănăţeni ce se aflau la Viena, în frunte cu episcopul Andrei Şaguna şi împreună cu protopopul Ioan Popasu al Braşovului, înaintează o petiţie la Ministerul de

[278] Gh. Liţiu, *op. cit.*, pp. 79-80.

[279] A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura Judeţului Arad, Actele comitelui suprem cezaro-crăiesc*, 34, dosar 88/1851, f. 1-2; A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 125v-126.

[280] Gh. Liţiu, *op. cit.*, p. 81.

[281] B. M. O. R. Sibiu, *Fond Vasile Mangra*, dosar 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Culte în care cer, între altele, ca după moartea episcopului Ştefan Popovici să fie numit episcop al Vârşeţului arhimandritul Patrichie Popescu, „român cu semtimente bune, în care naţiunea română avea toată încrederea, îndeosebi românii numeroşi din dieceza Vârşeţului, fiind el născut şi crescut în acea dieceză [...], se poate aştepta, că va fi în stare mai mult decât oricare altul să mângâie pe românii din Banat"[282].

În perioada următoare instalării lui Patrichie Popescu (octombrie 1850), mişcarea pentru separarea ierarhică s-a desfăşurat pe mai departe, în pofida influenţei patriarhului care ţinea cu orice preţ să se ştie şi chiar lăsa să se înţeleagă faptul că el era stăpânul eparhiei. Este binecunoscut faptul că pentru 3/15 octombrie 1850 era convocat la Viena un Sinod al episcopilor ortodocşi din monarhie. La 20 septembrie 1850, patriarhul cerea Consistoriului eparhial arădean să aleagă un reprezentant al diecezei pentru a participa la sinod. A fost desemnat ieromonahul şi profesorul de teologie Ghenadie Popescu. Alegerea făcută de Consistoriu nu a fost pe placul patriarhului, care, în două rânduri s-a interesat despre modalitatea în care a fost ales Ghenadie Popescu ca reprezentant al Aradului. Ajuns la Viena, avea obligaţia să trimită un raport Consistoriului despre cele petrecute în sinod. La 14 noiembrie 1850, Ghenadie a trimis primul raport, împreună cu programul dezbaterilor conferinţelor episcopeşti[283].

Potrivit instrucţiunilor primite de la patriarh, Patrichie Popescu trebuia să întocmească o situaţie a „massei" episcopului Gherasim Raţ şi a veniturilor intercalate. La 1 noiembrie 1850, urmând provocării patriarhului din 22 octombrie, prezintă situaţia veniturilor intercalate din sidoxie şi convenţia episcopească. Despre massa episcopului Patrichie trebuia să facă propuneri cu privire la „deputaţia" care s-o pertracteze. El arată că Atanasie Boţco numise această deputaţie în timpul administrării sale, alcătuită din protopopul Teodor Popovici al Şiriei, preotul Nichifor Atanaţcovici paroh în Arad, Jiga Popovici fiscal consistorial, Constantin Pulio şi Terentie Şerfneder, amândoi din partea judeţului. În situaţai înaintată Carloviţului, Patrichie Popescu menţionează că „masă de petractat nu numai că nu am aflat nici câtui capăt de aţă, ci încă au găsit cum că din cele ce s-au ţinut de episcopat multe au pierit, iar cele ce au rămas nu sunt nici de o treabă". El a trebuit să-şi cumpere toate cele de strictă necesitate pentru că din „cele ce le-au primit răposatul episcop la sfinţirea şi instalarea sa,

[282] Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice-naţionale ale românilor de sub coroana ungară*, Ed. a II-a, vol. I, Sibiu, 1904, pp. 622, 623.

[283] Gh. Liţiu, *op. cit.*, pp. 113-115.

https://biblioteca-digitala.ro

unele le-au mistuit vremea, altele le-au ars focul, cele mai multe s-au tras care şi pe unde şi furat, cele puţine şi mai de nici o treabă ce au mai rămas, precum: actele arhivei, cărţile bibliotecii, jumătate putrede şi ornatul episcopesc le-a aşezat într-o sobiţă în casa ce mică din curte, care a rămas nemistuită de foc". Aşa se prezenta inventarul şi o parte a reşedinţei episcopale, distrusă de incendiul provocat în urma bombardamentelor din cetate care au afectata şi această parte de oraş. Patrichie a îngrădit curtea reşedinţei, a reparat grajdiul, podul şopronului unde se depozitau produsele primite în contul convenţiei episcopeşti. El intenţiona demolarea părţii arse din reşedinţă şi construirea unui şopron nou[284].

Din dispoziţia patriarhului din 5 aprilie 1851 au fost numiţi curatori ai massei episcopului răposat: Nicolae Savici „notarul primar de la judeţul ţăran de dreptate din Arad", Gavrilă Iancovici „judele primar al Cercului Arad", Dimitrie Miclosi avocat şi „tutore primar la biserica catedrală din Arad" şi Nichifor Raşcovici paroh la biserica catedrală. Petractarea massei episcopul, strângerea fondurilor aparţinătoare, ca şi judecarea pretenţiilor formulate de diverse persoane, au durat ani întregi, chiar şi în primii ani ai episcopului Procopie Ivaşcovici (1853-1873)[285].

Problema referinţelor ierarhice au fost puse din nou în discuţie cu prilejul îndeplinirii scaunelor episcopeşti vacante de la Arad şi Vârşeţ, înmulţite curând cu cel de la Timişoara în urma morţii episcopului Pantelimon Jivcovici († 22 martie 1851). Ele au fost ocupate prin alegerea de la Carlovit din 10 noiembrie 1852. Acum se înregistrează demersurile arădenilor pentru a dobândi un episcop după placul lor. În 1851, protopopii Ioan Raţ al Aradului şi George Dan al Chişineului-Criş, cărora se alătură şi preotul Ştefan Drăgan, au susţinut o campanie în favoarea arhimandritului Patrichie Popescu în demnitatea de episcop al Aradului, adunând semnături în favoarea lui şi numirea lui Andrei Şaguna ca mitropolit al românilor. Problema a fost pusă pentru prima dată în şedinţa consistorială din 31 mai 1851[286]. Baronul Geringer a interzis continuarea acţiunii, iar conducătorul comitatului a primit dispoziţie să ia măsuri în concordanţă cu comandantul militar. Nu peste mult timp, Consistoriul eparhial, sub semnătura lui Miron Romanul şi Teodor Popovici, a cerut împăratului admiterea unui Sinod şi înscăunarea arhimandritului Patrichie Popescu. Răspunsul negativ a invocat că cererea contravine legilor bisericeşti şi statale precum şi priviegiilor

[284] *Ibidem*, pp. 83-84.

[285] Penrtu amănunte vezi: *Ibidem*, pp. 85-96.

[286] *Ibidem*, 117-118; E. Glück, *op. cit.*, p. 61.

https://biblioteca-digitala.ro

ilire. Apogeul acțiunii a avut loc în 1853 în pragul Congresului iliric convocat printre altele, să aleagă noul episcop al Aradului. Acțiunea derulată sub conducerea protopopilor Teodor Popovici şi George Dan a avut un larg ecou în parohiile arădene[287].

În mijlocul acestor mişcări şi tendințe, a intrigilor şi calomniilor pornite din partea sârbilor, administratorul eparhial Patrichie Popescu s-a dovedit a fi un bun român, menținându-şi coloana vertebrală în fața ierarhiei de la Carlovițˎ. Încă de la început a căutat să îmbunătățească situația materială a diecezei prin încasarea regulată a contribuțiilor eparhiale. Cumpără o casă pentru reşedința episcopală, cea veche fiind distrusă în timpul revoluției de la 1848-1849[288]. Pe locul ei, episcopul Ioan Mețianu a construit actuala reşedință eparhială.

În perioada cât a funcționat ca administrator al Episcopiei Aradului, arhimandritul Patrichie Popescu a fost mereu preocupat de ridicarea nivelului de cultură al clerului şi învățătorilor, îngrijindu-se de bunul mers al Institutului Teologic şi a Preparandiei. La 26 iunie 1851, cerea protopopului Ioan Rațˎ al Aradului „a se prenumăra, aşa şi pre alții, precum sunt preoții, învățătorii, juzii" la „Gazeta Transilvaniei" şi la „Foaie pentru minte, inimă şi literatură"[289]. Tot la 21 iulie 1851, Patrichie Popescu recomanda preoților cartea cunoscutului profesor de teologie, preotul Nicolae Tincu Velia, intitulată *Cele şapte virtuți*. La distribuirea cărții la protopopi, trimite şi o circulară în care menționează că „din îndemnul de a promova încât cultura întru atâta şi moralitate în poporul de drepta credință, nu mă îndoiesc din cartea numită Cele şapte virtuți fieştecăruia nu numai preot şi învățătoriu ci tot cărturarului preavrednică de a o avea ți le transpun"[290].

În acelaşi an, după apariția cărții lui Samuil Andreievici, *Elementariu spre întrebuințare în şcoalele poporene* (1851), recomandat de Ministerul Cultelor, s-a adresat consilierului şcolar, Pavel Vasici, şi inspectorului şcolar Dimitrie Ioanescu, solicitându-le opinia asupra modului de introducere a acestui abecedar în şcolile populare din Episcopia Aradului. În scrisoarea trimisă celor doi oameni de şcoală, Patrichie Popescu îşi exprima părerea că în cazul introducerii unor cărți şcolare ar fi bine „a se aduna laolaltă în Viena măcar, şi fie unde aiurea, din rânduială mai înaltă, cel puțin câte trei

[287] E. Gluck, *op. cit.*, p. 61.

[288] T. Botiş, *op. cit.*, p. 665.

[289] A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Arad*, dosar 2, f. 32; A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 120-121v.

[290] Gh. Lițiu, *op. cit.*, pp. 104-105.

https://biblioteca-digitala.ro

sau patru bărbați adevărat români literați din fieștecare țară de coroană a toată Monarhia, care să dezbată lucrul întru sine şi cu înalta înțelegere să aşeze ortografie de comun după care să se tipărească cărțile pentru şcoalele noastre elementare, iar prin acea adunare literară alcătuite şi alte cărți de aici înainte aşijderea". Din scrisoarea adresată celor doi, Patrichie milita pentru introducerea alfabetului latin în şcolile româneşti. El considera că e necesară constituirea acestei comisii compusă din oameni de litere şi de şcoală care să dezbată problema manualelor şcolare ortografia lor. Comisia avea să „statornicească pentru limba română atâtea litere câte sunete sau tonuri se află într-însa, adică 27 şi acest număr să se țină şi pentru scrierea cu litere latine"[291].

Poziția lui Patrichie Popescu de afirmare a drepturilor românilor de a introduce alfabetul latin, de a tipări cărți şi înființa biblioteci n-a convenit autorităților ierarhice de la Carloviț. Ca să scape de acțiunea lui de stabilire a unui mod unic decomunicare între români prin introducerea alfabetului latin, Patrichie Popescu a devenit un incomod pentru ierarhia sârbă.

Pentru că în timpul revoluției cursurile Institutului Teologic şi a Preparandiei au fost suspendate, cele două şcoli arădene se aflau, din lipsă de fonduri, într-o stare jalnică. Într-o asemenea vreme în care tulburările revoluționare erau în plină desfăşurare, reprezentanții diecezei întruniți în Sinodul de la Chişineu-Criş au elaborat proiectul constituirii unui fond național bisericesc şi şcolar, din resursele proprii şi cu drept exclusiv de manipulare a lui. „Românii, în frunte cu administratorul eparhiei Patrichie Popescu, convinşi despre marea importanță a unui focular de cultură românească în dieceză, mişcară însă toate pietrele pentru reînvierea lui". S-a făcut apel la toate parohiile româneşti din cuprinsul eparhiei pentru a cere menținerea Institutului Teologic, se redactează proteste şi memorii, s-au trimis noi delegații la Viena şi astfel, mişcându-se „toate pietrele", la 17 iunie 1852, cu ocazia vizitei făcute de împăratul Francisc Iosif I la Arad, şcoala a fost autorizată să-şi reia activitatea. Cursurile au fost redeschise numai în anul şcolar 1852-1853, meritul revenindu-i arhimandritului Patrichie Popescu. După mai multe apeluri la parohiile româneşti din eparhie de a cere sprijin pentru menținerea şcolii, au fost redactate memorii şi proteste trimise la Viena. La 17 iunie 1852 cu ocazia vizitei făcută de Francisc Iosif I la Arad, Institutul Teologic a fost autorizat să-şi reia activitatea. Ordinul

[291] V. Popeangă, *Şcoala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 155; Idem, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Arad, 2006, pp. 80-81.

https://biblioteca-digitala.ro

primit de la minister a fost trimis patriarhului Iosif Raiacici care şi-a exprimat acordul în privinţa redeschiderii cursurilor. Se cerea publicarea unui concurs pentru catedrele vacante şi să se închirieze un local potrivit pentru şcoală. Cursurile au început în 17/30 noiembrie 1852 şi au fost instituiţi profesorii Petru Raţiu şi Ioan Mezei. Dificultăţi a întâmpinat şi Preparandia subordonată Institutului Teologic, căreia în 1853 autorităţile locale i-au refuzat înfiinţarea unei şcoli de aplicaţie cu local propriu[292] pentru practica viitorilor învăţători, aceasta făcându-se în mod dispersat în şcolile româneşti aflate în oraş[293].

Toate intervenţiile românilor pentru ca Patrichie Popescu să fie ales epicop al Aradului au eşuat. Sinodul mitropolitan din Carlovi ţ nu a ţinut seama de doleanţele românilor şi în şedinţa din 11 noiembrie 1852 alege de episcop al Aradului pe arhimandritul Procopie Ivaşcovici. Cu toată bogata sa activitate din această perioadă, Patrichie Popescu a fost înlăturat de Sinodul din Carlovi ţ de la alegerile de episcop din 1852, părăsind Aradului pentru totdeauna în 21 aprilie 1853, fiind exilat în îndepărtata mănăstire Ghergheteg din Sirmiu unde va sta până în anul 1862. Este obligat să predea tot inventarul Episcopiei protopopului de la Oradea şi preşedinte al Consistoriului eparhial de acolo, Atanasie Boţco[294].

Andrei Şaguna în *Memorii*[295], indică motivul căderii arhimandritului Patrichie Popescu la alegerile de episcop din 1852, în ascultarea necondiţionată faţă de patriarhul Iosif Raiacici. „Multe sfaturi bune i-am dat eu lui, cari să le fi ascultat, ar fi rămas de episcop la Arad". A căzut în dizgraţia regimului pentru că ar fi primit în Biserica ortodoxă pe un „preot unit după tipic, precum i-a poruncit patriarhul sârbesc, carele apoi a fost aşa fără de suflet încât în loc să-l fi apreciat pre Popescu pentru ortodoxie, au sprijinit regimul ultramontan (catolic), cu vătămarea bisericei noastre"[296]. Andrei Şaguna se bucura mai mult să-l vadă pe Patrichie Popescu episcop la Arad decât pe Procopie Ivaşcovici, însă tocmai sentimentele lui româneşti l-au împiedicat de a urca treapta vlădiciei şi „i-au făcut calea întoarsă" spre viaţa mănăstirească[297].

---

[292] Problema, de interes vital pentru o Preparandie, avea să fie soluţionată abia în anul 1892.

[293] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 530-531; V. Popeangă, Ed. I. Găvănescu, V. Ţârcovnicu, *Preparandia din Arad*, Bucureşti, 1964, p. 122.

[294] T. Botiş. *op. cit.*, p. 666; mai multe amănunte la Gh. Liţiu, *op. cit.*, p. 121.

[295] *Memoriile arhiepiscopului şi mitropolitului Andrei Şaguna din anii 1846-1871*, Sibiu, 1923.

[296] *Ibidem*, pp. 44, 68.

[297] Vezi: *Corespondenţa lui Andrei Şaguna cu Patrichie Popescu*, în „Bis. şi Şc.", anul XLI, nr. 37, 10/23 septembrie 1917, pp. 297-298.

https://biblioteca-digitala.ro

VI. Stareț la mănăstirea Ghergheteg (1853-1862). Ultimii ani de viață

Întrucât arhimandritul Patrichie Popescu a pierdut încrederea patriarhului Iosif Raiacici, este înlăturat din cursa pentru scaunul episcopal al Aradului, ajungând la Carloviț, cere să i se dea conducerea mănăstirii Bezdin însă este refuzat fiind numit stareț la îndepărtata mănăstire Ghergheteg, unde va trăi o viață amară timp de încă zece ani. Aici s-a dovedit, din nou, a fi un excelent organizator şi administrator al afacerilor spirituale şi economice ale mănăstirii.

Corespondența din această perioadă purtată cu prietenii săi (Andrei Şaguna, Ghenadie Popescu, Ioan Dobran, Atanasie Şandor[298]), lectura „Gazetei de Transilvania", a „Telegrafului Român" şi grija pentru creşterea şi educația nepoților de la cei trei frați ai săi, erau preocupările care îl apropiau mai mult de locurile natale.

Atunci când moare episcopul Evghenie Ioanovici al Carlstadului, iar prietenul său de la Arad, profesorul dr. Atanasie Şandor, de la Preparandia din Arad îl întreabă dacă nu cumva el va fi cel ales, Patrichie Popescu, prin scrisoarea din 24 septembrie îi răspunde că „nu voi mai merge eu mai mult nicăire din M(ănăstire), fără în mormânt"[299]. Era conştient că nu mai avea nici o şansă să fie promovat.

În următoarea scrisoare, datată 17 ianuarie 1855, îşi exprima nemulțumirea că de la Arad nimeni nu-i mai scria. Îl acuza chir şi pe prietenul său At. Şandor că „nu-mi scrii nimic". Era interesat de tot ceea ce se petrecea în Arad de care fusese atât de mult legat. În schimb, mărturiseşte că i-a scris Ghenadie Popescu de la Pesta, exprimându-i intenția de a lăsa marea metropolă de pe malul Dunării şi dorea o reîntoarcere la Arad „unde însă nu ştia ce soartă îl va aştepta". În aceeaşi scrisoare, „Baroanele de Şaguna mi se tânguie pentru moartea protosinghelului său, Grigorie (n. n. Pantazi), şi mi-au trimis şi un calendar pe a. c."[300]. Ca stareț în această mănăstire săracă s-a dovedit a fi un excelent organizator şi administrator în

---

[298] B. A. R., *Mss 1015*, f. 152-225. Copiile scrisorilor pe care Patrichie Popescu le-a trimis corespondentului său din Arad, dr. Atanasie Şandor le-am primit de la colegul nostru, prof. univ. dr. Valeriu Leu din Reşița căruia îi mulțumim şi pe această cale. Unele sunt publicate şi de Gh. Lițiu, *Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862). Din corspondența lui inedită*, în „M. B.", anul VIII, 1958, nr. 7-8-9, pp. 358-364.

[299] B. A. R. *Msse 1015*, f. 154.

[300] *Ibidem*, f. 156. Corespondența dintre cei doi este mult mai bogată, acoperind întreaga perioadă cuprinsă între 1853-1862.

https://biblioteca-digitala.ro

afacerile spirituale şi economice ale mănăstirii. Poate datorită acestor merite a fost numit „membru onorariu" al consiliului şcolar din Timişoara[301].

Moartea l-a aflat la această mănăstire, la o vârstă destul de tânără, departe de românii pentru a căror bunăstare şi propăşire în toate privinţele şi-a jertfit viaţa. În vara anului 1862 „i se iscă o zgaibă" la o mână şi după o boală chinuitoare de 3 săptămâni, în ziua Tăierii Capului Sfântului Ioan Botezătorul, la 29 august st. v., pe când avea doar 53 de ani, trecu la cele veşnice, „jelit de 3 fraţi, nepoţi şi întreaga biserică ortodoxă pentru meritele lui ca dignitar bisericesc şi ca român"[302].

Arhimandritul Patrichie Popescu a rămas în conştiinţa românilor din aceste părţi ca o figură luminată, sprijinitor al cauzei naţionale şi bisericeşti, un om cu o cultură superioară. Nu a mai avut bucuria de a ajunge sfârşitul şi împlinirea mişcării pentru despărţirea ierarhică şi reînfiinţarea, în 1864, a vechii Mitropolii ortodoxe a Transilvaniei.

[301] T. Botiş, *op. cit.*, p. 666.

[302] *Ibidem*; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 381.

https://biblioteca-digitala.ro

11.

Preotul profesor Petru Varga

(1810-1858)

Între clericii cărturari arădeni de altădată trebuie să-l menționăm şi pe preotul profesor Petru Varga[303], preot în Nădlac şi pentru o scurtă perioadă profesor la Institutul Teologic din Arad. Este originar din comuna Zărand unde s-a născut în anul 1810, din părinți plugari. După absolvirea şcolii primare din satul natal, urmează cursurile gimnaziale, apoi cursuri de filozofie în Mezö-Berény. Începând cu anul şcolar 1829-1830 urmează cursurile Institutului Teologic din Arad pe care le-a absolvit după trei ani (1832). Nu se cunoaşte ce a făcut timp de doi ani, până în 1834, când a fost hirotonit diacon de episcopul Maxim Manuilovici al Timişoarei (1833-1838), apoi de preot şi numit paroh în comuna Nădlac.

La începutul anului şcolar 1835-1836 a fost instituit profesor la Institutul Teologic din Arad, unde funcționează până la sfârşitul anului şcolar 1838-1839. În perioada cât a funcționat ca profesor la Institutul Teologic, a administrat parohia printr-un capelan. În 1837-1839 a funcționat şi în calitate de catihet la Gimnaziul şi şcolile primare din Arad. La Institutul Teologic a funcționat alături de profesorii Dimitrie Iacobescu, Grigorie Gheorghe Chirilovici, fost protopop al Şiriei şi stareț la mănăstirea de la Hodoş-Bodrog şi Petru Popovici. Părăsind catedra în 1839, păstoreşte credincioşii din Nădlac, unde, în 1857, cuprins de o boală incurabilă, îl ia ca şi capelan pe ginerele său Vincențiu Marcovici, hirotonit preot de episcopul Procopie Ivaşcovici al Aradului (1853-1873). După numai un an de zile, în 1858, preotul profesor Petru Varga a trecut la cele veşnice.

---

[303] Pentru datele biografice ne orientăm după: T. Botiş, *op. cit.*, pp. 526, 527, 675-676.

https://biblioteca-digitala.ro

De la preotul Petru Varga a rămas un valoros manuscris cu predică în versuri[304]. În anul 1854 termina de scris această „predică generalnică a îngropăciunilor", în versuri, de 33 pagini, în folio. La scrierea ei pornea de la convingerea că „cea mai mare parte a preoțimii noastre, tocmai şi din oraşe mai de căpetenie, precum este Aradul, sau obişnuit a spune la îngropăciuni, mai tot însăşi una şi aceeaşi cuvântare şi ertăciune ce s-a scos prin cineva din învățăturile preotului Samuil Clain, la anul 1784 date la lumină".

Dorința preotului Petru Varga era să-şi tipărească predica. În acest sens, în 1854, s-a adresat episcopului Procopie Ivaşcovici pentru un ajutor bănesc. Pentru că episcopul nu i-a acordat ajutorul aşteptat, manuscrisul nu a văzut lumina tiparului. Lucrarea este împărțită în patru părți: 1. *Firea*, adică definiția şi universalitatea morții; 2. *Resturile vieții*, în care se înfățişează tabloul judecății celei de obşte; 3. *Tainele cele două moarte*, adică raiul şi iadul; 4. *Iertăciunile*. Este un adevărat studiu care putea oferi material suficient pentru predici la înmormântări. Autorul dovedeşte vaste cunoştințe biblice, teologice, de istorie a antichității, dar oglindeşte şi realități ale vieții sociale şi bisericeşti din vremea sa.

Importanța manuscrisului constă în faptul că reflectă cunoştințele teologice şi de cultură ale clerului de mir din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Manuscrisul se menține în cadrul tradiției ortodoxe punând în centrul cuvântării teme dogmatice şi morale. Autorul este împotriva predicilor şi a iertăciunilor care aveau drept scop să scoată numai lacrimi, deschizând şi mai mult rana sufletească pricinuită prin pierderea unei ființe dragi. Este un aspect pozitiv spre care trebuia să tindă orice preot. Nerenunțând la „iertăciuni", tradiție pe care o găsim şi la Samuil Clain şi Petru Maior, era contra preoților care „s-au obişnuit a spune la îngopăciuni mai tot una şi aceeaşi predică", fără a se osteni să trateze şi alte subiecte din învățătura creştină, potrivite pentru astfel de împrejurări. El a ales pentru predica sa haina poeziei pentru a fi mai accesibilă, mai înțeleasă şi mai gustată de ascultători.

Manuscrisul nu e important atât ca operă realizată cât prin ideea sănătoasă predicii de conținut dogmatic şi moral pe care o preconizează,

[304] Gh. Lițiu, *Un manuscris inedit cu predică funebră în versuri din 1854*, în „B. O. R.", anul LXXXVIII, 1970, nr. 1-2, pp. 106-112. Din păcate nu cunoaştem unde se păstrează manuscrisul, Gh. Lițiu nu menționeaz. În cazul descoperirii lui credem că nu este lipsit de interes tipărirea manuscrisului.

https://biblioteca-digitala.ro

prin haina versului popular pe care o îmbracă, dar nu lipsită de sens pentru ca adevărurile credinței creştine să poată pătrunde mai uşor la inima ascultătorilor, în scopul luminării minții şi a determinării unei atitudini de viață creştinească corespunzătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

12.

Preotul cărturar Partenie Gruescu de la Căpălnaş

(1813-1872)

Activitatea bogată desfăşurată, mai ales în domeniul culturii, îl plasează pe preotul Partenie Gruescu în pleiada marilor cărturari bănăţeni, alături de Ioan Tomici (1771-1839), Dimitrie Ţichindeal (1775-1818), Meletie Drăghici (1814-1891), Mihail Velceanu (1815-1883), Nicolae Tincu-Velia (1816-1867), pentru a numi numai câţiva dintre ei.

Preotul Partenie Gruescu, născut în parohia Coşava, a învăţat carte la şcoala din sat, apoi a urmat cursurile Institutului Teologic din Arad pe care le-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1830-1831[305]. După hirotonirea întru preot, a funcţionat în parohia Sinteşti (1834-1861), la început ca preot capelan, apoi ca paroh. Protopopul Petru Atanasievici al Făgetului, îi încredinţează postul onorific de secretar protopopresviteral, semnându-l în *Protocolul circularelor* de la sfârşitul anului 1839: „Cinstitul paroh din Sinteşti Partenie Gruescu, de mare laudă şi credinţă este pentru prea mândra şi regulata scriere şi purtarea protocolului este". În 1861 se vacantează scaunul protopopesc al Făgetului, singurul candidat ce avea

[305] Ion B. Mureşianu, Ioan I. Mureşianu, *Din trecutul parohiei Sinteşti*, în „M. B.", anul XXX, 1980, nr. 4-6, p. 342; T. Botiş, *op. cit.*, p. 680; V. Ţârcovnicu, în *Contribuţii la istoria învăţământului românesc din Banat. 1780-1918* (p. 139), menţionează că s-a născut în Sinteşti şi a făcut studiile la Vârşeţ şi Carloviţ. După unele mărturii istoriografice, neconfirmate, Partenie Gruescu ar fi făcut studiile „la Vârşeţ, de unde, pe baza calificaţiei eminente, este trimis spre desăvârşirea lor, la Carloviţ", cf. I. B. Mureşianu, *Cuvinte introductive* la *Descrierea ethnografică şi topografică a comunităţii şi cercumstărilor ei din Sinteştiu...prin Partenie Gruescu*, în „R. I. S. B. C.", anul XIII, ianuarie-aprilie 1944, p. 118.

https://biblioteca-digitala.ro

pregătirea necesară era Partenie Gruescu, dar, a fost ales Atanasie Ioanovici, parohul Zoltului. După această alegere, P. Gruescu se transferă în Episcopia Aradului ocupând parohia de la Căpălnaş (1861-1872) din protopopiatul Lipovei.

Om cu o cultură bogată, s-a numărat între intelectualii de seamă ai Bisericii, fiind un pasionat cercetător al trecutului în care a folosit o vastă documentare oferită de bogata sa bibliotecă ce cuprindea lucrări româneşti[306], străine şi publicaţiile românilor de peste Carpaţi[307]. Era cunoscut în epocă ca un cărturar şi nu întâmplător la un moment dat a fost chemat ca duhovnic în familia Mocioneştilor la Căpălnaş[308].

Preotul Partenie Gruescu, în 1864 a fost ales membru al *Asociaţiei naţionale pentru cultura şi conversarea poporului român*[309], iar ca deputat sinodal al eparhiei arădene, a luat parte activă la Congresele naţionale de la Arad şi Sibiu, contribuind în mare măsură şi la elaborarea *Statutului şagunian.*

În timpul vieţii a desfăşurat o bogată activitate, mai ales, în domeniul cultural şi istoriografic. A fost colaborator la „Gazeta Transilvaniei", „Telegraful Român" şi „Albina"[310], în care, prin articolele publicate, a pus întotdeauna în discuţie problemele majore ce frământau viaţa românească bănăţeană.

Partenie Gruescu a lăsat informaţii valoroase de ordin istoric, social şi cultural. În 1855 îi trimite lui George Bariţ voluminoasa lucrare originară în manuscris (peste 200 pagini) intitulată: *Timpul său, zis despre unele aşezăminte naţionale de cultivarea poporului român din monarhia austriacă*[311]. Părţile apreciate ca fiind deosebit de importante apar consecutiv

---

[306] În „lista prenumeranţilor" publicată la sfârşitul *Antropologiei*doctorului Pavel Vasici, din cele 30 persoane din protopopiatul Făget care plăteau anticipat costul cărţii asigurând tipărirea ei, 25 erau preoţi. Partenie Gruescu, atunci în anul II la Institutul Teologic din Arad, figurează printre prenumeranţi. (Cf. I. B. Mureşianu, I. I. Mureşianu, *op. cit.*, p. 342, nota 13). În 1851 a cumpărat, prin intermediul lui Iova Popovici, un exemplar din *Istoria românilor* a lui Alexandru Papiu Ilarian (Iosif Pervain, Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. II, Cluj, 1972, doc. CLXXIII, pp. 282-284).

[307] I. B. Mureşianu, *Cuvinte introductive*, pp. 118-119; I. B. Mureşianu, I. I. Mureşianu, *op. cit.*, p. 342.

[308] Carmen Albert, *Cercetare monografică în Banat (1859-1948)*, Reşiţa, 2002, p. 18.

[309] Amănunte despre Asociaţia naţională arădeană vezi la: Petre Dan, *Asociaţii. Cluburi. Ligi. Societăţi. Dicţionar cronoligic*, Bucureşti, 1983, pp. 52-55.

[310] În 1870 a publicat: *Ierarhii şi naţiunea română în suferinţele ei seculare şi martiriul lui Moise Nicoară*, în „Albina" (nr. 106-111).

[311] Manuscrisul a fost adus prin 1937 de istoricul Ştefan Manciulea la Timişoara, se pare de la Blaj. Cf. I. B. Mureşianu, I. I. Mureşianu, *op. cit.*, p. 343, nota 16.

https://biblioteca-digitala.ro

în nouă numere din „Gazeta Transilvaniei", pe prima pagină (numerele 94-100), sub titlul *Meditaţiuni asupra organizării şcoalelor populare*, precedate tot în 1855 de o serie de alte cinci articole (numerele 74-78), în aceeaşi gazetă ardeleană[312].

Preotul Partenie Gruescu considera în manuscrisul său, educaţia ca o activitate de mare răspundere şi deosebit de pretenţioasă. Cel care dorea să devină învăţător trebuia să simtă „o plecare dinăuntru către acest oficiu", ca şi cum ar fi născut pentru asta. Învăţătorii să fie pregătiţi în şcoli pedagogice unde vor învăţa religia, limba română, matematica, psihologia, logica, filozofia, metodica, fizica, istoria naturală, istoria universală, astronomia, geografia. Pentru pregătirea profesională a învăţătorilor considera că era nevoie ca această categorie profesională să aibă „foi publice". De asemenea, arată P. Gruescu, ar fi necesară întemeierea unei redacţii şi în fiecare lună, unul dintre redactori să publice o broşură în care să examineze „tot felul de metoduri noi ce pot înlesni propăşirea şcolară, deşteptarea tinerimii şi deşteptarea şi luminarea poporului, precum şi alte aflări noi ce pot să ascută activitatea unui învăţător naţionalnic". Acorda un loc însemnat şi disciplinelor practice. Propunea să se înfiinţeze şcoli agro-economice unde tineretul să înveţe cum să cultive pământul spre a obţine recolte mai mari. Insistă şi asupra formării de meseriaşi: rotari, fierari, pălărieri, cojocari, cismari, zugravi, zidari, tâmplari, care ar trebui formaţi în şcoli speciale, unde meseria să se înveţe la un nivel superior, pe bază de cunoştinţe. Propune ca în fiecare oraş să se înfiinţeze o şcoală reală, unde să se pregătească tinerii „doritori de a păşi pre calea ştiinţelor industriale, manufacturiale şi comerciale". Pentru pregătirea funcţionarilor superiori şi a oamenilor de ştiinţă, propune să se înfiinţeze mai multe gimnazii şi o academie (universitate), cu limba de predare română, în care să înveţe copiii românilor, indiferent de religia lor. P. Gruescu milita pentru un învăţământ adaptat nevoilor românilor din acea perioadă[313].

În calitatea sa de inspector şcolar al cercului Birchiş[314], în 1871, referindu-se într-un documentat raport adresat Senatului şcolar din Arad la

[312] I. B. Mureşianu, I. I. Mureşianu, *op. cit.*, pp. 342-343; vezi şi Ion B. Mureşianu, *Aspecte din trecutul Bisericii bănăţene*, în „M. B.", anul XIX, 1969, nr. 7-9, pp. 409, 418.

[313] V. Ţârcovnicu, *op. cit.*, pp. 141-142; V. Popeangă, *Presa pedagogică din Transilvania 1860-1918*, Bucureşti, 1966, pp. 71-72; I. B. Mureşianu, *Un document bănăţean din 1853 privind ridicarea culturală a maselor*, în „M. B.", anul XXIII, 1973, nr. 4-6, p. 299.

[314] Cercul şcolar al Birchişului era format din următoarele 13 localităţi: Bata, Ţela, Bacăul de Mijloc, Ostrov, Virişmort, Birchiş, Căpălnaş, Valea Mare, Căprioara, Pojoga, Sălciua, Bulza şi Groşi.

https://biblioteca-digitala.ro

deficiențele observate în activitatea şcolară, arăta că în şcoală se face un efort pronunțat de memorizare din cauză că manualele sânt greoaie şi învechite ca metodă de elaborare, limbaj şi conținut. Această greutate deprecia conținutul învățământului şi lipseau şcoala „de cel mai sublim scop al ei: a lăți literatura în popor". Preocupat de progresul învățământului popular, Partenie Gruescu face o serie de recomandări, mai ales în privința stabilirii unui plan național de învățământ[315]. El analizează un fenomen despre care autoritățile guvernamentale au făcut multe comentarii nefavorabile poporului român: indiferentismul părinților. După el, atitudinea sceptică a țăranului român şi nepăsarea lui nu erau manifestări ale temperamentului țăranului nostru, pentru că el din fire, prin structura sa psihică, învață uşor orice meserie; iar acolo unde alte națiuni au nevoie de ani pentru a deprinde o îndeletnicire, românul învață uşor. Cauza scepticismului țăranului trebuie căutată în „sistema cea îngreonătoare a învățământului", în tot felul de servituți la care țăranul era supus. P. Gruescu şi-a bazat afirmațiile pe cunoaşterea temeinică a realităților sociale şi culturale din cercul său şcolar.

În septembrie 1872, a alcătuit un recensământ al ştiutorilor de carte din cele 13 sate ale inspectoratului său. Bazat pe cunoaşterea temeinică a realităților sociale şi culturale existente în cercul Căpălnaş, ajunge la concluzia că din cei 10 604 locuitori, numai 1 534 ştiau carte, adică 14,46%[316].

A luat parte la toate evenimentele politice şi culturale ale românilor bănățeni, un om binecunoscut de către intelectualitatea transilvană, nu numai de George Bariț, cu care s-a aflat în corespondență ci şi de Alexandru Papiu Ilarian. La cererea acestuia din 7 octombrie 1851, Partenie Gruescu a scris despre *Evenimentele anului 1848 şi 1849, prin ținutul Făgetului*, la care a luat parte activă, punându-i la dispoziție lui Al. Papiu Ilarian informații despre venimentele revoluționare din părțile Făgetului[317]. Informațiile i-au fost trimise din Sinteşti, unde autorul era atunci preot, iar Al. Papiu Ilarian citează din ea menționând că citatele aparțin unui preot din Banat, fără a-i comunica numele[318]. Manuscrisul este o prețioasă sursă de informare despre evenimentele din 1848-1849.

---

[315] V. Popeangă, *Şcoala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, pp. 57-58, 59.

[316] *Ibidem*, p. 145.

[317] *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania* (Studiu introductiv, ediție, note şi glosar de Nicolae Bocşan şi Valeriu Leu), Cluj-Napoca, 1988, pp. 138-151.

[318] Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, tom II, ed. II, Viena, 1852, pp. 33, 34.

https://biblioteca-digitala.ro

Participant activ la evenimentele revoluționare din 1848, îl întâlnim și după înfrângerea revoluției. Pe la mijlocul lunii noiembrie 1849, prin reprezentanții lor, bănățenii semnează, pe organizații administrative plenipotențe, din care ne sânt cunoascute două, semnate de 25 de sate din circumscripția Făget, cu următorul text: „Subscrisele comune, prin aciasta Dumnealor: Domnului Asesor la județul din Lugosiu Massim Pascu, Domnului Jude al Oraşului Lugosiu Constantin Udrea şi Domnului Neguteatoriu Iova Popovitiu plina putintia, ca Domnealor ajungând la locurile mai înalte, acolo, în numele nostru, causa nostra nationala romana, in privintia besericească şi Cetatenească întru atâta a o face înainta în acele interese naționale romane cu prea nalta Constitutiune Imperiala in privintia egalei îndreptatiri, a tuturor Natiunilor, şi Religiunilor edata, ar fi conforme (corespundiatore) şi de la aceaiaşi nu s-ar îndepărta. Pentru mai buna intarire acestia, subscrierea comunelor noastre şi punerea Sigiliului îndatinat". Partenie Gruescu, care deschide semnăturile, în manuscrisul său, *Evenimentele anului 1848 şi 1849*, precizează că în circumscripția Făgetului s-au ținut în acest scop adunări sfătuitoare la Făget, Coşava şi Birchiş, fapt pentru care preoții au fost pedepsiți de episcopul Pantelimon Jivcovici al Timişoarei (1839-1851)[319].

În 1859 scrie monografia intitulată: *Descrierea ethnografică şi topografică a comunității şi cercumstărilor ei din Sinteşti*[320]. Lucrarea, prin tratarea sistematică pe probleme ale vieții satului, împărțită în 4 capitole[321] şi 18 subcapitole, cu date statistice şi observații personale aşternute pe 29 de file scrise cu alfabet chirilic, se numără între cele dintâi monografii sociologice. Cu bogate cunoştințe de istorie şi literatură, citând pe George Pray, Francesco Griselini, Martin Opitz, Damaschin T. Bojâncă, Atanasie M. Marienescu, preotul Partenie Gruescu lasă o lucrare valoroasă care cuprinde date însemnate despre geografia satului, istoricul lui, despre industrie, cultură, populație, date statistice şi observații personale[322].

---

[319] I. B. Mureşianu, *Aspecte ale mişcării revoluționare bănățene din anii 1848-1849*, în „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 7-9, pp. 521-522.

[320] *Descrierea ethnografică şi topografică a comunității şi cercumstărilor ei din Sinteştiu.* După mai înalta poruncă a Ecscelenței Sale Domnului Guvernator al nostru Graf Ioann Coronini de Cromberg prin circulariul Măriei sale Domnului nostru Episcop Samuil Maşirevici din 4 Februarie 1859, no. 113, nouă comunicată şi pusă în lucrare şi prin Partenie Gruescu parohul Sinteştiului, prelucrată, culeasă şi alcătuită.

[321] I. Teritoriul, locul şi cercul satului; II. Descrierea fizică a locului; III. Despre cultură şi industrie; IV. Despre om şi populația locului.

[322] I. B. Mureşianu, I. I. Mureşianu, *op. cit.*, p. 343; Manuscrisul a fost publicat de I. B. Mureşianu în anul 1944 (Partenie Gruescu, *Descrierea etnografică şi topografică a comunității*

https://biblioteca-digitala.ro

Demersul preotului Partenie Gruescu se integrează programului administrației laice şi bisericeşti (7 februarie 1859) din deceniul şase al secolului al XIX-lea, care au cerut preoților să completeze un chestionar, întocmit de un oarecare Schmitburg, pentru redactarea unei monografii „istorico-topografice" a țării „sârbo-banatice", în care se cereau informații despre istoria, limba, obiceiurile, toponimia şi monumentele din fiecare localitate[323].

Din 1859 se mai păstrează o copie după un alt manuscris[324], de 73 file, în care preotul Partenie Gruescu dă un răspuns foarte bine documentat la broşura semnată în 1855 de protopopul Meletie Dreghici al Timişoarei, *Care sunt literile române?*[325]

Lucările preotului Partenie Gruescu depăşeau cu mult nivelul cultural al unui preot de țară. În momentul în care s-a decis să-şi asume redactarea primei monografii, avea o experiență istoriografică care se dovedea a fi utilă.

După o bogată activitate desfăşurată în plan bisericesc şi cultural, la vârsta de numai 59 de ani, în 1872, trece la cele veşnice[326]. Preotul Partenie Gruescu poate constitui un luminos exemplu pentru preoțimea de astăzi, mai ales în ce priveşte preocupările sale cărturăreşti.

şi cercumstărilor ei din Sinteşti, în „R. I. S. B. C.", anul XIII, septembrie-decembrie 1944, pp. 293-308)

[323] N. Bocşan, *Istoriografia bănățeană între multiculturalism şi identitate națională*, în „Banatica", 14, 1996, pp. 266-267; C. Albert, *op. cit.*, pp. 11-31.

[324] *Convorbite între doi preoți din Banatul timişan, despre scopul broşurei intitulată „Care sunt literile române" redate prin D. Protopop al Timişoarei Meletie Dreghici în Timişoara în 15 noiembrie 1855, vorbită şi scrisă de Partenie Gruescu paroh în Sinteşti*, cf. I. B. Mureşianu, I. I. Mureşianu, *op. cit.*, pp. 343, nota 16.

[325] I. B. Mureşianu, *Aspecte din trecutul Bisericii bănățene*, în „M. B.", anul XIX, 1969, nr. 7-9, p. 418; I. B. Mureşianu, I. I. Mureşianu, *op. cit.*, p. 343.

[326] I. B. Mureşianu, *Cuvinte introductive*, p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro

13.

Un devotat al Bisericii şi Şcolii: protopopul Petru Moldovan al Hălmagiului

(1814-1868)

Protopopul Petru Moldovan este una dintre cele mai remarcabile figuri ale clerului ortodox român din Ţara Zarandului de la mijlocul secolului al XIX-lea. Acesta este motivul pentru care, în acest an în care se împlinesc 140 de ani de la trecerea sa la cele veşnice, se cuvine să rememorăm, măcar în parte, câteva aspecte din viaţa şi activitatea sa.

S-a născut la Hălmagiu în anul 1814, după terminarea studiilor teologice s-a căsătorit cu tânăra Susana[327], iar în 1832 a fost hirotonit preot pentru parohia natală. La 1 octombrie 1837 a primit singhelia de preot de la episcopul Gherasim Raţ al Aradului (1835-1850). În şedinţa din 29

[327] Împreună au avut o fiică, pe Amalia (născută în 1845), căsătorită, în februarie 1862, cu dr. Iacob Brânduşianu, în acelaşi an, la 17 aprilie, trecând la cele veşnice. Tatăl său a scris în ziua de 17/29 aprilie 1862 în *Protocolul răposaţilor (1853-1893)*: „Amalia Brenduşan. În oraşul Hălmagiu născută şi locuită, lăsând sociul ei şi ca unică fiică obiditul taica rupere de inimi şi spre mângâiere lacrimi. A vieţuit cu bărbatu 2 luni şi 2 zile. Sau astrucat în cripta familială". Sub înregistrarea decesului a mai scris: „Prin multe lacrimi sau scrisu de dulcele ei părinte amerâtu Dumnezeu sei ierte păcatele. Vecinica pomenirea ei sei fie. Petru Moldovan protoprezbiteru grec orientalu alu Halmagiului". Preoteasa Susana a trăit 39 de ani, trecând la cele veşnice în 1856. Cf. Vasile Buta, *Actele de stare civilă din Hălmagiu în secolele XIX şi XX*, în „Ziridava", XIX-XX, 1996, p. 230; Idem, *Un om uitat: protopresbiterul Petru Moldovan (1814-1868)*, în „A. B.", anul X (XLIX), serie nouă, nr. 7-9, 1999, pp. 132-133.

https://biblioteca-digitala.ro

decembrie 1849 a Consistoriului eparhial arădean, preotul P. Moldovan este numit protopop al Hălmagiului[328].

Pentru acest post îl recomandau, buna pregătirea intelectuală şi calităţile sale deosebite, „prea lăudata cinstire, buna purtare şi vrednicie", ceea ce determină pe episcopului arădean să-l numească protopop al Hălmagiului în locul protopopului Arsenie Adamovici transferat în acelaşi post la Beiuş. Singhelia de protopop al Hălmagiului, este semnată de episcopul arădean la 18 ianuarie 1850 în locuinţa sa din Cuvin[329]. Din lectura

---

[328] Traian Mager, *Ţinutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, partea a III-a, Arad, 1937, pp. 109-110; Ed. I. Găvănescu, *Şedinţele din 1849 ale Consistoriului eparhiei arădene*, în „Hotarul", nr. 1, ianuarie 1936.

[329] *„Gherasim, din mila lui Dumnezeu dreptcredinciosul Episcop al Aradului, Orăzii-Mari, Ienopoliei şi al Hălmagiului. Cu darul şi cu îndurarea preasfântului şi de viaţă făcătorului Duh, carele Domnul nostru Iisus Hristos sfinţilor săi învăţăcei şi Apostoli l-au dat, şi de atuncea până în ziua de astăzi toţi următorii lor unii dela alţii l-au primit învrednicindu-ne şi Noi a fi moştenitoriu de a togmi kiline diregătorii bisericeşti şi pre cei ce sau învrednicit a sluji Sfântului Altariu de ai face pentru hărnicie mai mari între Preoţi, nimic mai cu mare dor nu ne stă la inimă, decât pre cei ce sau nevoit şi slujesc cu cucerie Sf-tei Biserici alui Dumnezeu, şi carii întocmesc sufletele credincioase şi ascultare, pentru mângâierea şi răsplătirea ostenelelor lor, la mai mare treaptă în ceata Preoţească ai ridica. Dreptacea pre cucernicu acesta bărbat Petru Moldovanu Parohul din Hălmaju, luând în socotinţă evlavia lui cea mare către Biserică, prealăudata şi cinstita buna purtare şi vrednicia lui, după aşezământul Sf-tei Bisericii noastre sobornicesti şi Apostolicesti a resăritului cei dreptmărturisitoare, prin cetirea obicinuitei rugăciuni deasupra capului lui, în ziua de astăzi l-am pus Protopresviter la Biserica Hramului Naşterii Născătoarei de Dumnezeu din Hălmaju, în cercul Zărandului, şi la locurile precum sunt: Aciua, Aciuţa, Poiana, Baldovini, Valea-Mare, Băneşti, Cristeşti, Bodeşti, Mermici, Brusturi, Vaţa de Sus, Vaţa de Jos, Vidra, Dumbrava, Gura Văii, Răsuoci, Ioneşti, Ţermure, Kiuleşti, Leauţ, Lazur, Groşi, Luncşoara, Văşdoci, Oberşia, Dumbroviţa, Ternaviţa, Ocişor, Ociu, Poienariu, Ţoheşti, Pleşcuţa, Pravaleni, Basarabasa, Rişculiţa, Talaji, Budeşti, Târnava, Tisa, Leasa, Tomeşti, Hălmaju, Leştioara, Hălmăjel, Sârbi, Ciungani, Căzăneşti, Ciuciu, Măgulicea, Şteia, Brotuna, Strâmba şi toate care după obiceiu şi după rânduială sau ţinut şi se ţin şi au de a se ţinea de acest protopresbiterat. Deci acestor numite, şi a celor ce doară nu sau numit din protopresviteratul acesta Oraşe şi sate, precum şi bisericilor, filialelor lor, şi a tuturor Preoţilor, care se află întru aceste locuri, pre binecuviinţatul Petru Moldovanu ca pre un adevarat Protopresviter al Hălmagiului numindu-l şi întărindu-l, prin aceasta tuturor şi fieştecăruia îl vestesc. Cu puterea acestora aşadară pre toţi şi pre fieştecarele îndatprez: ca Preoţii şi toată ceata bisericească şi cu tot poporul cel dreptcredincios precum carii se află în Protopresviterat să-l cunoască şi să-l cinstească. Aşişderea în trebile diregătoriei sale cei Protopresviterești după aşezământul Sf-tei Bisericii noastre şi Instrucţiile cele Arhipăstoreşti de legea noastră cea dreptcredincioasă îndreptătoare toţi cei ce sunt întru acest protopresviterat mărturisitori credinţei noastre cei drept mărturisitoare săi arate lui aplecăciune, săi dea ascultare, cinste şi împreună slujire. Eară*

https://biblioteca-digitala.ro

singheliei putem vedea şi aria de jurisdicţie a protopopiatului Hălmagiu la mijlocul secolului al XIX-lea.

La conducerea protopopiatului a ajuns la vârsta de doar 36 de ani, în vremuri grele pentru naţiunea şi Biserică română. Era epoca de profunde frământări naţionale din perioada imediat următoare revoluţiei de la 1848-1849. Protopopul Petru Moldovan s-a remarcat ca o distinsă personalitate a vieţii ecleziastice, culturale şi naţionale. În funcţia de protopop s-a achitat onorabil de sarcinile primite, remarcându-se ca o personalitate ce impunea respect atât păstoriţilor cât şi autorităţilor. A desfăşurat o bogată activitate în toate domeniile vieţii publice. A restaurat bisericile ruinate şi jefuite în cursul revoluţiei de la 1848-1849, apoi, a menţinut legătura între administraţia laică şi populaţia ortodoxă a celor 60 de comune din care era compus protopopiatul Hălmagiului.

Pe lângă îndatoririle de paroh şi protopop, a susţinut o activitate în sprijinul *şcolilor poporale* româneşti din cuprinsul protopopiatului, fiind întemeietorul şcolilor moderne din protopopiatul Hălmagiului şi împrejurimi. În anul şcolar 1842-1843, la şcoala din Hălmagiu funcţiona învăţătorul Vladimir Ghedoşevici cu o vechime de 9 ani în învăţământ. În acest an şcolar, în cele trei clase erau 34 de elevi, iar şcoala nu avea un local corespunzător. La începutul anului şcolar următor, a fost numit învăţătorul Ion Păcurariu. Protopopul nutrea speranţa că noul învăţător se va strădui a răspunde aşteptării tuturor. Şcoala nu-şi avea localul ei ci funcţiona în casa lui Petru Păcurariu, probabil tatăl învăţătorului, cantorul bisericii ortodoxe din localitate. În 28 iulie 1845, I. Păcurariu s-a adresat episcopului Gherasim Raţ al Aradului, arătând că a funcţionat doi ani la şcoala din Hălmagiu şi a învăţat copiii să cunoască limba română, le-a predat *Bucvariul*, *Ceaslovul*, *Psaltirea*, *Catihisul*, *Istoria bibliei*, *Datorinţele supuşilor*, *Aritmetica*, *Scrisoarea*; a organizat un cor şi în particular a învăţat trei copii care doreau să înveţe „glasurile"[330].

Protopopul P. Moldovan cere cărţi de la Sibiu pentru şcoli şi milita pentru înfiinţarea altora noi. A apelat pe la autorităţile administrative şi

---

însuşi Bineîncuviinţatul Protopresviter Petru Moldovanu să se poarte după Predania SS-lor Apostoli, care în cele şapte soboare a toată lumea sau aşezat, şi nouă mărturisitorilor de legea dreptcredincioasă sau predat ca după dânsele să învăţăm şi să lucrăm ca să facă pildă faptelor bune înaintea turmei ce este lui încredinţată, şi până când va urma el după aceasta până atuncea va şi rămâne în diregătoria protopresviterală stăpânitoriu cu puterea acestei Singelii, carea cu subscrierea şi pecetul Nostru întărită sau dat din locuinţa Noastră din Cuvin în 18 Ianuarie 1850. Gerasim Raţ Episcop, m. p.", cf. Tr. Mager, *op. cit.*, III, pp. 110-112.

[330] V. Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 58; V. I. Buta, *op. cit.*, p. 127.

https://biblioteca-digitala.ro

politice pentru a sprijini şcoala din Rişculiţa în dorinţa de a contribui la promovarea şcolii. În anul şcolar 1852-1853 se retrăseseră 9 elevi de la şcoala din sat a cărei efectiv era 54 de elevi. Copiii plecaseră cu părinţii lor cu mărfuri prin Ardeal, Banat şi peste Dunăre până la Srem[331].

În decembrie 1852, în cadrul protopopiatului Hălmagiu, în cele 51 de localităţi, cu 23 070 locuitori, existau doar 3 şcoli, în Hălmagiu (învăţători Ioan Varga şi Vasile Moise) cu 30 filiale, Pleşcuţa (învăţător Simion Nicula) cu 7 filiale şi Rişculiţa (învăţător Gheorghe Bota) cu 11 filiale[332].

Acţiunile sale au găsit o largă înţelegere la Consistoriul eparhial arădean, mai ales că era şi membru al Sinodului eparhial în calitatea pe care o deţinea, cea de protopop. La 5 iulie 1852, îl informa pe arhimandritul Patrichie Popescu, pe atunci administrator al eparhiei arădene, că la 29 iunie a avut loc, la Deva, o conferinţă a fruntaşilor naţionali din ţinutul Zarandului, la care a fost prezent şi Avram Iancu. Participanţii au hotărât să redacteze un memoriu în numele poporului zărăndean ce urma să fie înaintat împărtului aşteptat să sosească la Hălmagiu, de unde, urma să meargă la Câmpeni. Românii zărăndeni îşi puseseră mari speranţe în sprijinul împărătesc. Ei însă nu au primit sprijinul pe care-l aşteptau de la autorităţile imperiale şi au căutat resursele materiale pentru înfiinţarea de noi şcoli în satele moţeşti[333].

În *Prospectul Tabelariu* pe anul şcolar 1852-1853, se făceau propuneri pentru „înaintarea trebii şcolare în cercul acesta prin înmulţirea şcoalelor, înfiinţarea claselor mai înalte, ridicarea salariilor învăţăteşti, aşezarea fundaţiunilor şcolare pentru creşterea mişeilor învăţăcei, câştigarea cărţilor şcolare, a stipendiilor, a penziunilor pentru smeriţii învăţători sau pentru văduvele de învăţători rămase". La aceste propuneri protopopul Moldovan răspunde: „De bine aş vedea toate scrisele din sus să se înfiinţeze, însă acestuia popor nu-i sunt cu putinţă de a se plini, măcar este număros; creştinii numai a sfintei biserici cei dreptcredincioase peste 21 mii de suflete sunt şi şcoale puţine, drept aceea de mare lipsă şi de neapărată trebuinţă ar fi, barem următoarele şcoale înfiinţate, mai bine să se statornicească". În continuare propune înfiinţarea unei şcoli normale pentru doi învăţători, precum şi înfiinţarea de şcoli în cât mai multe sate din curpinsul protopopiatului. Problema înfiinţării de noi şcoli l-a preocupat permanent. În 3/15 septembrie 1854, propunea din nou înfiinţarea de şcoli,

[331] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 92.

[332] *Ibidem*, pp. 99-100.

[333] *Ibidem*, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro

dar, era conştient că „toate acestea se vor împlini dacă vom avea mână de ajutor din partea c. r. comisariat, altcum nu; fiindcă poporul necrescut a avea şcoală şi între care se află mai mare parte de strigă să nu fie şcoală, că cum am trăit noi şi pruncii noştri vor putea trăi, pe lângă toată sârguința şi învățăturile mele ca să susțină şcoala şi să-şi ducă băieții să învețe, măcar în față toți tac, ba zic unii, bine zice protopopu că să fie şcoală, iar dacă despart dintre ei, sunt cei mai mari potrivnici şcoalei şi fiilor lor ca să nu-i ducă să învețe, pentru aceasta este lipsă ca să avem ajutoriu din partea diregătoriei politice"[334].

Populația satelor care nu simțeau un folos palpabil şi imediat din frecventarea şcolilor vedeau în aceasta nu numai sarcinile ridicate pentru înființarea dar şi pentru susținerea lor. Protopopul prezenta starea de spirit care stăpânea marea majoritate a locuitorilor din zonă. El se confrunta cu o mentalitate retrogradă care nu putea aduce cu nimic la progresul societății din mediul rural. Trebuia să se confrunte cu aceştia pentru a putea, măcar în parte, duce la bun sfârşit nobilele inițiative care îl stăpâneau. Apelează şi la administrația politică, dar, aceasta era mereu străină de aspirațiile românilor, de ridicarea culturală, prin şcoală, a maselor.

În anul 1855, Petru Moldovan reînnoia propunerea „diregătoriilor politice" ca acestea să se implice mai mult în susținerea şcolilor[335]. În raportul despre examenele din vara anului 1855 accentuează în mod şi mai disperat situația precară a şcolilor. „Toată sârguința ce am pune în privința înmulțirii şcoalelor şi ridicarea lor, precum şi plătirea învățătorilor, dacă din partea diregătoriei politice, nu va fi mai cu asprime, precum în ridicarea şi facerea celor de lipsă în şcoale, aşa în silirea părinților pentru fiii şi fiice să-i ducă la învățătură: - zic fără de sila diregătoriei politice, nu va fi nimic, şi toate vor înceta"[336]. El îşi dădea seama că acțiunea şcolară începută în anul 1850 cu atâta avânt, era amenințată de a se distruge. Chiar şcolile înființate între 1850-1855 erau pereclitate în existența lor din cauza atitudinii refractare a poporului şi nepăsării autorităților politice.

Şcolile înființate până în 1861 sunt datorate inițiativei protopopului Petru Moldovan, secondat de câțiva preoți mai entuziasmați şi spijinit de învățătorii care îşi luaseră greaua sarcină a apostolatului în acest mediu neprielnic cărții din pricina sărăciei. În acțiunile sale a găsit un ajutor generos

---

[334] Tr. Mager, *Şcoalele de la Hălmagiu în epoca absolutismului, 1850-1860*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 10, 3 martie 1929, pp. 8-9-10.

[335] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 27.

[336] Tr. Mager, *op. cit.*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 11-12, 17 martie 1929, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

din partea vicecomitelui Amos Frâncu, acesta sprijinind acțiunile sale pentru dezvoltarea rețelei şcolare şi pentru întărirea rolului cultural al instituțiilor educative[337].

Inițiativa înființării de noi şcoli în părțile Hălmagiului a fost susținută şi de fruntaşii naționali. Petru Moldovan şi Alexandru Sterca-Suluțiu, au adunat, în 1861, la o consfătuire, pe preoții din cuprinsul protopopiatului şi reprezentanți ai satelor, luînd hotătârea de a fi înființate şcoli în localitățile Aciuța, Ociu, Târnava, Vârfurile şi fiecărui învățător să i se asigure un salariu de 200 florini şi bunuri în natură. La 20 noiembrie 1861, protopopul P. Moldovan a cerut Consistoriului eparhial arădean să emită decrete de numire a învățătorilor: Nicolae Joldea la „şcoala normală" din Hălmagiu, Nicolae Lucaci la şcoala din Ociu, Nicolae Popovici la Târnava, Teodor Şuba la Rişculița, Nicolae Ursuț la Aciuța, Iosif Bisu la Aciua (astăzi Avram Iancu), Nicolae Costina la Vârfurile, Nicolae Colf la Hălmăgel şi Partenie Traian la Brusturi. Rețeaua şcolară din protopopiatul Hălmagiului devenea astfel mai dezvoltată şi asigura şcolarizarea unui număr mai mare de copii[338]. Situația şcolilor şi a stării învățătorilor au fost mereu în atenția preocupărilor protopopului Petru Moldovan. La 20 noiembrie 1861 înainta Consistoriului eparhial arădean un proiect de organizare a şcolilor din cuprinsul protopopiatului Hălmagiu[339].

În 5 februarie 1864, existau 9 şcoli: Hălmagiu (învățători Nicolae Joldea şi Ioan Costina), Aciua (învățător Simion Tomşa), Aciuța (învățător Nicolae Ursuț), Măgulicea (învățător Gheorghe Lucaciu), Ociu (învățător Nicolae Lucaciu), Brotuna (învățător Nicolae Popovici), Rişculița (învățător Teodor Suba) şi Hălmăgel (învățător Nicolae Colf)[340]. Constatăm că datorită eforturilor protopopului Petru Moldovan, s-a dezvoltat şi rețeaua şcolară.

Petru Moldovan s-a afirmat şi ca *memorialist*. La sugestia profesorului dr. Atanasie Şandor de la Preparandia din Arad, „în urma unei consultări mai largi a preoților şi altor martori" din aria de jurisdicție a protopopiatului său, a redactat un bogat material, cuprinzând descrierea detaliată a unor evenimente din timpul revoluției. Autorul prezintă fapte de-a dreptul

---

[337] Idem, *Ținutul Hălmagiului. Perfectuarea organizării învățământului în epoca de înflorire a jud. Zărand: 1861-1876*, în „Bis. şi şc.", anul LIII, nr. 31, 28 iulie 1929, p. 6; V. Popeangă, *op. cit.*, pp. 92, 125.

[338] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 101.

[339] Tr. Mager, *Ținutul Hălmagiului. Perfectuarea organizării învățământului în epoca de înflorire a jud. Zarand: 1861-1876*, p. 6.

[340] V. Popeangă, *op. cit.*, pp. 108-109.

https://biblioteca-digitala.ro

incredibile, săvârşite în fostul comitat Zarand de „husarii koşutieni", de secui dar şi de unguri din pusta Ungariei, încât „nu a rămas casă nejfuită şi neprădată de rebeli" iar mulţi preoţi şi ţărani români au fost împuşcaţi sau spânzuraţi. Protopopul a descris amănunţit evenimentele „pentru ca să ştie toată lumea română ce au pătimit românii", suferinţele, jertfirile şi execuţiile săvârşite de insurgenţii maghiari în zona Hălmagiului. Manuscrisul lui P. Moldovan (*În anul 1848)*, care poartă data 3 noiembrie 1851, a fost folosit de Atanasie Şandor în al său *Studiu asupra evenimentelor din 1848-1849 din părţile Aradului*[341]. Manuscrisul a fost conservat alături de altele aparţinând lui Partenie Gruescu, Dimitrie Petrovici Stoichescu, Atanasie Şandor în arhiva Papiu-Hodoş[342].

Comparând cele consemnate de protopopul Petru Moldovan cu cele scrise de celălalt protopop Ioan Moga, greco-catolic al Hălmagiului, în cronica sa intitulată *Descrierea întâmplărilor de la începutul revoluţiei din anul 1848 şi 1849 în Protopresvuteratul Hălmagiului care au pătimit poporul român de către răsculaţii maghiari*, constatăm că este o mare asemănare între cei doi memorialişti, ca martori a evenimentelor[343].

Protopopul P. Moldovan a luat parte şi la viaţa publică bucurându-se de mare prestigiu. La şedinţele din 2 şi 3 iulie 1861 ale Congregaţiei Comitatului Zarand, ţinut la Baia de Criş[344], a protestat împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria şi mai ales împotriva intervenţiei guvernului de a alipi comitatul Zarand la Ungaria. Hotărârile aduse au fost cuprinse într-un memoriu[345] şi a fost aleasă o delegaţie pentru a fi prezentat împăratului la Viena. Din delegaţia celor patru membrii a făcut parte: dr. Iosif Hodoş, în calitate de vicecomite al comitatului şi autor al memoriului, protopopii, ortodox şi greco-catolic, Petru Moldovan şi Ioan Moga şi fiul acestuia, Ieronim Moga, în calitate de fisc comitatens al comitatului. Memoriul a fost respins de împărat şi lucrurile au evoluat spre acel monstruos dualism austro-ungar din anul 1867.

După anul 1861, prin restaurarea judeţelor, acolo unde românii s-au putut impune, cum a fost şi cazul ţinutului Hălmagiului inclus în comitatul

[341] *Memorialistica revoluţiei de la 1848 în Transilvania*, pp. 35, 80-137; N. Bocşan, V. Leu, *Revoluţia de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Cluj, 2000, pp. 95-113.

[342] B. A. R., *Msse rom.* 1059, f. 56-69, cf. *Memorialistica revoluţiei de la 1848*, p. 25.

[343] „Transilvania", Sibiu, anul 74, ianuarie, nr. 1, 1943, pp. 44-61.

[344] Vezi: T. V. Păcăţian, *op. cit.*, Ed. a II-a, vol. II, Sibiu, 1904, pp. 583-584.

[345] Memoriul este publicat de T. V. Păcăţian, *op. cit.*, vol. II, pp. 584-592. Tr. Mager, *Ţinutul Hălmagiului*, III, pp. 28-31.

https://biblioteca-digitala.ro

Zarand cu reşedinţa în Baia de Criş, o nouă serie de români pătrund în diferite funcţii politice. Elita intelectuală din zonă figurează între publiciştii apreciaţi, dar mai ales ca harnici colaboratori la ziarele şi revistele epocii. Amintim că pe lângă dr. Iosif Hodoş, Sever Secula, Sigismund Borlea, Ioan Frâncu, Alexandru Moldovan, Nicolae Butariu, s-a remarcat şi protopopul Petru Moldovan.

A avut parte de multe persecuţii din partea ungurilor. Dozsa Gergely, director al moşiei conţilor Bethlen şi Vekony, cu ai lui l-au batjocorit în mai multe rânduri, scoţându-l afară din biserică şi împiedicându-l pentru mai multă vreme să săvârşească Sfânta Liturghie[346]. Nefiind pe placul autorităţilor, în şedinţa din 17 august 1866, Consistoriul eparhial arădean l-a suspendat din postul de protopop[347]. A mai trăit doi ani, când, la 9 februarie 1868, în vârstă de numai 54 de ani, a trecut la cele veşnice, fiind înmormântat în cimitirul parohial de la Hălmagiu[348].

[346] Grigorie Gh. Comşa, *Ortodoxia şi românismul în trecutul nostru*, Arad, 1933, p. 140.

[347] Tr. Mager, *Ţinutul Hălmagiului. Perfectuarea organizării învăţământului în epoca de înflorire a jud. Zarand: 1861-1876*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 32, 4 august 1920, p. 7.

[348] Arhiva Primăriei Hălmagiu, *Protocolul răposaţilor din anii 1853-1893 ale parohiei Hălmagiu*, poz. 3/1868, f. 89; Tr. Mager, *Ţinutul Hălmagiului*, III, p. 113; V. I. Buta, *op. cit.*, pp. 122-133.

https://biblioteca-digitala.ro

14.

Preotul profesor Ioan Rusu (1816-1891)

Preotul Ioan Rusu[349], paroh al bisericii catedrale din Arad, profesor şi director al Institutului teologic-pedagogic, a fost o „figură distinsă, un tip venerabil al preotului român şi ortodox". S-a născut la 26 octombrie 1816 în Comloşul-Bănăţan. Şcoala primară a urmat-o în satul natal, cursurile gimnaziale la Arad, Hodmezovasarhely şi Debreţin, iar cele teologice la Vârşeţ şi Arad (1837-1838). A fost hirotonit diacon în 1839 şi preot-capelan în 1840 prin punerea mâinilor de către episcopul Gherasim Raţ al Aradului (1835-1850). Ca preot capelan a slujit lângă socrul său, preotul Teodor Ionescu de la Semlac. Singhelia o avea de la episcopul Procopie Ivaşcovici al Aradului(1853-1873).

În 7 octombrie 1850 este numit catihet al Preparandiei din Arad, introdus în oficiu cu „mare bucurie şi însufleţire" în 11/23 octombrie 1850. La câteva zile după instalarea sa, în 19/30 octombrie, Consistoriul eparhial arădean îi dă un „testimoniu despre purtarea şi învăţăturile săvârşite", în care se menţiona că numitul „capelan din Semlac şi Catihet provizoriu la Institutul Preparandial-Pedagogic din Arad, Ioan Rusu, de atunci e când ni s-a dat prilej a-l cunoaşte, anume de la sfinţirea lui întru preot în anul 1840 întâmplată, cea mai trează viaţă, cele mai bune năravuri şi precum în partea moralităţii aşa şi în interesul stăpânitoarei Căşi austriace cea mai lăudabilă purtare a avut"[350].

O perioadă a fost şi catihetul elevilor ortodocşi de la Gimnaziul de Stat şi şcolile primare din Arad. În învăţământ va funcţiona timp de peste trei decenii.

[349] Pentru datele biografice ne orientăm după: A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Acte şcolare*, grupa IV, dosar 4/1869, doc. 200, f. 204v-205; *Fond Protopopiatl ortodox român Arad*, dosar 32/1881, f. 1v.; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 70, 85, 89, 407-408; 549, 551-552, 556, 684;

[350] Gh. Liţiu, *Eparhia Aradului şi Bihorului. 1848-1860*, Oradea, 2003, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro

Din 1854 ocupă şi un post de asesor al Consistoriului eparhial din Arad. În această calitate ia parte la toate evenimentele mai importante din viaţa diecezei. În 1860 a fost numit administrator parohial, iar din 1862 preot paroh al Aradului.

După contopirea Preparandiei cu Institutul Teologic, transformându-se în Institutul pedagogic-teologic, odată cu începutul anului şcolar 1876-1877, este numit director provizor al celor două institute unde va preda *Ermeneutica* şi *Pastorala*[351]. În această calitate, considerând că timpul de trei ani este insuficient ca elevii preparandiali să-şi acumuleze cunoştinţele necesare, la 20 aprilie 1878, propune corpului profesoral „să roage pe Venerabilul Consistoriu şcolastic ca înaltul acelaşi să facă toţi paşii necesari pentru ridicarea Preparandiei de la trei la patru ani"[352].

La conducerea Institutului stă până în 15 februarie 1882, când trece la binemeritata pensie. Prin pensionarea lui Ioan Rusu, a „dispărut de pe arena vieţii institutului ultimul reprezentant al generaţiei bătrâne de profesori, cari cu zel, devotament şi însufleţire au servit interesele culturale ale neamului decenii îndelungate şi au susţinut prin rară abnegaţie şi jertfă existenţa institutului moştenit de la vrednicii înaintaşi, primii dascăli ai acestei şcoli şi apostoli ai culturii româneşti". Retras de la catedră se dedică studiului şi îngrijirii sufleteşti a parohienilor săi, până la 1/13 aprilie 1891, când trece la cele veşnice.

Preotul profesor Ioan Rusu s-a distins printr-o muncă asiduă atât pe teren bisericesc cât şi în cel pastoral. Prin comportamentul şi felul său de a fi, prin iubirea ce o avea faţă de chemarea sacerdotală, constituia un model preotului român şi o pildă vie tinerimii. Când românii ortodocşi din Pesta îşi căutau un păstor sufletesc, episcopul Procopie Ivaşcovici îl recomanda de preotul Ioan Rusu „ca pe un bărbat remarcabil din toate punctele de vedere". Bogatele cunoştinţe dobândite în şcolile pe care le-a absolvit dar şi printr-o lectură continuă, le transpune în predicile şi cuvântările pe care le rosteşte de la amvon. Vorbea şi scria în limbile: română, latină, germană, maghiară şi sârbă.

De-a lungul vieţii s-a remarcat şi în domeniul culturii şi istoriografiei ecleziastice. În 1883, publica studiul, *Cuvântare la Naşterea Sfântului Ioan Botezătoriul, patronul bisericei catedrale din Arad*[353], în care atinge şi

---

[351] *Mărturii privind lupta românilor din părţile Aradului pentru păstrarea fiinţei naţionale*, doc. 134, p. 197.

[352] A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Acte şcolare*, grupa IV, dosar 45/1877.

[353] „Bis. şi Şc.", an VII, nr. 28, 10/22 iulie 1883, p. 243-245.

https://biblioteca-digitala.ro

momente din istoria vieții bisericești arădene. Este primul la care găsim mențiuni despre o veche biserică în Arad, edificată, potrivit tradiției, încă din timpul regelui Matia Corvin[354], pe locul unde la începutul secolului al XVIII-lea a fost edificat un alt locaș de cult, devenit, biserică episcopală. Bazându-se pe informațiile cuprinse în *Cronica* preotului Constantin Popovici[355], în care se menționează că spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, când această biserică a fost înlocuită, alta nouă, „s-a edificat peste cea mică așa cât în biserică se făcea serviciu iar pe dinafară se lucra și numai după ce s-a gătat cea mare s-a spart cea mică și s-a scos afară". Se ocupă de seria episcopilor de la Isaia Diacovici până la Ioan Meținanu. Deși numai o cuvântare ocazională rostită în catedrala din Arad cu prilejul Praznicului Nașterii Sfântului Ioan Botezătorul (24 iunie), hramul bisericii, lucrarea este des citată de istoricii arădeni.

Tot lui îi datorăm traducerea făcută din *Istoria sârbă* a arhimandritului Jovan Rajič[356], care se folosește, în mare parte, de *Cronica sârbă* a lui Gheorghe Brancovici. Traducătorul, se oprește mai ales la textele referitoare la viața și suferințele lui Sava Brancovici, însoțind textul istoricului sârb cu note și comentarii în care adesea autorul este criticat pentru prea „multe sminte" din istoria sa[357]. Faptul că în 1883 Vasile Mangra îl propunea într-o „comisiune istorică" ce avea să se ocupe de cercetarea istoriei eparhiei arădene, ne îndreptățește să afirmăm că preocupările sale în acest domeniu nu au fost limitate.

În 1885 face un bun serviciu istoriografiei literare prin traducerea și publicarea *Fabulelor lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă din originalul*

[354] Gh. Ciuhandu susține că „*afirmația aceasta nu pare a fi dovedită*", cf. *Din viața lui Nestor Ioanovici episcopul Aradului. 1767-1830*, Arad, 1929, p. 49.

[355] Gh. Lițiu, *Începuturile catedralei din Arad*, în „M. B.", anul XVIII, 1968, nr. 1-3, p. 84 nota 2.

[356] *Istorija raznych slovenskych narodov, najpace Bolgar, Horvatov i Serbov*, Viena, 1794-1795, 4 volum și 3 adaosuri.

[357] *Biografia mitropolitului Sava și istoricii sârbi*, în „Speranța", anul I, nr. 17, 1/13 octombrie 1869, p. 149-152; nr. 18, 15/27 octombrie 1869, p. 157-160; nr. 19, 1/13 noiembrie 1869, pp. 165-167. Din aceeași istorie sârbă, traducătorul alege și prezintă paginile cu *Viața mitropolitului Maxim Brancovici (1505-1508) al Țării Românești, criticând aceleași erori ale istoricului sârb (Biografia lui Massimu, mitropolitul României sub principii Radu-Mihnea și Neagoe*, în „Speranța", anul II, nr. 18, 15 septembrie 1871, p. 144-146; *Istorisirea lui Raicici despre faptele mitropolitului Maxim*, în „Speranța", anul II, nr. 19, 1 octombrie 1871, p. 155-156; nr. 20, 15 octombrie 1871, p. 160-161). Continuând traducerile din *Istoria* lui J. Rajič, publicate în revista „Speranța", Ioan Rusu publică *Biografia lui George Brancovici* („Lumina", anul II, 1873, nr. 25, apărută inițial în „T. R." nr. 54 din 1865, p. 224); *Schițe din biografia fericitului fundatoriu Manuili Gozsdu*, în „Lumina", anul II, nr. 3, 21 ianuarie/2 februarie 1873, pp. 17-19.

https://biblioteca-digitala.ro

sârbesc al lui Dositeiu Obradovici. În studiul introductiv, alăturând texte şi făcând numeroase comparaţii, Ioan Russu îşi propunea că-şi convingă cititorii că Dimitrie Ţichindeal nu făcuse altceva decât să traducă, cu mici modificări şi fără să indice autorul, lucrarea preotului din Ciacova, D. Obradovici, *Fabulele lui Esop şi ale celorlalţi scriitori de fabule din diferite limbi şi traduse în limba sloveno-sârbă şi prima oară edate cu folositoare dislucidări şi învăţături morale* (Lipsca, 1788).

I. Rusu a reuşit să provoace o serie de dispute pe marginea celor afirmate la adresa lui D. Ţichindeal[358]. Nu credem că aceasta a fost intenţia sa, mai ales dacă ţinem seama de faptul că parohul din Arad se situează în postura preotului care apără Biserica ortodoxă de unele critici iluministe. Procedeul folosit indică dorinţa de a-l absolvi pe Ţichindeal de orice „vină" în privinţa criticii ortodoxiei, punând totul pe seama preotului sârb Dositei Obradovici. Deşi, pe la 1771-1772, D. Obradovici era un creştin ascultător, afirmă I. Rusu, la 1788 „s-a schimbatu omulu cu totulu", deoarece petrecuse mai mulţi ani în Germania şi o jumătate de an în Anglia „între protestanţi [...] se face mai protestantu, decâtu toţi protestanţii, defăimându nu numai icoanele şi relicuiile, care le cinsteşce Biserica orientalu, ci scriindu şi în contra crucei şi a cântăriloru bisericeşci, precum se vede la învăţătura morală a fabulei celei mai de pe urmă 160"[359].

D. Obradovici s-a ridicat şi împotriva tradiţiei bisericeşti, a unor sfinţi, a sinoadelor, canoanelor, dogmelor (124, 143), veşmintelor, ceremoniilor şi chiar a făcliilor, pe toate considerându-le nişte absurdităţi datorate întunericului, neştiinţei în care s-a zbătut omenirea. Cu toate că D. Ţichindeal şi-a însuşit raţionalismul lui D. Obradovici, ridicându-se împotriva misticismului şi a absurdităţilor religioase existente la români, pretinde I. Rusu, vina lui dobândeşte proporţiile atinse de scriitorul sârb. Realizând o traducere nouă, parohul Aradului credea că îl poate disculpa pe Ţichindeal, indicându-l drept „vinovat" pe D. Obradovici, dar şi prin omiterea elementelor de critică socială cu referiri anume la români, încât mesajul cărţii să fie minimalizat. Contribuţia lui Ioan Rusu este remarcabilă şi prin amănuntele furnizate din viaţa lui D. Obradovici „care au şi un interesu particularu pentru starea nostra socială în secolulu trecutu", exprimând şi observaţiile sale critice în privinţa unor pasaje din aceste „învăţături morale"[360].

[358] Amănunte la: Virgil Vintilescu, *Consemnări literare. Repere literare bănăţene (De la începuturi până la 1880)*, Timişoara, 1995, pp. 149-162.

[359] *Fabulele lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă din originalul sârbesc alu lui Dositei Obradovici*, Arad, 1885, p. XXVII.

[360] *Ibidem*, p. III.

https://biblioteca-digitala.ro

Preotul I. Rusu, prin contribuțiile aduse în domeniul istoriografiei ecleziastice şi literare, dovedeşte că episcopul Procopie Ivaşcovici al Aradului (1853-1873) nu greşea când îl recomanda comunității ortodoxe din Pesta „ca pe un bărbat remarcabil din toate punctele de vedere"[361]. Bogatele sale cunoştințe dobândite în şcolile clericale de la Vârşeț şi Arad şi printr-o lectură continuă, le-a aplicat cu succes la catedră, scris şi amvon.

[361] T. Botiş, *op. cit.*, p. 408.

https://biblioteca-digitala.ro

15

Protopopul Ioan Raț al Aradului

(1818-1878)

Dintre clericii arădeni care la mijlocul secolului al XIX-lea au jucat un rol însemnat în domeniul bisericesc, național şi cultural al Aradului, se numără şi nepotul de frate al episcopului Gherasim Raț (1835-1850), protopopul Ioan Raț[362] al Aradului, despre care dispunem de date puține.

S-a născut în 1818 la Oradea, iar după după absolvirea cursurilor Institutului Teologic din Arad (1841-1842), a fost numit şi hirotonit preot pentru parohia Sâmbăteni de către episcopul Gherasim Raț. În anul şcolar 1843-1844, episcopul îl numeşte ca profesor de „gramatică valahă" la Institutul Teologic. După numai un an, în urma morții din 13 iulie a protopopului Gheorghe Petrovici, la 22 iunie 1844, a fost numit protopop al Aradului, pe atunci, încă paroh în Sâmbăteni şi „în Institutul Clerical din Arad profesor", iar „mânezi după aceea în 23 iunie a. c. prin cetirea asupra capului lui a orânduitei prescrise rugăciuni în biserica noastră Catedrală

[362] Protopopul Ioan Raț a avut pe Hermina şi pe Liviu Dimitrie Rațiu. Fiul locuia în Buzău şi era funcționar la căile ferate române. La 29 martie/10 aprilie 1896 solicita episcopului Ioan Mețianu al Aradului un ajutor pentru tipărirea unui număr de 200 compoziții muzicale ale lui Ciprian Porumbescu pe care soția sa le moştenise de la Iraclie Porumbscu. Fiica Hermina, este soția cunoscutului avocat Ioan Popovici-Desseanu din Arad. Din această căsătorie s-au născut un fiu şi trei fete. Adrian, protopop în Vaşcău; Aurelia, căsătorită cu preotul Iancu Ştefănuț din Mândruloc; Livia măritată Gaşpar, directoare la Şcoala primară din Arad; Octavia, căsătorită cu Gheorghe Ciuhandu. Hermina a jucat un rol activ în mişcarea națională românească a Aradului, fiind fondatoarea şi prima preşedintă a *Reuniunii femeilor române* din Arad. Pentru amănunte vezi: Ed. I. Găvănescu, *Ioan Popovici-Desseanu. Viața şi activitatea sa*, Arad, 1932; *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale*, doc. 160, pp. 247-249.

https://biblioteca-digitala.ro

de aici l-am rădicat la treapta protopresviterească", mărturisea episcopul în circulara prin care anunța preoțimea din cuprinsul protopopiatul numele noului protopop[363].

În calitate de protopop şi asesor consistorial se numără între participanții la Sinodul eparhial din martie 1849 de la Chişineu-Criş şi la cel din 23 iulie 1850 de la Arad, având un rol important în desfăşurarea şedințelor celor două sinoade eparhiale[364].

Preot şi profesor de teologie, avea înclinații spre cultură. În anul 1851 îl întâlnim între prenumeranții la „Gazeta Transilvaniei" (Braşov), „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" (Braşov)[365], „Curierul românesc" (Bucureşti) cu suplimentul său „Curierul de ambe sexe" (Bucureşti),[366], iar preoților recomandându-le abonarea lor alături de „Amicul şcoalei" (Sibiu), Organul pedagogic" (Sibiu) şi „Telegraful Român" (Sibiu)[367].

În anul 1861 făcea parte din comitetul de inițiativă al *Asociației naționale arădene pentru cultura şi conversarea poporului român*, mişcare cu caracter cultural-național, puternic sprijinită de clerul ortodox român, alături de personalități ca profesorul dr. Atanasie Şandor de la Prepranadie şi protosinghelul Miron Romanul, profesor la Institutul Teologic din Arad avocații dr. Iacob Brândușianu, Grigorie Popovici, Georgiu Popa, Ioan Popovici-Desseanu, George Haica, Ioan Arcoşi[368].

În domeniul şcolar s-a dovedit a fi un bun coordonator al învățământului din cercul şcolar al Aradului, pe care l-a condus timp de 34 de ani în calitate de inspector şcolar. În această calitate a urmărit cu atenție adunarea fondurilor şcolare rezultate din donațiile făcute de locuitorii satelor, modul de desfăşurare a examenelor şi încuraja, prin prezența lui, pe învățătorii şi părinții elevilor. La examenele semetriale din 1855 de la Bătania , Nădlac, Pecica, Şeitin şi Cenad, a apreciat ca „îndestulătoare răspunsurile pruncuților ce au dovedit sârguința învățătorilor"[369]. În perioada cât a

[363] A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 63-63v.; A. P. O. R. Arad-Centru, *Protocolul şiedințelor comunității bisericei greco-ortodoxe române din Arad. 1869-1880*, reg. 92, nen.; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 527, 653, 688.

[364] Gh. Lițiu, *Românii arădani în frământările anilor 1849-1850*, Arad, 1947, pp. 51-52.

[365] *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale*, doc. 79, p. 124, nota 1; vezi şi *George Bariț şi contemporanii săi*, vol. II (Coordonatori Ştefan Pascu şi Iosif Pervain), Bucureşti, 1975

[366] V. Popeangă, *Şcoala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 251.

[367] *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale*, doc. 94, p. 140; doc. 101, p. 148.

[368] Vezi: *Ibidem*, doc. 96, pp. 142-144.

[369] A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Arad*, dosar 15/1855, f. 85.

https://biblioteca-digitala.ro

funcționat ca inspector școlar s-a străduit să dea activității educative o oreintare pedagogică corespunzătoare epocii și a difuzat presa și cartea românească printre învățători.

Când în 9 octombrie 1872, Adunarea generală a orașului Arad a retras ajutorul acordat școlilor populare românești, protopopul Ioan Raț și învățătorul Dimitrie Iorgovici, priveau această decizie ca un act de excludere a românilor de la drepturile pe care le au naționalitățile din Imperiu. Comunitatea românească a contribuit la constituirea fondului școlar, iar hotărârea prin care ea era exclusă de la folosirea lor a creat mare agitație în rândul românilor arădeni. În 1870, după aplicarea prevederilor legii învățământului din 1868 în baza căreia școlile românești puteau obține subvenții din fondurile bugetare ale orașului, conducerea administrativă a schimbat însă jurisdicția care a stat la baza acestui drept. În această situație, protopopul Ioan Rațiu și învățătorul Dimitrie Iorgovici solicitau ca apelul lor să fie trimis și Ministerului de Culte și Învățământ ca o expresie a deciziei românilor de a menține școlile naționale și de a le apăra față de orice încercare de limitare a sferei lor de activitate[370].

Protopopul Ioan Raț a fost o personalitate deosebit de activă și în mișcarea națională. Persecutat și urmărit după înăbușirea revoluției de la 1848-1849, alături de avocatul Ioan Popovici, a continuat să întrețină strânse legături cu Avram Iancu, generalul Gheorghe Magheru și alți fruntași români de peste Carpați, cu unii dintre ei întâlnindu-se la Arad sau în reședința unchiului său, episcopul Gherasim Raț la Cuvin.

În drum spre Viena, la 7 august 1850, Avram Iancu și-a întrerupt drumul la Arad, pentru câteva ore, în vederea stabilirii unui contact - prin protopopul Ioan Raț – cu fruntașii politici arădeni. La 14 mai 1851, comandantul militar din Oradea interzice eliberarea pașaportului pentru protopopul Ioan Raț, în vederea unei călătorii în Ardeal „ca unul care este în discuții cu Iancu și cu mai multe persoane suspecte ardelene și nu demult l-a vizitat pe primul"[371].

Noile condiții politice care s-au plămădit și în părțile Aradului după anul 1860, au creat multe nemulțumiri în rândul românilor. În comitatul Arad, ca și în alte comitate, puterea locală trece în mâna nobilimii liberale maghiare. Documentele din această perioadă relevă faptul că românii din părțile Aradului au reușit să obțină 270 de locuri din totalul de 660 în

[370] V. Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, 1978, p. 70.

[371] Eugen Gluck, *Situația politică și lupta de eliberare națională până în 1867*, în „Aradul, permanență în istoria patriei", Arad, 1978, pp. 291, 293.

https://biblioteca-digitala.ro

comitatul comitatens, funcții mai importante în aparatul administrativ şi, cel puțin teoretic, dreptul folosirii limbii române în administrația locală. Românii arădeni continuau să manifeste o nemulțumire justificată datorită faptului că la aceste alegeri a fost nesocotit principiul proporționalității populației comitatului. La legerile dietale din 1861, forța politică crescândă a românilor arădeni impune alegerea unor deputați „naționali" în cercurile electorale Şiria şi Buteni. Activitatea lor bine conturată, legată de obținerea unor drepturi naționale, a contribuit din plin la acțiunea grupului deputaților români compus din 18 persoane. Credincioşi principiilor denocratice, românii arădeni, în memoriul lor adresat acestor deputați, au precizat că, acceptarea unor soluții legislative în privința drepturilor naționale este condiționată de împuternicirea unui congres național al românilor din cadrul Imperiului habsburgic[372].

Comunitatea din Arad, prin Ioan Arcoşi, la 21 iunie 1861, s-a adresat episcopului Procopie Ivaşcovici încunoştințându-l că la Pesta se află o delegație a românilor din Transilvania. Delegația se îndrepta spre Viena pentru a pregăti ținerea unui congres național al românilor. „Inteligența română din Arad" a ținut în 20 iunie 1861 o adunare şi a ales pe protopopul Ioan Rat al Aradului să reprezinte pe românii arădeni la lucrările de pregătire a congresului. În lunile august şi septembrie 1861 s-au făcut colecte în rândul românilor pentru acoperirea cheltuielilor de deplasare ale protopopului[373].

După o activitate prodigioasă desfăşurată în domeniul ecleziastic, național, didactic şi cultural, protopopul Ioan Rat, la 21 septembrie 1878, pe când avea vârsta de numai 60 de ani, a trecut la cele veşnice.

[372] *Ibidem*, p. 295.

[373] *Ibidem*; *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale*, doc.92, pp. 137-138.

https://biblioteca-digitala.ro

16

Arhimandritul Ierotei Iosif Beleş

(1822-1900)

Ierotei Iosif Beleş a fost o figură marcantă a clerului ortodox român arădean din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. S-a născut la 14 octombrie 1822 în parohia Şimand, într-o veche familie preoţească, originară din Moldova. La botez a primit numele de Iosif. După absolvirea şcolii primare din satul natal, începe cursurile gimnaziale la Arad, le continuă la Seghedin şi le termină la Oradea, după care, a urmat la Facultatea de Filosofie a Universităţii din Pesta. În vara anului 1844 îl întâlnim între absolvenţii Institutului Teologic din Arad. Cunoştea bine româneşte, ungureşte, latineşte şi germană[374].

După absolvire, s-a căsătorit cu fiica[375] protopopului Ioan Cefan[376] al Vărădiei. La 28 iunie 1844 a fost hirotonit de episcopul Gherasim Raţ al

[374] A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Acte şcolare*, grupa IV, dosar 4/1869, doc. 200, f. 76v.-77; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 647, 689.

[375] Împreună au avut un fiu, pe Aurel Beleş care a absolvit Politehnica din Viena, după care a fost numit inspector general în Ministerul agriculturii din Bucureşti. Cf. V. Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naţionale din perioada dualismului (1867-1918)*, p. 121.

[376] Protopopul Ioan Cefan (1783-1870) s-a născut în anul 1783, hirotonit la 1 mai 1809 pentru parohia Julița de către episcopul Pavel Avacumovici al Aradului. Avea singhelie de la episcopul Gherasim Raţ al Aradului. În 1839, anul numirii în postul de protopop, avea deja trei decenii de activitate preoţească. Ca protopop, a fost instalat oficial numai la 4 iulie 1848. Având o conduită exemplară, a fost numit şi asesor consistorial. În această calitate a participat la şedinţele Sinodului eparhial din 17/29 martie 1849 ţinute la Chişineu-Criş. La 16 august 1849, sub preşedinţia sa, a avut loc la Arad şedinţa consistorială în care s-a luat hotărârea ca limba română să fie repusă în drepturile ei în administraţia bisericească. Deşi preot în Vărădia, între 1848-1870, administrează şi parohia vacantă din Julița. Ca protopop a funcţionat până în 1860, când s-a retras de la conducerea oficiului protopopesc. A murit în anul 1870. Vezi P. Vesa, *op. cit.*, p. 561.

https://biblioteca-digitala.ro

Aradului (1835-1850), fiind instalat ca preot capelan pe lângă socrul său în parohia Vărădia de Mureş. Fiind un element bine pregătit, dar şi cu sprijinul socrului său, preot capelan a funcţionat până la 26 decembrie 1848 când, a fost instalat ca paroh de către socrul său, care, în biserică a dat citire singheliei eliberată de episcopul Gherasim Raţ[377].

În calitate de preot paroh al Vărădiei de Mureş, la 16 august 1849, alături de asesorii consistoriali Ioan Raţ, protopopul Aradului, Lazăr Adamovici, paroh în Semlac, Vasile Somboti, paroh în Arad, Georgiu Popescu, paroh în Radna, Ioan Cociuba, paroh în Şoimoş şi notarul consistorial Miron Moise Romanul, sub preşedinţia protopopului Ioan Cefan al Vărădiei de Mureş, a luat parte la şedinţa consistorială în care s-a luat hotărârea în privinţa purtării matricolelor bisericeşti în „limba bisericească", adică în limba română[378].

Începând cu anul şcolar 1856-1857, este numit profesor suplinitor la Institutul Teologic din Arad, iar prin trecerea preotului profesor Petru Raţ[379] la Biserica greco-catolică, Iosif Beleş a fost numit profesor titular. Paralel, în anul şcolar 1859-1860, îndeplineşte şi funcţia de profesor de religie la Gimnaziul de Stat din Arad. În corpul profesoral activează până în anul 1861, când, episcopul Procopie Ivaşcovici (1853-1873), îl numeşte protopop al Vărădiei de Mureş în locul socrului său retras cu un an înainte, pe motiv de bătrâneţe, de la conducerea oficiului protopopec[380]. A fost membru al Congresului de la Carloviţ iar după despărţirea ierarhică de sârbi, alături de episcopul Procopie Ivaşcovici a luat parte la primul Congres naţional al Bisericii ortodoxe române[381].

În calitate de protopop a defăşurat o susţinută activitate în plan bisericesc, şcolar şi naţional. La 17 decembrie 1862, a fost numit şi inspector şcolar al tractului[382]. Era mereu preocupat de bunul mers al procesului de învăţământ. Într-un raport din 10 august 1864, a descris starea mizeră a

---

[377] A. N. D. J. Arad, *fond citat, Actele revoluţiei de la 1848-1849*, dosar 177/1848, f. 1; Idem, *fond citat*, grupa IV, dosar 8/1854, f. 10.

[378] *Mărturii privind lupta românilor din părţile Aradului pentru păstrarea fiinţei naţionale*, doc. 68, p. 116.

[379] Despre el vezi: Cornel Diaconovici, *Enciclopedia română*, vol. III, Sibiu, 1904, pp. 731-732; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 670-671; Susana Andea, *Date despre viaţa şi activitatea lui Petru Raţiu (1805-1876)*, în „Crisia", XXI, Oradea, 1991, pp. 271-278.

[380] A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 4/1869, f. 76v.-77; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 532-533, 535.

[381] A. E. O. R. Arad, *grupa V, dosar 6/1864*, doc. 249; *Din viaţa lui Iosif Ierotei Beleş*, în „Trib. Pop.", an IV, nr. 143, 1/14 august 1900, p. 3; V. Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 137.

[382] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 137.

https://biblioteca-digitala.ro

şcolilor, posibilităţile reduse ale părinţilor copiilor de ai întreţine. În marea lor majoritate, părinţii se ocupau cu „cultivarea pământului, răspdirea pomilor şi prăşirea vitelor", un bun motiv să militeze pentru introducerea în şcoli a unui manual de economie rurală[383].

Încă din primii ani de activitate clericală desfăşurată pe valea Mureşului, devine conducătorul politic al românilor din această zonă, desfăşurând o susţinută activitate politică în cadrul partidului politic al românilor din comitatul Arad. În anul 1867, în memorabila şedinţă a Congregaţiei comitatense, care a acceptat din nou limba română ca limbă oficială în dezbaterile şi documentele sale, protopopul Ierotei Iosif Beleş a fost ales în comitetul permanent comitatens, ca reprezentant al partidului românesc. În 1871 a făcut parte din delegaţia trimisă de partid la ministrul justiţiei din Budapesta, pentru a prezenta revendicările românilor arădeni privitoare la numirea unui reprezentant al românilor în completul judecătorilor de stat. În 1874, la alegerea lui Ioan Popovici Desseanu ca deputat al cercului Radna a funcţionat ca bărbat de încredere desemnat din partea românilor[384].

Încă înainte de 1869, rămâne văduv şi intră în cinul monahal la mănăstirea Hodoş-Bodrog, primind numele de Ierotei, ajungând până la treapta de arhimandrit. În anul 1880, părăseşte scaunul protopopesc al Vărădiei, fiind numit, de Sinodul eparhial arădean, vicar episcopal la Oradea. Era într-un fel şi o recunoaştere a meritelor sale desfăşurate în domeniul bisericesc şi naţional. A fost un bun cunoscător al vieţii ecleziastice din Episcopia Aradului, în special din Consistoriul eparhial de la Oradea, şi mai presus de toate, un priceput organizator.

După o activitate de 12 ani desfăşurată în scaunul de vicar episcopesc, în şedinţa a II-a a Sinodului eparhial al Aradului, ţinută la 13/25 aprilie 1892, arhimandritul Ierotei Iosif Beleş abzice din postul său de la Oradea, cerând trecerea la pensie, urmând ca începând cu data de 1 iunie să fie pensionat. Sinodul eparhial a dispus ca cererea să-i fie aprobată, dar a propus ca în acelaşi cadru administrativ-bisericesc să fie ales succesorul său. În ziua următoare a fost ales, cu 42 voturi din 45 posibile, ca preşedinte al Consistoriului eparhial de la Oradea, protosinghelul Iosif Ioan Goldiş[385].

---

[383] A. E. O. R. Arad, *grupa V, dosar 6/1864*, doc. 249.

[384] Eugen Glück, *Documente privind contribuţia maselor populare arădene la lupta de eliberare în perioada războiului de independenţă*, în vol. „Aradul în perioada războiului de independenţă", Arad, 1977, pp. 43, 48, 142, 131.

[385] *Protocol despre şedinţele Sinodului eparchial din dieceza română greco-orientală a Aradului în anul 1892*, Arad, 1892, pp. 11, 21.

https://biblioteca-digitala.ro

După ce s-a pensionat, Iosif Ierotei Beleş s-a retras la Vărădia de Mureş, unde, la 28 iulie/10 august 1900, a trecut la cele veşnice[386].

Paroh şi protopop al Vărădiei de Mureş, profesor la Institutul pedagogic-teologic din Arad, apoi vicar episcopesc la Consistoriul ortodox de la Oradea, arhimandritul Ierotei Iosif Beleş a fost unul dintre cei mai bine pregătiţi clerici, cu o vastă cultură teologică, filozofică şi culturală, a fost un mare militant naţionalist din vremea sa.

[386] „Bis. şi Şc.", anul XIV, nr. 43, 19/31 octombrie 1880, p. 430; *Protocolul despre şedinţele Sinodului eparhial din dieceza Aradului ţinută în anul 1892*, Arad, 1892, pp. 11, 21; T. Botiş, *op. cit.*, p. 648.

https://biblioteca-digitala.ro

17.

Preotul bibliofil Ambrozie Jurma din Bata

(1823-1892)

Între preoții din mediul rural care s-au remarcat, nu numai în domeniul misionar-pastoral ci şi în cel cultural, este Ambrozie Jurma din Bata (jud. Arad), fiind cunoscut în epocă prin bogata bibliotecă pe care a reuşit să şi-o agonisească de-a lungul vieții prin mari eforturi, mai ales financiare. Puținele informații despre viața şi activitatea lui limitează demersul cercetării noastre.

S-a născut la Bata în anul 1823. Şcoala primară în satul natal, cursurile gimnaziale la Pesta, Preparandia (1843) şi Institutul Teologic la Arad (1846). Între 1846-1855, a funcționat ca învățător în localitatea Răchita (lângă Făget), iar în 22 ianuarie 1856 a fost hirotonit preot pentru parohia Bata, unde şi-a desfăşurat activitatea tot restul vieții.

Preotul Ambrozie Jurma, încă din perioada studiilor gimnaziale pe care le-a urmat la Pesta, apoi din timpul celor preparandiale (1840-1843) şi teologice (1843-1846) de la Arad, a început să-şi procure cărți reprezentative pentru cultura românească din acea epocă, devenind un pasionat bibliofil.

Până acum am reuşit să reconstituim numai într-o mică parte biblioteca sa. Este vorba de un număr de 17 cărți şi un miscelaneu. O carte se află în Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti, 15 cărți şi miscelaneul, în Biblioteca „V. A. Urechia" din Galați, unde au ajuns prin intermediul unui alt bibliofil bănățean, preotul Emilian Micu[387], care, după moartea preotului din Bata, a cumpărat de la urmaşii săi toate cărțile mai de valoare.

[387] Despre Emilian Micu vezi: Radu Ardelean, Lucian Giura, Pavel Vesa, *Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean*, Sibiu, 2000.

https://biblioteca-digitala.ro

Cea mai veche carte este un *Liturghier* tipărit la Râmnic în anul 1733[388], urmată de *Viața și pildele lui Esop* (Sibiu, 1795)[389]. Din perioada arădeană a studiilor preparandiale și teologice, își procură *Pedagogia și Metodica* lui Villaume, tipărită la Buda (1818) în traducerea lui Naum Petrovici[390]; *Regulile scholastice* (Buda, 1816)[391]; *Istoria universală* a arhimandritului Pavel Kenghelaț (tradusă în românește de Ioan Teodorovici), tipărită la Buda în 1842 (partea I-a)[392], *Manuductor pentru învățătorii scholasticești* (Buda, 1818)[393].

Alte cărți și le-a procurat în perioada de după absolvirea studiilor teologice de la Arad. Amintim: *Ducere de mână către frumoasa scrisoare românească* (Buda, 1811)[394]; *Teologie dogmatică* (Blaj, 1804)[395]; *Alfavita sufletească* (Sibiu, 1863)[396]. Mai avea în biblioteca sa *Cultura albinelor* (Buda, 1823)[397] și *Cultura bombițelor* (Buda, 1823), amândouă datorate lui Ioan Thomici.

În bibliotecă deținea și cărți reprezentative ale iluminismului, dintre care amintim: *Oglinda arătată omului înțelept* a lui Nicolae Horga-Popovici, apărută la Buda în anul 1807; *Fabulele* lui Dimitrie Țichindeal (Buda, 1814)[398]; *Descrierea Americii* de J. H. Kampe (Tom I, Buda, 1816); *Elemente de filosofie, logică și etică* a lui Heneccius, în traducerea lui Eufrosin Poteca (Buda, 1829) la sfârșitul căruia a legat și *Arcului și triumfalu ridicatu în*

---

[388] În 1855, cartea se afla în posesia lui A. Jurma, ulterior a ajuns în Biblioteca „V. A. Urechia" din Galați, cf. G. Hâncu, *Cartea românească veche în biblioteca V. A. Urechia,* Galați, 1965, p. 28.

[389] Conform unei însemnări de pe coperta a III-a, cartea a fost achiziționată în timpul studiilor de la Pesta: „Această carte iaste a lui Ambrosie Jurma, școlari în Pesta 1840". Cartea l-a însoțit și în timpul studiilor de la Arad: „Szurma Ambros Theologus 844" (ultima filă liminară); „Ambrosie Jurma preparand și theolog în anno 844" (ultima filă liminară verso). Cartea se află la Biblioteca Central Universitară din București, cf. *Carte veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*, București, 1972, pp. 109-110.

[390] „Ambrosiu Jurma preparand 1842", la G. Hâncu, *op. cit.*, p. 103.

[391] În 1842 aparținea lui Ambrozie Jurma. *Ibidem*, p. 96.

[392] În 1846 aparținea lui A. Jurma, „teolog și preparand" care în 1853 era învățător în Răchita, apoi, în 1862, preot paroh în Bata. *Ibidem*, p. 114.

[393] „Ambrosiu Jurma pedagog în 1843", iar mai jos semnează „Preparandist". *Ibidem,* p. 102.

[394] „Ambrozie Jurma învățătoriu Răchita 1854". *Ibidem*, pp. 81-82.

[395] „Ambroziu Jurma paroh Batta 1855". *Ibidem*, p. 71.

[396] „Ambrosiu Jurma parohu Batta 1860". *Ibidem*, p. 71.

[397] În anul 1836 era în posesia lui Ambrozie Jurma, care a șters scrisul vechi, dar se mai putea vedea scrisul primului proprietar al cărții: „Iohanici Muntean - Lipova", *Ibidem*, p. 111.

[398] „Ambrosiu Jurma paroch Batta" (iscălitură și parafă), *Ibidem*, p. 86.

https://biblioteca-digitala.ro

semn de adencă recunoştinţie spre onoarea Magnificienţiei Sale Strelucitului Domn Consiliaru Constantin Ioanovici...(Lugoj, 1859)[399]. Cea din urmă carte fiind anexată la volumul lui Heneccius[400].

În bibliotecă se afla şi un *Miscelaneu* cuprinzând 42 de file (23,1 x 18,1) scris înainte de anul 1843 şi conţine texte religioase. Manuscrisul are mai multe însemnări făcute de Ambrozie Jurma[401]. La început, manuscrisul a aparţinut lui Dionisie Petouka[402] de la care ajunge în posesia lui A. Jurma în perioada când era „theologus primo cursus 1843".

Preotul Ambrozie Jurma deţinea atât manuscrise cât şi cărţi rare, poate peste o sută, unele practic necunoscute (*Răspuns la cârtire* al lui Petru Maior) achiziţionate, total sau numai parţial, de cunoscutul colportor şi bibliofil bănăţean, preotul Emilian Micu şi revândute lui Aron Densuşianu[403].

Preotul din Bata a mai avut un frate, pe Dionisie, şi el absolvent al Preparandiei arădene (1841-1842)[404]. Un exemplar din *Fabulele* lui Dimitrie Ţichindeal (Buda 1814) i-a aparţinut, ulterior ajuns în colecţiile Bibliotecii Centrale Universitare Bucureşti[405]. În fondul bibliotecii sale, preotul A. Jurma deţinea şi *Protocoale despre şedinţele Sinodului eparhial din dieceza Aradului* şi *Cuvântarea lui Ioan Meţianu, episcopul Aradului rostită cu ocazia instalării sale în scaunul episcopesc în Duminica Tomii* (1875)[406]. Putem

[399] Titlul complet este: *Arculu triumfalu redicatu în semn de adencă recunoşcinţie spre onoarea Magnificienţiei Sale strelucitului Domnu consiliaru Constantin Ioanoviciu Inspectorului şcoalelor normale româneşti din Voievodatul Serbescu şi Banatului Temeşianu, decoratu cu ordinulu de Cavaleru Franciscu Iosifu I cu ocaziunea Bineventarii Magnificienţii Sale la deschiderea prelegeloru metodice de corpului învеţiatorescu din districtul Lugosiului începutu în 3 septembrie 185,* Typ. Transifellner Wetzelu, Lugosiu, 4 p. *Ibidem*, pp. 124-125.

[400] *Ibidem*, p. 86, 92, 124-125.

[401] „Jurma Ambrosius theolog primo cursus 1843" (f. 14v); „Jurma Ambrosie theolog în Arad" (f. 23). *Catalogul manuscriselor şi scrisorilor din Biblioteca „V. A. Urechia"* (întocmit de Paul Paltanea), Galaţi, 1979, p. 69.

[402] „Scripsit Dioniszius Petouka diaconu" (f. 42v), *Ibidem*.

[403] Radu Ardelean, Pavel Vesa, *Legăturile lui Aron Densuşianu cu Emilian Micu*, în „Sargeţia", Deva, XXVI/2 (1995-1996), p. 186; R. Ardelean, L. Giura, P. Vesa, *op. cit.*, pp. 25, 30.

[404] T. Botiş, *op. cit.*, p. 436.

[405] De la p. 1 la p. 15 : „Această carte iestă a lui Jurma Dionizie prepărand în cursul..." (însemnarea se întrerupe); p. 484: „1836 aprilie 30. Să se ştie cum că în anul 1836 luna lui aprilie în 30 zile. Să se ştie cum cî în anul 1836 luna lui aprilie în 30 zile au fost forte frig cum şi neao au albit pământu de nee". *Carte veche românească în colecţiile Bibliotecii Centrale Universitare Bucureşti*, p. 160.

[406] *Protocoalele* şi *Cuvântarea* episcopului Ioan Meţianu, se păstrează în colecţia bibliofilă a inginerului Victor Miuţescu din Arad. Tipăriturile menţionate poartă o parafă rotundă şi semnătura preotului Ambrozie Jurma din Bata. Vezi: Delia Micurescu, *Un pasionat ocrotitor al cărţii româneşti: inginerul Victor Miuţescu*, în vol. „Preocupări culturale în Casa Cărţii", Arad, 2007, p. 158.

https://biblioteca-digitala.ro

presupune că deținea şi alte Protocoale sinodale tipărite în acea vreme, însă, din păcate, nu au fost încă depistate. Probabil şi acestea au ajuns pe la diferiți colecționari particulari.

Pe lângă preocupările din domeniul bibliofiliei, în activitatea preotului Ambrozie Jurma se remarcă şi preocupările pentru culegerile de folclor din zona de la sudul Mureşului. Este autorul *Cântării lui Murgu în 1848*, scrisă în stil „poporal" însă împănată cu multe neologisme. Subiectul este eliberarea lui Eftimie Murgu din închisoare după triumful revoluției de la Pesta. Fără a avea o valoare literară deosebită, reflectă totuşi o anumită sensibilitate care stăpânea elita intelectuală bănățeană la mijlocul secolului al XIX-lea. Cântarea a ajuns în posesia lui Aron Densuşianu prin intermediul preotului Emilian Micu. Tot prin intermediul lui Emilian Micu, A. Densuşianu intră în posesia mai multor manuscrise ale lui Ambrozie Jurma care cuprindeau culegeri de poezii „poporale" şi, poezii scrise în stil „poporal", peste 200 numai într-unul din manuscrise. Tot din colecția lui Jurma mai proveneau două variante din *Miorița*, una din Ardeal (ante 1848), cealaltă din Banat, din 1865. Deşi Aron Densuşianu se arăta entuziasmat de această „mununată baladă populară" şi o publică integral[407]. Mai târziu, Adrian Fochi afirmă că era o contrafacere a lui George Cătană[408]. Dar Cătană a publicat-o pe a lui numai după 10 ani, cunoştea pe cea din colecția lui Ambrozie Jurma, publicată de Aron Densuşianu, susținând că „varianta culeasă de mine e o variantă a aceleia şi se deosebeşte în unele puncet"[409]. Posibil ca şi Ambrozie Jurma să fi intervenit eventual la variantele obținute de la informatori.

Tot din colecția lui A. Jurma mai provenea o variantă din *Iovan Iorgovan*, ca şi *Lunile şi lucrările* şi *Cântecul pălincuței*, considerate de Aron Densuşianu ca unicat prin tematică, necesitând a le considera autentic populare. Acestea puteau mai degrabă să fie scrieri ale lui Jurma în stil „poporal", *Lunile şi lucrările* putând avea ca model *Munci şi zile*[410].

---

[407] Aron Densuşianu, *Notă* la *Miorița lae*, în „Revista critică literară", anul III, nr. 7-8-9, iulie-august-septembrie 1895, pp. 253-258.

[408] Adrian Fochi, *Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte*, Bucureşti, 1958, pp. 138-140;

[409] George Cătană, *Miorița. Baladă populară culeasă de...*, în „Luceafărul", anul IV, nr. 13-14, 15 iulie vechi/28 iulie nou, 1905, p. 278. Pentru preocupările sale folclorice vezi şi I. Taloş, *Începuturile interesului pentru folclorul românesc din Banat*, în „Studii de istorie literară şi folclor", Cluj, 1964.

[410] R. Ardelean, L. Giura, P. Vesa, *op. cit.*, pp. 76, 77.

https://biblioteca-digitala.ro

Suntem convinşi că cercetări ulterioare vor aduce noi informaţii privind viaţa, activitatea, biblioteca sa, poate şi alte scrieri ale preotului Ambrozie Jurma din Bata, care vor contribui la întregirea biografiei sale intelectuale.

În 1891, pe când avea vârsta de 68 de ani, fiind slăbit şi bolnav, prin preotul Ioan Miloşiu[411], tot din Bata, cere, instituirea unui preot capelan[412]. După numai un an, la 28 februarie 1892, în urma unui „morb greu şi îndelungat, fiind împărtăşit cu Sfintele Taine şi-a dat nobilul său suflet în mâinile Creatorului"[413].

Având în vedere faptul că în acest an se împlinesc 175 de ani de la naşterea preotului Ambrozie Jurma din Bata, prin contribuţia noastră, aducem un omagiu acestui slujitor al Altarului care prin întreaga activitate a dovedit că şi în Episcopia Aradului au existat clerici de mir în parohii din mediul rural cu preocupări cărturăreşti.

[411] Ioan Miloşiu a funcţionat ca preot în Bata între 1884 şi 1923. Este fiul lui Vichentie Miloşiu care în 1837 funcţiona ca preot în Bata. Preotul V. Miloşiu, în 1837, pe filele unui *Ceaslov*(Bucureşti, 1767), făcea următoarea însemnare: „Popa Vichentie Milo(ş)iu am cumpărat această carte în luna în 2 zile '837". G. Hâncu, *Cartea românească veche în biblioteca V. A. Urechia*, p. 114.

[412] „Nr. 1969/891. Preaonorate Domnule! Rugarea parohului Ioan Miloşiu din Bata în afacerea capelaniei cerute de parohul Ambroziu Jurma de acolo, se transpune P(reaonoratei) D(omniei)tale în înţelesul decisului de la 1/23 martie a. c. nr. 113/891 spre ulterioara procedare. Arad din Şedinţa consistorială de la 31 mai 1891 din încredinţarea Prea Sfinţiei Sale Dlui Episcop Diecesan I. Goldiş protosincel. Veneratului Domn Voicu Hamsea protopresviter în Lipova". A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Lipova*, dosar 3, f. 79.

[413] „Necrolog. Confratele nostru Ambrosiu Jurma paroh în Bata, după un morb greu şi îndelungat, fiind împărtăşit cu stele taine şi-a dat nobilul său suflet în mâinile Creatorului în 28 febr. v. în etate de 69 ani după un serviciu la altarul Domnului de 38 ani. Rămăşiţele pământeşti s-au depus spre odihnă veşnică Dumineca în 1 martie v. în cimitirul din Bata. Serviciul funebralu s-a săvârşit prin părintele Voicu hamsea asistat de 10 preoţi şi mai mulţi învăţători, în prezenţa credincioşilor noştri din Bata şi a unui public ales şi numeros din împrejurime. La finea serviciului, părintele protopop ţinu o cuvântare potrivită în care schiţă viaţa defunctului. Pe defunctul îl jelesc fiica sa Domnica măritată Cărăbaşiu notariu în Bata, rudeniile şi întreaga comună bisericească din Bata. Fie-i ţărâna uşoară şi memoria binecuvântată". „Bis. şi Şc.", anul XVI, nr. 10, 8/20 martie 1892, p. 79; Informaţii despre moartea lui au fost publicate şi în „Familia", anul XXVIII, nr. 16, 19 aprilie/1 mai 1892, p. 192.

https://biblioteca-digitala.ro

18.

Arhimandritul Andrei Alexandru Papp

(1825-1878)

În *Colecția de documente* a Arhivelor Naționale, Direcția Județeană Arad[414], într-un dosar cu mai multe cuvântări ocazionale, se află una nedatată şi nesemnată, scrisă şi rostită de „vicariu episcopesc" al Aradului cu prilejul alegerii noului preşedinte al Consistoriului eparhial ortodox român de la Oradea.

După lecturarea cuvântării, putem să ne dăm seama cine este acest „vicariu episcopesc" care - aşa după cum reiese din text - şi-a desfăşurat activitatea sub trei episcopi: Procopie Ivaşcovici (1853-1873), Miron Romanul (1873-1874) şi Ioan Meţianu (1875-1898). Cel din urmă, înainte de a fi ales episcop al Aradului, în anii 1874-1875, a funcţionat ca preşedinte al Consistoriului eparhial de la Oradea. După alegerea lui I. Meţianu ca episcop, în locul său a fost ales arhimandritul Andrei Alexandru Papp (1825-1878), căruia îi aparţine cuvântarea despre care am amintit şi pe care o vom reproduce în *Anexă*. Un om de o înaltă ţinută morală şi de o aleasă pregătire teologică.

Despre personalitatea complexă a arhimandritului Andrei Alexandru Papp, avem puţine date, doar cele publicate de Teodor Botiş în monumentala lucrare închinată celor două focare de cultură din Arad, Preparandia şi Institutul Teologic[415], de care ne vom folosi în continuare pentru a schiţa în linii generale viaţa şi activitatea sa.

[414] Dosar nr. 52, filele 40-52.

[415] *Istoria Şcoalei Normale (Preparandiei) şi a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, pp. 372, 535, 548, 661, 695. Ne vom folosi şi de necrologul publicat în „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 23, 4/16 iunie 1878, p. 177.

https://biblioteca-digitala.ro

S-a născut în anul 1825 la Oradea, în casa notarului consistorial Florian Papp, primind la botez numele de Alexandru. Mai avea încă cinci fraţi, care, în 1835 erau orfani de tată care între timp a trecut la cele veşnice. Şcoala elementară a absolvit-o în Oradea unde a început şi studiile gimnaziale pe care însă nu le-a putut termina din motive pecuniare. Acesta este motivul pentru care, la 15 martie 1835, Comunitatea ortodoxă din Oradea ruga pe mitropolitul Ştefan Stratimirovici (1790-1837) să primească pe cei şase orfani rămaşi după moartea notarului consistorial Florian Papp, pe cheltuiala *Fondului naţional şcolar*, care atunci învăţau la şcoala românească din Velenţa („nunc in Varad Velencze Daco-Romana schola"). Chiar dacă la început răspunsul Mitropoliei de la Carloviţ a fost negativ[416], se pare că până la urmă cererea comunităţii orădene a fost aprobată. Numai aşa se explică faptul că Alexandru a terminat cursurile gimnaziale la Carloviţ. După absolvirea cursurilor gimnaziale, urmează Ştiinţele juridice în oraşul natal, apoi cursurile Institutului Teologic din Arad pe care le-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1857-1858.

După absolvirea studiilor clericale, în 1858 este numit notar la Consistoriul eparhial din Oradea de unde, după numai câţiva ani, este transferat la Consistoriul eparhial din Arad, numit în aceeaşi funcţie. La începutul anului şcolar 1861-1862 este numit profesor secundar, iar din 1869 profesor titular la Institutul Teologic arădean, în locul profesorului Miron Romanul, numit în funcţia de preşedinte al Consistoriului eparhial de la Oradea. La Institutul Teologic şi-a desfăşurat activitatea alături de Iosif Goldiş şi Constantin Gurban, alte două personalităţi ale Bisericii şi culturii din părţile arădene.

În 1861 şi 1862, având sprijinul episcopului Procopie Ivaşcovici al Aradului (1853-1873) s-a numărat, alături de alţi intelectuali arădeni, Antoniu Mocioni, Miron Romanul, dr. Atanasie Şandor, Ion Arcoşi, Ion Popovici-Desseanu, Lazăr Antonescu, la acţiunea pentru înfiinţarea *Asociaţiei naţionale arădene pentru cultura poporului român*[417].

Odată cu venirea la Arad, Alexandru Papp intră în cinul monahal primind numele de Andrei, fiind tuns la mănăstirea Hodoş-Bodrog, urcând, pe rând, treptele ierarhice monahale, de la ierodiacon până la arhimandrit (1875). De menţionat, că după plecarea lui Miron Romanul ca mitropolit al

[416] Gh. Liţiu, *De la începuturi până la reînfiinţarea Episcopiei ortodoxe române a Oradiei*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei ortodoxe române a Oradiei în ultimii două sute de ani", Oradea, 1984, p. 82.

[417] V. Popeangă, *Activităţi şi instituţii culturale în Eparhia Aradului*, în vol. „Episcopia Aradului. Istorie. Viaţă culturală. Monumente de artă", p. 215.

https://biblioteca-digitala.ro

Ardealului, Andrei Alexandru Papp se numără între cei trei candidați la scaunul eparhial al Aradului. În şedința din 3/15 februarie 1875, vicarul episcopal de la Oradea, Ioan Meţianu obține 43 de voturi, Andrei Al. Papp numai un vot, la fel ca şi arhimandritul Nicolae Popea[418].

În conformitate cu & 118 din *Statutul organic*, Sinodul eparhial arădean, în şedința din 12/24 aprilie 1874, prin concluzul nr. 121, asesorul consistorial, protosinghelul Andrei Papp a fost numit vicar al Consistoriului eparhial de la Arad[419]. La 1 noiembrie 1874, episcopul Miron Romanul al Aradului (1873-1874), aducea la cunoştința protopopilor, preoților şi credincioşilor despre noua numire. După numai un an, acelaşi Sinod eparhial, în şedința din 23 aprilie/5 mai 1875, îl alege ca preşedinte al Consistoriului din Oradea, în locul fostului preşedinte Ioan Meţianu, ales între timp episcop al Aradului. Plecând la Oradea părăseşte si catedra de la Institutul Teologic, în locul său fiind numit tânărul Vincențiu (Vasile) Mangra, viitorul mitropolit al Ardealului (1916-1918).

În calitatea pe care o deține la Oradea, a căutat să ducă mai departe munca începută de Miron Romanul şi continuată de Ioan Meţianu, viitorul episcop al Aradului, apoi mitropolit al Transilvaniei, reorganizând sistemul bisericesc şi şcolar din Bihor pe temeiul *Statutului organic*. Are evidente merite în consolidarea acestor aşezăminte naționale într-o regiune unde presiunea deznaționalizării a fost deosebit de puternică.

În timpul său, românii bihoreni, alături de cei din întreaga Transilvanie, iau parte la acțiunea de strângere de ajutoare pentru frații lor de peste Carpați care luptau la Plevna şi Vidin pentru câştigarea independenței României. Cu toată opoziția autorităților civile față de acțiunea de colectare pentru sprijinirea armatei române, colectele s-au făcut de către femei, preoți şi învățători. Vicarul consistorial A. Papp a donat suma de 500 florini. Cu acest prilej, agenții stăpânirii s-au îndreptat spre clădirea Consistoriului eparhial şi au aruncat cu pietre în ferestre fără ca poliția să intervină[420].

Arhimandritul Andrei Alexandru Papp a fost o figură distinsă a clerului ortodox român din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. A fost o personalitate de o înaltă pregătire teologică şi culturală, aşa după cum reiese şi din cuvântarea pe care o publicăm în *Anexă*. Pe lângă limba română

[418] „Lumina", anul IV, nr. 5, 6/18 februarie 1875.

[419] A. N. D. J. Arad, *Fondul Ştefan Crişan*, dosar 21 (1869-1883), f. 62. Circulara din 1 noiembrie a episcopului Miron Romanul.

[420] Gh. Liţiu, *Biserica ortodoxă română din eparhia Oradea din veacul al XVIII-lea până în zilele noastre*, în vol. „Trepte vechi şi noi de istorie, cultură şi viață bisericească în eparhia Oradiei. Mărturii-Evocări, Oradea, 1980, pp. 173-174.

https://biblioteca-digitala.ro

cunoştea şi limbile latină, greacă, germană, sârbă şi maghiară. Cu înclinaţii spre cultură, în timpul vieţii a reuşit să-şi formeze o frumoasă bibliotecă, pe care spre sfârşitul vieţii o donează Institutului Teologic din Arad. Pentru alumneul diecezan arădean a lăsat o casă şi o grădină cu vie în Arad-Gai, în valoare de 2 000 florini iar Fondului preoţesc suma de 300 florini. Pe când avea vârsta de numai 53 de ani, la 26 mai 1878, a trecut la cele veşnice[421].

Arhimandritul Andrei Alexandru Papp a fost caracterizat ca „unul dintre caracterele puţine care n-a cerut nici rangu, nici gloria în viaţă. El este tipul modestiei ce trebuie să caracterizeze persoanele ce îmbrăţişează cariera sacerdotală"[422].

Anexă

Unul dintre cele mai frumoase drepturi constituţionale garantate Bisericei noastre prin lege, este dreptul alegerii, dreptul de a da votul acelui individ, despre care se crede că în sfera de activitate ce-i prescrie noua poziţie va conduce şi reprezintă Biserica cu demnitate.

Votul Sinodului nostru eparhial mă îndreptăţeşte astăzi şi pre mine a păşi înaintea D(omnii)lor voastre în calitatea de **vicariu episcopesc** (n. n. sublinierea aparţine autorului cuvântării) şi preşedinte al acestui Consistoriu orădan din vechea eparhie văduvită prin moartea episcopului Inocentiu la anul 1695[423].

Biserica – după definiţia lui Ioan Gură de Aur – este corabia sântă; catargul ei ce-şi înalţă gloriosul său vârf până la ceriu, este vindecătoriul lemn al crucii, e pe care vâlvăesc vânturile învăţătoare evanghelice, unflate de aburarea Duhului Sânt; cârma ei este credinţa , anghira speranţei proprietarul Iisus Christos, cârmaciul Petru cu ceilalţi Apostoli pre cari îi înlocuiesc archiereii; vâslaşii sau...*) statorii la comanda cârmaciului sunt preoţii, călători sunt corurile credincioşilor, carii prin viforosul ocean al acstui timp, plutesc cătră limanul unei vieţi mai fericite.

Oare ce ar cugeta călătorii nainte de plecarea trenului, sau pe mare nainte de plecarea corabiei - când li s-ar spune că respectivul conducător sau căpitan de vapor nu dă destulă garanţie prin capacitatea şi experienţele sale? Fără îndoială mai bucuros s-ar întoarce toţi înapoi decât să-şi espună interesele şi viaţa unei conduceri...*).

Prototipul Bisericii este corabia lui Noe şi marea responsabilitate a conducătorilor ei.

---

[421] În locul său, la conducerea Consistoriului eparhial ortodox român de la Oradea a fost luat de arhimandritul Ierotei Iosif Beleş (1880-1892).

[422] „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 23, 4/16 iunie 1878, p. 177.

[423] Probabil se referă la episcopul Efrem Banianin, amintit ca episcop ortodox al Oradiei la 4 martie 1695, care însă neacceptând unirea cu Biserica Romei se stabileşte la Buda.

*) Textul este ilizibil.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi dacă după sintele canoane peste tot e mare responsabilitatea preotului înaintea lui D(umne)zeu şi a oamenilor pentru sufletele date lui spre păstorire; adecă e mare responsabilitatea protopopului cărui îi sunt submanuaţi casa minţii - precum esperienţa ne arată - mare rol are simţul inimei preadeseori preocupate. Dreapta ce biserica lui Pavel apostolul ne învaţă: „Voi fraţilor va fi chemare la libertatea voastră de pretat şi de muşcaţi unul pe altul, căutaţ să nu vă nimiciţi" (Gal. V, 13, 15). „De ridicăm noi armele unul asupra altuia - zice Chrisostomu - nu e trebuinţă să mai ia diavolul parte la perderea noastră" (Cuv. VIII) şi cu drept cuvânt, căci statul bisericesc nu cunoaşce decât principii eterne cu totul diferite de ale Statului civil, care după împrejurări sunt temporale şi nestatornice ca direcţiunea vântului împreună cu partidele conduse de ele.

Vedem cu durere în cea mai deaproape Biserică sororă (sârbească) tristă stare urmată din ceva şi interese personale, şi eu ca memento îmi permit a observa că „ferice de cei ce pot învăţa din patimile altora!"

Să ascultăm glasul Bisericii carea ca o mamă bună chemându-me la întrunire ne zice: „Veniţi de luzaţi toţi duhul înţelepciunii, duhul înţlegerii, duhul temerii de Dumnezeu".

După ce Biserica noastră ortodoxă română a petrecut secli întregi plini de suferinţă; după ce i s-a rupt autonomia, fiind tot mai mult despoiată de libera întrebuinţare a drepturilor sale, apăsată şi maltratată sub influenţa străină abia mai rămânându-i atâta răsuflare cât să poată striga cu striga oarecând slăbănogul de la scăldătoarea oilor: „Doamne nu am om" – timpul de tristă memorie a trecut; şi să nu săuităm, că acum avem, o constituţiune bisericească[424] demnă de invidie; o constituţiune cu menire de a fi pururea paladiul religiei şi romanităţii noastre; o constituţiune câştigată prin zelul din lupta armonică a antecesorilor noştri; o fortăreaţă care în contra eventualelor afaceri externe cară şi numai cu aceleaşi arme prin zelul şi lupta noastră armonică se poate asena şi susţine. Un bine D. Dlor condeputaţi a cărui mişcare uşoratică din orice interese particulare, cu drept cuvânt mi-ar atrage blăstămul următorilor noştri.

Istoria ne arată că nimic nu duce ma iute la ruină decât ambiţiunea fără cumpăt a conducătorilor şi abusul de drepturile câştigate. Dovadă avem că ambiţiunea nobilă personificată la romani, din vechime avea Biserica şi cultul său cuvenit; ce însă ulterior prin fapte joisnice de consesia decodând, a încetat cu cultul său împreună.

Apoi când prin conducătorii imperiului roman şi prin fruntaşii Bisericei creştine momiţi de duhul ambiţiunei şi al lăcomiei, s-au spart unitatea în stat şi Biserica şi şi-au început demoralizatoarele certe interne; atunci pentru reculegerea statului roman zadarnic a fost eroismul legiunilor lui Traian, zadarnic pentru restabilirea unităţii creştine fanatismul espediţiunilor cruciate.

„Fiţi una, precum şi eu cu Tatăl suntem una" a dis Christos învăţăceilor săi postoli; să fim şi noi Domnilor una, preoţii şi credincioşii unui protopopiat; cu

[424] Este vorba de *Statutul organic*.

https://biblioteca-digitala.ro

atâta e mai mare rpsonsabilitatea episcopului, respective a vicarului episcopesc. Starea Bisericei de astăzi este starea corabiei când e marea agitată. Trebuie să răscumpărăm respective să întrebuinţăm bine vremea, că zilele rele sunt – zice apostolul.

După a mea modestă părere astăzi un conducătoriu numai aşa va pote sta la înălţimea chemărei dacă pe lângă calificaţiune va pote sta la înălţimea chemărei dacă pe lângă calificaţiunea va ave rutină de a sci conduce şi păstra corabia Sântei Biserici cu toate părţile ei nevătămate; va ave tactul de a susţine pacea şi buna înţelegere între călători; în urmă va fi înţelept şi precaut de-a paraliza vânturile ameninţătoare din afară.

Numai prin această modalitate modalitate şi cu aceste mijloace cred eu a pote recompensa votul ce mi l-a dat Sinodul eparhial.

Ca vicariu simplu mi-am câştigat...*) sub trei prelaţi, căpitani ai sântei corăbii: la fericitul episcop Ivacicovici am studiat noblețea inimei; la înaltpreasfinţitul episcop, deja mitropolit M. Romanul am admirat fermitatea caracterului; la preasinţia sa dl. episcop actual al nostru neobosita activitate armonică de merite nepieritoare pentru eparhie.

Aceste trei virtuţi sunt şi trebuie să fie idealurile unui conducătoriu în Biserică, deşi precum temperamenturile anevoie le pote ave omul pământean întrunite în integritatea lor.

Vă declar Dlor că programul meu este lucrul, lucrul în scopul religiozităţii, a culturei şi a bunei înţelegeri; va să dică: lucru este înaintarea credincioşilor în credinţa dobândită de la strămoşi; lucru de a ridica şcoalele nu numai la nivelul prescris de lege, dar a le pune în stare paralele cu şcoala de altă confsiune; lucru pentru buna înţelegere, atât între noi înşine cât şi în coatingere cu ceilalţi cetăţeni ai patriei comune.

Voesc cu bunăvoinţa Dvoastră a vorbi ceva despre Biserică şi şcoală:

Viaţa este o punte îngustă deasupra unei prăpastii; şcoala merge înainte de ne luminează calea ca să nu rătăcim; Biserica ne ţine de mână ca să nu ne pierdem echilibrul şi să cădem în prăpastie.

Această asemănare o făcui ca să accentuez că Biserica şi şcoala una de alta nu pot fi despărţite.

[.....][425]

întru susţinerea şi dezvoltarea drepturilor noastre autonomice precum au fost una nemuritorii noştri antecesori întru recîştigarea acelora şi atunci putem fi siguri că această fortăreaţă scumpă şi tare nici porţile iadului nu o vor birui.

Precum în general de la început singur pe unitatea şi bună înţelegerea Apostolilor s-a bazat şi edificat Biserica universală a lui Christos, aşa în special şi acum în ierarhia şi eparhiile noastre numai unitatea şi buna înşelegerea mandatarilor poporului coaducaţi în congrese şi sinoade ne garantează susţinerea şi înflorirea Bisericei noastre ortodoxe române.

[425] Lipseşte fila 47.

https://biblioteca-digitala.ro

Mântuitorul Chirstos, unicul cap adevărat şi învăţătoriu al Bisericei a asemănat Biserica sa cu o corabie sântă care plecând pe marea vieţii, câte odată întâmpină nenoriciri ce-i ameninţă chiar existenţa ei; fiii Bisericii, bravii corăbieri însă nu deznădăjduiesc, ci cu credinţa neclintită se luptă în direcţiunea ducătoare la portul mântuirii.

Ma cugetând şi la profestica admonisiune analoagă, ce nemuritorul Horaţ din precauţiune prin alegorie a dat republicei romane, când acesta era acenintată prin certele interne, dicând: „o navis referent in mane te novi fluctus quid fortiter accupa portum...etc" – fie-mi permis şi mie din locul acesta a observa, că nici Biserica, sânta noastră corabie, fără credinţă în Dumnezeu, fără iubire reciprocă şi speranţă în viitoriu, simbolizate prin ctargul, anghina şi compasul corabiei, nu se poate susţine temperaturilor ameninţătoare timpurilor.

Cu bucurie vă salut dară Domnilor condeputaţi sinodali şi vă rog ca în decursul dezbaterilor, după chemarea sântă ce o aveţi, postpunând ambiţiunea personală şi orice interese particulare, să ne concentrăm privirile la cauzele ce ne stau înainte şi să le pertractăm cu obiectivitatea şi seriozitatea cuvenită reprezentanţilor unui popor care şi după descendinţa şi justele sale aspiraţiuni cu drept cuvânt este chemat a fi factor însemnat în cununa popoarelor de diferite confesiuni[426].

Doamne Dumnezeul nostru, carele cu negrăită bunătate şi înţelepciunea Ta ai păstrat neamul nostru şi asemenea poporului celui oarecând ales l-ai condus prin pustietatea ispitelor şia suferinţelor seculare. Izvorule al înţelepciunii, învaţă-ne cum se cuvine, şi ce trebuie să grăim şi să lucrăm? Dă gândurilor noastre duhul înţelepciunii Tale, Duhul înţelegerii dăruieşte-l nepriceperii noastre, umbreşce faptele noastre cu duhul temerii de Tine. Depărtează de la noi toată vrăjmăşia şi patima, cfare întunecă sufletele şi le depărtează de la lumina adevărului Tău, căci precum Ap. Iacov dice „unde este pizmă şi prigonire acolo este neorînduială şi tot lucrul meu" „Fă ca vânturile strămpşeşci: credinţa, dragostea şi nădejdea să înfierbânte in inimile cele rătăcite ale multora şi să ne deştepte întrunele cucernicii şi devotamentul cătră învăţăturile cele mântuitoare aduse pe pământ de la Tine prin Fiul Tău Iisus Christos când a întemeiat Sânta Biserică a Ta pe pîmânt". Inspiră pe aleşii văduvitei noastre eparhii arădene ca să fie întru adevăr organe binecuvântate, lucrăroare numai spre binele ei şi spre lauda neamului Tău[427].

[426] Filele 40-50.

[427] Filele 51-52 cuprind o *Rugăciune* prin care se cere lui Dumnezeu să lumineze minţile deputaţilor eparhiali.

https://biblioteca-digitala.ro

19.

Preotul bibliofil Nicolae Butariu din Bodeşti

(1843-1890)

I. Câteva repere istoriografice

Din rândul clericilor cărturari care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au fost pătrunşi de ideile progresiste şi care s-au angajat plenar în opera patriotică de înălţare a poporului român iniţiată de corifeii Şcolii ardelene, face parte şi preotul Nicolae Butariu din Bodeştii (jud. Arad). Personalitatea complexă a acestui preot-cărturar, bibliofil şi publicist, dar mai presus de toate un „luminist naţionalist", deşi prezentă prin referinţe repetate în unele cercetări privind istoria mişcării naţionale a românilor din Ţara Zărandului (Teodor V. Păcăţan[428], Silviu Dragomir[429]), încă nu a generat o tratare mai cuprinzătoare a faptelor care l-au făcut cunoscut.

Primul istoric arădean care îi închină câteva pagini este nepotul său, profesorul Traian Mager de la Şcoala Normală din Arad, care în 1936 publică studiul *Preotul Nicolae Butariu (1844-1890)* în revista arădeană „Hotarul" (anul III, nr. 6, iunie, 1936, pp. 94-96) pe care în va republica şi în volumul *Ţinutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*. Partea a III-a (Arad, 1937, pp. 117-126). Este prima încercare de a contura, în linii generale, un profil intelectual al distinsului cleric.

[428] *Cartea de aur sau luptele politice-naţionale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. V, Sibiu, 1909.

[429] *Ioan Buteanu*, Bucureşti, 1928.

https://biblioteca-digitala.ro

La acestea se adaugă şi contribuţiile personale. În 1986, în urma descoperiri catalogului bibliotecii, în studiul intitulat: *Preotul Nicolae Butariu (1843-1890)*, publicat în revista„Mitropolia Banatului" din Timişoara (anul XXXIX, nr.1 din 1989, pp. 87-95), am încercat să conturăm mai amplu personalitatea sa, făcând şi o prezentare sumară a bibliotecii[430]. O prezentare mai amănunţită a bibliotecii am făcut în studiul: *Catalogul bibliotecii unui preot de sat din secolul al XIX-lea*, publicat în „Aradul cultural" (decembrie 1998, pp. 72-73). Despre activitatea culturală şi de bibliofil al lui Nicolae Butariu ne-am ocupat şi în lucrarea *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, apărută la Cluj-Napoca în 2006 (pp. 394-396).

În 1991, Gheorghe Ţârcuş publică studiul: *Nicolae Butariu (1844-1890), luptător pentru drepturile românilor zărăndeni* („Altarul Banatului", anul II/XLII, Serie nouă, 1991, nr. 7-9, pp. 122-128), necunoscând studiul nostru din 1989, încearcă şi el o reconstituire a vieţii şi activităţii preotului Nicolae Butariu.

Demersul de faţă este o încercare de a pune în lumină ilustra personalitate clericală din Bodeşti care a trudit cu râvnă pilduitoare şi folos pe altarul mişcării naţionale şi a culturii româneşti.

II. Originea, şcolile şi intrarea în viaţa publică

Nicolae Butariu s-a născut la 5 ianuarie 1843[431] în casa lui Lepădat[432] şi Maria Butariu, agricultori din satul Bodeşti[433], nu departe de parohia

[430] Personalitatea sa a făcut şi tema comunicării: *Preotul bibliofil Nicolae Butariu din Bodeşti (jud. Arad) şi Academia Română*, prezentată de noi la Sesiunea de comunicări ştiinţifice „Biblioteca Academiei Române. 1867-1997. Sesiunea ştiinţifică omagială", Academia Română, Bucureşti (25-26 septembrie 1997).

[431] În *Testimoniu scolastic* este menţionat anul naşterii 1843 (cf. A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 141/1865*, doc. 373, f. 8-9), iar de pe crucea de la mormântul său şi din studiile publicate de Traian Mager reiese că ar fi fost născut în 1844. Cf. Tr. Mager, *Preotul Nicolae Butariu (1844-1890)*, în „Hotarul", anul III, nr. 6, iunie 1936, p. 94. Noi luăm în considerare anul menţionat de *Testimoniu şcolastic*, fiind un document original.

[432] Lepădat Butariu era fiul preotului Nicolae Butariu, amintit în anul 1831 când s-a pictat biserica de lemn din Bodeşti. Deasupra uşii naosului în interioir se afla inscripţia: „Zugrăvitu-sa această s. biserică în anul 1831 şi prin stătuinţa protopopului din Hălmagiu Nicolae Adamovici şi paroh Butar Nicolae şi chitori Butar Lazăr, Butar Petru, Sida Toader, Lupei Nicolae. Zugrav Ioan Demetrovici", cf. P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, p. 584.

[433] Satul Bodeşti este aşezat pe marginea stângă a drumului naţional Arad-Brad, fiind învecinat cu localitatea Vârfurile, la dreapta cu Leasa, Leştioara şi apoi Hălmagiu, iar în stânga Mermeşti, Cristeşti şi Băneşti. Satul este amintit în documente în 1441 (*Bodyfalva*, 1525

https://biblioteca-digitala.ro

Hălmagiu, din protopopopiatul cu acelaşi nume[434]. Tatăl său era fiul preotului Nicolae Butariu din Bodeşti, sub care, în anul 1831, biserica de lemn a satului a fost împodobită cu o frumoasă pictură[435].

Crescut şi educat sub influenţa bunicului său dinspre tată, preot în Bodeşti, tânărul Nicolae, după absolvirea a patru clase gimnaziale în Hălmagiu[436], cu adâncă sete de cunoaştere, urmează curusurile Preparandiei din Arad pe care le-a absolvit în anul şcolar 1861-1862. La recomandarea protopopului Petru Moldovan[437] al Hălmagiului, urmează cursurile teologice, pe care le-a absolvit, cu rezultate foarte bune, la sfârşitul anului şcolar 1864-1865[438]. Şcolile urmate la Arad, au plămădit un teolog eminent cu un solid bagaj de cunoştinţe, cu aplecare spre carte, fiind influenţat de o pleiadă de profesori ca: Alexandru Gavra (1797-1884), Andrei Alexandru Papp (1825-1878), Miron Moise Romanul (1828-1898), viitorul episcop al Aradului (1874), mai apoi mitropolit al Ardealului (1874-1989). Între colegi, la Preparandie, i-a avut pe Andrei Văţian din Obârşia de pe valea Mureşului, tatăl viitorului protopop Traian Văţian al Aradului şi profesor la Institutul Teologic; George Lupşa, viitor preot în Dieci şi ginere al preotului profesor Ioan Rusu de la Preparandia arădeană, apoi paroh în Arad; Petru Hălmăgean din Crocna ce provenea dintr-o adevărată „dinastie" de clerici ortodocşi.

Imediat după absolvirea cursurilor Preparandiei din Arad, se căsătoreşte cu Ana, născută tot Butariu[439], împreună având două fete (Amalia, moartă de tânără şi Elena[440], căsătorită cu învăţătorul Petru

(*Bogyesthfalva*). Numele satului vine de la Bodea, familie dispărută, dar a cărei nume a rămas până astăzi în crângul *Valea Bodii. Butarii* se îndeletniceau cu confecţionatul de butoaie pe care le transportau la târguri pentru a fi vândute.

[434] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 141/1865*, doc. 737, f. 3, 8

[435] Tr. Mager, *Ţinutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, partea a III-a, Arad, 1937, p. 125. Bunicul lui Nicolae Butariu a fost spânzurat de unguri în anul 1848, cf. Grigorie Comşa, *Ortodoxia şi românismul în trecutul nostru*, Arad, 1933, p. 139.

[436] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 17/1872*, doc. 454, f. 5v-6.

[437] Despre el vezi: Vasile I. Buta, *Un om uitat: protopresbiterul Petru Moldovan (1814-1868)*, în „A. B.", anul X (XLIX), serie nouă, nr. 7-9, 1999, pp. 122-133; P. Vesa, *op. cit.*, p. 551.

[438] A. E. O. R. Arad, *grupa I, dosar 141/1865*, doc. 737, f. 8-9; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 456, 699.

[439] Ana Butariu era fiica lui Mihaiu Butariu (se zice a că a trăit 120 de ani) şi Dorea Leucean (din Leauţ), şi a mai avut fraţi pe: Lazăr, Ilie, Mihai, Maria, Anuţa şi Trina. Ilie a avut pe Traian, George, Nasta şi Chiva. Traian, căsătorit cu Anuţa Moţica (din Leştioara) au avut pe: dr. Miron Butariu avocat în Arad şi pe Ioan, agricultor în Bodeşti. Cf. Tr. Mager, *op. cit.*, III, p. 126.

[440] Elena Butariu s-a născut în anul 1863 şi a trăit 78 de ani, a murit în Bodeşti la 21 septembrie 1941. A fost căsătorită cu învăţătorul Petru Mager. Este reprezentata tipică a unei străvechi elite de preoţi-ţărani, nepărăsindu-şi satul de la naştere până la moarte, ea fiind timp

https://biblioteca-digitala.ro

Mager[441]) şi un băiat[442]. În luna iunie a anului 1865, pe când se afla în cursul al III-lea ca teolog la Arad, atât credincioşii din Bodeşti, cât şi cei din filia Mermeşti, îl cer să le fie hirotonit ca preot. Urmare raportului nr. 161/1865 al protopopului Petru Moldovan, la 12 septembrie 1865 este hirotonit diacon iar la 19 septembrie, preot, prin punerea mâinilor episcopului Procopie Ivaşcovici al Aradului (1850-1873)[443].

După practica liturgică îndătinată, săvârşită în catedrala din Arad, la 15 octombrie 1865 a fost instalat în parohie de către protopopul Petru Moldovan, asistat de preoţii Maxim Popescu din Băneşti şi Arsenie Ţârcuş din Hălmagiu, după cum însuşi preotul Nicolae Butariu mărturiseşte într-o însemnare făcută pe filele unei *Evanghelii,* aflată odinioară în strana bisericii din Bodeşti[444].

Absolvent al celor două focare arădene de cultură, răsărite dintr-o puternică şi seculară tradiţie naţională, preotul Nicolae Butariu a fost format

---

de peste o jumătate de veac în acel sat de munte susţinătoarea şi îndrumătoarea tradiţiei, a cinstei şi a omeniei omeneşti. Au avut şase copii: pe Traian Mager, profesor la Preparandia din Arad şi autorul cunoscutei monografii *Ţinutul Hălmagiului*; dr. Aurel Mager, medic; dr. Romulus Mager, magistrat; Cornel Mager, agricultor; Valeria, măritată cu preotul Gheorghe Constantin în Braşov şi Silvius Mager, notar în Pecica. Cf. Tr. Mager, *Ţinutul Hălmagiului*, III, p. 126; „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 39, 28 septembrie 1941, p. 324. „Leagănul Magereştilor este Vidra (pl. Hălmagiu), formată din familiile: Petrişor (56), Mager (47), Mihuţa (23), Gârgariu (10), Todor, Todorel (9), Ilica (9) şi încă alte şapte neamuri mai mici, imigrate (12). (Parantezele arată numărul proprietarilor funciari în situaţia de la 1866 conform cărţii funduare)". În familia Mager, din care se trage protopopul Traian Iulius Mager (1865-1909), tatăl episcopului Andrei Magieru, erau şapte fraţi, unii mergând gineri. Dintre aceştia Ioan Mager (1839-1907) s-a căsătorit în Lazuri cu Maria Coiu (1843-1908), având cinci copii: Petru Mager, învăţător; Ioan (copiii Aurel, notar în Şomoşcheş, Petru, funcţionar în Arad şi alţi trei acasă); George; Anuţa; Rozalia. Cf. Tr. Mager, *op. cit.*, III, p. 125, nota 3. Pentru genealogia Magereştilor vezi şi: Viorel Nan, *Profesorul Traian Mager*, în „A. B.", anul III (XLII), 1992, nr. 1-3, pp. 86-92.

[441] Petru Mager (1862-1923) a studiat două clase gimnaziale la Beiuş (1875-1877), apoi Preparandia din Arad (1877-1880). A fost învăţător în Lazuri, apoi în Bodeşti. S-a distins în domeniul pomiculturii, înfiinţând cele dintâi pepeniere de pomi fructiferi cultivând îndeosebi soiuri nobile de meri care s-au răspândit apoi în tot ţinutul. Înmormântat lângă socrul său Nicolae Butariu, crucea lui de marmoră, ridicată la 29 iunie 1931, are următoarea inscripţie: A(ci) o(dihneşte) r(obul) l(ui) D(umnezeu) Petru Mager, 13 XII 1862 – 15 XI 1923, învăţător în Bodeşti. Te pomenesc copiii tăi pentru creşterea ce le-ai dat: ai binemeritat să te pomenească şi concetăţenii pentrucă i-ai învăţat să cultive pomi. Pomeniţi-l, să-i fie ţărâna uşoară!", cf. Tr. Mager, *op. cit.*, III, p. 125-126, nota 3.

[442] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 17/1872*, doc. 454, f. 5v-6.

[443] *Ibidem*, doc. 737, f. 11; Idem, *grupa a III-a, dosar 17/1872*, doc. 454, Ioan Groza, *Descrierea preoţimei de religiunea dreptcredincioasă orientală, care se află în comunităţile proptopresviteratului Hălmagiu pe anulu 1871*, f. 5v-6.

[444] Tr. Mager, *op. cit.*, III, p. 118.

https://biblioteca-digitala.ro

în spiritul național al epocii şi în cel al luptei pentru drepturi sociale şi naționale ale românilor. Îşi începe activitatea în anul 1865, cu puțin timp înainte de încheierea pactului dualist (1867) şi a desfăşurat-o din plin în această epocă de pregătire spirituală a desăvârşirii unității de stat a poporului român, mişcare ce şi-a pus amprenta pe întreaga sa activitate culturală şi politică de mai târziu.

Remarcabila sa figură, aduce în lumină timpul zbuciumatei epoci de maximă tensiune a luptei de eliberare a românilor transilvăneni. El s-a dăruit propăşirii neamului românesc din părțile Hălmagiului, desfăşurând o susținută activitate culturală, bisericească şi politică pe aceste ținuturi. A desfăşurat şi o frumoasă activitate publicistică, cu articole de literatură bisericească şi alte chestiuni culturale şi naționale, fiind colaborator la unele periodice ale vremii, „Speranța"[445], „Lumina"[446], „Biserica şi Şcoala"[447], „Familia"[448], „Tribuna"[449].

Rămas văduv la numai 32 de ani, soția a trecut la cele veşnice în 1872, a trebuit singur să-şi crească şi educe copiii[450]. Greutățile vieții şi boala[451] cu care s-a confruntat în ultima parte a vieții, au determinat ca în 1890, la vârsta de numai 47 de ani şi „după un morb de trei săptămâni în 20 a l. c. încetă din această viață pământească, iară în 22 a l. c. (n. n. octombrie) rămăşițele lui pământeşti, spre eterna odihnă se aşezară în cimitirul din Bodeşti. După răposatul nu mai rămân nici văduva nici orfani"[452].

[445] *Chemarea preotului*, în „Speranța", anul I, nr. 4, 15/27 martie 1869, pp. 25-26; „Speranța", anul I, nr. 10, 15/27 iunie 1869, pp. 82-83.

[446] *Cum stăm cu şcoala şi cu învățământul popular?*, în „Lumina", anul II, nr. 7, 8/20 februarie 1873, p. 37.

[447] *Starea şcoalelor şi a învățământului în protopopiatul Hălmagiului*, în „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 51, 17/29 decembrie 1878, pp. 405-406; (în colaborare cu Filip Leuca şi Nicolae Joldea) *Apel către preoții din protopresbiteratul Hălmagiului*, în „Bis. şi Şc.", anul VII, nr. 5, 30 ianuarie/11 februarie 1883, pp. 35-38; *Meditațiuni despre biserică şi şcoli*, în „Bis. şi şc.", anul VII, nr. 12, 20 martie/1 aprilie 1883.

[448] *La fondarea unui teatru național*, în „Familia", anul V, nr. 38, 21 septembrie/3 octombrie 1869, pp. 445-446.

[449] *Scrisoarea deschisă a preotului Nicolae Butariu din Bodeşti insistând pentru crearea condițiilor necesare dezvoltării gimnaziului din Brad*, în „Tribuna", anul V, nr. 95, 28 aprilie/10 mai 1888, p. 378.

[450] A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 35/1874*, doc. 563.

[451] În anul 1870, episcopul Procopie Ivaşcovici hirotonea preot pe Toma Nicoară care îşi începe activitatea preoțească ca şi capelan pe lângă Nicolae Butariu, cf. Idem, *grupa III, dosar 17/1872*, doc. 454, f. 5v-6.

[452] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 387/1890*, doc. 4854, f. 1. Raportul protopopului Ioan Groza al Hălmagiului, care prin adresa nr. 258 anunța Consistoriul eparhial arădean despre răposarea preotului Nicolae Butariu.

https://biblioteca-digitala.ro

A fost înmormântat lângă altarul bisericii de lemn din Bodeşti, iar crucea de la mormântul său are următoarea inscripție: „Aci se odihnesc osemintele preotului Nicolae Butariu rep(osat) în etate de 46 ani, anul 1890 october 20. Fie-i țărâna uşoară!".

III. Militant naționalist

Specificul condițiilor politice din Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, îl constituie faptul că situația creată prin încheierea pactului dualist din 1867, nu a fost acceptată de majoritatea absolută a populației transilvănene, românii s-au opus tot mai puternic asupririi ce se înăsprea. Preotul Nicolae Butariu se număra şi el printre cei care nu voiau să recunoască hegemonia ungurilor pe care o combătea ori de câte ori avea ocazia, răscolind masele şi îndemnându-le la rezistență națională prin discursuri vehemente, ceea ce-i atrage ura autorităților.

În 1869, din inițiativa lui Dionisie Păscuțiu[453] din Arad, s-a adunat o sumă de bani pentru ridicarea la Gurahonț a unui monument la mormântul lui Ioan Buteanu, prefectul de la 1848. Festivitatea de inaugurare a monumentului s-a făcut la 10 septembrie 1869, la Gurahonț, în prezența unui număr considerabil de intelectuali români, în frunte cu foşti prefecți, protopopul Simeon Balint, Axente Sever şi „însuşi Avram Iancu apăru cu hainele-i zdrențoase, ca un simbol al tragediei neamului său". Festivitatea a început la orele 11 cu 50 de salve de tun, s-a cântat imnul național, apoi alte cântări naționale, după care, osemintele lui Ioan Buteanu au fost scoase din mormântul vechi şi aşezat sicriul în mormânt nou. Dionisie Păscuțiu, martor ocular la eveniment declara în revista „Federațiunea": „[...] era frumos şi pătrunzător a vedea mulțimea poporului român la serbarea aceasta cu câtă pietate ascultă cuvintele vorbitorilor, cum dorea a şti cum a fost acela, a cărui trup înainte cu 20 de ani spânzură de salcia deja dispărută? Şi când auzia din gurile oratorilor, că cine a fost şi pentru ce a suferit martiriu,

[453] Dionisie Păscuțiu (1825-1902) s-a născut la 1825 în Genetea (Bihor). A studia teologia şi dreotul, alternând profesiunile de profesor, protopop şi avocat. Dintre lucrările lui se remarcă cele filologice scrise în limba maghiară, în care se dovedeşte a fi un înfocat apărător al latinismului. A murit în anul 1902 la Nagyszombat, în Ungaria. Pentru amănunte vezi: Octavian Lupaş, *Dioniosiu Păscuțiu*, în „Hotarul", anul I, nr. 3, 1933.

https://biblioteca-digitala.ro

li se umpleau ochii de lacrimi. Plângeau mai vârtos cei ce au fost martori oculari la supliciu [...]"[454].

Cu această ocazie, preotul Nicolae Butariu, după cuvântările emoționante ale lui Simeon Balint, Mircea B. Stănescu[455] şi Ioniță Bădescu, în cuvinte alese a elogiat personalitatea lui Ioan Buteanu, patriotismul lui şi sacrificiul pe care l-a adus acest martir al românilor pe altarul de jertfă al națiunii sale. Impresionant a fost sfârşitul cuvântării. După ce a evocat amintirea lui Mircea cel Bătrân, Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, precum şi umbra răzbunătoare a lui Horia, a încheiat: „Deci fraților români, Ioan Buteanu a luptat pentru dreptate, libertate şi egalitate. El a căzut. Să începem şi noi acolo, să nu încetăm, între barierele legii, a susține lupta, a reclama dreptatea, egalitatea şi libertatea. Arma cuvântului este arma noastră, la care nu vom renunța niciodată şi dacă această armă a noastră nu va avea rezultatul dorit o vom lăsa fiilor noştri. Astfel blăstămul lor nu ne va urmări"[456].

Preotul Ioan Hălmăgean[457], fiind de față la această manifestație, îşi amintea, din cuvântarea lui Nicolae Butariu, „pasagiul în care acesta reliefând principiul libertății economice şi naționale a luptat prin revoluția de la 1848, zugrăvea poporului în mod foarte plastic iobăgia ungurească: cum țărăncile noastre purtând alvia cu copilul mic pe cap erau silite să meargă la lucrul câmpului pe moşia nemeşului, chiar la depărtare mare, în alt sat"[458].

---

[454] T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. V, p. 226.

[455] Mircea V. Stănescu (1841-1888) s-a născut în Arad, la 23 februarie 1841, de profesie avocat, el a fost unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai politicii şi culturii româneşti, la Arad. La 30 noiembrie 1888 a trecut la cele veşnice.

[456] T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. V, pp. 225-226; S. Dragomir, *op. cit.*, p. 82, 83. După informațiile Elenei Mager, fiica lui Nicolae Butariu şi soția învățătorului Petru Mager, discursul rostit la reînhumarea lui Ioan Buteanu fusese mult mai vehement decât textul publicat în „Federațiunea", citat de Silviu Dragmir. Pentru că autoritățile ungureşti începuseră persecuțiile la dresa intelectualilor care au luat parte la manifestațiile de la Gurahonț, Nicolae Butariu a fost nevoit să publice un text mult retuşat. Fiica sa povestea că erau vizitați noaptea de „persecutorii" care căutau manuscrisele şi corespondența tatălui său, cf. Tr. Mager, *Ținutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, Partea a II-a, Arad, 1937, p. 46.

[457] Ioan Hălmăgean (1858-1940), s-a născut la 1858 într-o familie preoțească din Crocna, a studiat la Institutul teologic din Arad, după care a funcționat ca preot în Tomeşti (protopopiatul Hălmagiu) api în Igriş (protopopiatul Comloşul Mare) unde a păstorit peste patru decenii. A fost un preot model fiind distins cu brâu roşu. A avut trei copii (Sever, Iuliu, profesor de religie la Arad şi Liviu, medic). Pe când avea vârsta de 82 ani, la 28 ianuarie 1940 a trecut la cele veşnice fiind înmormântat în cimitirul Pomenirea din Arad. Cf. „Bis. şi şc.", anul LXIV, nr. 6, 4 februari 1940, p. 52.

[458] Tr. Mager, *op. cit.*, Partea a III-a, p. 122, nota 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Discursul nu a rămas fără urmări pentru preotul Nicolae Butariu. A fost acuzat că instigă poporul român contra naţiunii maghiare. La 23 noiembrie 1869, procurorul regal Angyal Lajos, se adresează vicecomitelui comitatului Zarand, Amos Frâncu, cerând delegarea pretorului şi a juratului de la Hălmagiu să procedeze la interogarea lui N. Butariu pentru acel „discurs instigator" ţinut la Gurahonţ în ziua de 10 septembrie 1869[459].

Nu după multă vreme, din Arad este trimisă o comisie de anchetă pentru a face percheziţie la domiciliul preotului din Bodeşti, pe motiv că între ziarele la care era abonat ar fi primit şi o „proclmaţiune revoluţionară" intitulată Horia, care se presupunea că ar fi provenit din România, şi în care se milita pentru o *Daco-Românie*[460]. În realitate, proclamaţia i-a fost expediată din Torino de către Ioachim C. Drăgescu, denunţat organelor represive de poştaşul care i-a adus-o[461], dar, N. Butariu, imediat după primire a predat-o solgăbirăului din Hălmagiu[462]. Acest incident nu a fost trecut cu vederea nici de presa vremii, revista „Familia", în nr. 45 din 9/21 noiembrie 1869, menţionându-l după o gazetă de limbă maghiară[463].

Represaliile organizate în cazul preotului Nicolae Butariu şi agitaţia creată de autorităţi, la propunerea vicecomitelui Amos Frâncu, au făcut obiectul unei dezbateri speciale în cadrul „adunării municipale" din 6-7 decembrie 1869 a comitatului Zărand, trimiţându-se guvernului din Budapesta un protest împotriva încercărilor autorităţilor de a motiva nemulţumirile populaţiei româneşti prin aşa pretinsele „instigaţiuni", arătându-se în schimb adevăratele cauze ale acestor nemulţumiri. În protestul formulat de Sever Secula, se subliniază că discursul de la Gurahonţ al preotului Nicolae Butariu, ca şi primirea unor proclamaţiuni, nu pot fi

---

[459] Andrei Caciora, Nicolae Roşuţ, *Aradul în lupta pentru eliberare socială şi naţională. Documente*, vol. I, Arad, 1978, doc. 21, pp. 129-131.

[460] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, vol. V, pp. 226-227; Nicolae Roşuţ, *Legăturile Aradului cu România între anii 1800-1918*, în „Ziridava", X, 1989, p. 250.

[461] Gelu Neamţu, *I. C. Drăgescu, militant pentru republică şi dacoromânism (1866-1867)*, în „A. I. I. A." Cluj, Tom, XV (1972), p. 279.

[462] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, vol. V, p. 227.

[463] „Proclamaţiuni revoluţionare. Un jurnal unguresc scrie în zilele trecute, că părintele Nicolae Butariu a primit în o foaie italiană nişte proclamaţiuni revoluţionare româneşti. După foaia numită tot asemenea proclamaţiuni au sosit şi la poşta din Baia de Criş. Speditorul poştal din Hălmagiu a raportat la comitele suprem despre acest incident, afirmând în raportul său, că literile cu care sunt tipărite proclamaţiunile seamănă mult cu literile jurnalului Federaţiunea. Comitele suprem înştiinţă pe guvern despre acestea numai decât şi în urmarea acesteia în tipografia unde se tipăreşte Federaţiunea se făcu cercetare, dar nu se găsi nimica", cf, „Familia", anul V, nr. 45, 9/21 noiembrie 1869, p. 538.

https://biblioteca-digitala.ro

interpretate ca acte ostile statului. Se mai arăta în continuare că sunt într-adevăr nemulțumiri în rândul românilor, ele fiind însă determinate de tratamentul descriminărilor la care este supus, mai ales în ce priveşte problema naționalităților, „că dacă sunt nemulțumiri şi neîndestulări în popor, acelea provin cu totul din alte cauze". Asuprirea națională şi problema unirii Ardealului cu Ungaria, sunt menționate în protest ca principale cauze ale nemulțumirii românilor[464].

În urma protestului înaintat de vicecomitele Amos Frâncu, ura autorităților ungare s-a răsfrânt şi mai mult asupra lui Nicolae Butariu. În 1874 este anchetat din nou, judecat iar prin sentința nr. 5 128 din 7 octombrie 1874 a Tribunalului din Baia de Criş, este condamnat la şase săptămâni de închisoare.[465] În perioada detenției din închisoarea de la Baia de Criş, a avut la el o carte de predici a lui Petru Maior[466] şi la predica de la Sfântul Nicolae, face următoarea însemnare: „Suvenire. Întru adevăr tristă şi dureroasă este şi va fi pentru mine ziua de 6 decembrie 1874, care încă a înmulțit zilele suferințelor mele aflându-mă în acest inchiziționalu la comitat. Oh! eu plâng acum şi nu ştiu de voi mai râde oare în această viață? Preotul Nicolae Butariu"[467].

Avea doar 31 de ani şi până la moarte nu a mai râs. A căzut „victimă a sentimentelor [...] sincere, libere şi independente", după cum el însuşi avea să mărturisească într-un memoriu din 1 ianuarie 1879 adresat Consistoriului mitropolitan din Sibiu[468]. „Vrăjmaşii mei neînpăcați căutară a se răzbuna contra mea prin cele mai infernale intrigi care formară neagra cunună compusă din veninoasele flori: violență publică şi amenințare periculoasă contra securității de viață, falsificare de documente, încercare de înşelăciune şi alte escese şi criminalități". Cine erau duşmanii preotului Butariu? „Oficialii de la județul din Hălmagiu cât şi cei de la Tribunalul din Baia de Criş precum şi vreo câțiva de la administrațiunea politică şi bisericească - toți cei mai de frunte şi mai de influență, a căror răzbunare contra mea fu căci nu făcui parte din clica lor ca un mameluc, orb, mut şi surd şi desbrăcat de toate simțirile omenesci în fața rapacităților şi măcelurilor şi a românismului

[464] T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. V, pp. 227-230.

[465] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 160/1874*, doc. 1955, f. 1.

[466] Credem că este vorba de *Prediche sau învățături la toate duminicile şi sărbătorile anului*, vol. I-III, Buda, 1810-1811.

[467] Tr. Mager, *op. cit.*, III, p. 64. Cartea a juns în posesia preotului Nicolae Florea din Baia de Criş, cf. Idem, *Preotul Nicolae Butariu (1844-1890)*, p. 95, nota 14.

[468] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 43/1875*, doc. 31, f. 108.

https://biblioteca-digitala.ro

cu care făceau atâta sfoară în țară și pentru că mai apoi avui și cutezanța a desaproba această procedere falsă și hoțască până și pe calea dinasticei și ai combate cu toate ocaziunile fără nici o cruțare, făcându-i atenți la urmele triste ce vor lăsa în urma lor". Erau represiunile care s-au răsfrânt asupra lui datorită intransingenței pe care o avea față de nedreptățile pe care le suportau românii zărăndeni din partea autorităților austro-ungare impuse după încheierea pactului dualist.

Aceste îndrăzneli i-au atras și ura autorităților ecleziastice, având parte din nou de anchete și procese. Ajunge în conflict cu protopopul Ioan Groza al Hălmagiului[469] pe care îl acuza ca fiind unul dintre persecutorii săi. În martie 1880 scris Consistoriului eparhial arădean „Abea acum înțăleg că ați făcut iscoadă din protopopul meu față de cele două procese în care județul reg. Din Hălmagiu mă condamnase la oareșcare arest precum și față de nu știu de ce încercări de unire!"[470]. În luna aprilie a anului 1880, într-o scrisoare adresată Consistoriului eparhial din Arad, demască unele abuzuri pe care le săvârșeau autoritățile locale comitatense și chiar cele ecleziastice. „Bisericile, preoții, învățătorii, poporul și tot ce pică în cale sunt despoiate și jefuite în cel mai îngrozitor mod. Parohiile și stațiunile învățătorești au ajuns marfă de speculă încât mai în tot anul se vând la licitație celui ce dă mai mult"[471].

Urmarea a fost că la 18 august 1880, Consistoriul eparhial arădean trimite pe protopopul Constantin Gurban al Butenilor pentru a-l ancheta pe preotul din Bodești. În raportul său, protopopul Gurban, arăta despre Butariu că „are părți și bune, care poate sunt spre folosul multora, nu voi să zic a întregului tract"[472]. Protopopul Butenilor nu greșea cu nimnic.

Un neopot al său, Miron Butariu ajuns învățător în Roșia (de lângă Sebiș), în anul 1943, își amintea că bunica lui îi povestea, când era copil, despre suferințele îndurate de „moșul meu, preot", care i-a cerut să țese pânză în tricolor românesc, pe care a dus-o în târg la Hălmagiu cu scopul de a „deștepta în popor ideea și sentimentele național românesc. A fost moșu-meu înhățat de către jandarmii unguri și întrebat că pentru ce a cutezat că

[469] Protopopul Ioan Groza (1830-1905) s-a remarcat printr-o îndelungată și susținută activitate desfășurată în plan bisericesc și școlar în ținuturile hălmăgene. În relația cu preotul Nicolae Butariu ea se situiază de partea autorităților civile.

[470] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 43/1875*, doc. 700, f. 17-18.

[471] *Ibidem*, doc. 1140, f. 5.

[472] *Ibidem*, doc. 2141, f. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

aducă în târg obielele acele murdare şi moşul le-a răspuns că este sărac şi le-a adus spre vânzare. Imediat a fost aruncat în temniță"[473].

IV. Militant pentru teatru național

Preotul Nicolae Butariu a fost angajat şi la înfăptuirea unor instituții care aveau să pregătească rezistența neamului românesc din Transilvania în mişcarea pentru drepturi naționale. A activat în cadrul *Asociațiunii naționale arădeane pentru cultura şi conservarea poporului român*, a cărui membru a devenit în şedința din 2 septembrie 1869[474].

La apelul lui Iosif Vulcan adresat tuturor românilor, *Să fondăm teatru național*, din vara anului 1869, publicat în „Familia" (nr. 29 şi 30) de la Oradea, în se care accentuează rolul pe care îl are teatrul în ridicarea culturală a popoarelor, chemându-şi conaționalii să fie promotorii ideii înființării unui teatru național. Această idee a fost sprijinită de cele mai alese spirite ale epocii. Ideea pătrunsese adânc în rândurile intelectualilor, preoți, învățători şi alți oameni luminați din mediul rural, susținând cu multă căldură aceste inițiative.

Între susținătorii activi se număra şi preotul Nicolae Butariu, care, în articolul, *La fondarea unui teatru național*, publicat în „Familia"[475] cu prilejul înființării „Societății pentru crearea unui fond de teatru român", în cuvinte înflăcărate pornite dintr-un curat sentiment de iubire națională, îşi chema conaționalii să fie promotorii unui teatru național şi să inițieze acțiuni de colectare de fonduri, pentru că teatrul, ca instituție culturală va contribui la progresul moral şi cultural al poporului precum şi la cizelarea gusturilor oamenilor din popor. „Ah spirite nobile, umbre mărețe ale strămoşilor noştri care ştiurăți câştiga națiunii noastre onoarea şi respectul Europei, unde să ne întâlnim cu voi, dacă nu în teatru?" N. Butariu propunea ca toşi preoții

[473] (Miron) Butariu, *Sfințirea bisericii din Roşia-Sebiş*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 1-2, 4-11 ianuarie 1931, p. 8. Acest episod este mărturisit şi de Traian Mager în *Ținutul Hălmagiului...*, Partea a III-a, p. 123; Idem, *Aspecte din Munții Apuseni. Note dintr-o excursie şcolară*, publicat în „Anuarul Institutului Teologic şi al Şcoalei normale ortodoxe-române din Arad pe anul şcolar 1923-24", Arad, 1925, p. 23. Traian Mager avea informația de la preotul Sinesie Şerban din Tisa care fusese prezent la această manifestație, nu îşi amintea însă în ce an, „dar la alegerea lui Sigismund Borlea".

[474] A. N. D. J. Arad, *Fond „Astra", despărțământul cultural al jud. Arad, dosar 80/1868,* doc. *Consemnarea diplomelor extradate membrilor asociațiunei, 1868-1869*, f. 6; Diploma avea nr. 231, Seria 219, semantă de Ioan Popovici Desseanu, „preşedintele şedinței direcționale şi Petru Popovici, notarul direcțiunii", cf. Tr. Mager, *Preotul Nicolae Butariu (1844-1890)*, p. 95.

[475] Anul V, nr. 38, 21 septembrie/3 octombrie 1869, pp. 445-446.

https://biblioteca-digitala.ro

să poarte un tas prin biserici adunând ofertele „cât de mici în favoarea teatrului român", iar protopopii „să adune în fiecare lună colectele încasate şi să le trimită comitetului teatral".

În partea finală a articolului, face un călduros apel tuturor românilor să sprijine această iniţiativă: „Veniţi dară fraţilor români să dăm mână cu mână cei cu inima română să părăsim nepăsarea şi indiferentismul; să ne însufleţim şi să ne interesăm mai mult de prosperarea, mărirea şi gloria naţiunii noastre! Veniţi să îngenunghiem în faţa sacrului altarnaţional, aducând fiecare sacrificiul ce mama noastră comună îl aşteaptă de la noi! Veniţi să ne facem datoria, să înaintăm dulcea noastră naţiune care de secole stă îngenunchiată înaintea progresului altor naţiuni; veniţi s-o aşezăm la locul ei ce-i compete în concertul popoarelor, la locul unde era odinioară! Să voim şi vom putea!"

În viziunea politică şi culturală a lui Butariu, românii constituiau o unitate de limbă, istorie şi aspiraţii, motiv pentru care el vorbeşte de *Românii de dincoace de Carpaţi* şi nu de Transilvania ca unitate geografică şi politică. Înfiinţarea teatrului era asociată de el cu alte acţiuni culturale, ca: organizarea de biblioteci şcolare şi publice, constituirea de societăţi de lectură care să difuzeze cărţi şi gazete româneşti şi să stimuleze activitatea teatrală şi muzicală de la sate, alfabetizarea neştiutorilor de carte şi şcolarizarea unui număr cât mai mare de elevi[476]. Ideea înfiinţării teatrului naţional românesc în Transilvania a fost sprijinită de cele mai alese spirite ale epocii şi pătrunse adânc şi în rândul elitei satelor susţinând aceste indei progresiste.

Vorbind de *Românii de dincoace de Carpaţi*, nu în zadar ungurii numeau, din maliţiozitate, Zarandul drept *Dacia mică*, căci glasul zărăndenilor era auzit în toată ţara şi admirat de întreaga românime.

V. Activitatea în domeniul şcolar

Protopopul Constantin Gurban nu greaşea când afirma despre preotul Nicolae Butariu că are şi părţi bune spre folosul comunităţilor din întregul ţinut al Hălmagiului. S-a angajat cu toată energia în marile acţiuni întreprinse de intelectualitatea zărăndeană pentru ridicarea culturală a românilor din ţinut.

Curând după instalarea ca preot în satul natal, militează pentru înfiinţarea şcolii în parohia Bodeşti. În 1868 este iniţiatorul construirii unui

[476] Vezi şi Lizica Mihuţ, *Mişcarea teatrală arădeană până la înfăptuirea Marii Uniri*, Bucureşti, 1989, pp. 44-45.

https://biblioteca-digitala.ro

local de şcoală propriu, la care obştea enoriaşilor a contribuit cu materialul de construcţie necesar. Pe grinda de pe frontispiciul clădirii, Nicolae Butariu lăsa să fie săpată o inscripţie în limba română cu caractere chirilice: *„S-a făcut această şcoală în anul 1868 prin intermediul preotului Nicolae Butariu, jude (lui) com(unal) Pascu Honca, Mihai Toma, Nicola Florea. Se viedie naţiunea romana"*[477]. „Nu ştiu dacă se mai găsea undeva în Ardeal înainte de război vreo inscripţie românească pe edificiile publice când din precauţiune politică inscripţiile se făceau în limba oficială" - se întrebau Traian Mager şi Nicolae Popovici în 1929[478]. În 1871, şcoala din Bodeşti era frecventată de un număr de 26 elevi iar ca învăţător funcţiona preotul Nicolae Butariu[479].

Eforturile depuse de Nicolae Butariu de a înfiinţa o şcoală în Bodeşti se încadra în mişcarea naţională pentru ridicarea culturală a poporului român. În ţinuturile hălmăgene se simţea o lipsă acută a şcolilor în limba română, motiv pentru care, inspectorul şcolar al tractului Hălmagiu, protopopul Petru Moldovan, se străduia din răsputeri pentru a înfiinţa şcoli acolo unde nu existau[480].

Pentru bunul mers al afacerilor şcolare, în anul 1872, protopopiatul Hălmagiu se împarte în trei inspectorate şcolare, Hălmagiu, Rişculiţa şi Vidra. Inspector cercual în Vidra, cu 14 comune şi 9 învăţători, a fost numit preotul Nicolae Butariu, care cu toate că nu aparţinea de acest cerc, i-a fost dată această sarcină onorifică pentru interesul pe care-l poartă ideii naţionale şi culturale româneşti[481].

În această calitate, într-un raport din anul 1872, deplânge starea de lucruri din cercul şcolar de care răspunde. Era nemulţumit de dezinteresul unor comitete parohiale şi al preoţilor, care în calitatea lor de preşedinţi ai acestor comitete. În localităţile unde preoţii ar dori să facă ceva, „antistele comunale nu le ascultă"[482]. El cunoştea situaţia învăţământului din interior, mai ales că o perioadă de timp, paralel cu activitatea clericală, a funcţionat

---

[477] Tr. Mager, *op. cit.*, III, p. 119; Tr. Mager, N. Popovici, *Şcoalele de la Hălmagiu în epoca absolutismului 1850-1861*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 29, 14 iulie 1929, p. 6; Florian Dudaş, *Zărandul. Chipuri şi fapte din trecut*, Bucureşti, 1981, pp. 149-150.

[478] Tr. Mager, N. Popovici, *op. cit.*, p. 7.

[479] A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 17/1872*, doc. 454, f. 16.

[480] V. Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul secolului al XLX-lea. 1821-1867*, p.

[481] Tr. Mager, *Ţinutul Hălmagiului. Prefectura organizării învăţământului în epoca de înflorire a jud. Zarand: 1862-1876*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 43, 20 octombrie 1929, p. 13.

[482] A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Seria Acte şcolare*, grupa a IV-a, dosar 103/1872, doc. 1140, f. 75-76.

https://biblioteca-digitala.ro

şi ca învăţător la şcolile din Bodeşti (1872-1877) şi Mermeşti (1873-1875). În anul şcolar 1874-1875 conducea şcoala cu un efectiv de 48 elevi (6-12 ani) şi 22 elevi (12-15 ani) obligaţi, din care frecventau regulat cursurile numai 27 (6-12 ani) şi 7 (12-15 ani)[483].

Preotul N. Butariu, prin devotamentul şi spiritul său de sacrificiu, a servit cauzei învăţământului din cercul şcolar al Vidrei. Conduita sa având accentele unui adevărat apostolat. În sate fiind mulţi neştiutori de carte, la 22 august 1872, scria senatului şcolar al Consistoriului eparhial arădean că, „de desperat însă nu este, m-am nisuit şi mă voi nisui din toate puterile, mă voi expune încât să nu mi se mai pună piedici şi cred că nu mi se vor pune - căci de voi delătura în orice mod şi fără cruţare - m-am îngrijit şi este prospect că încă în anul viitor treaba va merge mai bine, ceaţa noastră va lua avânt îmbucurător".[484] Prin aceasta îşi manifesta hotărârea de a lupta pentru programul cultural al românilor din ţinuturile hălmăgene.

Preocupat mereu de bunul mers al învăţământului, în articolul intitulat, *Cum stămu cu şcola şi cu învăţământulu popular?*, pune problema regresului în situaţia materială precară, legea învăţământului „care în loc să deie ajutor eficace instrucţiunei poporului, cerca mai mult cale şi mod de a lovi confesiunile de unde urmarea naturală este: nu naintarea învăţământului, ci un rezbelu defensiv din partea confesiunilor. În loc de a fi o luptă a emulaţiunei nobile, este o luptă pentru existenţa ce sunt silite să o poarte confesiunile cari - toată existenţa lor au întrebuinţat-o pururea pentru cultură şi luminare; fără de care confesiuni nici s-ar pute intipui cultura". În opinia sa, legea învăţământului „merge de loveşte unde ar trebui să ajute şi să spirijinească. Aceasta este anomalia, este încurcătura şi dauna intereselor luminării. Aceasta ar trebui s-o facă să încete cei ce la locul competinte poartă vorba în numele românilor şi al intereselor ţării"[485].

În discursul rostit cu prilejul conferinţei învăţătoreşti ce are loc în ziua de 24 noiembrie 1878, el propune înfiinţarea unui fond general şcolar pentru întreg protopopiatul Hălmagiu, pe baza statutelor „ce am pregătitu şi pe cari le voiu ceti şi răspunsul aprecierii în conferinţe cu indulgenţia acesteia". Prin crearea acestui fond urmărea înaintarea stării materiale a poporului prin împrumuturi, astfel „ar înainta şi spiritualmente şi

[483] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 17/1872*, doc. 454, f. 15 v; Tr. Mager, *Ţinutul Hălmagiului. Perfectuarea organizării învăţământului în epoca de înflorire a jud. Zarand: 1862-1876*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 52, 22 decembrie 1929, p. 11.

[484] V. Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, p. 39

[485] „Lumina", Arad, anul II, nr. 7, 8/20 februarie 1873, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro

moralmente fiind toate acestea condiționate una de alta. Am ave mai apoi şcoli şi învățământ înfloritoare". El pretindea un mic sacrificiu de la biserici care să contribuie cu sume de bani, pentru că ei se întorceau „pe un altar nu mai puțin sfânt, pe sacrul altar al Minervei, căci şcolile sunt tot atâtea biserici, temple ale muselor"[486].

Mereu preocupat de bunul mers al procesului educativ din mediul rural, alături de învățătorii Filip Leuca şi Nicolae Joldea, în revista „Biserica şi Şcoala" din 1883, lansează un apel către preoți şi învățători să nu uite de „misiunea şi datorința" lor față de „poporul, de fiii noştri şi de soarta lor, care este atât de amărâtă încât nici că mai ştiu de zile bune şi de sărbătoarea acestora ca până aici". Ei reiau inițiativa înființării acelui fond general şcolar, din ofertele benevole în bani şi „orice naturalnic", cu mențiunea de a servi ca fond de împrumut acelor familii ce doresc a-şi trimite pruncii la şcolile tractuale, întreținându-i din venitele fondului. Astfel, şcolarii îmbrăcați uniform, într-o sală de clasă corespunzătoare, ar servi ca „model şi împintenare poporului a se interesa de şcoală şi învățământ, a le iubi şi a se devota lor"[487].

Toate acțiunile întreprinse de preotul Nicolae Butariu au drept scop îmbunătățirea învățământului de la sate şi a crea posibilitățile materiale părinților săraci pentru a-şi putea întreține copiii în şcoli. Să nu uităm că ne aflăm în perioada când începuse să se întețească tot mai mult mişcarea pentru deznaționalizarea românilor din Transilvania.

VI. Biblioteca

În cea de-a doua jumătate a veacului al XIX-lea, pe valea Crişului Alb, preotul Nicolae Butariu avea o bibliotecă impresionană pentru acea perioadă. Procesul constituirii bibliotecilor particulare era într-o desfăşurare paralelă cu însăşi evoluția sensibilității culturale a epocii, cu transformările elitei din perspectiva fenomenului cultural.

Preotul Nicolae Butariu a fost unul dintre acei clerici români cuprinşi de pasiunea cărților în cel mai nobil şi mai cuprinzător interes. Cărțile au pus stăpânire pe el încă din copilărie şi nu l-au părăsit până când moartea i-a stins luminile ochilor. A fost fericirea şi nefericirea vieții lui. S-a supus ei ca unui destin, din momentul în care a reuşit să silabisească primele cuvinte.

[486] Nicolae Butariu, *Starea şcoalelor şi a învățământului în protopopiatul Hălmagiului*, în „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 51, 17/29 decembrie 1878, p. 406.

[487] *Apel către preoții din protopopiatul Hălmagiului*, în „Bis. şi Şc.", anul VII, nr. 5, 30 ianuarie/11 februarie 1883, pp. 36-38.

https://biblioteca-digitala.ro

Datorită educației și exemplului bunicului său dinspre tată, care fusese și el preot în Bodești, de la care a primit educația spre livresc, și-a pus amprenta asupra profiliului său intelectual încă de timpuriu. Așa după cum avea să mărturisească mai târziu, „de când eram mic aveam o deschilinită înclinațiune spre cărți și citire [...] pe când eram în etate abea de 12-13 ani [...] am început cu procurarea cărților"[488]. Dragostea pentru care a continuat și în perioada cursurilor preparandiale și teologice, când în orașul de pe Mureș este impresionat de biblioteca Seminarului teologic și cele ale profesorilor Alexandru Gavra și Alexandru Andrei Papp, doi dintre foștii săi profesori arădeni ei însuși posesorii unor biblioteci impresionante pentru vremea aceea.

Cu timpul, N. Butariu a adunat nenumărate cărți, ajungând să-și formeze o bibliotecă reprezentativă pentru mediul rural din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prin aceasta, urmărea nu numai cultivarea proprie dar și a celor din jur, biblioteca sa îndeplinind funcția unei adevărate instituții publice[489]. Este perioada când cartea nu ajunsese să fie încă obiect de bibliofilie ci numai o modalitate de cultivare a spiritului, conștient fiind că numai prin această posibilitate se poate accede spre luminarea celor mulți. Trăind într-o perioadă de profunde transformări naționale, începându-și activitatea cu puțin înainte de încheierea pactului dualist și desfășurând-o în această epocă, procurarea cărților nu se putea face decât cu mari greutăți, atât din cauza autorităților care controlau tipăriturile românești de peste Carpați, cât și din lipsa mijloacelor materiale necesare pentru îmbogățirea fondului de carte al bibliotecii. Butariu a făcut mari sacrificii, „retrasumi-am mâncarea și îmbrăcămintea posibile, lăsat-am alte lipse la o parte și cărți de lectură variată procuratumi-am"[490]. Profesorul Traian Mager, menționează despre bunicul său că umbla cu cizmele rupte și susținea abonamentele tuturor publicațiilor românești. În mijlocul tuturor greutăților de care a avut parte în această viață, lectura era pentru el „unica consolațiune care mi-a și conservat viața"[491]. Spre marea nedumerire a enoriașilor săi, „stă toată ziua cu capul îngropat în cărți încât de multe ori o ploaie repetintă îi înmuia fânul aproape uscat, neputându-se dezlipi de citire"[492].

În mijlocul cărților se simțea înconjurat de autorii lor și „precum aceia dispărând [...] nu-i mai putem avea, astfel și cărțile, de cât că pe acestea le

[488] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 62/1886*, doc. 498, f. 12.

[489] Tr. Mager, *Ținutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, III, p. 118.

[490] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 62/1886*, doc. 498, f. 12.

[491] *Ibidem*, f. 12.

[492] Tr. Mager, *op. cit.*, III, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro

putem conserva", îndemnând pe fiecare om să le păstreze cu scumpătate „pentru că nu este nici o carte fie cât de mică şi neînsemnată care nu ar avea şi ceva bun şi folositor întrînsa". Iată ce mult preţuia Butariu cărţile, care pentru el erau „copiii mei de aur"[493]. Dragostea pentru lectură l-a transformat dintr-un cititor într-un pasionat bibliofil, ajungând ca la sfârşitul vieţii să fie posesorul unei vaste biblioteci pentru acele vremuri, mai ales în mediul rural.

Pentru că nu-şi cunoştea sfârşitul, cum şi când va fi, sinţindu-se slăbit de o boală nemiloasă, Nicolae Butariu şi-a rânduit din timp soarta bibliotecii. Ea consta dintr-un „stelagiu frumos cu uşi de uiagă şi încuietoare, conţinând aproape 600 (şase sute) dărabe de cărţi în peste 700 (şapte sute) tomuri şi în valoarea cumpărării aproape 1 500 fl. v.a. (o mie cinci sute florini val. austr.)". La 4 februarie 1884, întreaga bibliotecă o donează bisericii parohiale din Bodeşti, angajându-se ca, „această bibliotecă până ce eu voi mai trăi o voi înmulţi şi mări după putinţă"[494].

Când făcea donaţia, N. Butariu cunoştea că în ţinuturile hămăgene se simţea o acută lipsă de o „inteligenţia cu atare cultură", ceea ce poate duce numai la o „mare răceală şi indiferentism faţă de cauzele şi interesele noastre bisericeşti şi naţionale". Dorinţa donatorului era ca biblioteca sa să ajungă „asemenea unui mic soare care cu razele sale calde şi binefăcătoare să dezmorţească şi deştepte la interes şi activitate mai fecundă" pe toţi românii din acest ţinut.

Singura mărturie despre conţinutul bibliotecii era cea a lui Traian Mager, care menţiona că era alcătuită din „literatuta contemporană şi o bogată colecţie de vechi tipărituri şi manuscrise, mai ales bisericeşti, păstrate din tată în fiu pe la familiile preoţeşti. Ţinea abonamente la toate periodic ele timpului", fără a menţiona mai multe amănunte[495]. Cercetările pe care le-am efectuat în fondurile arhivei Episcopiei din Arad, au dus la descoperirea *Actului de donaţiune*, redactat la 4 februarie 1884 şi semnat, pe lângă donator şi de trei martori, Cionca Arsenie, Maxim Popovici şi Iosif Mizeşiu, probabil epitropii bisericii. Odată cu redactarea actul de donaţie începe inventarierea bibliotecii (1884), pe care după doi ani, la 4 februarie 1886 este încheiat, după cum reiese de pe ultima filă a catalogului, şi anexat documentului amintit. Aceasta nu pentru că i-ar fi trebuit doi ani pentru inventariere, dar aşa după cum se angaja în actul de donaţie, atât timp cât

[493] *Ibidem*, f. 2v.

[494] A. E. O. R. Arad, *fond citat*, doc. 498, *Act de donaţiune*, f. 12v.

[495] Tr. Mager, *Preotul Nicolae Butariu (1844-1890)*, p. 94; Idem, *Ţinutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, III, p. 118.

https://biblioteca-digitala.ro

Dumnezeu îi mai dădea viață, dorea să îmbogățească mereu fondul de carte al bibliotecii. La actul de donație, Butariu anexează un inventar/registru cu titlul cărților în număr de 836 tomuri, iar pe fila 2 verso face următoarea însemnare: „În mijlocul cărțâlor mi se pare ca şi cum m-aş afla înconjurat de acei ce au produs materialul din trânsele şi de autorii acelora; precum aceia dispărând şi nimicindu-se, nu-i mai putem avea; astfel şi cărțile, de cât că pe aceste le putem conserva: de aceia să le şi păstrăm şi îngrijim cu scumpătate, pentru că nu este nici o carte fie cât de mică şi neînsemnată carea nu ar avea şi ceva bun şi folositor întrînsa".

Inventarul poartă următorul titlu: *Catalogul cărțâlor aflătoare în biblioteca preotului Nicolau Butariu din Bodeşti şi donate sfintei Biserici române gr(eco) or(todoxe) din această comună în anul 1884*[496]. După întocmirea catalogului, un exemplar expediază Consistoriului eparhial, care în şedința din 18/30 martie 1886 ia act de donație iar prin adresa nr. 498, se cerea protopopului Ioan Groza al Hălmagiului să mulțumească preotului Butariu pentru donația făcută.

Catalogul este aranjat pe coloane, după cum urmează: numărul curgător, numele cărților şi al autorilor, în câte tomuri, iar ultima coloană cuprinde prețul, în florini şi crițari. Întocmit fără o anumită ordine, tematică sau cronologică, suferind şi multe carențe de redactare la multe titluri nu este indicat autorul, anul şi locul tipăririi. Aşa lacunar cum a fost întocmit, catalogul devine singura sursă de informație documentară referitoare la fondul bibliotecii.[497] Este o oglindă a literaturii care a pătruns în acest sat din ținutul Hălmagiului. Cărțile vor fi stat la dispoziția celor dornici, cler, învățători şi enoriaşi, dornici de lectură. Butariu în strângerea cărților, nu era preocupat numai de propria-i cultivare, ci şi de răspândirea lor, ele fiind dătătoare de lumină românilor în mijlocul cărora şi-a desfăşurat activitatea.

Pentru biografia sa intelectuală, o incursiune în biblioteca ce şi-a alcătuit-o este deosebit de necesară în definirea formației sale intelectuale. Fără a cuprinde în studiul de față în totalitatea lor cărțile cuprinse în catalog, totuşi cele pe care le vom prezenta, credem că sunt semnificative pentru definirea gustului său literar, a preocupărilor sale culturale, pentru gândirea şi

[496] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 62/1886*, doc. 498.

[497] Pentru identificarea titlurilor de inventar, am folosit: Ion Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche*, vol. I-IV, Bucureşti, 1898-1944; *Bibliografia română modernă. 1831-1918*, vol. I (A-C), vol. II (D-K), Bucureşti, 1984; Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche*, Târgovişte, 1973; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Calendare şi almanahuri românești. 1731-1918. Dicționar bibliografic*, Bucureşti, 1981.

https://biblioteca-digitala.ro

concepția sa de ansamblu, căci este cunoscut că o bibliotecă reflectă nemijlocit preocupările celui care a constituit-o, un mod de a fi sau un mod personal de a se dovedi intelectual.

Biblioteca reflectă o mare diversitate tematică, cuprinzând opere teologice, biblice, istorice, de ştiinţă, opere juridice, manuale de şcoală, ziare, reviste, calendare, cataloage de cărţi şi preşuri, almanahuri, beletristică şi poezie. La cele 562 de titluri[498] în 840 de tomuri, am putea presupune în plus încă multe alte câteva zeci nemenționate, împrumutate şi nerestituite, ori pur şi simplu rătăcite şi pierdute înainte de a întocmi catalogul.

Preot fiind, în alcătuirea colecției sale, Nicolae Butariu porneşte în alcătuirea colecției sale, de la necesitatea unor cărți cu tematică biblică şi teologică. N-au lipsit nici lucrări fundamentale ale întemeietorilor istoriografiei române transilvănene: Gheorghe Şincai şi Petru Maior. Amintim lucrarea de mare erudiție, *Cronica românilor* de Gheorghe Şincai, o carte de educație patriotică şi de combatere a tezelor greşite cu privire la poporul romăm şi de înfățişarea vieții grele a țăranului român, cea mai răspândită şi influentă operă a unui reprezentant al Şcolii ardelene şi singura tipărită integral. Din acest domeniu, biblioteca deținea lucrări de Al. Papiu Ilarian, August Treboiu Laurian, Andrei Şaguna, Vincențiu Babeş, George Barițiu. Existența în bibliotecă a celor mai de seamă cărți istorice româneşti, explică patriotismul de care a fost cuprins preotul Butariu, manifestat de nenumărate ori în cursul scurtei sale vieți.

În categoria cărților cu caracter juridic intrau: *Compendiu de drept canonic* (Sibiu, 1868) şi *Statutul organic* de Andrei Şaguna; *Regulament pentru procedura civilă* (1868); *Codul penal din anul 1852*; *Regulament pentru parohii în provincia metropolitană a Bisericii ortodoxe din Transilvania şi Ungaria* (Sibiu, 1879), *Instrucțiune pentru învățătorii din şcolile de religia ortodoxă răsăriteană* (Sibiu, 1862).

Printre cele de filozofie se număra şi cel dintâi manual apărut în limba română, *Logica adecă cartea cuvântătoare a filosofiei*, tradusă de Samuil Micu după manualul lui Baumaister şi apărută la Buda în 1799. Deținea şi *Istoria civilizațiunii în Europa* după Guizot (vol.I-II, Bucureşti, 1856), *Compendiu general de statistică* de Alesandre (Granz, 1881) şi *Revue du Monde Latin* (18 volume) editat la Paris.

Imediat interesului dictat de dorința de informare se constată preferințe pentru literatura istorizantă românească (*Viața şi faptele lui Mihai Viteazul,*

[498] La poziția 374 din catalog, nu este menționat nici un titlu.

https://biblioteca-digitala.ro

Viața lui Ştefan Vodă cel Mare, Viața lui Vlad Țepeş şi *Mircea Vodă cel Mare*, toate de D. Bolintineanu; *Iancu Jianu* de N. D. Popescu; *Horea* de Ioan Pop Florantin, precum şi tragediile în versuri ale lui I. N. Şoimescu: *Diurpaneu ultimul Decebal, Constantin Basarab Brâncoveanul* şi *Moartea lui Radu al VII-lea*). Deținea şi romanul *Nopțile carpatine sau Istoria martirilor libertății* de Ioachim C. Drăgescu, apărut în 1867, pe când se afla student la Pesta şi care a avut un viu ecou în epocă în care îşi propune să evoce răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan, însă semnificațiile sale vizau stările de lucruri din Transilvania vremii sale, aspirațiile românilor din această parte a țării, luptei lor pentru dreptate socială, libertate şi unitate națională. Din această cauză, autorul era să fie persecutat şi romanul său interzis.[499]

Biblioteca deținea şi operele unor reputați scriitori ai literaturii universale ca Dante, J. W. Goethe, Victor Hugo, Al. Dumas, Daniel Defoe, Eugen Sue, Paul Feval, Ponson du Terrail. Printre volumele de versuri se numără autori ca Vasile Alecsandri, Andrei Mureşianu, B. P. Haşdeu, Carol Scrob, I. H. Rădulescu.

N. Butariu deținea în biblioteca sa şi cunoscutul *Dicționar de la Buda* (1825), alcătuit pe temeiul ideilor din lucrările corifeilor Şcolii ardelene, este primul mare dicționar al limbii române „explicativ şi etimologic"[500] tipărit [*B. R. V.*, III, 1240]; *Lexicon de conversație istoricesc-religionar* (1847) de Alexandru Gavra. Dincolo de interesul strict profesional şi preferința pentru un anumit gen de carte, biblioteca reflectă şi preocupările posesorului pentru studiul limbilor străine. Remarcăm o serie de dicționare şi cărți de metodica învățării limbilor străine (germana, latina, franceza) datorate lui Ioan Molnar Piuariu, Grigorie Pleşoianu. Nu lipsesc nici cărțile ştiințifice, mai ales cele ale iluministului dr. Paul Vasici, a lui Ioan Molnar Piuariu, Demetriu Comşa şi Paul Gorinczi.

Observăm că în biblioteca preotului Butariu se aflau cărți tipărite nu numai în interiorul arcului carpatic (Sibiu, Blaj, Braşov) ci şi în spațiul extracarpatic (Bucureşti, Craiova, Iaşi). Este o dovadă în plus că circulația literaturii de orice gen tipărită peste munți, nu a putut fi împiedicată de restricțiile autorităților imperiale. Acest lucru este dovedit şi prin prezența în bibliotecă a calendarelor şi almanahurilor tipărite la Iaşi sau Bucureşti pe lângă cele de la Arad, Sibiu, Oradea, Budapesta şi Viena. Prin conținutul

[499] Teodor Vârgolici, *Aspecte ale romanului românesc din secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1985, p. 125.

[500] Cf. Jana Balaciu, Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști şi filologi români*, Bucureşti, 1978, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro

lor variat, calendarele constituie mijloace de delectare spirituală şi de instruire. Dintre periodicele vremii menţionăm pe cele de la Buda, Pesta, Braşov, Sibiu, Timişoara, Arad, Cernăuţi şi Bucureşti.

Pentru devotamentul său în sprijinul dezvoltării şcolilor confesionale româneşti, din biblioteca lui Butariu nu puteau lipsi nici manualele şcolare (cărţi de citire, gramatici, de geografie, aritmetică şi istorie).

Prezente erau şi acele cărţi reprezentative care au fost scrise pentru un public larg, care, în general, şi-au îndeplinit menirea ce le fusese fixată, întărind convingeri, preschimbând concepţii, formând gusturi, devenind şi mobilizatoare. Este vorba de cărţi populare, reprezentate destul de bine în bibliotecă. Nu lipsea *Alexandria*, povestirea fantastică despre faptele marelui Alexandru Macedon, „biruitorul oamenilor, duhurilor şi jigăniilor lumii".[501] Prezent în inventar este şi *Trepetnicul cel Mare sau esplicarea baterii organelor*, cea mai răspândită carte apocrifă în literatura populară românească. Ea avea menirea să spună viitorul din „toate semnele ce se fac la om, precum bătaia ochilor şi în scurt din toate mişcările şi încheieturile trupului omenesc ce sunt date de la naturi". Toate aceste cărţi au fost „populare" prin circulaţie, dacă nu prin înglobarea lor în domeniul popular printr-o continuă prelucrare. Deşi apărută în mai multe ediţii (1779, 1784, 1791, 1799), Nicolae Butariu avea probabil ediţia din 1863 tipărită la Bucureşti.

Traian Mager, amintind despre biblioteca bunicului său, face menţiunea că ea deţinea şi numeroase manuscrise. Lecturând catalogul, constatăm că erau doar patru manuscrise (*Tipic bisericesc, Studii şcolastice, preparandiale, teologice, Pedagogia şi Irmoase şi cântări bisericeşti*), presupunem notiţe din timpul studiilor preparandiale şi teologice. Nu putem însă identifica în catalog, un *Miscelaneu religios*, ajuns, în anul 1909, prin intermediul preotului bănăţean Emilian Micu, în fondurile Academiei Române. Însemnările manuscrise făcute pe el în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ne dau indiciul că în această perioadă manuscrisul s-a aflat în folosinţa preoţilor din Hălmagiu. În anul 1859 se afla deja în posesia preotului de la biserica de lemn din Bodeşti, în acest an fiind făcute unele însemnări de stare civilă din parohie.[502]

Nu este lipsit de interes a menţiona că biblioteca preotului Nicolae Butariu deţinea 840 de tomuri şi 562 de titluri, 82% în limba română, 13%

[501] Nicolae Iorga, *Istoria românilor în chipuri şi icoane*, Bucureşti, 1992, p. 210.

[502] Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. IV, Bucureşti, 1992, poziţia 5490.

https://biblioteca-digitala.ro

în limba maghiară, 3,5% în slavă (sârbă şi rusă) şi 0,1% în limba franceză. Pe tematici, ponderea bibliotecii preotului Nicolae Butariu reiese din următoarea situaţie:

Tematica	Număr titluri	%
Cărţile biblice şi teologice (Sfânta Scriptură, patristice, ştiinţe biblice, cărţi de devoţiune, cărţi liturgice, catehetice şi omiletice)	67	11,95 %
Cărţile istorice şi politice	33	5,87 %
Cărţile de drept (inclusiv regulamente, texte administrative, instrucţiuni)	28	4,98 %
Cărţile de filosofie	2	0,35 %
Cărţile de ştiinţe naturale (medicină, agronomie, geografie, cunoştinţe practice)	27	4,80 %
Dicţionare şi cărţi pentru învăţarea limbilor străine	10	1,77 %
Cataloage de cărţi şi preţuri	16	2,84 %
Statute de bănci şi asigurări	7	1,24 %
Cărţi şcolare (manuale, abecedare, gramatici, lucrări pedagogice)	56	9,98 %
Cărţi de literatură (beletristice, poezie, traduceri)	203	36,12 %
Calendare, almanahuri	24	4,27 %
Ziare şi reviste	53	9,43 %
Cărţile de literatură populară (de desfătare, de edificare, folclor, basme)	36	6,40 %
TOTAL	562	100 %

La toate acestea am putea presupune în plus câteva zeci neconsemnate în *Catalog*, împrumutate şi nerestituite, ori pur şi simplu rătăcite şi pierdute înainte de a întocmi catalogul, motiv pentru care dimensiunile reale şi conţinutul exact al bibliotecii nu îl vom putea cunoaşte.

Fiind de formaţie intelectuală cleric, dar şi cu preocupări în domeniul dezvoltării învăţământului şi a reţelei şcolare din părţile Hălmagiului, credem nimerit a prezenta statistic conţinutul bibliotecii mai amănunţit din aceste puncte de vedere.

Cărţile biblice şi teologice

Sfânta Scriptură şi patristică	Ştiinţe biblice	Cărţile de devoţiune	Cărţile liturgice (cărţi de cult, cântări bisericeşti)	Cărţile catehetice şi omiletice (catehisme, cateheze, predici, cuvântări)	TOTAL
10 (14,92 %)	6 (8,95 %)	10 (14,92 %)	16 (23,88 %)	25 (37,88 %)	67

Cărţile şcolare

Abecedare	12	21,42 %
Manuale de citire	12	21,42 %
Manuale de gramatică	6	10,71 %
Manuale de aritmetică	3	5,35 %
Manuale de geografie	4	7,14 %
Manuale de istorie	2	3,57 %
Manuale de gimnastică	2	3,57 %
Manuale de economie	2	3,57 %
Manuale de ştiinţe naturale	2	3,57 %
Alte lucrări pedagogice	11	19,64 %
TOTAL	56	

https://biblioteca-digitala.ro

Cum a reuşit preotul Nicolae Butariu să-şi formeze o aşa bibliotecă pentru acea perioadă şi într-un sat de munte, este greu de presupus. Credem, după cum am mai afirmat,că este posibil ca unele cărţi să le fi moştenit de la bunicul său, preoti şi el în Bodeşti. Mărturia pe care o face în *Actul de donaţie*, că încă din copilărie a avut dragoste pentru carte şi lectură ne îndreptăţeşte la această afirmaţie.Primele achiziţii le putea face în perioada studiilor preparandiale şi teologice de la Arad de la diferiţi librari sau colportori de cărţi. Prezenţa în bibliotecă a numeroase cataloage de cărţi, atestă preocuparea lui Butariu de a fi informat despre cele mai noi apariţii editoriale. Biblioteca, îmbogăţită printr-un flux continuu de achiziţii, nu putea rămâne un simplu depozit de cărţi, mai mult sau mai puţin ordonate în funcţie de gustul şi rafinamentul proprietarului, ea reflectând personalitatea sa intelectuală, îndeplinid în acelaşi timp şi funcţia unei biblioteci publice, pe atunci un fapt cu totul rar, dacă nu inedit, pentru mediul rural românesc.

După moartea sa, întâmplată în 1890, biblioteca este cercetată, în mai multe rânduri, de cunoscutul bibliofil şi colportor de cărţi, preotul bănăţean Emilian Micu, care a luat tot ce-a fost mai de valoare pentru completarea colecţiilor Academiei Române[503]. După intervenţia preotului bănăţean, cărţile rămase au intrat în posesia învăţătorului Petru Mager, ginerele lui Nicolae Butariu. După moartea învăţătorului Petru Mager, parte din cărţi au fost moştenite de fiul acestuia, profesorul Traian Mager[504]. Atât intervenţia lui Emilian Micu cât şi indiferenţa urmaşilor lui N. Butariu, a dus la risipirea cărţilor.

Din cele câteva categorii de scrieri ce făceau parte din fondul bibliotecii preotului Nicolae Butariu, se poate reface universul de cunoştinţe şi idei în care a trăit şi şi-a desfăşurat activitatea. Biblioteca este un caz aproape singular în secolul al XIX-lea, fiind puţini posesori în mediul rural a unui aşa impresionant număr de cărţi de valoare, venind totdată să confirme şi fenomenul circulaţiei cărţilor tipărite în afara arcului Carpatic. Fără îndoială că aceste cărţi adunate cu mari sacrificii materiale şi riscuri de a fi confiscate, au avut o influenţă binefăcătoare nu numai asupra sa ci şi a celor care l-au cunoscut, căci ele n-au rămas închise în rafuri, ci au circulat din mână în mână, suplinind locul bibliotecilor publice care lipseau cu desăvârşire în lumea satului românesc. Preoţii şi învăţătorii din jur, aveau la îndemână un volum informaţional considerabil putându-şi îmbogăţi pregătirea intelectuală. Traian Mager menţionează că „la Bodeşti veneau după cărţi de cetit preoţii

[503] Tr. Mager, *op.cit.*, vol. III, p.118.

[504] Miron Butariu, *O viaţă de om*, Los Angeles, 1991, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro

şi învăţătorii din jur, astfel biblioteca lui Nicolae Butariu, timp de peste două decenii, a îndeplinit rolul unei instituţii publice, popularizând cunoştinţele de istorie şi cultură naţională în această regiune"[505].

Numele său va rămâne pentru totdeauna în istoria Zărandului ca unul ce şi-a închinat întreaga viaţă progresului bisericesc, naţional şi cultural al românilor.

[505] Tr. Mager, *Preotul Nicolae Butariu (1844-1890)*, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro

20.

Protopopul Constantin Gurban

(1845-1906)

Protopopul Constantin Gurban a fost o distinsă figură a preoțimii arădene, mai ales a celei din parohiile de pe Valea Crişului Alb, din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul celui următor. Om de o aleasă cultură, cunoscător al limbilor română, latină, germană şi sârbă, mare militant naționalist, se numără între marile personalități bisericeşti, culturale şi naționale a românilor „în micul parlament care era congregația comitatensă"[506], dar şi în Dieta de la Budapesta, din ce-a de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul celui următor. El va rămâne o pildă vie românilor arădeni iar munca şi binefacerile sale, veşnic îi vor binecuvânta memoria.

S-a născut la 20 mai 1845 în casa preotului Ioan Gurban din Buteni[507]. După absolvirea şcolii din satul natal a urmat studiile gimnaziale la Oradea şi Arad, după care, din toamna anului 1866 şi-a continuat studiile la Institutul Teologic din Arad pe care l-a absolvit la finele anului şcolar 1868-1869. Fiind un element disciplinat şi inteligent, a fost remarcat de profesorul Miron Romanul, datorită căruia a ajuns liderul nou înființatei *Societăți de lectură* a studenților teologi din Arad şi bibliotecarul ei. *Societatea* îşi propunea realizarea unor scopuri cultural-naționale, utilizând ca mijloace de acțiune „comunicarea ideilor", citirea revistelor literare şi ştiințifice precum şi organizarea unor manifestări culturale.

[506] Roman Ciorogariu, *Din lumea amintirilor*, în „L. R.", anul XI, nr. 6 din 1931.

[507] Ioan Gurban (1818-1905) s-a născut în 1818 la Buteni. Studii teologice la Arad (1838-1839), iar din 1840 funcționează, timp de 65 de ani, numai în parohia natală. La 7 martie 1905 trece la cele veşnice. Cf. A. N. D. J. Arad, *fond citat, Acte şcolare*, grupa IV, dosar 11 1/2 din 1854, f. 10-12; „Bis. şi Şc.", an XXIX, nr. 9, 27 februarie /12 martie 1905, p. 75.

[508] R. Ciorogariu, *Speranța, Lumina, Biserica şi Şcoala*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 1-2, 9 ianuarie 1927, p. 2; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 535, 613, 614, 615, 616, 654, 702.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca prim rod al *Societății* este înființarea revistei „Speranța" „menită să fie un organ pentru a comunica fructele deprinderilor noastre în cele ce țin de literatură şi cu deosebire de chemerea preoțească". Revista, cu un bogat conținut literar şi istoric, a avut o puternică influență asupra educației studenților teologi şi a publicului românesc din eparhia Aradului. În coloanele revistei semnează personalități de seamă ale epocii: Ioan Slavici, Ioan Rusu, Iosif Goldiş, Ilarion Puşcariu, Miron Romanul. La acea vreme, această revistă era „unica şi prima foaie literară bisericească a românilor ortodocşi din Ungaria şi Ardeal". C. Gurban se numără printre primii redactori ai revistei „Speranța" (1869), alături de Ioan Bocşanu, Iustinian Cernețea şi Gheorghe Morariu. Dând dovadă de o „scăpărătoare inteligență", după absolvirea cursurilor teologice, din toamna anului 1869, a fost numit profesor suplinitor la Institutul teologic, unde a funcționat până în anul 1871[508].

În 1871, după căsătorie[509], a fost hirotonit preot de episcopul Procopie Ivaşcovici (1853-1873). În acelaşi an a fost numit protopop al Ineului, unde a funcționat până în 1875 când, s-a transferat în acelaşi post la Buteni. La sfârşitul anului 1889, revine în postul de protopop al Ineului, unde a funcționat până în ianuarie 1906.

Ca protopop al Ineului[510] şi Butenilor[511], a desfăşurat o bogată activitate pe tărâm bisericesc, şcolar, cultural şi național, fiind şi deputat în parlamentul de la Budapesta. Pe tărâm bisericesc, altarului i-a fost slugă cucernică, iar amvonul o podoabă aleasă şi de mare preț. Pretutindeni grăia cuvântul adevărului evanghelic, îmbărbătând poporul în credință şi nădejde în viitor.

În demnitatea de protopop, îndeplinea şi funcția de inspector şcolar, calitate în care a depus eforturi pentru îmbunătățirea învățământului confesional. Nu odată s-a ridicat împotriva aparatului administrativ pentru nepăsarea lui în privința învățământului. Într-un raport arăta că pentru îmbunătățirea frecvenței şcolare a apelat la „pretură [...] a-i da mână de

[509] A fost căsători cu Emilia (n. Cornea) cu care a convieţuit 35 de ani. Una dintre fiice, Constanța, a fost măritată cu preotul Iuliu Bodea din Buteni, având împreună pe Florica, Ionel, Felicia şi Gina. Emilia Gurban la 12/25 aprilie 1905, pe când avea numai 56 de ani, a trecut la cele veşnice. Cf. „Bis. şi Şc.", anul XXIX, nr. 16, 17/30 aprilie 1905, p. 131.

[510] Până în 1883, protopopiatul Ineu era alcătuit dintr-un număr de 44 de parohii, iar după o nouă rearondare era constituit numai din 17 parohii. Cf. P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură Mentalități (1706-1918)*, p. 197.

[511] Până în 1883, protopopiatul Buteni era alcătuit dintr-un număr de 28 „comunități şi filiale", iar după acest an din 42 de parohii. Cf. *Ibidem*, p. 195.

https://biblioteca-digitala.ro

ajutor" dar neprimind decât „promisiuni, astfel am făcut apel la popor şi am căutat ocaziune a mă prezenta în comune mai ales în zilele de duminică şi sărbători ca în zile mai acomodată pentru conveniri şi sfaturi. Cauza înapoierii învăţământului zace mai vârtos în nepăsarea antistiilor comunale". Era preocupat şi de lipsa manualelor şcolare, motiv pentru care, în şedinţa Senatului şcolar din 3 martie 1876, propunea tipărirea mai multor manuale, între care şi unul de agricultură, necesar elevilor, mai ales celor din mediul rural[512].

În anul şcolar 1883-1884, a fost numit la conducerea Institutului Teologic din Arad „în plăcuta speranţă, că se va restabili disciplina şi buna ordine în toate spre înflorirea institutului". Pentru a se constata situaţia reală din Institutul Teologic, Consistoriul eparhial arădean, în iunie 1883, a instituit o comisie de anchetă, condusă de Vincenţiu Babeş, care a constatat că în procesul de învăţământ erau necesare unele modificări. În aceste împrejurări, Constantin Gurban lua locul lui Vasile Mangra, înlocuit din cauza exigenţei de care dădea dovadă la examene şi în disciplina de internat. Acesta era însă motivul adevărat al înlocuirii sale. A stat în această demnitate numai un an şcolar. La 4/16 septembrie 1884 renunţă, fiind ales deputat cu program liberal-guvernamental, în cercul electoral al Iosăşelului[513].

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor, autorităţile administrative au intensificat activitatea de desfiinţare a şcolii confesionale româneşti. În cercurile Buteni şi Ineu a întreprins o acţiune energică pentru înfiinţarea de noi şcoli şi pentru întărirea rolului învăţământului confesional în viaţa comunităţilor româneşti[514].

Acţiunile guvernului maghiar referitoare la situaţia şcolii româneşti, l-a determinat pe protopopul Constantin Gurban să ia atitudine în calitatea sa de deputat. Cu prilejul discutării, la 5 februarie 1886, a bugetului Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Constantin Gurban considera că din moment ce sânt ajutate din bugetul statului numai şcolile ungureşti – deşi la susţinerea bugetului contribuie toţi cetăţenii, indiferent de naţionalitate – ar fi corect să fie ajutate şi şcolile nemaghiare. A răspuns

---

[512] V. Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, pp. 7, 67.

[513] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 91, 92, 557, 558, 655; *Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Studii şi documente* (Prefaţă P. S. Episcop Vasile Coman. Studii: prof. dr. Vasile Popeangă şi prot. dr. Gheorghe Liţiu. Documente: transcrierea textelor, note şi comentarii de Andrei Caciora, Vasile Popeangă, Mircea Timbus), Oradea, 1981, pp. 37-38.

[514] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro

contele Apponyi Albert, precizând că „limba maghiară este nu numai limba oficială a statului ungar, ci şi organul unităţii sale culturale, în care trebuie să se contopească toţi cetăţenii Ungariei, dacă vrem să punem pe temeliii sigure existenţa naţiunii unitare politice"[515].

A luat atitudine şi în scris, integrându-se în campania de presă dusă pentru a demonstra primejdia ce ameninţa caracterul naţional al şcolilor confesionale româneşti. În paginile revistei „Tribuna", demonstra că proiectul de lege a lui Berzeviczy avea drept scop deznaţionalizarea tineretului naţionalităţilor. Concluziile la care ajungea Gurban era că dacă proiectul va deveni lege, prevederile lui nu erau executate, iar „şcolile noastre le vom susţine din sărăcie şi după putinţă şi vină asupra noastră orice primejdie de pieire, nu ne temem deci [...] noi credem în viitorul celor asupriţi". Era ferm convins că românii îşi vor susţine, din toată sărăcia lor, şcolile poporale, nelăsând tânăra generaţie pradă deznaţionalizării prin şcoală. Integrându-se în cadrul campaniei de presă dusă pentru a releva primejdia ce ameninţa caracterul naţional a învăţământului confesional românesc, a publicat articolul *La proiectul - Berezviczy*[516]. Concluzia ce se desprinde din articol, era că dacă proiectul devine lege, prevederile nu vor fi executate, românii îşi vor susţine, din toată sărăcia lor, şcolile confesionale, ne lăsând tânăra generaţie pradă deznaţionalizării prin şcoală.

Protopopul Constantin Gurban a fost şi un factor activ al vieţii culturale din Episcopia Aradului. În numărul jubiliar al revistei „Biserica şi Şcoala"[517], sub titlul *Ne rărim sau ne întărim?* (1902), a scris un judicios articol retrospectiv asupra trecutului românilor din părţile ungurene. Cu un cald optimism a privit în faţă viitorul uitând să-şi ia, din modestie, partea ce i se cuvenea din munca trecutului.

Se numără între întemeietorii revistei „Speranţa" a cărui colaborator permanent a fost[518], a ţinut o strânsă legătură cu redacţia revistei „Biserica

[515] M. Păcurariu, *Politica statului ungar faţă de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986, p. 145.

[516] *La proiectul - Berzeviczy*, în „Tribuna", anul VIII, nr. 156, 18/31 august 1904, pp. 1-2.; nr. 157, 19 august/1 septembrie 1904, pp. 1-2.

[517] Anul XXVI, nr. 1, 6/19 ianuarie 1902, pp. 2-4.

[518] A publicat: *Raportu despre starea bibliotecei institutului teologicu aradanu*, în „Speranţa", anul I, nr. 2, 15/27 februarie 1869, p. 15; *Cariere pentru tinerimea romana*, în „Speranţa", anul I, nr. 5, 1/13 martie 1869, pp. 18-20; *Parsimonia*, în „Speranţa", anul I nr. 5, 1/13 aprilie 1869, pp. 33-34; *Predică la introducerea preotului în parohie*, în „Speranţa", anul I, nr. 15, 1/13 august 1869, pp. 112-114; *Predică pe Duminica antâia după cea tuturoru sanţilor*, în „Speranţa", anul I, nr. 17, 1/13 octombrie 1869, pp. 145-147; *Cheia înaintarei*, în „Speranţa", anul II, nr. 2, 20 ianuarie 1871, pp. 10-12; *Corurile bisericeşti*, în „Bis. şi şc.", anul VIII, nr. 23-24, 10/22 iunie 1884, pp. 181-183.

https://biblioteca-digitala.ro

şi Şcoala", care nu de puține ori s-a bucurat de scrisul său. În această revistă, a scris o serie de articole de interes teologic, cultural şi şcolar, în formă de povețe, sub titlul, *Epistolele parohului bătrân.*

A fost abonat la „Telegraful Român" (Sibiu), „Luminătoriul" (Timişoara), „Biserica şi Şcoala" (Arad), „Familia" (Oradea), aduna oamenii la şcoală duminica după-masă şi de sărbători, citindu-le „din gazete şi alte cărți folositoare", fiind „pururi între ei" cu „materialu de cetitu bunu şi petricatoriu", pe care „cei necărturari" îl ascultau „cu băgare de seamă"[519].

Protopopul Constantin Gurban a fost preocupat mereu de ridicarea culturală a păstoriților săi, explicându-le că „mijlocul luminării omului nu este, nu poate fi altul decât şcoala"[520]. În fiecare an, alegea din parohiile protopopiatului copii buni pe care îi ducea la Arad la exemen la Preparandie. „El îi îmbrăca, cum putea, adeseori împrumuta bani ca să poată merge acasă, căci ce avea aduşi la Arad îi cheltuia pe elevi. Mergea apoi acasă şi aduna mai de la preotese, mai dela dăscălițe, mai de la creştini buni, fasole, cartofi, orice afla pe la ei şi trimitea alumneului"[521].

Spirit generos nu putea să nu sprijine şi inteligența şi darul cu care Dumnezeu l-a înzestrat pe tânărul Ion Vidu, fiul învățătorului Petru Vidu († 1874) din Mânerău. Încurajându-l pentru talentul său l-a sprijinit material pentru terminarea şcolii primare din Buteni (1877), a Preparandiei din Arad (1881) şi a cursurilor Conservatorului din acelaşi oraş[522].

Orator popular de o forță superioară, s-a validat şi în mişcarea națională în calitate de deputat dietal şi ca membru congregațional, unde apărea ca un vajnic patriarh apărător al drepturilor românilor. Ca deputat dietal, în legislatura 1875-1878, a reprezentat pe românii din cercul Iosăşel, desfăşurând o activitate remarcabilă. În 1876, când s-a luat în discuție proiectul de lege privind reorganizarea administrativă a unor comitate, în discuție s-a pus şi situația comitatului Zarand. Deputatul Constantin Gurban, alături de Sigismund Borlea, a intervenit în dezbateri sesizând că la instaurarea dualismului (1867), legile care îngrădesc drepturile naționalităților fiind tot mai numeroase. Este perioada de intensificare a

[519] „Bis. şi Şc.", anul VIII, nr. 4, 22 ianuarie/3 februarie 1884, pp. 31-32.

[520] „Bis. şi şc.", anul XI, nr. 35, 30 august/11 septembrie 1887, p. 281.

[521] „Bis. şi Şc.", anul XXXVII, nr. 37, 15/28 septembrie 1913, p. 312.

[522] Despre Ion Vidu vezi: Viorel Cosma, *Ion Vidu 1863-1931*, Bucureşti, 1956; Idem, *Ion Vidu*, Bucureşti, 1965; Lucian Emandi, *Din viața lui Ion Vidu*, în „M. B.", anul IX, 1959, nr. 5-6, pp. 29-33; Ioan Lucaci, *Ion Vidu (1863-1931)*, în „Ziridava", XI, 1979, pp. 795-808; Vasile Vărădean, *Ion Vidu (1863-1931)*, în „M. B.", anul XXXI, 1981, nr. 1-3, pp. 116-119; Eugen Arădeanul, *Date privind biografia lui Ion Vidu*, în „M. B.", anul XXXI, 1981, nr. 1-3, pp. 119-125.

https://biblioteca-digitala.ro

mişcării românilor pentru drepturi naţionale. Ideile de emancipare naţională a cuprins şi pe profesorii Institutului Teologic şi ai Preparandiei din Arad. Între ei se numără Vasile Mangra, Atanasie Tuducescu, Teodor Ceontea, Petru Pipoş, Nicolae Oncu, Roman Ciorogariu, spirite active care militau pentru activizarea mişcării naţionale a românilor fapt care nu de puţine ori i-a dus în conflict cu autorităţile locale.

Protopopul Constantin Gurban, în anul 1883, alături de Nicolae Oncu şi David Nicoară, se preocupă de organizarea alegerilor pentru adunarea comitatensă. În acest sens lansează o invitaţie tuturor oamenilor politici arădeni de a participa la adunarea din 3 decembrie care urma să desemneze pe viitorii candidaţi. În scrisoarea adresată unor oameni politici arădeni ei arată că cei aleşi trebuie să se sprijine pe popor pe care apoi să-l slujească prin toată activitatea lor. Se arată că „este timpul ca dregătorii să se aleagă dintre aceşti bărbaţi, care cu trecutul lor, cu puterile sale morale, cu ţinuta şi patriotismul lor, ne întind mai multă garanţie spre aceea că ei vor putea şi vor voi a corespunde încrederii alegătorilor, vor fi drepţi, patriotici şi prin urmare vor servi comitatului spre folosul şi îndestularea întregului public, fără deosebire de partide, confesiune şi naţionalitate"[523].

Din scrisoarea-program amintită, reiese că autorii ei doreau ca cei aleşi în adunarea comitatensă să se străduiască să „îndestuleze poporul". Ei nu fac deosebire de naţionalitate sau confesiune între alegători, atunci când cer deputaţilor să-şi îndeplinească mandatul încredinţat. Această orientare a fruntaşilor politici arădeni se va menţine şi mai târziu şi se va transmite şi generaţiilor următoare, mai ales la generaţia ce va înfăptui actul unirii de la 1 decembrie 1918. După alegerile din 1883, militanţii politici arădeni, între care se număra şi protopopul Constantin Gurban, preocupaţi de întărirea spiritului de solidaritate în rândul deputaţilor români aleşi în adunarea comitatului, la 17 decembrie 1883, convoacă adunarea care urma să stabilească obiectivele şi principiile de acţiune a deputaţilor din prima zi a adunării comitatense. Trebuie să menţionăm că de fiecare dată protopopul Constantin Gurban a avut un rol deosebit[524].

În 1887, „un grup de alegători" din cercul electoral al Ineului îl prezentau pe protopopul Constantin Gurban ca fiind unul dintre deputaţii români care în „dieta ţării" a avut curajul să prezinte numai adevărul referitor la lipsurile „cu care se luptă poporul românesc [...] a ridicat graiul şi pentru

[523] Nicolae Roşuţ, *Nicolae Oncu – în slujba nevoilor sociale şi naţionale ale poporului*, în „Catedra. Culegere de studii", Arad, 1980, pp. 198-199.

[524] *Ibidem*, p. 199.

https://biblioteca-digitala.ro

aceea, ca şi fiii poporului românesc să fie aplicaţi de dregători de comitate, de stat, întocmai ca fiii altor popoare"[525].

Militant pentru drepturile românilor, dascăl cu inima, închinător luminii şi adevărului, a contribuit la ridicarea şcolilor confesionale, fiind un educator de vocaţie al fiilor de ţărani din care a creat generaţia Unirii tuturor românilor. Inimă mare, bună şi adânc simţitoare, prin felul cum a crescut pe micul orfan Ion Vidu şi cum a ajutat generaţii de copii orfani, care au primit de la el spijin şi ajutor. Mecenate al orfanilor, „pe care îi îmbrăca şi hrănea, trimiţându-i şi susţinându-i, îngrijindu-i cu părintească dragoste pentru a-i face slujitori luminării neamului". În fiecare an aducea câţiva elevi la Preparandia din Arad, cheltuindu-şi cu ei şi banii de drum, împrumutându-se de la prieteni pentru a putea pleca spre casă[526]. Alături de Traian Văţianu, Roman Ciorogariu, Ioan Rusu-Şirianu, Ioan Suciu, Mihail Veliciu, pentru a numi numai câţiva, protopopul Constantin Gurban a făcut parte din conducerea *Clubului naţional arădean.*

După o bogată activitate, la 7/20 ianuarie 1906, „la orele 6 seara", la vârsta de numai 61 de ani şi după 35 de preoţie, se stingea Nestorul protopopilor din Episcopia Aradului. A fost înmormântat în ziua de 8/22 ianuarie 1906 în cimitirul parohial din Ineu, fiind prohodit de arhimandritul Vasile Mangra, asistat de Roman Ciorogariu şi de un mare număr de protopopi şi preoţi din cuprinsul eparhiei arădene. Răspunsurile liturgice şi funebrale au fost date de corul Institutului teologic-pedagogic din Arad condus de profesorul Trifon Lugojan. Între participanţii la înmormântare se aflau dr. Ioan Suciu, Vasile Goldiş, Mihai Veliciu, Gherasim Şerb, Procopie Givulescu[527].

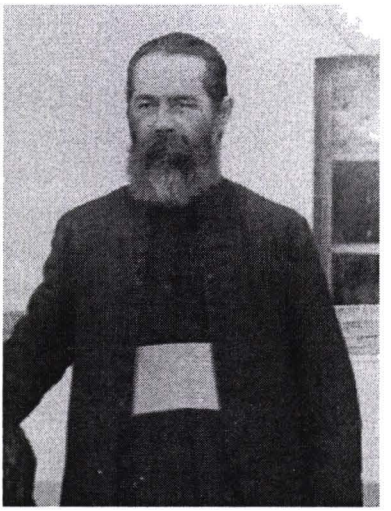
Preot cucernic, podoabă a amvonului, profesor de o cultură temeinică, părinte al săracilor, suflet încălzit de iubirea poporului, însufleţit de neamul său, protopopul Constantin Gurban a fost un factor important al vieţii ecleziastice, literare şi culturale din Episcopia Aradului de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi primii ani ai celui următor. A rămas în amintirea românilor crişeni ca unul dintre clericii cei mai însufleţiţi pentru aspiraţiile neamului românesc.

[525] Eugen Gluck, Nicolae Roşuţ, *Aradul şi mişcarea memorandistă*, vol. IV, Arad, 1978, doc.24, pp. 45-47.

[526] *Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Studii şi documente*, p. 100.

[527] *† Constantin Gurban*, în „Bis. şi Şc.", anul XXX, nr. 3, 15/28 ianuarie 1906, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

21.

Preotul George Lupşa din Dieci

(1845-1920)

Personalitate marcantă a vieţii bisericeşti, şcolare şi culturale de pe valea Crişului Alb de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi primele două decenii ale celui următor, preotul George Lupşa se încadrează în rândul acelor clerici români care au fost stăpâniţi de dorinţa de înaintare şi progres a poporului în mijlocul căruia s-a născut, a crescut şi desfăşurat activitatea.

George Lupşa s-a născut la Dieci (jud. Arad) în 22 iulie 1845[528] şi era al şaselea copil, din cei opt, a lui Toader[528bis] şi a Mariei Lupşa (născută Tomuţa)[529]. Crescut în casa părintească, sub influenţa bunicului dinspre mamă, preotul Simion Tomuţa[530], tânărul George primeşte o educaţie aleasă, pe care o îmbogăţeşte în şcolile pe care le-a urmat.

[528] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 5/1862*, doc. 715, f. 25.

[528bis] În conscripţia din 1746 în Crasna de Sus sunt menţionate familiile lui Toader Lupşa şi Marian Lupşa. În 1755 într-una din aceste familii s-a născut Grozav Lupşa († 1845 în Dieci), care, în jurul anului 1784 se cunună cu Teodora (născută Deliman), avându-l împreună pe fiul Marcu Lupşa (1785-1872). Marcu Lupşa, cu puţin înainte de 1805, se cunună la Dumbrăviţa (sat înglobat la începutul secolului al XIX-lea, o parte la Dieci, alta la Crocna de Sus) cu Floare (1786-1853) fata lui Petru Mustea, cu care are un fiu, pe Toader Lupşa (născut la Dumbrăviţa în 1805 şi decedat în Dieci la 24 decembrie 1888) Toader Lupşa este tatăl preotului George Lupşa. cf. Pavel Vesa, *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad). Contribuţii monografice*, Arad, 1999, pp. 54-55

[529] Gheorghe Lupşa, *Însemnări manuscrise de la preotul George Lupşa (1845-19209*, f. a. f. 4 (manuscris aflat în posesia noastră)

[530] Simion Tomuţa s-a născut în Sebiş dar nu cunoaştem unde şi-a desăvârşit pregătirea intelectuală. A funcţionat ca învăţător în Iosăşel, iar între 1797-1818, la şcoala românească din

https://biblioteca-digitala.ro

Cursurile şcolii primare le-a început la şcoala din Dieci, iar la vârsta de 10 ani, la îndemnul bunicului său, preotul Simion Tomuța, între 1855-1857, este dus de părinți, pentru învățarea limbii maghiare la şcoala reformată din Boroş-Sebiş, iar între 1857-1859 a urmat clasele a III-a şi a IV-a normale din Arad. În 1859-1860 a mers la şcoala din Panadul Nou (azi Horia) de lângă Arad, pentru învățarea limbii germane. La sfârşitul anului şcolae 1861-1862 a absolvit cu succes cursurile Preparandiei din Arad[531].

Imediat după absolvirea cursurilor preparandiale, în vara anului 1862, se adresează episcopului Procopie Ivaşcovici al Aradului (1853-1873) pentru a-i aproba primirea „în şcoalele clericale [...] căci eu fiind încă tânăr de vârstă, decurgerea celor trei ani pregătindu-mă către treapta preoțească multe şi folositoare învățături mi-am putea câştiga". În cerere face aluzie şi la bunicul său, preotul Simion Tomuța care până „la adânci bătrânețe a slujit la altarul Domnului fiind cinstit şi preoțit înaintea poporului de acolo, care dacă nu ar fi murit am fi avut nădejdea a mă creşte şi pe la şcoale mai înalte"[532].

Cererea tânărului „absolut preparand" este însoțită de o caracterizare a protopopului Gheorghe Popescu al Butenilor, care, „descoperindu-i aplecarea de-a intra în statutul preoțesc, văzând a avea îndestulată cunoştință pregătitoare pentru a cuprinde şi a învăța ştiințele theologhiceşti" îl recomandă „să se primească în aceleaşi clase clericale pe anul 1862-63 pregătindu-l pentru vreo parohie din protopresviteratul Boroş-Ineului"[533].

Sebiş, fiind caracterizat ca un dascăl bun ce „preda bine citirea şi scrierea şi se exprima bine şi în limba maghiară". În perioada când şi-a desfăşurat activitatea la şcoala din Sebiş, paralel a fost şi funcționar la domeniul din localitate, iar drept recompensă pentru activitatea depusă în această calitate, a fost susținut la numirea şi hirotonirea pentru postul vacant de preot de la Dieci. Bucurându-se de mare trecere la mai marii domeniului, imediat după instalarea în parohie (1823), primeşte spre folosință de la domeniu 3 grădini şi sprijin material pentru edificarea unei case parohiale. În 1829 figurează între deputații eparhiali care au ales pe Nestor Ioanovici ca episcop al Aradului (1829-1830). Din inițiativa sa, în anul 1846, se deschide şantierul de construcție a actualei biserici parohiale, terminată în 1851. După închiderea şantierului de construcție a bisericii, a mai slujit încă şapte ani, până în ianuarie 1857, când după o activitate de 34 de ani desfăşurată în parohia Dieci, trece la cele veşnice. A fost cel mai vrednic preot pe care l-a avut parohia Dieci în prima jumătate a secolului al XIX-lea. A fost distins cu rangul de protopop onorific şi dreptul de a purta brâu roşu. Cf. P. Vesa, *op. cit*, Arad, 1999, pp. 97-98.

[531] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 5/1862*, doc. 715, f. 25; Idem, *grupa a III-a, dosar 68/1885*, doc. 1167, f. 73v-74; T. Botiş, *op. cit.*, p. 457; Gh. Lupşa, *op. cit.*, f. 2.

[532] A. E. O. R. Arad, *grupa a III-a, dosar 5/1862*, doc. 715, f. 26-26v.

[533] *Ibidem*, f. 22.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu cunoaştem motivul pentru care nu urmează din acel an cursurile clericale. Între 1862-1865 îşi desfăşura activitatea ca învăţător la şcoala din Zimbru. În anul şcolar 1864-1865, şcoala avea un efectiv de 117 (62 băieţi şi 55 fete) elevi de vârstă şcolară din care frecventau şcoala numai 28 (20 băieţi şi 8 fete) elevi[534].

Din toamna anului 1865 începe cursurile clericale în Arad pe care le-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1867-1868[535]. După absolvire, în ziua de 7 februarie 1869, în biserica episcopală din Arad se cunună cu Emilia Rusu, fiica preotului profesor Ioan Rusu, parohul bisericii *„Naşterea Sf. Ioan Botezătorul"*. După numai două luni de zile, la 5 aprilie 1869, a fost hirotonit diacon, în ziua următoare preot pentru parohia Rădeşti (jud. Arad), prin punerea mâinilor episcopului Procopie Ivaşcovici al Aradului (1853-1873). În ziua de 10 aprilie 1869 a fost instalat în parohie[536].

Preotul George Lupşa şi-a început activitatea preoţească după trei ani desfăşuraţi în învăţământul confesional românesc, cu o oarecare experienţă pedagogică dar cu mare dragoste pentru misiunea preoţească avându-l mereu model pe bunicul său, preotul Simion Tomuţa din Dieci. În parohia Rădeşti a stat nouă ani, desfăşurându-şi activitatea în mod conştiincios, contribuind la răspândirea credinţei creştine în mijlocul enoriaşilor încredinţaţi spre păstorire. În această parohie a înfiinţat primul fond de bucate din această parte a Episcopiei Aradului[537].

Dorinţa preotului George Lupşa a fost aceea de a deveni îndrumătorul spiritual al credincioşilor în mijlocul cărora s-a născut, crescut şi format ca om. Îşi dorea să continue frumoasa misiune preoţească a bunicului său, preotul Simion Tomuţa. Prin trecerea la cele veşnice a preotului Andrei Tipei, se deschide posibilitatea unui transfer în parohia natală. La 23 aprilie 1878 este ales preot în Dieci, împlinindu-se în acest fel şi dorinţa diecenilor[538].

Marea bucurie pe care a avut-o prin transferul în parohia natală, a fost, în scurt timp curmată, pentru că în 8/20 iunie 1879, vrednica preoteasă Emilia, după o lungă şi grea suferinţă, se stinge din viaţă în casa părinţilor săi din Arad, fiind înmormântată în cimitirul din Arad-Gai. La vârsta de

---

[534] V. Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 106.

[535] T. Botiş, *op. cit.*, p. 701.

[536] A. E. O. R. Arad, grupa a III-a, dosar 68/1885, doc. 1167, f. 73v-74; Idem, George Lupşa, *Cronica bisericei parohiale Dieci*, Dieci, 1907, f. 24, 26.

[537] Gh. Lupşa, *Însemnări manuscrise*, f. 3.

[538] A. E. O. R. Arad, G. Lupşa, *op. cit.*, f. 24, 26; Gh. Lupşa, *op. cit.*, f. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

numai 34 de ani, preotul George Lupşa rămâne văduv cu un copil, George Ioan-Marcu[539], în vârstă de numai 9 ani[540].

Cu toate a că a trecut prin această mare încercare, preotul George Lupşa, cu credinţă în ajutorul lui Dumnezeu, continuă activitatea clericală desfăşurând în continuare o bogată activitate pe tărâm bisericesc, gospodăresc, şcolar şi cultural.

Pe tărâm bisericesc a fost un preot model în slujire şi comportament, dând sfaturi bune şi înţelepte enoriaşilor, şi nu în ultimul rând, făcând cunoacut Cuvântul lui Dumnezeu, contribuind mult la întărirea vieţii religios-morale a credincioşilor.

În ce priveşte domeniul gospodăresc, s-a străduit să sporească averea bisericii. În acest scop a cumpărat pământ nou şi a apărat pe cel vechi contra diferitelor porunci ale stăpânirii. În 1882 şi 1888 a cumpărat un hectar de pământ, iar în 1883 a cumpărat pîmântul de la *Hadă*, ca în 1896 să cumpere *Dâmbul* „de la domnie" cu casă cu tot[541].

În anul 1879, din iniţiativa sa, a fost reparată vechea clădire a şcolii. La stăruinţa sa, a învăţătorului Vasile Suciu, a primarului Nicolae Bârda şi a notarului Leontin Feier, în anul 1888, au început lucrările de edificare a unei noi clădiri destinată şcolii. A fost construită din piatră şi cărămidă şi era prevăzută cu o sală mare pentru desfăşurarea procesului de învăţământ şi locuinţă spaţioasă pentru învăţător şi familia sa. Locuinţa era compusă din două camere, o bucătărie şi o cămară[542]. Lucrările au durat doi ani, la 15/27 august 1890 a fost sfinţită de preotul George Lupşa, în prezenţa multor enoriaşi şi a autorităţilor locale.

În fundaţia şcolii, „anume în ungherul alor doi pereţi spre mâna stângă în partea de către răsărit care desparte de salonul şcoalei de către locuinţa învăţătorului", preotul G. Lupşa a introdus o cutie, confecţionată „de mîna mea proprie", din piatră albă, în care a fost pusă o „Scrisoare memorabilă către viitorimea crecândă din Dieci de la anul edificării şcoalei 1890"[543].

---

[539] George Ioan-Marcu Lupşa, născut în anul 1870 în Rădeşti, a absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad la sfârşitul anului şcolar 1892-1893, după care a fost hirotonit preot pentru parohia Toracul Mic din Banat. A fost căsătorit cu Aurora Popovici cu care a avut pe Coriolan, Veturia şi Aurora. În noiembrie 1910 a trecut la cele veşnice. Cf. *† Gheorghe Lupşa din Toracul Mic*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXIV, nr. 52, 26 decembrie 1910/8 ianuarie 1911, p. 6; P. Vesa, *op. cit.*, p. 138; T. Botiş, *op. cit.*, p. 714.

[540] Gh. Lupşa, *op. cit.*, f. 4.

[541] *Ibidem*, f. 5.

[542] Clădirea poate fi văzută şi astăzi în centrul satului, nu departe de biserică.

[543] A. E. O. R. Arad, G. Lupşa, *op. cit.*, f. 19,22. Cutia a fost scoasă din fundaţie în anii '80

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1880 a înființat un *Fond de bucate* pentru trebuințele celor nevoiași și întreținerea școlii confesionale. Pentru organizarea fondului, preotul Lupșa cere inițiativă, înțelegere și „curățenie de mâini", adică cinste și corectitudine în mânuirea fondurilor. În urma unei circulare din 1883 a episcopului Ioan Mețianu al Aradului (1875-1898), în Duminica a IX-a după Rusalii, (7 august 1883), a făcut prima încercare pentru colectarea banilor necesari edificării unei clădiri destinate Institutului Teologic din Arad. Cu această ocazie a adunat 33 florini și 30 crițari și 262 1 litri grâu. În primii ani ai secolului al XX-lea, preotul Lupșa figurează pe listele de daruri în vederea construirii unui internat diecezan în Arad[544].

Tot în prioada păstoriii preotului G. Lupșa, între 1908-1912 s-au efectuat reparații interioare și exterioare la biserică, iar în 1912 a fost cumpărat, prin contribuția credincioșilor, ceasul din turnul bisericii[545], care funcționează și astăzi.

În domeniul școlar, în calitatea sa de director local, a depus eforturi ca școala confesională din Dieci să aibă dascăli vrednici. A supravegheat îndeaproape desfășurarea procesului de învățământ și a frecvenței școlare.

În ședința din 9 martie 1880 a Sinodului protopopesc Ineu, își arăta nemulțumirea față de modestul progres al învățământului, nu numai de cel din cadrul protopopiatului Ineu, ci din întreaga eparhie arădeană. Pentru îmbunătățirea lui face propuneri, între care și împărțirea protopopiatului în mai multe inspectorate școlare, car la rândul lor să fie împărțite în mai multe subinspectorate, motivând că „cu cât este mai puțin controlul din partea mai marilor față de subalternii săi, cu atât și activitatea subalternilor, mai mult sau mai puțin se neglijează [...] cu cât un învățător este mai arareori controlat cu atât și el sigur neglijează datorința sa". Pune „regresul din procesul de învățământ" pe lipsa manualelor școlare, propunând tipărirea lor într-un număr mai mare de exemplare, „câte se recer pentru toate școlile și pentru toți școlarii din toată Dieceza". Mai cere „întocmirea" unor regulamente în care să se cuprindă „datorința fieștecărui învățător pe tot pasul, în școală și în afară de școală", precum și a unui regulament pentru școlarii de la 6 la 15 ani în care să se cuprindă „datorințele lor în școală, afară de școală, în timp de prelegere și în timp de recreație"[546].

---

de Ștefan Sărac din Dieci și a dus-o la Muzeul Județean din Arad.

[544] *Ibidem*, f. 41-42; Gh. Lupșa, *op. cit.*, f. 4; T. Botiș, *op. cit.*, 366; V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 7.

[545] P. Vesa, *op. cit.*, p. 200.

[546] A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiat ortodox român Ineu*, dosar 10, f. 258-259.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1885, Sinodul eparhial din Arad a decretat înfiinţarea mai multor inspectorate şcolare, între care s-a numărat şi cel al Iosăşelului, preotul G. Lupşa fiind numit inspector al cercului, funcţie pe care a îndeplinit-o ani la rând. În această calitate, în 1887 se arăta nemulţumit de atitudinea negativă a autorităţilor politice comunale faţă de slaba frecvenţă şcolară înregistrată în mai multe localităţi[547].

Pe tărâm cultural, din iniţiativa sa, în anul 1879 a fost înfiinţat un „cor de cântări de 42 inşi", încredinţat învăţătorului Ignatie Bugariu, şi o *Societate de lectură* a tinerilor, cu scopul de a lărgi orizontul lor cultural, căutând să le deschidă gustul pentru lectură[548].

Pe filele cărţilor de cult folosite în bisericile din Dieci de-a lungul timpului, a făcut foarte multe însemnări cu caracter bisericesc, istoric, despre donatori, preţul cărţilor, despre starea vremii, calamităţi naturale, invazii de insecte. Ele se constituie într-o „cronică" a parohiei utile cercetătorului istoric[549].

În anul 1907, la cererea secţiei culturale a Consistoriului eparhial din Arad, redactează *Cronica bisericei parohiale Dieci*, prima monografie a satului. Încercare modestă, lipsită de o informaţie documentară şi istoriografică, fundamentată în cea mai mare parte pe tradiţia locală şi pe evenimentele trăite de autor. Lucrarea cuprinde momente mai importante din viaţa comunităţii, cu referire la viaţa socială, economică, bisericească şi culturală a diecenilor din secolele XVIII şi XIX. Trăind în mijlocul parohienilor săi, împărtăşind cu ei bucuriile şi necazurile, prezentându-ne autentice fresce din viaţa satului şi a locuitorilor. Preotul G. Lupşa prezintă şi informaţii despre bisericile vechi, despre cea actuală, despre locuitori cu ocupaţiile lor, despre cărţile de cult cu însemnările manuscrise făcute pe filele lor.

Un alt aspect al activităţii sale culturale îl constituie şi publicistica. Amintim în acest sens numai studiul intitulat: *Întrebare la Înălţarea lui Cristosu – şi răspunsulu parinţiescu*, publicat în revista „Speranţa" (anul I, nr. 8, 14/27 mai 1869, pp. 62-64) din Arad.

De menţionat este faptul că în 15/28 noiembrie 1918, din iniţiativa şi conducerea sa, a fost instituit Consiliul Naţional Român din comuna Dieci, ocazie cu care, notarului Hess Lajos-Ludovic îi este luat „jurământul de fidelitate [...] credinţă şi supunere faţă de naţiunea românească din Ungaria

[547] A. E. O. R. Arad, G. Lupşa, *op. cit.*, f. 37; V. Popeangă, *op. cit.*, p. 149.

[548] A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiat ortodox român Ineu*, dosar 17, f. 349.

[549] Vezi P. Vesa, *op. cit.*, pp. 128-145.

https://biblioteca-digitala.ro

şi Transilvania şi către forul suprem conducător Consiliul Național Român din Comitatul Aradului"[550].

Bogata sa activitate a fost curmată într-o zi de vineri, la 14/27 februarie 1920, după o perioadă de 42 de ani de activitate clericală în satul natal şi 75 ani de viață. „Rămăşițele pământeşti au fost aşezate spre odihnă veşnică duminică în 16/29 februarie a. c. pe lângă asistența preoțimii din comunele învecinate în frunte cu protopopul Florian Roxin, a rudeniilor şi credincioşilor săi. Îl deplâng nora sa văduva Aurora Lupşa şi nepoții Coriolan şi Veturia din Arad. Odihnească-se în pace", aşa informa pe cititorii săi revista „Biserica şi Şcoala", oficiosul Episcopiei Aradului[551]. A fost înmormântat în partea de sud al altarului bisericii în care a slujit peste patru decenii.

Preotul George Lupşa a făcut tot ce poate face un vrednic şi conştient slujitor al altarului de misiunea încredințată. A rămas în conştiința contemporanilor săi şi a urmaşilor ca un inegalabil îndrumător al credincioşilor. Dovadă, pentru faptele lui bune, bătrânii satului, cu ani în urmă, îşi aduceau aminte cu drag de el şi ziceau: „Dumnezeu să-l ierte pe popa Lupşa".

[550] *Ibidem*, pp. 36-37.

[551] „Bis. şi Şc.", anul XLIV, nr. 8, 23 februarie/7 martie 1920, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

22.

Preotul profesor Ioan Ghibu (1846-1915)

Preotul profesor Ioan Ghibu[552] se numără între acei mulți slujitori ai altarului bisericii episcopale dar şi la catedra Institutului Teologic din Arad. Deşi nu a funcționat mulți ani în oraşul de pe malurile Mureşului, totuşi, considerăm că îşi are locul său binemeritat în rândul personalităților Aradului din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

S-a născut la 10 martie 1846 în Pianul de Sus (județul Alba) într-o familie preoțească. Clasele primare le-a făcut în satul natal, cele secundare la Gimnaziul evanghelic german din Sebeş (cl. I-IV) şi la Gimnaziul de Stat din Sibiu (cl. V-VIII). Între 1866-1869 a urmat cursurile Institutului teologic-pedagogic din Sibiu. După absolvire, obținând o bursă din partea Arhiepiscopiei Sibiului, s-a înscris la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universității din Viena (1869-1874)[553]. Reîntors de la Viena, în anul 1875, după căsătorie[554], este ales preot-capelan în parohia Săcărâmb din județul Hunedoara.

Cu începerea anului şcolar 1876-1877 este numit ca profesor provizoriu la Institutul teologic-pedagogic din Arad, secția pedagogică, unde a funcționat până la sfârşitul semestrului al doilea din anul şcolar 1880-1881. Aici a fost coleg cu Augustin Aron Hamsea, Vicențiu (Vasile) Mangra, Roman

[552] Pentru datele biografice ne orientăm după: T. Botiş, *op. cit.*, pp. 85, 87, 393, 550, 556; M. Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu. 1786-1986*, Sibiu, 1987, pp. 90, 286.

[553] Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității româneşti din Transilvania şi Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000, nr. 7374, p. 705.

[554] Au avut ca fiu pe Valer Ghibu, născut la 5 martie 1881 în Arad, absolvent al Facultății de Drept şi Ştiințe Politice de la Universitatea din Budapesta, ca bursier al Fundației „Emanoil Gojdu". La 7 martie 1908 a obținut doctoratul în Ştiințe juridice la Universitatea din Budapesta. Ulterior ajunge avocat în Arad. Cf. C. Sigmirean, *op. cit.*, nr. 892, p. 379; nr. 2959, p. 473; Stelean Ioan Boia, *Fundația „Emanuil Gozsdu" (1870-1952)*, Arad, 2006, p. 128.

https://biblioteca-digitala.ro

Ciorogariu, Teodor Centea, Lazăr Tescula şi Petru Popovici. La Institutul arădean i se încredinţează catedra disciplinelor pedagogice.

Trebuinţele învăţământului la Secţia teologică, reclamau noi puteri didactice. În vederea completării acestor necesităţi, Consistoriul eparhial arădean, numeşte, în cursul anului şcolar 1880-1881, ca profesor provizoriu la secţia teologică, pe preotul profesor Ioan Ghibu de la secţia pedagogică, care pe atunci, la propunerea Consistoriului eparhial arădean, administra şi parohia Arad-Centru, devenită vacantă în 1878, prin moartea protopopului Ioan Raţ. Este instalat în postul de profesor la 3/15 februarie 1881, odată cu numirea profesorul Roman Ciorogariu.

La Arad stă până în anul 1883 când se transferă profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu, unde, la început a fost profesor provizoriu (1883), apoi definitiv (1886) - îndeosebi pentru studiile biblice (*Introducere, Exegeză şi Ermineutica biblică*) şi *Omiletică*. La Institutul sibian a funcţionat până la pensionare (1 septembrie 1903). În această situaţie, postul de la catedră, cu data de 25 august 1903, a fost ocupat de proaspătul doctor în Teologie Aurel Crăciunescu (1877-1943), la început provizoriu, definitivat la 17 septembrie 1903[555].

Paralel cu activitatea didactică de la Institutul teologic-pedagogic, preotul prof. Ioan Ghibu a mai funcţionat şi ca profesor de Religie la Gimnaziul de Stat din Sibiu (1885-1897). Activând şi în alte funcţii în cadrul Consistoriului mitropolitan, timpul nu i-a permis să se afirme prin scrieri teologice în afară de publicarea unor articole în „Telegraful Român" de la Sibiu.

Hirotesit protopop în 1888, din 1903 îşi începe activitatea de preot paroh în Uioara (azi Ocna Mureş) din judeţul Alba. După o activitate desfăşurată pe parcursul a patru decenii, la vârsta de 69 de ani, în ziua de 16 februarie 1915, a trecut la cele veşnice.

[555] M.Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, 2002, p. 367.

https://biblioteca-digitala.ro

23.

Arhimandritul Augustin Aron Hamsea

(1849-1916)

Între intelectualii arădeni de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi primele decenii ale celui următor, se numără şi arhimandritul Augustin Aron Hamsea. Profesor, asesor referent al Senatului restrâns bisericesc de la Consistoriul eparhial arădean, mai apoi director al Institutului pedagogic-teologic din Arad, iar la urmă, starețul mănăstirii de la Hodoş-Bodrog.

S-a născut la 17/29 mai 1849 în Râşnov, din părinți țărani, Voicu şi Ecaterina, primind la botez numele de Aron[556]. Cunoştințele elementare le-a primit la şcoala primară din localitatea natală, apoi la Braşov, unde, la Liceul confesional ortodox a urmat şi studiile secundare, iar după examenul de maturitate, în 1869, la sfatul protopopului Ioan Meţianu al Zărneştilor, îşi continuă studiile la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu (1869-1872). Paralel, urmează şi studiile juridice la Academia de Drept a saşilor din Sibiu, pe care le termină mai târziu la Facultatea de Drept a Universității din Budapesta. Aici intră în legătură cu fruntaşi ai vieții naționale româneşti din acea perioadă: Alexandru Mocioni, Alexandru Roman, Vincențiu Babeş, cel din urmă şi director al revistei „Albina", la care devine colaborator şi tânărul Aron Hamsea[557].

[556] A mai avut doi frați (Voicu şi Ioan) şi o soră (Elena căsătorită Proca). Voicu a ajuns protopop al Lipovei.

[557] „Telegraful Român", anul LXIV, nr. 6, 19 ianuarie/1 februarie 1916, pp. 22-23; Lazăr Iacob, *† Augustin Hamsea*, în „Bis. şi Şc.", anul XL, nr. 3, 17/30 ianuarie 1916, pp. 15-16.

https://biblioteca-digitala.ro

După absolvirea cursurilor de drept, intră ca practicant în cancelaria avocatului Iosif Puşcariu. În 1875, după urcarea în scaunul de episcop al Aradului a lui Ioan Meţianu (1874-1898), îl numeşte profesor la Institutul Teologic, iar în 1879 intră în monahism la mănăstirea Hodoş-Bodrog, fiind tuns de arhimandritul Corneliu Jivcovici, primind numele de Augustin. În acelaşi an, este hirotonit ierodiacon, apoi ieromonah. La sărbătoarea Schimbării la Faţă din anul 1892 este ridicat la treapta de protosinghel, iar în 1895, sinodul mănăstirii îl alege de egumen însă „jurisdicţiunea de prepozit" o are abia după ce, la 21 februarie 1899, este înaintat la demnitatea de arhimandrit. A candidat la alegerile de episcop al Aradului în anii 1889, 1902 şi 1903, rămânând de fiecare dată în minoritate[558].

La catedra Institutului Teologic ajunge prin înlăturarea, în 15/27 mai 1875, a profesorului Iosif Ioan Goldiş, episcopul de mai târziu al Aradului. În această calitate a funcţionat până la sfârşitul anului şcolar 1880-1881, când, ales asesor referent în Senatul bisericesc, trece în administraţia ecleziastică unde stă până la începutul anului şcolar 1887-1888 când este numit director al Institutului pedagogic-teologic din Arad. Prin numirea în acest post, se punea capăt deselor schimbări în conducerea şcolii. Stabilitatea dând posibilitate la continuarea mai cu succes a organizării şi dezvoltării ei în conformitate cu cerinţele legii şi ale timpului. La început a predat *Metodică*, *Pedagogie*, *Economie* şi *Gimnastică*, dar cel mai mult a predat *Istoria bisericească*[559].

Ca profesor (1875-1901) şi director la Institutul Teologic din Arad (1887-1901), s-a remarcat printr-o activitate susţinută În timpul de 26 de ani de activitate didactică, a predat aproape toate disciplinele teologice, dar s-a dedicat mai ales cercetării istorice. Pentru a satisface lipsa manualelor şcolare, a publicat în revista „Biserica şi Şcoala" cursuri de liturgică, administraţie bisericească, pastorală şi istorie bisericească. Remarcăm mai ales pe cele din domeniul vieţii pastorale[560] şi de istorie bisericească. Din acest ultim domeniu a abordat diferite teme: răspândirea creştinismului[561],

[558] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 655-656.

[559] *Ibidem*, pp. 85, 93, 548, 560, 656.

[560] *Christosu a înviatu!*, în „Bis. şi Şc.", anul I, nr. 9, 27 martie/8 aprilie 1877, pp. 65-67; *Din greutăţile vieţii pastorale*, în „R. T.", anul I, 1907, nr. 1, pp. 12-15; *Preoţii din bătrâni şi preoţii de astăzi*, în „R. T.", anul I, 1907, nr. 3, pp. 85-89; *Momente hotărâtoare în viaţa preotului*, în „R. T.", anul I, 1907, nr. 4, pp. 129-133; *Cultura materială şi cultura formală a preotului*, în „R. T.", anul I, 1907, nr. 9-10, pp. 328-336

[561] *Organizarea bisericii în perioada a doua*, în „Bis. şi Şc.", anul XVIII, nr. 47 din 1894, pp. 369-370; nr. 48 din 1894, pp. 377-378; nr. 49 din 1894, pp. 385-387; *Lăţirea creştinismului în perioada a doua a istoriei bisericeşti*, în „Bis. şi Şc.", anul XVIII, nr. 50 din 1894, pp. 393-394;

https://biblioteca-digitala.ro

Biserica creştină în timpul persecuţiilor[562], despre ereziile şi schismele ivite în sânul Bisericii creştine de-a lungul timpului[563], Biserica creştină în epoca lui Constantin cel Mare[564], epoca sinoadelor ecumenice[565], despre catolicism[566], încercările de unire a bisericilor[567], despre protestantism[568],

Lăţirea creştinismului în perioada a treia a istoriei bisericeşti, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 8 din 1895, pp. 57-59, nr. 9 din 1895, pp. 65-66; *Biserica pe timpul expediţiunilor cruciate*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 10, 1895, pp. 73-74; *Organizarea bisericii în timpul de la 1054-1453*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 13 din 1895, pp. 100-101; nr. 14 din 1895, pp. 106-109; *Biserica română de la anul 274-535*, „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 43 din 1895, pp. 347-348; nr. 44 din 1895, pp. 355-357; *Biserica română de la anul 535 până la finea veacului al nouălea*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 46 din 1895, pp. 371-373; *Biserica română de la finea veacului al nouălea până la veacul al şesesprezecelea*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 49 din 1895, pp. 395-396; nr. 50 din 1895, pp. 403-404; *Biserica Ortodoxă după reformaţiune*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 51 din 1895, pp. 410-412; *Biserica română în luptă cu protestantismul (1540-1601)*, în „Bis. şi Şc.", anul XX, nr. 1 din 1896, pp. 2-3; nr. 2 din 1896, pp. 10-11; nr. 3 din 1896, pp. 17-19; *Biserica română în luptă cu reformaţiunea (1601-1656)*, în „Bis. şi Şc.", anul XX, nr. 4 din 1896, pp. 25-28; nr. 5 din 1896, pp. 34-36; nr. 7 din 1896, pp. 49-50; nr. 8 din 1896, pp. 57-63*); Biserica română în timpul de la 1691-1698,* în „Bis. şi Şc.", anul XX, nr. 9 din 1896, pp. 65-67; nr. 10 din 1896, pp. 73-75; *Biserica română de la 1700-1763*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIII, nr. 47 din 1898, pp. 478-479; nr. 48 din 1898, pp. 486-488; nr. 49 din 1898, pp. 493-495; nr. 50 din 1898, pp. 501-503.

[562] *Spiritul creştin în timpul goanei împăratului Diocleţian*, în „Bis. şi Şc.", anul XVII, nr. 3 din 1893, pp. 17-19; *Goanele creştinilor din partea jidovilor şi a filosofilor păgâni*, în „Bis. şi Şc.", anul XVIII, nr. 8 din 1894, pp. 60-61; *Goanele împăraţilor romani asupra creştinismului*, în „Bis. şi Şc.", anul XVIII, nr. 9 din 1894, pp. 65-71.

[563] *Lupta între biserică şi statu în Francia*, în „Bis. şi Şc.", anul IV, nr. 16, 1880, pp. 128-129; *Eresurile ivite în biserică de la 1054-1453*, în „Bis. şi Şc.", anul XVIII, nr. 11 din 1894, pp. 84-86; *Biserica în luptă cu Arianismul*, în „Bis. şi Şc.", anul XVIII, nr. 16 din 1894, pp. 122-125; *Eresuri în veacul al patrălea şi al cincilea*, în „Bis. şi Şc.", anul XVIII, nr. 28 din 1894, pp. 218-221; *Biserica în luptă cu eresurile ivite în perioada a treia (622-1054)*, în „Bis. şi Şc.", anul XVIII, nr. 51 din 1894, pp. 402-402; *Schisma cea Mare dintre Orient şi Occident*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 3 din 1895, pp. 17-20, nr. 4 din 1895, pp. 26-29.

[564] *Edictul de toleranţă din anul 313*, în „Bis. şi Şc.", anul XVII, nr. 4 din 1893, pp. 25-26; *Situaţiunea Bisericii în timpul lui Constantin cel Mare*, în „Bis. şi Şc.", anul XVIII, nr. 15 din 1894, pp. 113-115.

[565] *Biserica în luptă pentru sfintele icoane*, în „Bis. şi Şc.", anul XVIII, nr. 52 din 1894, pp. 410-413.

[566] *Germania şi Vaticanul*, în „Bis. şi Şc.", anul IV, nr. 12 din 1880, p. 93; *Epistola de abjurare a canonicului Campello*, în „Bis. şi Şc.", anul V, nr. 38 din 1891, p. 301.

[567] *Un conciliu ecumenicu a lu biserica orientale*, în „Bis. şi şc.", anul IV, nr. 31 din 1880, pp. 213-215; *Încercări de reunire între Orient şi occident în timpul de la 1054-1453*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 11 din 1895, pp. 81-83

[568] *Reformaţiunea lui Luter*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 22 din 1895, pp. 177-178; nr. 24 din 1895, pp. 185-186; nr. 26 din 1895, pp. 201-204; *Reformaţiunea lui Zwingli şi Calvin*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 33 din 1895, p. 268, nr. 34 din 1895, pp. 275-276; *Biserica apuseană după reformaţiunea lui Luter*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 33 din 1895, p. 268; nr. 34 din 1895, pp. 275-276; *Sectele protestante ivite după reformaţiune*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 36 din 1895, pp. 293-294

https://biblioteca-digitala.ro

despre monahism[569], situația Bisericii ortodoxe din unele ținuturi locuite de români[570]. Erau cursurile de istorie bisericească ținute ca Institutul teologic arădean. A fost preocupat şi de apariția creştinismului la români[571], istoria Episcopiei Aradului[572] şi biografia unor personalități ale Bisericii ortodoxe române[573].

Augustin Hamsea a fost profesor şi director într-o perioadă când se simțea trebuința unei educații mai avansate a tineretului român. Împrejurările şi spiritul vremii cereau de la viitorii preoți un bagaj bogat de cunoştiințe. Corespunzător acestor exigențe ale timpului, şi şcoala clericală arădeană a trebuit să primească o nouă organizare. În timpul directoratului său a fost întocmit un nou plan de învățământ prin care Institutul Teologic s-a organizat după planul Facultății de Teologie din cadrul Universității de la Cernăuți.

Fost redactor al revistei „Biserica şi Şcoala" (1879-1899), colaborator la „Revista Teologică" şi „Telegraful Român" din Sibiu, a publicat multe articole şi studii din variate domenii ale Teologiei. Timp de mai mulți ani a redactat *Calendarul diecezan* şi s-a remarcat pe terenul predicii. A fost un important colaborator la redactarea *Enciclopediei române*. S-a distins şi ca membru în direcțiunea, apoi ca vicepreşedinte al *Asociației naționale pentru cultura şi conversarea poporului român.*

Arhimandritul Augustin Hamsea are meritul de a fi depus o susținută activitate în problemele de despărțire ierarhică şi în special în afacerile de proces pentru mănăstiri. În calitate de membru al „delegațiunii", ani de-a rândul a cercetat arhivele din Budapesta, Viena şi Timişoara, unde a scrutat, studiat şi adunat date şi documente importante şi necesare pentru

[569] *Începuturile şi desvoltarea instituțiunii monahale în Biserica creştină*, în „Bis. şi Şc.", anul XVII, nr. 46 din 1894, pp. 361-364.

[570] *Românii din Turcia (Dobrogea, n.n.)*, în „Bis. şi Şc.", anul I, nr. 25, 1877, p. 197; nr. 26, p. 204; nr. 27, pp. 220-221; nr. 29, p. 228; *Cestiunea pensionării patriarchului serbescu in dieta tierii*în „Bis. şi Şc.", anul IV, nr. 11, 1880, pp. 82-83; *Patriarchiile ortodoxe din Turcia*, în „Bis. şi Şc.", anul IV, nr. 43, 1880, pp. 339-340; nr. 44, pp. 348-349; *Destituirea Mitropolitului Michailu alu Serbiei şi protestul său*, în „Bis. şi Şc.", anul V, nr. 44, 1881, pp. 350-351.

[571] *Creştinismul la români*, în „Bis. şi Şc.", anul XIX, nr. 41, 1895, nr. 41, pp. 333-334.

[572] *Diecesa Aradului*, în „Bis. şi Şc.", anul XXI, nr. 11, 1897, pp. 81-83; nr. 12, pp. 90-92; *Tipografia diecesană din Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul III, nr. 8, 1879, p. 137; *Nainte de acest'a cu 120 ani* (face referire la un manuscris vechi de 120 de ani, descoperit în protopopiatul Boroş-Ineu, n.n.), în „Bis. şi Şc.", anul VIII, nr. 8, 1884, pp. 63-65.

[573] *Schițe din viața mitropolitului Morariu Andreeviciu*, în „Bis. şi Şc.", anul IV, nr. 3, 1880, pp. 99-100; *Biografia Mitropolitului Miron Romanul*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIII, nr. 41, 1898, pp. 430-431; *Episcopul Iosif Ioan Goldiş (1899-1902) al Aradului: Activitatea pe tărâm cultural şi şcolar*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXI, nr. 4, 1907, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

începerea procesului de validare a dreptului Bisericii ortodoxe române asupra mănăstirilor aflate în dispută cu sârbii pentru proprietatea asupra lor. Documentele adunate de el cu multă trudă, în mare parte necunoscute, au servit pentru promovarea şi afirmarea drepturilor noastre în general. Episcopul Ioan I. Papp (1903-1925) i-a fixat o retribuţie de 2 400 coroane pe an pentru activitatea depusă în adunarea documentelor privind imigraţia sârbă în părţile Aradului, organizarea bisericească până la 1790 şi documente din secolul al XIX-lea privind dreptatea revendicărilor române, până la 1916[574].

Nu putem să nu amintim că arhimandritul Augustin Hamsea, susţinut de mitropolitul Ioan Meţianu[575], a candidat în două rânduri pentru scaunul de episcop al Aradului, însă, de fiecare dată s-a situat pe locul secund.

Prima dată, după transferul episcopului Ioan Meţianu al Aradului în scaunul de mitropolit al Ardealului. Alegerea de episcop al Aradului, şi de această dată, a provocat mari frământări. Într-un articol apărut în „Tribuna" de la 13/25 aprilie 1899, se arăta cum şi cine să fie ales de episcop. Erau menţionate numele lui Filaret Musta, Ilarion Puşcariu şi, bineînţeles, Augustin Hamsea, „pe oricare dintre aceştia numai pe Goldiş nu". Redacţia „Tribunei Poporului" din Arad a luat atitudine faţă de articolul apărut în revista sibiană, influenţată de intenţiile mitropolitului Ioan Meţianu de a stopa ascensiunea lui Iosif Ioan Goldiş[576].

Aşa după cum reiese dintr-o scrisoare din 22 decembrie 1898 a lui Vasile Mangra către Eugen Brote, se dorea să se pună capăt „dominaţiunii lui Babeş-Mocsonyi şi dictaturii lor în biserică. Cei grupaţi în jurul *Tribunei Poporului* vor decide în privinţa viitorului episcop la Arad, după cum reclamă împrejurările în care ne găsim, fără a părăsi poziţia principală ori a ne abate de la direcţia contemplată de noi toţi în situaţiunea schimbată. Meţianu a făcut pe aici tot felul de asigurări pentru Puşcariu. Socoteală fără birtaş. Iar noi trebuie să-i găsim antidotul. Vom preferi pe Goldiş, pe care nu-l voieşte nici Meţianu, nici Cosma, nici Babeş-Mocsonyi, numai să nu lăsăm biserica sub stăpânirea familiară a acestora. Ei se şi tem de combinaţiunea aceasta,

[574] *Protocolul Congresului naţional-bisericesc ordinar al Mitropoliei românilor greco-orientali din Ungaria şi Transilvania întrunit în Sibiu la 17/30 iulie 1916*, Sibiu, 1917, pp. 195-196.

[575] Într-o scrisoare din 14/27 mai 1902, Vasile Mangra scria din Oradea lui Roman Ciorogariu la Arad, că „Wassics s-ar fi scârbit de procedura lui Meţianu, auzind că Hamsea ar fi copilul natural al lui Meţianu", cf. Vasile Mangra, *Corespondenţă*, vol. I, A-H, Ediţie, Studiu introductiv şi note de: Marius Eppel, Cluj-Napoca, 2007, doc. 170, pp. 262-264.

[576] *Episcopia Aradului*, în „Trib. Pop.", anul III, nr. 74, 15/27 aprilie 1899, p. 1; *În ajunul alegerii*, în „Trib. Pop.", anul III, nr. 78, 24 aprilie/6 mai 1899, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

de aici atacurile lor în contra mea"[577]. În aceste împrejurări, episcop a fost ales Iosif Ioan Goldiş cu 30 de voturi pentru, în detrimentul arhimandritului Augustin Hamsea care a obţinut 24 de voturi, 4 voturi fiind albe[578].

A doua oară a candidat în 1902, după vacantarea scaunului eparhial prin trecerea la cele veşnice a episcopului Ioan Iosif Goldiş. De această dată a concurat cu arhimandritul Vasile Mangra, pe atunci vicar al Consistoriului eparhial de la Oradea. Nici de această dată nu a fost ales episcop. A câştigat Vasile Mangra cu 30 de voturi faţă de cele 24 ale sale[579].

În prioada 1895-1901, arhimandritul Augustin Hamsea avea şi conducerea Institutului pedagogic-teologic cât şi cea a mănăstirii Hodoş-Bodrog, ambele fiindu-i încredinţate de către conducerea Consistoriului eparhial. Atribuţiile de egumen al mănăstirii le exercită numai după trecerea episcopului Ioan meţianu în scaunul de mitropolit la Sibiu. Nemulţumirile iscate în şedinţele Sinodului eparhial[580] că A. Hamsea deţine două posturi, determină pe episcopul Iosif Goldiş să-i ceară ca în termen de 8 zile să se declare, la care din cele două posturi optează. În cele din urmă alege conducerea mănăstirii, a cărei administrare o avea deja de şase ani. În aceste împrejurări se stabileşte definitiv la Hodoş-Bodrog[581].

Ca stareţ al mănăstirii Hodoş-Bodrog, prin zelul său creştinesc şi tactul său pastoral şi prin darul vorbirii sale în mod convingător, din mănăstirea puţin cercetată mai înainte, a făcut adevărat izvor de curăţenie sufletească a credincioşilor.

Studiile de drept de la Universitatea din Pesta şi practica juridică desfăşurată alături de Iosif Puşcariu i-au folosit ca stareţ al mănăstirii dovedindu-se a fi un bun organizator şi gospodar. A zidit din nou clădirile economice ale mănăstirii, a transformat complet clădirea stăreţiei, la fel trapeza mare şi bucătăria. Arhimandritul A. Hamsea a sădit cu mâinile lui teii care străjuiesc până astăzi în curtea mănăstirii îmbogăţindu-i aspectul şi servindu-i de adăpost în vreme de arşiţă[582].

A reuşit sporirea veniturile, aducând mănăstirea în situaţia de a corespunde scopurilor umanitare şi culturale ale Bisericii. În anul 1906,

---

[577] V. Mangra, *op. cit.*, vol. I, A-H, nr. 85, pp. 161-162.

[578] Pentru amănunte vezi: P. Vesa, *Episcopii Aradului. 1706-2006*, Arad, 2007, pp. 173-178.

[579] Pentru amănunte vezi: *Ibidem*, pp. 184-193.

[580] Ioan Rusu-Şirianul, redactor al ziarului „Tribuna Poporului", face o interpelare în Sinodul eparhial, iar acesta încredinţează problema spre rezolvare episcopului Iosif Goldiş.

[581] T. Botiş, *op. cit.*, p. 118.

[582] Policarp Moruşca, *Mănăstirea Bodrog*, Arad, 1927, pp. 20-21.

https://biblioteca-digitala.ro

mănăstirea dona pentru construirea catedralei mitropolitane din Sibiu suma de 2 000 florini[583].

Cele două decenii cât a stat la conducerea mănăstirii, au constituit un adevărat reviriment, atât din punct de vedere administrativ-gospodăresc, cât şi în ce priveşte rolul spiritual al acesteia. La hramul mănăstirii din anul 1907 au fost în pelerinaj aproximativ 25 000 de credincioşi veniţi, unii, de la distanţe mari.

În calitatea de stareţ a fost membru în toate corporaţiunile bisericeşti arădene. În Sinodul eparhial arădean a reprezentat timp de 35 de ani, începând din 1881, cercul preoţesc al Birchişului.

În perioada când a funcţionat ca stareţ, se desfăşura procesul mănăstirilor intentat contra Bisericii sârbe. La rândul lor, sârbii au răspuns cu proces, reclamând singura noastră mănăstire care era Hodoş-Bodrog. În favoarea acestei cauze, timp îndelungat a făcut cercetări în arhivele din Budapesta şi Viena adunând copii după documente privitoare la trecutul ecleziastic al românilor, necesare în desfăşurarea procesului mănăstirii.

În fruntea mănăstirii stă până la 12/25 ianuarie 1916, când, la vârsta de 67 de ani, după 37 de ani de preoţie, în urma unei scurte suferinţe de pneumonie, împărtăşit cu sfintele taine, trece la cele veşnice. Slujba înmormântării a fost săvârşită de episcopul Ioan Papp, asistat de 30 de protopopi şi preoţi, răspunsurile funebre fiind date de corul Seminarului teologic condus de profesorul Trifon Lugojan. Rămăşiţele pământeşti fiind depuse spre veşnica odihnă, joi în 14/27 ianuarie 1916, în cimitirul mănăstirii[584].

După anul 1938, când a fost construit paraclisul de vară sub care a fost amenajat o criptă mortuară, osemintele arhimandritului Augustin Hamsea au fost strămutate aici, unde se află alături de cele ale episcopilor Iosif Goldiş (1898-1902), Grigorie Comşa (1925-1935), Andrei Magieru (1936-1901) şi Visarion Aştileanu (1973-1984).

Prin întreaga sa activitate, arhimandritul Augustin Hamsea, a rămas unul dintre cei mai distinşi şi apreciaţi clerici din viaţa bisericească, şcolară şi culturală din cuprinsul Episcopiei arădene de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor.

---

[583] Ilarion Puşcariu, E. Miron Cristea, Matei Voileanu, *Biserica catedrală de la Mitropolia ortodoxă română din Sibiu. Istoricul zidirii 1857-1906*, Sibiu, 1908, p. 152.

[584] † *Augustin Hamsea*, în „Românul", anul VI, nr. 9, 14/27 ianuarie 1916, pp. 2-3; *Înmormântarea arhimandritului Augustin Hamsea*, în „Bis. şi Şc.", anul XL, nr. 3, 17/30 ianuarie 1916, pp. 16-17.

https://biblioteca-digitala.ro

24.

Un istoric al Episcopiei Aradului: arhimandritul Vasile Mangra (1850-1918)

Vasile Mangra a jucat un rol important în viața ecleziastică, istoriografică şi politică a întregii Transilvanii în general, şi în mod special a Aradului şi Bihorului de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi primele două decenii ale celui următor[585]. S-a făcut remarcat, în domeniul istoriografiei bisericeşti, prin publicarea de documente istorice şi lucrări referitoare la istoria literaturii române vechi, prin contribuțiile sale aduse în direcția cunoaşterii istoriei ecleziastice a ținuturilor Aradului şi Bihorului, mai ales pentru perioada secolului al XVIII-lea, dorind, în final, redactarea unei monografii istorice a Episcopiei Aradului.

I. Biografia intelectuală

S-a născut la 25 mai 1850 în satul Săldăbagiu din Bihor, în casa preotului Mihai Mangra şi a Mariei, născută Ceontea, la botez a primit numele de Vincențiu[586]. A fost cel mai mare din cei şapte copii ai preotului Mihai şi a

[585] Deşi personalitatea sa a fost destul de controversată în epocă, mai ales datorită activității politice de la începutul secolului XX, reuşind să-şi facă mulți duşmani, credem că lucrarea publicată de Marius Eppel, *Un mitropolit şi epoca sa. Vasile Mangra. 1850-1918* (Cluj-Napoca, 2006, 540 p.) a făcut lumină în multe privințe în ceea ce priveşte întreaga activitate şi sfârşitul mitropolitului.

[586] *Enciclopedia Română* (tom III, Sibiu, 1904, p. 191) menționează greşit că el s-ar fi născut în satul Budureasa din Bihor, în anul 1852.

https://biblioteca-digitala.ro

preotesei Maria[587]. Şcoala primară o începe în satul natal, şi o continuă la şcoala primară de stat din Gyula, apoi, cele secundare, la Beiuş şi Oradea. Începând cu anul şcolar 1869-1870 a urmat cursurile Institutului Teologic din Arad pe care le-a absolvit în vara anului 1872. În anul 1872-1873 a frecventat şi cursurile Academiei de Drept din Oradea[588].

Încă de pe băncile Institutului Teologic, Vincenţiu (Vasile) Mangra dă dovadă de reale aptitudini publicistice şi literare. Ca student în anul al II-lea, în 1871, i se încredinţează redactarea revistei „Speranţa", „organ bisericesc" al *Societăţii de lectură a teologilor din Arad*, înfiinţată în 1869. După încetarea apariţiei revistei, din 1872, Sinodul eparhial a decis editarea altei rviste, „Lumina", ca organ oficial al eparhiei. Primul număr a apărut la 13 august 1872 sub redacţia „asesorului şcolar" George Popa (1872-1873), a profesorului Iosif Goldiş (1873-1874) şi a lui Vincenţiu Mangra (1874-1875), celui din urmă fiindu-i încredinţată conducerea din partea episcopului Miron Romanul. Revista se bucură de colaborarea statornică a lui Ioan Slavici şi de cea a unor profesori de la Institutul Teologic şi Preparandia arădeană. În vara anului 1875 îşi încetează apariţia.

Fire inteligentă, la numai 25 de ani, V. Mangra se impune în faţa autorităţilor superioare bisericeşti, care, în 1875 îl numesc profesor suplinitor la Institutul Teologic din Arad, iar din 11/23 iulie 1878 este promovat ca profesor titular, cu toate protestele referentului şcolar George Popa, pe motivul că „nu se pot institui profesori definitivi aceia cari n-au diplomă de profesor"[589]. În anul următor, la 6 august, intră în cinul monahal la mănăstirea Hodoş-Bodrog prin tunderea în monahism de către arhimandritul Corneliu Jivcovici, starețul mănăstirii, primind numele de Vasile[590]. La 10 septembrie 1879 episcopul Ioan Meţianu l-a hirotonit ierodiacon, iar după numai câteva luni, la 1 ianuarie 1880 ieromonah[591].

În anul 1882, prin pensionarea directorului Ioan Rusu la 1 martie, Consistoriul eparhial arădean îi încredinţează profesorului Vasile Mangra conducerea Institutului. În această calitate, impune în şcoală o severă

---

[587] T. Botiş, *op. cit.*, p. 657; Teodor Neş, *Oameni din Bihor. 1848-1918*, Oradea, 1937, pp. 471-472; Elisabeta măritată cu Pavel Moga preot în Tornia; Romul, preot în Giriş; Arsenie; Gheorghe; Iuliana; Ana căsătorită cu Gheorghe Blaga preot în Homorog, cf. T. Neş, *op. cit.*, p. 472.

[588] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 657, 705; T. Neş, *op. cit.*, p. 473.

[589] T. Botiş, *op. cit.*, p. 657; T. Neş, *op. cit.*, p. 475; Gh. Ciuhandu, *Dr. Giorgiu Popa: Un om de şcoală şi cultură (1841-97)*, Arad, 1934, p. 26.

[590] T. Botiş, *op. cit.*, p. 657.

[591] M. Eppel, *op. cit.*, p. 84.

https://biblioteca-digitala.ro

disciplină, aplicând cele mai aspre pedepse celor nedisciplinați. În cursul anului școlar 1882-1883 propune spre eliminare 15 elevi. Consistoriul eparhial considerând măsurile lui ca neavenite, putând contribui la îndepărtarea de Institut a celor care doreau să-i urmeze cursurile. Prin aceste măsuri severe, Vasile Mangra dorea îndepărtarea din școală a tuturor elevilor lipsiți de vocație[592].

La 3/15 septembrie 1883 este îndepărtat de la conducerea Institutului Teologic, fiind înlocuit de protopopul Constantin Gurban al Butenilor[593], Vasile Mangra rămânând pe mai departe numai profesor, predând *Dreptul bisericesc* și *Istoria bisericească*.

În perioada cât a funcționat ca profesor la Institutul Teologic, din inițiativa episcopului Ioan Mețianu, la 30 ianuarie/11 februarie 1877, a apărut un nou organ oficial al diecezei, revista „Biserica și Școala", redactată de V. Mangra, cel care i-a stabilit și numele. În cuvântul către cititori, redactorul Mangra scria: „Am fi dorit și ne-am bucura din inimă dacă initiativa în această direcțiune ar fi luat-o alții cu mai multă experiență și mai multă deprindere pe terenul social-bisericesc și școlar; dar dacă n-au făcut-o datoria noastră este să o facem, după ale noastre puteri, Biserica și Școala! In hoc signo vinces".

Deși profilul revistei și termenii autorizării ei excludea inserarea unor materiale militante politice, V. Mangra a inaugurat în coloanele revistei o linie clară de apărare a așezămintelor culturale și bisericești naționale, împotriva tuturor presiunilor dualiste. Revista a publicat în această perioadă materiale legate de protestul românilor împotriva noilor legi școlare potrivnice intereselor românești. La fel au fost publicate materiale care relatau despre manifestările culturale, cu profund conținut național. Încă din anul apariției revistei, V. Mangra stabilește legături cu redacția ziarului „Timpul" din București, unde Ioan Slavici se străduia, cu sprijinul lui Titu Maiorescu, să dea o publicitate tot mai mare problemelor românești transilvănene.

Vasile Mangra redactează revista până în 1878 când, oficiosul eparhial trece sub conducerea lui Augustin Hamsea[594]. În 1882 revine la conducerea revistei, până în 1883 când, în urma unor discuții pe care le-a avut cu episcopul Ioan Mețianu, demisionează. Vasile Mangra voia să tipărească

[592] T. Botiș, *op. cit.*, pp. 90, 556, 596.

[593] *Ibidem*, p. 91.

[594] Amănunte despre redactorii revistei vezi la P. Vesa, *Contextul istoric, bisericesc și cultural al apariției revistei „Biserica și Școala"*, în „Teologia", Arad, anul I, nr. 3-4, 1997, pp. 25-38.

https://biblioteca-digitala.ro

revista cu ortografia Academiei Române, militând pentru aceasta în articolul intitulat: *Steaua noastră conducătoare*, în care arăta că „atât în privința limbii cât şi a modului de scriere, noi ne-am conformat, pe cât ne-a stat în putință, curentul binefăcător de peste Carpați"[595].

Revista trece din nou sub conducerea lui Augustin Hamsea care o redactează până în 1899, când, urmaşul lui Ioan Meţianu, episcopul Iosif Ioan Goldiş (1899-1902), i-o încredințează din nou lui V. Mangra[596] care are posibilitatea de a o redacta până în 1900 când părăseşte Aradul definitiv pentru postul de vicar al Consistoriului eparhial din Oradea[597], rămânând pe mai departe doar un permanent colaborator.

Sub îndrumarea profesorului Vasile Mangra, *Societatea literară a elevilor din Arad* a devenit o instituție activă. În *Statutul Societății*, elaborat în 1880, se punea accent pe rolul ei cultural în viața tineretului. În anul şcolar 1884-1885 a avut 115 membrii iar în anii şcolari următori numărul membrilor devenind tot mai mare[598].

Desfăşurând o activitate îndelungată la catedra Institutului Teologic din Arad, Vasile Mangra a avut relații strânse cu intelectualitatea arădeană asupra căreia a exercitat o amplă influență. A participat la mişcarea memorandistă, afirmându-se ca un luptător intransingent, cu deosebite calități agitatorice. Pentru activitatea sa națională, la sfârşitul anului şcolar 1892-1893 a fost nevoit să părăsească postul didactic de la Institut, fiind considerat de Guvernul de la Budapesta ca un spirit „periculos" pentru educarea tineretului. Autoritățile maghiare doreau ca Vasile Mangra să părăsească chiar şi Aradului nu numai Institutul[599].

În anul 1900, este ales preşedinte-vicar al Consistoriului eparhial ortodox-român din Oradea (1900-1916) şi hirotesit arhimandrit (1906). În anul 1902 a fost ales episcop al Aradului, dar n-a fosr recunoscut de guvernul maghiar, din cauza activității sale politice. A fost unul din conducătorii mişcării românilor transilvăneni pentru obținerea de drepturi național-politice.

Profesorul Vasile Mangra s-a arătat curajos în momentele dificile care au urmat procesului memorandiştilor, organizând o manifestare publică de

[595] „Bis. şi Şc.", anul VII, nr. 52, 25 decembrie 1883/6 ianuarie 1884, p. 451.

[596] „Bis. şi Şc.", anul XXIII, nr. 52, 25 decembrie/6 ianuarie 1900, pp. 415-416.

[597] A fost ales cu 30 de voturi, 20 de bile albe („Bis. şi Şc.", anul XXIV, nr. 17, 23 aprilie/6 mai 1900, p. 135). A fost instalat în scaunul de vicar episcopesc la Oradea în şiua a treia de Rusalii a anului 1900, când a depus şi „obicinuitul jurământ" („Bis. şi Şc.", anul XXIV, nr.23, 4/17 iunie 1900, p. 183).

[598] Vasile Curticăpeanu, *Mişcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, Bucureşti, 1968, p. 100.

[599] T. Botiş, *op. cit.*, p. 562, 563.

https://biblioteca-digitala.ro

mari proporții la Sibiu, în 28 noiembrie 1894, protestând împotriva dizolvării Partidului Național Român și împotriva atmosferei politice, în general[600]. Temperamentul său exploziv, energia sa de animator l-a împins la o admirabilă desfășurare de forțe pe scena politică a vremii. A luat parte la toate mișcările naționale, fiind unul din cei mai zeloși organizatori ai Congresului naționalităților de la Budapesta (10 august 1895). S-a bucurat de multă încredere în cercurile politice și culturale românești și s-a distins prin cuvântările ținute cu diferite ocazii. În ultima parte a vieții, s-a situat însă pe poziție diametral opusă, devenind unul din oamenii de încredere ai guvernului maghiar, în 1910 candidând ca deputat la Ceica-Bihor, cu program guvernamental[601].

La 24 iulie/6 august 1916 a fost ales mitropolit al Transilvaniei, înscăunat la Oradea în ziua de 16/29 octombrie 1916. După numai doi ani, la 1/14 octombrie 1918, la Budapesta, a trecut la cele veșnice[602].

II. Istoric al Episcopiei Aradului

Vasile Mangra a fost unul dintre primii profesori de la Institutul Teologic arădean care au început să facă cercetări sistematice de istorie bisericească a românilor din Arad și Bihor, publicând multe studii, mai ales în revistele arădene[603].

Ca istoric, Vasile Mangra s-a ridicat la înălțimea cerințelor unui discurs istoric științific, integrându-se perfect în acea renaștere istorică începută odată cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, prin Samuil Micu (1754-1816), Gheorghe Șincai (1745-1806) și Petru Maior (1750-1821), continuată de Andrei Șaguna (1808-1873), cel care a deschis drumul cercetărilor istorice de la Sibiu, continuată apoi de Nicolae Popea (1826-1908) și Ilarion Pușcariu (1842-1922). Activitatea acestora, îl determina pe Vasile Pârvan să afirme că în Biserica de dincoace de Carpați, „din toate timpurile, teologii au reprezentat aproape exclusiv întreaga știință istorică"[604].

Vasile Mangra s-a afirmat într-o perioadă când întreaga istoriografie românească din Transilvania a evoluat dinspre romantism către pozitivismul

[600] Keith Hitchins, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Cluj, 1972, pp. 81-82.

[601] Pentru activitatea politică vezi: M. Eppel, *Vasile Mangra. Activitatea politică (1875-1918)*, Cluj-Napoca, 2004.

[602] Amănunte despre activitatea ca vicar la Oradea , apoi mitropolit al Transilvaniei vezi la: Idem, *Un mitropolit și epoca sa*, pp. 217-413.

[603] Pentru întreaga operă științifică a lui Vasile Mangra vezi: *Ibidem*, pp. 99-216.

[604] Vasile Pârvan, *Studii de Istorie bisericească*, în „Viața românească", anul II, nr. 4, aprilie 1907, p. 140.

https://biblioteca-digitala.ro

critic antrenând şi modelând, odată cu ea, diverse destine intelectuale. Se elimină spiritul enciclopedist din epoca precedentă făcându-şi loc spiritul critic în cercetarea istoriei bisericeşti. Istoriografia bisericească arădeană a înregistrat şi ea progrese însemnate prin orizontul deschis de Vasile Mangra, care ca istoric, „a lăsat lucrări temeinice şi de înalt patriotism şi simţire ortodoxă"[605].

De formaţie intelectuală cleric, era firesc să fie preocupat, în primul rând, de istoria ecleziastică. El face parte din acea categorie de teologi care îşi consacră aproape întreaga activitate pentru cercetarea trecutului Bisericii, deşi nu avea pregătire specială în acest domeniu. Venea din afara câmpului istoriografiei, la fel ca alţi teologi-istorici din Transilvania (Nicolae Popea, Augustin Bunea, Ilarion Puşcariu). Personalitate reprezentativă a istoriografiei bisericeşti ardelene, membru al Academiei Române, om cu o solidă cultură teologică, istorică şi filozofică, Vasile Mangra era conştient că un popor care vrea să trăiască în viitor trebuie să-şi capete conştiinţa trecutului său.

Remarcat încă de pe băncile Institutului Teologic din Arad, la puţin timp după absolvirea cursurilor, începe să întreprindă serioase cercetări de istorie bisericească. A fost un deschizător de drumuri în cercetarea istorică a parohiilor din ţinuturile arădene şi bihorene, adunând în peregrinările sale tot ce vitregia vremurilor nu a reuşit să distrugă. Adună documente istorice, pe unele le-a publicat, pe altele le-a dat altor istorici pentru a le publica,[606] iar o parte, încă nepublicate, sunt păstrate în fondul ce-i poartă numele păstrat în Biblioteca Mitropoliei ortodoxe române din Sibiu. Vasile Mangra a avut meritul incontestabil în alcătuirea acestei colecţii ce conţine copii după documente din epoca episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768), atât de importante pentru noi mai ales că acea parte a arhivei diecezane arădene, numai în parte se mai păstrează.

Fondul Mangra îşi are şi el istoria lui. În anul 1916, după alegerea lui Vasile Mangra ca mitropolit al Ardealului, fondul a fost dus la Sibiu unde a rămas până după moartea sa survenită în 1918. În anul 1925, episcopul Roman Ciorogariu de la Oradea, pentru suma de 30.000 lei cumpără întreg fondul[607]. În lăzile sosite la Oradea nu se aflau decât cărţile din biblioteca

[605] Antonie Plămădeală, *Transilvania: Teologia şi Teologii ei, în istorie şi azi*, în vol. „Contribuţii transilvănene la Teologia ortodoxă", Sibiu, 1988, p. 11.

[606] O parte din documente le împrumută lui Sever Secula care le publică în *Biserica din Leheceni-Cărpinet. Schiţă istorică*, Arad, 1904.

[607] Vezi: Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 147.

https://biblioteca-digitala.ro

sa[608], iar documentele şi corespondenţa lui Mangra fuseseră sustrase înainte de a fi expediate din Sibiu. În 1936, episcopul R. Ciorogaru muri „blestemând pe cine i-a sustras documentele plătite". În 1946 când Ştefan Lupşa se mută la Sibiu, află numai documentele sustrase din lăzile pentru Ciorogariu la cel ce „negase mereu că ar fi la el"[609], de corespondenţă nici urmă[610].

O menţiune documentară despre lăsământul lui Vasile Mangra o avem în dialogul epistolar dintre episcopul Roman Ciorogariu şi preotul Gheorghe Ciuhandu. Episcopul, la 25 iulie 1929, îi mărturisea preotului arădean despre dorinţa sa de a înfiinţa la Oradea un Muzeu bisericesc în care intenţiona să expună manuscrise şi cărţi din fondul Mangra[611].

Încă de la începutul cercetărilor sale, Vasile Mangra îşi îndreaptă atenţia spre istoria vieţii bisericeşti din părţile Aradului şi Bihorului[612], fiind cel dintâi care a „tras brazdă adâncă în câmpul istoriei eparhiei Aradului"[613]. Este primul istoric arădean care, pe baza unui bogat material arhivistic adunat din arhivele Episcopiei arădene şi ale comitatelor Arad şi Bihor, dar şi pe o vastă bibliografie istoriografică, reuşeşte o primă sinteză istorică, *Episcopia Aradului*[614], în care schiţează critic istoria diecezei. Studiul bine documentat, şi-a păstrat multă vreme valoarea adevărului istoric. El relevă ideea „continuităţii neîntrerupte" a episcopilor de la Arad de-a lungul secolelor XVIII-XIX şi ideea caracterului românesc al ierarhiei superioare

---

[608] Pentru amănunte despre bibliotecă vezi: Viorel Faur, *Contribuţii la istoriocul bibliotecilor româneşti din Crişana (1830-1940)*, Oradea, 1995, pp. 86-128; P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, pp. 396-397; În revista „Bis. şi Şc." (anul XLVIII, nr. 21 din 19 mai /1 iunie 1924, p. 7), a apărut următorul anunţ: „Biblioteca fostului Mitropolit Vasile Mangra de vânzare. Moştenitorii pun în vânzare biblioteca care conţine 3 000 volume, cea mai mare parte sunt legate şi în dulapuri. Sunt cărţi istorice, literare, didactice, precum şi documente istorice, cărţi vechi bisericeşti şi mai multe manuscrise istorice şi didactice de o însemnată valoare. Doritorii de-a cumpăra această bibliotecă să se adreseze Dlui Teodor Moga dir. al Tipografiei Româneşti Oradea-Mare, Strada Francisc Deac Nr. 2, unde pot vedea inventarul şi vor putea face şi oferta".

[609] Ştefan Lupşa, *Suprimarea Mitropoliei Banatului în urma războiului turco-austriac din 1683-99*, în „M. B.", anul VIII, 1958, nr. 7-8-9, pp. 191, 192.

[610] Poate că descoperirea întregii sale corespondenţe ar duce la eliminarea multor pete negre din activitatea sa de după 1910.

[611] B. E. O. R. Arad, *Fond Gheorghe Ciuhandu*, dosar 74, f.112-113. Scrisoarea este publicată de P. Vesa, *Dialog epistolar (I): Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în „Cele Trei Crişuri" Serie nouă, anul VII, nr. 11-12 (80-81), noiembrie-decembrie 1996, p. 6.

[612] Pentru preocupările lui Vasile Mangra de a fi scrisă Istoria Episcopiei Aradului vezi: P. Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, 2004, pp. 9-14; Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi. 1706-1918*, pp. 19-20.

[613] Şt. Lupşa, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. I, Arad, 1958, f. 2 (manuscris).

[614] „Bis. şi Şc.", anul XXVIII, nr. 12, 21 martie/3 aprilie 1904, pp. 93-96.

https://biblioteca-digitala.ro

bisericeşti de pe Mureşul inferior şi cele trei Crişuri încă din secolele XV-XVI. În concepţia lui V. Mangra, „caracterul naţional al unei Biserici nu-l determină originea sau naţionalitatea chiriarhilor după vremuri ci naţionalitatea poporului din care se alcătuieşte"[615]. El îşi începe demersul cu secolele IX-X şi caută să demonstreze că creştinismul se definitivează la români odată cu apariţia lor pe scena istoriei. Inserează pe scurt şi viaţa ecleziastică de pe meleagurile arădene în secolele X-XIV. Combate teza istoriografiei maghiare ce susţine, fără temei, caracterul sârbesc al Episcopiei de la Ineu despre care V. Mangra afirma că îşi are începuturile încă în secolul al XV-lea demonstrându-i caracterul românesc. Datorită nivelului cercetărilor istorice din epocă, dar şi utilizării unor izvoare neselecţionate totdeauna cu destul discernământ critic, face şi unele erori. Argumentarea că episcopul Sava I Brancovici al Ineului (1605-1627) a fost mitropolit al Ardealului, ori confundarea Ienopolei din Partium cu cea din Herţegovina, ne îndreptăţeşte să afirmăm de existenţa unor erori. Cu toate aceste scăpări, studiul are o valoare ştiinţifică deosebită pentru istoria vieţii ecleziastice din părţile arădene şi cele învecinate.

În acelaşi an, în mai multe foiletoane din „Biserica şi Şcoala"[616], publică *Material pentru istoria diecezei Aradului*, în care prezintă, în extenso, actul din 1727 ce cuprinde mărturisirea de credinţă a protopopului din Peştiş, jurământul lui în faţa episcopului Vichentie Ioanovici al Aradului (1726-1731) şi o circulară a episcopului către clerul şi credincioşii bihoreni. Din vremea episcopului Isaia Antonovici al Aradului (1731-1748) publică un document din 24 mai 1737 semnat de comandantul cetăţii prin care se întărea posesia moşiei cumpărate de episcop între Şega şi Pil. Mai publică o serie de documente din secolul al XVIII-lea predate în anul 1890 Consistoriului eparhial arădean de către protopopul Constantin Gurban[617].

După separaţia ierarhică şi înfiinţarea Mitropoliei ortodoxe române a Transilvaniei, Mangra era preocupat de soarta mănăstirilor. Atât sârbii[618]

[615] Concepţia despre caracterul naţional al unei Biserici, o avea clară încă din 1877 când afirmă că „nu trebuie să confundăm conceptul de Biserică cu cel de naţionalitate şi viceversa. Noi spoferăm pe biserica naţională şi nu biserica pe naţionalitate [...] Naţionalitatea serveşte însă la mulţi mai de paliu pentru a siese un sincretism condamnabil", cf. *Biserica şi naţionalitatea*, în „Bis. şi Şc.", anul I, nr. 44, 20 noiembrie/2 decembrie 1877, pp. 349-350.

[616] Anul XXVIII, nr. 14-21 din 1904.

[617] Documentele primite de la Gurban au fost inventariate de secretarul episcopiei, Ioan Ignaţie Papp, cf. A. E. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 87/1883*, doc. 5811/1890.

[618] Privitor la poziţia Bisericii sârbe faţă de românii ortodocşi a publicat *Poziţiunea ierarhiei sârbeşti în trecut vis-a-vis de Biserica română*, în „Lumina", anul III, nr. 33, 7/19 iulie 1874, pp. 178-179; nr. 35, 21 iulie/2 august 1874, pp. 186-187.

https://biblioteca-digitala.ro

cât şi românii îşi revendicau mănăstirea de la Hodoş-Bodrog. În 1877 publică *Agitaţiunile serbilor pentru mănăstirea Hodoş-Bodrog*[619], în care redă în întregime o scrisoare a patriarhului Procopie Ivaşcovici al Carlovitului adresată episcopului Ioan Meţianu al Aradului (1875-1898) prin care revendica vechiul locaş monahal de pe malul stâng al Mureşului. Scrisoarea de răspuns a episcopului este publicată în studiul intitulat *Monostirea Hodoşiu*[620]. În acest context se ocupă şi de istoricul mănăstirilor „orientale" ale românilor din Ungaria şi Transilvania[621], amintind de Ahtum şi mănăstirea de la Morisena, de trădarea lui Cenad şi transformarea locaşului monahal într-unul catolic.

În sfera preocupărilor sale intră şi figura marelui „bărbat al neamului românesc", Moise Nicoară. În urma unor cercetări în biblioteca Academiei Române, descoperă un manuscris atribuit lui Moise Nicoară pe care-l publică în „Biserica şi Şcoala"[622]. După cum am menţionat, Vasile Mangra a fost preocupat şi de publicarea manuscriselor lui Moise Nicoară aflată în biblioteca Academiei, iniţiativă apreciată de C. Litzica nu numai ca „o lucrare de dreptate şi pietate faţă de un mare dar nefericit suflet, ci şi o lucrare de mult interes şi reală valoare"[623].

A ilustrat şi istoria culturală românească prin mai multe studii pe care le-a tratat în lumina unei bogate informaţii. Este primul istoric din aceste părţi care s-a ocupat de adunarea şi studierea manuscriselor şi tipăriturilor româneşti din secolele XVII şi XVIII. În acest domeniu el a vădit capacitate de a selecta elementul caracteristic. Se părea că nimic nu-i scapă, că orice urmă de istorie culturală merită să-şi găsească locul în istoria naţională. Aceste urme au fost în bună parte valorificate prin publicare a unor studii.

[619] „Bis. şi Şc." anul I, nr. 37, 2/14 octombrie 1877, pp. 290-291; Mai publică: *Istoria mănăstirilor orientale în Ungaria şi Transilvania*, în „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 9, 26 februarie/10 martie 1878, pp. 65-66; *Iarăşi agitaţiunile serbilor pentru monastirea Hodoşiu-Bodrog*, în „Bis. şi Şc.", anul I, nr. 39, 16/28 octombrie 1877, p. 310; *Cum stăm cu Monastirile?*, în „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 12, 12/24 februarie 1878, pp.49-50.

[620] „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 17, 23 aprilie/5 mai 1878, pp. 130-132; Destinată ca material documentar în procesul intentat Bisericii sârbe pentru mănăstirile din Banat este şi *Contribuţii la istoria Bisericii române* (Sibiu, 1917, 60 p.).

[621] „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 9, 26 februarie/10 martie 1878, pp. 65-66. În acest an a mai publicat: *O lumină în istoria vechei Mitropolii Ortodoxe a Transilvaniei*, în „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 23, 4/16 iunie 1878, pp. 179-181; nr. 24, 11/23 iunie 1878, pp. 186-190.

[622] *Biografia lui Moise Nicoară*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXI, nr. 52, 23 decembrie 1907/5 ianuarie 1908, pp. 3-7; A mai publicat: *Moise Nicoară*, în „Tribuna", anul XI (1907), nr. 283, pp.19-20; anul XII (1908), nr. 1, pp. 2-4; nr. 2, p. 2.

[623] C. Litzica, în „Convorbiri Literare" din 1907 (41), p. 1166, la C. Bodea, op.cit., p. 5 nota 2.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1896 publică *Cercetări literar-istorice*, tipărită la Bucureşti ce cuprinde de fapt două studii publicate anterior, „revăzute şi completate" în speranța că „face un mic serviciu istoriei noastre literare" (p. 29). În prima parte, *Psaltirea diaconului Coresi* (tipărită la 1570 în Braşov)[624] pe baza unei bibliografii de primă mână pentru vremea aceea (Bogdan P. Haşdeu, Timotei Cipariu, V. A. Urechia, George Bariț), Vasile Mangra analizează tipăriturile coresiene cunoscute până atunci, susținând că tipăritura descoperită în parohia Lazuri de lângă Beiuş, era cea mai „veche tipăritură" românească cunoscută după *Tetraevangheliarul* coresian din 1561. Nu era amintită de Timotei Cipariu, Bogdan P. Haşdeu sau V. A. Urechia, numai *Psaltirea slavo-română* din 1577. Vasile Mangra compară textul *Psaltirii* din 1570 cu cel al *Psaltirii* din 1577 şi cu cel al Psaltirii scheiene editată în 1875 de Ion Bianu, demonstrând asemănarea dintre cea din 1570 şi cea scheiană. Autorul era mulțumit de „a fi atras atenția bărbaților de ştiință asupra unei cărți româneşti de peste 320 de ani, foarte prețioasă pentru istoria limbii şi literaturii naționale" (p. 10).

În partea a doua a lucrării, *Rolul diecilor din Moldova în cultura românească din Transilvania în secolul al XVII-lea*,[625] sub influența confesionalismului, demostrează că Biserica română a ajuns „depozitarul cultural național", enumerând manuscrisele descoperite de el în bisericile din Bihor (Lazuri, Sălişte-Săldăbagiu, Roşia) şi Arad (Cintei). Scopul autorului nu este de a realiza un studiu de „filologie asupra acestor monumente vechi ale literaturii", ci acela de a prezenta „numai valoarea şi însemnătatea lor pentru limbă şi istorie". Analizând manuscrisele şi autorii lor, Vasile Mangra subliniază aportul dascălilor şi diecilor moldoveni la răspândirea culturii în satele din vestul țării scoțând în evidență şi importanța legăturilor culturale dintre românii din aceste ținuturi cu cei din Moldova, „dascălii moldoveni aduc şi răspândesc din țara lor cunoştința de carte şi scrisoare la frații de dincoace de munți, încă şi cărți bisericeşti, manuscrise, care ei le copiază aici, după trebuințe pe seama bisericilor" (p. 23).

Cele două studii publicate în *Cercetări literar-istorice*, sunt contribuții prețioase la bibliografia românească veche pentru că până atunci nu se cunoştea nimic despre tipăritura de la 1570 şi prea puțin despre rolul moldovenilor în cultura românească din părțile Aradului şi Bihorului.

În perioada când a funcționat ca vicar al Consistoriului eparhial de la Oradea, a folosit orice prilej, mai ales vizitele canonice prin parohii, pentru a aduna material istoric pentru cercetările sale. Aduna manuscrise şi cărți

[624] Publicat inițial în „Tribuna", Sibiu, nr. 268, 24 noiembrie 1890.

[625] Publicat inițial în „Familia", Oradea (1892).

https://biblioteca-digitala.ro

vechi de cult, multe fiind salvate de la dispariţii. În acest fel a intrat în posesia multor manuscrise şi tipărituri româneşti vechi, între care s-au aflat şi două miscelanee religioase, unul din 1674, celălalt din 1757. Ele au fost tipărite în *Două manuscrise din secolul XVII-XVIII*[626], însoţite de un studiu ce se referă la slujba sfinţirii bisericii. Cele două manuscrise au fost descoperite în 1901 în biserica din Copăcel (Bihor). Primul manuscris, cel din 1674 este copiat de Popa Petru din Tinăud, iar cel de-al doilea, copiat de Ioan Popovici în 1757 la Copăcel, colegat cu alte manuscrise mai noi. Descrierea celor două manuscrise sunt însoţite de note subsidiare sau chiar în text, publicând toate însemnările ce se constituie şi ele în file de istorie locală, chiar dacă sunt foarte lapidare şi, nu arareori, foarte lacunare.

În studiul intitulat, *Carte care se chiamă: Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc, făcută de părintele Varlaam, Mitropolitul Sucevei şi Arhiepiscopul ţării Moldovei la 1645*[627], descoperită în Budureasa (Beiuş), analizează pe scurt cele trei părţi ale catehismului: Predoslovie, Cuvântul către cetitori şi Răspunsul „săborului a două ţări", publicând în parte textul *Predosloviei* adresată de Varlaam ardelenilor[628]. Ultimele studii amintite, sunt contribuţii aduse la îmbogăţirea tezaurului naţional, la cunoaşterea lui, a ariei de răspândire a acestor producţii ale spiritualităţii medievale româneşti din spaţiul intra şi extracarpatic[629].

---

[626] „Bis. şi Şc.", anul XXIX, nr. 31, 31 iulie/13 august 1905, pp. 261-267; nr. 32, 7/20 august 1905, pp. 279-281; nr. 33, 14/27 august 1905, pp. 291-292. A fost publicat şi în extras: *Slujba sfinţirii bisericii, după două manuscrise din anii 1674 şi 1757*, Arad, 1905, XXII † 335 p; *Rânduiala târnosirii cei mari*, tipărită la Carloviţ, este un exemplar care a aparţinut episcopului Gherasim Raţ al Aradului (1835-1850), mai apoi fiului său, Terenţiu Raţ, protopop de Ineu, apoi de Beiuş, de la care ajunge în posesia lui Vasile Mangra.

[627] „Bis. şi Şc.", anul XXVII, nr. 21, 24 mai/6 iunie 1903, pp. 165-166; nr. 22, 1/14 iunie 1903, pp. 173-174. Cartea a fost donată Academiei Române în 1903, aşa după cum reiese din scrisoarea adresată la 22 octombrie 1903 de către V. Mangra lui Ioan Bianu, cf. *Scrisori către Ioan Bianu* (Ediţie şi note de Marieta Croicu şi Petre Croicu), vol. II, Bucureşti 1975, p. 206.

[628] Vasile Mangra menţionează că această tipăritură a fost cunoscută de Samuil Micu şi Gheorghe Şincai.

[629] Din acest domeniu a mai publicat: *Din trecutul nostru cultural*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXI, nr. 36, 2/15 septembrie 1907, pp. 3-4; nr. 38, 9/22 septembrie 1907, pp. 3-4; nr. 38, 16/29 septembrie 1907, pp. 3-4; nr. 39, 23 septembrie/6 octombrie 1907, p. 4.; nr. 40, 30 septembrie/13 octombrie 1907, pp. 4-5; nr. 42, 14/27 octombrie 1907, pp. 2-3; nr. 43, 21 octombrie/31 noiembrie 1907, pp. 2-3; nr. 44, 28 octombrie/10 noiembrie 1907, pp. 3-4; nr. 45, 4/17 noiembrie 1907, pp. 3-5; nr. 46, 11/24 noiembrie 1907, pp. 3-5; nr. 47, 18 noiembrie/1 decembrie 1907, pp. 5-6; nr. 48, 25 noiembrie/8 decembrie 1907, pp. 3-5; nr. 49, 2/15 decembrie 1907, pp. 5-6; nr. 50, 9/22 decembrie 1907, pp. 2-5; nr. 51, 16/29 decembrie 1907, pp. 4-6; nr. 52, 23 decembrie 1907/5 ianuarie 1908, pp. 7-8; nr. 53, 30 decembrie/12 ianuarie 1908, pp. 4-6.

https://biblioteca-digitala.ro

Vasile Mangra a făcut servicii deosebite culturii române prin adunarea şi studierea acestor vechi manuscrise şi tipărituri româneşti descoperite în parohii din cuprinsul eparhiei arădene, pe care le-a dăruit Academiei Române[630]. A fost un deschizător de capitol şi arie pentru geografia bibliografiei româneşti vechi devenind, totodată, şi primul istoric de seamă din părţile vestice, ale cărei lucrări sunt tot atâtea raze de sprijin la sinteza istorică naţională din acel timp. E unul care a continuat, cu stăruinţă, după Vasile Pop, Timotei Cipariu, Nicolae Densuşianu, V. A. Urechia, arheologia cărţii româneşti vechi, înaintea chiar a lui Ion Bianu, care iese pe teren cu acel *Apel* pentru cărţi vechi, numai în iunie 1898, după ce în 1894 iniţiase planul bibliografiei româneşti vechi şi moderne.

În primul deceniu al secolului trecut, cercetările lui au primit o nouă orientare, simţindu-se dator să răspundă la criticile vehemente cu nuanţă confesională, ale lui Augustin Bunea, cel mai erudit istoric greco-catolic, îndreptate împotriva Bisericii ortodoxe şi slujitorilor ei. Pe această linie se înscrie lucrarea despre *Mitropolitul Sava II Brancovici (1656-1680),* apărută la Arad în 1906, fiind prima monografie închinată marelui ierarh ardelean, originar din Ineul zărăndean[631]. Apariţia cărţii este determinată de afirmaţiile preotului blăjan cum că Sava II Brancovici nu ar fi avut nici un merit de mare ierarh al Bisericii ortodoxe din Transilvania, descriindu-l ca pe un făcător de rele care nu pentru statornicia credinţei, ci pentru fărădelegile sale a fost persecutat şi martirizat de către principele Mihai Appafi. Ba mai mult, susţine că mitropolitul ar fi fost o „unealtă" în mâna calvinilor şi nicidecum un bun ortodox[632].

---

[630] Pentru cărţile şi manuscrisele donate Academiei vezi: C. Mălinaş. *Drumul spre Academie*, „Familia", Seria a V-a, octombrie 1987, anul 23 (123) nr. 10 (266) p. 8-9; Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I, Bucureşti, 1978, pp. 42, 78, 97, 162, 163, 164, 165, 166, 197, 198-199; vol. III, Bucureşti, 1987, pp. 37-38, 100; vol. IV, Bucureşti, 1992, pp. 422-436.

[631] Fragmente au fost publicate sub titlul: *Sava Brancovici. Mitropolitul Ardealului. 1656-1680*, în „Trib. Pop.", anul II, nr. 40, 28 ianuarie/12 februarie 1898, pp. 191-193; nr. 45, 7/19 martie 1898, p. 215; nr. 50, 14/26 martie 1898, p. 239; nr. 55, 21 martie/2 aprilie 1898, p. 263; *Activitatea mitropolitului Sava II Brancovici*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIX, nr. 1, 2/15 ianuarie 1905, pp. 7-8; nr. 2, 9/22 ianuarie 1905, pp. 17-18; nr. 3, 16/29 ianuarie 1905, pp. 23-23; nr. 4, 23 ianuarie/5 februarie 1905, p. 34; anul XXX, nr. 44, 29 octombrie/11 noiembrie 1906, pp. 5-6 nr. 45, 5/18 noiembrie 1906, pp. 5-6; nr. 46, 12/25 noiembrie 1906, pp. 4-5; nr. 47, 19 noiembrie/2 decembrie 1906, pp. 4-5; nr. 48, 26 noiembrie/9 decembrie 1906, pp. 3-4; nr. 49, 3/16 decembrie 1906, pp. 4-5; nr. 50, 10/23 decembrie 1906, pp. 4-5.

[632] Augustin Bunea, *Vechile Episcopii româneşti ale Vadului, Geoagului şi Bălgradului*, Blaj, 1902, pp. 112-131; Idem, *Ierarhia românilor din Ardeal şi Ungaria*, Blaj, 1904, pp. 240-268.

https://biblioteca-digitala.ro

Cartea lui Vasile Mangra este, într-o bună măsură, o pagină de istorie națională a românilor ardeleni din secolul al XVII-lea, depășind strict genul bisericesc cu iz hagiografic. Pentru a restabili adevărul despre mitropolitul Sava II, folosește toate izvoarele cunoscute până atunci asupra subiectului, ca și metoda de a reproduce în anexă documentele la care recurge. Istoric realist, el nu contestă activitatea istorică a lui Augustin Bunea, ci îi reproșează acceptarea de bune a rapoartelor tendențioase maghiaro-calvine din perioada lui Appafi și concluzia greșită la care ajunge utilizând acele documente ce fac referire la mitropolitul Sava. „Nu vreau să trag la îndoială vredniciile și meritele dlui Bunea pe câmpul cercetărilor istorice – scrie Mangra – dar cu regret trebuie să constat, că în espunerea faptelor și evenimentelor istorice îi lipsește cerința de căpetenie unui istoriograf: imparțialitatea și obiectivitatea ceea ce îl face să denatureze adeseori faptele și sub forma investigărilor științifice, să stabilească deducțiuni și concluziuni arbitrare și false"[633].

V. Mangra menționează și de episcopii de la Ineu, Matei-Moise, Sava și Longhin, cel din urmă, unchi al mitropolitului. Despre Longhin, citând *Biografia lui Sava Brancovici* a lui Raici publicată în „Speranța" (1869), precizează, că în 1640, din cauza stăruințelor lui Gheorghe Rákoczy pentru calvinizare, părăsește scaunul episcopal stabilindu-se la mănăstirea Comana din Țara Românească[634]. Demonstrează, contrar afirmațiilor lui A. Bunea[635], că episcopia Ineului chiar dacă a avut ierarhi de neam sârb „caracterul național al unei biserici particulare nu-l determină naționalitatea chiriarhilor după vremi, ci naționalitatea poporului din care se alcătuiește"[636]. El reia teza lui Gheorghe Brancovici potrivit căreia Ineul „a fost înainte chiar Arhiepiscopie și mitropolie, care Mihai Basarab Voevodul a transpus-o în Belgradul Transilvaniei", susținută de Nicolae Iorga și Augustin Bunea, care mai susțin că înainte de Mihai Viteazul nu a existat nici o mitropolie în Transilvania. Gheorghe Brancovici nu numai că o admite, dar constată că Ineul era o mitropolie mutată în Bălgradul transilvan[637].

Bazându-se pe „niște însemnări" de pe o *Evanghelie*, „manuscript vechiu slavon" de cele de pe un exemplar al *Cazaniei lui Varlaam* din 1699, aparținând parohiei Cintei și de pe o circulară datată 16 februarie 1783, în care se menționează de „mitropolitii" Ioanichie și Isaia Antonovici de la

[633] V. Mangra, *Mitropolitul Sava II Brancovici (1656-1680)*, Arad, 1906, p. 1.

[634] *Ibidem*, p. 41.

[635] A. Bunea, *Vechile episcopii românești ale Vadului, Geoagiului și Bălgradului*, p. 116.

[636] V. Mangra, *op.cit.*, p. 44.

[637] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Arad, Vasile Mangra concluzionează că „amintirea unei mitropolii a Ienopolei a rămas multă vreme neştearsă în conştiinţa poporului"[638]. El nu se îndepărtează cu nimic de *Cronica sârbă* a lui Gheorghe Brancovici.

Deşi lucrarea suferă, într-o oarecare măsură, de pe urma polemicii cu istoricul A. Bunea, totuşi, monografia lui V. Mangra rămâne de referinţă în privinţa vieţii şi activităţii mitropolitului Sava II Brancovici. Este o polemică ştiinţifică purtată în jurul adevărului care este bine stabilit în favoarea mitropolitului[639]. Cartea a fost apreciată chiar în şedinţa publică din 13-16 octombrie 1906 a Academiei Române, la care a fost prezent şi Nicolae Iorga, „amicul lui Bunea", care pe lângă cuvintele de apreciere la adresa cărţii lui Mangra, a afirmat că „nu admite judecata lui Bunea asupra lui Sava", dar nu admitea nici tonul lui Mangra întrebuinţat faţă de istoricul blăjan, „fondul sau meritul lucrării îl lasă intact"[640].

Fiind în câmpul polemici dintre Mangra şi Bunea, nu putem să nu amintim cartea lui Mangra intitulată *Ierarhia şi Mitropolia Bisericii române din Transilvania şi Ungaria* (Sibiu, 1908, 127 p.), care dovedeşte virtuţile unui istoric destul de critic care se vrea detaşat de acel şovinism confesional de care sunt stăpâniţi unii istorici ardeleni din prima jumătate a secolului trecut. Este un răspuns dat lucrării lui A. Bunea, *Ierarhia românilor din Ardeal şi Ungaria* (Blaj, 1904), în care acesta contesta existenţa unei Mitropolii ortodoxe româneşti în Transilvania înainte de Mihai Viteazul. Mangra face o scurtă incursiune în istoria vieţii creştine la români[641], apoi se ocupă de organizarea bisericească a românilor transilvăneni, dovedind că Mitropolia exista cu mult înainte de unirea de la 1600[642], alături de

---

[638] *Ibidem*, p. 46.

[639] Răspunsul lui A. Bunea, deosebit de agresiv, nu a întârziat, vezi cartea sa: *Mitropolitul Sava Brancovici*, Blaj, 1906.

[640] A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, dosar 17, f. 170-171. Lucrarea lui Vasile Mangra este apreciată şi de Atanasie Marian Marienescu, cel care l-a propus şi i-a susţinut candidatura în Academia română. Întreţin o bogată corespondenţă recomandându-i o listă de personalităţi cărora să le expedieze lucrarea Sava II Brancovici.

[641] Despre vechimea creştinismului la români a scris şi în studiul intitulat, *Câteva trăsături din viaţa Sfântului martir Nichita Romanul* („Lumina", 1873, pp. 253-254), afirmând că „istoria dovedeşte că între coloniştii lui Traian cea mai mare parte deja profesa legea creştină", afirmaţie hazardată exprimând însă credinţa generală a istoricilor români ai epocii. A participat cu aleasă competenţă la marea dezbatere a timpului său despre originea latină a limbii şi a poporului român, continuitatea sa pe vechiul pământ al Daciei, adevăruri istorice contestate de Roesler şi adepţii săi. În acest sens publicând studiul, *Continuitatea elementului român în Dacia*, („Familia" nr. 28-32 din 1881), apreciat de istoricul bănăţean Vasile Maniu în raportul său despre mişcarea istorică şi literară publicat în „Analele Academiei Române".

[642] Vezi şi *Vechea mitropolie ortodoxă*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXVIII, nr. 9, 2/15 martie 1914, pp. 65-66.

https://biblioteca-digitala.ro

episcopiile de Vad şi Maramureş. Este adevărat că a făcut şi el o serie de greşeli, susţinând teze infirmate de cercetările ulterioare.

Confruntându-se cu propaganda catolică şi greco-catolică, publică studiul intitulat *Biserica româno-ortodoxă şi Biserica romano-papală*[643], în care face un mic istoric al stării Bisericii ardelene înainte şi după uniaţie, luată pentru Ortodoxie a clerului şi enoriaşilor români din Transilvania şi rolul lui Visarion Sarai, Sofronie de la Cioara, a preotului Ioan Morariu (Popa Tunsu) şi mişcările religioase din secolul al XVIII-lea. Prigoana la care au fost supuşi ortodocşii din Transilvania de către conducătorii catolici ai statului ungar, lăudându-se că luptă „ad extirpandos hereticos schismaticos" ca şi habsburgii după unirea de la 1700, o tratează în studiul *Roma şi Biserica Românilor*, publicat în mai multe foiletoane din „Biserica şi Şcoala"[644]. Pentru a arăta netemeinicia actului semnat de Atanasie Anghel[645] şi cei câţiva protopopi ardeleni, Mangra aduce mărturia unor fruntaşi ai culturii române din Transilvania, încercând să demonstreze că unirea cu Roma nu a folosit poporului român numai unor cercuri străine de sufletul şi aspiraţiile românilor, şi că toţi „oameni mari, ieşiţi din sânul Bisericii unite, care au susţinut caracterul naţional al Bisericii şi-au apărat cauza naţională a poporului nostru, toţi au fost persecutaţi şi exilaţi până la unul". Combătând unele păreri „uniatiste" care cereau „unirea" tuturor românilor ardeleni într-o Biserică supusă Romei, autorul ţine să precizeze că Roma nu apăra interesele naţionale româneşti şi că Biserica unică a românilor trebuie să rămână tot cea străbună, adică cea ortodoxă. Studiul este o profundă analiză a prozelitismului catolic pe care l-a avut de suportat de-a lungul secolelor Biserica ortodoxă a românilor din Ungaria şi Transilvania. Categorisind „unirea" ca pe o „adevărată tocmeală cu catolicii transilvăneni" şi un „act

---

[643] „Lumina", 1875, pp. 49-50, 53-54, 65-66, 105-106.

[644] Anul VII nr. 20, 15/27 mai 1883, pp. 171-172; nr. 21, 22 mai/3 iunie 1883, pp. 180-181; nr. 22, 29 mai/16 iunie 1882, pp. 187-189; nr. 23, 5/17 iunie 1883, pp. 197-199; nr. 24, 12/24 iunie 1883, pp. 203-204; nr. 25, 19 iunie/1 iulie 1883, pp. 211-214. Din acest domeniu a mai publicat: *Alegerea viitorului Papă*, în „Bis. şi şc.", anul II, nr. 2, 1878, p. 13; *Papa Piu IX şi biserica orientală*, în „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 6, 1878, pp. 44-45; *Biserica catolicilor vechi*, în „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 8, 1878, pp. 37-38; *Papa şi socialismul*, în „Bis. şi Şc.", anul III, nr. 3, 1879, pp. 18-19; *Romanul şi Biserica lui*, în „Bis. şi Şc.", anul III, nr. 52, 1879, pp. 241-242; *Cine a făcut scisiunea în biserică?*, în „Bis. şi Şc.", anul VII, nr. 50, 1883, pp. 436-438; *Evenimente din biserica papală*, în „Bis. şi Şc.", anul I, nr. 43, 1887, p. 349; *Încercări pentru unirea bisericilor*, în „Bis. şi Şc.", anul I, nr. 45, 1887, pp. 358-360; *O enciclică din secolul al XVIII-lea*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIX, nr. 39, 1905, pp. 336-339.

[645] Vezi şi V. Mangra, *Acte memorabile pentru istoria Bisericii române*, în „Bis. şi Şc.", anul III, nr. 28, pp. 218-219.

https://biblioteca-digitala.ro

curat politic" din partea românilor care au acceptat trecerea la greco-catolicism. În continuare exemplifică faptul că în schimbul „câtorva concesii", românii trecuți la confesiunea Romei, şi-au pierdut independența lor ca „religionari de rit oriental". În încheiere subliniază faptul că „Biserica ortodoxă este națională şi independentă în România[646], cât şi în Austro-Ungaria" şi că românii resping „deopotrivă orice ingerință şi jurisdicție străină în afacerile bisericii şi vor respinge mai cu seamă impunerea jurisdicțiunii unui şef drept divin şi cu pretențiunea de reprezentand infailibil a toată Biserica".

Ca mitropolit al Transilvaniei, a publicat *Contribuțiuni la istoria Bisericii române* (Sibiu, 1917, 60 p.) destinată ca material documentar în procesul intentat Bisericii ortodoxe sârbe pentru mănăstirile din Banat.

Această sumară incursiune în opera istorică a lui Vasile Mangra ne poate uşura considerațiile unei posibile concepții istorice. Istoric reprezentativ al istoriografiei tradiționale ardelene de la finea secolului al XIX-lea şi începutul celui următor, el s-a integrat în constelația cărturărească transilvăneană care a participat cu dăruire la pregătirea şi realizarea statului unitar român.

În activitatea sa ştiințifică[647], alături de multă lumină, stăruie şi umbre datorate epocii pe care a traversat-o şi concepției istorice. Vasile Mangra nu este o excepție, el se integrează alături de alți istorici ardeleni, care pe lângă grăuntele de aur semănat, a risipit şi multe idei, evident, unele în dezacord cu spiritul ştiințific. Dar opera lui aşa cum a fost creată, la o examinare atentă, critică, îşi dovedeşte rezistența în confruntarea cu timpul. Opera lui poartă amprenta istoriografiei ardelene tradiționale, cu calități

[646] Referitor la Biserica din afara arcului carpatic, prin condeiul lui Vasile Mangra (*Starea Bisericii în România*, în „Speranța", 1871, nr. 23 pp. 182-184), românii de dincoace de Carpați au luat cunoştință de situația reală, luând atitudine determinată de „legăturile de sânge şi de credință" față de starea necorespunzătoare în care se afla Biserica „fraților noştrii de peste Carpați".

[647] A mai publicat: *Biserica ortodoxă în Muntenegru*, în „Bis. şi Şc.", anul I, nr. 21, 1877, pp. 164-165; *Posițiunea bisericii ortodoxe din Turcia în faci'a resbelului orientalu*, în „Bis. şi şc.", anul I, nr. 36, 1877, p. 281; *Organisarea invetiamentului in institutule teologice din Romania*, în „Bis. şi Şc.", anul I, nr. 40, 1877, pp. 318-322; *Reflexiuni principali asupra organisarei invetiamentului teologicu in Romania*, în „Bis. şi Şc.", anul I, 1877, pp. 341-342; *O lumină în istoria vechiei Metropolii Ortodoxe a Transilvaniei*, în „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 23, 1878, pp. 179-181; nr. 24, pp. 186-190; *Monastirile în Francia*, în „Bis. şi Şc.", anul II, nr. 44, 1878, nr. 44, p. 351; *Biografia Metropolitului Şaguna*, în „Bis. şi şc.", anul III, nr. 48, 1879, pp. 390-391; *Autonomia bisericilor ortodoxe orientale în Ungaria* în „Bis. şi Şc.", anul V, nr. 52, 27 decembrie 1881/8 ianuarie 1882, pp. 410-411.

https://biblioteca-digitala.ro

dar şi cu limite. El însuşi mărturiseşte că a scris în spiritul unor iluştrii înaintaşi ai Şcolii ardelene. „Convingerea mea este că istoria Bisericii române din Transilvania se poate construi numai pe temelia bine aşezată de S. Clain şi P. Maior"[648].

Teolog şi istoric, om cu o temeinică cultură, dar împovărat de tendinţe confesionale datorate structurii sale intelectuale, Vasile Mangra a fost un om al timpului său, un istoric înclinat spre explicaţia istorică dominat de ideea factorilor istorici determinanţi în care cel religios este copleşit de seria factorilor prioritari de natură materială. Se desprinde din opera sa istoriografică încrederea pe care a nutrit-o în triumful ideii naţionale şi în capacitatea românilor de a fi creatorii propriei lor deveniri istorice. Toate preocupările i-au fost răsplătite în anul 1909 prin alegerea ca membru al Academiei Române.

[648] V. Mangra, *Mitropolitul Sava II Brancovici*, p. IV.

https://biblioteca-digitala.ro

25.

Preotul profesor Roman R. Ciorogariu, apoi episcop la Oradea

(1852-1936)

Preotul profesor Roman Romul Ciorogariu, mai apoi episcop la Oradea, este o figură proeminentă a vieții bisericeşti, culturale şi politice a românilor de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor. Şi-a închinat toată viața mişcării pentru apărarea drepturilor românilor transilvăneni şi înfăptuirea unității naționale, dar şi pentru îmbunătățirea vieții religios-morale a credincioşilor din cuprinsul eparhiei sale.

I. Naşterea, studiile şi intrarea în viața publică

Originar din Pecica (județul Arad), unde s-a născut la 6/18 decembrie 1852, la botez primind numele de Romul. S-a născut într-o familie cu stare materială bună. Tatăl său Dimitrie, mic proprietar, mulți ani a îndeplinit şi funcția de primar al localității. Familia îşi trage obârşia din Ociu, nu departe de Hălmăgiu, iar bunica lui descendentă din familia Nicoreştilor din Giula, din care s-a născut şi Moise Nicoară. În legătură cu obârşia sa zărăndană însuşi Roman Ciorogariua mărturiseşte în două scrisori trimise profesorului Traian Mager din Arad[649]. După înăbuşirea răscoalei lui Horia, între cei condamnați la expulzare din Zarand, unul Ciorogariu a fost mutat pe cale

[649] Prima scrisoare este datată 23 iunie 1934, cea de-a doua 7 septembrie 1934, cf. Tr. Mager, *Ținutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, partea a III-a, p. 196.

https://biblioteca-digitala.ro

administrativă ca iobag pe domeniile Coroanei, la Pecica. Acesta spune că şi-a luat cu el şi pe feciorul său, care căsătorindu-se cu o fată din familia Nicoară din Giula, a avut pe Dumitru, tatăl episcopului Roman Ciorogariu. Acesta măturisea într-una din scrisorile trimise lui Tr. Mager, că „Noi am ţinut legătura cu neamurile din Ociu [...] preotul Samoilă Ciorogariu din Ociu a venit să ne vadă la Pecica"[650].

Cursurile primare le-a făcut la Pecica, iar cele secundare la Arad, Hodmezovasarhely şi la Liceul evanghelic de confesiune augustană din Pojon (Bratislava), în anul şcolar 1871-1872, beneficiind de un stipendiu din Fundaţia Balla administrată de Episcopia Aradului. În anul şcolar 1872-1873, frecventează cursurile Liceului evanghelic de confesiune augustană din Szarvas[651]. După absolvire se înscrie la Academia de Drept din Oradea (1873-1874). În toamna anului 1874 îşi începe serviciul militar ca voluntar într-un regiment de infanterie. Dispensat însă după câteva luni, de la servicuiul militar, în cursul anului şcolar 1874-1875 a fost primit în primul an la Institutul Teologic din Arad. După terminarea cursurilor clericale (1877), conducerea eparhiei arădene sesizând capacitatea sa intelectuală deosebită, îi oferă un stipendiu, cu ajutorul căruia îşi desăvârşeşte studiile de Pedagogie şi Psihologie la Universitatea din Leipzig, apoi pe cele de Teologie şi Filozofie la Universitatea din Bonn (1877-1879), ca bursier al Episcopiei Aradului[652]. La Leipzig îl întâlneşte ca student pe împăratul Wilhelm al II-lea[653].

În Germania a avut parte de o foarte solidă pregătire profesională, dobândită de la profesori universitari de renume, Luthardt, reprezentant al şcolii protestante ortodoxe, Delitzsch, cunoscut ebraist, Jurgen, Bonna, Mayer, Reusch, Langen şi Knoth. Nu putem să nu-l amintim şi pe ilustrul filozof şi psiholog Wilhelm Wundt (1832-1920), fondator al psihologiei experimentale, autorul studiului *Éléments de psychologie physiologique* (Leipzig, 1873-1874).

Reîntors la Arad, este angajat la Consistoriul eparhial în calitate de cancelist, apoi arhivar consistorial (1879-1881). Cu începutul anului şcolar 1881-1882, deşi a fost dispensat de sarcina de arhivar, o continuă în mod provizoriu până la sfârşitul anului şcolar 1888-1889[654]. Din 1881 până în

---

[650] *Ibidem*, p. 197.

[651] Eugen Arădeanu, *Contribuţii noi cu privire la biografia episcopului Roman Ciorogariu*, în vol. „Teologie şi ştiinţe umaniste", Arad, 1994, pp. 58-59.

[652] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 649-650; M. Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, p. 161.

[653] *Moartea P. S. Sale Episcopului Roman Ciorogariu*, în „Bis. şi Şc.", anul LX, nr. 3-4, 26 ianuarie 1936, p. 3.

[654] *Ibidem*; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 649-650.

https://biblioteca-digitala.ro

1917, cu o scurtă întrerupere, este profesor, apoi director al Institutului pedagogic-teologic din Arad.

În 10 martie 1900 intră în rândul călugărilor, fiind tuns în monahism la mănăstirea Hodoş-Bodrog, de arhimandritul Augustin Hamsea, starețul mănăstirii, primind numele de Roman. În curând a fost hirotonit diacon, iar la Duminica Tomii a anului 1900, ieromonah[655]. Mai târziu, episcopul Ioan I.Papp îl distinge cu brâu roşu, iar la 8 noiembrie 1904, cu ocazia sfințirii bisericii din Şimand, îl înaintează la treapta de protosinghel[656].

În calitate de cleric a fost membru activ în toate corporațiunile bisericeşti: în Consistoriul eparhial şi mitropolitan, Sinodul şi Congresul Național Bisericesc, în Delegația congresuală pentru despărțirea ierarhică, în Comitetul Fundației „Elena Ghiba Birta" şi în Comisia pentru examinarea candidaților la preoție.

II. Activitatea didactică şi culturală

La 29 decembrie 1880 a fost numit profesor suplinitor la Institutul pedagogic-teologic diecezan, unde ocupă catedra de studii teologice. Cariera didactică o începe în 3/15 februarie 1881[657]. La sfârşitul anului şcolar 1888-1889 se produce o ruptură în cariera lui bisericească. Deşi încă laic, el candidează la postul de protopop al Aradului, fiind însă respins. La fel catedra ocupată de el cu multă demnitate şi pricepere, este scoasă la concurs şi atribuită altei persoane. În această situație ocupă postul de casier la Institutul de credit şi economii „Victoria" din Arad, înființat în anul 1887[658].

Cu începerea anului şcolar 1891-1892, este rechemat la catedră de episcopul Ioan Mețianu al Aradului (1875-1898) şi instituit profesor titular definitiv la Institutul pedagogic-teologic, unde funcționează fără întrerupere până la sfârşitul anului şcolar 1900-1901[659].

---

[655] T. Botiş, *op. cit.*, p. 650.

[656] *Moartea P. S. Sale Episcopului Roman Ciorogariu*, p. 3.

[657] Din această perioadă, în *Fondul de documente Roman Ciorogariu*, se păstrează manuscrisul unei conferințe ținută în sala de festivități a Institutului pedagogic-teologic din Arad, cu tema *Liberalismul în Biserică*, în care face referiri la organizarea socială în general, la rolul creştinismului în societater. Sânt succint prezentate unele date istorice despre Biserica ortodoxă şi Biserica catolică. Este amintit rolul Bisericii ortodoxe române pentru cultivarea limbii naționale şi conservarea unității naționale. (A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, dosar 10/1882, f. 13-24).

[658] *Ibidem*; T. Botiş, *op. cit.*, p. 650. Gh. Liţu, *Patruzeci de ani de la moartea episcopului Roman Ciorogariu*, în „M. B.", anul XXVI, 1976, nr. 1-4, p. 229.

[659] T. Botiş, *op. cit.*, p. 88.

https://biblioteca-digitala.ro

La dorința episcopului Iosif Goldiș (1898-1902), în 1900, preia și conducerea interimară de asesor-referent al Senatului școlar, ulterior fiind ales și de către Sinodul eparhial, rămânând în această funcție până în vara anul 1901[660]. I s-au menținut drepturile „atât la catedra de teologie, cât și la retribuțiunile împreunate cu acea catedră". Prin numirea în postul de la Consistoriul eparhial arădean, lui Roman Ciorogariu i se reduc doar orele de la catedră[661].

La începutul secolului al XX-lea școala românească din cadrul Episcopiei Aradului se confrunta cu noi situații legislative cărora trebuia să le găsească răspunsuri adecvate. În scurta perioadă cât a condus Senatul școlar al Consistoriului eparhial arădean (1900-1901), Roman Ciorogariu a remarcat fundamentarea activității școlare a Guvernului pe teza națiunii politice maghiare unitare. Ca o consecință firească a dominantei politice în activitatea școlară, autoritățile de stat promovaseră norme pedagogice și adminsitrative opresive pe care R. Ciorogariu le-a denumit „pedagogie polițială". O asemenea conduită pedagogică era expresia intensificării controlului statului asupra școlii românești[662]. Cu puțină vreme înainte de numirea sa la catedra Institutului pedagogic-teologic, aici a avut loc un proces de întinerire a cadrelor didactice, cu profesorii Augustin Hamsea, Vasile Mangra, mai târziu cu Roman Ciorogariu.

După îndepărtarea directorului Augustin Hamsea de la conducerea Institutului pedagogic-teologic, începând cu anul școlar 1901-1902, primește conducerea provizorie a Institutului pedagogic-teologic arădean. Aprecindui activitatea, în ședința din 5/18 mai 1903, Consistoriul eparhial îl întărește ca director definitiv, iar episcopul Ioan I. Papp (1903-1925), îl distinge cu brâu roșu, iar în 8 noiembrie 1904, cu ocazia sfințirii bisericii din Șimand, îl promovează la demnitatea de protosinghel.

În fruntea Institutului pedagogic-teologic a reușit să dirijeze destinele acestuia în condițiile cele mai precare (1901-1917), fiind pusă în discuție însăși existența școlii de unele măsuri guvernamentale. Roman Ciorogariu vedea o strânsă legătură între școală și aspirațiile naționale ale românilor. A sesizat rolul instituțiilor educative în această mișcare motiv pentru care fruntașii politici români au făcut din înființarea unor școli în satele românești un obiectiv de luptă națională. R. Ciorogariu era conștient la ce primejdie

[660] Amănunte despre această numire la Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, pp. 51-53.

[661] T. Botiș, *op. cit.*, p. 564.

[662] V. Popeangă, *Dezvoltarea școlilor populare românești pe teritoriul Eparhiei Aradului*, în vol. „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă", Arad, 1989, p. 196.

https://biblioteca-digitala.ro

culturală şi naţională ar fi supuşi românii dacă şcolile lor ar fi transformate în instituţii educative de stat, propunând ca în jurul lor să activeze un cerc social de apărare, de care autorităţile şcolare româneşti aveau nevoie pentru menţinerea în continuare a caracterului naţional al şcolii confesionale[663].

Cu prilejul sesiunii Congresului Naţional Bisericesc al Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei, întrunit la Sibiu în octombrie 1909, s-a votat un nou *Regulament pentru organizarea învăţământului în şcoalele poporale*, întocmit de o comisie instituită de Consistoriul mitropolitan în frunte cu Roman Ciorogariu. Noul *Regulament* ţinea seama de toate despoziţiile legii apponyiene, din care erau reproduse chiar anumite prevederi[664].

A găsit metodele adecvate pentru a îmbunătăţii condiţiile de viaţă ale elevilor, organizând o gospodărie proprie Institutului. Roman Ciorogariu s-a remarcat nu numai ca un bun director şi pedagog ci şi ca un bun organizator, elaborând normative pentru reţeaua şcolară a Episcopiei arădene. În anul 1916 elaborează *Normativ pentru organizarea învăţământului practic în şcoala normală (Institutul pedagogic) greco ortodox român din Arad* (Arad, 1916).

Izbucnirea războiului mondial a creat situaţii grele şi învăţământului românesc din părţile Aradului ca din întreaga Transilvanie. În 13 august 1914, B. Iankovich, titularul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, a emis un ordin în care se prevedea ca în şcolile populare de stat cu limba de predare nemaghiară, limba maternă să fie considerată ca limbă auxiliară în clasele I-II, iar în celelalte să se predea ca obiect de învăţământ separat. În februarie 1917, contele Ştefan Tisza urmăreşte să obţină prin presiuni şi promisiuni o declaraţie de fidelitate a reprezentanţilor românilor faţă de ideea integrităţii monarhiei austro-ungare. Declaraţia a fost semnată de 182 de persoane din rândurile clerului şi ale intelectualităţii din Transilvania[665]. Au refuzat să semneze declaraţia Vasile Goldiş, Valeriu Branişte, Ioan Lupaş, Roman Ciorogariu. Este semnificativă atitudinea lui R. Ciorogariu care i-a răspuns lui Gheorghe Popa atunci când acesta i-a cerut să semneze declaraţia: „Gheorghe, eu declaraţia aceasta n-o iscălesc să ştiu că mă trag în ţeapă, dar dacă pofteşti aici sunt profesorii nu te

[663] R. Ciorogariu, *şcoalele noastre*, în „Trib. Pop.", anul IV, nr. 95, 1900, la V. Popeangă, *Aradul, centru politic al lupte naţionale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timişoara, 1978, pp. 82-83.

[664] M. Păcurariu, *Politica statului ungar faţă de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului*, p. 157.

[665] *Desăvârşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie* (Redactori, Miron Constantinescu, Ştefan Pascu), Bucureşti, 1968. p. 134.

https://biblioteca-digitala.ro

împedec a încerca la ei, - ştiam că fără iscălitura mea nu iscălesc nici ei". Atunci când Vasile Mangra a spus lui R. Ciorogariu că-i pierdut dacă nu semnează declaraţia, directorul Institutului pedagogic-teologic răspunde: „Pierdut să fiu, dacă-i pierdută şi România!"[666].

În fruntea Institutului pedagogic-teologic stă până la sfârşitul anului şcolar 1916-1917 când este ales în postul de vicar episcopal la Oradea, în locul arhimandritului Vasile Mangra, ales între timp în scaunul de mitropolit al Ardealului. După plecarea lui R. Ciorogariu la Oradea, postul de director a fost preluat, din 16/29 august 1917 de protosinghelul dr. Iosif Olariu, directorul Institutului pedagogic-teologic de la Caransebeş[667].

Alături de Lazăr Petco[668] şi Vasile Mangra, Roman Ciorogariu s-a numărat între cei care au îmbogăţit fondul de carte veche al Academiei Române. În acest sens a întreţinut strânse legături cu Ioan Kalinderu, trimiţându-i cărţi prin intermediul lui Ioan Slavici[669].

Roman Ciorogariu a fost şi un remarcabil colaborator la presa vremii. Considerat ca fiind un ziarist de mare prestigiu, a semnat sute de articole cu caracter naţional, politic, social sau religios. Îşi începe activitatea publicistică la „Tribuna" de la Sibiu, o continuă la „Tribuna Poporului" (Arad), numărându-se, alături de alţi fruntaşi arădeni, între întemeietorii ei; apoi „Tribuna" (1897-1912) din Arad. În paginile lor apăreau frumoase articole semnate „Unchiaşul" şi „Preotul bătrân". Din 1 ianuarie 1900 până în 1 octombrie 1917, redactează revista „Biserica şi Şcoala"[670], organul oficial

---

[666] R. R. Ciorogariu, *Zile trăite*, p. 87.

[667] T. Botiş, *op. cit.*, pp. 144-145, 568, 650. Protocolul de predare-preluare a fost încheiat în ziua de 11/24 septembrie 1917, publicat în vol. *Aradul în lupta pentru eliberare socială şi naţională*, vol. II (Ediţie de documente întocmită de: Andrei Caciora, Nicolae Roşuţ, Mircea Timbus), Arad, 1980, doc. 71, pp. 222-224.

[668] Lazăr Petco, avocat în Arad, în 19 iunie 1893, a donat bogata corespondenţă a socrului său Atansie Şandor, pe care fostul profesor al Preparandiei a avut-o cu oameni politici şi de cultură din Transilvania şi România. Donaţia a cuprins şi manuscrisele lui At. Şandor, *Gramatica română* şi *Eneida* lui Virgiliu, tradusă în româneşte în versuri după o ediţie publicată la Tyrnavia în 1760. Cf. V. Popeangă, *op. cit.*, pp. 107-108.

[669] *Ibidem*, p. 108.

[670] În „Biserica şi Şcoala" a publicat: *Starea creştinismului în sec. I şi al II-lea,* anul XVIII, nr. 30, 1894, pp. 234-236; nr. 31, pp. 242-243; nr. 32, pp. 251-252; nr. 34, pp. 267-268; *Mitropolia română din Bucovina*, anul XXIII, nr. 17, 1902, p. 141; *Ortodoxismul în Rusia*, anul XXVI, nr. 26, 1902, p. 213; *Ortodoxismul în Ungaria*, anul XXVI, nr. 31, 1902, pp. 265-267; *Noul Arhiepiscop şi Mitropolit al Bucovinei*, anul XXII, nr. 42, 1902, pp. 353-354; *Marele Andrei*, anul XXVII, nr. 49, 1903, pp. 404-405; *Rusia voieşte patriarchat*, anul XXVIII, nr. 20, 1904, pp. 174-176; *Biserica aromână din Macedonia,* anul XXIX, nr. 3, 1905, p. 26; *Propaganda romano-catolică în Orient*,

https://biblioteca-digitala.ro

al diecezei arădene, când sarcinile redacționale au fost preluate de Teodor Botiş. A mai colaborat la „Tribuna Bihorului", „Cele Trei Crişuri", „Legea Românească" de la Oradea, „Revista Teologică" de la Sibiu şi a redactat „Anuarele Institutului teologic-pedagogic din Arad" în perioada 1907-1917.

Poziția lui fermă şi cinstită s-a evidențiat mai ales cu ocazia greutăților materiale pe care le aveau ziarele, asumându-şi responsabilități mari în acest sens. Cu ocazia diferendului iscat, în parte şi polemic, dintre „Tribuna" şi „Românul", l-a mâhnit până în adâncul sufletului[671]. De aceea, a primit cu bucurie acțiunea e mediere a lui Constantin Stere şi a acceptat fuzionarea celor două ziare, producând o impresie favorabilă asupra opiniei publice din România[672].

La îndemnul lui Onisifor Ghibu, Roman Ciorogariu se gândea să adune la un loc articolele publicate în „Tribuna" timp de aproape trei decenii. El caută să acorde o finalitate actului de reconstituire a trecutului. Aşa au fost elaborate memoriile sale. În anul 1926 a apărut volumul de memorialistică *Zile trăite* (Oradea, 1926, 519 p.), ce oglindeşte mentalitățile colective care stăpâneau opinia publică românească din Transilvania în anii primului război mondial şi a eroismului generației care a dat caracterul plebiscitar al

anul XXIX, nr. 11, 1905, p. 90; *Patriarchatul din Rusia*, anul XXIX, nr. 21, 1905, p. 170; *Despărțirea bisericii de stat în Franța*, anul XXIX, nr. 21, 1905, p. 170; *Maghiarii s-au încreştinat prin biserica orientală*, anul XXIX, nr. 28, 1905, p. 227; *Tendințe de reforme în Biserica din Grecia*, anul XXIX, nr. 41, 1905, p. 357; *Capela românească din Salonic (Macedonia)*, anul XXIX, nr. 52, 1905, p. 447; *Averile mănăstireşti ruseşti*, anul XXX, nr. 9, 1906, p. 7; *Conferință pentru unirea bisericilor*, anul XXX, nr. 22, 1906, p. 6; *Reforme bisericeşti în Rusia*, anul XXX, nr. 3, 1906, p. 7; *Biserica sârbească*, anul XXXI, nr. 5, 1907, p. 5; *Din trecutul nostru cultural*, anul XXXI, nr. 40, 1907, pp. 4-5; nr. 42, pp. 2-3; nr. 43, pp. 2-3; nr. 44, pp. 3-4; nr 45, pp. 3-5; nr. 46, pp. 3-5; nr. 47, pp. 5-6; nr. 48, pp. 3-5; nr. 49, pp. 5-7; nr. 50, 3-5; nr. 51, pp. 4-6; nr. 52, pp. 7-8; nr. 53, pp. 3-5; *Lupta între stat şi biserica în Francia*, anul XXX, nr. 8, 1907, p. 7; *Literatura bisericească română (sec. XVI-XIX)*, anul XXXII, nr. 20, 1908, pp. 5-6; nr. 21, pp. 5-7; *Chestia unirii bisericilor*, anul XXXII, nr. 16, 1909, pp. 1-2; *La centenarul marelui Andrei*, anul XXXIII, nr. 40, 1909, pp. 1-4; nr. 41, pp. 4-6; *Ortodoxia Română*, anul XXXIV, nr. 4, 1910, pp. 2-3; *Conflictul bisericii din România*, anul XXXIV, nr. 4, 1910, pp. 3-5; *„Pascendi" şi „Lamentabili decretum"*, anul XXXIIV, nr. 38, 1910, pp. 1-2; *Articolul principelui Max*, anul XXXV, nr. 4, 1911, pp. 3-4; nr. 6, pp. 2-4; nr. 7, pp. 4-5; *Luptele aromânilor pentru drepturi bisericeşti*, în anul XXXV, nr. 16, 1911, pp. 4-5; *Conflictul sinodal din România*, anul XXXV, nr. 22, 1911, p. 1; nr. 23; pp. 2-3; *Aniversarea a 1600 de ani de la darea edictului de la Milan (313) pentru libertatea religioasă a creştinilor*, anul XXXVII, nr. 10, 1913, pp. 76-77; *Biserica din Bucovina*, anul XXXVII, nr. 39, 1913, 39, pp. 329-330; *Unde sunt şematismele noastre bisericeşti*, anul XLI, nr. 2, 1917, pp. 21-24; *Speranția, Lumina, Biserica şi Şcoala*, anul LI, nr. 1-2, 1927, pp. 2-6; *Mânăstirea de la Izbuc*, anul LII, nr. 42-43, 1928, pp. 8-9;

[671] Roman Ciorogariu, *Spre prăpastie*, Arad, 1911. Vezi şi Vasile Rusu, *Rolul lui Roman Ciorogariu în mişcarea tribunistă arădeană*, în „M. B.", anul XXXV, 1985, nr. 1-2, pp. 35-43.

[672] V. Popeangă, *op. cit.*, pp. 145-146.

https://biblioteca-digitala.ro

Adunării de la Alba Iulia. În volum sunt incluse şi o serie de articole mai vechi, publicate în „Tribuna Bihorului" (1919), „Cele Trei Crişuri" (1920, 1921, 1923), „Legea Românească" (1922, 1923, 1924, 1925, 1926), „Cultura Poporului" şi „Almanahul Presei" (1926).

A continuat lucrul, redând, în 1934, în lucrarea *Tribuna şi Tribuniştii*, momente din trecutul presei româneşti şi din atmosfera clocotitoare din redacţia „Tribunei". În aceeaşi direcţie se înscrie şi studiul: *Din trecutul revistelor şi ziarelor de la noi. „Speranţa" (1869), „Lumina" (1872), „Biserica şi Şcoala" (1877), „Tribuna" (1884-1912)*, apărută la Cluj în 1934.

În şedinţa din 12 iunie 1921, a fost ales membru de onoare al Academiei Române. Lucrările au fost prezidate de către istoricul Dimitrie Onciul, decanul Facultăţii de Litere şi Filozofie a Universităţii Bucureşti. Propunerea a fost citită în plenul academic de către istoricul Ioan Lupaş, ilustrând pe scurt activitatea de pedagog şi preot pe care Roman Ciorogariu a desfăşurat-o la Institutul pedagogic-teologic din Arad, contribuind la pregătirea mai multor promoţii de preoţi şi învăţători[673].

III. Activitatea politică până la alegerea de vicar episcopal

Roman Ciorogariu nu a fost numai un om de cultură, ci aşa după cum îl caracteriza Nicolae Iorga, „un vechi om de luptă şi un excelent administrator"[674]. În cursul activităţii la catedră a luat parte la mişcările politice, bisericeşti şi culturale contemporane. Încă din tinereţe s-a evidenţiat ca un militant de seamă al mişcării de eliberare naţională a românilor. În anul 1881 apare în rândul acelui nucleu al conducătorilor arădeni care hotărăşte aderarea Aradului la crearea partidului unit a românilor de dincoace de Carpaţi, trimiţând delegaţi la memorabila adunare de la Sibiu[675].

Într-o perioadă când activitatea politică desfăşurată pe meleagurile arădene devine un model pentru întreaga Transilvanie, Roman Ciorogariu se numără între militanţii de seamă ai Partidului Naţional Român, tocmai în epoca memorandistă. În anul 1892 ia parte la alegerea delegaţilor din oraşul Arad pentru Conferinţa naţională de la Sibiu prevăzută a avea loc în

[673] Liviu Mărghitan, *Academicienii originari din judeţul Arad (secolele XIX-XX)*, Arad, 2004, pp. 31-36.

[674] Nicolae Iorga, *În Ardeal în anul încoronării*, Bucureşti, 1923, p. 59.

[675] Andrei Caciora, Eugen Glück, *Aradul şi mişcarea memorandistă*, vol. III, Arad, 1976, p. 7. Despre activitatea sa politică vezi şi: Vasile Popeangă, *Roman Ciorogariu, reprezentant al tribunismului arădean*, în „Ziridava", XI, 1979, pp. 751-780.

https://biblioteca-digitala.ro

zilele de 21-22 ianuarie 1892, care a hotărât înaintarea Memorandului. Încrederea românilor dintr-un alt cerc electoral l-au onorat şi pe el de misiunea de a lua parte la această conferinţă istorică, alături de Corneliu Lazăr, Ştefan Cicio-Pop, Aurel Suciu, Petru Truţia, Constantin Gurban, dr. Ioan Hozanu, Nicolae Oncu, Mihai Veliciu, Voicu Hamsea, pentru a numi numai câţiva[676].

Mişcarea memorandistă a avut un amplu ecou. În comitatul Arad s-au înregistrat forme foarte variate de manifestare a solidarităţii cu memornadiştii: adunări populare, proteste publice, adeziuni, organizarea de manifestări culturale în care au fost intonate cântece naţionale[677]. Agitaţia era continuă şi un semntiment de îngrijorare stăpânea sufletele oamenilor. Într-o scrisoare din 28 iunie 1892, adresată lui Septimiu Albini, Roman Ciorogariu constată că „la noi sunt spiritele foarte agitate şi agitaţia a pătruns până la păturile cele mai inferioare sociale". La Institutul Teologic, Vasile Mangra organizase un grup de 100 tineri gata în orice moment să apere şcoala de atacatorii care şi-ar fi pierdut spiritul raţional[678].

R. Ciorogariu nu a fost absent nici cu ocazia marilor mişcări care au caracterizat perioada procesului Memorandului (1894). Astfel, figurează printre difuzorii Memorandului şi ia parte la manifestări de masă[679].

Deschiderea activismului în plan comitatens face ca R. Ciorogariu să candideze, începând cu anul 1895, la toate alegerile locale, fiind ales în acest an la Chişineu-Criş[680]. El devine membru marcant al Congregaţiei comitatense unde ţine cuvântări cu demnitate şi competenţă în apărarea drepturilor românilor.

Începând cu anul 1895 participă şi la activitatea organismelor locale de conducere ale Partidului Naţional Român organizând marile acţiuni locale româneşti. Un merit deosebit a câştigat prin faptul că a avut inspiraţia de a aduna procesele-verbale ale adunărilor româneşti pe care le-a transmis posterităţii[681]. În 1901, alături de Ioan Suciu, Sava Raicu, Ioan Russu-Şirianu şi Traian Văţian, a fost ales în comitetul de conducere al Clubului judeţean al Partidului Naţional Român. Imensa lui activitate se remarcă şi prin vasta

---

[676] Eugen Glück, Nicolae Roşuţ, *Aradul şi mişcarea memorandistă*, vol. II, Arad, 1976, pp. 74-76, 84.

[677] *Ibidem*, vol. I, Arad, 1974, doc. V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, pp. 15-22.

[678] *Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Studii şi documente*, doc. 57, pp. 244-245.

[679] A. Caciora, E. Gluck, *op. cit.*, III, p. 94, *Anexe*, p. 20.

[680] *Ibidem*, p. 72.

[681] N. Roşuţ, *Documente privind activitatea clubului naţional comitatens din Arad (1895-1904)*, în „Ziridava", VI, 1976, p. 360 şi u.

https://biblioteca-digitala.ro

lui corespondență, întreținută cu aproape toți militanții politici ai vremii[682].

Roman Ciorogariu a exercitat o influență amplă asupra opiniei publice, fiind unul dintre militanții politici care au susținut instituțiile politice care au susținut instituțiile culturale arădene. În activitatea sa îndelungtă, a sprijinit Institutul de credint „Victoria" şi filialele sale, cerându-le să dispună fonduri pentru şcolile confesionale şi pentru „Casa Națională"[683].

A fost un remarcabil reprezentant al tribunismului ca atitudine militantă în viața publică din Transilvania. Referindu-se la problema națională din Transilvania, a promovat teza că ea nu poate fi rezolvată decât „în lumină românească". O politică națională eficientă nu putea fi dusă decât „prin noi înşine".

IV. Vicar episcopal, apoi episcop la Oradea

În anul 1916, prin alegerea de mitropolit al Ardealului a lui Vasile Mangra, scaunul de vicar al Consistoriului eparhial de la Oradea devine vacant. Alegerea lui Roman Ciorogariu, în postul de vicar la Oradea, a întâmpinat mari dificultăți. Activitatea lui anterioară a constituit un adevărat cazier în optica guvernului de la Budapesta. Mai mult, refuzul lui de a semna o declarație de condamnare a intrării României în Război (1916), a agravat situația. În ciuda intervenției, mai întâi discrete, apoi explicate a guvernului, Sinodul eparhial din 1917 îl alege de vicar. Imixtiunea stăpânirii a putut fi parată prin acțiunea hotărâtă a episcopului Ioan Ignatie Papp care nu a cedat presiunilor, bazându-se pe faptul că potrivit *Statutului organic* al Bisericii ortodoxe române din Transilvania, alegerea de vicar este o problemă internă a Bisericii şi nu necesită nici o confirmare statală. La 3 octombrie 1917 i s-a admis să ocupe postul interimar până se vor limpezi lucrurile cu autonomia Bisericii Ortodoxe Române, împotriva căreia atenta guvernul Tisza, voind să defiinţeze *Statutul organic*.

Alegerea ca vicar episcopesc, constituie o nouă etapă în viața şi activitatea lui Roman Ciorogariu. În această calitate participă la toate evenimentele care au dus la înfăptuirea actului de la 1 decmbrie 1918, el activând ca vicepreşedinte în cadrul Consiliului Național Român din comitatul Bihor (1918-1919), a cărui conducere i-a revenit. Devine, la început împreună cu dr. Aurel Lazăr, apoi singur, sufletul mişcării politice de aici.

[682] Vasta corespondență se păstrează, sub formă de microfilme, la A. N. D. J. Despre acest fond de documente vezi: Mircea Timbus, *Arhiva Roman R. Ciorogariu sursă de investigare a luptei românilor pentru drepturi naționale*, în „Ziridava", XVIII, 1993, pp. 349-354.

[683] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 170.

https://biblioteca-digitala.ro

Alături de Andrei Magieru, Gheorghe Tulbure şi alţi colaboratori tineri, a făcut din Consistoriul eparhial de la Oradea un centru de luptă a românilor transilvăneni în faţa a numeroase furtuni ameninţătoare şi de ademenire pentru renunţarea la ideea unirii cu România.

A ieşit din arena Bisericii, în arena vieţii politice din acea vreme şi, împreună cu dr. Aurel Lazăr şi alţi fruntaşi bihoreni, a devenit organizatorul şi animatorul mişcării naţional-politice româneşti din Bihor. Ia parte în ziua de 12 octombrie 1918 la şedinţa Comitetului Naţional din casa lui Aurel Lazăr, semnează protestul împotriva unirii cu Ungaria şi este ales vicepreşedinte al Consiliului Naţional Român din Bihor. La 1 decembrie 1918 Roman Ciorogariu ia parte la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia unde se proclamă Unirea Transilvaniei cu România[684].

Când la începutul anului 1919 apare la Oradea „Tribuna Bihorului", ziar românesc de propagandă, scrie o serie de articole , fiind diriguitorul intelectual al ziarului. În Vinerea Mare din 1919 noaptea este ridicat de la reşedinţă de o patrulă de soldaţi secui şi condamnat la moarte. În cele din urmă a fost eliberat[685].

După realizarea României Mari, a fost membru în Senatul României (1920-1936) şi membru de onoare al Academiei Române (1921). La 8 decembrie 1920 a avut de suferit în urma unui atentat la Senat, fiindu-i braţul drept fracturat.

Primul Sinod al reînviatei Episcopii de Oradea, întrunit în 3/16 noiembrie 1920, îl alege episcop al acestei dieceze. În decembrie 1920 este promovat arhimandrit, iar în ziua de 13/26 martie 1921, în capela Mitropoliei din Bucureşti, este hirotonit episcop. Învestitura a avut loc în ziua de 16/29 martie şi instalat într-un cadru festiv, la 20 septembrie/2 octombrie 1921 în catedrala „cu lună" din Oradea, în faţa unei numeroase asistenţe în frunte cu mitropolitul Nicolae Bălan al Transilvaniei. Primul episcop al reînfiinţatei Episcopii de Oradea avea atunci 68 de ani şi era unul dintre cei mai vârstnici membrii ai Sfântului Sinod[686].

---

[684] Vasile Coman, *Luptători bihoreni pentru împlinirea idealului de unitate naţională*, în „M. A.", anul XXIII, 1978, nr. 4-6, p. 221. „Arad, 9/22 noiembrie 1918. Prea cuvioase părinte, Spre a înconjura orice neînţelegere, vă avizăm că prea cuvioşia voastră, ca preşedinte al Consistoriului g. or. român din Oradea-Mare, sunteţi membru din oficiu al Adunării Naţionale ce se va ţinea la 1 decembrie n. a. c. în Alba-Iulia. Cu toată stima: Consiliul Naţional Român Central din Arad, V. Goldiş m. p.", în vol. *Aradul în lupta pentru eliberare socială şi naţională*, vol. II (Ediţie de documente întocmită de: Andrei Caciora, Nicolae Roşuţ, Mircea Timbus), Arad, 1980, doc.76, p. 231.

[685] (Redacţia), *Date biografice*, p. 5.

[686] *Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Studii şi documente*, p. 111.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca episcop al Oradiei organizează Episcopia la nivel cu celelalte eparhii. În februarie 1921, cu ajutorul obținut de la Ministerul Cultelor, cumpără palatul episcopesc. În noiembrie 1921 inaugurează revista „Legea Românească", organul oficial al Episcopiei, iar după numai doi ani, în toamna anului 1923, se deschid cursurile Academiei Teologice. În 6 decembrie 1924 se inaugurează internatul teologic, edificiu obținut de la guvern în urma intervențiilor sale. În iunie 1925 se organizează Societatea „Altarul" pentru femei. În acelaşi an se mai înființează Şcola eparhiala de cântăreți bisericeşti, Tipografa diecezana şi se deschide un cămin preoțesc. În anul 1927 a creat *Fondul pentru ajutorarea văduvelor şi orfanilor de preoți* din Episcopia de Oradea. În anul 1932, tot la inițiativa sa, este înființată mănăstirea de la Izbuc[687].

Datorită meritelor pe care le-a avut în activitatea ecleziastică, politică şi culturală, în 1921 este numit membru de onoare al Academiei Române, apoi membri de onoare al Societății Scriitorilor Români, al Sindicatului Ziariştilor Români din Ardeal, al Societății universitare „România Jună" din Viena.

Pentru bogata sa activitate desfăşurată în domeniul învățământului şi culturii, dar şi pentru rolul pe care l-a avut în mişcarea politico-națională românească din Transilvania, episcopul Roman Ciorogariu, în cursul vieții a fost distins cu diferite ordine şi medalii. De la regele Carol I, a primit în anul 1906 *Medalia jubiliară Carol I*, iar de la regele Ferdinand I, în 1923, *Medalia Vulturul României*. În 1923 este decorat şi cu medalia *Răsplata Muncii pentru Biserică cl. I*, în 1924 cu *Ordinul Coroana României în gradul de Mare Cruce*, în 1931 primeşte *Ordinul Ferdinand în gradul de Mare Ofițer*. Pe patul de suferință, regele Carol al II-lea l-a decorat cu ordinul *Steaua României în gradul de Mare Cruce*, iar Societatea Regală de Geografie la ales în calitate de membru[688].

După o activitate bogată desfăşurată în plan bisericesc, didactic, cultural şi național, la 21 ianuarie 1936, a trecut la cele veşnice. I s-au făcut funeralii naționale, ca un suprem omagiu a celor care l-au iubit şi respectat. A fost înmormântat în cripta bisericii „cu lună" atât de dragă sufletului său.

Roman Ciorogariu s-a bucurat de stima şi iubirea fiilor săi duhovniceşti, a numeroşilor preoți şi învățători bihoreni pe care i-a format şi îndrumat în

[687] (Redacția), *Date biografice*, p. 5. Pentru alte amănunte vezi: *Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Studii şi documente*, pp. 111-121.

[688] (Redacția), *Date biografice*, în „L. R.", anul VII, nr. 23, 1 decembrie 1927, p. 5; *Moartea P. S. Sale Episcopului Roman Ciorogariu*, pp. 3-4.

https://biblioteca-digitala.ro

patruzeci de ani cât a stat în fruntea Institutului pedagogic-teologic din Arad. Ni se pare potrivită caracterizarea pe care i-a făcut-o cel mai apropiat colaborator al său de la Oradea, arhiereul-vicar, apoi episcop al Aradului, Andrei Aurelian Magieru (1936-1961), care spunea cu prilejul înmormântării lui Roman Ciorogariu: „Patrimoniul vieții sale a fost iubirea cea mai curată de neam, pentru ridicarea căruia a luptat fără încetare; fire predestinată de luptător, stăpânit de simțul realității, de o cunoaştere adâncă a sufletului poporului, spirit organizator şi animator, cu putere în cuvânt şi în faptă, iată mijloacele cu care a învins în luptă"[689].

[689] Gh. Lițu, *Patruzeci de ani de la moartea episcopului Roman Ciorogariu*, în „M. B.", anul XXVI, 1976, nr. 1-4, p. 230.

https://biblioteca-digitala.ro

26.

Protopopul dr. Ioan Trăilescu

(1862-1909)

Figură marcantă a clerului ortodox român din Episcopia Aradului din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi primul deceniu al celui următor, preotul profesor dr. Ioan Trăilescu[690], a fost iubit de credincioşi şi teologi, depunând eforturi pentru înălţarea învăţământului clerical la un real nivel academic.

S-a născut la 12 ianuarie 1862 în casa învăţătorului Lazăr Trăilescu din Sarcea-Română (judeţul Torontal). Şcoala primară a făcut-o în satul natal, iar clasele gimnaziale la Timişoara, Becicherecul-Mare şi Seghedin. După absolvirea şcolilor secundare şi susţinerea examenului de maturitate, a urmat cursurile clericale la Institutul Teologic din Arad, după care, ca bursier al diecezei arădene la Facultatea de Teologie Universităţii din Cernăuţi. Aici, în toamna anului 1886, şi-a luat doctoratul în Teologie. A fost primul student arădean al Universităţii din Cernăuţi şi primul doctor în Teologie din Episcopia Aradului de la această renumită Universitate.

Reîntors de la Cernăuţi, odată cu începutul anului şcolar 1885-1886 a fost numit profesor la Institutul Teologic din Arad. A fost un profesor iubit şi venerat de elevi săi. La Institutul Teologic arădean a funcţionat alături de profesorii dr. Dimitrie Horvat, dr. Traian Putici, Romul (Roman) Ciorogariu. Profesorul Ioan Trăilescu, alături de Dimitrie Horvat, în calitate de prefect seminarial, mai avea în atribuţii supravegherea şi îngrijirea elevilor interni.

---

[690] Pentru datele biografice ne vom orienta după: *† Dr. Ioan Trăilescu*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXIII, nr. 30, 26 iulie/8 august 1909, pp. 2-3; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 369, 553, 559, 560, 561, 563, 639, 674-675.

https://biblioteca-digitala.ro

Consistoriul eparhial în şedinţa sa plenară din 25 iulie 1889 îl alege şi instituie definitiv la catedra de *Teologie sistematică* pe dr. Ioan Trăilescu. În această perioadă a redactat manuale pentru studenţii Institutului Teologic, din păcate, toate rămase în manuscris.

Pe lângă activitatea de la Institutului Teologic, a mai funcţionat şi la catedra de *Religie* de la Gimnaziul regesc, Şcoala reală de stat şi Preparandia arădeană. A mai funcţionat ca bibliotecar al *Asociaţiei naţionale pentru cultura şi conversarea poporului român*, asesor consistorial eparhial, membru în comisia examinatoare a candidaţilor la preoţie, deputat sinodal şi congresual.

La sărbătoarea Bobotezei din anul 1892, a intrat în cler fiind hirotonit diacon, apoi preot. În funcţia de profesor a stat până la 7/19 iulie1894 când, Sinodul protopopesc al Chişineului-Criş, l-a ales protopop[691], în locul său la catedră fiind numit ca profesor suplinitor Gheorghe Proca.

Atât în calitatea sa de profesor cât şi în cea de protopop, Ioan Trăilescu s-a numărat, mereu, între cei care au fost alături de arhimandritul Vasile Mangra în tot ce a întreprins în calităţile pe care le-a deţinut în Episcopia Aradului. A fost membru în Congresul Naţional Bisericesc, ca reprezentant al cercului Giula-Chişineu Criş.

În demnitatea de protopop a funcţionat puţin, numai până la 18/31 iulie 1909, când, după o boală îndelungată, la 2 august 1909, pe când avea vârsta de numai 47 de ani, a trecut la cele veşnice.

[691] „Familia", anul XXX, nr. 29, 17 iulie/29 iulie 1894, p. 346.

https://biblioteca-digitala.ro

27.

Protopopul Cornel Lazăr al Hălmagiului

(1863-1931)

Protopopul Cornel Lazăr[692] al Hălmagiului a fost una dintre personalitățile marcante ale românilor de pe valea superioară a Crişului Alb din primele trei decenii ale secolului al XX-lea. El s-a remarcat în mişcarea pentru apărarea şi propăşirea națională, într-o perioadă în care se amplifica oprimarea românilor din Transilvania.

S-a născut la 10 martie 1863 în Beliu, fiind primul dintre cei şapte copii[693] ai lui Vasile Lazăr[694], avocat şi primpretor la Vaşcău şi al Amaliei Doboşiu. După absolvirea şcolii primare din localitatea natală a urmat cursurile gimnaziale de la Beiuş (1883), iar cele liceale la Oradea, unde, în anul 1883 îşi trece examenul de bacalaureat. La sfârşitul anului şcolar 1885-1886 a absolvit şi cursurile Institutului Teologic din Arad. În anul 1888 s-a căsătorit cu Ana[695], fiica protopopului Ioan Groza[696] din Hălmagiu, iar la 3 iunie 1888

[692] Pentru datele biografice ne orientăm după: *† Protopopul Cornel Lazăr*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 37, 13 septembrie 1931, p. 6; Gh. Țârcuş, *Cornel Lazăr, protopopul Hălmagiului*, în „Ziridava", XVIII, 1993, pp. 443-448.

[693] Ceilalți şase copii au fost: Lenca, Lucreția, Gabriela, Letiția, Silvia şi Adrian. Cf. Gh. Țârcuş, *op. cit.*, p. 447, nota 1.

[694] Vasile Lazăr a trecut la cele veşnice în anul 1898.

[695] Ana Groza s-a născut în anul 1869 la Hălmagiu şi a trecut la cele veşnice în anul 1947. Împreună cu soțul Cornel au avut şase copii: Emil (1890-1952); Corneliu Iancu Pavel (1894-1973); Ana Irina (1899-1979) căsătorită cu Teodor Guy (1890-1962); Veturia şi Aurica decedate la vârstă fragedă şi Valeria Octavia (n. 1902), cf. Gh. Țârcuş, *op. cit.*, p. 447, nota 4.

[696] Ioan Groza, la 10 mai 1868 a fost numit protopop al Hălmagiului. A fost unul dintre participanții de la Marea Adunare din 3/15 mai 1848 de la Blaj, fiind ales şi membru în delegația

https://biblioteca-digitala.ro

a fost hirotonit preot pentru parohia Almaş de pe valea Crişului Alb unde păstoreşte cu multă vrednicie 18 ani. Din această perioadă datează începuturile colaborării sale la revista „Biserica şi Şcoala"[697].

La 9/22 mai 1905, după moartea socrului său, protopopului Ioan Groza, preotul Cornel Lazăr este ales protopop al Hălmagiului, unul dintre cele mai grele protopopiate din cuprinsul Episcopiei Aradului din acea vreme. În această demnitate i s-a deschis un orizont de activitate mai larg, în domeniul pastoral-misionar, cultural dar mai ales în cel politic, devenind, timp de două decenii şi jumătate, conducătorul manifestaţiilor publice din aceste părţi, culminând cu evenimentele din anii 1918-1919.

De numele său se legată renovarea şi pictarea bisericii din Hălmagiu. Sub conducerea sa au fost construite, în cuprinsul protopopiatului, mai multe biserici şi şcoli, altele au fost renovate, cu toate că era cel mai sărac din cuprinsul Episcopiei Aradului. Încă de la începutul activităţii sale în scaunul de protopop, a analizat situaţia fiecărei şcoli pentru a-i întări baza materială şi capacitatea de acţiune educativă.

Într-un raport al său de la sfârşitul anului 1916, protopopul C. Lazăr aducea la cunoştinţa Consistoriului eparhial arădean că „inspectoratul reg(esc)" din Arad a interzis utilizarea manualelor şcolare scrise de autori români, sub motiv că acestea nu ar corespunde învăţării limbii maghiare. Nefiind de acord cu cele afirmate de inspectorul regesc, C. Lazăr recomanda învăţătorilor folosirea numai a manualelor şcolare datorate autorilor români, deşi erau scrise în limba maghiară[698].

În cursul activităţii, protopopul Cornel Lazăr s-a remarcat prin dârzenia cu care a apărat şcoala confesională românească în faţa politicii, tot mai agresive a autorităţilor guvernamentale. Atunci când un inspector al statului şi-a exprimat nemulţumirea că în şcolile din cuprinsul protopopiatului

---

care a prezentat dietei de la Cluj doleanţele românilor, mai apoi membru în Comitetul naţional permanent din Sibiu S-a remarcat printr-o susţinută activitate pe tărâm ecleziastic, cultural şi şcolar, desfăşurată pe oarcursul a 52 de ani de activitate neîntreruptă. Datorită acestor merite, în 1901, este promovat referent consistorial în Oradea. S-a stins din viaţă la 12 noiembrie 1905, în vârsta de 75 de ani, fiind înmormântat la Hălmagiu. Cf. P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, p. 551.

[697] A publicat: *O carte vechie*, în „Bis. şi Şc.", anul XV, nr. 23, 1891, pp. 180-181; *Stistv'a Eppului Grigorie Râmniceanul, 1749*, în „Bis. şi Şc.", anul XV, nr. 34, 1891, pp. 235-236; nr. 35, pp. 277-278; anul XVI, nr. 48, 1892, pp. 381-382; nr. 49, pp. 395-396; nr. 51, pp. 404-405; anul XVII, nr. 12, 1893, pp. 90-92; anul XVIII, nr. 3, 1894, pp. 22-24.

[698] *Mărturii privind lupta românilor din părţile Aradului pentru păstrarea fiinţei naţionale*, doc. 208, pp. 349-350.

https://biblioteca-digitala.ro

predarea limbii maghiare lasă de dorit, propunând sancționarea învățătorilor vinovați, protopopul Cornel Lazăr nu a reacționat în nici un fel[699].

Protopopul era obișnuit cu asemenea amenințări. În 1908, când primpretorele cercual din Hălmagiu a suspendat din oficiu pe învățătorul Nicolae Mager din Vidra, „provenit din neglijarea oficiului și nepropunerea limbii maghiare, precum și agitație contra națiunii maghiare", protopopul a fost pus în fața faptului împlinit, nemaiavând ce să facă, decât să-l numească în locul învățătorului, până la sfârșitul anului școlar, pe preotul Nicolae Sirca[700].

În viața politică s-a remarcat încă din perioada când funcționa ca preot în parohia Almaș. În 1892 este ales, alături de Ștefan Cicio-Pop, reprezentant al cercului Ineu la Conferința Națională de la Sibiu din 21-22 ianuarie 1892 unde s-a decis ca Memorandul să fie înaintat Curții de la Viena, fără nici o amânare. Preotul Cornel Lazăr a fost ales membru al delegației ce urma să prezinte Memorandul la Viena. La fel ca ceilalți membrii ai delegației[701], și Cornel Lazăr a primit adrese de solidaritate a alegătorilor[702].

În primăvara anului 1910 a condus Adunarea electorală a cercului Iosășel pentru alegerile în parlamentul de la Budapesta, candidatul românilor fiind Gheorghe Popa[703]. De menționat că cercul Iosășelului cuprindea toate localitățile de pe valea Crișului Alb, de la Gurahonț până la Hălmagiu. În duminica din 4/17 noiembrie 1918 a deschis Adunarea populară de la Hălmagiu unde au participat reprezentanții „celor 33 de comune ale cercului", care s-au ridicat la peste 1 000 de oameni. Cu această ocazie, protopopul C. Lazăr, „cu vorba lui cuminte și cumpănită a zugrăvit poporului icoana vremurilor mari de azi și a arătat mulțimei perspectiva strălucitului nostru viitor"[704].

Datorită funcției pe care o deținea dar și pentru prestigiul de care se bucura, protopopul Cornel Lazăr este ales din nou președinte al Adunării electorale din 13/26 noiembrie 1918, ținută la Gurahonț, notari fiind aleși

[699] Vasile Popeangă, Ion B. Mureșianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri. 1908-1918* (Prefață de P. S. Episcop dr. Timitei Seviciu), Arad, 1991, p. 40.

[700] *Ibidem*, doc. 13, p. 143.

[701] Iuliu Traian Mera (Șiria), Mihai Veliciu (Chișineu-Criș), Petru Grozda (Șimand), preotul Constantin Popovici (Sântana), preotul Traian Mager (Gurahonț).

[702] V. Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, pp. 36, 37.

[703] N. N., *Lupta în cercul Iosășelului*, în „Tribuna", nr. 72, 1/14 aprilie 1910.

[704] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, vol. VII, București, 1989, doc. 352, pp. 380-381.

https://biblioteca-digitala.ro

învățătorul Mihail Vidu[705] din Hălmagiu şi Cornel Vodă. Cu unanimitate de voturi au fost aleşi cinci delegaţi[706] ai cercului Iosăşel pentru Marea Adunare Naţională ce avea să se ţină la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie. Cei cinci au fost investiţi cu Credenţionale semnate de protopopul Cornel Lazăr, notarii adunării şi 9 bărbaţi de încredere[707].

Protopopul Cornel Lazăr a fost reprezentantul de drept al protopopiatului Hălmagiu la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din ziua de 1 decembrie 1918[708]. La reîntoarcerea delegaţiei hălmăgene, în localitate a fost convocată o adunare populară, cu care prilej, protopopul Cornel Lazăr a făcut o amplă prezentare a ceea ce s-a desfăşurat la Alba Iulia, arătând, că atât el cât şi Toma Pop, au făcut parte din ceie 1 228 de delegaţi oficiali care au semnat actul unirii. Corul bisericii, condus de învățătorul Mihai Vidu, a intonat cântece naţionale, precum şi marşul: „Sosit-a ceasul eliberării / De atâtea veacuri mult dorit", învăţat la Alba Iulia de la fratele său, compozitorul Ioan Vidu[709].

După realizarea Marii Uniri, protopopul Cornel Lazăr, pentru merite deosebite, a fost decorat cu *Răsplata muncii pentru Biserică*, cu *Coroana României în grad de cavaler*. A fost membru al *Astrei*, al *Reuniunii învăţătorilor din Arad*, membru fondator al Liceului „Avram Iancu" din Brad, deputat în Adunarea eparhială şi în Congresul Naţional Bisericesc al Mitropoliei Ardealului.

La împlinirea a 25 de ani de când, „cu tact şi înţelepciune conduce destinele protopopiatul nostru istoric din Hălmagiu", în semn de recunoştinţă pentru activitatea pastoral-misionară şi administrativă desfăşurată, în duminica din 15 iunie 1930, preoţii din cuprinsul protopopiatului l-au sărbătorit într-un cadru festiv. Serbarea jubiliară a început cu serviciul divin, Sfânta Liturghie şi Te-Deum, slujind, alături de protopop, preotul Ioan Georgea, pe atunci revizor eparhial, ca delegat al episcopului dr. Grigorie Gh. Comşa al Aradului (1925-1935) şi al Consiliului

[705] Este fratele compozitorului Ioan Vidu.

[706] Avocat dr. Aurel Grozda din Buteni, Toma Pop din Hălmagiu, George Tomşa din Pleşcuţa, Vasile Doncea din Buteni şi Iva Vrenti din Iosaş, cf. *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918* (Biblioteca Despărţământului Bucureşti al Asociaţiunii „ASTRA", Nr. 1.), Bucureşti, 1943, p. 66; *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, vol. VIII, Bucureşti, 1989, doc. 54, pp. 40-41.

[707] Gh. Ţârcuş, *Toma Pop din Hălmagiu. Delegat la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, în „Ziridava", XVIII, 1993, *Anexa I*, pp. 301-302.

[708] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918*, vol. X, Bucureşti, 1989, p. 185.

[709] Vasile Buta, *Pagini din istoria modernă a Hălmagiului*, în „Ziridava", XI, 1979, p. 686.

https://biblioteca-digitala.ro

eparhial, protopopul Constantin Lazăr al Gurahonțului, preoții cei mai bătrâni din protopopiat: Ioan Ştefea, Ioan Nicula, Vasile Giurgiu, Ioan Şerban şi diaconul Enea Joldea. Au luat parte toți preoții protopopiatului, membrii Adunării protopopeşti, autoritățile locale şi un mare număr de credincioşi. În numele preoților din protopopiatul Hălmagiu, preotul Leontin Micluția a scos în relief calitățile morale şi respectul de care se bucura protopopul Cornel Lazăr în rândul clerului şi al credincioşilor[710].

Cu această ocazie a primit mesaje de felicitare de la mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, episcopul Grigorie Gh. Comşa al Aradului, arhimandritul Policarp Moruşca starețul mănăstirii de la Hodoş-Bodrog, Vasile Goldiş, fost ministru, de la preoții consilieri eparhiali Mihai Păcățian şi Gheorghe Ciuhandu, de la colegii preoți şi de la o mulțime de credincioşi şi intelectuali români. Întreaga manifestație jubiliară era o expresie dragostei de care se bucura protopopul Cornel Lazăr.

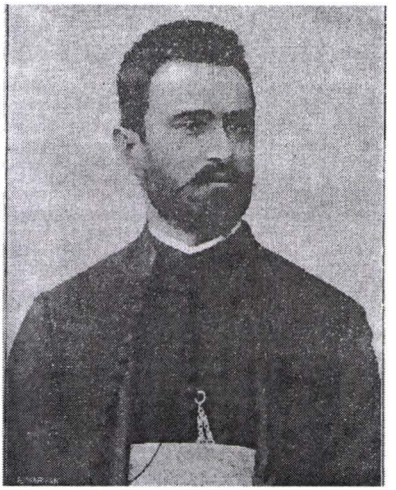
După o activitate bogată în domeniul bisericesc, național şi cultural, în şedința Consiliului eparhial din 10 septembrie 1931, a fost pensionat, în locul său fiind ales preotului Ştefan Bogdan. A mai trăit până la 18 noiembrie 1931, când, după 44 ani de activitate clericală, la vârsta de 68 de ani a trecut la cele veşnice. În ziua de 20 noiembrie 1931 a fost înmormântat fiind înmormântat la Timişoara. Slujba prohodului a fost săvârşită de protopopul dr. Patrichie Țiucra al Timişoarei, înconjurat de un numeros sobor de preoți şi credincioşi care l-au cunoscut.

Odată cu protopopul Cornel Lazăr a dispărut o figură reprezentativă a trecutul Bisericii noastre. „Mic la stat, dar mare la suflet, înfocat ortodox şi aprig român, răposatul, din anii când a intrat în viața publică, se ridică ca un factor de conducere în treburile obştei"[711].

[710] Pentru amănunte vezi: *Serbare jubiliară*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 24, 15 iunie 1930, p. 13; Mitrofan Banciu, *O serbare jubiliară*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 26, 29 iunie 1940, pp. 2-3.

[711] *† Protopopul Cornel Lazăr*, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

28.

Preotul profesor dr. Ioan Petranu

(1864-1904)

Un alt cleric arădean care s-a remarcat în domeniul pedagogiei şi culturii româneşti, este preotul profesor dr. Ioan Petranu, un demn continuator al tradiţiilor primilor dascăli ai Preparandiei arădene.

S-a născut la 19 ianuarie 1864 în parohia Mâsca (jud. Arad) din părinţi Pavel şi Ana. Şcoala primară în satul natal (1871-1875), apoi cursurile secundare la Arad (1875-1880) şi la Beiuş (1880-1883), iar cele clericale la Institutul Teologic de la Arad (1883-1886). Beneficiind de o bursă din partea Fundaţiei „Emanoil Gojdu", a urmat şi cursurile Facultăţii de Litere şi Filozofie de la Universitatea din Budapesta (1885-1889)[712] unde şi-a luat doctoratul în Filosofie (25 mai 1901)[713].

Odată cu începutul anului şcolar 1888-1889 funcţionează ca profesor la Liceul „Andrei Şaguna" din Braşov. Renunţă la catedră şi în vara anului 1889 se căsătoreşte cu Aurelia Onu din Covăsânţ[714], apoi este numit preot

[712] C. Sigmirean, *op. cit.*, nr. 2170, p. 431.

[713] Evenimentul nu a fost scăpat din vedere de către revista „Biserica şi şcoala": Promoţiune. Sâmbăta trecută a fost promovat dl profesor Ioan Petran, la gradul de doctor în filosofie, la Universitatea din Budapesta", cf. „Bis. şi Şc.", anul XXV, nr. 20, 20 mai/2 iunie 1901, p. 223.

[714] Vor avea doi copii, Veturia şi Coriolan. Coriolan Petranu este cunoscutul istoric de artă (1893-1945. Vezi: George Manea, *Coriolan Petranu şi arta populară din Transilvania*, în „Revista Muzeelor", anul VII, 1970, nr. 2, pp. 108-110; Idem, *Coriolan Petranu (1893-1945) - cercetător al artei populare din Transilvania*, în „Ziridava", XI, 1979, pp. 987-995; P. Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, pp. 88-89.

https://biblioteca-digitala.ro

în Şiria (1889-1890), primind Taina Preoției la 2/11 septembrie 1889, el părăsind catedra, alegând să intre în serviciul bisericesc.

După numai un an, la începutul anului şcolar 1890-1891, a fost numit profesor de *Limba şi literatura română* la Preparandia din Arad (1890-1904), funcționând în paralel şi preot paroh la Şiria. Odată cu începutul anului şcolar 1893-1894, renunță la parohie, fiind numit definitiv la catedră. Paralel a funcționat şi ca de profesor de *Religie* pentru românii ortodocşi de la Gimnaziul de Stat din Arad. În anul şcolar 1900-1901 deține şi funcția de director la Şcoala civilă de fete. A fost asesor consistorial şi membru în comisia de examinare a candidaților la preoție ce funcționa în cadrul Consistoriului eparhial arădean[715].

În luna ianuarie 1902, alături de preotul Cornel Lazăr, a semnat un *Apel* „litografiat" prin care militau ca întreaga preoțime „să pună la cale, prin protopopul tractual, convocarea unor conferințe tractuale, spre a alege unu sau doi preoți representanți ai preoțimei, ca membri ai comitetului inițiator, ce va delibera asupra modalităților înființării *Reuniunei preoțeşti* şi spre a se declara în causa fondului preoțesc"[716]. Odată lansată propunerea, au avut loc ample dezbateri pe marginea Reuniunilor preoțeşti. „O numesc vitală, pentru că convingerea mea aşa îmi spune: că numai uniți în forțe, cu o activitate unitară, şi cu direcțiuni bine fixate putem să ne luptăm cu neajunsurile noastre"[717].

Pe lângă activitatea sacerdotală şi cea didactică se face remarcat în primul rând ca autor de manuale şcolare, de limba română, care se înscrie pe linia eforturilor profesorilor Preparandiei de a înlocui din circulația şcolară „manuscriptele" şi a introduce succesiv manuale tipărite. Manuscrisele cereau efort şi timp pentru copiere, limitarea numărului de pagini, cuprindeau inevitabil greşeli de copiere, satisfăceau predarea după învățământul catehetic şi nu mai corespundeau exigențelor unui învățământ ştiințific. Se impune astfel manualul tipărit ca un instrument perfectibil de la o ediție la alta, în ritm cu progresul dezvoltării ştiinței şi cu sarcinile

[715] Vezi: T. Botiş, *op. cit.*, p. 402; Melente Nica, *Dr. Ioan Petranu (1864-1904)*, în „Anuarul Liceului Pedagogic pe anul şcolar 1972-1973", Arad, 1973, pp. 207-224; V. Popeangă, *Şcoala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 şi lupta sa pentru unire*, Bucureşti, 1974, pp. 62-63; V. Popeangă, *Şcoala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, pp. 90-92.

[716] Mihai Păcățan, *Un cuvânt la „Chestiuni deschise"*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 6, 10/23 februarie 1902, pp. 50-51.

[717] Procopie Givulescu, *Ecou la articolul „Chestiuni deschise"*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 7, 17 februarie/2 martie 1902, p. 59.

https://biblioteca-digitala.ro

educaționale. Preotul profesor Ioan Petranu tipăreşte patru manuale de gramatică[718] pentru şcolile primare şi învățământul secundar, toate bucurându-se de o caldă primire în presa arădeană.

Caracterul ştiințific al gramaticilor lui I. Petranu reiese din utilizarea, cu predilecție, exemple din operele marilor scriitori români (Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Grigorie Alexandrescu, Nicolae Bălcescu, Mihai Eminescu, George Coşbuc, Petre Ispirescu, Andrei Mureşanu, Ioan Slavici, Nicolae Gane), oferind elevilor modele de limbă literară cu care încearcă să-i familiarizeze.

Cărțile de şcoală publicate nu numai de Ioan Petranu ci şi de alți colegi ai săi (dr. Lazăr Petrovici, Teodor Ceontea, dr. Petru Pipoş), nu umpleau numai un gol adânc simțit, ci unele din ele au reformat viața internă a şcolii româneşti, ridicând şi prestigiul Preparandiei din Arad.

În domeniul literaturii didactice, preotul profesor Ioan Petranu, în 1903, a început să elaboreze *Istoria limbii şi literaturii române*[719], din care ni s-a păstrat partea introductivă sub formă de manuscris, totalizând 72 de file şi reprezintă cursul predat elevilor Preparandiei din Arad[720].

Compozițional, manuscrisul are o introducere şi două părți. În partea *Introductivă* se ocupă de *Noțiunea istoriei literaturii*, *Importanța istoriei literaturii române*, *Formarea limbii şi naționalității române*, *Cele mai vechi urme de limbă*, *Numele şi numărul românilor*, *Dialectele limbii române* şi *Istoria scrierii la români*. Partea întâia, intitulată *Literatura populară* este

---

[718] *Gramatica română pentru învățământul secundar, Partea I, Etimologia*, Arad, 1896 (ed. II, Arad, 1899); *Gramatica română pentru învățământul secundar, Partea a II-a, Sintaxa*, Arad, 1897 (ed. II, Arad, 1902); *Gramatica română pentru şcolile primare, Partea I-a*, pentru clasa a III-a, Arad, 1898; *Gramatica română pentru şcolile primare, Partea a II-a*, pentru clasa a IV-a, Arad, 1897, Ediția a II-a, Arad, 1902. Pentru descrierea lor vezi: V. Popeangă, *Şcoala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, pp. 79, 90-91.

[719] În urmă cu câțiva ani manuscrisul se păstra în *Fondul Coriolan Petranu* de la Complexul Muzeal din Arad.

[720] O analiză amplă a cursului la M. Nica, *op. cit.*, p. 207. Şi în Arhiva Episcopiei din Arad se păstrează un curs mai amplu de *Istoria literaturii române* a cărui autor este necunoscut. În concepția autorului, literatura unui popor începe cu primele sale manifestări literare: cântecele populare, legendele, tradițiile, basmele şi proverbele care s-au transmis din generație în generație. În sens restrâns, literatura unui popor e constituită de ansamblul operelor scrise în care se răsfrânge spiritul său. De aceea, literatura unui popor „se poate numi cu drept cuvânt oglinda vieții spirituale" a poporului. *Istoria literaturii* e definită ca „ştiința care reproduce într-un mod sistematic şi rațional fazele prin care a trecut un popor în dezvoltarea limbii şi a culturii ştiințifice prin toate perioadele înfloririi, a culminării şi a decadenței acesteia". Istoria limbii şi literaturii române trebuie să conțină o expunere sistematică „a dezvoltării spiritului națiunii române". Amănunte la V. Popeangă, *op. cit.*, pp. 76-78.

https://biblioteca-digitala.ro

împărțită în două capitole: I. *Literatura populară nescrisă* şi II. *Literatura populară scrisă*. În partea a doua se ocupă de literatura cultă urmărind evoluția ei pe secole: A. *Literatura secolului al XVI-lea*, cu două subcapitole, *Manuscriptele cele mai vechi şi cărțile tipărite în acest veac şi Limba secolului al XVI-lea*; B. *Literatura secolului al XVII-lea*, cu trei subcapitole: *I. Literatura bisericească în Transilvania, Muntenia, Moldova*; *II. Literatura juridică*; *III. Cronografia, Poezia; Epoca fanariotă (1711-1821)* cu subcapitolele: *a. Literatura bisericească* şi *b. Literatura cronicarilor şi istoricilor*.

Definițiile precizate în *Introducere* sunt clare: „Prin literatură înțelegem totalitatea operelor scrise şi nescrise, în care se manifestă viața intelectuală a omenirii" iar istoria literaturii este „ştiința care expune în mod sistematic fazele de dezvoltare ale literaturii" (p. 3). I. Petranu considera oportun să includă în studiul istoriei literaturii şi studiul limbii, care este „mijlocul principal al literaturii". Criteriul estetic în aprecierea oprelelor literare este subliniat de autor menționând că adevărata literatură națională trebuie să provoace cititorului emoții artistice şi să reflecte spiritul național: „E natural că în istoria literaturii române nu pot avea loc decât numai opere româneşti. Dar chiar şi dintre acestea deosebită atenție se vor da acelora, care produc în noi o emoție estetică şi în care se manifestă spiritul național" (p. 4). El se situează în concordanță cu discuțiile din epocă, conceptul de literatură națională. În ce priveşte literatura cultă face câteva considerații enumerând lucrările reprezentative. Menționează că în secolul al XVII-lea se face înlocuirea limbii slavone cu limba română în Transilvania sub influența calvină, iar în cea din Muntenia sub influența grecească. „Dar - notează autorul - această mişcare a avut drept consecință deşteptarea conştiinței naționale, despre care ne dau dovadă toate scrierile acestui veac. Dovadă, că dincolo de Carpați propaganda calvinilor nu a avut nici o influență, e şi o împrejurare ca însuşi mitropolitul Modovei Varlaam, numai la doi ani după apariția Catehismului calvinesc, şi atunci numai din întâmplare, ajunge a cunoaşte această carte" (p. 44).

Vorbind despre cronicari, arată caracterul îngust al concepției lor, întrucât conştiința lor e mai puțin pronunțată: „Cei mai mulți țin partea domnilor şi a boierilor, iar de poporul de rând nu le pasă". Prezentând literatura populară, se opreşte asupra specificului ei: „Ea ne arată mai fidel modul de a cugeta şi de a simți al românului. Într-însa sunt exprimate vederile, credințele, datinile, obiceiurile, bucuriile şi durerile poporului nostru. Ea este oglinda vie a vieții spirituale a românilor" (p. 21). Are o concepție modernă despre metoda de lucru a folcloristului. Culegerea va avea valoarea folclorică „dacă va reproduce fidel atât cuprinsul, cât şi particularitățile de limbă, iar la cântece chiar şi melodia" (p. 27).

https://biblioteca-digitala.ro

El pledează pentru păstrarea şi cercetarea patrimoniului popular. „Poporul nostru care are o limbă atât de dulce, o literatură atât de bogată şi de frumoasă, în care-şi revarsă bucuriile şi durerile inimii, pe lângă portul strămoşesc, dansul cel vesel şi muzica cea duioasă, îşi are şi datinile, obiceiurile şi credinţele sale, la care el ţine mult [...].Nu sânt momente de bucurie sau întristare în viaţa românului, de care să nu fie legate anumite datini, obiceiuri şi credinţe. Toate aceste datini, obiceiuri şi credinţe sunt comori nepreţuite lăsate nouă de străbunii noştri drept moştenire [...]. Cu părere de rău trebuie să constatăm că datinile, obiceiurile şi credinţele poporului nostru nu sunt studiate şi explicate îndeajuns ca toţi cei chemaţi a lumina şi moraliza poporul să poată lucra în deplină cunoştinţă de cauză. Asociaţiunile noastre culturale ar avea misiunea de-a iniţia şi de a sprijini aemenea cercetări şi studii"[721] .Pe linia preocupărilor folcloristice, cărora am văzut că le acordă o atenţie deosebită.

El este cunoscut şi prin colecţiile de poezii populare (*Colecţiunea poeziilor poporale*) „adunate de elevii d-lui profesor I. Petranu Arad", publicate în „Tribuna Poporului" din Arad, la rubrica „Poezii poporale"[722] . Colecţia lui I. Petranu, alături de cea a lui George Alexici, a fost considerată cea mai importantă colecţie care a provenit din părţile Aradului până la începutul secolului al XX-lea[723] . Este şi autorul unei *Colecţii de poezii naţionale*, de tipul unei antologii de poezii patriotice, la care face referire în unul din manualele sale.

Cercetător pasionat al trecutul nostru cultural, semnalează existenţa cărţilor româneşti vechi în zona Aradului. *Cartea românească de învăţătură* a lui Varlaam (1643) este descoperită la Cuvin, un *Ceaslov* vechi la Galşa şi o *Psaltire* (Bălgrad 1651) tot în comitatul Aradului. Face apel la autorităţile bisericeşti să adune şi să conserve aceste cărţi bisericeşti în biblioteca preparandială, pentru a putea fi studiate de cei interesaţi[724] .

În anul 1901, alături de Vasile Mangra, Roman Ciorogariu şi Adrian P. preotului profesor dr. Ioan Petranu, episcopul Iosif Ioan Goldiş, i-a încredinţat redactarea *Calendarului diecezan* din acel an[725] .

---

[721] Ioan Petranu, *Despre datinile, obiceiurile şi credinţele populare*, în „Trib. Pop.", anul I, nr. 133, 15/27 iulie 1897, pp. 640-641.

[722] „Trib. Pop.", anul I, nr. 217, 12/25 septembrie 1897, p. 1146.

[723] Ovidiu Bârlea, în *Prefaţă* la Petre Ugliş-Delapecica, *Poezii şi basme populare din Crişana şi Banat*, Bucureşti, 1968, p. VI, VII. Prezentată Academiei Române pentru tipărire a rămas nepublicată pierzându-i-se urma.

[724] I. Petranu, *O carte veche*, în „Trib. Pop.", anul II, nr. 71, 15/27 aprilie 1898, p. 347.

[725] V. Mangra, *Corespondenţă*, vol. I, A-H, doc. 339, pp. 444-445.

https://biblioteca-digitala.ro

În cadrul societăților culturale, preotul profesor dr. Ioan Petranu s-a remarcat între membrii importanți ai *Asociației naționale pentru cultura și conversarea poporului român* încă din 1891, membru în direcțiunea *Asociației* și bibliotecar al acesteia, până la sfârșitul vieții fiind mereu preocupat de îmbogățirea fondului de carte.

Suflet generos, animat de calde sentimente de dragoste pentru promovarea limbii și culturii în școală, inițează înființarea unui fond bănesc „din care să se premieze învățătorii noștri care se vor distinge pe terenul învățământului și îndeosebi în propunerea limbii materne". Banii destinați în acest scop urmau să provină din vânzarea manualului său școlar *Gramatica română pentru învățământul primar* (partea I, clasa a III-a, Arad, 1898). Astfel, s-a realizat *Fundațiunea Ioan Petranu*, administrată de *Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA)*, distribuindu-se burse anuale tinerilor dornici de învățătură.

Bogata activitate desfășurată în domeniul bisericesc, didactic și cultural, în urma unei pneumonii, la 4/17 ianuarie 1904, viața profesorului Ioan Petranu este curmată, în floarea vârstei, pe când avea numai 40 de ani, și în plină activitate la catedră și în domeniul literaturii didactice.

Preotul profesor dr. Ioan Petranu, prin manualele sale de gramatică, studiile filologice, colecțiile de poezii poporale și bogata activitate desfășurată în cadrul *Asociației naționale arădene*, dovedește zel și vocație în activitatea clericală și didactică desfășurată la sfârșitul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și primii ani ai celui următor.

https://biblioteca-digitala.ro

29.

Preotul Iancu Ştefănuţ din Mândruloc

(1864-1924)

Preotul Iancu Ştefănuţ[726] din Mândruloc, face parte din pleiada de clerici de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor, care, pe lângă activitatea pastoral-misionară, au desfăşurat o bogată activitate şi în domeniul mişcării naţionale.

S-a născut la 25 august 1864 în localitatea Mândruloc (judeţul Arad). După absolvirea şcolii primare în satul natal, a urmat pe cele gimnaziale şi liceale la Arad. La sfârşitul anului şcolar 1885-1886 se numără între absolvenţii Institutului Teologic din Arad[727]. După terminarea studiilor teologice, o perioadă a funcţionat ca arhivar la Consistoriul eparhial arădean, iar după abzicerea secretarului consistorial Ioan Lengeru, a fost numit în locul acestuia[728]. Înainte de hirotonie se căsătoreşte cu Aurelia, fiica avocatului Ioan Popovici Desseanu din Arad[729].

În anul 1900 a fost hirotonit preot pentru parohia natală. O perioadă a funcţionat şi ca asesor consistorial şi protopop al Aradului în locul lui Moise Bocşan, suspendat, prin decizia consistorială nr. 5521 din 3/16 august 1900,

---

[726] Pentru datele biografice ne vom orienta după: *† Iancu Ştefănuţ*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVIII, nr. 15, 7/20 aprilie 1924, pp. 1-2; Teodor Baba, *Preotul Iancu Ştefănuţ din Mândruloc - participant la Marea Unire din 1918*, în vol. „1918-1998. Aradul şi Marea Unire" (Coordonator conf. univ. dr. Alexandru Roz), Arad, 1999, pp. 253-256.

[727] T. Botiş, *op. cit.*, p. 711.

[728] „Bis. şi Şc.", anul XXIV, nr. 6, 6/18 februarie 1900, p. 47.

[729] Împreună au avut doii fii, pe Sabin şi Ionel-Mircea. Preoteasa Aurelia Ştefănuţ, la vârsta de numai 36 de ani, în 1916, a trecut la cele veşnice.

https://biblioteca-digitala.ro

„de la oficiul şi jumătate beneficiu protopopesc pentru conducerea tuturor afacerilor, bisericeşti, şcolare şi fundaţionale"[730].

În numărul din „Biserica şi Şcoala" în care episcopul Iosif Goldiş anunţa preoţimea din protopopiatul Aradului că l-a suspendat din postul de protopop pe Moise Bocşan, noul administrator protopopesc, Iancu Ştefănuţ se adresa preoţilor, cerându-le „tot sprijinul moral la îndeplinirea datorinţelor mele oficioase ce mi se impun prin această înaltă denumire". Venea în acest post după mai bine de un deceniu de activitate administrativă desfăşurată la Consistoriul eparhial arădean şi cunoştea „nu numai părţile bune din administraţia noastră bisericească, dar şi neajunsurile care mereu îngreunează această administraţie". Preotul Iancu Ştefănuţ era convins că numai cu sprijinul preoţimii din parohiile protopopiatului vor putea fi înlăturate toate neajunsurile din administraţia protopopească[731]. În calitate de administrator protopopesc a deţinut şi calitatea de inspector şcolar.

Ca preot paroh în Mândruloc a desfăşurat o bogată activitate pastorală, culturală şi socială. A fost un preot cu o evidentă şi curajoasă atitudine românească. S-a remarcat în timpul primului război mondial prin ajutorul pe care l-a acordat familiilor soldaţilor mobilizaţi şi prin intervenţiile făcute la autorităţile administrative pentru satisfacerea unor cereri româneşti. În anii 1915-1916 s-au făcut eforturi materiale de către comunitatea românească pentru orfelinatul de la Sibiu, destinat a asigura educaţia copiilor orfani. Această instituţie era privită ca un simbol al solidarităţii naţionale. Consistoriul arhidiecezan a înfiinţat o comisie pentru iniţierea colectei şi organizarea activităţii de înfiinţare a orfelinatului. În Episcopia Aradului, preotul Iancu Ştefănuţ a fost unul dintre energicii susţinători ai ideii. El s-a adresat preoţilor şi învăţătorilor, rugându-i să sprijine material şi moral această idee generoasă izvorâtă din grija pentru educaţia tinerei generaţii[732].

Tot în domeniul asistenţei sociale, preotul I. Ştefănuţ, alături de alte personalităţi arădene (Roman Ciorogariu, Traian Văţianu, dr. George Popovici, Romul Văţianu, David Voniga) a fost membru fondator al *Societăţii „Caritatea" pentru ajutorarea învăţăceilor români săraci din Arad*[733].

Pentru convingerile sale româneşti a fost urmărit şi persecutat de organele administrative. Împotriva preotului I. Ştefănuţ s-a făcut o plângere

[730] „Bis. şi Şc.", anul XXIV, nr. 46, 12/25 noiembrie 1900, p. 403.

[731] „Bis. şi Şc.", anul XXIV, nr. 46, 12/25 noiembrie 1900, p. 409.

[732] V. Popeangă, Ion I. Mureşianu, *Aradului cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri (1908-1918)*, p. 27.

[733] Andrei Caciora, Nicolae Roşuţ, *Aradul în lupta pentru eliberare socială şi naţională. Documente*, vol. II, Arad, 1980, doc. 39, pp. 102-103.

https://biblioteca-digitala.ro

de către autorităţile comunale la Casa Imperială că de ziua împăratului, în 4/17 august 1918, n-a ţinut „prescrisul serviciu divin". În timpul războiului s-a afirmat ca un curajos militant pentru drepturile naţionale ale românilor. A intervenit la autorităţile militare pentru demobilizarea unor soldaţi români[734].

Preotul Iancu Ştefănuţ a avut un important rol la constituirea Consiliului Naţional Român din localitatea Mândruloc, fiind ales preşedintele al Consiliului, aşa după cum reiese din procesul-verbal încheiat la 28 octombrie/10 noiembrie 1918 de participanţii „în adunarea poporului" din localitate[735].

În luna octombrie a anului 1918, se înregistrează jalba preotului din Mândruloc contra notarului de acolo Bernath Ferencz că acesta îl terorizează provocându-l să nu mai facă „rugări la forurile competente pentru concedierea parohianilor mobilizaţi"[736].

Cu altă ocazie demască abuzurile notarului din Mândruloc, care a „maltratat femeile eroilor noştri şi a supus suferinţelor pe orfanii ostaşilor noştri". Notarul a angajat 30 de militari înarmaţi, cărora le-a pus motorul electric la dispoziţie şi, sosind în Mândruloc au atacat pe Mihai Rugescu, „un vrednic român cu trei fii în armată, şi-l zdobeşte cu patul puştii", iar preotul Iancu Ştefănuţ este arestat şi dus cu trenul electric la Arad, unde este întemniţat sub învinuirea că a agitat poporul. A doua zi a fost eliberat la intervenţia avocatului dr. Ştefan Cicio Pop, preşedintele Consiliului Naţional Român. O altă învinuire adusă preotului I. Ştefănuţ este şi aceea că a luat parte la înmormântarea lui Mihai Popescu din Cicir împuşcat prin spate de unguri[737].

În fruntea preotului I. Ştefănuţ şi a învăţătorului Nicolae Cristea, în ziua de 1/14 noiembrie 1918, „o ceată de voinici din Mândruloc, foşti soldaţi, au venit la Arad [...] şi au depus jurământ Consiliului Naţional Român. În pluton, cu mândru port de sărbătoare, cu frunză de stejar în pălării, cu învăţătorul lor, militarii şi câţiva voluntari români şi cu steag românesc...s-

---

[734] *Ibidem*, p. 360, nota 1.

[735] *1918 la Români, Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România.! dDecembrie 1918*, vol. VII, doc. 202, pp. 233-234; Alexandru Roz, *Consiliul Naţional Român Central şi Gărzile Naţionale Române din Arad. 1918 (Acte şi documente)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1993, pp. 189-190.

[736] V. Popeangă, I. B. Mureşianu, *op. cit.*, doc. 156, p. 360.

[737] George Manea, *Activitatea Consiliilor Naţionale Române şi a Gărzilor Naţionale Române din judeţul Arad*, în „Ziridava", VIII, 1977, pp. 320-321; Iulian Negrilă, *Martiri ai Marii Uniri*, în „Ziridava", XVIII, 1993, p. 325.

https://biblioteca-digitala.ro

au oprit şi în curtea „Românului", cântând „Hai să dăm mână cu mână" şi „Deşteaptă-te române"[738].

La 10/23 noiembrie 1918, în calitate de preşedinte al „comitetului naţional" din Mândruloc, preotul Iancu Ştefănuţ, alături de membrii Comitetului Naţional Român din Mândruloc şi Cicir, „aleşi prin voinţa poporului", au făcut demersuri „pentru alegerea provisorică a antistiei comunale precum şi pentru împărţirea grâului recvirat şi de recvirat". „Ambele comitete hotărăsc: grâul recvirat să se restituie locuitorilor în cantitatea recvirată, rămânând acelor nepevăzuţi şi deosebi celor reîntorşi dela fronturi, să li se dea asemnate la adresa acelora dintre locuitori cărora s-a restituit grâul recvirat şi conscris pentru recvirare. Totodată să fixează că acei locuitori cari reprimesc grâul nu pot sî-l înstrăineze, ci sunt obligaţi a-l pune la dispoziţia acelora cărora se va asemna prin antestia comunală, pe lângă preţul maximal de 60 coroane"[739].

În calitate de reprezentant al cercului Radna, ales în Adunarea electorală din 13/26 noiembrie 1918, a participat la Adunarea naţională de la Alba Iulia din ziua de 1 decembrie 1918[740]. Cu impresia profundă a participantului direct la actul istoric al Marii Uniri de la Alba Iulia, preotul Iancu Ştefănuţ ne-a lăsat câteva rânduri publicate în paginile revistei „Biserica şi Şcoala". „Aceasta trebuie să fie singura noastră tendinţă firească - unitatea naţională şi politică. Am fi nişte ignoranţi, vrednici de disprețul lumii, dacă am avea altă dorinţă. Numai din unitatea tuturor românilor de pretutindenea vor putea răsări aceste manifestaţii ale geniului nostru naţional care prin însuşirile lor specifice româneşti să contribuie la progresul omenirii"[741].

După primul război mondial, s-a constituit un fond public destinat construirii unei biserici la Mărăşeşti. *Reuniunea Femeilor Române* din Arad se adresa în acest scop locuitorilor arădeni să spijine iniţiativa de a „colecta pentru clădirea unei biserici a tuturor românilor care se va clădi la Mărăşeşti". În cursul anilor 1919-1920, s-au colectat de la diferite persoane, asociaţii sau parohii bani pentru realizarea locaşului de cult. Preotul Iancu Ştefănuţ a donat în acest scop suma de 2 000 coroane[742].

---

[738] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, doc. 296, vol. VII, p. 319.

[739] *Ibidem*, doc. 443, pp. 480-481; A. Caciora, N. Roşuţ, *op. cit.*, vol. I, Arad, 1978, doc. 94, pp. 244-246.

[740] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, doc. 56, vol. VIII, doc. 56, p. 42; doc. 57, p. 43.

[741] T. Baba, *op. cit.*, p. 255.

[742] „Românul", anul VIII, nr. 35, 12 iunie 1919, p. 1; nr. 89, 17 august 1919, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

După înfiinţarea la Bucureşti a *Societăţii „Mormintele eroilor"*[743], din iniţiativa preotului Iancu Ştefănuţ, s-au pus bazele *Fundaţiei şi monumentului „Virginia şi Gheorghe Hotăran"*, începând o campanie de subscrieri la administraţia ziarului „Adevărul"[744].

În martie 1920, a fost numit preşedintele comisiei pentru alegerea consiliilor comunale din comuna Glogovăţ (Vladimirescu)[745]. În campania electorală a lui Vasile Goldiş din luna mai a anului 1920, la Mândruloc, „Adunarea a fost presidată şi deschisă de d. paroch Iancu Ştefănuţiu, care a declarat că deşi dânsul face parte din partidul poporului al d-lui general Averescu, dar faţă de d. V. Goldiş nu poate înţelege şi nu poate admite şi o altă candidatură, el este convins, că toate voturile din comuna Mândruloc se vor da pentru d. V. Goldiş."[746]

După război a militat pentru întărirea activităţii culturale în satele arădene. În 1919, odată cu constituirea Asociaţiei „Andrei Şaguna" a clerului secţiei Arad, preotul Iancu Ştefănuţ, alături de preoţii Lazăr Iacob, Traian Văţianu, Aurel Papp şi Vasile Roman, a fost ales în conducerea *Asociaţiei*, preşedintele secţiei fiind preotul dr. Gheorghe Ciuhandu[747]. Tot cu acel prilej, a fost ales preşedinte al Despărţământului protopopesc Arad al Asociaţiei clerului „Andrei Şaguna", calitate, potrivit căreia, l-a îndreptăţit să înfiinţeze *Cercul religios Mândruloc*, care a funcţionat cu bune rezultate până la moartea sa[748]. La fiecare şedinţă a cercului, ţinea cîte o cuvântare prin care captiva inimile ascultătorilor prin căldura patriotismului ce se revărsa din aceste luări de cuvânt. Iată textul cuvântării cu prilejul „cercului religios Mândruloc" ţinut la Cuvin la sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului

---

[743] *Societatea „Mormintele eroilor"*, în „Românul", anul VIII, nr. 129, 7 octombrie 1919, p. 3.

[744] *Înmormântarea victimelor de la Şiria*, în „Românul", anul VIII, nr. 39, 17 iunie 1919, p. 2; „Românul", anul VIII, nr. 40, 18 iunie 1920, p. 1.

[745] Adelina Stoenescu, *Viaţa cultelor între anii 1919-1920, reflectată în Românul din Arad*, în vol. „Biserică şi Societate. Studii istorice" (Coordonatori: Corneliu Pădurean, Mihai Săsăujan), Arad, 2005, p. 287. Ca preşedinţi ai comisiilor de alegeri au mai fost numiţi şi alţi preoţi: la Livada preotul Ioan marşieu din Micălaca; la Micălaca preotul Valeriu Felnecan din Sâmbăteni.

[746] *D. Goldiş în turneu electoral*, în „Românul", anul IX, nr. 106, 22 mai 1920, p. 2.

[747] *Asociaţia Andrei Şaguna a preoţimei secţiei Arad*, în „Românul", anul VIII, nr. 101, 3 septembrie 1919, p. 3.

[748] Despre însemnătatea cercurilor religioase în viziunea preotului Iancu Ştefănuţ vezi: Iancu Ştefănuţ, *Importanţa cercurilor religioase*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVI, nr. 45, 6/19 1922, pp. 1-3.

https://biblioteca-digitala.ro

a anului 1922: *„Doamnelor şi Domnilor! Neamul românesc şi-a scris epopea, în istoria lumii, ca spada sa. Suprema forţă a energiilor sale desfăşurată în luptele gigantice de la Mărăşeşti, sărbătorite în zilele trecute, va rămânea scrisă cu litere de aur în istoria neamului, menite cu foc să ardă înaintea ochilor urmaşilor noştri ca mărturii nepieritoare despre eforturile unui neam ameninţat în existenţa sa. Noi, prin dominaţiuni străine despărţiţi de secole, ameninţaţi cu toate represaliile şi întemniţaţi, cu inimle palpitante şi cu respiraţiile oprite priveam la uriaşele lupte ale fraţilor noştri şi în taina acestor inimi toate doririle noastre pentru izbânda lor se înălţau ca fumul de tămâie în evlavioasele rugăciuni ale preotului neamului. Această mărturisire prin suferinţă şi jertfă, între neamurile mari ale Europei, ascendent au atins-o poporul românesc numai graţia tenacităţii sale şi numai graţie măreţului exemplu dat de eroica figură a M. Sale Regelui Ferdinand, indisolubil legat de ligitimele aspiraţii ale unui neam care-şi revendica drepturile la viaţă numai împreună cu fraţii săi de un sânge şi de o lege. Plini de recunoştinţă pentru eroica hotărâre şi glorioasa pildă a M. Sale Regelui şi a M. Sale Reginei Maria, până la suprema jertfă în luptele titanice cu duşmanii noştri seculari, depunem la treptele Tronului florile celei mai calde iubiri şi ale nestrămutatei noastre credinţe!"* [749].

Toate acţiunile culturale, religios-morale şi sociale ale acestui cerc, ca şi alte evenimente importante au fost consemnate apoi în scris de preotul Iancu Ştefănuţ în revista „Biserica şi Şcoala" sau alte periodice locale. A fost un permanent colaborator al ziarelor şi revistelor arădene[750].

---

[749] cf. (Raportor), *Întrunirea „cercului religios Mândruloc" la Cuvin*, în „Bis. şi Şc.", anulXLVI, nr. 37, 11/24 septembrie 1922, p. 6;

[750] Pe lângă studiile amintite a mai publicat predici, cuvântări ocazionale, cronici: *Predică la Adormirea Preacuratei*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 32, 24/11 august 1902, pp. 274-275; *Predică la începutul anului şcolar*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 33, 31/18 august 1902, pp. 281-283; *Predică la Înălţarea Sfintei Cruci*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVII, nr. 7, 20 septembrie 1903, pp. 303-304; *Predică la Pogorârea Duhului Sfânt*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIX, nr. 23, 1905, pp. 483-484; *Predică la Adormirea Născătoarei de Dumnezeu*, în „Bis. şi Şc.", anul XXX, nr. 33, 1906, pp. 2-4; *Ritul nostru bisericesc şi alcoolul*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXIV, nr. 7, 14/27 februarie 1910, pp. 1-2; *Predică la Pogorârea Duhului Sfânt*, în „Bis. şi Şc.", anul XLIV, nr. 19, 1920, pp. 1-2; *Cuvântare la Festivalul de la Şcoala normală de fete din Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul XLV, nr. 31, 1921, pp. 1-2; *Cuvântare la întrunirea Cercului religios Pecica*, în „Bis. şi Şc.", anul XLV, nr. 37, 1921, pp. 1-2; *Cuvântare la Adunarea Asociaţiei clerului „Andrei Şaguna" la Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVI, nr. 13, 1922, pp. 2-3; *Cuvântare la întrunirea Cercului religios Pecica*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVI, nr. 24, 1922, pp. 5-6; *„Lumina satelor"*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVI, nr. 49, 4/17 decembrie 1922, p. 5; *Orfanii noştri*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 52, 25 decembrie 1922/7 ianuarie 1923, pp. 5-6; (Raportor), *Întrunirea cercului religios Mândruloc*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVII, nr. 4, 22 ianuarie/4 februarie 1923, pp. 4-6; *Cuvântare rostită la deschiderea solemnă a*

https://biblioteca-digitala.ro

Preocupat de trecutul comunei şi a parohiei natale, în anii 1921 şi 1922, în mai multe foiletoane din „Biserica şi Şcoala" a publicat lucrarea *Monografia comunei Mândruloc. Istoricul comunei*, ce reprezenta la vremea aceea una dintre puţinele monografii locale din aceste părţi[751].

Preotul Iancu Ştefănuţ a făcute multe lucruri spre folosul membrilor comunităţii în mijlocul căreia şi-a desfăşurat activitatea, constituindu-se un model pentru clerul şi credincioşii care l-au cunoscut. Din păcate, la vârsta de numai 60 de ani, în plină putere de muncă, în ziua de 12 aprilie 1924, trece la cele veşnice fiind înmormântat în cimitirul „Eternitatea" din Arad.

Congresului general preoţesc ţinut la Bucureşti, în „Bis. şi Şc.", anul XLVI, nr. 46, 1923, pp. 3-4; (Raportor), *„Cercul religios Mândruloc" la Sâmbăteni*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVII, nr. 47, 19 noiembrie/2 decembrie 1923, pp. 3-4.

[751] Bis. şi Şc.", anul XLV, 1921, nr. 47, pp. 1-2; nr. 48-49, p. 2; nr. 52, p. 3; anul XLVI, 1922, nr. 1, pp. 5-6; nr. 5, pp. 3-4; nr. 7, pp. 2-3.

https://biblioteca-digitala.ro

30.

Protopopul Fabriţiu Manuilă al Lipovei

(1864-1935)

Paroh în Sâmbăteni, apoi protopop al Lipovei, Fabriţiu Manuilă[752] a fost o figură reprezentativă a clerului ortodox român de pe valea Mureşului inferior din prima jumătate a secolului al XX-lea. A fost un preot vrednic, un român înflăcărat, care a luat parte la toate evenimentele şi acţiunile de seamă care interesau Neamul şi Biserica românească din vremea sa.

S-a născut la Sâmbăteni în anul 1864. Studiile liceale şi cursurile Institutului Teologic le-a absolvit în Arad (1890)[753]. Timp de doi ani, după absolvire şcolii clericale, a funcţionat în învăţământul confesional. După căsătoria cu Maria Bucurovici[754], Fabriţiu Manuilă, în 1892, este hirotonit preot pentru parohia natală, unde a funcţionat aproape două decenii, până în 1911, când este numit protopop al Lipovei.

În noua sa demnitate, i se deschide un larg teren de activitate. A fost membru în toate corporaţiunile bisericeşti: asesor consistorial, deputat sinodal, deputat în Congresul Naţional Bisericesc de la Sibiu, mai apoi de la Bucureşti, senator în Parlamentul României. În anii premergători primului

[752] Pentru datele biografice ne vom orienta după: *† Protopopul Fabriciu Manuilă*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 46, 17 noiembrie 1935, pp. 1-2.

[753] T. Botiş, *op. cit.*, p. 712.

[754] Împreună au avut pe Sabin Manuilă, ajuns directorul general al Institutului Central de Statistică, din 1938, membru corespondent al Academiei Române. Pentru viaţa şi activitatea sa vezi: Vladimir Trebici, *Dr. Sabin Manuilă, organizatorul statisticii ştiinţifice în România*, în vol. „Sabin Manuilă. Istorie şi demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX" (Coordonatori: Sorina Bolovan, Ioan Bolovan), Cluj-Napoca, 1995, pp. 7-25.

https://biblioteca-digitala.ro

război mondial s-a remarcat prin atitudinea sa românească în lupta pentru apărarea şcolilor româneşti din cuprinsul protopopiatului Lipova[755]. Din cauza atitudinii sale româneşti, guvernul maghiar i-a suspendat salarul de la stat.

A sprijinit activităţile culturale din Lipova, fiind principalul animator al acestor activităţi. Ani îndelungaţi a prezidat şedinţele Despărţământul Lipova al *ASTREI*, contribuind la înzestrarea asociaţiei cu o frumoasă casă pentru sediu.

Întreaga activitate clericală pe care a desfăşurat-o protopopul Fabriţiu Manuilă, este străbătută de dragostea pentru chemarea sa, de o adâncă dragoste faţă de enoriaşii păstoriţi. A fost un adevărat preot după rânduiala lui Melchisedec, sfătuitorul înţelept pentru subalternii săi, pentru credincioşi fiind păstorul cel bun. A contribuit la renovarea bisericii din Lipova, de numele său fiind legată şi edificarea clădirii reşedinţei protopopiatului. Odată cu sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului din anul 1935, a reuşit să înrădăcineze obiceiul pelerinajului la monumentala biserică din Lipova.

Preot înzestrat cu calităţi deosebite, dovedind înţelegere şi noblеţe sufletească în relaţiile cu semenii săi, protopopul Fabriţiu Manuilă s-a impus în conştiinţa contemporanilor săi „prin moralitatea lui fără prihană". Aceste merite l-au desemnat a fi unul dintre participanţii clerului şi a credincioşilor arădeni la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. A fost decorat cu *Răsplata Muncii pentru Biserică clasa I, Steaua României* şi *Coroana României în gradul de ofiţer*. În vremurile când poporul român de sub stăpânirea străină ducea cea mai cruntă luptă pentru afirmarea dreptului său la viaţă şi libertate naţională, preotul Fabriţiu Manuilă era unul dintre cei mai puternici stâlpi pe care se rezema conducerea din aceste părţi a Partidului Naţional Român. Pe lângă luptele locale s-a afirmat ca un conducător neînfricat, care la cele trei alegeri pentru Parlamentul din Budapesta, a adus cu sine, pentru Partidul Naţional Român, toţi alegătorii din Sâmbăteni.

La vârsta de 71 de ani, după o activitate clericală de peste patru decenii, la 11 noiembrie 1935, întreaga sa activitate a fost curmată de o nemiloasă boală, dându-şi sufletul în mâinile Creatorului. A fost prohodit în ziua de 13 noiembrie, de episcopii Vasile Lăzărescu al Caransebeşului şi Andrei Magier Crişanul de la Oradea, asistaţi de protopopi dr. Patrichie Ţiucra al Timişoarei,

[755] V. Popeangă, I. B. Mureşianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri*, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro

Procopie Givulescu al Radenei, Traian Cibian al Birchişului, Sava Traian Seculin al Vingăi şi preoţii din cuprinsul protopopiatului Lipovei, numeroşi credincioşi şi intelectuali ai vremii. A fost înmormântat în cimitirul din oraşul Lipova[756].

[756] † *Protopopul Fabriciu Manuilă*, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

31.

Protopopul Traian Vățianu al Aradului

(1864-1940)

Protopopul Traian Vățian[757] a fost o figură însemnată a preoțimii arădene de la sfârşitul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea şi prima jumătate a celui următor.

S-a născut la 26 septembrie 1864 în Hălăliş, ca fiul cel mai mare din cei 14 copii ai preotului Andrei Vățianu şi a Anei (născută Bogdan) din Baia (județul Arad)[758]. După absolvirea a opt clase gimnaziale în Arad (1884), a urmat cursurile Institutului Teologic din Arad pe care le-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1886-1887. Din 1888 şi până la 1894 a fost încadrat ca arhivar şi cancelist la Consiliul eparhial arădean. Căsătorit cu tânăra Ecaterina (născută Ursu)[759], la 23 februarie 1895 este hirotonit diacon, iar a doua zi,

[757] Pentru datele biografice ne orientăm după: A. N. D. J. Arad, *Fond Parohia ortodoxă română Arad-Centru*, dosar 19 (1882-1898); dosar 36 (1910-1919), f. 16; *Protocol despre şedințele Sinodului eparhial...din anul 1917*, p. 65; *Instalarea protopopului Traian Vățian*u, în „Bis. şi şc.", anul XLI, nr. 51, 17/30 decembrie 1917, p. 408. „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 49-50, 4 decembrie 1938, p. 424; Florea Codreanu, *† Protopopul Traian Vățianu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 21, 19 mai 1940, pp. 174-175.

[758] *Andrei Vățianu* (1842-1914) s-a născut în Obârşia, a absolvit cursurile Preparandiei (1862) şi a Institutului teologic din Arad (1868). Între 1862-1865 a funcționat ca învățător în Hălăliş, iar în 1868 este hirotonit preot pentru parohia Baia unde a păstorit până la 12/25 septembrie 1914, când, în vârstă de 72 de ani, după un serviciu preoțesc de 46 de ani, a trecut la cele veşnice. Soția sa Ana a murit la 18/31 noiembrie 1918 în vârstă de 74 ani. Andrei şi Ana Vățianu au mai avut un fiu: *Romul Văţan* preot în Ghioroc (1906-1928). Vezi: *Preoți răposați. † Romul Vățianu şi Vichentie Radu*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 23, 3 iunie 1928, p. 12.

[759] Împreună au avut şase copii, dintre care două fiice i-au murit de mici, iar un fiu, Sabin, a ajuns medic. *Sabin* s-a născut în anul 1898 şi a ajuns medic la Sânicolaul Mare, unde, la 17

https://biblioteca-digitala.ro

preot, pentru parohia Arad-Centru, de către episcopul Ioan Meţianu al Aradului (1875-1898), de la care în anul 1895 primeşte şi singhelia. Între 1895-1917 a activat şi în funcţia de catihet la şcolile secundare din oraşul de pe Mureş, iar din 1903 şi până în 1908 a funcţionat ca profesor de *Liturgică* la Institutul Teologic din Arad.

Datorită prestigiului de care s-a bucurat în faţa preoţilor, a fost ales protopop al Aradului iar la 19 decembrie 1917 a fost hirotesit protopop de către episcopul Ioan Ignatie Papp (1903-1925). Ca protopop a funcţionat peste două decenii (1917-1938), în timpuri foarte grele pentru Biserica ortodoxă din interiorul arcului carpatic. Şcolile erau în mare dificultate. Învăţătorii erau mobilizaţi la serviciul militar, alţii internaţi. În decursul anului şcolar 1916-1917, în protopopiatul Arad din 34 de învăţători, respectiv 29,pentru că aici erau învăţătoare, au fost mobilizaţi 9, iar unul era internat. În anul şcolar următor, 1917-1918, situaţia s-a agravat şi mai mult. Au mai fost mobilizaţi încă trei învăţători, iar unul nu a putut fi suplinit. În aceste condiţii, în cinci luni, abia au fost 20-30 zile de „prelegeri", frecvenţa şcolară fiind şi ea foarte redusă[760].

Preotul Traian Vătianu, alături de Roman Ciorogariu, Ioan Rusu-Şirianu, Ioan Suciu, Vasile Mangra, pentru a numi numai câţiva, a făcut parte din conducerea *Clubului naţional arădean*. În timpul primului război mondial a jucat un rol însemnat în sprijinirea famiilor ostaşilor plecaţi pe front.

La Arad, a avut o contribuţie deosebită la constituirea Gărzii Naţionale şi a participat, în calitate de deput, la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din ziua de 1 decembrie 1918, ca reprezentant al protopopiatului Arad[761].

Sfârşitul primului război mondial, pregătirea şi realizarea Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, apoi reorganizarea Bisericii în noul cadru politic instituţional din România Mare, erau alte probleme care frământau societatea ecleziastică românească. Pe lângă preocupările de susţinere permanentă a activităţii pastoral-misionare din parohiile întinsului protopopiat al Aradului şi menţinerea trează a conştiinţei naţionale în aceste vremuri de răstrişte, a avut şi preocupări culturale.

După 1918, în legătură cu activitatea pastorală „care se cere acum şi se va cere în viitor tot mai mult, de la preoţimea noastră", protopopul Traian

---

februarie 1940, în vârstă de numai 42 de ani a trecut la cele veşnice. *Livia*, măritată cu Romulus Vrăbiescu; *Tulia*, măritată cu dr. Ioan Pescariu; *Titus*avocat. Cf. „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 9, 25 februarie 1940, p. 74; F. Codreanu, *op. cit.*, pp. 174-175.

[760] V. Popeangă, I. B. Mureşianu, *op. cit.*, doc. 132, pp. 330-332.

[761] *1819 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, vol. X, doc.1259, p. 183.

https://biblioteca-digitala.ro

Vățianu considera, în 1923, ca necesară, înființarea la toate oficiile parohiale a unei biblioteci care să se „augumenteze cu cărți care să servească de lectură potrivită pentru cultivarea tineretului școlar ori adult, fie pentru ceilalți credincioși ai bisericii"[762]. În 1932 aproape toate parohiile din protopopiatul Aradului aveau biblioteci „pentru trebuințele oficiilor parohiale și cu biblioteci pentru trebuințele credincioșilor[763].

Constatând o lipsă acută de cântăreți în parohii, în anul 1925 propune Consistoriului eparhial înființarea unei școli pentru calificarea viitorilor cântăreți bisericești și care, pe toată perioada școlarizării să fie întreținuți gratuit, iar după absolvire să fie „aplicați numai în comunele lor natale, unde, pe lângă retribuția ori salariul cantoral, își vor avea casa lor proprie și pământul pe care să-l muncească pentru a putea trăi"[764]. În acea vreme, Episcopia Aradului avea nevoie de peste 626 cântăreți bisericești cu o pregătire potrivită.

În anii 1903-1908 a funcționat ca profesor suplinitor la catedra de *Liturgică* de la Institutul Teologic din Arad. A publicat *Liturgica Bisericii Ortodoxe Române*, în mai multe ediții (Ediția a III-a, Arad, 1919) dar pe nici una nu a fost menționat numele autorului. A mai tipărit o *Carte de Religie* „cu lecții de limba română pentru elevii care n-au învățat carte românească"[765].

A fost un apropiat colaborator al lui Roman Ciorogariu, un „tribunist" care a adus sacrificii pentru triumful cauzei naționale. „A rămas lângă mine în bine și în rău de când mi-a fost elev. S-a ataşat și la Tribuna cu tot sufletul său bun", scria despre el, în 1934, Roman Ciorogariu. La inițiativa protopopului Traian Vățianu, este cumpărată o clădire veche în locul căreia este edificat Palatul Tribunei cu suma de 3 500 florini. Piatra fundamentală este sfințită și pusă de protopopul Traian Vățianu în ziua de 26 martie 1909[766].

A avut relații cu societățile cultural-educative de peste Carpați. A fost membru în consiliul de administrație al Băncii „Victoria" și sprijinitor al activităților culturale arădene. A activat în diferite sectoare sociale și naționale pentru pregătirea și realizarea idealului românilor, Marea Unire.

---

[762] *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948. Colecția de documente* (Prefață P. S. S. Episcop dr. Timotei Seviciu. Studii introductive Vasile Popeangă și pr. Vasile Pop. Note și comentarii Vasile Popeangă), Arad, 2006, doc. 20, p. 148.

[763] *Ibidem*, doc. 88, p. 412.

[764] *Ibidem*, doc. 29, pp. 202-203.

[765] A mai publicat: *O problemă duhovnicească de mare de actualitate și importanță*, în „Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 9, 27 februarie 1938, pp. 73-75.

[766] R. Ciorogariu, *Din trecutul revistelor și ziarelor de la noi: „Speranța" (1869), „Lumina" (1872), „Biserica și Școala" (1877), „Tribuna" (1884-1912)*, Arad, 1934, pp. 39, 50.

https://biblioteca-digitala.ro

A reprezentat protopopiatul său ca delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Datorită activității pe care a desfășurat-o, încă în 1922 a fost decorat cu *Răsplata muncii pentru Biserică clasa I.*

În postul de protopop a stat până la 20 aprilie 1938, când se pensionează. După pensionare, Traian Vățianu a mai condus problemele protopopiatului până la sfârșitul anului 1938, când a fost numit noul protopop.

Spovedit și împărătășit de duhovnicul său, preotul Gheorghe Ciuhandu. „Ultimele cuvinte i-au fost: *Dumnezeu cu voi*, ridicându-și mâna în semn de binecuvântare. Fața i s-a înseninat, ca a unui școlar cu lecția făcută bine, ca a unui om cu datoria împlinită"[767]. În zorii zilei de 11 mai 1940, la vârsta de 76 de ani, trece la cele veșnice. Slujba prohodului a fost săvârșită în biserica catedrală de un numeros sobor de clerici în frunte cu episcopul Andrei Magieru, iar trupul neînsuflețit a fost depus în cimitirul Eternitatea din Arad.

[767] F. Codreanu, *op. cit.*, pp. 174-175.

https://biblioteca-digitala.ro

32.

Protopopul Dimitrie Muscan

(1864-1945)

Protopopul Dimitrie Muscan[768] de la Chişineu-Criş, apoi consilier eparhial, face parte din generaţia de dinaintea primului război mondial (1914-1918), „generaţie duşmană vorbelor mari şi multe şi la care cuvântul rostit avea gravitatea unei obligaţii morale primită de bună voie". A fost un preot respectat şi iubit de toţi, nu numai în perioada cât funcţionat la parohie, ci şi după ce a devenit funcţionar superior în administraţia centrală a Episcopiei Aradului. Viaţa sa a fost o neîncetată propovăduire a învăţăturilor creştine: cu cuvântul, mai puţin cu scrisul, dar mai mult cu fapta.

Născut în 1864 într-o familie de ţărani din comuna Socodor, după absolvirea şcolii primare din satul natal urmează cursurile secundare la Liceul de stat din Arad, apoi la Szarvas unde îşi ia şi dimploma de bacalaureat. După absolvirea cursurilor liceale se pregăteşte pentru o carieră administrativă, obţinând diploma de notar. Începând cu anul şcolar 1884-1885 urmează cursurile primului an la Institutul Teologic din Arad, după terminarea căruia, în anul 1889, este hirotonit pentru parohia Nădab. Aici şi-a desfăşurat activitatea până în anul 1912. În cele peste două decenii de activitate clericală în parohia Nădab, preotul Dimitrie Muscan a desfăşurat o bogată activitate pastoral-misionară. Aici a fost preţuit pentru virtuţiile sale: profund religios, credincios şi însufleţit slujitor al Altarului.

[768] Pentru datele biografice ne orientăm după: Sava Tr. Seculin, *† Consilierul eparhial Dimitrie Muscan*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 4, 21 ianuarie 1945, pp. 23-24; Simion Stana, *† Protopopul Dimitrie Muscan. Amintiri şi aprecieri*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 5, 28 ianuarie 1945, pp. 30-31; P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 550.

https://biblioteca-digitala.ro

În afară de atribuțiile pastoral-misionare își îndeplinea cu dragoste și celelalte îndatoriri către enoriașii săi pe care îi îndemna întotdeauna și nu odată îi ajuta cu jertfe materiale personale. S-a ocupat îndeaproape de catehizarea copiilor, cărora, pe lângă dragostea pentru credința lui Hristos, îi îndruma pe calea românismului. A fost singurul preot care a refuzat salariul preoțesc de la statul ungar.

Pentru o scurtă perioadă de timp, a administrat și protopopiatul vacant al Chișineului-Criș, din cauza îmbolnăvirii protopopului dr. Ioan Trăilescu[769]. Încă din 1909, din „pricina morbului protopopului tractual, mai apoi decedat", a condus examenele „școalei poporale" din Chișineu-Criș[770] de la sfârșitul anului școlar 1908-1909[771]. La 22 mai 1910, alături de „George Pecican și consoții dreptcredincioși ai bisericii greco ortodoxe române din Arad", se adresează lui Nicolae Oncu, președintele comitetului parohial ortodox român din Arad, prin care solicită sprijinul acestuia în vederea reînființării unei școli elementare românești în orașul de reședință al Episcopiei[772].

Protopopiatul l-a condus cu demnitate în vremuri de profunde frământări și aspirații naționale. Rămâne un titlu de glorie pentru protopopul Dimitrie Muscan alegerile pentru „congregația" județului și cele pentru deputați în Parlamentul de la Budapesta, cu deosebire alegerile de deputați în cercul electoral Chișineu-Criș, unde Octavian Goga și Ioan Rusu-Șirianu au luptat contra contelui Wenckheim, mare latifundiar în comunele din zonă. La cea dintâi alegere Octavian Goga a rămas în minoritate[773].

Pentru următoarele alegeri, românii au început să strângă rândurile și s-au pregătit pentru cea de-a doua rundă a alegerilor. Un martor al evenimentelor descrie astfel starea de spirit din zona Chișineu-Criș: *„În sate, feciorii nu primeau la horă pe fetele celor ce au votat cu groful, dar nici fetele nu primeau să danseze cu ficiorii ai căror părinți au trădat cauza românească. Ziua marei bătălii era sosită. Românii plecau din satele lor în grupuri închegate, sub conducerea preoților, învățătorilor și altor fruntași, ca să evite ispita și primejdia defecțiunilor. Din porțile caselor femeile strigau*

[769] Este vorba de protopopul dr. Ioan Trăilescu (1894-1909).

[770] În anul 1909, în cele 19 comune ale protopopiatului Chișineu-Criș existau 33 de școli și „azilul din Socodor; dintre acestea trei școli de fete, iar celelalte mixte, în mare parte cu șase clase, afară de comunele Grăniceri, Pil, Șiclău și Socodor, unde în acest an erau școli divizate în clase superioare și inferioare". Cf. V. Popeangă, I. B. Mureșianu, *op. cit.*, doc. 22, p. 154.

[771] *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale*, doc. 176, p. 278.

[772] A. Caciora, N. Roșuț, *op. cit.*, vol. II, doc. 61, pp. 193-195.

[773] Pentru amănunte vezi: Magdalena Kovacs, Eugen Gluck, *Contribuții la biografia lui Octavian Goga. Alegerile de la Chișineu-Criș 1910*, în „Ziridava", III-IV, 1974, pp. 156-161.

https://biblioteca-digitala.ro

în urma bărbaților să nu perecliteze cinstea casei și a familiei, ci să-ș dea votul lui Rusu-Șirianu. Voturile soseau la centrul de votare din toate părțile. Dispre drumul Șimandului, se ridica un mare nor de praf. La cotitura podului de peste Criș, apare oastea sumanelor albe încadrată de preoți și intelectuali de-ai noștri. Veneau în rânduri de câte zece, toț bărbați și în voe bună. În fruntea lor pșea semeț și plin de încredere – ca un tribun din vremuri mărețe – protopopul Muscan, care cu privirea sa aspră sfida pe jandarmii cu pene de cocoș și pe oamenii administrației. În fața casei marelui român Velici, erau așteptați de cei sosiți din satele de pe Luncă. Peste drum s-au postat alegătorii unguri, dornici să-și măsoare puterile cu ai noștri. Oștile stau față în față. Prota Muscan se plimba prin fața alor noștri. Privirea și vorba lui dau sufletelor încredere și inimilor tărie. Primpretorul, cu corteșii lui, încearcă să spargă rândurile românilor. Muscan veghează și admoniază. De trei ori s-a izbit încercarea primpretorului de huiduielile românilor. De trei ori românii au respins atentatul papricașului și al băuturilor. A patra oară părintele Muscan l-a înșfăcat pe faimosul pretor de piept, și cu o smucitură puternică i-a făcut vânt peste drum în rândurile ungurilor [...]. În amurgul serii, un freamăr lung, ca de stârnirea unei furtuni a cutreierat văzduhul. Ura, trăiască deputatul Rusu-Șirianu, răsuna din mii de piepturi"[774].

A fost membru al Consiliului Național Român din Socodor, constituit la 28 octombrie/10 noiembrie, și bărbat de încredere „din comunele cercului" Arad[775].

Începând cu toamna anului 1912, Consistoriul eparhial îl promovează la centrul eparhial[776], la început în postul de casier, iar din 1921 în cel de referent economic-financiar. În acest din urmă post a funcționat până 1 aprilie 1938 când, în vârstă de 74 de ani se retrage la pensie, locul său fiind luat de preotul Sava Traian Seculin[777].

---

[774] S. Stana, *op. cit.*, p. 31.

[775] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, vol. VII, doc. 215, pp. 243-244; vol. VIII, doc. 46, p. 34..

[776] După transferul protopopul Dimitrie Muscan în postul de referent economic-financiar, în postul de protopop este numit preotul dr. Dimitrie Barbu (1862-1946). Acesta s-a născut la Pecica în anul 1862 și a absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad. Remarcându-se încă din perioada studiilor clericale, episcopul Ioan Mețianu l-a trimis ca bursier al Episcopiei la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde, în 1891, și-a luat doctoratul. În același an a fost hirotonit pentru parohia natală, de unde, în 1912 trece ca protopop al Chișineului-Criș, în fruntea căruia a rămas până în anul 1930 când se pensionează. Pe lângă activitatea clericală și administrativă s-a remarcat și ca un înflăcărat militant naționalist. După pensionare s-a retras la Arad, unde, în urma unei îndelungate boli, la 1 aprilie 1946 a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat în cimitirul din Pecica. Cf. „Bis. și Șc.", anul LXX, nr. 16, 14 aprilie 1946, p. 120.

[777] *Schimbări la centrul eparhial*, în „Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 38, 18 septembrie 1938, pp. 322-323.

https://biblioteca-digitala.ro

După înfăptuirea unității naționale a românilor, protopopul Dimitrie Muscan a fost chemat să conducă administrația județului Arad, în calitate de subprefect. A fost omul care a găsit soluții tuturor problemelor vieții lângă altarul Bisericii strămoşeşti.

În ziua de 16 ianuarie 1945, la vârsta de 81 de ani, după 56 de ani de activitate clericală, protopopul Dimitrie Muscan a trecut la cele veşnice. La interval de câteva ore, în aceeaşi zi, a decedat şi vrednica sa preoteasă, Rozalia, în vârstă de 75 de ani, după o căsnicie fericită de 58 de ani. Prohodul s-a făcut în catedrala din Arad, unde cele două sicrie au fost aşezate unul lângă altul, în 18 ianuarie 1945. A oficiat episcopul Andrei Magieru înconjurat de un sobor format din zece preoți[778].

[778] *Informațiuni*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 4, 21 ianuarie 1945, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro

33.

Protopopul Traian Iulius Magier al Butenilor

(1865-1909)

Existau şi preoţi cu porniri spre culturalizarea maselor prin înfiinţarea unor societăţi, care însă, de cele mai multe ori erau interzise de autorităţile civile prin nerecunoaşterea Statutelor de funcţionare, aşa cum a fost şi iniţiativa preotului Traian Iulius Mager de la Gurahonţ. Este tatăl episcopului Andrei Magier al Aradului (1936-1960)[779].

Protopopul Traian I. Magier[780] s-a născut în localitatea Vidra la 18 decembrie 1865, „coborând după ambii părinţi din vechi familii preoţeşti". Tatăl său era preotul Pavel Magier din Vidra, căsătorit cu Maria, fiica preotului Nicoară din Vârfurile. Şcoala primară a făcut-o la Vidra (1872-1873) condusă de cântăreţul bisericesc Constantin Ilica, învăţătorul Iosif Iova fiind încorporat în armată; în Măgulicea (1873-1874) la învăţătorul Nicolae Bucatoş; apoi iar în Vidra până în toamna anului 1875 când a trecut „pe clasa I la şcoala normală" din Hălmagiu, la învăţătorul Iosif Costina.

[779] Pentru viaţa şi activitatea episcopului Andrei Magier vezi: P. Vesa, *Episcopii Aradului. 1706-2006*, pp. 296-330.

[780] Pentru datele biografice ne-am orientat după: T. Botiş, *op. cit.*, p. 710; Tr. Mager, *Protopopul Traian Mager (1865-1909)*, în „Hotarul", anul III, nr. 7-8, iulie-august 1936, pp. 120-121; Idem, *Ţinutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, Partea III, Arad, 1937, pp. 207-222; Viorel Nan, *Profesorul Traian Mager (1887-1950)*, în „A. B.", anul III (XLII), nr. 1-3, 1992, p. 86; *Protocol despre şedinţele Sinodului eparhial din dieceza românmă greco-orientală a Aradului din anul 1908*, Arad, 1908, p. 88; „Bis. şi Şc.", anul XXXIII, nr. 27, 5/18 iulie 1909, p. 2. P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, pp. 353-354, 549.

https://biblioteca-digitala.ro

Studiile secundare le-a făcut la Beiuş, unde între anii 1877 şi 1883 a terminat şase clase gimnaziale.

Cursurile clericale le-a absolvit la Institutul Teologic din Arad la sfârşitul anului şcolar 1885-1886. La 18 ianuarie 1887 s-a căsătorit cu Ana Babuţia din Satu Rău (astăzi Brazi), iar la 23 martie a fost hirotonit preot-capelan de episcopul Ioan Meţianu (1874-1898) pentru parohia natală. În 1890 murind preotul paroh Ioan Vesa, Traian I. Magier a rămas paroh în locul acestuia. Bun orator, preot model, cunoscător desăvârşit al Sfintei Scripturi, militant pentru drepturile românilor, s-a făcut remarcat în toate cercurile conducătoare ale vieţii publice româneşti, motiv pentru care, în anul 1907 a fost ales protopop al Butenilor unde a funcţionat până la 3 iulie 1909.

Până la data alegerii în postul de protopop, preotul Traian I. Magier a fost animatorul vieţii româneşti din zonă. A înfiinţat *Casina* şi biblioteca românească din Gurahonţ, a organizat spectacole de teatru, cu piese scrise de el, adunând ţărănimea la un loc cu intelectualitatea satelor, realizând prin aceasta mult dorita solidaritate naţională.

De timpuriu a intrat în viaţa politică. În 1889, împreună ci preotul Cornel Lazăr din Almaş, convoacă conferinţa electorală pentru alegerea celor doi deputaţi la conferinţa naţională de la Sibiu – până atunci cercul Iosăşelului nu era reprezentat – alegând pe dr. Ştefan Cicio-Pop şi pe protopopul Cornel Lazăr al Hălmagiului. Tot cu concursul lui s-a ţinut şi în anul 1892 conferinţa de la Iosăşel pentru restaurarea Clubului electoral, alegându-se delegaţii pentru Conferinţa naţională de la Sibiu, Constantin Gurban şi Petru Truţia.

Traian I. Magier s-a dovedit a fi şi un iscusit condeier. A scris mai multe fabule şi piese de teatru. Începând din 1889 colaborează la „Biserica şi Şcoala", „Tribuna", publicând fabule, anecdote, teatru, predici şi meditaţii religioase[781]. În 1890, cu nuvela *Revedere*, obţine un premiu la concursul literar al „Tribunei" (nr. 230, 231).

Fabulele publicate sunt prelucrări după autori clasici, originalitatea lor constând în forma şi adaptarea învăţăturii morale la actualitatea românească[782]. În *Lupii şi oile*, când lupii propun pace oilor cu condiţia să-şi alunge câinii, autorul atrage atenţia asupra unui popor vrăşmaş, care asemenea lupilor din fabulă, oferă pace românilor, cerându-i în prealabil să se lepede de conducătorii lor. Ca în toate fabulele sale şi aici se exploatează

[781] Vezi: Tr. Mager, *Protopopul Traian Mager (1865-1909)*, pp. 120-121; Idem, *Ţinutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, partea III, pp. 207-222.

[782] *Mâţa şi şoarecii* (nr. 185 din 1889); *Leul şi ursul, Ariciul şi vulpea* (nr. 142 din 1891); *Cocostârcul şi vulpea, Lupii şi oile* (nr. 143 din 1891); *Liliacul şi mâţa* (nr. 144 din 1891). A mai publicat şi fabula *Vulpea şi racii*, în „Călindariul poporului", Sibiu, anul IX (1894), pp. 71-73.

https://biblioteca-digitala.ro

mult situațiile comice, presară expresii hazlii; lupii poartă nume ca Beleiu, Guleiu, Gulerat. În *Satul meu* („Tribuna", nr. 1 din 1904), completează viața patriarhală a țăranului român. Urmărind educația țărănimii, a scris piesele de teatru, *Gurgoi împărat* și *Ură și dragoste*, comedii în trei acte, pline de umorul sănătos al locuitorilor din satele de pe Crișul Alb.

Piesa *Ură și dragoste*[783] („Tribuna", nr. 43, 48, 53, 63, 73, 76 din 1905), a avut un puternic ecou în lumea satelor. Autorul își formase o echipă de teatru și sub conducerea lui au avut loc mai multe reprezentații în satele de pe valea Crișului Alb. Piese de teatru ale preotului Traian Mager au fost jucate și de alte trupe de diletanți, la Sânicolaul Mic, Fenlac (Timiș), Rișculița (Hunedoara) și în alte localități.

A avut și preocupări în domeniul culegerilor de folclor, fiind și un serios colecționar al „productelor literare poporane". Printre manuscrisele sale se afla și o colecție de proverbe[784], 1136 la număr, parte adunate din popor, parte conținând reflexii proprii, precum și mai multe balade, ca *Gruia*, *Divoica*[785], *Cidvuța*, auzite de la credinciosul Ilie Danciu (Mondoc) din Secaș. A mai publicat sarticole și studii în „Tribuna Poporului"[786] și „Biserica și Școala"[787] din Arad.

Participant activ la toate manifestațiile politice ale vremii, protopopul Tr. I. Magier avea simțul istoriei, ținând un jurnal în care a notat toate evenimentele mai de seamă la care a participat. Făcând parte din delegația care în luna mai 1892 avea să prezinte împăratului în Viena Memorandul, a lăsat în jurnalul său o amănunțită relatare despre acest eveniment[788].

În 1897, din inițiativa sa, este înființează „Casa de citire" din Gurahonț. Subprefectul județului Arad, la 30 noiembrie 1897, comunica Ministerului

[783] Despre această piesă vezi și L. Mihuț, *Mișcarea teatrală arădeană până la înfăptuirea Marii Uniri*, pp. 153-155; Idem, *Aradul și teatrul transilvănean până la Marea Unire*, pp. 231-236.

[784] A publicat: *Proverbe și sentințe*, în „Calendariu diecezan", Arad, anul XXIX (1908), pp. 152-154.

[785] *Divoica. Baladă populară*, în „Trib. Pop.", anul I, nr. 6, 11/23 ianuarie 1897, p. 26.

[786] *Nazarenismul și combaterea lui*, în „Trib. Pop.", anul V, nr. 210, 10/23 noiembrie 1901, p. 3; „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 43, 28 octombrie/10 noiembrie 1901, pp. 477-475; *Odă la alegerea arhiereului Ioan I. Papp*, în „Trib. Pop.", anul VII, nr. 25, 8/21 februarie 1903, p. 3.

[787] *Preotul în cariera sa*, în „Bis. și Șc.", anul XX, nr. 47, 24 noiembrie/6 decembrie 1896, pp. 373-374; *Reuniunea preoțească*, în „Bis. și Șc.", anul XXVI, nr. 6, 10/23 februarie 1902, pp. 49-50; nr. 9, 3/16 martie 1902, p. 74; *Reflexiuni la „Chestiuni deschise"*, în „Bis. și Șc.", anul XXVI, nr. 10, 10/23 martie 1902, pp. 84-85; *Cuvânt de deschidere la conferința preoțească catihetică-pastoral ținută în Buteni la 4/17 septembrie 1908*, în „Bis. și Șc.", anul XXXII, nr. 37, 14/27 septembrie 1908, pp. 2-3.

[788] Tr. Mager, *Protopopul Traian Magier (1865-1909)*, p. 121.

https://biblioteca-digitala.ro

de Interne să nu aprobe statutele întrucât, locuitorii sunt analfabeți în proporție de 90-95% şi nu au nevoie de citire, pentru că în statut sunt prevăzute organizarea de conferințe şi concerte, având caracter naționalist, iar preotul Tr. Mager fiind considerat de autoritățile statului de atunci a fi unul dintre cei mai primejdioşi naționalişti. Răspunsul negativ al ministerului nu întârzie[789].

La vârsta de numai 44 de ani, o boală incurabilă a curmat prodigioasa activitate pe care ar fi putut să o desfăşoare protopopul Traian Iuliu Mager al Butenilor. Pe când se afla într-un sanatoriu din Budapesta, a trecut la cele veşnice, fiind înmormântat în 6 iulie 1909 în cimitirul parohial din Buteni, de unde, mai târziu, a fost deshumat şi reînhumat în cimitirul „Pomenirea" din Arad[790].

[789] V. Curticăpeanu, *Mişcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, Bucureşti, 1968, pp. 41-42.

[790] Pavel Berariu, *Din viața episcopului dr. Andrei Magieru al Aradului (1936-1960)*, Arad, 1977, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

34.

Preotul profesor Ioan Nicorescu

(1868 - după 1945)

Dintre clericii care s-au ostenit nu numai cu propovăduirea cuvântului, ci şi cu tipărirea lui, face parte şi preotul Ioan Nicorescu din Curtici, pentru o scurtă perioadă şi profesor la Institutul pedagogic-teologic din Arad[791].

S-a născut la 28 ianuarie 1868 în comuna Ciuta, judeţul Caraş-Severin. A absolvit cursurile Şcolii Normale şi cele ale Institutului pedagogic-teologic din Caransebeş (1890). După căsătorie[792], în 1890, a fost hirotonit, apoi numit preot-capelan în parohia Jabăr, unde stă până în anul 1901. Despre bogata activitate pastorală desfăşurată în această parohie stă mărturie o scrisoare a unui credincios din Jabăr, publicată în „Biserica şi Şcoala". „Cercetându-ne fostul nostru preot dl Ioan Nicorescu sub a cărui zeloasă păstorire s-a finit frumoasa noastră biserică[793], depurat mai toate datoriile parohiei, sub care s-a pus la cale şi zidirea şcoalei" pentru a contribuit şi cu donaţii financiare[794].

Din anul şcolar 1901-1902 este instituit profesor de *Liturgică, Cântare bisericească* şi *Tipic* la Institutul pedagogic-teologic din Arad, cu un salariu de 1 000 coroane şi o remuneraţie de 600 coroane pentru administrarea Tipografiei Diecezane în calitate de director. Începând cu 1 octombrie 1902

---

[791] Pentru datele biografice ne-am orientat după: T. Botiş, *op. cit.*, pp. 109, 121, 122, 195, 660. Vezi şi Miron Erdei, *Propovăduirea în Biserica Ortodoxă Română din Banat în prima jumătate a sec. al XX-lea*, Oradea, 2001, pp. 169-171.

[792] Împreună cu soţia sa au avut pe Laurian, ajuns cântăreţ de operă. Suferind de o boală incurabilă, la 15 mai 1935, la o vârstă tânără, trece la cele veşnice. Cf. „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 22-24, 16 iunie 1935, p. 13.

[793] Pentru biserică vezi: Gheorghe Luchescu, *Spaţii sacre. Protopopiatul Lugoj*, Timişoara, 2004, p. 82.

[794] „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 14, 7/20 aprilie 1902, p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro

a fost absolvit de sarcina conducerii Tipografiei, în locul său fiind numit Cornel Lazăr[795]. La catedră funcționează până la sfârșitul anului școlar 1903-1904, după care trece ca preot paroh la parohia Curtici, fiind înlocuit la catedră de profesorul Trifon Lugojan.

A desfășurat o bogată activitate, mai ales în domeniul omileticii, publicând predici pentru duminicile și sărbătorile anului bisericesc în revista „Biserica și Școala" din anii 1901-1902[796]. În general, predicile sale au ca

[795] „Bis. și Șc.", anul XXVI, nr. 38, 22 septembrie/5 octombrie 1902, p. 327.

[796] *Predică la Înălțarea Domnului Nostru Iisus Cristos*, în „Bis. și Șc.", anul XXIV, nr. 21, 21 mai/3 iunie 1900, pp. 165-167; *Predică la instalarea de paroh în parohie*, în „Bis. și Șc.", anul XXIV, 25, 18 iunie/1 iulie 1900, pp. 196-198; *Predică pentru Dumineca a II a. s. paresime*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 9, 4/17 martie 1901, pp. 87-88; *Predică pentru luminata zi a Paștilor*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr.13, 1/14 aprilie 1901, pp. 134-136; *Predică pentru Dumineca Tomii – a II după Paști*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr.14, 8/21 aprilie 1901, pp. 142-145; *Predică pentru marele mucenic Gheorghe*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 15, 15/28 aprilie 1901, pp. 159-161; *Predică pentru Dumineca slăbănogului – a IV-a după Paști*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 15, 15/28 aprilie 1901, pp. 155-157; *Predică pentru Dumineca Samarinencei – a V-a după Paști*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 16, 22 aprilie/5 mai 1901, pp. 169-172; *Predică pentru Dumineca orbului – a VI-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 17, 29 aprilie/12 mai 1901, pp. 179-182; *Predică pentru Dumineca Pogorârii Duhului Sfânt*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 19, 13/26 mai 1901, pp. 207-210; *Predică pentru serbătoarea S-ților împărați Constantin și Elena*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 19, 13/26 mai 1901, pp. 210-212; *Predică pentru Dumineca tuturor Sfinților – I după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 20, 20 mai/2 iunie 1901, pp. 218-221; *Predică pentru Dumineca a II-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 21, 27 mai/9 iunie 1901, pp. 229-232; *Predică pentru Dumineca a III-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 22, 3/16 iunie 1901, pp. 237-238; *Predică pentru Dumineca a V-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 24, 17/30 iunie 1901, pp. 255-257; *Predică pentru Dumineca a VII-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 26, 1/14 iulie 1901, pp. 275-278; *Predică pentru Dumineca a VIII-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 27, 8/21 iulie 1901, pp. 292-295; *Predică pentru sărbătoarea S. prooroc Ilie*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 28, 15/28 iunie 1901, pp. 306-308; *Predică pentru Dumineca a IX-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 28, 15/28 iulie 1901, pp. 308-310; *Predică pentru Dimineca a X-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 29, 22 iulie/4 august 1901, pp. 323-326; *Predică pentru Duminexca a XI-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr.30, 29 iulie/11 august 1901, pp. 338-340; *Predică pentru Dumineca a XI-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 31, 5/18 august 1901, pp. 356-358; *Predică pentru Adormirea Născătoarei de Dumnezeu*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 32, 12/25 august 1901, pp. 369-372; *Predică pentru Dumineca a XIII-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 32, 12/25 august 1901, pp. 372-374; *Predică pentru tăierea capului S-tului Ioan Botezătorul*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 34, 26 august/8 septembrie 1901, pp. 390-393; *Predică pentru Dumineca a XV-a după Rusalii*, în „Bis. și șc.", anul XXV, nr. 34, 26 august/8 septembrie 1901, pp. 393-396; *Predică pentru Dumineca înainte de Înălțarea Sfintei Cruci*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 36, 9/22 septembrie 1901, pp. 412-414; *Predică pentru Dumineca după Înălțarea Sfintei Cruci*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 37, 16/29 septembrie 1901, pp. 420-423; *Predică pentru Dumineca a XVIII-a după Rusalii*, în „Bis. și Șc.", anul XXV, nr. 38, 23 septembrie/6 octombrie 1901, pp. 428-431; *Predică pentru Dumineca a XXI-a după Rusalii*, în

https://biblioteca-digitala.ro

principal izvor texte scripturistice, iar conținutul lor este completat cu întâmplări istorice şi imagini plastice captivând mai uşor cititorul. Predicile tipărite în periodicul arădean, 56 la număr, în 1902, le-a adunat şi publicat în volumul, *Amvonul Bisericii greco ortodoxe române. Predici pentru toate duminecile de preste an* (Arad, 1902, 476 p.)[797], lucrare foarte apreciată la acea vreme „de autorități omiletice, ca Dr. Tarnavschi şi îmbrățişat cu căldură de către frații preoți. [...] Această sârguință a mea a fost apreciată de fericitul episcop Iosif Goldiş, care pentru stăruințele mele dovedite pe terenul omiletic m-a îmbrăcat cu postul de profesor de rituale la seminarul teologic din Arad"[798].

Apreciind strădaniile preotului Ioan Nicorescu, episcopul Iosif Goldiş, în adresa prin care îi acorda binecuvântarea arhierească menționa: „recomand tuturor preoților noştri, să-şi procure această carte însemnată, ca luând ei exemplu bun de la Sfinția Ta, să se îndeletnicească tot mai mult cu propovăduirea adevărului în mijlocul credincioşilor; doresc totodată, ca exemplara conduită preoțească ce Te caracterizează şi lăudabila activitate ce cu atâta zel pastoral ai dezvoltat până acum în conducerea poporului, pentru-ce Ne-am şi aflat îndemnați a Te îmbrăca cu postul onorific de membru al corpului profesoral dela institutul nostru teologic-pedagogic, să le poți valida cu acelaşi zel şi rezultat în conducerea tinerei noastre generațiuni spre binele bisericii"[799].

În *Cuvântul către cititori*, preotul Ioan Nicorescu menționează că predicile au fost alcătuite pe parcursul a 12 ani de pastorație şi au fost

„Bis. şi Şc.", anul XXV, nr. 40, 7/20 octombrie 1901, pp.448-451; *Predică pentru Dumineca a XXIII-a după Rusalii*, în „Bis. şi şc.", anul XXV, nr. 42, 21 octombrie/3 noiembrie 1901, pp. 464-467; *Predică pentru Dumineca a XXIV-a după Rusalii*, în „Bis. şi Şc.", anul XXV, nr. 43, 28 octombrie/10 noiembrie 1901, pp. 475-477; *Predică pentru Dumineca după Naşterea lui Cristos*, în „Bis. şi Şc.", anul XXV, nr. 51, 23 decembrie 1901/5 ianuarie 1902, pp. 537-539; *Predică pentru Dumineca după Botez*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr.1, 6/19 ianuarie 1902, pp. 10-12; *Predică pentru Dumineca celor 10 leproşi*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr.2, 13/26 ianuarie 1902, pp. 1820; *Predică pentru Dumineca lui Zacheu*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 3, 20 ianuarie/2 februarie 1902, pp. 27-29; *Predică pentru Dumineca Floriilor – a VI-a s. păresimi*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 14, 7/20 aprilie 1902, pp. 114-117; *Predica pentru Dumineca Mironosițelor*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 16, 21 aprilie/4 mai 1902, pp. 131-133;

[797] Apariția cărții nu a fost scăpată din vedere de revista „Biserica şi Şcoala": „*Amvonul bisericei gr.-ort. române.* Sub acest titlu harnicul preot Ioan Nicorescu, va da la lumină în curând două volume de prdici, şi anume: Vol. I. Conținând prdici pentru toate Duminecile de peste an şi vol. II pentru toate sărbătorile şi prasnicile", Cf. „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 3, 20 ianuarie/2 februarie 1902, p. 32.

[798] Ioan Nicorescu, *Acum 25 de ani*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 5, 30 ianuarie 1927, pp. 4-5

[799] „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 4, 27 ianuarie/9 februarie 1902, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro

publicate în volum pentru a trezi „conştiinţa demnităţii, în mulţi adormită, cu vădită intenţie am lucrat, punând în fruntea acestor predici cele mai frumos titlu: Amvonul" (pp. 8-9). Gheorghe Comşa, viitorul episcop Grigorie al Aradului (1925-1935), în anul 1921, era convins că „rar vei găsi preot din Ardeal, care să nu aibă aceste cuvântări numite Amvonul"[800].

Preocupările sale în domeniu au continuat şi după publicarea volumului amintit, astfel că numai după câţiva ani editează *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi, de preotul Samuil Micu de Sad izvodite. Editate acum pentru întâia oară culitere latine, după ediţia din Sibiu, de la anul 1842,* de Ioan Nicorescu, „paroh ortodox român în Curtici, fost profesor de rituale la Seminarul din Arad. Cu binecuvântarea P. S. S. Domnului Ioan I. Papp, episcop ortodox român al Aradului" (Arad 1907, 159 p.). Predicile preotului greco-catolic nefiind stăpânite de vreo tendinţă confesională, multă vreme preoţii ortodocşi le-au utilizat în activitatea lor pastorală. A fost un permanent colaborator al revistei „Biserica şi Şcoala", în care, pe lângă predici, a mai publicat probleme de tipic bisericesc, traduceri din sfinţii părinţi sau articole privitoare la viaţa bisericească[801]. A mai colaborat şi la revista „Biserica Ortodoxă Română"[802]. Ani la rând a fost membru al Sinodului protopopesc Arad.

În perioada premergătoare realizării Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, preotul Ioan Nicorescu a avut un rol deosebit în organizarea Consiliului

[800] Gheorghe Comşa, *Istoria predicei la români*, Bucureşti, 1921, p. 236.

[801] *Chestiuni tipiconale*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 4, 27 ianuarie/9 februarie 1902, pp. 37-38; *Viaţa şi mărturisirile Sf. Aureliu Augustin (după I. Molzberger)*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 22, 2/15 iunie 1902, pp. 186-187; nr. 23, 9/22 iunie 1902, pp. 193-194; *Instalarea de protopresbiter al tractului Belinţ*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 28, 7 iulie 1929, pp. 2-3; *Catehizarea adulţilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 9-10, 10 martie 1935, pp. 7-9; *Despre cei dintâi oameni*, în „Bis. şi Şc.", anul LX, nr. 50, 13 decembrie 1936, pp. 5-6; *Mărgăritare din scrierile sfântului Ignatie, episcopul Antiohiei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 16, 18 februarie 1937, pp. 137-139; *Mărgăritare din scrierile sfântului Părinte filosof şi martir Iustin*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 41, 10 octombrie 1937, pp. 349-350; nr. 49, 5 decembrie 1937, pp. 414-415; *Mărgăritare din scrierile sfântului Părinte Papia, episcopul din Hieropole*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 50-51, 12 decembrie 1937, p. 431; *Mărgăritare din scrierile filosofului Athenagora*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 1, 2 ianuarie 1938, pp. 6-8; nr. 4, 23 ianuarie 1938, pp. 32-33; *Mărgăritare din scrierile lui Taţian Asirul*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 5, 30 ianuarie 1938, pp. 41-42; nr. 6, 6 februarie 1938, pp. 46-47; *Mărgăritare din scrierile filosofului Hermia*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 7, 13 februarie 1938, p. 61; *Mărgăritare din scrierile Sfântului Meletie, episcopul din Sardes*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 8, 20 februarie 1938, pp. 69-70; *Mărgăritare din scrierile Sfântului părinte Teofil, episcopul Antiohiei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 9, 27 februarie 1938, pp. 76-77; nr. 10, 6 martie 1938, pp. 85-86; nr. 10, 6 martie 1938, pp. 85-86.

[802] *Practică fără tipic*, în „B. O. R.", Seria III, anul L, nr. 6 (615), iunie 1932, pp. 433-434; *Anafora*, în „B. O. R.", Seria III, anul LI, nr. 9-10 (630-31), septembrie-octombrie 1933, pp. 415-418.

https://biblioteca-digitala.ro

Național Român din localitatea Curtici, protopopiatul Aradului, constituit în ziua de 21 noiembrie/4 decembrie 1918. El ne dă informații prețioase asupra atmosferei care domnea la adunările populare din localitățile protopopiatului, în momentele alegerilor consiliilor şi a gărzilor naționale româneşti. Astfel, la adunarea populației din Curtici „între cei aleşi sânt unii din clasa săracilor, soldaților de prin tranşee, dar aşa e vremea democratică, trebuie să ne mulțumim. De altminteri, dânşii sânt oameni de pace şi înțelegere, ceea ce a dovedit şedința de constituire şi deciderea altor cauze destul de importante. Aceste toate ne îndreptățesc a crede că sfatul nostru nu-i rău ales, deşi bogații nu sânt aproape de loc reprezentați. Acesta e doar spiritul vremii, soarta s-a întors"[803].

După trecerea la cele veşnice a preotului Iosif Curuț[804] şi vacantarea postului de preot al parohiei Jabăr din protopopiatul Belinț, în luna iulie a anului 1929, preotul Ioan Nicorescu a fost ales preot în postul rămas vacant din această parohie, „întrunind 113 voturi, față de 5 voturi date altor doi candidați"[805]. În noua parohie se mută numai în anul 1930. În ziua de 3 aprilie 1935, preoții protopopiatului Belinț, întruniți la Recaş, „constituiți în colegiu", sub preşedinția preotul Ioan Nicorescu, şi-a fixat doleanțele privind salarizarea clerului. Cu această ocazie, la îndemnul preotului I. Nicorescu, a fost redactată o moțiune prin care se arătau doleanțele preoților din cadrul protopopiatului Belinț, în special cerând reglementarea salarizării preoțimii „în armonie cu a funcționarilor de studii similare"[806].

În parohia din Jabăr funcționează până în 1938 când, se pensionează. După pensionare, s-a mutat în oraşul Lugoj unde, ajunge să fie ales membru al scaunului protopopesc Recaş (fost protopopiat Belinț). Din păcate nu cunoaştem câți ani a mai trăit, un lucru este însă sigur, în anul 1945 încă era în viață[807].

---

[803] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, vol. VII, doc. 553, pp. 586-587; George Manea, *Activitatea Consiliilor Naționale Române şi a Gărzilor Naționale Române din județul Arad*, în „Ziridava", VIII, 1977, pp. 322-323.

[804] Preotul Iosif Curuț a fost un model de slujitor al Domnului, un păstor vrednic şi evlavios. La vârsta de numai 53 de ani, în ianuarie 1928 a trecut la cele veşnice. Cf. *Preoți decedați*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 2-3, 15 ianuarie 1928, p. 8.

[805] „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 27, 1 iulie 1928, p. 7.

[806] *Doleanțele preoților*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 16, 21 aprilie 1935, pp. 6-7.

[807] *Calendarul eparhiei ortodoxer române a Timişorii ăe anul de la Hristos 1945*, anul al V-lea, Timişoara, 1945, p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro

35.

Preotul profesor Septimiu Sever Secula

(1869-1912)

Preotul profesor Septimiu Sever Secula[808], publicist, istoric şi traducător, este fiul avocatului George Secula[809] din Baia de Criş, cunoscut fruntaş al vieţii politice din Ţara Zarandului, care făcea parte dintr-o familie originară din Şiria[810].

S-a născut în 19 noiembrie 1869 în localitatea Baia de Criş, din părinţii George şi Iudita Secula[811]. Studii secundare la Arad, Sibiu şi Blaj, iar

[808] Pentru datele biografice ne orientăm după: T. Botiş, *op. cit.*, pp. 128, 410-411; *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, pp. 777-778; M. Păcurariu, *Dicţionarul teologilor română*, p. 436.

[809] George Secula (1839-1884) s-a născut în 5/18 august 1839 în localitatea Almaş din părinţii George şi Elena. Tatăl George era preot în Almaş, venit din Şiria, iar mama Elena, originară din familia preoţilor Prodanovici din Pecica. G. Secula a făcut studiile secundare la Beiuş, apoi Academia de drept din Oradea. În 1861 a fost ales vicenotar la Baia de Criş, mai apoi avocat. În 1864 se căsătoreşte cu Iudita, fiica preotului Petru Truţia din Cricău. Împreună au avut trei copii: Sabin, medic, mort la vârsta de 27 ani; Sever; Zotti, măritată cu profesorul şi scriitorul Enea Hodoş. La înmormântarea lui Avram Iancu, în 13 septembrie 1872, avocatul George Secula a ţinut un impresionant panegiric. La Baia de Criş stă până în 1879 când se mută ca avocat în Deva. A murit în vârstă de numai 45 de ani în Deva, la 4 decembrie 1884. Cf. Tr. Mager, *Ţinutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, partea III, pp. 104-107; vezi şi Romulus Neag, *Personalităţi brădene în lumina istoriei*, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Brad, 2006, pp. 287-293.

[810] Seculeştii sunt veniţi la Şiria ţinuturile Haţegului şi se înrudesc aici cu familiile Borlea, Slavici, Rusu, toate din Şiria, şi cu familia Taloş, originară din Sâmbăteni. Cf. Tr. Mager, *op. cit.*, III, p. 106.

[811] Iudita Secula, născută Truţa, este fiica preotului din Cricău. După moartea soţului său, a fost mulţi ani directoarea Şcolii civile de fete din Arad, când a scris şi publicat Educaţia

https://biblioteca-digitala.ro

superioare la Facultatea de Litere şi Filozofie de la Universitatea din Bucureşti, unde, în 1895 obţine licenţa în Filosofie şi Istorie, mai apoi în Teologie la Institutul pedagiogic-teologic din Arad. După 1895, un timp a funcţionat ca bibliotecar la Academia Română (1895-1898) şi funcţionar la Arhivele Statului (1889-1900) din Bucureşti. În 1900 se reîntoarce la Arad, funţionând ca profesor la Şcoala civilă de fete (1901-1902), iar din 1904 i se încredinţează catedra de *Limba şi literatura română* de la Preparandia arădeană (1904-1908), fiind un demn urmaş al preotului profesor dr. Ioan Petranu. Ocupă catedra începând cu data de 3/16 februarie 1904.

Între 1902-1904 a îndeplinit şi atribuţiile de referent-ajutor al Senatului şcolar de la Consistoriul diecezan arădean[812]. Cu începutul anului şcolar 1904-1905 este numit din nou la catedră, în cele din urmă fiind absolvit de postul de referent consistorial. Ca profesor la Institutul pedagogic-teologic a funcţionat numai până la sfârşitul anului şcolar 1907-1908, când, anumite împrejurări, nefericite pentru el, îl obligă să plece de la catedra[813] şi a ocupa alte funcţii. Pentru o scurtă perioadă funcţionează ca secretar al Consistoriului eparhial din Oradea.

A fost unul dintre principalii colaboratori a lui Vasile Mangra, mai ales în privinţa activităţii editoriale. În primăvara anului 1902, profesorul Sever Secula făcea corectura la *Sfinţirea bisericii*, apoi la *Rânduiala blagoslovenii*, pregătite de Vasile Mangra pentru tipar[814]. Colaborarea în această direcţie între cei doi a continuat şi în anii următori[815].

După ce intră în rândurile clerului, fiind hirotonit la sărbătoarea Paştilor din anul 1908, este numit paroh în comuna Odvoş din protopopiatul Radnei, unde rămâne tot restul vieţii. În anii 1908-1910 a mai administrat şi parohia vecină Milova, care pe atunci era vacantă.

În timpul studiilor la Bucureşti, Sever Secula publică la „Corespondenţa română" a lui Ioan Slavici, articole, informaţii politice, schiţe literare,

---

casnică, pe care i-a dedicat-o lui Nicolae Iorga. În timpul primului război mondial se refugiază peste Carpaţi, o perioadă a funcţiuonat ca profesoară la Şcoala Oteteleşanu din Turnu Măgurele. La îndemnul lui George Bariţ îşi scrie memoriile intitulate *Din vremuri apuse. Memorii* (Bucureşti, 1899, Ediţa a doua în 1915). Vezi Onisifor Ghibu, *Oameni între oameni. Amintiri.* (Selecţie şi introducere de Ion Bulei. Text stabilit, tabel cronologic şi indice de nume Octavian O. Ghibu. Note şi comentarii Ion Bulei, Octavian O. Ghibu, Şerban Polverejan), Bucureşti, 1990, pp. 195-196; R. Neag, *op. cit.*, pp. 294-298.

[812] „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 2, 13/26 ianuarie 1902, p. 23.

[813] Succesorul lui la catedră a fost Avram Sădean (1880-1914).

[814] Vasile Mangra, *Corespondenţă*, vol. I, A-H (Ediţie, Studiu introductiv şi note de Marius Eppel), Cluj-Napoca, 2007, nr. 168, pp. 261-262.

[815] *Ibidem*, nr. 213, p. 310; nr. 233, pp. 330-331; nr. 237, pp. 334-335; nr. 242, p. 340.

https://biblioteca-digitala.ro

traduceri din Björnstjerne Björnson. Colaborează şi la „Liga literară" unde publică proză scurtă, versuri de inspiraţie eminesciană, traduceri din poezia lui Petöfi Şándor. În instantaneele lui epice sau lirice dovedeşte un fin spirit de observaţie, vervă, spontaneitate, alteori sensibile, precum şi uşurinţa de a scrie fără asperităţi provinciale, ferit în bună măsură de prolixitate jurnalistică.

Mai colaborează la Tribuna (1895), „Foaie literară" a Lucreţiei Suciu-Rudow (1897), la „Tribuna Poporului" (1897-1910), „Familia" (1899), „România jună" (1899), „Luceafărul" (1903-1910), „Viaţa Românească" (1906-1908).

A publicat şi lucrări din domeniul istoriografiei româneşti. În 1897 îşi publică teza de licenţă despre răscoala lui Doja, sub titlul, *Românii în revoluţiunea lui Gheorghe Doja 1514 (Studiu de istoria românilor de peste munţi)*[816], în care, bazat pe o documentare exhaustivă, trece în revistă şi poziţiile istoriografiei româneşti (Gheorghe Şincai, Alexandru Papiu-Ilarian, Vasile A. Urechea, Alexandru D. Xenopol, Alexandru Treboniu-Laurian) în această problemă. El realizează una din primele analize criticist-istoric din istoriografia română[817]. În „Tribuna Poporului" din Arad a publicat *Negru-Vodă. Studiu nu tocmai istoric*"[818].

A scris şi o monografie istorică despre biserica din Leheceni-Cărpinet din părţile bihorene (*Biserica din Leheceni-Cărpinet. Schiţă istorică*, Arad, 1904) şi un bogat material istoric despre Moise Nicoară (*Un memoriu al lui Moise Nicoară. Monografie istorică*, în „Biserica şi Şcoala" şi în extras, Arad, 1904), adunat în perioada când îşi desfăşura activitatea la Bucureşti. Studiul lui S. Secula despre Moise Nicoară, scoate în evidenţă rolul cunoscutului militant arădean în mişcarea pentru emancipare naţională şi bisericească a românilor din aceste părţi. Lucrarea cuprinde scrisori de la Moise Nicoară, şi *Petiţia* din 1814.

În articolele sale cu caracter istoric sau pedagogic publicate în „Biserica şi Şcoala" şi „Tribuna", Sever S. Secula a militat pentru apărarea caracterului naţional al şcolii populare româneşti. Şcoala ca instituţie culturală, în concepţia lui, avea menirea de a transmite valori culturale şi poporul român vrea „cultură naţională, unitate culturală română" afirma Septimiu S. Secula în 1907[819].

---

[816] „Arhiva", Iaşi, 8, 1897, pp. 125-148.

[817] Vezi: Ioan Drăgan, *Problematica ardeleană în „Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare" din Iaşi. 1889-1916*, în vol. „Cultură şi societate în epoca modernă", Cluj, 1990, p. 266.

[818] „Trib. Pop.", anul I, nr. 30, 14/26 februarie 1897, pp. 138-139.

[819] *Limba maternă şi şcoalele noastre pedagogice*, în „Tribuna", anul XI, nr. 134, 1907.

https://biblioteca-digitala.ro

În „Convorbiri literare" (1899) a publicat câteva însemnări istorice, în completarea unui studiu, *Ţara de Sus şi Ţara de Jos în Principatele Române*, care îi apăruse cu un an înainte. A mai publicat articole, studii şi traduceri în revistele „Biserica şi Şcoala"[820] de la Arad şi „Revista Teologică"[821] de la Sibiu.

Pe lângă preocupările de cercetare istorică, a mai publicat *Realităţi şi visări. Novele şi schiţe* (Orăştie 1897), *Povestiri şi schiţe* (Arad 1907) şi mai multe traduceri publicate în diferite reviste din Bucureşti, Arad, Oradea şi Budapesta. Amintim şi studiul intitulat: *Curentul poporan în cultura românească* publicat în „Anuarul Institutului pedagogic teologic pe anul 1907-1908" (Arad, 1908). Preotul profesor Sever S. Secula a avut şi preocupări în domeniul teatrului, semnând cu pseudonimul Original[822].

În primăvara anului, la 25 martie 1912, pe când avea vârsta de numai 43 de ani, din cauza unei boli nemiloase de nervi, Sever S. Secula a trecut la cele veşnice. Numai trecerea prematură la cele veşnice, a curmat preocupările istoriografice şi beletristice ale preotului profesor Sever Septimiu Secula.

[820] *O polemică*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIV, nr. 46, 12/25 noiembrie 1900, pp. 407-408; *Pentru predicatorii noştri*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIV, nr. 52, 24 decembrie/6 ianuarie 1901, pp. 451-452; *Individualitatea ori massele?*, în „Bis. şi şc.", anul XXVI, nr.1, 6/19 ianuarie 1902, p. 6-7; *Bătrânii şi tinerii*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 8, 24 februarie/9 martie 1902, pp. 65-66; *Din slăbiciunile noastre*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXI, nr. 24, 10/23 iunie 1907, p. 1; *Frumuseţile creştinismului (traducere după Fr. R. de Chateaubriand)*, „Bis. şi Şc.", anul XXXIII, nr. 47, 49, 1909; anul XXXIV, nr. 1, 1910; *Descrierea Banatului după Griselini*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXIII, nr. 46, 15/28 noiembrie 1909, p. 2; *Păstorul din bătrâni şi păstorul modern*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXIV, nr. 1, 3/16 ianuarie 1910, pp. 2-3; *Predică rostită a 2-a zi de sf. Rusalii în biserica din Lipova*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXIV, nr. 24, 13/26 iunie 1910, pp. 2-3;

[821] *Biblia în veşmânt nou. Din incidentul lucrărilor de revizuire a Sfintei Scripturi*, în „R. T.", anul IV, nr. 5, mai 1910, pp. 181-187.

[822] Vezi: L. Mihuţ, *Aradul şi teatrul transilvănean până la Marea Unire*, pp. 226-230.

https://biblioteca-digitala.ro

36.

Protopopul Alexandru Munteanu a lui Vasile

(1871-1929)

Considerat ca fiind unul dintre cei mai distinşi colaboratori a revistelor ardelene, protopopul Alexandru Munteanu a lui Vasile[823] a fost un preot model, şi un scriitor care prin condeiul său arăta credincioşilor drumul care ne-a dus spre înfăptuirea României Mari.

S-a născut în oraşul Lipova în anul 1871. După absolvirea şcolii primare în localitatea natală, a urmat cursurile gimnaziale la Brad şi Beiuş, apoi şi-a continuat studiile la Institutul Teologic din Caransebeş. După căsătoria cu tânăra Elena (născută Călniceanu)[824], în anul 1897 a fost hirotonit preot pentru parohia Bogâltin din Episcopia Caransebeşului. În anii 1898-1899 şi-a completat studiile la Facultatea de Teologie a Universităţii din Bucureşti, audiind în paralel şi cursurile de la Facultatea de Litere. În această perioadă a ocupat şi un post de funcţionar în cadrul Ministerului Cultelor.

În anul 1900 revine în părţile Aradului şi este numit preot în parohia Cherechiu (azi Caporal Alexa) unde păstoreşte timp de şase ani, până în anul 1906 când, este numit protopop la Tileagd (Bihor), pe atunci în cadrul Consistoriului eparhial de la Oradea. Fiind în această demnitate administrativ-bisericească, este membru în toate corporaţiunile bisericeşti unde desfăşoară o bogată activitate. În aceste demnităţi a luptat pentru limba românească în şcolile confesionale ortodoxe în perioada Imperiului austro-ungar.

---

[823] Pentru datele biografice ne orientăm după: *†Protopopul Alexandru Munteanu a lui Vasile*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 37, 8 septembrie 1929, pp. 3-4.

[824] Împreună au avut doi copii, pe Alexandrina şi Tiberiu.

https://biblioteca-digitala.ro

După 19 ani de activitate bisericească în Tileagd, în anul 1925 se reîntoarce în Episcopia Caransebeşului fiind numit la conducerea protopopiatului Biserica Albă[825], post pe care-l ocupă până la sfârşitul vieţii[826].

După înfăptuirea României Mari a luat parte activă la viaţa politică, este ales senator, unde militează intens pentru drepturile Bisericii ortodoxe, constituindu-se o pildă pentru întreaga preoţime. Pentru întreaga sa activitate a fost decorat cu diferite distincţii care reprezentau o recunoaştere a meritelor sale în plan bisericesc, politic dar şi cultural. A fost un permanent colaborator al multor reviste din Transilvania dar mai la „Bisericii şi Şcoala"[827].

Pentru merite deosebite a fost decorat cu ordinele *Coroana României în grad de Comandor*, *Coroana României în grad de Ofiţer*, *Steaua României în grad de Ofiţer*, *Răsplata muncii pentru Biserică* şi *Bene Merendi clasa I.*

Pe patul de suferinţă fiind, la Tileagd, în 25 august 1929, a trimis redacţiei revistei „Biserica şi Şcoala", poezia *Idei biruitoare*[828]. Internat la Spitalul de adulţi din Oradea, la o zi după publicarea poeziei, în 28 august, la vârsta de numai 58 de ani, trece la cele veşnice.

Înmormântarea a avut loc în cimitirul din Oradea iar slujba Prohodului a fost săvârşită de arhiereul-vicar Andrei Magieru, asistat de un număr de 14 preoţi. Au participat credincioşi din Oradea şi judeţul Bihor, din Arad, Caransebeş, Bucureşti şi Biserica Albă. A făcut impresie faptul că preoţimea

---

[825] Mai târziu parohia Biserica Albă a fost ataşată la protopopiatul Vârşeţului.

[826] Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caran*sebeşului, Caransebeş, 1940, p. 110.

[827] *Predică la Dumineca 22-a după Rusalii*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIV, nr. 44, 29 octombrie/11 noiembrie 1900, pp. 391-392; *Predică la naşterea Domnului şi Mântuitorului Iisus Cristos*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIV, nr. 51, 17/30 decembrie 1900, pp. 447-449; *Sufletul şi inima pocăiţilor. Observări din viaţa lor*, în „Bis. şi Şc.", anul XXV, nr. 3, 21 ianuarie/3 februarie 1901, pp. 20-21; *Predica e cuvântul lui Dumnezeu*, în „Bis. şi Şc.", anul XXV, nr. 36, 2/15 septembrie 1901, pp. 401-402; *În faţa viitorului!*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 3, 20 ianuarie/2 februarie 1902, pp. 26-27; *O mare greşală*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 5, 3/16 februarie 1902, pp. 45-46; *Strofe închinate Preasfinţiei Sale Domnului Episcop Iosif Goldiş la ziua naşterii 15/28 februarie 1902*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 9, 3/16 martie 1902, p. 73; *Gheorghe Popovici*, în „Bis. şi Şc.", anul XLI, nr. 28, 9/22 iunie 1917, pp. 224-225; *De vorbă cu preoţii şi învăţătorii*, în „Bis. şi Şc.", anul XLI, nr. 40, 1/14 octombrie 1917, pp. 320-321; *Odă la jubileul de 50 de ani ai Revistei „Biserica şi Şcoala"*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 1-2, 9 ianuarie 1927, p. 16; *Gânduri*, în „Bis. şi Şc.", anul LX, nr. 16, 17 aprilie 1927, pp. 3-4; *Pornească Litia*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 17, 24 aprilie 1927, pp. 7-8;

[828] Poezia este scrisă în amintirea episcopului Nestor Ioanovici (1829-1830) la împlinirea a 100 de ani de la alegerea acestuia în scaunul vacant al Aradului şi a fost publicată în „Biserica şi Şcoala", anul LIII, nr. 44, 27 octombrie 1929, pp. 20-21.

https://biblioteca-digitala.ro

din protopopiatul Peşteş a fost prezentă în corpore. S-a bucurat de onoruri militare prezentate de o companie de grăniceri din Oradea, reprezentând şi prin aceasta tributul ce a fost dat unui vrednic slujitor al Bisericii lui Hristos.

https://biblioteca-digitala.ro

37.

Protopopul Ioan Georgia (1871-1938)

În urma alegerii protopopului Constantin Gurban în scaunul de protopop al Ineului, cel al Butenilor a devenit vacant. „După premergerea dispoziţiunilor necesare, Sinodul protopopesc electoral s-a întrunit şi alegerea a decurs în bună ordine şi cu observarea tuturor formelor. Dintre canbdidaţi trei au întrunit voturi şi dintre aceştia Consistoriul nostru în şedinţa sa de la 21 ianuarie anul trecut (1899) a întărit, respective denumit pe Ioan Georgia de protopop al Butenilor"[829].

S-a născut la 13 ianuarie 1871 în satul Bălan din părţile Sălajului[830]. Studii gimnaziale la Oradea şi Cluj, cele teologice la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu. După absolvire a funcţionat ca învăţător apoi a intrat în serviciu la Consistoriul eparhial arădean, la început expeditor, mai târziu ca referent. Nu după multă vreme a fost hirotonit diacon de episcopul Ioan Meţianu al Aradului (1874-1898). În paralel, a funcţionat şi catihet la Institutul pedagogic-teologic din Arad (1896-1898). În anul 1898 a fost hirotonit preot, iar după numai un an a fost ales protopop al Butenilor. Instalarea a avut loc în ziua de 23 mai/4 iunie 1899 şi a fost săvârşită de protopopul George Popovici al Şiriei, în calitate de reprezentant al Consistoriului eparhial, cu această ocazie înmânându-i şi singhelia de protopop[831]. În această perioadă, în Buteni mai funcţionau şi preoţii Ioan Gurban, Teodor Coloja şi Iuliu Bodea.

În anul 1906, prin moartea protopopiatului Constantin Gurban al Ineului, Ioan Georgia doreşte un transfer în scaunul vacant de la Ineu,

[829] *Protocol despre şedinţele Sinodului eparhial din diecesa română a Aradului, ţinute în sesiunea ordinară a anului 1900*, Arad, 1900, p. 89.

[830] Pentru datele biografice ne orientăm după: T. Botiş, *op. cit.*, pp. 108, 393; „Trib. Pop.", anul III, nr. 104, 29 mai/10 iunie 1899, p. 4; *† Protopopul Ioan Georgia*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 21, 22 mai 1938, pp. 180-181.

[831] Protopopiatul avea în această perioadă un număr de 43 de parohii.

https://biblioteca-digitala.ro

care nu a fost ocupat până în toamna anului 1906. La 6/19 noiembrie 1906, sub conducerea lui Roman Ciorogariu, ca delegat al episcopului Ioan I. Papp (1903-1925), a avut loc alegerea noului protopop. Au candidat patru preoți: Ioan Georgia protopopul Butenilor, Simion Cornea paroh în Bătania, Virgil Mihulin paroh în Comlăuş şi Alexie Popovici parohul din Bichiş. În urma scrutinului, preotul Ioan Georgia a obținut 43 de voturi iar preotul Simion Cornea numai 24 din 67, ceilalți doi nici un vot[832].

În calitate de protopop, atât la Buteni cât şi la Ineu, a desfăşurat o bogată activitate bisericească şi şcolară, aducându-şi o contribuție importantă la organizarea învățământului din cuprinsul celor două protopopiate.

În 18 septembrie/1 octombrie 1906, Consistoriul eparhial arădean a organizat o anchetă în rândul protopopilor şi învățătorilor care a dezbătut oportunitatea unor şcoli de repetiție în perspectivă economică. Între protopopii participanți, pe lângă Procopie Givulescu al Radnei, Voicu Hamsea al Lipovei şi referentul şcolar Gheorghe Ciuhandu, a participat şi protopopul Ioan Georgia al Ineului. Cu acest prilej, participanții au decis ca şcoala de repetiție să fie orientată într-o direcție economică. De asemenea s-a propus Consistoriului eparhial să înființeze o şcoală economică superioară în Arad, care să fie încadrată cu personal de specialitate[833].

În scopul îmbunătățirii cunoştințelor preoților şi învățătorilor, în şedința Sinodului protopopesc Ineu din 15/28 februarie 1912, Ioan Georgia a propus înființarea unei biblioteci „tractuale, la care se vor procura opuri mai de valoare din domeniul teologic şi didactic". În acest scop propunea ca fiecare parohie să contribuie anual cu 40 de coarone, iar fiecare preot şi învățător să contribuie anual cu două coroane[834]. Pentru biblioteca protopopiatului, la 14/27 februarie 1918 era aunțată suma de 592,18 coroane[835].

Protopopul Ioan Georgia a fost preocupat şi de familiile sărace care nu puteau procura manuale şcolare pentru fiii lor. Pentru că exista preocupare doar pentru elevii de la şcolile comunale şi de stat, nu şi pentru cei de la şcolile confesionale, în toamna anului 1914, protopopul I. Georgia cerea autorităților locale „să procure şi pentru aceşti elevi manuale [...] căci la

[832] „Bis. şi Şc.", anul XXX, nr. 46, 12/25 noiembrie 1906, p. 6.

[833] *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale*, doc. 169, pp. 262-264; nota 3, p. 265.

[834] V. Popeangă, I. B. Mureşianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri*, doc. 57, p. 201.

[835] *Ibidem*, doc. 132, p. 332.

https://biblioteca-digitala.ro

spesele comunale contribuie toți locuitorii din comună"[836]. Discriminarea națională era evidentă. Elevii români nu primeau ajutoare pentru procurarea de manuale şcolare, aşa cum beneficiau elevii şcolilor comunale sau de stat, în care învățământul se desfăşura în limba maghiară.

Protopopul Ioan Georgia fost investit cu mandat de participare la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, ca reprezentant al protopopiatului Ineu[837]. Ca protopop a funcționat până în anul 1928 când a fost numit revizor eparhial, a suplinit şi funcția de secretar eparhial, post rămas vacant. Ani la rând a fost membru în Adunarea eparhială a Aradului şi în Adunarea mitropolitană de la Sibiu.

Datorită meritelor pe care le-a avut în postul de protopop al Ineului şi a respectului pe care l-a câştigat în această perioadă, la 16 septembrie 1928, participanții la Addunarea generală a Despărțământului *ASTREI*, ținută la Ineu, l-au sărbătorit pe fostul protopop. „Manifestarea spontană a sentimentelor de gratitudine şi simpatie" erau indiciile evidente ale popularității de care s-a bucurat în rândul tuturor celor care l-au cunoscut[838].

La vârsta de numai 66 de ani, în ziua de marți 17 mai 1938, a trecut la cele veşnice. Slujba prohodului a fost săvârşită în ziua de 19 mai în catedrala din Arad, de un sobor de 16 preoți şi diaconi, având în frunte pe episcopul Andrei Magieru. Episcopul, în cuvântul său a „relevat diregătoria preoțească, în general, tâlcuind moartea unui preot, nu ca o desființare în moarte, ci ca prilej de înfățişare înaintea celuice l-a investit cu misiune şi-i aşteaptă, în ceriuri, darea de seamă despre ce a înfăptuit aici"[839]. După săvârşirea slujbei prohodului, întregul cortegiul funerar s-a deplasat la cimitirul „Eternitatea" unde răposatul protopop a fost depus în cripta familiei.

Înfăptuirile protopopului Ioan Georgia au rămas pentru eternitate ca o pildă demnă de urmat pentru clerul arădean, „constituindu-se ca model de slujitor, afară ca şi în centrul eparhiei"[840].

[836] *Ibidem*, doc. 98, p. 257.

[837] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, vol. X, doc. 1265, p. 185.

[838] Raportor, *Sărbătoarea protopopului Ioan Georgea*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 42-43, 21 octombrie 1928, p. 10.

[839] *† Protopopul Ioan Georgia*, p. 181.

[840] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

38.

Preotul profesor dr. Teodor Botiş

(1873-1940)

Preotul profesor dr. Teodor Botiş face parte din rândul marilor personalități ale istoriei învățământului clerical arădean din prima jumătate a secolului al XX-lea. Aproape patru decenii a slujit, ca profesor, la Institutului pedagogic-teologic din Arad, din care, jumătate în demnitatea de director. A fost un profesor erudit, istoriograf important şi publicist de marcă.

I. Biografia intelectuală

S-a născut la 17 noiembrie 1873, în Valea Neagră din Bihor, ca fiul lui Gavrilă al Oniței Borz. După absolvirea cursurilor şcolii primare din satul natal urmează pe cele secundare la Liceul romano-catolic al ordinului premostratens din Oradea, fiind şi bursier al Internatului ortodox român susținut din Fundația „Nicolae Jiga". Ulterior s-a transferat la Liceul de Stat din Sibiu, unde, în iulie 1894 obține diploma de bacalaureat.

După absolvirea studiilor secundare urmează cursurile clericale la Institutul Teologic din Arad (1894-1897). În această perioadă, episcopul Ioan Meţianu îl trimite cu recomandarea sa la Căpălnaş ca „prefect de studii"

https://biblioteca-digitala.ro

în familia Mocioni, cunoscută ca având mari merite în câmpul mişcării naţionale şi culturale a românilor din Banat şi Transilvania. În familia lui Eugen Mocioni a stat timp de trei ani. Prietenia cu familia Mocioni a rămas pe mai departe foarte strânsă. Este declarat preotul familiei, în care calitate săvârşea toate serviciile religioase: boteze, cununii, înmormântări.

Din 1897 urmează cursurile Facultăţii de Teologie ale Universităţii din Cernăuţi unde, la 14 iulie 1900 obţine înaltul titlu academic de doctor în Teologie. Aici a învăţat sub îndrumarea distinşilor profesori Constantin-Clementie Popovici, Eusebie Popovici, Emilian Voiutschi şi Teodor Tarnavschi. În anii petrecuţi la Cernăuţi, tânărul Teodor Botiş a activat în cadrul Societăţii studenţilor români „Arboroasa". Reîntors de la studii cu diploma de doctor, este numit profesor suplinitor la Institutul pedagogic-teologic din Arad şi „prefect de studii" la „alumneul vechi" al şcolii. Acum se căsătoreşte cu Maria Ciobanu[841], profesoară şi cunoscută poetă, directoarea Internatului de fete ortodox român din Arad[842].

În 9/22 septembrie 1901 este hirotonit întru diacon, iar în 30 septembrie/13 octombrie 1907, cu ocazia sfinţirii bisericii din Pociovelişte, episcopul Ioan I. Papp îl hirotoneşte întru preot[843]. A fost asesor consistorial, membru al Adunării eparhiale şi consilier onorific al Consiliului eparhial, fiind un sfetnic de încredere al episcopului Ioan Papp[844].

Aşa după cum am mai menţionat, din 1900, proaspătul doctor în Teologie este numit profesor suplinitor la Institutul pedagogic-teologic din Arad, cu unm salariu anual de 960 coroane şi întreţinerea. În anul 1901 a fost numit profesor provizoriu, la ambele secţii ale Institutului. De la această dată până în 1908 va preda *Limba română*, *Matematica*, *Geografia*, *Limba*

[841] Din căsătorie au rezultat trei fii: Aurel născut la 25 iulie 1902, Emil-Ionel născut la 10 februarie 1904 şi Virgil născut la 29 iunie 1906. Maria Botiş-Ciobanu (1866-1950) s-a născut la 16 august 1866 în Abrud-sat, fiica Iustinei şi a lui Vasile Ciobanu. Şcoala primară la Abrud-sat, apoi la Sibiu după care la Şcoala Normală din Cluj. În 1891 obţine diploma de „maestră la limba română" la şcoala Normală Superioară din Budapesta. A funcţionat ca profesoară în familia notarului Vasile Drăgan din Nădăşel (1895-1896), apoi în cadrul Şcolii civile de fete din Sibiu (1896-1900). La 24 noiembrie 1950 a trecut la cele veşnice. Este cunoscută prin volumele: *Din bătrâni*, Arad, 1905; *Scrisorica către elevi*, Cluj, 1926; *Ţara Moţilor - Legende şi credinţe*, Arad, 1928; *Poezii*, Cluj, f. a.; *Crăiasa codrului. Povestiri, versuri, legende, poveşti* (Ediţie îngrijiră de G. Nistor), Timişoara, 1976. Despre Maria Botiş vezi: Maria Tomov, Aurora Lupu, *Maria Botiş-Ciobanu (1866-1950)*, în „Ziridava", XI, 1979, pp. 781-793.

[842] Emil Botiş, *Protopopul iconom stavrofor dr. Teodor Botiş*, în „M. B.", anul XXIII, 1973, nr. 10-12, pp. 700-702.

[843] T. Botiş, *op. cit.*, p. 648.

[844] Melente Nica, *Un arădean - personalitate marcantă a culturii româneşti: prof. dr. Teodor Botiş*, în „Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad", Seria A, 9, 1999, p. 125.

https://biblioteca-digitala.ro

germană, *Istoria universală* şi *Istoria patriei*. În urma concursului organizat pentru ocuparea catedrelor de *Dogmatică* şi *Liturgică* la Institutul teologic, este „ales şi întărit de a profesa definitiv".

Pe lângă oficiul de profesor la Institut, în anii şcolari 1902-1903 şi 1903-1904 s-a ocupat de catehizarea elevilor ortodocşi români de la şcoala de arte şi meserii şi de la Şcoala ucenicilor meseriaşi şi negustori, iar în semestrul al II-lea al anului şcolar 1901-1902 a predat *Istoria* la Şcoala superioară de fete a diecezei arădene. Între 1904 şi 1917 a mai predat Religia la elevii Liceului de stat şi s-a ocupat de catehizarea elevilor de la Şcoala comercială din Arad. În calitate de profesor de *Religie* a funcţionat până la sfârşitul anului şcolar 1917-1918, când este numit director al Institutului pedagogic-teologic din Arad.

La Institut funcţionează timp de 38 de ani ca profesor din care două decenii a fost director (1918-1938), urmând lui Roman Ciorogariu. În calitate de conducător era preocupat mereu de îmbunătăţirea metodelor de predare în şcoală, a disciplinei, a mijloacelor de învăţământ. A acordat o importanţă deosebită studiului *Limbii şi literaturii române* în şcoală, pledând pentru optimnizarea metodelor de predare, pentru cultivarea dragostei de limba maternă, a formării gustului pentru literatura română. În acest sens a acţionat pentru îmbogăţirea bibliotecii şcolii cu opere ale scriitorilor români.

Începând cu anul şcolar 1918-1919, interesul său pentru şcoala pe care o conducea s-a concretizat şi prin preocupările de redactare a *Anuarelor* şcolii până în 1928, când încetează de a mai funcţiona ca rector.

Devoţiunea sa pentru activitatea de pedagog, preţuirea de care s-a bucurat în rândul învăţătorilor a fost exprimată prin alegerea şi participarea sa la diferite asociaţii învăţătoreşti. A fost primul preşedinte al *Asociaţiilor profesorilor secundari* secţia Arad, membru fondator al asociaţiei *Reuninii învăţătorilor de la şcolile poporale arădene*, şi preşedinte al despărţământului arădean al *Astrei*, ţinând numeroase conferinţe, organizând multe cicluri cu alţi vorbitori, înfiinţând secţii la sate cu serbări, conferinţe şi şezători culturale, foarte îndrăgite de români. Cu aceste ocazii se distribuiau cărţi şi calendare populare, gustate de cititori numeroşi, înainte şi după Unire.

Trăsătura fundamentală a personalităţii preotului profesor Teodor Botiş a fost bunătatea sa dublată de iubirea cu adevărat părintească faţă de studenţii săi. Erudiţia profesorului, modestia, demnitatea, inspirau respect şi stimă[845].

[845] Pentru personalitatea lui Teodor Botiş vezi: Gheorghe Cotoşman, *Personalitatea profesorului iconom stavrofor dr. Teodor Botiş*, în „R. I. S. B. C.", nr. 33-36, 1940, pp. 538-546; Melentie Şora, *Pro memoria rectorului dr. Teodor Botiş*, în rev. citată, pp. 551-553.

https://biblioteca-digitala.ro

La 1 decembrie 1918 a reprezentat Institutul pedagogic-teologic la adunarea plebiscitară de la Alba Iulia. Pentru întreaga sa activitate, atât de dinaintea anului 1918, cât şi pentru cea de după realizarea Marii Uniri, preotul dr. Teodor Botiş a fost distins cu ordinul „Coroana României" în grad de ofiţer.

II. Activitatea istoriografică şi publicistică

Teodor Botiş se remarcă prin studiile din domeniul istoriei bisericeşti. Personalitatea sa de istoric începe să se contureze din 1912, când, în colaborare cu profesorul Avram Sădean[846], publică *Cei dintâi ani din trecutul şi viaţa Preparandiei (Şcolii normale) gr. or. române din Arad* (Arad, 1912, 192 p.), „o schiţă istorică din trecutul institutului nostru pedagogic scrisă în urma însărcinării conferinţei profesorale din 3/16 martie 1912", gata pentru tipar la 7/20 mai 1912. În carte, prin grija lui Roman Ciorogariu este publicată şi *Arătare despre starea acestor noao introduse sholasticeşti instituturi ale naţiei româneşti, sârbeşti şi greceşti* a lui Dimitrie Ţichindeal apărută pentru prima dată la Buda în 1813[847]. Lucrarea este incompletă pentru că celor doi autori le-au lipsit „mijloacele şi timpul de a descifra, traduce şi a consulta temeinic o mulţime de hrisoave [...] latineşti din arhivele în care se găsesc îngropate multe momente din trecutul nostru sbuciumat"[848]. Timpul de doar două luni cât l-au avut la dispoziţie, nu le-a permis să facă cercetări amănunţite în arhivele Institutului, Episcopiei, oraşului şi comitatului Arad.

---

[846] Avram Sădean (1880-1914) s-a născut în Răhău (Alba). Studii secundare la Sebeş, Blaj şi Năsăud, universitare la Cluj, Budapesta şi Viena, unde în 1911 a obţinut titlul de doctor cu teza: Viaţa şi operele lui Petru Maior. A funcţionat ca profesor la Gimnaziul din Brad, apoi i se oferă o catedră la Budapesta pe care însă o refuză pentru catedra de limba şi literatura română şi germană de la Institutul pedagogic-teologic din Arad. A murit la 18 octombrie 1914 în Galiţia, pe câmpul de luptă. Pentru amănunte vezi T. Botiş, *op. cit.*, pp. 408-410.

[847] Cu prilejul aniversării centenare, Avram Sădean a prezentat conferinţa intitulată, *Apostolatul primilor profesori ai Preparandiei noastre* (Arad, 1912, 32 p.). Absolvenţii Preparandiei din anul centenar au avut iniţiativa înfiinţării unui „Fond centenar al absolvenţilor", cu menirea de a asigura stipendii fiilor de învăţători care vor urma cariera didactică. Sufletul iniţiativei a fost profesorul Avram Sădean, care, pentru a da un bun exemplu, venitul din vânzarea lucrării *Date nouă despre Gheorghe Lazăr* (Arad, 1913), l-a donat *Fondului centenar.* (Cf. *Fondul centenar*, în „Bis. şi Şc.", anul XXXVIII, nr. 47, 23 noiembrie/6 decembrie 1914, pp. 367-368).

[848] T. Botiş, A. Sădean, *Institutul pedagogic gr. or. rom. Arad. Cei dintâi ani din trecutul şi viaţa Preparandiei (Şcolii normale) gr. or. române din Arad*, Arad, 1912, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1917, Teodor Botiş avea gata pentru tipar monografia închinată celor două şcoli arădene. Condiţiile impuse de cenzură, mai apoi împrejurările istorice de la sfârşitul anului 1918 şi greutăţile financiare, i-au întârziat apariţia. În aceste condiţii, publică fragmente în „Biserica şi Şcoala" din anii 1920 şi 1921[849]. Abia în 1922, anul centenarului Institutului Teologic, T. Botiş publică voluminoasa şi valoroasa lucrare: *Istoria Şcoalei Normale (Preparandiei) şi a Institutului teologic ortodox-român din Arad* (Arad, 1922, 741 pp.). Lucrarea a fost bine primită de istorici, bucurându-se chiar de premiu premiul „Năsturel al Academiei Române[850]. Rod al unei serioase documentări de arhivă, întreprinsă cu profesorul Avram Sădean, încadrată într-o viziune largă de istoric şi pedagog, cuprinzând perioada de mai bine de un secol (1812-1922), oferind date asupra celor două şcoli arădene. În cele peste 750 de pagini sânt cuprinse numeroase documente, preţioase şi informaţii bogate despre o largă gamă de probleme privind trecutul şcolii şi al învăţământului confesional de atunci, apoi foarte numeroase portrete de profesori de la cele două şcoli. Un instrument de lucru util îl constituie şi medalioanele tuturor profesorilor Preparandiei şi a Institutului Teologic din perioada cuprinsă între 1812/1822-1922. Scrisă în spirit pozitivist, cartea are la bază o bogată informaţie arhivistică inedită, cuprinzând, pe lângă biografiile profesorilor şi listele absolvenţilor celor două şcoli din perioada amintită.

În anul 1939 a publicat *Monografia familiei Mocioni* (Bucureşti, 1939, 476 p.), cu care şi-a lărgit aria investigaţiilor istorice, pătrunzând pe terenul

[849] *Sistemul de examene în preparandia (şcoala normală) română din Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul XLIII, nr. 14, 31 martie/13 aprilie 1919, pp. 1-2; nr. 15, 7/20 aprilie 1919, pp. 1-2; nr. 24, 7/20 aprilie 1919, pp. 1-2; nr. 37, 15/28 iunie 1919, pp. 1-2; nr. 40, 6/19 octombrie 1919, pp. 1-2; nr. 41, 13/26 octombrie 1919, p. 2; nr. 45, 10/23 noiembrie 1919, pp. 2-3; *Înfiinţarea Institutului teologic din Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul XLIV, nr. 39, 27 septembrie/10 octombrie 1920, pp. 1-2; nr. 40, 4/17 octombrie 1920, p. 2; nr. 41, 11/24 octombrie 1920, p. 2; nr. 42, 18/31 octombrie 1920, pp. 1-2; nr. 43-44, 1/14 noiembrie 1920, p. 1; nr. 46, 15/28 noiembrie 1920, p. 1; nr. 47, 22 noiembrie/5 decembrie 1920, p. 1; *Viaţa internă şi organizaţia Institutului teologic din Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul XLIV, nr. 51, 20 decembrie 1920/2 ianuarie 1921, pp. 2-3; nr. 52, 27 decembrie 1920/9 ianuarie 1921, pp. 2-3.; anul XLV, nr. 1, 1921, pp. 2-3; nr. 2-3, pp. 1-2; nr. 5, p. 3; nr. 6, p. 3; nr. 7, pp. 2-3; nr. 8, p. 7; nr. 9-10, pp. 1-2; nr. 11, p. 2; nr. 12, pp. 1-2; nr. 13, p. 3; nr. 15, pp. 3-4; nr. 21-22, p. 5; nr. 23, p. 2; nr. 29, p. 3; nr. 39, p. 2-3; nr. 40, p. 2; nr. 41, p. 1; nr. 42, p. 1. A mai publicat: *Institutul nostru teologic-pedagogic*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr. 37, 1902, pp. 314-315; *Apărarea Academiei Teologice din Arad* în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 17, 21 aprilie 1929, p. 2; *Observaţii la proiectul de lege pentru reorganizarea învăţământului teologic*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 18, 28 aprilie 1929, pp. 3-4. În revista „Biserica şi Şcoala" a mai publicat: *Bogăţiile bisericilor ruseşti*, anul XLII, nr. 4, 1919, pp. 2-3; nr. 5, pp. 2-3; *Chestiunea Bisericii româneşti*, anul XLIII, nr. 9, 1919, nr. 9, pp. 1-2; nr. 10, pp. 1-2, nr. 11, pp. 1-2; *Chestiunea Concordatului*, anul XLV, nr. 9-10, 1921, p. 1.

[850] Cf. „Bis. şi Şc.", anul XLVIII, nr. 24, 9/22 iunie 1924, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

luptelor politice şi culturale din Transilvania şi Banat. Ea este consacrată în întregime mişcării naţionale desfăşurată în diferite perioade de membrii acestei familii aromâne din Banat. Stabilind originea familiei Mocioni, întreprinde o documentată incursiune în viaţa aromânilor din Grecia în diferite perioade, lucrarea tratând în continuare activitatea a treisprezece membrii ai familiei Mocioni, cărora le acordă o mare apreciere pentru meritele deosebite pe scena mişcării naţionale. Lucrarea analizează mai pe larg activitatea lui Andrei şi Alexandru Mocioni, cei mai proeminenţi reprezentanţi ai mişcării naţionale şi bisericeşti din Banat.

Paralel cu activitatea de la catedră, se manifestă activ în viaţa culturală şi publicistică. Între 1917-1921 este redator responsabil al revistei „Biserica şi Şcoala" şi al „Calendarului Diecezan" (1905-1919 şi 1921-1923), colaborator la revista „Societatea de mâine" din Cluj, fondator şi colaborator al „Revistei Institutului Social Banat-Crişana" (1932). După reapariţia ziarului „Românul" în 8 noiembrie 1918, preotul Teodor Botiş face parte din colectivul de redacţie, alături de Sabin Evuţian, Lazăr Iacob, Victor Stanciu, Gheorghe Ciuhandu, Constantin Savu, Tulea Bogdan, Laurenţiu Luca, Traian Nicolin, Ion Clopoţel şi Vasile Mangra, directorul ziarului. Reapariţia „Românului" era o necesitate imperioasă pentru susţinerea acţiunilor politice ale Consiliului Naţional Român şi pentru publicarea manifestelor, apelurilor şi dispoziţiilor urgente. S-a numărat între principalii colaboratori a revistelor amintite şi a fost considerat ca fiind un mare publicist al Aradului.

La împlinirea vârstei de 60 de ani, în ziua de 17 noiembrie 1933, Societatea Academică „Episcopul Grigorie" a studenţilor de la Academia Teologică din Arad, l-au sărbătorit într-un cadru festiv, participând episcopul Grigorie Comşa, consilierii şi funcţionarii Consiliului eparhial şi corpul profesoral al Academiei Teologice. Din partea societăţii a vorbit preşedintele ei, Tudor Demian, iar din partea profesorilor, preotul dr. Nicolae Popovici, iar la sfârşit episcopul Grigorie, toţi evocând personalitatea preotului profesor dr. Teodor Botiş[851].

Pe când avea numai 67 de ani, simţindu-se slăbit din cauza unei boli incurabile, preotul profesor dr Teodor Botiş, în manuscrisul intitulat: *Dorinţa mea ultimă*, scris cu câteva luni înainte de moartea sa, îşi lua rămas bun de la familie în următorii termeni: „Din graţia lui Dumnezeu aflându-mă în

[851] Gh. Laichici, *O aniversare. Dr. Teodor Botiş împlineşte 60 de ani*, în „Bis. şi Şc.", anul LVII, nr. 48, 26 noiembrie 1933, pp. 4-6.

https://biblioteca-digitala.ro

anul 67 din viața pământească și simțind tot mai mult greutatea zilelor și slăbirea prin boală și dureri a forțelor mele vitale, credința mea creștină îmi îndreaptă neîncetat gândurile la cele de pe urmă ale omului. Nu fac testament neavînd avere pe care să o las și să o împart urmașilor mei. Profesiunea mea de învățător al doctrinei creștine și slujitor timp de 38 de ani, la altarul culturei naționale i-a asigurat modestul trai de toate zilele, fără pretenții și lux și mi-a dat posibilitatea de a înzestra, cu abnegație și jertfe pe fiii mei iubiți cu o educație îngrijită și profesiuni în posesiunea cărora s-au putut încadra ca membri folositori și activi în marea noastră familie românească. Ce le pot lăsa e un nume bun și cinstit pe care să-l păstreze și să-l lase și ei ca moștenire scumpă de la părinții lor, urmașilor lor...Implorând grația lui Dumnezeu asupra urmașilor mei și cerând iertare de la toți cărora le-am greșit și iertând și eu pe cei ce mi-au greșit mie, mulțumesc atotputernicului pentru toate darurile de care m-a învrednicit în nemărginita Sa iubire de oameni, în viața mea pământească și cu dragoste și smerenie îl rog să primească sufletul meu și să mă ierte"[852].

După numai câteva luni de când a scris cele de mai sus, în ziua de 14 august 1940 s-a stins din viață. În cuvântarea rostită de episcopul Andrei Magieru au fost reliefate calitățile celui care a fost pedagogul, profesorul și preotul desăvârșit Teodor Botiș care „prin blândețea lui și alese înzestrări sufletești a știut să-și facă datoria ca puțini alții". Preotul profesor dr. Nicolae Popovici, rectorul Academiei Teologice, în predica sa de la înmormântare considera că Teodor Botiș „a fost un rector de elită"[853].

A fost înhumat în cimitirul „Eternitatea" din Arad, unde, în noiembrie 1950, a fost înmormântată și soția sa, profesoara și poeta Maria Botiș-Ciobanu, care i-a fost o prețioasă colaboratoare în activitatea lui de vrednic cleric și cărturar.

[852] E. Botiș, *op. cit.*, p. 711.

[853] M. Nica, *op. cit.*, p. 125.

https://biblioteca-digitala.ro

39.

Protopopul Procopie Givulescu al Radnei

(1873-1946)

Protopopul Procopie Givulescu[854] este unul dintre cei mai destoinici ostenitori din rândul clerului de mir din prima jumătate a secolului al XX-lea. Se numără între participanții la momentul istoric de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia.

S-a născut în 1873 într-o familie preoțească din parohia Toc, cu slujitori ai altarului încă din 1815[855]. Studii liceale la Braşov iar teologice la Arad. În paralel cu studiile teologice (1894-1897)[856], beneficiind de o bursă din partea Fundației „Emanoil Gojdu", a urmat şi Facultatea de Litere şi Filozofie de la Universitatea din Budapesta (1893-1897). În semestrul întâi al anului universitar 1899-1890, a audiat şi cursurile Facultății de Drept şi Ştiințe Politice din cadrul Universității budapestane[857]. În anul şcolar 1897-1898 a

[854] Pentru datele biografice ne orientăm după: *Actele şi desbaterile Adunării eparhiale din Eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1944*, Arad, 1944, p. VII; „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 16, 14 aprilie 1946, p. 119; Informații, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 16, 14 aprilie 1946, p. 119; Simion Stana, *† Protopopul Procopie Givulescu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 18, 28 aprilie 1946, pp. 133-134.

[855] Vasile, preot Ilteu (ante 1815-1821); George, preot în Ilteu (1821-1844); Partenie, absolvent al Institutului Teologic din Arad (1837); Gligor preot în 1835; Zinovie, preot în Ilteu (1853-1860); Procopie, protopopul Radnei; Traian absolvent al Institutului Teologic din Arad (1917). Amănunte la P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, pp. 275, 687.

[856] T. Botiş, *op. cit.*, p. 716.

[857] C. Sigmirean, *op. cit.*, nr. 2211, p. 433; nr. 874, p. 378.

https://biblioteca-digitala.ro

funcționat ca profesor în Brașov. După ce s-a căsătorit cu Ana Beleș[858], în 1898 a fost hirotonit pentru parohia Curtici unde a funcționat până în anul 1903. În acest an a fost ales în postul de protopop al Radnei, pe care l-a condus până la 1 octombrie 1945, când, din cauză de boală a trebuit să-l părăsească, după ce se între timp, începând cu data de 30 iunie 1943, s-a pensionat.

De la 1 august 1938 până la 30 noiembrie 1939 a funcționat și în postul de consilier referent bisericesc (1939), fiind în toată această perioadă și un competent sfătuitor al episcopului Andrei Magieru (1936-1960). În perioada când a funcționat în cadrul conducerii eparhiei, în problemele protopopiatului a fost suplinit de protopopul Traian Cibian al Lipovei[859]. Protopopul Procopie Givulescu a fost mereu membru în Consiliul eparhial, în Adunarea eparhială și în Congresul Național Bisericesc.

Ca protopop a condus în mod strălucit instituțiile școlare din cadrul protopopiatului. Periodic analiza situația fiecărei școli din cercul lui de activitate pentru a întări capacitatea de acțiune educativă. În anul 1906, în urma unei anchete organizată de Consistoriul eparhial arădean care urmărea problema organizării școlii de repetiție în perspectivă economică. La anchetă, pe lângă Voicu Hamsea, Ioan Georgia, Nicolae Boșcaiu, Ioan Vancu, Petru Vancu, Iosif Moldovan și Gheorghe Ciuhandu, a luat parte și protopopul Procopie Givulescu. Cu acest prilej s-a hotărât ca școala de repetiție să fie orientată într-o direcție economică. De asemenea, s-a propus Consistoriului eparhial arădean să înființeze o școală economică superioară în Arad, care să fie încadrată cu personal de specialitate[860].

În același an, la 28 februarie 1906, alături de preoții Gheorghe Ciuhandu, Roman Ciorogariu, Gherasim Sârbu, Petru Miculescu, Teodor Botiș, protopopul Procopie Givulescu a luat parte la o Conferință a protopopilor și a unor intelectuali arădeni care au dezbătut problema ameliorării învățământului și dezvoltării culturale a poporului. Era perioada când școala românească se confrunta cu situații dificile cauzate de legea ofensivă elaborată de contele Albert Apponyi.

---

[858] Ana Givulescu a decedat la 17 iunie 1939, fiind înmormântată în cimitirul din Radna. Cf. „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 26, 25 iunie 1939, p. 220.

[859] *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 124, p. 595.

[860] *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale*, p. 265, nota 3.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu prilejul şedinţei din 25 ianuarie/7 februarie 1918 a Consistoiului arhidiecezan din Sibiu, în care a fost anulată decizia consistorială din 9/22 noiembrie 1917 în privinţa statificării şcolilor confesionale româneşti. Între participanţi se numără, alături de alţi arădeni, şi protopopul Procopie Givulescu. Aceştia au fost de acord cu dreptul Bisericii de a înfiinţa şi susţine şcolile confesionale ceea ce „nu poate forma obiect de controvesră între biserică şi stat". În scopul înfiinţării şi susţinerii şcolilor confesionale, „ca insituţiuni culturale", erau chemate a se pronunţa comunele bisericeşti „ca susţinătoare de şcoli"[861]. Hotărârea era o expresie a unităţii naţionale. Consistoriul eparhial arădean considera îndrumarea şcolilor confesionale drept o „lucrare de salvare" a caracterului lor naţional.

Din punct de vedere cultural, protopopul Procopie Givulescu împreună cu preoţii şi învăţătorii din cadrul protopopiatului Radnei, au fost integraţi în ampla mişcare pentru înfiinţarea teatrului naţional român şi educarea publicului prin intermediul spetacolului teatral. Adunările generale ale *Societăţii pentru fond de teatru român*, erau veritabile manifestări naţionale prin unitatea spirituală a participanţilor şi prin afirmarea idealului cultural al românilor: unitatea prin cultură. La Lipova exista o filială a *Societăţii*, condusă de protopopul Procopie Givulescu (preşedinte), Vasile Avramescu (secretar) şi Aurel Zarici. În această calitate, protopopul a luat parte, în 1909, la adunarea *Asociaţiei naţionale pentru conversarea poporului român*, alături de Roman Ciorogariu, Vasile Goldiş, Gheorghe Papp. În cadrul adunării a vorbit despre rolul societăţilor culturale în acţiunea de creare „în sufletele noastre ale tuturor a sentimentului de comunitate sufletească cu care înarmat fiind un popor, răzbeşte toate piedicile care se pun în cale a dezvoltării lui fireşti"[862].

În domeniul cultural şi-a făcut simţită prezenţa prin colaborarea sa permanentă la revistele arădene, mai ales la „Biserica şi Şcoala"[863]. La redacţia ziarului „Tribuna" din Arad a fost alături de Vasile Goldiş, Roman Ciorogariu, Ştefan Cicio-Pop, Ioan Suciu, Ioan Slavici, Ioan Rusu-Şirianu şi alţii, câştigându-şi merite pe terenul înfăptuirii unităţii naţionale.

---

[861] R. Ciorogariu, *Zile trăite*, p. 104.

[862] V. Popeangă, I. B. Mureşianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri*, pp. 96, 98, 100.

[863] A publicat: *Observaţiuni psihologice asupra anabaptismului*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIV, nr. 7, 13/25 februarie 1900, pp. 51-53; *Ecou la articolul „Chestiuni deschise"*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, 17 februarie/2 martie 1902, pp. 57-59; *Desaprobări*, în „Bis. şi Şc.", anul XXVI, nr.11, 17/30 martie 1902, pp. 91-93.

https://biblioteca-digitala.ro

Viața sa de militant naționalist, s-a identificat încă din tinerețe, în mod definitiv cu năzuințele şi aspirațiile cele mai strălucite ale neamului nostru: unirea Transilvaniei cu România. În anii 1910-1918, a participat la marile acțiuni naționale ale românilor, remarcându-se prin tactul său, spiritul de cooperare de care era animat. În 5 aprilie 1910 a participat la Sibiu la conferința națională, ocazie cu care a fost ales un comitet al Partidului Național Român. Protopopul Procopie Givulescu a fost ales în conducerea partidului, alături de George Pop de Băseşti, Vasile Lucaciu, Valeriu Branişte, Nicolae Oncu, Ştefan Cicio Pop, pentru a numi numai câțiva dintre ei[864].

A fost membru al Partidului Național Român şi principalul organizator al Gărzii Naționale din Radna, a cărei preşedinte a fost, şi din Şoimoş. A fost şi consilier în Consiliul Național Român pentru comitatele Arad, Cenad şi Bichiş[865]. În calitatea pe care o deținea, protopopul Procopie Givulescu a fost ales, la 8/21 noiembrie 1918, de a lua parte, la 1 decembrie 1918, ca delegat la Marea Adunare Națională Română de la Alba Iulia, „şi în alte Mari Adunări Naționale Române, cari eventual se vor mai ținea în decursul anului următor"[866].

La 1 iulie 1943 se retrage la pensie, dar continuă să administreze protopopiatul până la alegerea unui alt protopop. La vârsta de 73 de ani, după o activitate de aproape cinci decenii de activitate clericală, în ziua de 7 aprilie 1946, a trecut la cele veşnice. Prohodirea a a avut loc în ziua de 9 aprilie în biserica din Radna, de față fiind un număr impresionant număr de credincioşi şi preoți, dintre care amintim pe preoții Traian Cibian, consilier eparhial şi Ilie Chebeleu din Şoimoş, care au scos în evidență viața exemplară şi bogata activitate a protopopului Procopie Givulescu. La cimitir au mai vorbit protopopul Viorel Bembea, în numele credincioşilor din protopopiatul Săvârşin, nu cu mult timp în urmă despărțit de protopopiatul Radna şi țăranul Ioan Draja în numele credincioşilor din Radna. A fost înmormântat în cimitirul parohiei din Radna.

Protopopul Procopie Givulescu, prin întreaga sa activitate, a dovedit că este un demn continuator al tradiției preoțeşti moştenită din familie.

---

[864] Alexandru Vaida-Voievod, *„Tribuna" şi solidaritatea noastră națională*, în „Românul", anul I, nr. 105, 13/26 mai 1911, pp. 2-4.

[865] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, vol. VII, doc. 218, p. 246; doc. 448, p. 485; V. Popeangă, I. B. Mureşianu, *op. cit.*, p. 32; Dan Demşea, *Adunarea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. [Rememorările unui participant – Ilie Chebeleu]*, în „Ziridava", XXIV, 2005, p. 407.

[866] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, vol. VIII, doc. 56, p. 42; vol. X, doc. 1268, p. 187.

https://biblioteca-digitala.ro

40.

Arhimandritul profesor dr. Iustin Iuliu Suciu

(1873-1953)

Arhimandritul dr. Iustin Iuliu Suciu, profesor de *Studiu biblic* la Institutul pedagogic-teologic din Arad (1900-1938), este autorul unui admirabil manual de *Ermineutică* şi a altor valoroase lucrări din domemiul teologiei biblice pe care le-a publicat în decursul vieții[867].

S-a născut în 8 februarie 1873 în comuna Şiştarovăț (jud. Arad) din părinții Melente şi Eva, la botez primind numele Iuliu. Este fratele avocatului dr. Ioan Suciu, care a jucat un rol important la Unirea Transilvaniei cu România de la 1 decembrie 1918. Şcoala Primară a început-o în satul natal, apoi a continuat-o la cea maghiară din Radna, apoi la Arad. Cursurile secundare le-a urmat în Gimnaziul greco-catolic din Beiuş, la Liceul regesc din Arad şi Gimnaziul de stat din Sibiu, unde, în anul 1891, a susținut examenul de maturitate. După absolvirea studiilor medii, şi-a continuat studiile la Facultatea de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți, unde, în 2 februarie 1898 obține doctoratul în Teologie. În vara anului 1898 a funcționat ca practicant la Consistoriul eparhial din Oradea, de unde, în vara anului următor trece în aceeaşi demnitate la Consistoriul eparhial din Arad.

---

[867] Pentru datele biografice ne orientăm după: T. Botiş, *op. cit.*, pp. 673-674; *† Arhimandritul dr. Iustin Suciu*, în, „M. B.", anul III, 1953, nr. 7-8, p. 8; Nicolae Neaga, *Arhimandritul profesor dr. Iustin Suciu*, în „M. B.", anul XXVI, 1976, nr. 5-8, p. 514-515; M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, pp. 466-467; Mihai Săsăujan, *Academia de Teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Arad, 2004, pp. 95-96.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu începutul anului şcolar 1900-1901 este numit prefect seminarial şi profesor la Institutul teologic din Arad. Ca profesor este ales definitiv în anul 1908 iar titular din 1912. A predat *Isagogia Noului Testament*, *Exegeza Noului Testament*, *Ermeneutica biblică*, *Studiul biblic* şi *Limba greacă*.

Pe lângă oficiul de profesor a mai funcţionat şi în calitate de catihet la Şcoala civilă de fete (1904-1905), apoi la Şcoala superioară de fete din Arad (1909-1910, 1917-1918). În anul 1912 a administrat şi parohia din Sânicolaul-Mic.

Intră în monahism la mănăstirea Hodoş-Bodrog hirotonit ierodiacon (1900), protodiacon (1901), ieromonah (1912), mai târziu hirotesit protosinghel (1927), apoi arhimandrit (1928). Hirotesirea întru arhimandrit a avut loc într-un cadru festiv în în ziua de 23 iunie 1928 în Capela reşedinţei episcopale, la sfârşitul Sfintei Liturghii. Au fost prezenţi toţi consilierii eparhiali şi profesorii de la Academia Teologică[868].

A fost consilier eparhial la secţia culturală, deputat eparhial, administrator parohial, îndeplinind, în cei 53 de ani de preoţie, din încredinţarea episcopilor eparhiali, multe misiuni pastorale. La 15 octombrie 1935 s-a aflat între cei şase candidaţi la scaunul de episcop al Aradului, obţinând însă numai un singur vot[869].

De la Iustin Suciu ne-au rămas câteva lucrări de mare importanţă pentru teologia românească. Cea mai importantă dintre ele este considerată *Ermineutica biblică sau ştiinţa interpretării Sfintei Sfintei Scripturi* (Arad, 1932, 173 p.). „Lucrarea este rodul unei munci asidue bazată pe o îndelungată şi rodnică experienţă didactică. Ermeneutica este un manual practic şi folositor pentru studenţii în teologie şi un îndreptar indispensabil pentru preoţi la iniţierea în meşteşugul interpretării Sfintei Scripturi".

O altă lucrare, mult apreciată la vremea aceea, este *Patimile şi moartea Domnului. Armonizarea celor patru Evanghelii cu păstrarea textului evanghelic şi scurte lămuriri* („Biblioteca Sămănătorul" nr. 19, Arad, 1917, ed. a II-a, Arad, 1925). Menţionăm şi lucrarea pentru credincioşi *Să ne mărturisim preotului. Spovedania* (Nr. 9 din „Biblioteca creştinului ortodox", Arad, 1925).

În colaborare cu episcopul Grigorie Comşa tipăreşte *Trei sute cincizeci de pilde pentru predici şi alte cuvântări* (Arad, 1928, 388 p.). Cartea este preţioasă pentru activitatea predicatorială a preoţilor. A mai publicat şi alte studii, articole, predici, recenzii, publicate în diferite reviste teologice

[868] *Arhimandritul dr. Iustin I. Suciu*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 27, 1 iulie 1928, pp. 1-2.

[869] Pentru amănunte vezi: Pavel Vesa, *Episcopii Aradului. 1706-2006*, p. 307.

https://biblioteca-digitala.ro

(„Biserica şi Şcoala" - Arad[870], „Revista Teologică" - Sibiu). Tot din domeniul teologic, de la arhimandritul Iustin Suciu, a rămas lucrarea manuscrisă: *Parabolele Domnului. Explicare, meditaţiuni şi aplicaţii.*

A publicat şi studii din afara domeniului Teologiei biblice, aşa cum este *Istoria Bisericei greco-ortodoxe române din Transilvania şi Ungaria de la 1810 la 1846*, apărut în mai multe foiletoane din revista „Biserica şi Şcoala"[871]. Era textul unei lucrări de seminar prezentată la catedra de *Istorie universală* de la Universitatea din Cernăuţi, fiind premiată de Facultatea de Teologie. Ţinându-se cont mai ales de studiul de istorie bisericească amintit, în luna martie a anului 1932, preotul profesor dr. Iustin Suciu a făcut parte dintr-o comisie examinatoare a preotul Dumitru Stăniloaie pentru postul de profesor titular la Academia de Teologie din Sibiu. În referatul său, I. Suciu a apreciat elogios studiile de istorie bisericească publicate de D. Stăniloaie[872].

La 1 octombrie 1938 s-a pensionat pentru limită de vârstă. După ce nu mai slujea la altar de mai mulţi ani, se mulţumea doar să asculte în strană şi „să păşească ceva mai înspre amvon când se predica, deodată la Rusaliile acestui an (n. n. 1953) a cerut cu o însetare neobişnuită să servească în sobor cu Arhiereul, cu colegii şi discipolii săi. A fost primit cu toată dragostea acelora care presimţeau că nu-l vor mai avea mult cu ei. A mai citit odată Crezul cu ardoarea celui ce ştia că-l citeşte şi-l mărturiseşte pentru ultima oară, o fi lăcrimat şi el, şi crdincioşii poate, dar noi, cei care l-am avut ca profesor, n-am putut face să nu lăcrimăm".

La numai cinci zile după liturghisirea şi cuminecarea aceasta în sobor, pe care şi-a ales-o de Praznicul Pogorârii Duhului Sfânt, venerabilul dascăl, arhimandritul profesor Iustin Iuliu Suciu, la vârsta de 80 de ani, în ziua de 29 mai 1953, a trecut la cele veşnice, în Aradul atât de drag lui, căruia i-a dăruit cei mai frumoşi ani ai vieţii. A fost înmormântat în cimitirul „Eternitatea" din Arad.

---

[870] *Mântuitorul şi mai marii Bisericii, în lumina Apocalipsului*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 44, 27 octombrie 1929, pp. 16-17; *Slujire din inimă*, în „Bis. şi Şc.", anul LX, nr. 5, 2 februarie 1936, p. 2;.

[871] Anul XX (1896), 34, pp. 269-271; nr. 35, pp. 277-279; nr. 36, pp. 285-288; nr. 37, pp. 293-297; nr. 38, pp. 302-304; nr. 39, pp. 309-312; nr. 40, pp. 317-319; nr. 41, pp. 325-327; nr. 42, pp. 334-336; nr. 43, pp. 341-343, nr. 44, pp. 349-451; nr. 45, pp. 359-360; nr. 46, pp. 368-369; nr. 47, pp. 374-376; nr. 48, pp. 381-385; nr. 49, pp. 390-393; nr. 50, pp. 398-400; nr. 51, pp. 408-409; nr. 52, pp. 415-416 ; anul XXI (1897), nr. 1, pp. 4-6; nr. 2, pp. 12-15; nr. 3, pp. 20-22; nr. 4, pp. 29-30.

[872] M. Săsăujan, *Părintele Dumitru Stăniloaie - Fragmente biografice sibiene*, în vol. „Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin Voicu Dr. H. C. Universitatea Oradea – O viaţă în slujba Bisericii şi a Şcolii româneşti", Bucureşti, 2005, pp. 403-404, nota 15.

https://biblioteca-digitala.ro

41.

Protopopul Florian Roxin al Butenilor

(1874-1930)

Protopopul Florian Roxin[873] a rămas în conştiinţa credincioşilor ortodocşi din Buteni ca unul dintre cei mai zeloşi slujitori ai altarului din primele trei decenii ale secolului al XX-lea. Deşi nu s-a remarcat ca fiind un mare cărturar, protopopul Roxin a fost un preot conştient de misiunea încredinţată, atât în calitate de paroh şi în cea de administrator protopopesc. De numele său se leagă ridicarea măreţei biserici actuale din Buteni. Acestea sunt motivele care ne-au determinat să-l readucem din uitare pentru a-i cunoaşte mai bine viaţa şi activitatea.

S-a născut la 25 noiembrie 1874 în comuna Ciumeghiu din Bihor. După absolvirea şcolii primare din satul natal, urmează cursurile secundare la Gimnaziul din Beiuş, apoi, pe cele ale Institutului Teologic din Arad pe care le-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1897-1898. Aşa după cum era obiceiul vremii, absolvenţii de teologie nu îmbrăţişau imediat cariera preoţească, un timp funcţionând în învăţământul confesional ca învăţători. Tânărul absolvent de teologie Florian Roxin, între 1 septembrie 1898 şi 1 septembrie 1899, a funcţionat ca învăţător la şcoala confesională din Gurbediu (Bihor).

[873] Pentru datele biografice ne orientăm după: *Sfinţirea bisericii din Buteni*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 48, 24 noiembrie 1929, pp. 1-3; *† Protopopului Florian Roxin*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 10, 16 martie 1930, pp. 1-4; Ispas Ruja, *Protopopul Florian Roxin, delegat oficial al actualului judeţ Arad pentru Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, în vol. „1918-1998. Aradul şi Marea Unire" (Coordonator: Conf. Univ. dr. Alexandru Roz), Arad, 1999, pp. 249-253.

https://biblioteca-digitala.ro

După căsătoria cu tânăra Irina (născută tot Roxin)[874], în 12 septembrie 1899 este hirotonit preot pentru parohia Lipova unde a sujit cu multă vrednicie până la 25 martie 1913. La Lipova, pe lângă activitatea pastoral-misionară desfăşurată alături de protopopul Fabriţiu Manuilă, preotul Florian Roxin a prestat şi o intensă activitate culturală. La Lipova, în calitate de preşedinte, alături de Constantin Missici ca vicepreşedinte, a condus *Casina română*. Sub egida acestei socităţi, au reuşit să organizeze diferite manifestări culturale, reuşind să entuziasmeze forţele intelectuale locale pentru organizarea şi a altor manifestaţii. La 20 iunie 1909, *Casina română* din Lipova s-a remarcat prin ţinuta sa elevată şi prin resurele educative furnizate de conţinutul ei artistic[875].

La 25 martie 1913 a fost ales protopop al Butenilor, ca o recunoaştere a meritelor sale de până atunci. În noua sa demnitate de paroh şi protopop al Butenilor, Fl. Roxin a căutat să se achite cu demnitate de toate sarcinile pe care le avea de îndeplinit. Dacă în activitatea pastoral-misionară a fost ajutat de ceilalţi doi colegi preoţi, în administrarea protopopiatului a trebuit să-şi desfăşoare activitatea fără un prea mare ajutor. Pe lângă problemele ecleziastice, mai avea de dus la îndeplinire şi atribuţiile de inspector şcolar, compatibilă cu funcţia de protopop pe care o deţinea.

Protopopul Florian Roxin a fost şi un înflăcărat naţionalist. La Denia din Joia Mare a anului 1918, a fost avertizat de primarul comunei Petru Ruja, prin intermediul câtăreţului Petru Bejan-Costolan, că la Primărie a venit un grup de jandarmi ca să-l aresteze din cauza activităţii sale naţionaliste. Pentru a nu fi arestat, protopopul Roxin a părăsit localitatea.

Datorită meritelor sale, comunitatea Butenilor, la ales conducătorul delegaţiei, alcătuită din avocatul dr. Aurel Grozda şi economul Vasile Doncea, care a reprezentat comuna, la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia pentru a decide Unirea Transilvaniei cu România[876]. Vestea realizării Marii Uniri a fost întâmpinată şi în Buteni cu mare entuziasm. Evenimentul realizării Marii Uniri, este imortalizat pe clopotul cel mare al bisericii, care are următoarea inscripţie: „*La 1 decembrie 1918 decretându-se la Alba Iulia anexarea Ardealului, Banatului şi Crişanei la Regatul României, întru memroia acestui eveniment, poporul din Buteni, plasa Sebiş, judeţul Arad a procurat acest clopot prin contribuţii benevole pentru biserica ortodoxă*

[874] Împreună au avut pe: Mimi, căsătorită cu dr. Popa şi pe Gheorghe.

[875] V. Popeangă, I. B. Mureşianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri*, p. 96.

[876] 1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 decembrie 1918, vol. X, doc. 1261, p. 184.

https://biblioteca-digitala.ro

din Buteni la anul 1920 în Timişoara". După dizolvarea Consiliului Dirigent (aprilie 1920), în calitatea sa de „preşedintele secţiunii" Buteni al Partidului Naţional Român, protopopul Florian Roxin a participat la alegerea delegaţiilor pentru Congresul Partidului Naţional Român, fixat pentru ziua de 24 aprilie 1920 la Alba Iulia[877].

În timpul său, în Buteni a fost construită o nouă clădire pentru sediul protopopiatului, alta pentru şcoala confesională şi s-a îngrijit de procurarea a două clopote noi, în locul celor confiscate de armată sub pretextul necesităţilor de război. În toamna anului 1926 înfiinţează fanfara bisericii, cu un număr de 30 instrumentişti instruiţi şi dirijaţi de credinciosul Gavrilă Ruja[878].

Locaşul de cult era o biserică edificată din piatră în 1802, sfinţită de protopopul Gavriil Bucatoş[879]. Cu timpul, biserica parohială, devenind neîncăpătoare pentru numărul mare al credincioşilor, pe de altă parte mutându-se centrul localităţii, locaşul de cult nu mai era în mijlocul comunităţii, simţindu-se nevoia construirii unei biserici noi. Cu sprijinul celorlalţi doi preoţi din parohie, Iuliu Bodea (1894-1939) şi Ioan Cosma (1901-1942), dar şi cu cel al credincioşilor, în anul 1927 a fost deschis şantierul unei noi biserici, cea actuală. Pe lângă banii adunaţi de la credincioşi, a mai fost vândută o parte din pădurea comunală şi s-a făcut un împrumut de la Banca „Victoria" din Arad, pentru aceasta girând: Petru Bejan-Costolan, epitrop şi cântăreţ, Teodor Burza-Beldeu, Petru Funaţa-Funăţoaie, Teodor Perva-Ponoşel şi Gheorghe Ruja-Cucu.

După doar doi ani, în toamna anului 1929, şantierul de construcţie al bisericii se închide, iar în ziua de 10 noiembrie 1929, cu mare fast, are loc târnosirea bisericii săvârşită de episcopul dr. Grigorie Comşa al Aradului (1925-1935), de faţă fiind şi Vasile Goldiş care a avut legături de prietenie cu protopopul Florian Roxin.

Din nefericire, după două luni de la târnosirea bisericii, la vârsta de numai 56 de ani, după o activitate de 32 de ani în slujba Bisericii, protopopul Florian Roxin, după o boală de peste şase luni, împărtăşit cu Sfintele Taine, la 7 martie 1930 a trecut la cele veşnice. Slujba prohodului s-a săvârşit în ziua de 9 martie în biserica nouă din Buteni, de un numeros sobor de preoţi alcătuit din 27 de slujitori ai Sfântului Altar. Este dovada marii

[877] Pentru amănunte vezi: *Adunarea Partidului Naţional din Buteni*, în „Românul", anul IX, nr. 80, 17 aprilie 1920, p. 3.

[878] Ovidiu Someşan, *De la Bucin la Buteni*, Arad, 2005, p. 125.

[879] Pentru amănunte despre biserică vezi: P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, pp. 587-588.

https://biblioteca-digitala.ro

popularități de care s-a bucurat protopopul Florian Roxin. Din sobor au făcut parte protopopul Ioan Georgia, în calitate de reprezentant al episcopului, protopopii Constantin Lazăr al Gurahonțului şi Mihai Cosma al Ineului.

La slujba prohodului, datorită prestigiului de care s-a bucurat protopopul Florian Roxin, au luat parte şi mulți credincioşi de confesiune baptistă. De la Buteni, trupul răposatului a fost transportat la Oradea spre a fi înhumat în aceeaşi zi, în cimitirul „Rulikowsky". Trupul neînsuflețit al protopopului a fost însoțit până la Oradea de preoții Cornel Iuliu Bodea din Dezna şi Lazăr Ioja din Sălăgeni.

Despre activitatea celui decedat, după ani, protopopul Petru Bejan din Buteni, consemnează în însemnările sale: „Păcat însă că ctitorul spiritual, sufletul, ziditorul acestei biserici din Buteni, părintele protopop paroh de pie memorie, învrednicit şi părtaş din partea noastră de veşnică rugă şi mulțumire, Florian Roxin n-a avut decât scurtă viață de la 1 noiembrie 1929 ca să ne poată hrăni sufleteşte, care s-i fie medicament de întărire şi însănătoşire. El s-a topit prea repede aşa ca o bucată de ceară ce cade pe un jeratic arzând, pe care n-o mai apuci s-o poți scoate din flacăra aprinsă. S-a stins, a plecat dintre noi şi doarme somnul veşniciei în cimitirul din Oradea spre a fi acolo unde sunt familiile celor dragi. L-am plâns, îl pomenim şi-l simțim lângă noi, câtă vreme Catedrala din Buteni va dăinui şi slujitorii sfântului Altar îl vor putea pomeni şi ruga pentru sufletul său blând, sârguincios până la jertfe spre realizarile mărețe lăsate, vii mărturii în cadrul parohiei şi protopopiatului Buteni".

Acesta a fost prototpopul Florian Roxin, un exemplu de dăruire, fire blândă şi iubitoare, model pentru toți preoții şi credincioşii care l-au cunoscut în vremea aceea.

https://biblioteca-digitala.ro

42.

Profesorul şi compozitorul Trifon Lugojan

(1874-1948)

Deşi nu face parte din rândul clerului de mir sau din cel monahal, profesorul şi compozitorul Trifon Lugojan[880], absolvent al Institutului Teologic din Arad şi timp de peste cinci decenii a slujit Biserica, am considerat potrivit să punem în lumină şi personalitatea acestui vrednic teolog arădean, alături de ceilalți slujitori ai Sfântului Altar prezentați în cartea de față.

Trifon Lugojan s-a născut la 27 mai 1874 în localitatea Nădlac, din județul Arad, părinții săi fiind învățători. A mai avut încă trei frați: Virgil, Ion şi Alexandru, ultimii doi fiind şi ei învățători. A învățat la şcoala primară din Nădlac, apoi a urmat cursurile secundare la Arad, Vasarhely şi Braşov. Odată cu sfârşitul anului şcolar 1896-1897 absolvea cursurile Institutului pedagogic-teologic din Arad.

După pensionarea profesorului Valeriu Magdu, la începutul anului şcolar 1897-1898, lui Trifon Lugojan i se încredințează catedra de *Muzică bisericească şi Tipic* de la Institutul pedagogic-teologic din Arad. În această perioadă pune bazele corului teologilor arădeni. În anul 1900 obține, din partea Consistoriului eparhial arădean, o bursă de studii, în sumă de 1 200 coroane, pentru a se perfecționa în arta muzicală la „Leipziger Konser-

[880] Pentru datele biografice ne orientăm după: T. Botiş, *op. cit.*, pp. 108, 109, 121, 122, 134, 137, 139, 192, 195, 397; Nicu Moldoveanu, *Muzica bisericească la români în sec. XX*, în „B. O. R.", anul CIII, 1985, nr. 7-8, pp. 643-635; Vasile Stanciu, *Compozitorul Trifon Lugojan*, în „M. B.", anul XXXVII, 1988, nr. 5, pp. 82-89; Nicolae Şincari, *Trifon Lugojan profesor şi compozitor de muzică bisericească*, în „A. B.", anul XIII (LII), serie nouă, 2002, nr. 10-12, pp. 160-164.

https://biblioteca-digitala.ro

vatorium" din Leipzig, unde studiază: teorie, solfegii, armonie, compoziție, canto, pian şi vioară, avându-i ca profesori pe Heinrich Klesse şi pe Robert Rolland. Până la întoarcerea sa, catedra de la Institutul Teologic a fost suplinită de învățătorul pensionar Ioan Simu. După reîntoarcerea din Germania, este „reinstituit" la catedră şi în anii 1902-1904 predă numai învățătura muzicii vocale şi instrumentale la ambele secții ale Institutului pedagogic-teologic din Arad. *Muzica bisericească şi Tipicul* rămân în sarcina preotului profesor Ioan Nicorescu. La sfârşitul anului şcolar 1903-1904, acesta este trimis preot în Curtici, iar pentru orele acestei catedre, din anul şcolar 1904-1905, revine profesorul Trifon Lugojan, fiind doar profesor suplinitor. Din anul 1909 funcționează ca „profesor ordinar definitiv", iar din 1913 ca „profesor extraordinar definitiv".

În 1917-1918 satisface stagiul militar iar catedra sa a fost suplinită de Aurel Cosma. În decembrie 1918 este lăsat la vatră, însă îmbolnăvindu-se, trebuie să întrerupă activitatea de la catedră, până la sfârşitul anului şcolar 1918-1919. În toată această perioadă catedra sa a fost suplinită, până la 1 decembrie 1918, de preotul profesor dr. Lazăr Iacob, iar în semestrul al II-lea de elevul Pavel Anuichi. Muzica, în semestrul I, a substituit-o clericul Aurel Cosma, iar în semestrul al II-lea Ştefan Miu. Din anul şcolar 1919-1920 funcționează la Şcoala Normală în calitate de „profesor titular", predând „muzică şi cor", iar profesorul Atanasie Lipovan, din acelaşi an preda *Muzica bisericească şi Tipicul*. Trifon Lugojan a fost şi dirijor al *Reuniunii române de muzică şi cântări* din Arad (1903-1940) şi director al Şcolii de cântăreți bisericeşti din Arad (1936-1940).

Profesorul Trifon Lugojan a fost nelipsit de la marile evenimente bisericeşti şi culturale ale Aradului. În 1908 se constată un reviriment cultural în Arad. Corul mixt al *Asociației naționale arădene*, dirijat de profesorul Trifon Lugojan, a fost reactivat. Din cor făcea parte însuşi preşedintele *Asociației*, Vasile Goldiş. În 1910, corul a întreprins, sub conducerea lui Vasile Goldiş, o excursie culturală la Ineu unde a ținut un concert coral bucurându-se de mare succes[881].

Cu prilejul împlinirii centenatului înființării Preparandiei din Arad, la manifestațiile din ziua de 3/16 noiembrie 1912, pregăteşte un concert artistic festiv la care au luat parte episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului, arhimandritul Vasile Mangra, protosinghelul Roman Ciorogariu, Vasile Goldiş şi alte personalități ale Aradului din acea perioadă.

---

[881] V. Popeangă, I. B. Mureşianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri*, p. 97.

https://biblioteca-digitala.ro

În vârstă de 74 de ani, după o activitate bogată, la 11 ianuarie 1948, trece la cele veşnice, fiind înmormântat în ziua de 13 ianuarie în cimitirul „Pomenirea" din Arad, în prezenţa familiei a episcopului Andrei Magieru, a profesorilor şi elevilor de la Institutul pedagogic-teologic din Arad şi o numeorasă asistenţă. Despre personalitatea celui dispărut au vorbit preotul Caius Turicu, preotul Petru Dehelean şi dr. Alexandru Stoinescu, iar răspunsurile la înmormântare au fost date de corul catedralei sub conducerea profesorului Atanasie Lipovan şi corul teologilor aflat sub conducerea preotului profesor Petru Bancea.

Opera profesorului şi compozitorului Trifon Lugojan este impresionantă, nelipsind nimic din gama largă de cântări necesare slujbelor bisericeşti: a aranjat pe note cântările necesare stranei, a compus şi armonizat sau prelucrat diferite cântări bisericeşti şi colinde. Rămâne un mare muzician al Bisericii Ortodoxe Române, munca sa de o viaţă fiind foarte apreciată. Compoziţiile, armonizările, melodiile Sfintei Liturghii în mod special „conţin ceva specific bisericesc, au spirit de rugăciune, sânt uşoare, decente şi frumoase"[882].

Cărţi tipărite:

Liturghia pentru cor mixt, Arad, 1901, Ediţia a II-a 1928; *Calea mândriei şi dorul, coruri bisericeşti pe motive poporale*, Arad, 1904; *Învierea, cor bărbătesc pe versuri de M. Eminescu*, Arad, 1904; *Strana (cele opt glasuri - heruvice, irmoase, pricesne)*, Arad, 1905, Ediţia a II-a 1912; *Cântări bisericeşti pentru slujbe ocazionale din Molitvelnic*, Arad, 1907, Ediţia a II-a 1927; *Cele opt glasuri după dântarea fostului episcopul Ioan Papp, aranjate pe note*, Arad, 1912; Ediţia a II-a, Arad, 1939; *Cântări bisericeşti, partea a II-a: tropare, condace, marimuri, svetilne, fericiri, heruvice şi pricesne, precum şi alte cântări bisericeşti ce se cântă la sărbătorile de peste an, aranjate pe note*, Arad, 1913; *Carte de rugăciuni şi cântări bisericeşti pentru şcolari*, Ediţia a III-a, Arad, 1925; *Răspunsuri liturgice pe o voce pentru şcolari, aranjate pe note*, Arad, 1927; *Cele opt glasuri la Vecernie*, Arad, 1927; *Cele opt glasuri la Utrenie*, Ediţia a III-a, Arad, 1927; *Cele opt glasuri la Liturghie*, Arad, 1927; *Cântări bisericeşti la Sărbătorile Maicii Domnului. Troparele şi condacele sfinţilor celor mari şi cele obişnuite la înmormântarea mirenilor*, Ediţia a III-a, Arad, 1928; *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur pentru cor bărbătesc*, Arad, 1928; *La muntele Sinaiului, concert religios din liturghia în Sol major, compusă pentru cor mixt*, Arad, f. a. (probabil după 1929); *Compoziţii pentru cor mixt şi bărbătesc*, Arad (nu cunoaştem anul); *Carte de rugăciuni şi cântări bisericeşti pentru şcolari*, Arad, 1931; *Răspunsurile liturgice cu ecteniile*

[882] N. Moldoveanu, *Cântarea corală în Biserica Ortodoxă Română în secolul al XX-lea*, în „S. T.", anul XX, 1968, nr. 3-4, p. 292.

https://biblioteca-digitala.ro

corespunzătoare (unison) cum se cântă în Eparhia Aradului, Arad, 1939; *Acatistul Domnului nostru Iisus Hristos şi Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu*, Arad, 1940; *24 Colinde*, Arad, 1940; *Cântări funerare pentru cor mixt*, Arad, 1941; *Parastasul cum se slujeşte în Eparhia Aradului*, pe note liniare, Arad, 1942; *Înmormântarea mirenilor, cum se slujeşte în Eparhia Aradului pe notaţie muzicală*, Arad, 1942; *70 Cântări religioase, cum se cântă în Eparhia Aradului*, Arad, 1942; *Colinde, armonizate pe trei voci egale*, Arad, 1943.

https://biblioteca-digitala.ro

43.

Preotul şi istoricul dr. Gheorghe Ciuhandu

(1875-1947)[883]

În istoria Bisericii Ortodoxe Române, numele preotului dr. Gheorghe Ciuhandu este citat printre cei care au contribuit la îmbogăţirea literaturii teologice, istoriografice şi culturale din prima jumătate a secolului al XX-lea. Activitatea desfăşurată de-a lungul a cinci decenii, a făcut din el o personalitate distinsă şi apreciată de contemporani, considerat ca unul dintre cei mai bine pregătiţi clerici din timpul său.

Opera sa teologică, istoriografică şi culturală, cuprinsă în cele peste 60 de cărţi şi mai multe sute de studii, articole, note şi recenzii publicate în diferite periodice ale vremii, s-a impus prin diversitatea problemelor abordate şi prin bogăţia de informaţii pe care le cuprinde.

I. Familia, studiile şi formarea intelectuală

În jurul anului 1850, în casa familiei Ciuhandu din localitatea Roşia-Bihor, se năştea unicul fiu, Petru, tatăl viitorului preot şi istoric. A studiat la Gimnaziul greco-catolic din Beiuş, pe care l-a absolvit în vara anului

[883] Menţionăm că studiul de faţă este un fragment din monografia dedicată preotului dr. Gheorghe Ciuhandu pe care o avem pregătită pentru tipar.

https://biblioteca-digitala.ro

1867[884], după care a urmat cursurile Institutului Teologic din Arad (1872-1875)[885]. În toamna anului 1875, după absolvire, este hirotonit preot pentru parohia din satul natal, spre bucuria tatălui său care făcuse mari eforturi pentru a-l întreține la şcoală. Încă de la începutul activității, paralel cu activitatea sacerdotală, a funcționat şi ca învățător la şcoala din sat. A fost un preot model, plin de demnitate şi foarte iubit de păstoriții, în timpul său fiind construită biserica din Roşia. Era „fruntaş între preoții din protopopiatul Beiuşului, în care protopopiat numai dânsul şi cu protopopul său Elia Moga aveau, pe aceea vreme, maturitatea cu examenul de bacalaureat"[886]. A murit la 14/27 aprilie 1916[887].

Mama sa, Maria Papp, s-a născută în Beiuş în anul 1858, iubită şi adorată de toți parohienii, şi-a „tors viața în jurul bisericii sfinte", iar în casa ei, alături de preotul Petru, a fost factorul care a alimentat dragostea copiilor pentru Sfântul Altar. S-a stins din viață la 9 ianuarie 1929, în vârsta de 71 de ani, fiind înmormântată în cimitirul parohiei Roşia-Bihor[888].

Născut în această familie de slujitori ai Bisericii, la 23 aprilie 1875, pe când tatăl său era încă student la Institutul Teologic din Arad, tânărul Gheorghe, era cel dintâi născut din cei 9 copii (6 băieți şi 3 fete) a lui Petru şi Maria Ciuhandu. Şcoala primară a făcut-o în satul natal (1882-1885). „Pe la şcoală dădusem foarte de timpuriu, deoarece tatăl meu, care era de la 1875 şi preot capelan în Roşia ținea şi şcoala. Începusem a memoriza poezii în mare măsură, ceea ce cred, n-a fost bine pentru mine, deoarece mai târziu am câştigat o aversiune colosală, ce m-au stăpânit în liceu şi până azi, când e vorba de a memoriza"[889]. După tatăl său, l-a avut ca învățător pe Ştefan Pop, care se trăgea din familia Popoviceştilor din Lazuri de Beiuş.

---

[884] Constantin Pavel, *Şcoalele de la Beiuş. 1828-1928*, Beiuş, 1928, p. 131; În broşura *Şcoale şi lucruri de la Beiuş* (Oradea, 1939, pp. 6-7).

[885] T. Botiş, *op. cit.*, p. 705.

[886] Arhiva prof. univ. dr. Gheorghe Ciuhandu din Timişoara (în continuare: Arhiva familiei), Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute şi pățite spuse ca să învețe şi alții din ele, Caiet: V, Disciplinarele mele: 1896 şi 1897-9.*

[887] *Preotul Petru Ciuhandu*, în „Bis. şi Şc.", anul XL, nr. 20, 15/28 mai 1916, p. 149; Deşi biserica a fost edificată în timpul său, sfințirea a fost făcută numai în anul 1918, în timpul unuia dintre fii, Teodor Ciuhandu, cf. Senin (Gh. Ciuhandu), *Sfințirea bisericii din Roşia (Bihor)*, în „Bis. şi Şc.", anul XLII, nr. 41, 7/20 octombrie 1918, p. 3.

[888] Ed. I. Găvănescu, *Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, în „M. B.", anul XXV, 1975, nr. 4-6, p. 226.

[889] B. E. O. R. Arad, *Fondul de documente dr. Gheorghe Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice* (manuscris din 11 aprilie 1927), dosar 132.

https://biblioteca-digitala.ro

După absolvirea şcolii primare, adolescentul Gheorghe Ciuhandu păşeşte cu emoţie pe băncile Gimnaziului greco-catolic din Beiuş, unde îl găsim din toamna anului 1885, ca elev în anul întâi. Gimnaziul greco-catolic din Beiuş reprezenta un puternic focar de cultură şi asigura tinerilor o instrucţie temeinică în domeniul limbilor clasice (latina şi greaca) şi moderne (germana), în limbile română şi maghiară, în istorie şi filozofie. Din perioada cursurilor gimnaziale rămâne cu un gust amar, pe care-l readuce în memoria foştilor săi colegi cu prilejul întâlnirii oferite de scurgerea a trei decenii de la absolvirea şcolii. Este vorba de urmările pe care elevii le-au resimţit în urma incidentului din 2 iunie 1888, cu ocazia vizitei pe care episcopul latin de Oradea îl făcea la Beiuş. Cu această ocazie, în locul steagului unguresc care arbora pe edificiul clădirii şcolii, elevul Aurel Borgovan a pus tricolorul românesc. Acest incident nu a rămas fără urmări în viaţa şcolii. A fost înăsprit regimul din şcoală şi înlocuite toate manualele româneşti cu cele ungureşti, act considerat de Gh. Ciuhandu ca fiind „anticultural şi antipedagogic". Pentru elevi şcoala nu mai era „un altar de închinare culturală, ci un supliciu, un chin care, pentru noi, cei ce stăpâneam limba străină de predare a acestor şcoale româneşti" îşi avea multe urmări nedorite, părăsirea şcolii „ori căderile la maturitate"[890]. „Din vreo 30 de greco-catolici au scăpat toţi afară de unul avizat la coregere; iar din 8 ortodocşi am fost avizaţi la repetirea examenului 4 inşi", mărturisea Ciuhandu în 1924[891]. Însuşi Ciuhandu a fost nevoit să se înscrie la Institutul pedagogic-teologic din Arad „fără bacalaureat", susţinându-l abia după şase ani de la absolvirea cursurilor gimnaziale, în primăvara anului 1899, la trei ani de la absolvirea cursurilor clericale.

După absolvirea Gimnaziului din Beiuş şi fără diploma de „maturitate", se reîntoarce la Roşia, decis să-şi continue studiile. Ajuns la răspântia cu care se întâlneşte orice tânăr cu sete de cunoaştere, fiul cel mare al preotului din Roşia se hotărăşte să urmeze cursurile clericale în Arad, spre bucuria părinţilor, care sperau că după absolvire se va reîntoarce în satul natal pentru a continua tradiţia preoţească, atât de puternică pe atunci în familiile preoţeşti.

La 3 septembrie 1893 se înscrie la Institutul Teologic din Arad. Anii de studii petrecuţi la Arad îi foloseşte cu cele mai bune rezultate pentru

[890] Gh. Ciuhandu, *Şcoale şi lucruri de la Beiuş*, Oradea, 1939, pp. 7-8.

[891] B. E. O. R. Arad, *Fondul de documente dr. Gheorghe Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *O mărturisire. În chestia catolicismului*(mss), Dosar 125, f. 275-293. În anul şcolar 1892-1893 s-a prezentat la examenul de maturitate un număr de 47 absolvenţi din care 11 au fost declaraţi respinşi, fiind nevoiţi să repete examenul, cf. Traian I. Farcaş, *Istoria Gimnaziului gr. cat. de Beiuş (1828-1895)*, Beiuş, 1896, p. 154. C. Pavel, *op. cit.*, p. 251.

https://biblioteca-digitala.ro

agonisirea ştiinţei teologice şi pentru întărirea virtuţiilor necesare unui trai duhovnicesc. Aici, teologul Gh. Ciuhandu cucereşte preţuirea profesorilor Vasile Mangra şi Roman Ciorogariu şi stima colegilor care după cum vom vedea îi va folosi mai târziu[892].

La venirea în Institut găseşte o stare foarte tensionată. Existau două partide, una a episcopului Ioan Meţianu, care sprijinea cu orice preţ pe protosinghelul Augustin Hamsea „director al seminarului", pe care-l dorea ca urmaş în scaunul de episcop al Aradului, iar cealaltă partidă avea în frunte pe profesorii Vasile Mangra, Roman Ciorogariu şi Romul Nestor. Pe cea din urmă grupare, după cum mărturiseşte Gh. Ciuhandu, „îi idolizam pentru atitudinea lor românească hotărâtă". Era în anul următor procesului Memorandului şi „noi tineretul, în partea covârşitoare am fost de partea naţionaliştilor şi nu ne conveneau lucrurile directorului A. Hamsea". Acesta era acuzat de studenţi şi de faptul că a reuşit să dezbine *Societatea de lectură,* în „una a teologilor şi alta a preparanzilor". Pentru că directorul A. Hamsea ţinea cu orice preţ a fi preşedintele societăţii studenţilor teologi, la încercarea acestora de a se constitui, în toamna anului 1893, de teamă că va fi ales rivalul său Roman Ciorogariu, s-au produs multe frământări în şcoală. Ameninţat de studenţi că se vor plânge episcopului Ioan Meţianu, personal, directorul a încuiat porţile Seminarului. Urmarea a fost, că tinerii au forţat o altă poartă decât cea principală mergând la episcop. Pentru că A. Hamsea era un „agreat al episcopului", abia în luna februarie a anului 1894 Societatea s-a putut constitui în conformitate cu *Statutul* din 1880 şi după dorinţa studenţilor. „În chipul acesta, o seamă de seminarişti", între care şi Gh. Ciuhandu, au fost „deocheaţi şi priviţi cu ochi răi"[893]. În acest fel intră într-un prim conflict cu directorul Hamsea, contrar sfaturilor primite acasă de la tatăl său.

Directorul Augustin Hamsea „exploatând această împrejurare" prin scrisoarea din 1 ianuarie 1894, aducea la cunoştinţă preotului Petru Ciuhandu că fiul său a fost „admoniatu pentru negligenţia [...] şi pentru purtarea necorectă"[894]. Scrisoarea directorului era urmată de cea a

[892] Din scrisoarea lui Roman Ciorogariu expediată la 10/23 aprilie 1918 aflăm despre prietenia dintre profesor şi stuent: „Legătura noastră n-a fost o tovărăşie ocazională, ci o înrudire sufletească încheiată încă în şcoală între părinte şi fiu sufletesc şi consolidată pe principiile comune ce ne-a călăuzit în viaţa politică", cf. B. E. O. R. Arad, *fond citat,* Dosar 74, f. 96-96v.

[893] Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu *Din viaţa mea. Făcute şi păţite spuse ca să înveţe şi alţii din ele. Eu la şcoale în sat şi Beiuş şi la Arad,* nen.

[894] Arhiva familiei, Scrisoarea lui Augustin Hamsea din 1 ianuarie 1894 adresată preotului Petru Ciuhandu din Roşia-Bihor.

https://biblioteca-digitala.ro

prefectului de seminar Ioan Papp şi cea a zece prieteni seminarişti care scriau preotului din Roşia că vinovăţia ce i se atribuia fiului Gheorghe nu este întemeiată.

La şedinţele Sinodului eparhial care au avut loc imediat alegerilor preşedintelui Societăţii de lectură, a luat parte şi protopopul Elia Moga al Beiuşului, unul dintre oamenii directorului A. Hamsea. Prin protopop, directorul transmite preotului Petru Ciuhandu că fiul său este un „escesiv destrăbălat"[895].

Atras şi el în „vâltoarea dezbinărilor din seminar", Gh. Ciuhandu a fost rău văzut în toţi cei trei ani de către directorul A. Hamsea şi „profesorii adicţi lui", în schimb Roman Ciorogariu, Vasile Mangra şi Romul Nestor îl apreciau pentru „studiu şi conduită". Neputând fi de acord cu praticile antipedagogice şi anticonstituţionale ale directorului, tânărul Ciuhandu a avut mult de suferit în anii de şcoală. Cu directorul A. Hamsea făcea *Istoria bisericească* şi la una din orele de curs îi spune că tratamentul pe care îl aplică nu-l „încurajează la studiu". Urmarea a fost că la sfârşitul anului şcolar 1894-1895, Ciuhandu este lăsat corigent la *Istorie bisericească*. Nemulţumit de tratamentul la care a fost supus, Gh. Ciuhandu se adresează în scris şi directorului A. Hamsea amintindu-i că a fost nedrept cu el şi a mai „tulburat şi pacea familiei" şi „că prin asemenea proceduri niciodată nu va putea creşte membri folositori Bisericii şi mai puţin preoţi buni", cerându-i să-i dovedească vinovăţia. În septembrie 1895 când se prezintă la examenul de corigenţă, Ciuhandu cere profesorilor R. Ciorogariu şi R. Nestor să asiste la examinare. După examinare a fost notat de director doar cu „suficient", dar se putea înscrie în anul al treilea[896].

Odată cu deschiderea noului an şcolar, reîncep problemele alegerii noului preşedinte al *Societăţii de lectură*. Se reeditează alegerile din anul şcolar precedent, directorul încălcând din nou Statutul episcopului Ioan Meţianu. În luna noiembrie 1895, alături de alţi colegi, Gh. Ciuhandu, în calitatea sa de vicepreşedinte al *Societăţii*, cere o revenire la cadrele statutului episcopului Ioan Meţianu, dar fără nici un rezultat. În această situaţie demisionează, şi cu el toţi cei care fuseseră aleşi în conducere, fiind nevoie de noi alegeri. Şi de această dată acestea s-au făcut prin „aclamaţiune" şi nu în forma prevăzută de Statut. Rezistenţa lui Ciuhandu, deşi întemeiată, nu s-a ajuns decât adâncirea prăpastiei dintre el şi director care „nu voia nici să mă auferă prin seminar"[897].

[895] Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu, *Din viaţa mea. Făcute şi păţite spuse ca să înveţe şi alţii din ele. „Disciplinarele" mele: 1896 şi 1897-9*, f. 4

[896] *Ibidem*, f. 5.

[897] *Ibidem*, pp. 5-6.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe când se afla în ultimul an la Institutul pedagogic-teologic, cu prilejul serbării „mileniului", viitorului teolog absolut i se intentează un „proces disciplinar" pe motivul absentării de la festivitățile organizate la 27 aprilie/ 9 mai 1896 în şcoală, prilej cu care directorul A. Hamsea a ținut un discurs. În temeiul cercetărilor întreprinse de director, Gh. Ciuhandu este eliminat din şcoală pe timp de doi ani pentru „retinență şi nesubordonațiune", atât de conducerea Institutului pedagogic-teologic cât şi de către Consistoriul eparhial. Au urmat presiunile făcute asupra sa pentru a-şi recunoaşte vina. După multe greutăți „scăpat ca prin pene", de eliminarea hotărâtă, prin ocrotirea profesorilor Roman Ciorogariu şi Romul Nestor, i se impune să-şi ceară iertare de la directorul „ofensat" iar până atunci să i se interzică participarea la cursuri. În urma absentării mai îndelungate de la cursuri putea să fie eliminat definitiv din şcoală. La urmă a împăcat situația prin aceea că a declarat în scris că recunoaşte faptul că a greşit şi îi pare rău că a fost „nesupus"[898].

Despre acest incident, după numai un an mărturisea: „Din considerații că vedeam tăindu-mi-se calea de la carieră numai cu zile mai înainte de terminarea studiului, am cedat silei sufleteşti şi mi-am cerut iertarea"[899], astfel că în vara aceluiaş an reuşeşte să-şi termine cursurile teologice. Îmbolnăvindu-se şi, nefiind încă deplin restaurat cu sănătatea", până în toamna anului 1898 se reîntoarce la Roşia, în casa părintească[900].

La numai trei luni de la susținerea examenului de calificare preoțească, nemulțumit de situația care încă persista în şcoala clericală unde bântuiau „aceleaşi vântoase cari tulburau rosturile educative ale institutului", mai mulți absolvenți se hotărăsc a acționa în public pentru instaurarea unui regim mai bun în Institutut. Soarta a căzut pe Gh. Ciuhandu a cărui capacitate intelectuală era unanim recunoscută de către colegii săi. Acestea sunt premisele articolului *Pentru Veneratul Consistor arădan* publicat în ziarul „Tribuna Poporului" din Arad[901], în care prezintă toate nedreptățile pe care le-a avut de suferit în perioada studiilor teologice, mai ales din partea directorului Augustin Hamsea. Urmarea a fost un nou proces disciplinar

---

[898] *Ibidem*, f. 7-9.

[899] Gh. Ciuhandu, *Pentru venerabilul Consistor arădan*, în „Trib. Pop.", anul I, nr. 97, 17/ 29 mai 1897, p. 449.

[900] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice* (manuscris din 11 aprilie 1927), dosar 132, f. 60. Încă din timpul cursurilor clericale, Gh. Ciuhandu s-a îmbolnăvit de piept fiind nevoit să locuiască la o gazdă în oraş, cf. Ed. I. Găvănescu, *Preotul Dr. Gheorghe Ciuhandu. La centenarul naşterii sale (1875-1947)*, în „M. A.", anul XX, 1975, nr. 9-10, p. 675.

[901] „Trib. Pop.", anul I, nr. 97, 17/29 mai 1897, p. 449.

https://biblioteca-digitala.ro

„care s-a tratat şi la mitropolie în aug(ust) 1898" de unde s-a transpus Consistoriului eparhial din Oradea „pe al cărui teritoriu mă găseam cu domiciliul"[902].

Acțiunea disciplinară se stinge doar în urma schimbărilor survenite, în luna octombrie, la conducerea Episcopiei Aradului prin transferul episcopului Ioan Meţianu în scaunul de mitropolit al Ardealului, eveniment care dezlănțuie o înverşunată mişcare pentru alegerea noului episcop. Lunga păstorire a episcopului Ioan Meţianu era larg criticată şi se dorea o nouă orintare în conducerea eparhiei. Naționaliştii din Arad îl susțineau pe arhimandritul Iosif Ioan Goldiş, fost profesor de limba română la Liceul de stat din Arad apoi, din vara anului 1892, vicar episcopesc al Consistoriul eparhial din Oradea.

În sesiunea din februarie 1897, alături de alți 13 colegi se prezintă la examenul de „cvalificațiune preoțească" în urma căreia este clasificat pentru parohiile de „clasa prima"[903]. După susținerea examenului, Gh. Ciuhandu urma să solicite o parohie. La Consistoriul eparhial arădean nu îndrăznea să apeleze pentru că era sigur că va fi refuzat atâta timp cât mai dura procesul disciplinar. Cu toate că tatăl său îl dorea ca preot capelan, tânărul Ciuhandu era conştient că nu puteau amândoi mânca „o singură pită" iar în altă parohie nu dorea să fie numit[904].

În această situație este nevoit să o ia pe calea învățământului confesional, pe de o parte, datorită tradiției ca absolvenții de teologie trebuiau la început să funcționeze în învățământ, pe de altă parte, deficiența de învățători se suplinea cu absolvenți de teologie. Astfel, odată cu începutul anului şcolar 1898-1899 îl întâlnim ca învățător la şcoala confesională şi cântăreț bisericesc la biserica din Căbeşti (Bihor), iar în anul şcolar următor, 1899-1900, îl întâlnim la şcoala confesională din Şiria[905]. Perioada cât a funcționat în învățământul confesional îi va servi referentului şcolar de mai târziu.

Perioada în care a funcționat în învățământul confesional coincide cu schimbarea episcopului în scaunul eparhial al Aradului, dând prilej unor largi manifestații în Arad, în sprijinul alegerii lui Iosif I. Goldiş. La această mişcare ia parte şi tânărul Gh. Ciuhandu, pe atunci învățător în Căbeşti. În „Tribuna Poporului" (anul III, nr. 137, 1899, p. 4) publică *Odă la suirea în*

[902] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 59.

[903] „Trib. Pop.", anul I, nr. 26, 9/21 februarie 1897, p. 123.

[904] Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute şi pățite spuse ca să învețe şi alții din ele. Bursă. Catedră. Acces în Consistoriu şi primii ani în administrația eparhială*, f. 20.

[905] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 60.

https://biblioteca-digitala.ro

tronul episcopesc al Ilustrității sale prea sfințitului domn Iosif Goldiș. Prin alegerea acestuia de episcop, Gh. Ciuhandu vedea restabilirea ordinei în rândurile clerului şi ale credincioşilor. Odată cu instalarea noului episcop, începe o nouă perioadă în istoria Episcopia Aradului. Cu toate că a păstorit puțin, el a ştiut încă de la început să-şi apropie colaboratori destoinici. Remarcând încă din perioada studiilor teologice zestrea intelectuală, bogăția şi varietatea cunoştințelor dobândite de către Gh. Ciuhandu, la sfârşitul lunii ianuarie a anului 1906, episcopul Iosif îl aduce ca „practicant" la Consistoriul eparhial. Aici, din iulie i se încredințează redactarea protocoalelor şedințelor consistoriale, muncă pentru care era retribuit cu 100 coroane lunar[906]. Era „plătuță bună şi episcopul ne dădea gratuit masa la sine"[907]. Episcopului Iosif I. Goldiş îi purta peste ani o frumoasă amintire. În însemnările autobiografice sminteşe despre „familiaritatea episcopului" cu toți colaboratorii[908].

Prin străduințele depuse în slujba de la Consistoriul eparhial, Gh. Ciuhandu atrage din nou atenția episcopului, care îi propune să-şi continue studiile teologice. În toamna anului 1900, cu o bursă de 1 000 de coroane anual, părăseşte Aradului pentru a-şi desăvârşi pregătirea teologică la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, unde trebuia „să facă doctoratul" iar la reîntoarcere să fie numit profesor la Institutul pedagogic-teologic din Arad. I se deschidea astfel o perspectivă nouă, neaşteptată, pe care „nu o puteam refuza, fiindcă îmi făcea cinste şi mă ducea pe ceva cale mai firească, către gândul meu deodinioară, pentru care suferisem în Seminar: de a vedea acolo altă rânduială, mai bună, să colaborez, cândva şi eu, astă dată de la înălțimea unei catedre"[909]. Aşa ajunge să-şi completeze studiile universitare în frumosul oraş din Bucovina, înglobată în 1775 Imperiului habsburgic.

Dotat cu o memorie excepțională, tânărul student teolog a uimit adeseori pe profesori, s-a întrecut pe sine în însuşirile unui program pe care l-ar fi dorit mai potrivit cu aspirațiile sale. Despre această primă perioadă a studiilor universitare (1900-1902) avem informații puține. În prima variantă a notițelor autobiografice consemna: „Am avut doi ani grei

---

[906] Redactarea protocoalelor de către Gh. Ciuhandu începe cu Nr. 4 571/1900, cf. B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice. 1897-1923*, dosar 132, f. 68.

[907] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Însemnări mărunte. 1915-1916*, dosar 72, f. 519.

[908] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 61.

[909] Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute şi pățite spuse ca să învețe şi alții din ele. Bursă, catedră, acces în Consistor şi primii ani în administrația eparhială*, f. 21.

https://biblioteca-digitala.ro

de învins deoarece trecuseră patru ani de la terminarea cursurilor seminariale din Arad şi pe lângă acest interval, nu cunoşteam limba germană în care mi se predau studiile principale la facultate. Mi-am dat însă seama serios de vârsta pe care o aveam atunci de 25 de ani, de misiunea ce mi-o doream: de a fi profesor seminarial şi, mai ales educator pentru aspiranţii la treapta preoţească"[910].

În primul an de studii a avut şi momente de „clătinare" încât dacă nu era bursier al Episcopiei Aradului, „aş fi întors acasă". Se simţea însă obligat şi faţă de cei care-şi puseseră mari speranţe în el, episcopul Iosif Ioan Goldiş şi mentorii săi spirituali, Vasile Mangra şi Roman Ciorogariu. „Dar nu m-am lăsat", menţionează Ciuhandu în 1927, „un an întreg, nu m-am culcat nainte de miezul nopţii, afară de vreo 4-5 cazuri când eram bolnav". În acest fel a reuşit să treacă toate examenele cu calificativul „foarte bine", iar în 1902 şi-a luat şi „absolutoriul"[911].

La prestigioasa Universitate din Bucovina, tânărul Ciuhandu, inteligent şi cu o inepuizabilă sete de cunoaştere, pe lângă cursurile cu tematică strict teologică, mai audiază o serie de cursuri la Facultatea de Drept şi Filozofie, unde, în mod deosebit îl interesau cele ale profesorului Ion G. Sbiera. La Facultatea de Teologie a studiat sub directa îndrumare a profesorilor Eusebie Popovici, Constantin Clementie Popovici, Emilian Voiutschi, Vasile Găină, Vasile Tarnavschi şi Vasile Gheorghiu, care au aşezat temelia ştiinţelor teologice, la izvorul cărora îşi stinseseră setea de cunoaştere atâtea promoţii de teologi, operele lor servind multă vreme îndrumar în disciplinele teologice.

Anii petrecuţi pe băncile Universităţii din Cernăuţi au contribuit mult la lărgirea orizontului cunoaşterii în multe domenii şi i-au îmbogăţit, mai ales cunoştinţele din domeniul istoriei bisericeşti. Îndemnul spre cercetarea istorică, primită încă din perioada studiilor teologice de la Arad de la fostul dău profesor Vasile Mangra, aici a continuat sub îndrumarea ilustrului preot profesor Eusebie Popovici, despre care Nicolae Iorga afirma că „între câţi preoţi au urmat cursurile Facultăţii de teologie bucovinene nu este unul singur care să nu pomenească cu evlavie numele acestui venerabil bătrân, care e pentru dânşii şi pentru oricine-l cunoaşte un sfânt al ştiinţii şi al bisericii sale"[912].

---

[910] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notiţe autobiografice*, dosar 132, f. 63.

[911] *Ibidem.*

[912] N. Iorga, *O luptă literară* (Ediţie îngrijită de Valeriu Râpeanu şi Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note şi comentarii de Valeriu Râpeanu), vol. II, Bucureşti, 1979, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro

Sub îndrumarea profesorului Eusebie Popovici şi-a perfecţionat metodele de investigaţie şi punere în valoare a izvoarelor istorice, şi-a îmbogăţit cunoştinţele aprofundând fapte, evenimente şi fenomene ale istoriei româneşti şi universale. În cei doi ani de studii, Gh. Ciuhandu a fost conştiincios şi a dovedit o deosebită înţelegere a disciplinelor predate. A păstrat cu grijă din această perioadă manuscrisele cursurilor după care a învăţat, multe dintre ele afându-se în *Fondul de documente* rămas în urma sa[913].

II. Profesor la Institutul pedagogic-teologic din Arad (1902-1903)

Reîntors de la Cernăuţi, la propunerea directorului Roman Ciorogariu, în toamna anului 1902, este numit profesor suplinitor la Institutul pedagogic-teologic din Arad. I se conferă catedra de *Istorie bisericească* condusă până atunci de R. Ciorogariu, numit în 1901 director al Institutului, înlocuindu-l pe arhimandritul Augustin Hamsea. A mai predat *Catehetica* la anul III şi i se încredinţează conducerea biroului directorului R. Ciorogariu, agendele de prefect seminarial şi „purtarea socoţilor gospodăreşti ale internatului teologic"[914]. O mare parte a profesorilor Institutului pedagogic-teologic erau tineri: Teodor Botiş, Ioan Nicorescu, Iustin I. Suciu, aflaţi şi ei în primii ani de activitate didactică.

„Eram vesel de catedră, ajuns unde mă doream", mărturisea Gh. Ciuhandu. Cu toate acestea, nu după multă vreme încep din nou greutăţile.Multele însărcinări îl ţineau departe de pregătirea „rigoroaselor" pentru doctorat, motiv pentru care, la sfârşitul anului şcolar cere să fie lăsat „profesor extern, cu leafă corespunzătoare" dar nu găseşte înţelegere la noul episcop Ioan I. Papp (1903-1925) care-l sfătuia să rămână profesor extern cu numai 25 de coroane lunar. Ca profesor intern, pe lângă cele 25 de coroane lunar, mai beneficia şi de „întreţinere". Acestea sunt motivele pentru care, în primele zile ale lunii septembrie 1903, demisionează de la

[913] Gheorghe Ciuhandu a tradus din limba germană cursul de *Teologie morală* al profesorului Emilian Voiutschi de la Facultatea de Teologie din Cernăuţi, traducere care se păstrează în *Fondul de documente dr. Gheorghe Ciuhandu* (dosar 109). A mai tradus şi cursul de *Drept bisericesc* al profesorului Constantin Clementie Popovici care, în scrisoarea din 17 iulie 1905, expediată din Cernăuţi, îi mulţumeşte lui Gh. Ciuhandu pentru osteneala traducerii, dar, pentru că manuscrisul era „prea defectuos" şi având „multe de îndreptat", autorul îl considera încă nepublicabil. B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 151-152v.

[914] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notiţe autobiografice*, dosar 132, f- 64; Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu, *Din viaţa mea: Făcute şi păţite spuse ca să înveţe şi alţii din ele. Bursă. Catedră. Acces în Consistor şi primii ani în administraţia eparhială*, f. 21.

https://biblioteca-digitala.ro

catedră, plecând cu „amărăciune în suflet" fără să ştie că nu va mai ajunge niciodată la „catedra seminarială"[915].

După demisia din învățământ se rîntoarce în satul natal Roşia doar cu mulțumirea obținerii „certificatului de serviciu" semnat de directorul Roman Ciorogariu care se pronunța „în termeni foarte măgulitori despre scurta mea activitate la catedră şi ca educator"[916].

Din intervalul de timp cuprins între demisia din învățământ şi cea de-a doua plecare la Cernăuți pentru susținerea „rigoroaselor" pentru doctorat, deținem prețioase informații din dialogul epistolar pe care-l poartă cu Roman Ciorogariu.

Acasă la Roşia se pregătea pentru examenele ce le avea de susținut la Cernăuți. „Progresez cu studiile şi sperez că, cunoscând cum am început, cu 12-13 ore la zi, voi pute să mă supun examenului pe la jumătatea lui ianuarie", scria la 13 noiembrie 1903 profesorului său Roman Ciorogariu[917]. Primirea bursei însă întârzia, motiv pentru care, în aceeaşi scrisoare îi cerea sfatul mentorului său din Arad, „să numesc în cerere vreo sumă sau să cer în genere taxa obicinuită". Roman Ciorogariu îl sfătuia să ceară pentru „rigorosul I" suma de 400 coroane, „precum s-au dat şi antecesorilor".

În decembrie 1903 cere Consistoriului eparhial „taxele de rigoroase". Acesta, prin adresa nr. 7752/1903 din 2 februarie 1904 îi răspunde că i-a oferit 400 de coroane „deşi nu s-a angajat" la aceste taxe dar le dă „pentru ca întârzierea riguroaselor să nu se motiveze cu lipsa de bani". Gh. Ciuhandu considera aceasta o jignire „vrednică a sta alături de cea a şicanării la îndepărtarea de la catedră! Mi se cerea, prin actul de stipendiare, să fac şi riguroasele şi totuşi spesele mi se refuzau; iar dându-mi-se, sunt ghiontit. Se vede, că prea eram cusut cu ață roşie înaintea mai marilor mei!" avea să consemneze în notițele autobiografice[918]. Acum avea să înțeleagă de ce şi bursa din anul 1900 a fost hotărâtă în şedința Senatului şcolar nu în cel bisericesc, deşi era vorba de un bursier pentru studiile teologice. Referentul Senatului bisericesc de atunci era protosinghelul Ioan Ignatie Papp, episcopul de mai târziu, care „n-a văzut cu ochi buni trimiterea mea la studii", pe seama lui punând toate necazurile care se abătuseră până atunci asupra lui[919].

---

[915] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 64.

[916] *Ibidem*.

[917] A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadre 452-453.

[918] B. E. O. R. Arad, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 65.

[919] *Ibidem*, f. 62.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca şi în cazul primei plecări la Cernăuţi din 1900, şi de această dată sprijinul oferirii unei burse vine din partea profesorilor Roman Ciorogariu şi Vasile Mangra, care au insistat pentru oferirea banilor de bursă. V. Mangra, care vedea în Gh. Ciuhandu un viitor profesor al Institutului pedagogic-teologic din Arad, îl recompensa şi pentru ajutorul dat „la redactarea Bisericii şi Şcoala", precum şi pentru sprijinul oferit cu prilejul cercetărilor unor vechi manuscrise şi „inscripţii bisericeşti de prin Bihor"[920]. Nu era numai atât, V. Mangra care încă de pe atunci aspira la un scaun episcopesc, vedea în Gh. Ciuhandu un posibil colaborator punându-şi mari speranţe în el, atât în domeniul cercetărilor istorice, cât şi pentru cariera didactică.

Sprijinul lui Roman Ciorogariu nu a fost numai acela de a ajuta la primirea banilor pentru bursă, îl sprijină şi moral, îndemnându-l să-şi susţină examenele cât mai repede posibil, „crede-mi că se poate numai voinţă tare să ai", îi scria într-o scrisoare din noiembrie 1903[921]. Spera şi el într-o reîntoarcere cât mai grabnică a lui Gh. Ciuhandu pentru că „biserica are lipsă de oameni harnici", văzând în el un destoinic cadru didactic la Institutul pedagogic-teologic, unde situaţia cadrelor „o cârpogim cum putem", îi scria R. Ciorogariu în scrisoarea din 8 februarie 1904[922].

III. Doctoratul la Cernăuţi (1904-1905)

După sărbătoarea Bobotezei, Gheorghe Ciuhandu se pregătea de plecare în capitala Bucovinei pentru susţinerea examenelor de doctorat. La Cernăuţi ajunge la 7/20 februarie 1904, de unde, la numai o săptămână îi scria lui R. Ciorogariu că primul examen îl va avea de susţinut „vineri înainte de Florii" când „voiu intra în unicul şi ortodoxul purgatoriu"[923]. În ziua de 6 aprilie 1904 susţine primul examen obţinând numai calificativul „distincţie-parţială" pentru că profesorul Emilian Voiutschi nu fusese de acord cu nota „distincţiune", motivându-şi atitudinea cu nu putea înţelege cum unul care atunci când a venit la Cernăuţi nu cunoştea limba germană şi numai în doi ani şi-a acumulat atâtea cunoştinţe „ca alţii în patru ani", cu toate că „după răspunsuri s-ar fi cuvenit să fiu clasificat cu distincţiune generală sau unanimă", mărturisind în faţa comisiei examinatoare că „nu am venit la Cernăuţi după note ci după cunoştiinţe"[924]. În anul următor,

[920] *Ibidem.*

[921] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 98-99. Scrisoarea din noiembrie 1903.

[922] *Ibidem*, dosar 74, f. 97-97v. Scrisoarea din 8 februarie 1904.

[923] A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadre 454-455. Scrisoarea din 14/27 februarie 1904.

[924] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notiţe autobiografice*, dosar 132, f. 66.

https://biblioteca-digitala.ro

1905, când cere taxele şi cheltuielile de „rigoros şi de promoţie" i se răspunde de către episcopul Ioan I. Papp că ele i se votează „în mod escepţional"[925].

Prin bunăvoinţa arhimandritului Teofil Pătraş, starețul mănăstirii Putna, în toată perioada Postului Mare a anului 1905, îl petrece la ctitoria lui Ştefan cel Mare, unde îşi pregătea „al doilea riguros", pe care-l susţine la 12/25 aprilie 1905, în miercurea din Săptămâna Patimilor. După susţinerea examenului se reîntoarce la Putna, unde se afla, pentru a petrece sărbătoarea Învierii Domnului, şi Nicolae Iorga. Despre întâlnirea cu marele istoric avea să-şi amintească peste ani: „Paştile din acel an le-am petrecut la Putna; după amiază am mers cu d. Iorga la ruinele mănăstirii vechi de la Putna şi i-am făcut o plăcută surpriză cum descifram inscripţii de pe petrile de mormânt"[926]. În după amiaza zilei de Paşti, Ciuhandu a plecat să-l viziteze pe istoricul Dan Dimitrie, parohul din Straja[927].

Întâlnirea şi discuţiile cu Nicolae Iorga nu au putut să nu-l sensibilizeze pe viitorul doctor în Teologie Gheorghe Ciuhandu, fiindu-i stimulent pentru examenul pe care avea să-l susţină doar peste câteva zile.

La 23 aprilie/6 mai 1905, în ziua când implinea vârsta de 30 de ani, se prezintă în faţa comisiei examinatoare de doctorat, formată din profesorii: dr. Teodor Tarnavschi, rectorul Universităţii din Cernăuţi, dr. Eusebie Popovici, decanul Facultăţii de Teologie şi dr. Emilian Voiutschi, declarându-l doctor în Teologie. După susţinerea examenului, comisia examinatoare s-a întreţinut „foarte afabil" cu proaspătul doctor în Teologie, întrebându-l ce gânduri de viitor are. Răspunsul lui Gh. Ciuhandu a fost scurt: „La nici un caz nu voi umbla după măriri ci numai să-mi fac datoria la catedră"[928].

Studiile lui Gheorghe Ciuhandu desăvârşite la Facultatea de Teologie a Universităţii din Cernăuţi au fost strălucite. Bursa acordată îl ajută pentru pregătirea şi susţinerea doctoratului dovedind contrariul celor care nu voiau să i-o acorde considerându-l „inapt" pentru susţinerea acestor examene. Legătura înfiripată între studentul Gheorghe Ciuhandu şi profesorul dr. Eusebie Popovici încă din prima perioadă a studiilor de la Cernăuţi, îl determină să-şi susţină doctoratul la ilustrul istoric cu o teză de istorie bisericească: *Ritul răsăritean pe teritoriul ungar*[929].

---

[925] Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu, *Din viaţa mea: Făcute şi păţite spuse ca să înveţe şi alţii din ele. Bursă. Catedră. Acces în Consistor şi primii ani în administraţia eparhială*, f. 23.

[926] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notiţe autobiografice*, dosar 132, f. 66-66v.

[927] *Ibidem*.

[928] *Ibidem*.

[929] Teza a fost publicată în revista „Candela" (nr. 7 din 1907) din Cernăuţi şi în extras (Cernăuţi, 1907).

https://biblioteca-digitala.ro

În ultima variantă a însemnărilor autobiografice menționa: „Aveam acum satisfacția unor studii academice încheiate frumos; silințele îmi erau încununate cu rezultat; iar întrebarea ce-mi persista în gând, după promoție, era: când şi în ce condiții voiu putea reveni la catedra ce mi-o dorisem şi o părăsisem din pricina tratamentului cunoscut?!"[930]

Nu avea de unde să ştie ce surpriză îl aştepta la reîntoarcere în Arad unde soarta sa fusese deja hotărâtă. Postul de la catedra Institutului pedagogic-teologic nu-l va mai ocupa niciodată. Cel care era atât de bine pregătit spre a fi un distins profesor al Institutului arădean, indicat prin calitatea cunoştințelor sale, prin pasiunea ce o aducea întru apărarea Bisericii sale, dar mai ales, prin acel nobil imbold al scrisului, a fost destinat unei funcții de birou. „Astfel, dacă în sufletul celui ce-şi simțea chemarea pentru nobila misiune dăscălească un profesor fusese ucis" - după cum mărturisea în 1939, cu puțin timp înaintea pensionării lui Gh. Ciuhandu, mai tânărul său colaborator în domeniul cercetării istorice arădene, profesorul Eduard I. Găvănescu[931].

IV. Activitatea desfăşurată în cadrul Consistoriului eparhial (1905-1939)

La numai zece zile de la susținerea examenului, proaspătul doctor în Teologie, reîntors la Arad, este numit de episcopul Ioan Papp, în postul de referent şcolar provizoriu, cu o retribuție anuală de 1 800 coroane. Pregătit temeinic pentru a ocupa o catedră la Institutul pedagogic-teologic din Arad, răutatea oamenilor l-au desemnat pentru un post birocratic. Timp de nouă ani de la moartea lui dr. George Popa, postul de referent şcolar nu mai avusese „un aplicat stabil". Numirea nu era făcută de Consistoriul eparhial cum era normal ci pe cale prezidială de către episcop. Explicația acestei numiri precipitate o găseşte Gh. Ciuhandu mult mai târziu. Episcopul nu voia să-i de-a prilej de a se reîntoarce la catedră, fusese doar un răzvrătit. Ierarhul motiva că experiența câştigată de Ciuhandu în perioada cât a funcționat ca învățător în Căbeşti unde timp de un an a lucrat şi în cancelaria notarială la care se adăuga cea din cancelaria directorului Roman Ciorogariu, putea în acest mod să o pună în serviciul eparhiei arădene. Gh. Ciuhandu

[930] Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute şi pățite spuse ca să învețe şi alții din ele. Bursă, Catedră, Acces în Consistor şi primii ani în administrația eparhială*, f. 23.

[931] Ed. I. Găvănescu, *Un neobosit cercetător istoric: părintele Gheorghe Ciuhandu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, p. 312.

https://biblioteca-digitala.ro

era convins că nu acestea erau motivele adevărate. Lucrând în administrație cadrul Consistoriului eparhial, era sub directa supraveghere şi putea fi mai uşor de câştigat de partea episcopului[932].

El încă nu era decis să rămână în administrația consistorială câtă vreme gândul său era tot la „catedra seminarială". În cele din urmă nu refuză postul oferit pentru a nu intra într-un nou conflict cu episcopul. În al doilea rând, criza financiară declanşată la sfârşitul secolului al XIX-lea, avea să sporească lipsurile şi greutățile oricărui început de drum, iar salariile profesorilor de la Institutul pedagogic-teologic suferise serioase diminuări. Profesorii „nu puteau să iasă odată din îndelungata nesiguranță, căreia i se mai adăuga şi leafa de miserie. Episcopul le-a zădărnicit dorința de definitivare". Gh. Ciuhandu spera ca numirea în administrația consistorială să fie „numai transitorie către altă aplicare [...] potrivit pregătirilor" sale[933]. Dorința de a ajunge profesor şi îndrumător al tinerilor teologi îl va obseda încă multă vreme.

Gh. Ciuhandu era persoana cea mai indicată pentru a prelua conducerea Senatului şcolar al Consistoriului eparhial arădean, unde se simțea nevoia unui conducător pe măsura personalității înaintaşului său dr. George Popa, care a activat în acest post între 1872-1897, după moartea lui, postul fiind suplinit[934]. Nu de aceeaşi părere era şi Ciuhandu. „Treburile administrative şi de specialitate pedagogică ale şcolilor suferiseră înainte de venirea mea în fruntea lor; iar eu însumi nu eram cel mai indicat pentru a înlătura neajunsurile învechite, deoarece nu eram pedagog după studiile mele, ci teolog"[935].

La 16 mai 1905 numit provizoriu, ajunge ca la 1 septembrie să i se fixeze o retribuție anuală de 2 000 coroane anual. Spre surprinderea lui, începând din toamna anului 1905, „episcopul m-a primit cu multă bunăvoință şi m-a ținut şi la masa sa - cu prânzul - din toamna anului 1905 până aproape de căsătoria mea, urmată în 1907"[936].

---

[932] Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute şi pățite, spuse ca să învețe şi alții din ele. Bursă, Studii, Catedră, Acces în Consistor şi primii ani în administrația eparhială*, f. 25.

[933] B. E. O. R. Arad, *fondul citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 67-69; Ed. I. Găvănescu, *Preotul dr. Gheorghe Ciuhandu. La centenarul naşterii sale (1875-1947)*, p. 677.

[934] Primul referent al Senatului şcolar a fost George Crăciunescu (1870-1872), urmat de dr. George Popa (1872-1897). După moartea lui G. Popa, până la numirea lui Gh. Ciuhandu, postul a fost suplinit de: Ioan Petrovici (1897-1900), Roman Ciorogariu (1900-1903), Sever Secula (1903-1904), Vasile Goldiş (1904), Caius Brediceanu (1904-1905), iar pentru încă o lună de zile revine Vasile Goldiş. Cf. V. Popeangă, *Senatul şcolar al Consistoriului român ortodox din Arad în lupta pentru progresul şcolii naționale (1870-1918)*, în „M. B.", anul XXXII, 1983, nr. 9-10, p. 574.

[935] Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute şi pățite spuse ca să învețe şi alții din ele. Cum am învățat a lucra în Consistor*, f. 1.

[936] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 67.

https://biblioteca-digitala.ro

În mai 1906 urmau să se facă din nou alegeri pentru postul de referent şcolar. Episcopul Ioan Papp îl chemă la el pentru a-l întreba cu privire la o nouă alegere. Gh. Ciuhandu îi mărturiseşte că încă nu s-ar „putea decide pentru cariera administrativă" atâta timp cât nu putea renunța definitiv „la gândul catedrei seminariale". În cele din urmă acceptă o nouă alegere în postul de referent, dar, în şedința Sinodului eparhial, în calitatea sa de deputat, declară că a acceptat din nou postul de referent şcolar numai pentru că „dieceza nu are momentan altă pesoană mai potrivită, dar că această aplicare a mea să fie numai transitorie, către altă aplicare, pe care să mi-o pot reclama mai târziu, potrivit pregătirilor mele de specialitate". Îşi rezerva însă dreptul de a renunța la numire, socotindu-se şi absolvit de „angajamentul către dieceză" în ceea ce privea restituirea „stipendiului", pentru că aşa cum motiva, „eu primisem să fiu trimis la studii pentru a ajunge la catedră şi nu la administrație". Declarația lui a fost consemnată în procesul-verbal al şedinței, dar, la insistențele episcopului nu a mai fost trecută şi în protocol[937]. După realegerea sa în postul de la consistor, au fost publicate pentru concurs şi catedrele de la Institut care erau deținute de profesori suplinitori[938].

Pierzând tot mai mult speranța ocupării unei catedre la Institutul pedagogic-teologic, în 1906, ajuns la vârsta de 31 de ani, Gh. Ciuhandu se întreba: „Încotro? Spre starea de preot mirean ori spre călugărie? Dacă aş fi ajuns la catedră m-aş fi împăcat şi cu gândul de călugărie". După serioase „chibzuiri", ajunge la concluzia că „decât un călugăr nemulțumit, muncit poate de ambiții ce-i întrec puterile, ori zdruncinat în nizuințele lui bune, mai bine preot de mir; dacă nu pot ajunge la catedră, să am măcar mulțumirea vieții familiare, alături de jugul administrației". Aşa ajunge să încline tot mai mult spre viața de familie, pentru că era conştient că „şi ca preot de mir îmi pot sluji cu bine Biserica", cu toate că tatăl său mai bucuros l-ar „fi văzut [...] pe cărarea vieții de călugăr". Chiar episcopul Ioan Papp, în două rânduri i-a cerut să-l însoțească la mănăstirea Hodoş-Bodrog unde „aluziile ce mi s-au făcut la călugărie au fost prea fine şi prospectele prea puțin măgulitoare"[939].

În anul 1907 se căsătoreşte cu tânăra Octavia Popovici-Desseanu[940], profesoară la *Şcoala civilă de fete*, fiica avocatului Ioan Popovici-

[937] *Ibidem*, f. 70.

[938] Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute şi pățite spuse ca să învețe şi alții din ele. Bursă. Catedră. Acces în Consistoriu şi primii ani în administrația eparhială*, p. f. 25.

[939] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 69.

[940] Octavia Popovici-Desseanu (1879-1949) s-a născut în 1879 la Arad, fiind fiica lui Ioan Popovici Desseanu şi a Herminei Popovici-Desseanu, prima preşedintă a Reuniunii Femeilor

https://biblioteca-digitala.ro

Desseanu[941]. La 20 aprilie 1908 este hirotonit diacon iar la 20 martie 1910 preot, prin punerea mâinilor episcopului Ioan Papp. În toamna aceluiaş an este hirotesit protopop al Chişineului-Criş, funcţie pe care o refuză urmând să rămână pe mai departe în serviciul Centrului eparhial[942].

Activitatea de referent şcolar o începe într-o perioadă de înăsprire a situaţiei politice a românilor din monarhia austro-ungară, de intensificare a persecuţiilor împotriva învăţământului confesional. În 1904-1906 se discuta proiectul de lege şcolară a ministrului Cultelor şi Instrucţiunii publice, Albert Bereviczy, iar după căderea acestuia, apogeul poiliticii de maghiarizare prin şcoală l-a atins noul ministru Albert Apponyi în anul 1907.

Cu toate acestea, referentul şcolar Gh. Ciuhandu s-a orientat destul de sigur în problemele oficiului său, deşi vremurile erau deosebit de grele pentru şcoala confesională românească, începând cel puţin de la 1905 până la 1918. Era mereu preocupat să asigure existenţa şcolilor confesionale pentru a împiedica creşterea ratei anuale de analfabeţi[943].

Împreună cu episcopul Ioan I. Papp şi secretarul consistorial Vasile Goldiş, Gheorghe Ciuhandu participă la lupta comună patronată de Mitropolia de la Sibiu pentru apărarea autonomiei bisericeşti şi şcolare. La 28 februarie 1906, alături de Roman Ciorogariu, Procopie Givulescu, Gherasim Sârbu, Petru Miculescu, Teodor Botiş, participă la o conferinţă a protopopilor şi intelectualilor arădeni, prilej cu care au fost dezbătute problemele ameliorării învăţământului şi progresului cultural al poporului[944].

Ca unul care cunoştea cel mai bine situaţia învăţământului confesional din eparhie, a iniţiat o serie de măsuri pentru îmbunătăţirea lui. Comparând

---

Române din Arad. Octavia a rămas orfană de mamă în 1889 şi de tată în 1892. A urmat şcoala primară la Arad iar în anul şcolar 1895-1896 a absolvit cursurile Preparandiei din Arad. La început a funcţionat ca învăţătoare în Săliştea Sibiului, după care, primind o bursă, şi-a completat studiile la Budapesta, la „Erzsébet Nöi Iskola" (Şcoala de fete Elisabeta). La 1 septembrie 1903 a fost numită profesoară la Şcoala civilă de fete din Arad, unde, între 1907-1919, îndeplineşte şi funcţia de director. În urma fuzionării în 1919 a Şcolii civile de fete cu Liceul de Stat, a funcţionat ca profesoară de geografie la Liceul de fete „Elena Ghiba Birta" din Arad. În urma căsătoriei au avut şase copii: doi au murit de mici; Gheorghe ajuns profesor universitar, doctor în chimie († 1983); Neaga (căsătorită Stinghie) profesoară în Braşov şi gemenele Stanca şi Smaranda, actualmente în Los Angeles (S. U. A.). Octavia Ciuhandu a murit în anul 1949.

[941] Ioan Popovici-Desseanu († 1892), cunoscut fruntaş politic, cultural şi bisericesc al românilor din Episcopia Aradului.

[942] T. Botiş, *op. cit.*, p. 651.

[943] V. Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 37.

[944] Idem, *Senatul şcolar al Consistoriului român ortodox din Arad în lupta pentru progresul şcolii naţionale (1870-1918)*, p. 578.

https://biblioteca-digitala.ro

rapoartele protopopilor, în calitatea lor de inspectori şcolari şi ale comisarilor pentru examenele finale, Gh. Ciuhandu a putut ajunge la o privire de ansamblu asupra realizărilor dar şi a scăderilor învăţământului confesional. De aici porneşte iniţiativa de a publica o broşură de îndrumare didactică pentru protopopi şi învăţători. Bazat pe situaţia şcolară din anii 1904-1905 şi 1905-1906, publică lucrarea: *Instrucţiune şi dispoziţiuni pentru îmbunătăţirea învăţământului şi a stării şcolii poporale confesionale de sub jurisdicţiunea Consistoriului român ortodox din Arad* (Arad, 1907), prin care urmărea, în primul rând, să prevină „dezstrul spre care se împingeau ordonanţele ministrului ungar dr. Lukás György pentru introducerea limbii ungureşti în şcolile noastre româneşti, din 1905, lucru pe care nu-l putem afişa deschis, dar încercăm să-i prevenim urmările"[945].

În urma articolului de lege XXVII din 1907, unele şcoli confesionale au fost transformate în şcoli de stat sau comunale, crescând numărul analfabeţilor prin nefrecventarea de către elevi a acestor şcoli. Îngrijorat de această situaţie, într-un raport din 14/27 martie 1909, Gh. Ciuhandu consemna „ca unul cari face profesiune de oficiu din administrarea afacerilor şcolare ale senatului deie-mi-se voie a mărturisesc cu o sinceritate ce mă doare că realitatea nu mi-a părut niciodată mai îngrijorătoare decât acum şi în forma cum am aflat-o din actele de examene ale celor 427 şcoale populare ce le avem"[946]. În raport accentua şi nemulţumirile create de ligislaţia şcolară pe care organele locale ale puterii de stat căutau cu orice preţ să o pună în aplicare „chiar şi cu restrângerea drepturilor de autonomie ale susţinătorilor de şcoale".

Dacă şi până atunci rata analfabeţilor „în sânul bisericii noastre" atinge cote îngrijorătoare, Gh. Ciuhandu era conştient că prin „perspectiva care ni se deschide cu noua şcoală", analfabetismul, în loc să scadă, avea să crească. Îngrijorat de această situaţie, Sinodul eparhial, prin concluzul nr. 32 din 1917 a lui Ciuhandu, dispune senatului şcolar să redactez o situaţie completă asupra situaţiei analfabetismului în rândul populaţiei româneşti din Episcopia Aradului, iar la sesiunea următoare să prezinte cele constatate[947].

În martie 1918, pe baza datelor statistice primite de la protopopi, Ciuhandu înainta Sinodului eparhial un documentat studiu, intitulat

[945] Arhiva familiei, Gh. Ciuhandu, *Din viaţa mea: Făcute şi păţite spuse ca să înveţe şi alţii din ele. Cum am început a lucra la Consistor?*, f. 3.

[946] A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Acte şcolare*, grupa IV, dosar 45/1908, Dosar: *Afacerea şcoalelor.*

[947] *Protocol despre şedinţele Sinodului eparhial din Dieceza română gr.-ort. a Aradului ţinute în sesiunea ordinară din anul 1917*, Arad, 1917, p. 30.

https://biblioteca-digitala.ro

Analfabetismul[948], în care şi-a „impus nu numai să erueze cauzele analfabetismului" ci şi să-l prezinte în date statistice făcând şi propuneri de remediere. Dorea înfiinţarea unui „oficiu statistic central, care să statorească formularele şi procedura după care să se adune din întreaga provinţă mitropolitană date statistice după acelaşi metod unitar". Considera oportună şi publicarea periodică, cel puţin din cinci în cinci ani a unor şematisme istorico-bisericeşti „de care aveam în vremea comuniunii cu sârbii". Propune ca prin circulare şi predici să fie prezentate credincioşilor de sub jurisdicţia Consistoriului arădean „marele rău al analfabetismului în sine şi în urmările sale". Considera că acolo unde „poporul e mai înţelegător şi mai deprins cu cartea" să fie reactivate şezătorile literare pentru popor „la care să se producă cititorii din popor cu eclamaţii sau cu citiri de piese scurte şi pe înţelesul poporului". Cerea şi activarea cursurilor pentru analfabeţi, îmbunătăţirea frecvenţei şcolare şi difuzarea cărţii de popularizare.

Gh. Ciuhandu era preocupat şi de predarea religiei în şcoli. Pentru a reveni „la firul rupt al vechilor tradiţii şi tendinţe ale Bisericii lui Hristos", cerea ca „studiul religiunii" să fie predat numai de preoţi. În acst sens, cere Consistoriului eparhial să emită Circulara nr. 2634 din 1906. În anul următor ia măsuri ca prin mijlocirea *conferinţelor catehetice* să ofere preoţilor prilej de contact şi edificare reciprocă pentru a îmbunătăţi predarea religiei în şcoli. Coinferinţele urmau să se ţină la sediile protopopiatelor unde erau invitaţi preoţii şi învăţătorii confesionali care aduceau întreaga lor experienţă pedagogică. Din anul 1907 s-au ţinut în fiecare an până la declanşarea primului război mondial când au fost interzise. Au fost reluate numai după terminarea războiului şi realizarea României Mari[949].

După 1918 problemea catehetică a întâmpinat multe neajunsuri, în primul rând „lipseau formele de solidaritate şi de acţionare în comun" pentru realizarea acestui ideal religios care trebuia desfăşurat în mijlocul poporului dreptcredincios. Cu toate acestea, după „ani de frământări în jurul gândului de a vedea realizări progresive în învăţământul religios" prin mijlocirea unei organizaţii protopopeşti bine fundamentate, organizarea catehetică putea fi considerată aproape împlinită[950].

Pe Gh. Ciuhandu îl neliniştea perspectiva educării unor tineri români în şcolile străine. A întreprins numeroase acţiuni pentru micşorarea

[948] *Mărturii privind lupta românilor din părţile Aradului pentru păstrarea fiinţei naţionale*, doc. 211, pp. 355-356.

[949] Gh. Ciuhandu, *Învăţământul religios predat de preoţi. O experienţă din Ardeal*, în „B. O. R.", Seria III, anul L, nr. 7 (616), 1932, pp. 466-468.

[950] Iden, *Pagina catehetică*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 8, 17 februarie 1929, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

numărului elevilor români din aceste şcoli. A militat pentru îndreptarea tuturor tinerilor români spre şcoli cu caracter naţional, considerând că întreaga comunitate românească trebuie să se ocupe de educaţia lor, mai ales a fetelor care atunci când vor deveni mame vor ataşa tânăra generaţie de şcoala naţională. În articolul *Rane dureroase*, publicat în „Tribuna" în mai multe foiletoane[951], Ciuhandu prezintă situaţia dezastruoasă a educaţiei fiicelor de români în şcolile civile străine. Articolul a determinat intervenţia ministrului Albert Apponyi care voia cu orice preţ să-l pedepsească pentru îndrăzneală[952].

A redactat numeroase situaţii statistice pentru a cunoaşte dimensiunea reală a procesului catehizării elevilor români din şcolile cu limba de predare alta decât cea maternă. De multe ori a intervenit în sprijinul preoţilor şi învăţătorilor angajaţi în activitatea de catehizare a tinereului.

O altă problemă cu care se confrunta învăţământul confesional ortodox erau manualele şcolare, care, după aplicarea legii Apponyi devine tot mai dificilă din cauza restricţiilor impuse. La 23 septembrie 1910 informa senatul şcolar despre unele anomalii ivite în editarea manualelor şcolare pentru care unii autori „atrag puterea şi influenţa statului la editarea" manualelor. Ei încălcau principiul autonomiei şcolilor difuzând o serie de manuale fără a avea aprobările necesare. Alţi autori de manuale cereau direct guvernului aprobare pentru tipărirea lor, ocolindu-se în acest mod autorităţile şcolare româneşti, un procedeu încurajat de guvernul ungar. Gh. Ciuhandu considera aceste practici ca pe o primejdie naţională. Pentru remediere, cere să fie elaborat un regulament în privinţa editării de manuale şcolare, urmărindu-se prin aceasta a-i face „inofensivi pe autorii care cu orice preţ şi fără vreo consideraţie vânează după aprobări guvernamentale"[953].

Nu-i era indiferentă nici „lectura privată a dascălului", pentru care, din lipsa „unui organ de specialitate, lucrat de bărbaţi cu garanţii în ale ştiinţei şi practicii pedagogice", milita pentru editarea unei reviste pedagogice care să vină în sprijinul învăţătorilor dar şi al preoţilor în activitatea lor de la catedră[954].

În primii ani ai celui dintâi război mondial, situaţia învăţământului confesional românesc se agravase considerabil iar în arcul carpatic din Transilvania se introduce „zona cultuală". În această situaţie, Ciuhandu

[951] Anul XII, nr. 168, 169, 170, 172, 1908.

[952] Arhiva familie, Gh. Ciuhandu, *Din viaţa mea: Făcute şi păţite spuse ca să înveţe şi alţii din ele. Cum am început a lucra în Consistor?*, f. 5-6.

[953] V. Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 67.

[954] A. E. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 51/1909*, doc. 8471/1909.

https://biblioteca-digitala.ro

publică lucrarea *Şcoala noastră poporală şi darea cultuală. Un raport oficios* (Arad, 1918, 51 p. † o anexă). Este un raport despre situaţia şcolilor româneşti, dotaţia preoţimii şi starea contribuţiilor băneşti ale românilor din anii 1906-1912 şi 1916, cu dorinţa de a arăta cât de apăsătoare era pentru ei povara materială pe care o aveau de suportat pentru susţinerea şcolilor prin aşa numita „dare cultuală". Legat tot de situaţia grea a învăţământului confesional românesc, în cursul anului 1919, pregăteşte pentru tipar studiu intitulat: *Prigonirea şcolii confesionale în decursul războiului mondial*, pentru care în toamna anului solicita concursul publicului românesc pentru a o putea tipări în broşură[955].

Din 1905 şi până la 1918, s-a confruntat cu legislaţia şcolară maghiară care pereclita existenţa şcilor confesionale româneşti. Rapoartele întocmite pe parcursul acestor ani, reflectă pagini zbuciumate din istoria românilor.

După 1918, învăţământul confesional avea să se confrunte cu alte probleme, mai ales aceea a „statificării" şcolilor confesionale. La începutul anului 1921 se adresează Consistoriului eparhial cerând un răspuns „ca în cazul de statificarea şcoalelor confesionale ce serviciu bisericesc ar putea P. S. Sa şi Ven. Consistor să-i încredinţeze pre mai departe şi în ce condiţii de beneficiu? şi dacă ar putea or nu fi penszionat în sarcina diecezei la cazul că s-ar statifica şcoalele confesionale sau dacă ar trece în serviciul Mitropoliei şi sub ce condiţii?" În şedinţa Consistoriului plenar din 22 aprilie/ 5 mai 1921 se hotărăşte că în cazul statificării şcolilor confesionale, Consistoriul eparhial „se va îngriji să-i dee un post corespunzător poziţiei ce ocupă în organismul bisericesc şi luându-se în considerare şi serviciile bune prestate bisericei şi şcoalei române"[956]. Gh. Ciuhandu este menţinut în continuare în cadrul Consistoriului eparhial în postul de consilier cultural, post în care funcţionează până la 1 august 1939 când se pensionează.

Din 1922, benevol, s-a ocupat de asistenţa religioasă de la Penitenciarul Tribunalului din Arad. După aproape cinci ani de „serviciu preoţesc" la Penitenciarul din Arad, îi scria la 29 aprilie 1927 istoricului Ioan Lupaş, care pe atunci deţinea portofoliul Ministerului Sănătăţii şi Ocrotirii sociale, cerându-i să intervină la „organele de guvernământ şi eventual legislative" pentru a fi organizat „un serviciu duhovnicesc şi cultural" din partea Bisericii şi a Statului „pentru nevoinţa din Penitenciarele ţării", dar şi în orfelinate, azile şi spitale. Propune redactarea unei legi prin care să fie stipulate

[955] „Românul", anul VIII, 1919, p. 2.

[956] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 43-43v.

https://biblioteca-digitala.ro

îndatoririle Bisericii şi ale Statului în această problemă a asistenței religioase[957].

În această perioadă a mai îndeplinit şi alte atribuții în administrația bisericească. Consistoriul mitropolitan din Sibiu, în şedința din 5 octombrie 1923 îl numeşte provizoriu ca referent al Senatului bisericesc mitropolitan. În această situație se pune chiar problema mutării sale la Sibiu, unde ar fi putut avea o şansă de a ocupa şi o catedră la Institutul Teologic. Motive independente de voința sa, îl determină să suplinească postul numai timp de trei ani, până în toamna anului 1926 când este nevoit să demisioneze. Mutarea sa la Sibiu nu putea rezolva problema pensiei de la Arad „şi n-am pututu primi de la mitropolie asigurări echivalente", acceptând numai „referent substituit", funcție pe care o deține până în toamna anului 1926 când demisionează[958].

Paralel cu suplinirea postului de la Sibiu, la 1 ianuarie 1924 este numit şi preot misionar eparhial, post în care funcționează până la 1 mai 1926, când îi este aprobată demisia, primind şi mulțumiri pentru felul cum a „condus agendele acestui post şi pentru broşurile scrise şi tipărite în scopul propagandei religioase"[959].

Gheorghe Ciuhandu a fost un excepțional preot, conştient de chemarea sa de a sluji lui Dumnezeu şi oamenilor. Bine pregătit profesional, a fost ancorat în susținerea Ortodoxiei româneşti. Deşi în viață nu a gustat din plăcerile oferite de parohie şi ca atare n-a trăit de la altar, totuşi, a fost cel dintâi la toate slujbele de la Sfântul Altar, devenind icoana ideală a preotului liturghisitor.

Trimis să-şi desăvârşească studiile universitare la Cernăuți, cu scopul ca la reîntoarcere să ocupe o catedră la Institutul Teologic, el a rămas în serviciul administrativ al Episcopiei Aradului, chiar şi după ce i s-au „închis cărările spre catedra teologică de aici, nu spre directoratul institutului teologic ci spre postul de asesor-referent bisericesc. Am ținut să rămân în serviciul eparhiei şi după ce mi-se oferise o catedră la Cernăuți şi mai apoi un resort de seamă la Academia Teologică ortodoxă din Cluj şi nu m-am lăsat ispitit de nici una din multele posibilități deschise prin reîntregirea Statului român, de a-mi fi căutat plasarea nouă aiurea". A rămas în Arad, în mediul pe care îl cunoştea de peste „trei decenii petrecute în acelaşi serviciu bisericesc", de care era mai legat şi prin cercetările istorice pe care le face[960].

[957] *Ibidem*, dosar 132, f. 225-226.

[958] *Ibidem*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 72.

[959] *Ibidem*, f. 118, 124.

[960] *Ibidem*, dosar 39, f. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

Cuvântul rostit de pe amvon, conferințele ținute la catedră și cuvântările inaugurale ale Congreselor preoțești, l-au pus între cei mai de seamă predicatori. Pe lângă cele două calități, de liturghisitor și predicator, preotul Gh. Ciuhandu a reușit să se impună ca un desăvârșit duhovnic, ținând decenii la rând spovedania tineretului clerical iar după Marea Unire a îndeplinit cu o mare responsabilitate și sarcina de consilier cultural. În această ultimă calitate a desfășurat o bogată activitate îmbogățind, prin condeiul său, literatura teologică și istoriografia românească.

Pentru calitățile și meritele sale depuse în slujba Bisericii și a Neamului, la Praznicul Învierii Domnului din anul 1936 (12 aprilie), în biserica catedrală din Arad, episcopul Andrei Magieru, l-a hirotesit iconom-stavrofor, solemnitatea desfășurându-se la Sfânta Liturghie[961].

V. Activitatea cultural-științifică

Cărturar cu calități de o înaltă erudiție, Gh. Ciuhandu a pătruns adânc în tainele științei istorice, teologice și culturale, semănând cu multă dărnicie articole și studii în paginile diferitelor reviste, a tipărit cărți care ridică prestigiul instituției pe care o viață întreagă a servit-o. A tratat probleme de istorie bisericească și națională, teologie, a scris diferite cronici și recenzii presărate în revistele „Biserica și școala", „Tribuna", „Tribuna Poporului", „Românul", „Hotarul", „Salonul literar", „Foaia literară", apărute la Arad, „Telegraful Român" și „Revista Teologică" de la Sibiu; „Candela" de la Cernăuți; „Biserica Ortodoxă Română" de la București; „Legea Românească" și „Cele Trei Crișuri" de la Oradea.

Nu ne propunem să analizăm întreaga sa operă, vastitatea și importanța ei, peste 150 de titluri, cărți, studii și articole, conferințe, cuvântări ocazionale, impune o lucrare de mari dimensiuni. Ne vom opri doar la cele pe care le-am considerat ca fiind opere de referință, scoțând în relief contribuțiile sale la cunoașterea unor laturi mai puțin abordate în istoriografia și teologia românească.

Pregătirea sa intelectuală deosebită, preocupările culturale și scrierile sale l-au promovat între marile personalități ale Bisericii din prima jumătate a secolului al XX-lea. Cunoașterea îndatoririlor pe care le are un bun slujitor al Sfântului Altar și, prisosul cunoștințelor sale teologice și istorice, l-au îndemnat încă de timpuriu să scrie. Nu s-a exagerat cu nimic atunci când s-a afirmat că preotul Gh. Ciuhandu a fost unul dintre cei mai bine pregătiți preoți ai vremii sale.

---

[961] „Bis. și Șc.", anul LX, nr. 16-17, 26 aprilie 1936, pp. 2-4; „L. R.", anul XVI, 17 aprilie 1936, număr special, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro

V. 1. Activitatea istoriografică

Domeniul de activitate ştiinţifică a fost cu precădere istoria, îndeosebi a celei bisericeşti, cunoscând la fel ca şi Novalis în urmă cu mai bine de un secol, că „biserica este locaşul istoriei"[962], pentru că prin Biserică şi slujitorii ei s-au răspândit ideile şi cunoştinţele istorice menite a deveni forţe vii, propulsive în năzuinţele de unitate şi cârmuire naţională. Incontestabil, istoricul cu cea mai bogată contribuţie adusă la cunoaşterea istoriei vieţii bisericeşti din părţile Aradului şi Bihorului este Gheorghe Ciuhandu. Pregătirea intelectuală deosebită, preocupările de istorie bisericească şi teologice l-au promovat în rândul marilor personalităţi ale Bisericii şi Neamului românesc.

Gheorghe Ciuhandu a venit în istoriografia bisericească cu o pregătire pozitivistă primită de la mentorul său Eusebiu Popovici (1838-1922), el însuşi format în spiritul şcolii istorice de la Viena a cărei direcţii era ca cercetarea istorică să pornească de la documente ca singura sursă a adevărului, spirit imprimat şi studenţilor săi. Era ceea ce A. D. Xenopol numea „istoria pragmatică", adică cercetarea istoriei aplicată pe baza cercetării de arhivă şi bibliotecă.

Acesta este principiul fundamental al istoriografiei lui Gh. Ciuhandu. El acordă o mare atenţie izvoarelor documentare, având o înţelegere determinată a faptului istoric în reconstituirea anumitor perioade istorice. Era pe deplin conştient de importanţa arhivelor pentru cercetarea istorică.

Cunoştea bine arhiva Episcopiei, a Institutului pedagogic-teologic şi a judeţului Arad „ce începe din 1737 norocos reorganizată, aflătoare într-o stare de perfectă ordine". Dacă acestea erau într-o anumită ordine, cea a Tribunalului oraşului Arad era într-o mare dezordine, ba mai mult, „mari cantităţi de documente" au fost predate unei fabrici de hârtie, iar arhiva „administraţiei erariale din Miniş - arhivă ce putea ajunge până în veacul XVIII" a fost arsă. Aceeaşi soartă a avut şi „arhiva grecească" pe care Gh. Ciuhandu a cercetat-o în 1907 la biserica din Erdeiş (azi Pădureni, jud. Arad)[963].

---

[962] Ioan Lupaş, *Cronicari şi istorici români din Transilvania*, Ediţia a II-a, 1941, p. XXI. Novalis este numele literar al lui Friedrich von Hardenberg (1774-1801), poet romantic şi mistic german, începător al şcolii romantice împreună cu Schlegel şi Tieck, cf. *Minerva. Enciclopedie Română*, Cluj, 1929, p. 721.

[963] Gh. Ciuhandu, *Arhivele arădene*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 5, 30 ianuarie 1938, pp. 38-39; Idem, *Comercianţii „greci" în părţile ungurene şi în special în ţinutul Aradului*, în vol. „Fraţilor Alexandru şi Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani", Bucureşti, 1936, p. 248, nota 2.

https://biblioteca-digitala.ro

În şedinţa din 24 mai 1927 a Adunării eparhiale, propune să se ia măsuri pentru „organizarea şi selecţionarea" arhivei diecezei arădene[964], problemă repusă în discuţie şi în volumul *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ* (Arad, 1935, p. XVIII). Cu prilejul *Congresului cultural* de la Arad din 30 ianuarie 1938, în conferinţa intitulată *Înfiinţarea arhivelor arădene,* propune concentrarea arhivelor comunale şi ale altor „organizaţii într-un local potrivit la Arad, eventual la Palatul cultural", solicitând înfiinţarea unei filiale a arhivelor statului în oraşul de pe Mureş. Tot cu această ocazie propune Guvernului român să intervină pentru a aduce în ţară arhivele din Viena şi Budapesta, considerând că ne revin de drept în baza tratelor de pace de la Saint-Germain (septembrie 1919) şi Trianon (1920)[965].

În sfera preocupărilor sale intrau şi arhivele sârbe. În 1932, prin intermediul preotului Vasile Popovici din Timişoara, se interesa de arhiva Episcopiei sârbe, despre care află că fusese mutată la Vârşeţ[966]. După numai doi ani, în primăvara anului 1934 vizitează, la Belgrad, pe episcopul Vikentie Vujič, „un contemporan mai vârstnic" de la Universitatea din Cernăuţi. Cu acest prilej obţine „unele înlesniri pentru cercetări istorice" în arhivele de la Carloviţ[967], unde a rămas vechea arhivă şi după ce Biserica ortodoxă sârbă şi-a mutat centrul de unitate administrativă la Belgrad. Din motive financiare cercetările în aceste arhive au fost mereu amânate.

Arhivele din Viena i-au fost accesibile doar prin intermediul cercetărilor lui Ştefan Lupşa[968], iar cele de la Budapesta prin cel al profesorului Alexa Ivič de la Subotiţa[969]. Dacă în arhivele greco-catolicilor din Lugoj şi Oradea „cercetătorii necatolici" nu aveau accesul, în schimb, Episcopia româno-catolică din Oradea îşi deschisese arhiva, din care, tot Ştefan Lupşa, a adunat un bogat material documentar pe care l-a pus la dispoziţia lui Gh. Ciuhandu.

Preocupat de soarta arhivelor, cu prilejul Congresului cultural al Aradului, propune intervenţia Guvernului român în privinţa aducerii în ţară a arhivelor din Viena şi Budapesta, „care ne revin în baza tratatelor de pace de la St. Germain şi Trianon". În privinţa arhivelor locale, ale oraşului şi judeţului Arad, „constată necesitatea de a se concentra arhivele răzleţe,

---

[964] „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 27-28, 10 iulie 1927, p. 5.

[965] Gh. Ciuhandu, *Arhivele arădene*, pp. 39-40

[966] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 124, f. 301.

[967] *Ibidem*, dosar 39, f. 8-10; „Hotarul", anul I, nr. 12, aprilie mai 1934, pp. 34-35.

[968] P. Vesa, *Din corespondenţa preotului dr. Ştefan Lupşa cu preotul dr. Gheorghe Ciuhandu,* în „Arca" Revistă de cultură, anul II, nr. 12 (23), 1991, pp. 12-13.

[969] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 56-57, 58-58 v.

https://biblioteca-digitala.ro

ale comunelor politice şi ale altor organizaţii într-un local potrivit, la Arad, eventual la Palatul cultural"[970].

Pentru impulsionarea cercetărilor privind trecutul părţilor arădene, Ciuhandu propune înfiinţarea unei *Comisiuni istorice a Aradului*, cu un statut propriu şi sfera de activitate specific istorică, tipărind şi un *Buletin istoric* în care să fie publicate studii şi articole referitoare la acest ţinut[971].

Arhivele arădene şi cercetările istorice îl atrăgeau în mod deosebit, motiv pentru care refuză, pe rând, postul de protopop al Chişineului-Criş, o catedră universitară la Cernăuţi, unde, în anul 1922, după trecerea la cele veşnice a prof. Eusebiu Popovici, a fost invitat pentru a-i ocupa locul la catedră, iar mai târziu, postul de rector al Academiei Teologice din Cluj, oferit de episcopul Nicolae Ivan prin intermediul istoricului Ioan Lupaş[972]. Dacă nu a ajuns să fie îndrumătorul tinerilor teologi, Ciuhandu a ştiut să se facă apostolul unei chemări ce depăşea cu mult sfera unei catedre, fie şi universitară. În scrisoarea prin care refuză postul de rector de la Academia Teologică din Cluj, îi scria lui Ioan Lupaş, că cei 19 ani de activitate desfăşurată pe tărâmul administraţiei şcolare, „m-au împedicat de a mă putea ocupa sistematic cu cartea şi de a-mi face o pregătire pentru misiuni ca cea ce mi se îmbie". Cu siguranţă, ştia că la Cluj era mult mai bine primit decât în oraşul de pe Mureş, Ciuhandu rămâne în continuare în Arad unde avea să-şi „consume o parte din energii fără de a fi bun de altă slujbă, decât de referent". Deşi în Arad era nedreptăţit, fire modestă, nu aspira la funcţii înalte, era convins că la vârsta de 49 de ani pe care o avea atunci, era mai folositor Bisericii, semănând cu dărnicie studii, articole şi recenzii în paginile diferitelor reviste dacă „face ştiinţă aplicată la viaţa bisericească"[973].

Stăpânind bine limbile latină, germană şi maghiară, Ciuhandu a avut largi posibilităţi de a recurge la izvoare documentare variate. Bogata colecţie de documente pe care o deţineau arhivele arădene i-a fost un vast câmp de cercetare unde mintea sa putea să se adape cu nesaţ „la izvoarele necercetate ce cuprind însăşi viaţa noastră veche românească din alte timpuri, ocrotite de Biserică"[974]. Cărturar cu calităţi de o înaltă erudiţie, a pătruns adânc în tainele ştiinţei istorice, culturale şi bisericeşti, a tipărit cărţi ce ridică prestigiul instituţiei pe care o viaţă întreagă a slujit-o. În reviste semna

[970] Gh. Ciuhandu, *op.cit.*, p. 39.

[971] *Ibidem*, p. 40.

[972] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 80. Scrisoarea din 12 ianuarie 1924.

[973] *Ibidem*, dosar 74, f. 81-82. Scrisoarea din 2/15 februarie 1924.

[974] Ed. I. Găvănescu, *Un neobosit cercetător istoric: părintele Gh. Ciuhandu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, Arad, nr. 38,17 septembrie 1939, p. 312-313.

https://biblioteca-digitala.ro

şi cu pseudonimele: Capelanul, Senin, Sihastrul, Călugărul Serafim, stilul inconfundabil dezvăluindu-i identitatea.

De la broşurile publicate în colecţia intitulată *„La vatra sufletească a neamului"*, inaugurată în anul 1924 ce cuprinde momente din istoria eparhiei arădene, ajunge la monumentalele lucrări: *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ. Pagini mai ales din istoria românilor crişeni 1830-1840* (Arad, 1935) şi *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 şi însemnări istorice-politice ulterioare* (Arad, 1940), ambele bucurându-se de câte un premiu academic. În tot acest interval a publicat o seamă de studii şi articole cu un conţinut variat, în care susţinea continuitatea elementului românesc şi a spiritualităţii poporului român pe aceste meleaguri.

Dimensiunile contribuţiei preotului Gh. Ciuhandu pe plan istoriografic (dar şi teologic) în raport cu evoluţia domeniului în perioada interbelică se oglindeşte în cele aproape 50 de cărţi şi mai multe sute de studii, articole şi comunicări publicate în periodice din Arad, Sibiu, Oradea, Bucureşti, Timişoara şi Cernăuţi. Principalele direcţii de investigaţii istorică urmărite au fost: 1. *Studii privind Istoria Episcopiei Aradului; 2. Studii privitoare la raporturile Ortodoxiei române cu Catolicismul.*

Un ideal moştenit de la fostul său profesor de la Institutul Teologic din Arad, Vasile Mangra, a fost cercetarea istoriei Episcopiei Aradului, problemă pusă în discuţiile şedinţelor Adunării eparhiale[975] şi în „Biserica şi Şcoala", organul oficial al diecezei[976]. În viziunea lui Ciuhandu, eparhia Aradului merita de mult o mai atentă cercetare istorică, în primul rând, pentru că sub patronajul ei s-a dus o mare acţiune de apărare a neamului încă din secolul al XVIII-lea, nu numai sub aspectul bisericesc dar şi sub cel naţional, atunci când prozelitismul catolic îşi asocia elementele autorităţilor oficiale ale statutului austriac ce îşi dădea binevoitorul concurs pentru scopuri nu numai religioase ci şi de deznaţionalizare a românilor „schismatici". În al doilea rând, eparhia Aradului, sub ocrotirea privilegiilor ilirice a ocrotit pe toţi ortodocşii din aceste părţi, din Bihor - rămas fără păstor sufletesc încă de la sfârşitul veacului al XVIII-lea - şi până în Banat, iar spre apus a salvat Zărandul de uneltirile autorităţilor laice cu concursul eparhiei latine din Oradea şi a celei din Blaj, în acest Zărand unde episcopul Sinesie Jivanovici

[975] A. E. O. R.Arad, *grupa IV, dosar 4/1929*, doc. 5660, f. 414-415; doc. 3534; vezi Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ*, pp. VII-XVI.

[976] Gh. Ciuhandu, *O datorie uitată: Istoria Diecezei Aradului*, în „Bis. şi Şc.", anul XI, nr. 1, 1/14 ianuarie 1917, pp. 9-11.

https://biblioteca-digitala.ro

al Aradului (1751-1768) desfăşura o amplă acţiune de apărare naţională mai românească decât cea a lui Petru Pavel Aron. În secolul al XIX-lea, tot eparhia Aradului este terenul în care a rodit mişcarea naţională de eliberare de sub jurisdicţia ierarhiei sârbe de la Carloviţ şi crearea unei vieţi proprii bisericeşti sub o ierarhie românească. Toate acestea îl determinau să afirme că prin scrierea istoriei diecezei s-ar putea ajunge la „rezultatul de a cunoaşte cauzele deosebite ale ţinerii din trecut la biserică" şi că orice jertfă s-ar aduce pentru scrierea „des pomenitei istorii ar fi deplin recompensată - căci doar ce altă preocupaţiune poate să fie mai sfântă şi mai obligatorie în sine şi mai salutară în afară, decât aceea de a-şi asigura nu numai integritatea ci şi prosperarea ei spirituală şi culturală"[977].

Problema unei sinteze istorice a Episcopiei Aradului pusă în discuţie încă în 1877 de profesorul Vasile Mangra, nu a fost realizată până la Gheorghe Ciuhandu[978]. Ideea sintezei istorice a Episcopiei nu a fost abandonată nici mai târziu. Lipsa unor volume de documente l-a determinat pe Gheorghe Ciuhandu ca în şedinţa Senatului şcolar al Consistoriului eparhial din 16 februarie/1 martie 1923, să propună ca toate documentele neutilizate în monografia şcolilor să fie tipărite în „Biserica şi Şcoala" şi în extras, sarcina redactării revenindu-i lui Teodor Botiş[979]. Sinodul eparhial aprobă propunerea lui Ciuhandu acordând şi suma de 5 000 de lei anual din bugetul Consistoriului arădean pentru alte cercetări în arhive. Din păcate, neangajându-se nimeni, nu s-a întreprins nimic[980].

În şedinţa din decembrie 1923 a Consistoriului eparhial, Gheorghe Ciuhandu cerea oferirea unui premiu de 20 000 lei pentru cercetări în fondul de documente rămas de la Moise Nicoară la Academia Română, iar pentru a stimula cercetări în arhivele din Viena, Budapesta şi Carloviţ, suma de 10 000 lei[981]. Demersul lui Ciuhandu nu au avut nici un ecou în rândul intelectualităţii arădene. La 30 septembrie 1926, Sinodul eparhial face o nouă ofertă, de această dată lui Ştefan Cordoş oferindu-i suma de 10 000 de lei pentru a întreprinde cercetări în arhive, dar şi acesta refuză[982].

Apropierea centenarului alegerii şi instalării primului episcop de neam român al Aradului, a fost un bun prilej din care s-a încercat să se profite

---

[977] *Ibidem*, pp. 10-11.

[978] Pentru amănunte vezi: P. Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, pp. 12-19.

[979] A. E. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 50/1917*. Extras din şedinţa a III-a a Senatului şcolar.

[980] *Ibidem*, dosar 4/1929, doc. 5 660, f. 414-415.

[981] *Ibidem*.

[982] A. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 4/1929, doc. 5661, f. 414-415.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru scrierea măcar a unor părți din istoria eparhiei. Gh. Ciuhandu, la 30 septembrie 1927, propune unele măsuri pregătitoare. El dorea ca împlinirea a 100 de ani de la urcarea lui Nestor Ioanovici (1829-1830) în scaunul eparhial de la Arad, să fie sărbătorită într-un cadru festiv. Deşi propunerea a fost trecută în procesul-verbal al şedinței, „prin nu ştim care întâmplare şi fără nici un temeiu, a fost scoasă din procesul-verbal al Adunării eparhiale şi astfel nici n-a fost trecut în sumarul tipărit al desbaterilor". Mereu preocupat de scrierea istoriei eparhiei, mai propune, pentru a se putea „înlesni utilizarea vechii arhive eparhiale", aceasta să se aducă „în bună ordine"[983].

Secția culturală a Consistoriul eparhial, condusă de Gh. Ciuhandu, în şedința din 6 martie 1929 a fixat „cadrele generale ale serbărilor" pentru data de 24 octombrie 1929. Într-un articol de fond publicat în „Biserica şi şcoala"[984], preciza că nu se sărbătoresc realizări de seamă, ci „mai mult triumful unei idei". Comemorarea centenarului a avut loc în 26 octombrie 1929, cu două zile mai târziu decât fusese stabilit. Sufletul întregii manifestații a fost consilierul cultural al Episcopiei, preotul Gh. Ciuhandu şi preotul profesor Nicolae Popovici de la Institutul teologic[985]. Cu toate eforturile depuse de autoritățile ecleziastice arădene, profitând şi de cele trei aniversări centenare (Preparandiei, Teologiei, Nestor Ioanovici) nu s-a reuşit realizarea unei sinteze istorice a episcopiei arădene, numai studii în care se reflectă părți din istoria Episcopiei şi a vieții bisericeşti a românilor din părțile arădene.

În 1933, Gheorghe Ciuhandu făcea un bilanț al încercărilor mai vechi sau mai noi de a se scrie o istorie a eparhiei. El constată că în cei cincizeci de ani câți s-au scurs din 1883, nu s-a „făcut nici un pas", în afară de „Istoria şcoalelor" a lui Teodor Botiş[986]. Din păcate, Adunarea eparhială nu întotdea-

[983] *Ibidem*; Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raț*, pp. XIV-XV. nota 1.

[984] *În pragul unui jubileu al episcopiei Aradului*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 13, 24 martie 1929, p. 1.

[985] Pe lângă alte probleme organizatorice, cei doi s-au îngrijit de tipărirea volumului comemorativ „Triumful Ortodoxiei la Arad" (280 p.), structurat în două părți. Prima, cuprinde *Acte oficiale* (pp. 5-132), îngrijită de Nicolae Popovici iar cea de a II-a, *Studii şi articole* (pp. 135-235), îngrijită de Gh. Ciuhandu şi cuprinde şapte studii istorice: Gh. Ciuhandu, *Disertație comemorativă despre episcopul Nestor Ioanovici, cu spicuiri nouă din istoria eparhiei Aradului în veacul XVIII* (pp.135-160); Idem, *Vichentie Ioanovici episcopul Aradului (1726-1731), apoi mitropolit* (pp. 222-227); T. Botiş, *Pagini din istoria desrobirii* (pp.161-190); Gr. Comşa, *Religiozitatea episcopului Nestor Ioanovici* (pp. 191-195); Roman Ciorogariu, *Aradul de odinioară* (pp. 196-210); Vasile Goldiş, *Trei făgărăşeni* (pp. 211-218); Ştefan Lupşa, *Episcopul unit Samuil Vulcan împotriva episcopiei lui Nestor Ioanovici* (pp. 228-232).

[986] A. E. O. R. Arad, *fond citat*, doc. 5660, f. 414-415.

https://biblioteca-digitala.ro

una a acordat o atenție deosebită scrierii istoriei eparhiei, dar nici omul care să întreprindă cercetări în arhive nu a fost întotdeauna de găsit. În ședința din 1936 a Adunării eparhiale, Gheorghe Ciuhandu reia această problemă, cerând Consiliului eparhial să „înscrie în bugetul său anual o sumă de 15 000 lei pentru cercetări și scrieri istorice, care fond se va spori an de an cu alocațiile spre acest scop din bugetul eparhiei", iar utilizarea acestui fond „v-a cădea în competința și aprecierea secției culturale a Consiliului eparhial"[987].

Străduințele lui Ciuhandu pentru crearea condițiilor necesare în scopul scrierii unei sinteze istorice a Episcopiei n-au dus la rezultatele scontate. Nu existau „mijloacele băneşti necesare şi, mai ales, nu avem oameni [...] lipsind şi începuturile monografice necesare". De aceea, după cum avea să mărturisească într-un raport din 7 aprilie 1936 adresat episcopului Andrei Mager al Aradului (1936-1960), „m-am apucat pe socoteală proprie de lucru"[988].

Începutul activității sale istoriografice datează încă înainte de susținerea doctoratului. În 1903, pe când funcționa ca profesor suplinitor la catedra de istorie bisericească la Institutul pedagogic-teologic din Arad, publică studiul *Încreştinarea ungurilor, ducatele din stânga Dunării, ritul răsăritean* publicat în mai multe foiletoane din „Tribuna Poporului".[989] Studiul vădeşte viitoarele calități ale istoricului matur şi versat de mai târziu, însuşiri ce se vor dezvolta prin cercetări în arhive şi prin cunoaşterea tot mai bine a subiectelor abordate. În acest prim studiu, Gh. Ciuhandu surprinde două aspecte majore ale problemei. În primul rând, existența formațiunilor prestatale româneşti din secolele IX-X iar în al doilea rând, condițiile în care s-a constituit statul feudal maghiar la începutul secolului al XI-lea. Dovedeşte vechimea românilor pe aceste meleaguri, permanența şi continuitatea elementului românesc aducând ca argumente în plus, vechimea ritului răsăritean care exista încă înainte de „descălecatul ungurilor". La argumentația logică, mai adaugă şi un ascuțit spirit polemic care îl va caracteriza în întreaga operă de dispute cu istoricii confesionali, adăugând şi îndemnul: „poftească cui îi face plăcere, discute şi mai departe trecutul nostru clar de altfel pentru cei cu minte sănătoasă. Să nu o uite însă, că a nega trecutul unui popor încă nu va să zică a-l priva de drepturile de viitor". Studiul de debut vădeşte viitoarele calități ale istoricului matur şi versat de mai târziu, însuşiri ce se vor dezvolta prin intense cercetări în arhive şi prin cunoaşterea tot mai bine a subiectelor abordate.

[987] *Actele şi desbaterile Adunării eparhiale...1936*, Arad, 1936, pp. 38-39.

[988] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 39, f. 8-10.

[989] Anul VIII (1903), Arad, nr. 61, 68-70, 72-74, 78, 79, 83, 88, 89, 91.

https://biblioteca-digitala.ro

Problema vechimii ritului răsăritean o reia în teza de doctorat, *Ritul răsăritean pe teritoriul ungar* (Cernăuți, 1907). La început o problemă pur religioasă, mai târziu devine una de natură exclusiv politică în contradicție cu existența noastră etnică şi bisericească pe aceste meleaguri. În viziunea autorului, slavonismul a fost pentru români o necesitate religioasă şi o silă politică a vremii de care nu ne putem desface. Pe ruinele slavonismului, răsărind mai apoi cultura românească. Legea, limba şi vatra ne-au menținut tăria în mucenicia trecutului, singurele garanții pentru viitor.

Atribuțiile de referent şcolar cu care fusese însărcinat îi ocupau o mare parte a timpului, mai ales că legislația şcolară maghiară din epocă creează mari probleme şcolilor confesionale româneşti. Pe lângă o serie de lucrări prin care căuta îmbunătățirea învățământului românesc[990], îşi face timp suficient pentru cercetările istorice.

Până la studiile de o mai mare extensiune, publică studii de o mai mică întindere[991]. Între 1930-1934, pe baza unor cercetări în arhivele arădene, conferențiază de mai multe ori cu diferite ocazii despre istoria românilor din aceste părți, prelegeri pe care le publică în *Schițe din trecutul românilor arădeni din veacul XVIII* (Arad, 1934, 84 p.). Erau „fragmente din ceea ce ar putea vr-odată, cineva, mai norocos şi mai bine informat să scrie: o istorie, pe care nu o avem încă, a Românilor din ținutul Aradului" (p.6). Din păcate, pentru viața bisericească de la începutul secolului al XVIII-lea şi primul episcop al Aradului nu stăruie prea mult. Afirmă că Isaia Diacovici, în anul 1695 era deja episcop în Ineu de unde în 1705 şi-a „strămutat reşedința" la

[990] *Rane dureroase*, în „Tribuna", anul XII Arad, 1908, nr. 168, 196, 170, 172; *Instrucțiune şi dispoziții pentru îmbunătățirea învățământului şi a stării şcolii poporale confesionale de sub jurisdicțiunea Consistoriului român ortodox din Arad*, Arad, 1907; În 1918 înainta Sinodului eparhial un documentat studiu, Analfabetismul în care prezintă această realitate făcând şi unele propuneri concrete pentru eludarea lui, cf. A. E. O. R. Arad, *grupa IV, dos. 110/1917*, doc. 2.470.

[991] *Întemeierea Metropoliilor şi a celor dintâi mănăstiri din țară*, în „Bis. şi Şc.", anul XXIX, nr. 28, 10/23 iulie 1905, pp. 228-229; nr. 29, 17/30 iulie 1905, pp- 242-245; nr. 31, 31 iulie/13 august 1905, pp. 268-270; nr. 32, 7/20 august 1905, pp. 281; nr. 33, 14/27 august 1905, pp. 292-293; nr. 34, 21 august/13 septembrie 1905, pp. 299-300; nr. 36, 4/17 septembrie 1905, p. 315; nr. 38, 18 septembrie/1 octombrie 1905, pp. 332-333; nr. 39, 25 septembrie/8 octombrie 1905, pp. 342-343; nr. 40, 2/15 octombrie 1905, p. 349; *Din comorile trecutului nostru: O singhelie din 1798*, în „R. T", anul VII (1903), nr. 1, pp. 27-29; *Un grăitor pomelnic de două sute de ani de la Velența*, în „L. R.", anul X, nr. 18, 15 septembrie 1930; *Eparhia ortodoxă română a Aradului sub raport religios şi cultural în anii 1834-44*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 47, 20 noiembrie 1932, pp. 4-5; *Câteva măsuri disciplinare ale episcopului Gherasim Raț*, în „Hotarul", I, 1933, nr. 2, nr. 3-4; *Paraclisul Sf. Simion Stâlpnicul şi gropnița episcopească de la Arad-Gai*, în „Hotarul", anul II, 1935, nr. 7, pp. 4-7.

https://biblioteca-digitala.ro

Arad, fără a face nici o trimitere bibliografică, iar pentru perioada arădeană a episcopului citează doar pe Vasile Mangra („Biserica şi Şcoala", nr. 14 din 1904) şi Giorgiu Popa (*Scrieri şi vorbiri*, Arad, 1895). Pentru cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe lângă câteva documente inedite din arhiva judeţului Arad, citează pe Nicolae Iorga, Nicolae Dobrescu, Nicolae Firu, dintre români, iar dintre străini pe Dimitrie Ruvarac, Marki Sandor, N. Nilles, Josef Jirecek şi I. Karacsonyi. Afirmaţiile lui Gh. Ciuhandu legate de locul şi anul venirii lui Isaia Diacovici în Arad, a creat destul de multe confuzii în istoriografia bisericească arădeană şi asupra cărora nu vom insista.

Constatând că „istoria acestui ţinut a fost scrisă pe larg şi cu prisos de informaţii şi foarte tendenţioase, în favorul maghiarilor şi din adins dosind trecutul românilor - sau cel mult scoţând la iveală, în mod tendenţios şi exagerat, umbrele din viaţa românilor",[992] cu prilejul inaugurării în 1933 al celui de-al treilea ciclu de conferinţe ale *„Ateneului Popular"* din Arad, a deschis un ciclu de conferinţe despre *Românii de acum două sute de ani la frontiera apuseană a judeţului Arad.* Era cunoscut faptul că la sfârşitul secolului al XIX-lea, istoriografia maghiară era angajată într-o campanie de tăgăduire a drepturilor românilor în Transilvania şi de deznaţionalizare a lor. În părţile arădene, principalul exponent al acestui curent este istoricul Márki Sándor, ce în anul 1898 afirma că „valahii arădani abia dacă au istorie. Ca păstori sărmani, au colindat în sus şi în joc cu oile, sau, la început, ca iobagi au cultivat pământul stăpânilor lor"[993]. Istoricul maghiar atribuie această „insuficienţă" a datelor istorice cu privire la românii arădeni faptului că ei, ocupându-se cu păstoritul, nu ar fi putut dezvolta pe terenul vieţii publice fapte demne de reţinut în documente, dar şi aceea că ei nu ar fi avut o viaţă bisericească organizată. Márki lăsa să se înţeleagă că puţinătatea trecutului românilor se datora şi faptului că ei şi-ar fi făcut târziu apariţia pe acest teritoriu, susţinând că „imigrarea" lor aici ar fi început abia în secolul al XIII-lea, după năvălirea tătarilor şi ar fi ajuns la apogeu numai în timpul stăpânirii turceşti. Şi-a asumat sarcina de a răspunde acestor afirmaţii tendenţioase ale istoricului maghiar. Bazat pe documente din arhivele arădene, dovedeşte că înainte cu 200 de ani comunele de pe graniţa de vest, dinspre Ungaria, erau locuite de români. Utilizând statistici din 1746 şi 1777 constată că din 900 de contribuabili, 303 erau cu nume româneşti,

[992] Gh. Ciuhandu, *Arhivele arădene*, în „Hotarul", anul V, nr. 1-2, Arad, ianuarie-februarie 1938, pp. 27-28.

[993] Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, Arad, 1895, p. 503.

https://biblioteca-digitala.ro

189 cu nume germane, 308 cu nume sârbeşti (în urma colonizărilor sârbilor şi a sârbizării numelor româneşti) şi numai 100 de nume ungureşti[994]. Demonstrează că pretenţiile ungurilor asupra acestor ţinuturi româneşti nu sunt întemeiate.

Acordând o mare importanţă statisticilor pentru cunoaşterea stărilor existente în urmă cu două veacuri, publică voluminoasa lucrare *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri, cu un excurs istoric până la 1752 şi însemnări istorice-politice ulterioare* (Arad, 1940, 320 p. + 11 ilustraţii şi două hărţi), prin care ne pune în faţă o frescă de istorie socială, politică şi culturală a românilor arădeni din veacul al XVIII-lea. În *Anexe*, publică tabele statistice cu numele tuturor locuitorilor (capilor de familie) din localităţile judeţului Arad în acest secol. Datele istorice utilizate se bazează pe un număr de şase conscripţii din anii 1743-1752 privind comitatul şi oraşul Arad şi care se constituie în „pagini de istorie, care sprijinesc raţiunea statisticei". Pe baza acestora, ni se înfăţişează, în lumina cifrelor, situaţia elementului românesc şi al celui minoritar din punct de vedere etnic şi confesional în satele comitatului. Statisticile privesc 168 de localităţi, din care 137 erau curat româneşti, 11 cu 2-5 nume străine şi 12 cu majorităţi maghiare, una germană şi una cu majoritate sârbească. Existau un număr de 9 188 de gospodării, din care 8 050 (87,6%) erau ale românilor. Înainte de anul 1776, toţi românii din cadrul comitatului erau de religiei ortodoxă. În cifre, situaţia prezentată de Gh. Ciuhandu se prezintă astfel: ortodocşi erau 42 125 (93%), romano-catolici 1 830 (4%) iar protestanţi 1 385 (3%).

Statisticile publicate şi analizate de Gh. Ciuhandu, dovedesc faptul că românii erau elementul dominant numericeşte în comitatul Arad la mijlocul veacului al XVIII-lea. În mod firesc, autorul se ocupă şi de religia românilor din aceste părţi. În mai multe subcapitole tratează viaţa bisericească din cadrul comitatului (preoţi, biserici, practici religioase şi mentalităţi). Prin această masivă monografie, premiată de Academia Română, se pune temelia unui început sigur pentru istoriografia naţională şi ecleziastică din ţinuturile arădene. Cartea lui Gh. Ciuhandu, constituie de mai bine de cinci decenii, o sursă principală de informare a istoricilor pentru veacul al XVIII-lea arădean.

[994] Gh. Ciuhandu, *Ţara Românească pe Câmpia Tisei. Date de la începutul veacului XVIII*, în „Hotarul", anul I, ianuarie - februarie 1934, nr. 9-10, p. 16. Conferinţa a fost ţinută în sala mare a Palatului Cultural din Arad în ziua de 10 decembrie 1933, cf. „Biserica şi Şcoala", anul LVII, nr. 51, 17 decembrie 1933, p. 8; vezi şi Idem, *Schiţe din trecutul românilor arădani din veacul XVIII*, pp. 18-32.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al XIX-lea cu „ispitele politice şi religioase" în Episcopia Aradului[995] a intrat şi el în sfera preocupărilor lui Gh. Ciuhandu. În baza unei bogate documentări efectuate în arhivele arădene şi familiarizat cu un subiect tratat parţial în studii de o mai mică întindere[996], în anul 1934 avea gata pentru tipar o lucrare monografică a eparhiei din furtunosul deceniu 1830-1840. Lipsa părţii financiare, îl determină să apeleze la Academia Română, Ministerul Cultelor şi la diferite personalităţi politice, bisericeşti şi ale culturii pentru a găsi sprijin material. Solicitările sale nu îşi găsesc ecoul aşteptat, motiv pentru care este nevoit să apeleze la prenumeranţi. Redacţia ziarului „Ştirea"(21 februarie 1935) din Arad, publică *Un apel* către cititori informându-i că „Prot. dr. Ciuhandu, unul dintre cei mai abili cercetători ai trecutului bisericesc din aceste părţi, are gata o lucrare monumentală asupra Episcopilor Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ: 1830-40", solicitând celor interesaţi „să-l anunţe câte exemplare va reţine din această lucrare".

Cu toate greutăţile financiare întâmpinate, în a doua jumătate a anului 1935, Ciuhandu înainta Academiei Române 5 exemplare din noua carte „pentru binevoitoarea premiere"[997], fiind recompensat cu premiul Neuchotz[998]. Este vorba de cartea *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ. Pagini mai ales din istoria românilor crişeni (1830-1840)*, apărută la Arad în 1935 (XXX p.+702 p.) îmbrăţişează domeniul de viaţă ecleziastică a românilor arădeni din perioada cuprinsă între 1830 şi 1840, anii cei mai furtunoşi prin lupta confesională ce s-a purtat, pe de o parte de episcopul Gherasim Raţ al Aradului în apărarea Ortodoxiei împotriva violentului prozelitism catolic care a umplut viaţa episcopului Samuil Vulcan de la Oradea, pe de altă parte.

Lucrarea reprezintă cea mai temeinică monografie ce s-a scris despre viaţa bisericească a eparhiei arădene. Bazat pe un bogat material arhivistic

---

[995] Gh. Ciuhandu, *Urgia unionistă din judeţul Aradului şi reacţiunea ortodoxă din anii 1834-5 (Pagini din istoria diecezei Aradului)*, Arad, 1924, p.3.

[996] *Unirea şi întoarcerea Galşei la Ortodoxie 1834-47. Contribuţiuni la istoria diecezei Aradului*, Arad, 1924, 35 p.; *Preoţii români cari rup peceţile cu Roma*, Arad, 1924, 19 p.; *Cum ni-au răpit uniţii şi ungurii sufletele de la Nadăş? (1895-1924). O întrebare şi un răspuns*, Arad, 1925, 23 p.; *Episcopul Uniet Samuil Vulcan, marele prigonitor al Ortodoxiei*, Arad, 1934, 10 p.; *Propaganda catolică maghiară de la Macău în coasta diecezei ortodoxe române a Aradului (1815-1864).Cercetări istorice*, Arad, 1926, 63 p.; *Luptele iconoclastice (veacurile VIII-IX) şi un erou al Ortodoxiei Antoniu Neamţu (veac XVIII)*, Cernăuţi, 1928, 26 p.; *Cum s-a făcut unirea la Ohaba - Forgaciu (Banat)*, Sibiu, 1929.

[997] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 47.

[998] *Ibidem*, dosar 56, f. 21; Premiul a constat în modesta sumă de 3 000 lei, cf. *Ibidem*, dosar 39, f. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

inedit, după cum îi mărturisea mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului, s-a „servit de peste 600 documente neutilizate încă în istoria noastră, câştigate din arhiva eparhială şi cea judeţeană şi de la Viena"[999], cele din urmă puse la dispoziţie de istoricul Ştefan Lupşa. Prima parte cuprinde o expunere istorică (1-384), iar cea de-a doua include 186 de documente (pp. 385-633). Din păcate, din economie de spaţiu grafic, n-a dat şi o versiune în limba română a documentelor latine, germane şi maghiare. Pentru o mai deplină prezentare a luptelor duse pentru ortodoxie, expune istoria politică şi situaţia în general a Transilvaniei şi Dalmaţiei şi organizarea sistematică a propagandei catolice. Între mijloacele întrebuinţate erau, impunerea limbii maghiare românilor ortodocşi, maghiarizarea educaţiei copiilor, impunerea reformei gregoriene a calendarului şi în general, presiunea asupra clerului şi a enoriaşilor ortodocşi. Descrie pe larg acţiunea lui Samuil Vulcan (1806-1839) şi reacţiunea împotriva ei venită din partea mitropolitului Ştefan Stratimirovici de la Carloviţ şi a episcopului Gherasim Raţ de la Arad. Acţiunii lui Samuil Vulcan i se arată excelenta opoziţie a lui Gherasim Raţ (cap. IV) şi descrie situaţia Episcopiei Aradului, atitudinea clerului şi a enoriaşilor faţă de acţiunile prozelitiste ale uniaţilor, dar şi mişcarea de redeşteptare naţională din această epocă de profunde frământări naţionale şi religioase. Primită bine de istoricii vremii şi această carte se bucură de un premiu academic.

Tot în contextul preocupărilor pentru scrierea istoriei eparhiei arădene, se înscrie şi redactarea biografiilor unor personalităţi de seamă ale vieţii naţionale, bisericeşti şi culturale[1000]. Cu prilejul serbării centenarului instalării întâiului episcop de neam român în scaunul episcopal al Aradului, publică: *Doi Ioanovici pe tronul episcopesc de la Arad* (Arad, 1929, 38 p.), *Disertaţiune comemorativă despre episcopul Nestor Ioanovici, cu spicuiri din istoria eparhiei Aradului în veacul XVIII* (în vol. „Triumful Ortodoxiei la Arad", Arad, 1929, p. 135-160), *Vichentie Ioanovici, episcopul sârbesc al Aradului (1716-31) şi un document al său românesc* (în vol. citat, p. 222-227), *Din viaţa lui Nestor Ioanovici. Episcopul Aradului 1767-1830* (Arad, 1929, 56 p.)

---

[999] *Ibidem*, dosar 61, f. 53-54 v. Conceptul scrisorii lui Ciuhandu adresat mitropolitului Nicolae Bălan.

[1000] *Ioan Slavici ca teolog*, în „Hotarul", nr. 12, 1934, pp. 15-16; *Ioan Slavici ca pedagog*, în „Hotarul", anul II, 1935, nr. 12, septembrie-octombrie, p.15-16; *Călugării Visarion şi Şofronie şi mucenicii Ortodoxiei din Ardeal*, Sibiu, 1932, 36 p. (Extras din „Analele Asociaţiei Andrei Şaguna a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş", XI, Sibiu, 1932).

https://biblioteca-digitala.ro

Gh. Ciuhandu a adunat toate datele cunoscute până atunci despre episcopul Nestor Ioanovici al Aradului (1829-1930), unele puse la dispoziția sa de istoricul Ştefan Lupşa. La începutul lunii octombrie 1929, aflându-se la Bucureşti, Gh. Ciuhandu a făcut cercetări şi în „scriptele lui Moise Nicoară" aflate la Academia Română, „după ceva nou cu privire la Nestor Ioanovici"[1001] . Credea că în documentele lui Moise Nicoară va găsi informații despre Nestor Ioanovici, mai ales că instalarea sa în scaunul eparhial arădean este rezultatul mişcării naționale şi bisericeşti de la începutul secolului al XIX-lea, a cărei suflet a fost „deputatul" clerului şi al poporului român din eparhie, Moise Nicoară.[1002]

Intrând în posesia documentelor pe care în anul 1881 Atanasie Marian Marienescu le trimite episcopului Ioan Meţianu, istoricul Gh. Ciuhandu publică şase dintre cele privitoare la protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu al Lipovei, ce reflectă cunoaşterea suferințelor acestui preot luminat pentru aderarea lui la revoluția din 1848. Dintre ele trebuie menționate actul de recunoaştere a lui Petrovici-Stoichescu ca vicar episcopesc, apoi propunerile lui pentru numirea de funcționari români şi sârbi în Ministerul cultelor şi actul de eliberare de la închisoarea Kufstein[1003] .

Nu este uitat nici „înaintemergătorul la masa de referent şcolar al Consistoriului din Arad", dr. Giorgiu Popa. Lucrarea, intitulată *Dr. Giorgiu Popa: Un om de şcoală şi cultură (1841-97)* (Arad, 1934, 135 p.), prezintă o epocă însemnată din viața culturală a eparhiei arădene, adică epoca organizării şcolilor confesionale. În afară de capitolele închinate activității şcolare şi culturale, este înfățişată şi concepția lui Giorgiu Popa în fața diferitelor probleme sociale, politice sau de viață. Personalitate reprezentativă a Consistoriului eparhial, a fost înzestrat cu o inteligență sclipitoare şi un caracter înzestrat cu daruri şi virtuți scoase în relief de biograful său. Prin această monografie, autorul şi-a arătat întreaga sa recunoştință față de personalitatea înaintaşului său în postul de referent şcolar, aducând totodată o contribuție prețioasă la istoria bisericească şi şcolară a eparhiei arădene în perioada cuprinsă între anii 1872-1897. Gh.

[1001] A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm rola 2, cadre 469-472. Scrisoarea din 9 octombrie 1929 adresată lui Roman Ciorogariu publicată la P. Vesa, *Dialog epistolar (II): Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în „Cele Trei Crişuri", Serie nouă, anul VIII nr. 1-3 (82-83-84) ianuarie - februarie - martie, 1997, p. 4.

[1002] *Un nobil român: Moise Nicoară*, în vol. „Omagiu lui Ioan Lupaş", Bucureşti, 1943, p. 152-162; *Moise Nicoară şi Ioan Mihuț la Beiuş*, în „Beiuşul", anul II, 1922, nr. 15, p. 1-2.

[1003] Gh. Ciuhandu, *Şase documente şi câteva cuvinte despre protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu*, în „An. B.", 1931, anul IV, nr. 2-4, p. 149-154.

https://biblioteca-digitala.ro

Ciuhandu nu făcea altceva decât să reia o mai veche cercetare concretizată în mai multe studii de o mică întindere ce atestă respectul față de antecesorul său în postul pe care îl deținea în cadrul Consistoriului eparhial[1004].

De o însemnătate deosebită pentru istoria eparhiei sunt şi cercetările privitoare la vechea literatură manuscrisă sau tipărită de pe teritoriul de odinioară al diecezei arădene, continuând în acest fel o altă latură a activității mentorului său Vasile Mangra cu care a colindat satele pentru a aduna manuscrise liturgice şi însemnări de pe cărțile de cult[1005].

Prețuind tezaurul de carte veche românească răspândit prin toate bisericile parohiale din cuprinsul eparhiei, Gh. Ciuhandu atrăgea atenția asupra necesității de a descifra cu migală şi competență însemnările, circulația cărților, toate constituind o dovadă în plus a conştiinței unității de credință şi neam a românilor. La propunerea sa, prin Circulara nr. 6.063 din 1931 a Consiliul eparhial, se cerea preoților din eparhie „culegerea notițelor de prin cărțile bisericeşti vechi şi de pe inscripții pentru scrierea istoriei eparhiei".[1006] Inițiativa a fost concretizată într-un dosar conținând 427 file[1007] cuprinzând şirul preoților parohi, al învățătorilor, cu anii de activitate, informațiile despre cărți fiind însă foarte vagi, neprecise şi incomplete.

În peregrinările sale prin bisericile bihorene a descoperit un *Molitvelnic* în manuscris despre care a publicat în anul 1941 în revista „Biserica Ortodoxă Română"[1008], în care pune problema, importantă din punct de vedere teologic şi lingvistic a vechilor manuscrise ardelene, dar mai ales a celor din Bihor. Studiul, sub raport liturgic şi lingvistic, ne arată vechimea elementului

---

[1004] *Un nume vrednic şi o datorie pioasă-Asesorul referent şcolar dr. Gheorghe Popa*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 20, 5 mai 1927, pp. 1-2 (a mai fost publicat şi în „L. R.", anul VII, 1927, nr. 11, p. 6); *Un om din alte vremuri. Referentul consistorial Dr. G. Popa*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 28-29, 15 iulie 1928, pp. 3-5; *Un arădan învățat şi pedagog luminat: Giorgiu Popa*, în „Hotarul", 1933, nr. 5, pp.9-12; *Dr. Giorgiu Popa. Un om de şcoală şi cultură*, în „Hotarul", 1933, nr. 11, pp. 10-12.

[1005] Idem, *Urme vechi de cultură românească în Bihor*, în „Cele Trei Crişuri", anul I (1920), nr. 7-20; an II (1921), nr. 1-8; *Dieci şi manuscrise româneşti din Bihor*, în „Tribuna" (Oradea), an I, 1919, nr. 48-50 *Cărți de afurisenie sau de blăstăm*, în „R. T.", 1927, 1930 (şi în extras); *Ce ni spune o „Pravilă" de la Arad*, în „Hotarul", anul III, 1936 nr. 2-3, februarie-martie, p. 25-27 p.

[1006] A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 385/1930*, doc. 6.063, f. 397.

[1007] Idem, *gr. III, dosar 426/1923.*

[1008] *Un vechi Molitvelnic manuscris din Bihor, în legătură cu alte Molitvelnice*, în „B. O. R.", anul LIX, 1941, nr. 9-10, pp. 536-576.

https://biblioteca-digitala.ro

ortodox şi românesc atât în Bihor cât şi în celelalte părţi ardelene. Aceste probleme le pune în discuţie şi în lucrarea, *Manuscrise, dieci şi copişti bihoreni*, la care nu a terminat capitolul final, lucrarea întreagă rămasă în manuscris. Autorul, semnala cele mai vechi manuscrise din regiune, trei liturghiere (unul românesc de la începutul secolului al XVII-lea provenind din Abram, altul din Otlaca iar al treilea slavo-român provenind din Lipova, ambele de la sfârşitul aceluiaşi secol)[1009]. Căuta să dovedească, prin prisma vechii limbi liturgice, însăşi vechimea românilor. El lega acest grup etnic de voievodatul Maramureşului, formând astfel un masiv românesc nepătruns încă de infiltrările catolice până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. În acelaşi timp Bihorul, reprezenta, sub raport cultural, o veche şcoală de copişti, preoţi şi dieci până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea. Ciuhandu Consideră că vechile texte liturgice în manuscris atribuite unor influenţe externe sunt de fapt rămăşiţe ale unui vechi cult românesc ortodox, a unei limbi cu un vocabular şi o topică atât de veche. Din acest domeniu al preocupărilor lui Ciuhandu se păstrează două lucrări în manuscris*: Note privind manuscrisele româneşti vechi din Bihor*[1010], şi *Note adunate din cărţile vechi româneşti aflate în partea Aradului*[1011].

Multe din manuscrise şi cărţile vechi de cult le-a putut cerceta cu prilejul pelerinajelor la bisericile de lemn din Arad şi Bihor întreprins alături de istoricul de artă Coriolan Petranu de la Universitatea din Cluj, care pregătea cele două monografii publicate în 1927 şi 1931. Lui Gh. Ciuhandu se datorează partea istorică de la cărţile lui Coriolan Petreanu[1012]. Între manuscrisele rămase în *Fondul Gheorghe Ciuhandu*, se păstrează prima variantă a contribuţiei sale la dedicată bisericilor de lemn din Bihor. Manuscrisul poartă titlul *Mediul fizic şi psihic*[1013], conţine 27 file, format A-5, cu multe ştersături, modificări şi adaosuri. Revizuit, manuscrisul a fost tipărit sub titlul *Mediul cultural*, de dimensiuni mult reduse faţă de prima variantă.

În secolele XVIII-XIX, pe lângă multe biserici de lemn edificate de comunităţile locale, mai ales în zonele de deal, unele şi în parohii din Câmpia

---

[1009] Şt. Lupşa, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. I, f. 168.

[1010] Se află în colecţia lui Florian Dudaş, cf. Fl. Dudaş, *Manuscrisele româneşti din bisericile Bihorului*, vol. I, Oradea, 1985, p. 169.

[1011] *Ibidem*, vol. II, p. 17, nota 6.

[1012] Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din judeţul Arad*, Sibiu, 1927, pp. 23-28; *Monumentele istorice ale judeţului Bihor. I. Bisericile de lemn*, Sibiu, 1931, pp. 45-49.

[1013] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 70, f. 7-33, Manuscrisul a fost publicat în Pavel Vesa, *Biserici de lemn de odinioară*, Arad, 1997, *Anexe*, p. 104-117.

https://biblioteca-digitala.ro

Aradului şi Podgorie, existau încă la sfârşitul secolului al XVIII-lea biserici de piatră edificate cu ajutor din parte comercianţilor aromâni stabiliţi aici. Problema acestor comercianţi, numiţi de unii „greci", fusese studiată mai mult incidental până la Gh. Ciuhandu. Pe linia acestui interes, în 1936 publică studiul *Comercianţii „greci" în părţile ungurene şi în special în ţinutul Aradului*[1014], contribuţie însemnată mai ales cu privire la comerţul exercitat de aceşti negustori, cunoscuţi în general sub numele de „greci", numire ce înglobează şi pe aromânii veniţi şi stabiliţi aici. Gh. Ciuhandu merge pe firul expunerii până la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Într-o conferinţă despre *Începuturile presei în oraşul Arad*, ţinută în sala Palatului cultural în ziua de 28 februarie 1932, realizează un tablou despre felul cum se străduiau înaintaşii noştri să se ridice pe o treaptă culturală similară cu popoarele din jur[1015]. Crede că revistele arădene „Speranţa" (1869, 1871-1872), „Lumina" (1872-1875) şi „Biserica şi Şcoala" (1877-1948), nu au făcut altceva decât să pregătească terenul pentru presa politică ce avea să înceapă de la 1897 cu „Tribuna Poporului", transformată apoi în „Tribuna" şi cu „Românul" de la 1911, datorită cărora Aradul a ajuns unul dintre importantele centre ale mişcării politice româneşti de dincoace de Carpaţi[1016].

Putem constata preocuparea lui Gh. Ciuhandu pentru scrierea istoriei eparhiei arădene. El a adus cea mai importantă contribuţie în această direcţie, aşa după cum avea să menţioneze în 1938, la împlinirea a 55 de ani de când Sinodul eparhial pusese pentru prima dată în discuţie scrierea unei istorii a eparhiei, "toate lucrările mele cu caracter istoric converg către un scop, de mult fixat de organele de conducere ale eparhiei"[1017].

Cu numai câţiva ani înainte de pensionare, mărturisea episcopului Andrei Mager al Aradului (1936-1960), despre intenţiile sale în ce priveşte publicarea unui număr de 9 volume, „în baza materialului istoric de care dispun" referitor la istoria eparhiei. Intenţiona publicarea mai multor volume despre trecutul Episcopiei Aradului[1018]. Din păcate, lipsa posibilităţilor

[1014] A apărut în volumul „Fraţilor Alexandru şi Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani", Bucureşti, 1936, pp. 229-248.

[1015] „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 10-11 din 6-13 martie 1932, p. 9.

[1016] *Începuturile publicisticei româneşti din Arad*, în „Hotarul", 1933, nr. 3-4, pp. 14-18; *Începuturile publicisticei bisericeşti la Arad. O schiţă şi un cadru*, în „Piatră de hotar", anul III, Arad, nr. 5-6, 17 mai 1936, pp. 10-20; *Începuturile publicisticei bisericeşti de la Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 22, 30 mai 1937, pp. 192-194; nr. 23, 6 iunie 1937, pp. 200-202; nr. 24, 13 iunie 1937, pp. 208-209; nr. 25, 20 iunie 1937, pp. 216-218.

[1017] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 39, f. 8-10.

[1018] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

financiare l-au împiedicat să-şi finalizeze planul. În fondul de documente rămas în urma sa, se află multe fişe cu însemnări din arhivele arădene ce acoperă perioada cuprinsă între anii următori înfiinţării episcopiei arădene şi primii ani de după realizarea actului de la 1 decembrie 1918.

Lucrările lui Gheorghe Ciuhandu, bogate în informaţii documentare, sunt un punct de plecare pentru cercetătorul care doreşte să facă ample incursiuni în trecutul Episcopiei Aradului dar şi un model pentru o viitoare sinteză chiar şi numai până la 1918.

Activitatea istoriografică a preotului Gh. Ciuhandu se impune şi prin felul de a privi şi a scrie istoria românilor, în legătură cu ideea ortodoxă şi stabilind raporturile organice dintre Ortodoxie şi dezvoltarea istorică a neamului românesc, concepţia aceasta personală începe să-şi facă loc şi să fie acceptată tot mai mult în rândul istoricilor români din perioada interbelică a secolului trecut.

Raporturile Ortodoxiei române cu religia catolică maghiară a fixat-o în câteva lucrări fundamentale pentru istoriografia transilvană. În *Papism şi Ortodoxism în Ardeal sau porfiră şi cununi de spini. Studiu statistic - bisericesc* (Arad, 1922, 96 p.), abordează raporturile confesionale din Ardeal, lămurind situaţia diferitelor Biserici şi, în special a catolicismului faţă de Biserica ortodoxă. Bazându-se pe statistici, Ciuhandu demonstrează câtă nedreptate s-a făcut Ortodoxiei de către asuprirea străină. Concluziile ce se desprind nu îngăduie nici o răstălmăcire.

Bazat tot pe documente statistice şi de drept public maghiar, înmănunchează concluziile la care ajunge în problema reglementării adevărurilor şi realelor drepturi şi datorii de patron ecleziastic al statului nostru naţional - moştenite de la statul ungar de altădată - faţă de toate cultele din România Mare, cu deosebire faţă de cel catolic în detrimentul cultelor necatolice, le tratează în *Patronatul eclesiastic ungar în raport cu drepturile statului român. Studiu istoric - statistic şi politic - bisericesc* (Arad, 1928, 211 p.).

Bogăţia materialului istoriografic publicat de Gh. Ciuhandu, mai ales după realizarea României Mari, este o preţioasă contribuţie la cunoaşterea stărilor religioase din părţile Aradului şi Bihorului dar şi a Transilvaniei. Convingerea lui era că viaţa bisericească nu este altceva decât o formă de manifestare naţională a întregului neam românesc din Ardeal. Caracterul combativ al unor studii este izvorât din convingerea că în Transilvania catolicismul, ca orice abatere de la dreapta credinţă, nu a fost o pagubă oarecare confesională, ci o rupere în însăşi fiinţa

https://biblioteca-digitala.ro

noastră națională. De aici și accentul de combatere, uneori poate chiar în forme mai violente, ce se găsesc statornic în lucrările sale, atingând astfel de probleme confesionale.

Începând cu husiatismul a cărui influență, până a determina primele noastre traduceri din slavonește, o contestă, coborând din timp la prigonirile luterane și calvine, trecând la cumplita epocă de confesionalism catolic din secolul al XVIII-lea, Ciuhandu a militat pe linia credinței ortodoxe, îndepărtarea de religia strămoșilor a fost un prilej de suferințe pentru românii ortodocși care și-au afirmat neîncetat credința lor și de oscilare până la totala renegare câteodată a acelora ce s-au răzlețit de marea comunitate românească și nu s-au mai găsit uniți sufletește. Este problema unirii unei părți a românilor ortodocși din Transilvania cu Biserica Romei din anii 1698-1701 și cei care au urmat, intrată în sfera de cercetare a lui Gh. Ciuhandu, înfățișând tragedia românilor sub raport „sufletesc - bisericesc prin ivirea uniației".[1019]

„Toată viața și-a localizat preocupările științifice pe terenul de luptă cu uniația. A dus o luptă sistematică și persistentă, angajându-se cu toată puterea sufletească, cu o rară pasiune fiindcă e istoric și stă adânc înfipt cu inima în Ortodoxie" - după cum pe bună dreptate constata unul dintre apropiații săi, preotul Petru Dehelean din Arad[1020]. Gh. Ciuhandu nu a făcut altceva decât să prezinte în adevărata lumină situația bisericii greco-catolice față de cea ortodoxă.[1021]

[1019] Gh. Ciuhandu, *Urgia unionistă din județul Aradului și reacțiunea ortodoxă din anii 1834-5 (Pagini din istoria diecezei Aradului)*, p. 3.

[1020] Petru Deheleanu, *A plecat un om*, în „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, p. 311.

[1021] *Schisma românească sau: Unirea cu Roma*, Sibiu, 1921, 54 p.; *Din trecutul Catolicismului în Ardealul românesc*, în „B. O. R.", anul XLII, 1924, p. 73-77, 137-141, 257-263; 1931, 1932, p. 238-240, 300-306; *Românii ortodocși și Uniții români sau: Două organizații bisericești în Ardeal*, Sibiu, 1921; *Biserica și catolicizarea*, în „R. T.", nr. 3, 1909, p. 142-146; nr. 4, p. 197-205; nr. 5, p.241-249; *Cei ce strică sufletul neamului românesc. O întâmpinare*, Arad, 1926, 32 p.; *Dezbinarea religioasă a românilor ardeleni*, Arad, 1927, 64 p.; *Rutenii unguri și zugrumarea lor politică de către maghiari prin Unirea cu Roma. Studiu istorico-statistic și politico-bisericesc*, în „B. O. R.", anul XLV, 1927, nr. 2, p. 67-73; nr. 3, p. 143-146; nr. 5, p. 263-270; nr. 9, p. 522-527; nr. 11, p. 666-669; nr. 12, p. 719-722; *Cum își sporesc credincioșii episcopia unietă din Lugoj?*, Arad, 1938; *Specificul românesc unit*, în „Bis. și Șc." din 1938-1939; *Tovărășie de „tremurători și unieți"*, în „Bis. și Șc.", nr. 14, 1938, p. 116; *Problema „săcuiască" sub raport confesional. Câteva considerații și remarci statistice*, Sibiu, 1938, 18 p.; *„Metode": cum „se fac" „sutele" de unieți în Crișana și Banat?*, în „Bis. și Șc.", nr. 22, 1938, p. 189-191; *Cine face confesionalism? Amintiri triste din Beiuș*, în „Bis. și Șc.", anul XLVII, 1923, nr. 3 (articolul este semnat cu pseudonimul Ioan Sapis).

https://biblioteca-digitala.ro

În studiul cu titlul *Cei ce strică sufletul poporului românesc. O întâmpinare* (Arad, 1927, 32 p.) face o aprigă mustrare uniților care, în viziunea autorului, „s-au aliat cu străinii" dezbinând unitatea spirituală a românilor de dragul solidarității catolice, acuzând clerul unit de supunere față de Roma papală. Pentru a înlătura orice bănuială de interes vinovat şi incorectitudine, în *Desbinarea religioasă a românilor ardeleni* (Arad, 1927, 64 p.), foloseşte în exclusivitate numai documentele catolice şi greco-catolice, iar în *Uniația şi analfabetismul în eparhial Gherlei. Constatări statistice-culturale* (Arad, 1939), pe baza unor statistici şi mărturii luate din documente uniate, arată cât de mare era acest flagel printre românii uniți şi cât de mică era grija episcopilor şi a şcolilor uniate față de cultura enoriaşilor. După Ciuhandu uniții, cu o dăscălime slab pregătită, cu o preoțime oportunistă, educată în şcoli catolice, abonată la foi şi reviste străine, fără dragoste față de limba maternă pe care episcopii cu nume maghiarizate nu o vorbeau bine, evident că nu se puteau înregistra rezultate pozitive în câmpul luminării poporului.

Situația privilegiată a uniților în comparație cu ortodocşii, înainte şi după 1918, o tratează în *Românii ortodocşi şi uniți români sau două organizații bisericeşti româneşti din Ardeal* (Sibiu, 1922, 78 p.).

Studiile în care a abordat problema unită, Gh. Ciuhandu menține un ton academic, o absolută obiectivitate, fiind mereu preocupat de adevărul istoric. La el polemica nu mergea până la pamflet precum la adversarii săi. Cu toate acestea, la fel ca şi alți istorici din perioada interbelică (Ioan Lupaş, Silviu Dragomir, Ştefan Lupşa, Ştefan Meteş), alături de lumină, stăruie firesc şi umbre datorate epocii pe care a traversat-o şi a concepției istorice împărtăşite, exagerări ce decurgeau adeseori din spiritul istoriografiei practicate, tendințe confesionale care au împovărat construcția istoriografică.

Gheorghe Ciuhandu a avut „respectul cătră oricare altăr ridicat întru numele Domnului nostru Iisus Hristos", după cum însuşi mărturisea în 1924. Neînțeles de mulți, el a mers cu răbdare pe linia ce şi-a trasat-o încă de la început, „de vr-o zece ani şi mai bine studiez rosturile catolicismului agresiv printre românii din fostul stat ungar", mai ales după 1921, când, „episcopia g. c. din Lugoj a dus propaganda papistă în popor cu broşuri de ocară şi de ademenire, am ieşit pe teren".[1022] Roadele acestei munci nu a încetat să se vadă. A fost condamnat de mulți adversari a fi fanaticul unei confesiuni, ei ocolind însă argumentele istorice şi logice. Polemicii sale

[1022] *O mărturisire. În chestia catolicismului* (manuscris din 11 ianuarie 1924), păstrat în B. E. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 125, f. 275-293.

https://biblioteca-digitala.ro

viguroase şi demne totodată, „Unirea" blăjană îi răspundea prin batjocuri ieftine, numindu-i argumentele „chinezăriile lui Ciu-Han-Du", Curia romană punându-l la index.

El nu a scris nici un tratat de teologie dogmatică pentru a justifica o astfel de imputare. Nu s-a considerat niciodată a fi fanaticul unei confesiuni, el considera că face o „propagandă legiuită" care nu pleca numai de la „gândul unui om, ci se sprijineşte mai ales pe necesitatea sufletească pe care o simte poporul însuşi [...] de a i se tălmăci vechile hrisoave - jalbe şi rapoarte oficiale - în care sunt izvorate suferinţele de odinioară ale înaintaşilor, cari fără îndoială, au un cuvânt de spus urmaşilor"[1023]. Ciuhandu a recurs la documente şi lucrări politice şi religioase ale celor de altă confesiune pentru a scoate la lumină adevărul istoric şi cazuri concrete.

Gh. Ciuhandu poate fi considerat istoricul avizat al problemelor disciplinei pe care o cultivă, stăpân pe instrumentul de investigaţie, cunoscător a limbilor de cultură, dar şi al celor moderne, un spirit inteligent şi penetrant, era capabil să înţeleagă subtilităţile documentelor.

De obicei, munca de istoric se împleteşte cu aceea de editor al izvoarelor istorice. Acest lucru este de regulă mai ales acolo unde ediţiile de izvoare lipsesc, deşi acestea există în arhivă. Gheorghe Ciuhandu nu a fost un editor de texte şi documente, deşi practic, nu a avut posibilitatea să arate cum ar fi conceput el tehnicile ediţiilor. A publicat un număr de documente în *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ* şi în *Românii din Câmpia Aradului*. Spre deosebire de documentele demografice din cea de-a doua carte, în prima, documentele sunt redate în limba actelor fără a face şi o traducere a lor, mult mai accesibilă cercetătorului.

Preocupat mereu de a intra în posesia unor documente istorice necesare pentru redactarea unei istorii a eparhiei arădene, Gh. Ciuhandu era mereu în corespondenţă cu diferiţi istorici. În anul 1934, profesorul dr. Alexa Ivici de la Subotiţa, îl informa despre rezultatul cercetărilor istorice întreprinse în „următoarele secţiuni ale arhivei de stat ungar din Budapesta: Cancelaria ungară de Curte, Deputaţia ilirică, cancelaria ilirică de Curte şi Cancelaria ardeleană de Curte", de unde adunase deja un număr însemnat de documente istorice, în limbile latină, germană şi maghiară, care unele proveneau din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, altele din prima jumătate a secolului următor[1024]. Erau şi documente în limba română

[1023] Gh. Ciuhandu, *Urgia unionistă din judeţul Aradului şi reacţiunea ortodoxă în anii 1834-5*, p. 4.

[1024] La 9 ianuarie 1934, Ştefan Lupşa se adresează lui Gheorghe Ciuhandu aducându-i la cunoştiinţă că românii nu erau admişi, pentru cercetări istorice, în arhivele de la Budapesta,

https://biblioteca-digitala.ro

pe care A. Ivici se angaja să i le ofere lui Gh. Ciuhandu pentru a le publica. Ivici spera ca documentele adunate de el şi altele pe care încă le mai avea de adunat să cuprindă 50 de coli tipărite, iar „dacă aţi pune la un loc materialul Dv cu al meu, desigur ar da 100 coli de tipar", îi scria corespondentului său de la Arad. Se angaja să-i furnizeze lui Ciuhandu toate copiile de documente pe care le are din arhivele din Budapesta, pentru a le publica cu sprijinul Academiei Române într-un corpus de documente[1025].

La 4 aprilie 1934, Gh. Ciuhandu se adresa Academiei Române aducându-i la cunoştinţă intenţia sa de a publica un volum de documente „privitoare la trecutul cultural românesc" din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a celui următor[1026]. Avea în vedere întreg materialul adunat din arhivele judeţului şi a Episcopiei Aradului, mai ales pe cele „dintre anii 1737-1800 şi dintre 1830-1840" la care se adăugau cele puse la dispoziţie de Ştefan Lupşa, pe atunci profesor la Academia Teologică din Oradea, adunate din arhivele vieneze încă în 1929, când a beneficiat de o bursă de studii din partea Episcopiei de Oradea.

Documentele puse la dispoziţie de Ştefan Lupşa, cuprindeau „materiale de istorie bisericească şi culturală începând de la jumătatea veacului XVIII încoaci şi până la jumătratea celui de al XIX-lea", despre care Ciuhandu aducea la cunoştinţa Academiei Române că „părintele Lupşa va fi mai bucuros dacă documentele sale le-ar publica On. Academia Română"[1027]. Secţia istorică a Academiei Române, în şedinţa sa din 19 mai 1934, analizând propunerea lui Ciuhandu, a hotărât ca întreg materialul adunat să fie trimis la înaltului for ştiinţific, „urmând ca tipărirea lui să se facă când Academia va putea"[1028].

Pentru că încă nu s-a întreprins nimic cu documentele lui Ştefan Lupşa, la 12 martie 1935, Gh. Ciuhandu pune la dispoziţia Academiei Române un „caiet de documente istorice", cu titlul: *Beschreibung der Walachei vor einem Jahrhundert* (Descrierea românilor de-a lungul timpului)[1029], al profesorului Alexa Ivici, cuprinzând o prefaţă în sârbeşte şi în traducere românească, şi 33 de documente provenind din arhivele de la Budapesta,

motiv pentru care îi cere să intervină pe lângă Alexa Ivici, care deja făcuse intense cercetări istorice în arhivele de la Viena, să-şi îndrepte atenţia mai mult spre arhivele de la Budapesta unde sârbii aveau acces. B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 16.

[1025] *Ibidem*, dosar 125, f. 58- 58v. Scrisoarea lui Alexa Ivici din 28 martie 1934.

[1026] *Ibidem*, dosar 125, f. 56-57. Scrisoarea lui Gheorghe Ciuhandu din 4 aprilie 1934.

[1027] *Ibidem*.

[1028] *Ibidem*, dosar 125, f. 54.

[1029] Lucrarea se află în *Fondul Gheorghe Ciuhandu* (dosar 18) şi cuprinde 49 de file şi o hartă.

https://biblioteca-digitala.ro

„cu gândul şi condiţia unei publicări"[1030]. Academia Română nedispunând de fondurile financiare necesare tipăririi volumului, la 3 martie 1936 restituie manuscrisull lucrării pentru a fi trimis „celui în drept"[1031].

Problema tipăririi unei colecţii de documente „cuprinzând materiale istorice din această regiune ca şi din alte arhive, privind în general viaţa românească", l-a preocupat mereu. Chestiunea a fost pusă şi cu prilejul *Congresului cultural* care a avut loc la Arad în ziua de 30 ianuarie 1938[1032].

Preocupat şi de editarea unor manuscrise istorice, printr-o scrisoare din 3 august 1938, aducea la cunoştinţa Academiei Române existenţa în Biblioteca Episcopiei Aradului a mai multor manuscrise ale lui Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Ioan Monoran, toate provenind din „lăsământul de odinioară" al profesorului Alexandru Gavra[1033], care le-a adunat în timp de „peste 40 de ani [...] culegându-le care dintr-o ţară care di alta"[1034]. Ciuhandu se arăta în special interesat de o copie „de pe Istoria românilor în 4 volume" a lui Samuil Micul. „Cele dintâi formează istoria politică a Ardealului, Munteniei şi Moldovei, iar vol. IV Istoria bisericii româneşti ardelen până în prag de numirea lui Ioan Bob"[1035].

Dorea publicarea volumului al IV-lea, intitulat: *Istoria bisericească a Episcopiei româneşti din Ardeal, acum întâiu culeasă şi scrisă de P. Samuil Clain din Sadu, ieromonah din mănăstirea Sfintei Troiţe din Blaj*[1036], care, după părerea lui Gh. Ciuhandu „ar fi de un mare interes cultural", motiv pentru care se adresează Academiei Române cu rugămintea să binevoiască

[1030] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, Alexa Ivici, *Material arhivistic despre trecutul literar şi cultural al românilor.*

[1031] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 56, f. 20. Scrisoarea din 3 martie 1936. Cu toată penuria financiară, Academia Română, în cele din urmă publică un număr de 35 de documente dintre anii 1772-1844 adunate de A. Ivici din arhivele de Stat din Budapesta, sub titlul, *Documente privitoare la mişcarea literară şi culturală a românilor din Ungaria în secolele XVIII şi XIX*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice" XVIII, 1936-1937.

[1032] Gh. Ciuhandu, *Arhivele arădene*, p. 40.

[1033] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 73, f. 44-45. Scrisoarea din 3 august 1938 adresată Academiei Române.

[1034] Toma G. Bulat, *O încercare de a se tipări la Bucureşti manuscrisele lui Samuil Micu-Clain şi Gheorghe Şincai aflate la Arad şi Oradea Mare (1863-1865)*, în „M. B.", anul XXII, 1972, nr. 1-3, pp. 95-105. Vezi şi Lucian Emandi, *O importnată colecţie de manuscrise arădene*, în „Comunicări şi referate", Arad, 1973, pp. 51-58.

[1035] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 73, f. 44-45.

[1036] Copia executată de Gh. Ciuhandu după manuscrisul lui Alexandru Gavra se păstrează în *Fondul Gh. Ciuhandu*, dosar 73, şi conţine 325 file.

https://biblioteca-digitala.ro

[...] a lua asupra sa cheltuielile de tipărit" a manuscrisului[1037]. Secțiunea istorică a Academiei Române, în urma examinării propunerii lui Gh. Ciuhandu, prin Ioan Lupaş, cerea ca această copie a manuscrisului „s-o colaționeze mai întâi cu textul original care se află la Episcopia unită din Oradea Mare"[1038].

Tot prin scrisoarea din 3 mai 1938, Ciuhandu propunea Academiei Române şi publicarea, cu prilejul împlinirii a 500 de ani de la Sinodul unionist de la Ferara-Florența (1439), a unei copii despre istoria sinodului, intitulată: *Istoria împărăcherii între Biserica Răsăritului şi a Apusului*, de pe manuscrisul lui Samuil Micu. Numai lipsa mijloacelor financiare pune în imposibilitate Academia Română a tipări manuscrisul[1039].

Referitor la acest subiect, Gheorghe Ciuhandu publică studiul *În legătură cu Sinodul de la Florența (1439). Note fugare în legătură cu opera lui Samuil Klein* (Sibiu, 1939)[1040], în care, referindu-se la lucrarea în manuscris a lui Samuil Micu, arată acaracterul adevărat al Sinodului, răspunzând tuturor celor care căutau să-i denatureze istoria. Este unul din primele studii ştiințifice pe această temă. El constituie o analiză a lucrării lui Samuil Micu despre sinodul florentin, în care respinge părerea potrivit căreia Sinodul de la Florența ar fi reprezentat norma unirilor cu Roma de mai târziu, atrăgând atenția şi asupra faptului că autorul manuscrisului nu şi-a încheiat studiul despre acest sinod cu fraze de aprobare a acestuia, ci promitea să-şi prezinte punctul propriu de vedere, avea deci îndoieli în legătură cu legitimitatea şi ecumenicitatea sinodului florentin.

Este regretabil că Gheorghe Ciuhandu nu a putut publica manuscrisele lui Samuil Micu. Am fi avut prilejul să vedem mai bine cum înțelegea el acuitatea critică. Multe din documentele pe care le-a adunat din arhivele arădene sau primite de la istoricul Ştefan Lupşa ca şi manuscrisele din „lăsământul" lui Alexandru Gavra, nu le-a publicat, din lipsa mijloacelor financiare.

În luna iunie 1944, pe când se afla la odihnă în stațiunea Vața de Jos, avea gata pentru tipar lucrarea intitulată: *Studii. Informații şi cuvântări*

[1037] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 73, f. 44-45. Intenția publicării manuscriselor „Klein, Monorai latinescu şi Şinkai cel adorat şi genuin", precum şi a altor manuscrise adunate de ilustrul profesor de la Preparandia arădeană, a existat încă din secolul al XIX-lea, vezi T. G. Bulat, *op. cit.*, pp. 95-105.

[1038] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 73, f. 43.

[1039] În anul 1939, „Revista Teologică" de la Sibiu (anul XXIX, 1939, nr. 7-8) închină un număr întreg acestei comemorări. Studiile sunt semnate de Gheorghe Ciuhandu, Teodor Bodogaie, Grigorie T. Marcu, Nicolae Neaga şi Liviu Stan.

[1040] Inițial a fost publicat în „R. T.", anul XXIX, 1939, nr. 7-8, pp. 281-294.

https://biblioteca-digitala.ro

istorice-culturale şi politice-bisericeşti, proiectată a apărea în trei volume[1041]. În *Introducere* menționează că „cu acest volum începem să publicăm o serie de roade ale ostenelilor noastre în domeniul scrisului românesc, unele mai vechi, altele mai nouă: studiii, articole şi informațiuni". Ele reprezintă „mai mult un scris de ocazie" prin care se încadra în „propaganda culturală românească", fiind publicate în coloanele unor reviste. Tot materialul este rodul une munci de peste patru decenii, reuşind să se pună în slujba unor cercetări mai cu seamă cu caracter istoric şi cultural, altele de ordin statistic „aşa de puțin cultivat încă", a căror tipărire într-un volum oglindind străduințele lui Ciuhandu şi pentru a înlesni „şi altora să cunoască şi mai ales să poată utiliza rezultatele cercetărilor" pe care le-a întreprins.

Volumul I (*Câteva capitole şi însemnări din istoria românească*) cuprinde câteva capitole şi însemnări din istoria politică, bisericească şi culturală a românilor, iar volumul al II-lea (*Din viața bisericească şi religioasă a românilor ardeleni*), priveşte numai viața bisericească, având două secțiuni, prima referindu-se la Biserica ortodoxă ca instituție „harică şi națională", iar cea de-a doua se ocupă de uniți şi secte. Volumul al III-ea (*Cuvinte de propovăduire*), în prima parte, cuprinde o seamă de discursuri şi cuvântări în legătură cu *Asociația „Andrei Şaguna" a clerului* din Mitropolia ardeleană, mai întâi ca prteşedinte al Secției Arad (1919), apoi ca preşedinte general al Asociației (1922). În a doua parte a volumului se cuprind „cuvântări bisericeşti şi naționale", iar în cea de-a treia parte, „amintiri şi fapte şi câteva din scrisul nostru îndelungat în serviciul cultural al oficialității bisericeşti" (1905-1939).

V. 2. Scrieri cu caracter teologic

Pentru trebuințele religioase, rituale şi duhovniceşti ale credincioşilor, dar mai ales pentru soldații români aflați pe front, sub îndrumarea preotului Gh. Ciuhandu este tipărită o *Carte de Rugăciuni şi Cântări, cu adaos de cuvinte mângâietoare şi îndemnuri morale, scoase din Sfânta Scriptură* (Arad, 1915)[1042].

În anul 1933 vede lumina tiparului la Cernăuți, studiul intitulat: *Rânduiala Sfintei Mărturisiri la români. Însemnări rituale. Cu două anexe: Ritualul sârbesc (1524). Rirualul românesc (1681)*[1043], în care susține că

[1041] B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 141.

[1042] Ediția a III-a a apărut tot la Arad, în 1938, ca Nr. 4 din Biblioteca „Îndemnuri duhovniceşti".

[1043] Inițial a fost publicat în revista „Candela" (anul XLIII, ianuarie-decembrie 1932, nr. 1-12) de la Cernăuți.

https://biblioteca-digitala.ro

ritualul Sfintei Mărturisiri ar fi susceptibil de revizuire, mai ales că nici nu există o unitate rituală. După mărturisirea autorului, lucrarea ar putea fi un imbold pentru alții mai competenți și în special pentru dascălii în teologie a clarifica achestiunea pusă în discuție[1044]. La sfârșitul lucrării prezintă, în anexă, două mărturisiri, una de ritual slavon din 1524, iar cealaltă după un Molitfelnic al mitropolitului Dosoftei al Moldovei, într-o „neaoșă și plină de miere limbă moldovenească". În urma unei îndelungate practici duhovnicești la Penitenciarul din Arad „și în contactul cu tineretul școlar", constată necesitatea unui îndreptar pentru „scaunul sfintei Mărturisiri". Așa a apărut lucrarea *Sfânta Mărturisire și Sfânta Cuminecătură*, tipărită în trei ediții[1045].

Din studiile cu caracter liturgic mai amintim: *Iarăși pentru sfinții de sânge românesc*[1046]; *Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie în lumina altor rugăciuni ale Sfintei Bisericii ortodoxe*[1047]; *O rătăcire de îndreptat în legătură cu numirea și rosturile „Catedralelor"*[1048]; *Rugăciuni și distincții bisericești*[1049].

În anul 1904 începe lucrul la un poem teatral biblic, care dorea să fie o trilogie religioasă în formă teatrală. Prima parte era gata pentru tipar în 1915, dar nu a publicat-o din cauza războiului, numai în anul 1934, sub titlul: *Mântuirea mea Dumnezeu (Ps. 61, v. 7). Poem teatral biblic în trei tablouri. Întocmit din texte ale Sfintei Scripturi* (Arad, 1934, 74 p.)[1050]. Este o piesă moralizatoare înfățișând o seamă de împrejurări din viața evreilor, din faza ultimă a robiei lor asiriene și din cursul luptelor pentru redobândirea libertății naționale, politice și religioase. Are un scop de trezire religioasă și zidire sufletească, o reînviere morală și socială pe temeiul credinței și idealul religios-moral. Poemul are în atmosfera lui totală un covârșitor ton mistic, explicabil și prin culoarea vremurilor, dar mai ales prin forma în care este scris. Alcătuit numai din citate luate din Sfânta Scriptură, autorul dovedește o uimitoare stăpânire a materialului biblic. Este un mozaic prețios

---

[1044] În toamna anului 1933 trimite o propunere pentru Sfântul Sinod pentru revizuirea Rânduielii Tainei Sf. Mărturisiri. La 28 noiembrie 1933, Sinodul răspunde lui Gh. Ciuhandu că „nu găsim oportun nici ca metodă nici ca scop. Pentru ca o revizuire când se va face și dacă nu se va găsi necesar, aceea în orice caz va trebui să se facă numai după toată Biserica ortodoxă", B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. nenumerotată.

[1045] Ediția I și a II-a au apărut în 1930, iar ediția a III-a în 1936 (Nr. 1 din Biblioteca „Îndemnuri duhovnicești"). Toate edițiile au apărut la Arad.

[1046] „B. O. R.", 1931, nr. 10, pp. 588-594.

[1047] Arad, 1936, Nr. 3 din Biblioteca „Îndemnuri duhovnicești".

[1048] „R. T.", anul XXVII, nr. 7-8, 1937.

[1049] „Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 26, 1938, pp. 219-221. Articolul nu este semnat dar aparține lui Gheorghe Ciuhandu.

[1050] Nr. 2 din Biblioteca „Îndemnuri duhovnicești".

https://biblioteca-digitala.ro

în care se îmbină în chip armonios atâtea frânturi de adorație divină din Vechiul Testament.

Din această categorie a scrisului teologic a lui Gh. Ciuhandu, a rămas în manuscris o lucrare cu spicuiri din *Octoihul mare*, intitulată: *Vino suflete! Chemări creştine*, proiectată a fi Nr. 4 din Biblioteca „Îndemnuri duhovniceşti".

Probleme ridicate de începuturile literaturii noastre scrise sunt legate de viața bisericească a poporului român. Cercetarea lor a mers destul de încet şi a fost abordată numai de către laici, care tratau problema, mai ales din punct de vedere cultural, mai puțin religios. Rareori au intervenit reprezentanți ai Bisericii pentru a-şi spune cuvântul potrivit cu indicațiile doctrinar-religioase. Aşa este şi cazul cărților populare religioase, în jurul cărora s-a acreditat părerea, susținută, între alții, şi de Bogdan P. Haşdeu, că avem de-a face cu produse ale influenței bogomilice la români.

Preocupat de problema bogomilismului la români încă din anul 1913, Gh. Ciuhandu, bun cunoscător al doctrinei Bisericii ortodoxe, revine asupra temei abia în 1933, în studiul *Bogomilismul la români* (Sibiu, 1933, 24 p.)[1051]. Examinând doctrina bogomilică despre Sfântul Arhanghel Mihail, favoritul venerat de bogomili, ajunge la concluzia că nici în scrierile vechi şi nici în folclorul românesc nu existau influențe ale sectei bogomilice, ceea ce înseamnă că poporul român nu s-a identificat cu aceasta pe cât s-a afirmat până atunci. Cultul Arhanghelului Mihail prezent în legendele religioase ale românilor îşi găseşte explicația deplină prin punerea lui în legătură cu rolul ce-l are acest sfânt atât în Vechiul Testament cât şi în Noul Testament, cu atât mai mult, cu cât concepția folclorului nostru despre Arahanghelul Mihail este în vădită contradicție cu doctrina bogomilică. Cercetând şi cuprinsul textelor măhăcene, pe baza cărora B. P. Haşdeu a ajuns la ipoteza influențelor bogomilice, Gh. Ciuhandu junge la concluzia că ele oglindesc concepția populară despre Arhanghelul Mihail, în opoziție cu ceea ce susținea bogomilii, dar fără a contrazice în esență doctrina ortodoxă. El lasă să se înțeleagă că aceste producții apocrife veneau din veacurile de la credincioşi. Trecutul nostru nu a avut tradiții bogomilice, iar în „vechile noastre monumente de cultură religioasă ca şi în credințele poporale ale românilor, a trăit şi trăieşte încă concepția unui creştinism popular apocrif care nu poate fi identificat cu credințele bogomilice". Studiul lui Ciuhandu dovedind „inexistența printre noi a unui bogomilism organizat şi influențat", reduce în acelaşi timp pentru istoria noastră literară influența acestei secte în ce priveşte cărțile poporane.

[1051] Extras din „Revista Teologică", anul XXII, 1933.

https://biblioteca-digitala.ro

În câteva studii, dintre care amintim: *Un neam şi un suflet* (Arad, 1925, 16 p. Nr. 1 din „Biblioteca creştinului ortodox") şi *Icoane din viaţa făţarnică a baptiştilor* (Arad, 1927), se ocupă de fenomenul neoprotestant care începea să aibă tot mai mulţi adepţi în epocă.

VIII. Ultimele zile de viaţă

Până în ultimii ani ai vieţii, preotul Gheorghe Ciuhandu şi-a păstrat vigoarea intelectuală a anilor de maturitate, pasiunea aleasă pentru cercetările istorice, cu timpul adăugându-şi avantajul unei adânciri tot mai largi a problemelor studiate în decursul anilor, acestea având prioritate până în ultima clipă a vieţii sale.

A încetat din viaţă la Vaţa de Jos, în ziua de 29 aprilie 1947. Vestea morţii lui la vârsta de 72 de ani „a întristat multă lume în toată ţara, fiind cunoscut şi preţuit în toate părţile ei în urma activităţii sale idealiste, stăruitoare, consecvente şi bogate în roade binefăcătoare pentru neam şi Biserică"[1052].

A fost prohodit în ziua de 1 mai, în biserica catedrală de episcopul Andrei Magieru al Aradului (1936-1960), înconjurat de un număr de 12 preoţi şi 2 diaconi iar răspunsurile funebre au fost date de corul studenţilor de la Academia Teologică condus de preotul profesor Petru Bancea. Erau prezenţi, alături de familie, preoţi, reprezentanţi ai vieţii culturale, prieteni şi cunoscuţi[1053].

În cuvântările rostite cu acest prilej de către preoţii Caius Turicu şi Viorel Mihuţiu, profesorul Eduard I. Găvănescu, în numeroasele articole apărute în presa din Arad şi din ţară, s-a adus un sincer omagiu şi emoţionant care „lucrat fiind de Dumnezeu, s-a arătat lumii ca tipul clasic al preotului după rânduiala legii, în fiinţa căruia s-a armonizat în cel mai înalt grad liturghisitorul, oratorul şi duhovnicul"[1054].

Preot şi cărturar, preotul dr. Gheorghe Ciuhandu a ştiut să împartă cu dărnicie din comorile minţii şi sufletului întregii preoţimi şi credincioşilor ortodocşi. Îndrăgostit cu patimă de trecutul ecleziastic al românilor, prin activitatea sa poate fi aşezat în rândul marilor istorici ai neamului. El a cheltuit energia unei vieţi întregi cu descifrarea documentelor, cu pătrunderea ascunzişurilor umbrite din filele trecutului nostru bisericesc şi naţional.

[1052] Şt. Lupşa, *op. cit.*, p. 1.

[1053] „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, p. 142.

[1054] *Înmormântarea părintelui dr. Gheorghe Ciuhandu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro

44.

Preotul profesor Nicolae Mihulin

(1878-1941)

Preotul profesor Nicolae Mihulin se înscrie în rândul acelor clerici şi cadre didactice de la Preparandia din Arad care, prin studiile pe care le-a făcut s-a ridicat la cerinţele epocii de dinaintea şi după realizarea României Mari.

Nicolae Mihulin, s-a născut la Prăjeşti la 29 martie/10 aprilie 1878 în familia preotului Augustin Mihulin, care la rându-i provine dintr-o familie cu vechi tradiţii clericale[1055]. Clasele primare le-a absolvit la Arad, iar cele gimnaziale le-a urmat la Arad, Sibiu şi Beiuş. După absolvirea studiilor gimnaziale, îşi continuă studiile - ca stipendist al diecezei arădene susţinut din Fundaţiunea „Elena Ghiba Birta" - la Facultatea de Filozofie a Universităţii din Budapesta (1893-1897), mai apoi la Cluj (1897-1902), unde, în 1909 obţine licenţa în „istoria naturală" şi geografie. În cei patru ani

[1055] *Teodor Mihulin* s-a născut in 1827, a absolvit Preparandia şi Institutul Teologic din Arad şi a fost hirotonit în 1849 de episcopul Gherasim Raţ. A slujit ca preot în Joia Mare şi Govoşdia (azi Livada). În 1875 avea trei băieţi şi trei fete. Cei trei fii, Nicolae,Vasile şi Augustin au ajuns şi ei preoţi. *Nicolae* este preotul profesor de mai târziu. *Augustin* s-a născut în 1849 a absolvit 3 clase gimnaziale, Preparandia (1869) şi Institutul teologic (1872) din Arad iar în 1872 a fost hirotonit de episcopul Procopie Ivaşcovici pentru parohia Prăjeşti, după care a mai funcţionat în Govojdia şi Sebiş. A fost un preot „bun, blând şi evlavios. Şi mai presus de toate iubit şi stimat de toţi cei ce l-au cunoscut. Foarte asociabil şi prietenos, cu casa pururi deschisă pentru oamenii de omenie". Pentru meritele deosebite, a fost distins cu dreptul de a purta brâu roşu. După aproape şase decenii de activitate clericală, în 1930 s-a pensionat iar la 14 iulie 1931, la vârsta de 82 de ani, a trecut la cele veşnice. A fost înmormântat în cimitirul din Sebiş. Augustin a avut şi el trei fii: *Virgil*, preot în Comlăuş (1903-1919), *Constantin*, preot şi protopop în Beliu (1902-1935) şi *Nicolae*. (A. N. D. J. Arad, *Fondul Protopopiatului ortodox român Ineu*, dosar 3, f. 1-3; T. Botiş, *op. cit.*, pp. 462, 705; *† Augustin Mihulin*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 29, 19 iulie 1931, p. 6; *†Constantin Mihulin protopop în Beliu*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 6, 10 februarie 1935, p. 4).

https://biblioteca-digitala.ro

petrecuți la Budapesta (1893-1897), a beneficiat de suma de 1 600 coroane din Fundațiunea „Simeon Paffy", fiind stipendist al Episcopiei Aradului[1056].

Cu debutul anului școlar 1902-1903, și-a început activitatea ca profesor la Preparandia arădeană, în care calitate funcționează până la sfârșitul anului școlar 1918-1919. În 1914 a fost mobilizat în armată, însă la intervenția Consistoriului eparhial este lăsat la vatră, iar episcopul Ioan I. Papp îl repune în drepturile de la catedră. Pe lângă activitatea didactică de la Preparandie a funcționat și catihet la Școala superioară de fete (1906-1909) și la Școala de surdomuți (1906-1909, 1917-1918). Între timp, ca profesor, a urmat și cursurile Institutului Teologic pe care le-a absolvit în anul 1905, apoi, la 19 februarie 1906 a fost hirotonit diacon[1057], iar la Sfintele Paști din 1916 întru preot, mai apoi distins cu brâu roșu. În anii 1916 și 1917 a administrat parohia vacantă de la Vinga.

În 16/29 septembrie 1917, alături de directorul Institutului pedagogic-teologic, protosinghelul dr. Iosif Olariu și profesorii Silviu Beșan, Sabin Evuțian și dr. Lazăr Iacob, a semnat protestul împotriva unui ordin ministerial ce autoriza amestecul excesiv al unui comisar ministerial în activitatea școlii[1058].

În anul 1909, *Asociația națională arădeană* a organizat un ciclu de conferințe publice. Între conferențiari, alături de Avram Sădean, Marilena Bocu, Ioan Rusu-Șirianu, Sever Bocu, se numără și profesorul Nicolae Mihulin, care a conferențiat despre *Viața omului preistoric*[1059].

La 1 decembrie 1918 a fost unul dintre intelectualii arădeni prezenți la Alba Iulia, reprezentând, alături de profesorul Silviu Bejan, *Societatea fondului pentru ajutorarea ziariștilor români din Transilvania, Banat și părțile locuite de români din Ungaria*[1060].

După 1918 a fost cel dintâi director român al Liceului „Moise Nicoară" (1919-1920), apoi a condus Liceul de fete „Elena Ghiba Birta" din Arad (1920-1929), unde a predat disciplinele de *Științele naturii* și *Filozofie*. Pe

[1056] T. Botiș, *op. cit.*, pp. 122, 139, 399-400, 720; „Bis. și Șc.", anul LXV, nr. 9, 2 martie 1941, p. 71; Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000, pp. 434, 592, 678; Ovidiu Someșan, *De la Bucin la Buteni*, Arad, 2005, p. 417.

[1057] Era căsătorit, din 1901 cu Sofia Crișan din Beiuș.

[1058] *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, vol. II (Ediție de documente întocmită de: Andrei Caciora, Nicolae Roșuț, Mircea Timbus), Arad, 1980, doc. 73, pp. 226-229.

[1059] V. Popeangă, I. B. Mureșianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri*, p. 95.

[1060] *Ibidem*, p. 66; *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, București, 1989, doc. 999, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro

când funcționa la această școală, la 4 februarie 1927, episcopul Grigorie Comșa i-a dat binecuvântarea de a purta brâu roșu[1061]. În toamna anului 1929 a fost numit director al al Școlii Normale „Iosif Vulcan" din Oradea, iar în 1931 al Școlii Comerciale din același oraș. La Oradea a participat la activitățile culturale inițiate de *Astra* în ținuturile bihorene[1062].

Paralel cu strădaniile de la catedră a desfășurat și o bogată activitate în domeniul literaturii didactice, traducând din limba maghiară și germană. În 12 decembrie 1906 informa Consiliul profesoral al școlii, că a tradus partea I din manualul de geografie al lui dr. Karoly Nemethy. În 1910 a tradus și tipărit partea a III-a intitulată *Geografia Ungariei. Prelucrată după noul plan ministerial. În cazul prepaprandiilor, institutelor de învățământ și pentru privați*, apărută la Brașov. Referitor la această lucrare, Nicolae Mihulin precizează că a tradus numai acele părți care se referă la Ungaria, ceea ce ne determină să credem că în celelalte părți a făcut intervenții. În capitolul despre locuitori se subliniază că Ungaria este „un stat poliglot", însă din punct de vedere politic reia teza națiunii politice ungare unitare. Despre români se vorbește în capitolul destinat capitolului muntos sud-estic. El precizează că „Românii își trag originea de la coloniile romane aduse în țările acestea de împăratul Traian. Ei se află în toate regiunile acestui ținut; în mase mari și mai compacte, locuiesc în partea vestică a ținutului. [...] Românii se țin de ginta latină sau romană". Vorbește despre românii din părțile Năsăudului, ale Târnavelor, din Țara Bârsei și Munții Apuseni[1063].

În anul 1911 a tipărit și partea a II-a a manualului datorat tot lui K. Nemethy, *Geografie. Elemente de geografie universală, întocmită după planul ministerial pentru școlile preparandiale (normale) și pentru alte institute de învățământ*, tipărită în Editura Diecezana din Arad. A mai tradus, în 1913-1914, și partea I-a a manualului lui K. Nemethy, intitulată: *Elemente de geografie astronomică și fizicală*, rămas în manuscris, întrebuințat în actul predării geografiei în Preparandia arădeană.

Tot lui Nicolae Mihulin îi datorăm traducerea și publicarea tratatelor *Mineralogia și chimia* de Koch Kovacs și *Elemente de Constituția patriei* de dr. Csiky Kalman. În „Anuarul Institutului teologic-pedagogic din Arad

[1061] „Bis. și Șc.", anul LI, nr. 7, 13 februarie 1927, p. 7.

[1062] V. Popeangă, I. B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 95.

[1063] Amănunte la V. Popeangă, *Mărturii transilvănene despre acte creatoare de pedagogie românească*, Arad, 2007, pp. 55-56. Pentru traducerea manualului de geografie vezi scrisoarea lui Roman Ciorogariu din 28 aprilie/11 mai 1908 către Consistoriul eparhial arădean, la *Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Studii și documente*, doc. 32, p. 194.

https://biblioteca-digitala.ro

pe anul 1909-1910" a publicat disertația intitulată *Apa și circulația ei*. Alte studii și articole le-a publicat în revista „Biserica și Școala"[1064].

Când în ședința din 23 aprilie/6 mai 1908 a Sinodului eparhial se propune instituirea unei comisii care să se ocupe cu adunarea materialului și redactarea unei monografii istorice a Episcopiei Aradului, preotul profesor Nicolae Mihulin și-a exprimat primul dorința de a face parte din comisie. Nefiind și alți doritori, în cele din urmă, proiectul a fost abandonat[1065].

După pensionare, s-a retras la Mânerău, unde a trăit până la 20 februarie 1941, când, „după o scurtă congestie pulmonară", la vârsta de numai 63 de ani, a trecut la cele veșnice. A fost înmormântat în cimitirul din parohia Mânerău (protopopiatul Ineu).

[1064] *Regiunile polare și descoperirile mai noue*, în „Bis. și Șc.", anul XXXIV, nr. 2, 10/23 ianuarie 1910, pp. 3-6; *Mișcarea antialcoolică. Apel*, în „Bis. și Șc.", anul XXXIV, nr. 3, 17/30 ianuarie 1910, pp. 2-3; *Alcoolismul*, în „Bis. și Șc.", anul XXXIV, nr. 17, 25 aprilie/8 mai 1910, pp. 5-6.

[1065] P. Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

45.

Preotul Cornel Lazăr - directorul Tipografiei şi Librăriei diecezane

(1879-1930)

De numele preotului Cornel Lazăr[1066] se leagă o bună parte din înfăptuirile realizate în primele trei decenii ale secolului al XX-lea la Tipografia şi Librăria diecezană din Arad, pe care le-a condus timp de 26 de ani. A fost unul dintre preoţii arădeni conştient de misiunea încredinţată pentru popularizarea cuvântului scris şi desfacerea lui.

S-a născut la 18 mai 1879 în comuna Socodor, din părinţii Gavril Lazăr, originar din Beiuş şi Ecaterina Cornea, fiica protopopului Ioan Cornea[1067] al Ineului. După absolvirea şcolii superioare de comerţ din Braşov, a funcţionat la Institutul de credit şi economii „Victoria" din Arad, unde a stat timp de doi ani şi două luni. După această perioadă îşi satisface stagiul militar de un an la Regimentul 33 din Arad, de unde a fost eliberat cu gradul de cadet. În 1903 s-a căsătorit cu Constanţa[1068], fiica preotului Augustin

[1066] Pentru datele biografice ne orientăm după: *† Preotul Cornel Lazăr*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 35, 31 august 1930, pp. 2-3.

[1067] Ioan Cornea s-a născut în anul 1822 în familia preotului Ioan Cornea din Răpsig. Studii gimnaziale la Arad, Oradea şi Seghedin, juridice la Pojon şi Pesta iar cele teologice la Arad. După absolvirea cursurilor teologice a fost hirotonit preot pentru parohia Chişineu Criş unde a funcţionat până în 1881 când a fost numit protopop al Ineului. Aici a funcţionat până la 13/25 noiembrie 1897 când a trecut la cele veşnice. Cf. *† Ioan Cornea*, în „Bis. şi Şc.", an XXI, nr. 46, 16/28 noiembrie 1897, p. 374.

[1068] Împreună au avut pe Delia, măritată cu inginerul Alexandru Rău şi pe Liviu.

https://biblioteca-digitala.ro

Mihulin din Govojdia, devenind cumnat al preotului profesor Nicolae Mihulin de la Preparandia arădeană. După doi ani, în prima zi de Paşti, a fost hirotonit diacon de către episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului (1903-1925), absolvind şi cursurile Institutului Teologic arădean (1904-1905)[1069]. În anul 1909, episcopul l-a distins cu brâu roşu, iar în 1915 l-a fost hirotonit întru preot.

O perioada a funcționat şi ca ajutor contabil la Centrul eparhial, apoi, la 1 octombrie 1902 a fost numit administrator al Tipografiei diecezane, în locul preotului profesor Ioan Nicorerscu, care funcționa şi ca paroh în Curtici. În 1909, preotul Cornel Lazăr înființează Librăria diecezană, iar în 1912 completează instituțiile cu o compactorie şi o croitorie. Între ajutoarele sale din această perioadă amintim pe Atanasie Bogățian, „conducător tehnic" al Tipografiei, Petru Miloş, conducătorul Librăriei, Alexandru Mihailovici de la compactorie şi A. Bonca de la croitorie. Cu ajutorul acestora, preotul Cornel Lazăr a reuşit să contribuie efectiv la prosperarea atât a intereselor materiale cât şi a celor culturale ale Episcopiei Aradului[1070].

Din inițiativa sa, în 1916, a fost înființată „Biblioteca Semănătorul", programul cultural, apelul şi coordonarea activității editoriale revenindu-i lui Victor Stanciu. Directorul Cornel Lazăr a depus toate eforturile pentru a fi distribuită în întreaga țară.

În această perioadă, preotul C. Lazăr a fost membru în conducere la Banca „Arădana", a cărui membru fondator a fost, iar Camera de Comerț l-a ales ca membru în Consiliul de admninistrație.

Datorită muncii desfăşurate, neglijându-şi sănătatea, a contactat o pneumonie care, în cele din urmă, i-a cauzat moartea în ziua de 21 august 1930, la numai 51 de ani, din care 26 ani în serviciul celor două instituții arădene. În curtea Tipografiei şi Librăriei diecezane, a fost săvârşită o mică slujbă religioasă de un sobor de preoți condus de Mihai Păcățianu şi Dimitrie Muscan, consilieri eparhiali, Ioan Marşieu din Micălaca şi Florea Codreanu de la parohia Arad-Centru. De față au fost prezenți numeroşi credincioşi care l-au cunoscut şi apreciat. De aici, a fost dus la Socodor, comuna sa natală, şi aşezat în biserica parohială unde s-a săvârşit slujba prohodului de un numeros sobor de preoți avându-l în frunte pe Dimitrie Muscan.

Preotul Cornel Lazăr a rămas în conştiința celor care l-au cunoscut ca unul care a contribuit din plin la organizarea şi dezvoltarea, morală şi materială a Tipografiei şi Librăriei diecezane, atât de importante în viața ecleziastică şi culturală a eparhiei arădene.

[1069] T. Botiş, *op. cit.*, p. 720.

[1070] Pentru amănunte vezi: Cornel Lazăr, *La Semi-Centenarul Tipografiei Diecezane*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 44, 27 octombrie 1929, pp. 19-20.

https://biblioteca-digitala.ro

46.

Preotul profesor dr. Nicolae Popovici

(1883-1956)

Între profesorii Academiei Teologice din Arad, care, pe lângă activitatea didactică de la catedră, a desfăşurat o bogată activitate şi în cadrul parohiei destinate spre păstorire se numără preotul profesor dr. Nicolae Popovici (1922-1956), înlocuitor la catedră al ilustrului preot profesor dr. Iacob Lazăr[1071]. Este primul preot al reînfiinţatei parohii Aradul Nou.

S-a născut la 6/18 decembrie 1883 într-o familie de preot din localitatea Bocşa Română din judeţul Caraş Severin. Şcoala primară în localitatea natală, studii secundare la Lugoj şi Braşov, superioare la Facultatea de ştiinţe juridice din Budapesta (neterminate), apoi la Institutul Teologic din Caransebeş (1903-1906). Pentru completarea studiilor teologice, între 1906-1909 a urmat cursurile la Facultatea de Teologie a Universităţii din Cernăuţi, unde, la 11 iunie 1913 îşi ia doctoratul în Teologie.

După hirotonire a funcţionat ca preot în câteva parohii, Bocşa Română (24 ianuarie 1910-1 februarie 1912) şi Gătaia (2 februarie 1912-30 august 1920), funcţionând aici ca administrator parohial apoi ca paroh, până la 30 august 1920. La 1 septembrie 1920 a fost numit director al cultului ortodox pentru provinciile unite la România din Ministerul Cultelor şi Artelor (1920-1922).

În 1922 vine în Arad, unde, în 1925, preotul profesor dr. Nicolae Popovici depune toate eforturile pentru înfiinţarea parohiei Aradul Nou şi înzestrarea ei cu biserică, casă parohială, cimitir şi sesie parohială. A pornit

[1071] Pentru datele biografice ne orientăm după: T. Botiş, *op. cit.*, p. 667; M. Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, pp. 394-395; M. Săsăujan, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, pp. 98-99.

https://biblioteca-digitala.ro

de la nimic şi a reuşit să pună bazele unei parohii bine organizată şi dotată cu toate cele necesare. Pentru început, serviciile religioase se ţineau în spaţii improvizate, în sălile de clasă ale Şcolii primare, şi în cele din urmă, la Gimnaziului de stat din Aradul Nou. În timpul păstoririi sale, la 17 iunie 1928, a fost pusă piatra de temelie a bisericii „*Sf. Mare Mucenic Gheorghe*" din Aradul Nou, târnosită la 7 martie 1937 de episcopul Andrei Magieru al Aradului (1936-1960)[1072].

În calitate de paroh a desfăşurat o bogată activitate nu numai în domeniul administrativ-gospodăresc la nou înfiinţata parohie, dar şi domeniul pastoral-misionar, fiind un model de slujitor bisericesc, aureolat de harul credinţei şi de lumina învăţăturii.

Odată cu venirea la Arad, pe lângă numirea ca preot la Aradul-Nou, la 16 iulie 1925, Consistoriul eparhial arădean îl numeşte bibliotecar al bibliotecii eparhiale, fiind cel care a pus ordine în organizarea ei. La 18/31 august 1922 este numit şi profesor titular la catedra de *Istorie bisericească* şi *Drept bisericesc* la Academia Teologică din Arad, după plecarea profesorului titular, Lazăr Iacob, la Academia de Drept din Oradea.

La Academia Teologică din Arad, preotul profesor dr. Nicolae Popovici a funcţionat în perioada 1922-1945, îndeplinind şi funcţia de rector (1938-1945). În toamna anului 1940, a fost numit de mitropolitul Nicolae Bălan de la Sibiu membru în comisia mixtă de la Budapesta ca reprezentant al Mitropoliei Ardealului pentru a susţine interesele Bisericii ortodoxe de pe teritoriul cedat Ungariei. Alegerea era considerată la acea vreme ca fiind foarte bine făcută, Nicolae Popovici „fiind cel mai competent pentru a susţine juridic şi canonic interesele Bisericii noastre în faţa comisiei de la Budapesta"[1073].

La începutul anului 1941 a fost numit din nou director general în Ministerul Cultelor şi Artelor, în locul preotului profesor dr. Liviu Stan, demisionat. Numirea a constituit o recunoaştere a meritelor preotului profesor de la Arad, care s-a ridicat de la treapta cea mai de jos al preotului de sat, până la treapta de protopop şi rector al Academiei Teologice. Înainte de a pleca la Bucureşti, episcopul Andrei Magieru i-a acordat distincţia de iconom-stavrofor[1074].

În scurta perioadă de timp cât a funcţionat la Bucureşti (21 februarie-1 iulie 1941), conducerea şi disciplina Academiei Teologice a fost preluată

[1072] *Sfinţirea bisericii din Aradul Nou*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 12, 21 martie 1937, pp. 101-102.

[1073] „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 48, 24 noiembrie 1940, p. 399.

[1074] „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 8, 23 februarie 1941, p. 63; nr. 9, 2 martie 1941, p. 70.

https://biblioteca-digitala.ro

de preotul profesor dr. Simion Şiclovan, iar pentru conducerea şi controlul părţii gospodăreşti a fost numit preotul profesor dr. Petre Deheleanu.

Începând cu data de 1 iulie 1941 renunţă la funcţia de director general în Ministerul Cultelor şi Artelor şi se reîntoarce la Arad unde şi-a preluat postul de rector al Academiei Teologice. Cu acest prilej, generalul Radu Rosetti, ministrul culturii naţionale şi al cultelor, i-a adresat următorul mesaj: „Primesc cu multă părere de rău demisiunea Prea Cucerniciei Voastre din funcţia de Director General al Cultelor, funcţie, în care aţi dovedit atâta destoinicie, încât aţi căpătat întreaga mea încredere. Vă rămân recunoscător pentru folositoarea colaborare a Prea Cucerniciei Voastre". În locul preotului N. Popovici a fost numit Iorgu D. Ivan, doctor în Teologie şi Drept, un foarte bun cunoscător al tuturor problemelor bisericeşti ale epocii[1075].

Ca profesor la Academia Teologică a funcţionat până la 1 ianuarie 1946 când s-a pensionat, predând însă pe mai departe *Istoria bisericească* până la 1 mai 1946 când a fost numit noul profesor în persoana preotului profesor dr. Gheorghe Popoviciu[1076].

În ziua de 20 martie 1956, la 76 ani de viaţă şi după 50 ani în serviciul Bisericii, preotul profesor dr. Nicolae Popovici a trecut la cele veşnice. A fost înmormântat în ziua de 22 martie, la serviciul prohodului asistând şi episcopul Andrei Magieru, panegiricul fiind rostit de preotul prof. dr. Ilaroin V. Felea, punând în evidenţă contribuţia acestuia în viaţa bisericească şi culturală a Bisericii[1077].

Cărturar de mare valoare, a publicat mai multe cărţi din domeniul dreptului bisericesc. S-a dedicat traducerii şi publicării în patru volume a textelor canoanelor cu comentarii întocmite de canonistul sârb Nicodim Milaş, comentarii pe care le-a completat, uneori chiar le-a corectat. A publicat despre Sinodul I Ecumenic de la Niceea din anul 325 d. Hr., cu prilejul împlinirii a 1600 de ani de la întrunirea lui şi despre organizarea Bisericii Ortodoxe Române şi îmbunătăţirea legislaţiei acesteia.

[1075] „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 28, 13 iulie 1941, p. 230.

[1076] Gheorghe Popoviciu s-a născut la 16 august 1889 în localitatea Nerău (Timiş-Torontal) din părinţii Axente şi Emilia. Cursurile secundare la Liceul „Andrei Şaguna" din Braşov iar studiile teologice la Facultatea de Teologie a Universităţii din Cernăuţi, unde, în 1916 şi-a luat şi doctoratul în Teologie. Profesor de religie la Şcoala normală din Arad (1916), Liceul „Andrei şaguna" din Braşov (1916-1927) iar din 1927 profesor la catedra de *Stiudiul biblic al Vechiului Testament* la Academia Teologică din Arad. A fost coloborator permanent la revista „Biserica şi Şcoala". A trecut la cele veşnice în anul 1972. Cf. M. Săsăujan, *op. cit.*, pp. 103-104.

[1077] *Moartea unui vrednic slujitor al Domnului*, în „M. B.", anul VI, 1956, nr. 4-6, p. 114.

https://biblioteca-digitala.ro

Cărți publicate:

Legea ortodoxă în trecutul nostru, Arad, 1925 (Nr. 3 din „Biblioteca Creştinului Ortodox"); *Primul sinod ecumenic de la Niceea,* Arad, 1925, 36 p.; *Manualul de drept bisericesc ortodox oriental, cu privire specială la Dreptul particular al Bisericii Ortodoxe Române,* vol. I, partea I şi a II-a, Arad, 1925, 320 p.; *Situația actuală de drept bisericesc a Bisericilor ortodoxe răsăritene* (Traducerea lucrării lui Radovan Kazimirovici), Arad, 1927; *O mie de pilde pentru viața creştină,* Arad, 1929, 431 p. (în colaborare cu episcopul Grigorie Comşa şi preot Gheorghe Popovici); *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii* (Traducere după Nicodim Milaş, în colaborare cu protopopul sârb Uroş Kovincici, vol. I, partea I, Arad, 1930, 316 p.; partea a II-a, Arad, 1931, 574 p; vol. II, partea I, Arad, 1934, 337 p.; partea a II-a, Arad, 1936, 300 p; *Opinii asupra proiectului de modificare a legii şi a Statutului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1936, 69 p.[1078]; *Memoriu asupra titlurilor, studiilor şi lucrărilor*, Arad, 1937, 14 p.

Studii şi articole publicate:

(Zakonik), *Roma numeşte canonici. Constituție şi nu Concordat*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVI, nr. 34, 1922, pp. 2-4; (Zakonik), *Biserica română „schismatică"?*, în „Bis şi Şc.", anul XLVI, nr. 35. 28 august/10 septembrie 1922, pp. 2-3; *Centenarul Institutului teologic or. român din Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVII, nr. 24, 1923, pp. 1-4; *Îndemnuri din trecut pentru zilele de astăzi*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVIII, nr. 20, 12/25 mai 1924, pp. 2-4; nr. 21, 19 mai/1 iunie 1924, pp. 3-4; *La aniversarea de 1600 ani a primului sinod ecumenic*, în „Bis. şi Şc.", anul XLIX, nr. 23, 1925, pp. 3-5; *În jurul proiectului de reorganizare a învățământului teologic. Apărarea şcoalei noastre teologice*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 10, 6 martie 1927, pp. 2-3; nr. 11, 13 martie 1927, pp. 1-2; *Importanța disciplinei clerului*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 18, 29 aprilie 1928, pp. 2-3; *Ortodoxia şi naționalismul*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 44, 1929, pp. 17-19; *Primejdia căsătoriilor mixte*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 43, 21 octombrie 1934, pp. 1-2; *După Congresul profesorilor de la Academiile Teologice*, în „Bis. şi Şc.", anulLIX, nr. 18, 5 mai 1935, p. 2; *Alcătuirea listelor adunărilor parohiale*, în „Bis. şi Şc.", anul LX, nr. 47, 22 noiembrie 1936, 1-2; *În preajma restaurării Corporațiunilor bisericeşti*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 45, 7 noiembrie 1937, pp. 377-378; *Nunții papali*, în „R. T.", anul XXVII, nr. 7-8, 1937, pp. 249-252; *Începerea anului judecătoresc de la Trib. din Arad. Cuvântarea P. C. S. Păr. Profesor dr. Nicolae Popovici*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 39, 25 septembrie 1938, pp. 333-334; *Regulamentul pentru conferirea titlului de licență la Academia Teologică ort. rom. din Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 17, 16 aprilie 1939, pp. 138-139; *Cuvântare rostită la încheierea anului şcolar de la Academia Teologică*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 27, 2 iulie 1939, pp. 221-223; *Vorbirea la deschiderea festivă a cursurilor de la Academia Teologică*,

[1078] Extras din „Revista Teologică", anul XXVI, nr. 7-10, 11-12 (1936); anul XXVII, nr. 1, 2 (1937).

https://biblioteca-digitala.ro

în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 42, 15 octombrie 1939, pp. 348-349; *Codificarea Dreptului Bisericesc ortodox răsăritean*, în vol. "Omagiu Înalt Prea Sfinţiei sale Dr. Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului la douăzeci de ani de arhipăstorire", Sibiu, 1940; *Trecerile religioase*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 29, 13 iulie 1947, pp. 214-215; *Recăsătorirea preoţilor văduvi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 34, 17 august 1947, pp. 246-248; nr. 35-36, 24 august 1947, pp. 255-256; nr. 37-38, 7 septembrie 1947, pp. 263-264; nr. 39, 21 septembrie 1947, pp. 273-274; nr. 40, 28 septembrie 1947, pp. 281-282; nr. 41, 5 octombrie 1947, pp. 288-289.

https://biblioteca-digitala.ro

47.

Preot profesor dr. Lazăr Iacob

(1884-1951)

Deşi nu este originar din părţile arădene, preotul profesor dr. Lazăr Iacob[1079], mai bine de un deceniu şi jumătate şi-a desfăşurat activitatea la Arad, ca student la Institutul Teologic, apoi, peste un deceniu, profesor de *Drept canonic* la Institutul pedagogic-teologic din oraşul de pe Mureş. A fost unul dintre canoniştii de seamă pe care i-a dat deopotrivă Neamul şi Biserica.

Este originar din localitatea Peştiş unde s-a născut la 28 martie 1884, fiind fiul preotului Gavril şi al Ecaterinei Iacob. Din căsătoria celor doi a rezultat 12 copii, însă au supravieţuit numai şapte (cinci băieţi[1080] şi două fete). Anii de şcoală i-a început la Peştiş, i-a continuat la Gimnaziul greco-catolic din Beiuş (1894-1902), apoi a urmat cursurile Insitutului pedagogic-

[1079] Pentru datele biografice ne orientăm după: Iorgu Ivan, *Prof. pr. dr. Lazăr Iacob (1884-1951)*, în „S. T.", Serie a II-a, anul XXXIV, 1982, nr. 1-2, pp. 68-69; Ion Pogana, *Prof. dr. Lazăr Iacob (1884-1951)*, în „M. B.", anul XXXII, 1982, nr. 10-12, pp. 689-691; Iorgu Ivan, *Prof. dr. Lazăr Iacob (1884-1951)*, în „B. O. R.", anul CIII, 1985, nr. 7-8, pp. 571-578; Irimie Marga, *Pr. prof. univ. dr. Lazăr Iacob (1884-1951)*, în vol. "Academia Teologică ortodoxă română Oradea. 70 de ani de la înfiinţare", Oradea, 1995, pp. 38-42; M. Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, p. 217.

[1080] Ivan Iacob (1876-1951) şi Iosif Iacob (1880-1942, absolvenţi de studii superioare juridice la Cluj şi Budapesta; Samuil Iacob (1879-1945), Lazăr Iacob (1884-1951) şi Ilarion Iacob (1887-1973) urmând Institutul Teologic din Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

teologic din Arad (1902-1905), iar ca bursier al Episcopiei Aradului, la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți[1081]. La disciplinele care îl interesau în mod deosebit pe Iacob Lazăr funcționau cei doi celebri frați, Eusebiu Popovici la *Istoria bisericească* și Constantin (Clementie ca monah) Popovici, la *Dreptul bisericesc*. Lazăr Iacob și-a trecut examenul de doctorat în Teologie, în iunie 1908, cu cel mai înalt calificativ: *„summa cum laude"*.

Revenit de la studii, în anul 1908 este numit profesor suplinitor la catedra de *Drept bisericesc* de la Institutul pedagogic-teologic din Arad, și prefect de studii la seminar. În același an se căsătorește cu Cornelia (1863-1940), fiica cunoscutului dascăl arădean Iosif Moldovan. După numai un an, în 1909, a primit hirotonia întru diacon în biserica episcopală din Arad, iar după doisprezece ani, în 1921, a fost hirotonit întru preot de cxătre episcopul Ioan Ignatie Papp. Pe lângă oficiul de profesor a mai funcționat, începând cu anul școlar 1913-1914, catihet la Școala civilă de fete diecezană din Arad.

În ședința consiliului profesoral din 28 mai/10 iunie 1916, prezintă, în două memorii, neajunsurile învățământului teologic. În primul memoriu, insistă pentru înlăturarea cauzei principale a stagnării și a „stării înapoiate din institut, a surmenagiului ce apasă greu elevii, dar mai ales corpul profesoral și făcea imposibil un studiu mai intensiv și formarea unui cler înzestrat cu mai multă cultură teologică și astfel mai devotat chemării sale". În al doilea memoriu, cere ca ca elevii cu opt calse secundare de a-și obține în cursul studiului teologic și diploma de învățător, și să se aducă „în consonanță cu interesele pregătirilor teologice". Corpul profesoral a fost de acord cu propunerile lui Lazăr Iacob, iar în ședința din 4/17 iunie 1916, sub conducerea episcopului Ioan Ig. Papp, noul plan obținu aprobarea arhierească și consistorială[1082].

La Arad stă numai până în anul 1921, când se transferă la aceeași catedră la Academia de Drept din Oradea. Aici s-a distins în mijlocul colegilor săi prin competență, prestigiu, demnitate, bunătate și colegialitate, încât a fost prețuit și în perioada 1925-1927 a fost ales decan. La Arad, i-a urmat la catedră profesorul dr. Nicolae Popovici. La Oradea, profesorul Lazăr Iacob a funcționat până la desființarea Academiei de Drept, în anul 1934. Pe lângă funcția de decan a fost chemat să conducă, în calitate de director, și Căminul studențesc de la Academia Teologică din Oradea, timp de șapte ani, între 1927-1934. A fost ales apoi deputat și senator, alternativ, în Parlamentul României.

[1081] C. Simirean, *op. cit.*, nr. 7116, p. 692.

[1082] T. Botiș, *op. cit.*, p. 583.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1934 Academia de Drept din Oradea se contopeşte cu Facultatea de Drept din Cluj, fiind chemat să funcţioneze în continuare la Cluj (1934-1938). În anii 1940-1941 a fost şi decanul Facultăţii clujene. În oraşul de pe Someş intră în legătură cu figuri proeminente universitare ca: Sextil Puşcariu, Ioan Lupaş, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, Ştefan Meteş şi alţi iluştri cărturari ai neamului românesc.

Din anul 1938 a ocupat aceeaşi catedră la Facultatea de Teologie din Bucureşti, vacantă din anul 1936 prin pensionarea profesorului dr. Dimitrie G. Boroianu (1864-1951), fiind suplinită în acest interval de preotul profesor dr. Petre Vintilescu (1887-1974), titularul catedrei de *Liturgică*. În anul universitar 1940-1941, profesorul Lazăr Iacob a deţinut şi funcţia de decan la Institutului Teologic. La Bucureşti a funcţionat până în 1948, când s-a pensionat, după patru decenii de intensă şi pilduitoare activitate didactică, în aceeaşi disciplină, predată 23 de ani în învăţământul superior teologic şi 17 ani în învăţământul superior de stat. La 13 septembrie 1951, după o bogată activitate în diferite domenii: universitar, bisericesc, naţional şi publicistic, se stinge din viaţă, fiind înmormântat în cimitirul Belu din Bucureşti.

Preotul profesor dr. Lazăr Iacob a fost o prezenţă vie în viaţa publică a Transilvaniei, atât înainte cât şi după Marea Unire. A fost membru al *Asociaţiei naţionale arădene pentru cultura şi conversarea poporului român* din Arad, al Consistoriului eparhial arădean, dar şi al celui din Oradea, membru al Consiliu Naţional Bisericesc de la Sibiu şi membru fondator al *Reuniunii învăţătorilor* din Arad, unde a editat revista „Reuniunea învăţătorilor", la care a colaborat apărând cu tenacitate şcolile confesionale româneşti din cuprinsul Episcopiei Aradului. A mai făcut parte şi din *Reuniunea culturală „Cele Trei Crişuri"* din Oradea[1083], la început membru apoi preşedinte al *Casei Naţionale a românilor bihoreni*, funcţie preluată de la dr. Nicolae Zigre.

La Arad a conferenţiat cu diferite prilejuri. Astfel, în 1913, *Reuninea femeilor române* a organizat un ciclu de conferinţe la care au luat parte diferite personalităţi arădene, Gheorghe Ciuhandu, Sabin Evuţian, Victor Stanciu, Silviu Bejan. Cu acest prilej, profesorul Lazăr Iacob a conferenţiat despre *Episcopul Inocenţiu Micu Clain şi agitaţiile religioase din timpul său.*

În perioada premergătoare actului de la 1 Decembrie 1918, Lazăr Iacob aprecia iniţiativa conducătorilor Bisericii române din teritoriile aflate sub dominaţie străină de a se alătura „aspiraţiilor naţionale, a visului neîmplinit, stropit cu lacrimi, ale neamului". Insista asupra faptului că toţi factorii vieţii

[1083] Despre *Reuniunea culturală „Cele Trei Crişuri"* vezi: P. Dan, *op. cit.*, pp. 310-312.

https://biblioteca-digitala.ro

românești trebuie să participe la activitatea amplă de pregătire a Marii Adunări Naționale. Biserica națională, sublinia el, a avut „frumoasa chemare de a păstra curat sufletul românesc"[1084]. A fost ales ca deputat de către românii din orașul Arad, alături de dr. Cornel Iancu, dr. Sever Ispravnic, dr. Cornel Albu, Luca Raicu, Aurel Călnicean pentru a-i reprezenta la adunarea plebiscitară de la Alba Iulia[1085].

Pe tot parcursul vieții sale a publicat o serie de lucrări în care dezbate problema cultelor din România în perioada interbelică și situația juridică a acestora, pledând pentru libertatea și egalitatea lor, pentru o mai strânsă colaborare în spiritul învățăturii Evangheliei. A abordat critic problema Concordatului, cerând abolirea lui, precum și cea a patronatului suprem catolic, cerând exercitarea acestuia de către Statul român. Cu deosebită competență dezbate și problema personalității juridice a Bisericii ca și pe aceea a raportului dintre Biserică și Stat. Competent prezintă și legislația împăratului Justinian ca și alte probleme de interes din domeniul *Dreptului bisericesc*. „Toate aceste lucrări – spunea profesorul dr. Valerian Șesan de la Cernăuți – substanțiale prin documentarea lor temeinică sânt în plus convingătoare și din motivul că izvorăsc din pana unui adânc cunoscător al ființei și organizării Bisericii și al canoanelor bisericești, și se înfățișează ca un prinos de închinare al unuii suflet profund devotat Bisericii atrămoșești. Lucrările vădesc și un fin simț juridic care este întotdeauna adumbrit de spiritul sfintelor canoane, iar Lazăr Iacob dă de cunoscut că este în prima linie un profund teolog și cu dragoste sinceră pentru Biserica Ortodoxă"[1086].

A colaborat la „Biserica și Școala", „Tribuna", „Tribuna Poporului", „Românul", toate din Arad, „Telegraful Român" (Sibiu), „Cele Trei Crișuri" și „Legea Românească" din Oradea, „Biserica Ortodoxă Română" (București). Notabilă rămâne colaborarea sa la ziarul „Românul" din Arad, mai ales cea din toamna anului 1918, când în numeroase articole, semnate doar cu inițialele numelui său (li), pleda pentru intensificarea acțiunilor pentru Unire.

Cărți publicate:

Căsătoria a doua a preoților. Chestiune de Drept canonic, Arad, 1911, 48 p; *Reorganizarea învățământului teologic și a educațiunii seminariale*, Sibiu, 1917, 99 p; *Drept bisericesc ortodox*, Curs litografiat, Arad, 1918, 400 p; *Regimul cultelor*

[1084] *Preoți cu crucea'n frunte*, în „Românul", anul VII, nr. 4, 1918.

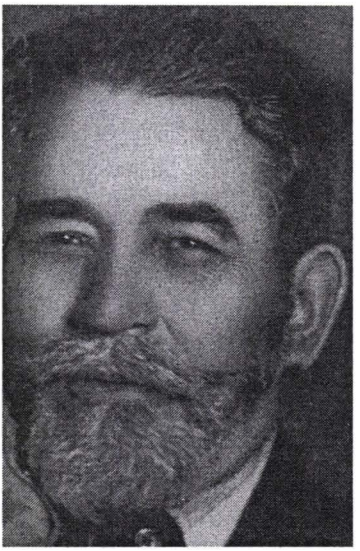
[1085] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Tranmsilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, vol. VIII doc. 46, p. 34; doc. 47, p. 35; vol. X, București, 1989, doc. 1394, p. 255.

[1086] Mihail Bulacu, *Centenarul nașterii preotului profesor dr. Lazăr Iacob (1884-1984)*, în „S. T.", Seria a II-a, anul XXXV, 1984, nr. 3-4, p. 276.

https://biblioteca-digitala.ro

în România întregită, Craiova, 1931, 42 p; *Cultul catolic în România. Concordatul cu Vaticanul*, Oradea, 1933; *Politica statului papal. Capitol introductiv la istoria concordatelor postbelice*, Cluj, 1936, 27 p; *Biserica dominantă şi egala îndreptăţire a cultelor*, Arad, 1936, 50 p. (Extras din „Bis. şi Şc.", anul LX, nr. 34, 23 august 1936, pp. 1-3; nr. 35, 30 august 1936, pp. 4-6; nr. 37, 13 septembrie 1936, p. 2; nr. 38, 20 septembrie 1936, pp. 3-4; 41, 11 octombrie 1936, p. 8; nr. 43, 25 octombrie 1936, pp. 2-3; nr. 44, 1 noiembrie 1936, 44-45; nr. 45, 8 noiembrie 1936, p. 5; nr. 47, 22 noiembrie 1936, p. 5; nr. 48, 29 noiembrie 1936, p7; *Natura juridică a Patronatului Suprem şi drepturile suverane ale Statului român*, Cluj, 1938, 96 p; *Dreptul bisericesc în Facultăţile de Drept*, Bucureşti, 1939, 27 p; *Situaţia de drept a ordurilor şi congregaţiunilor religioase din România*, Sibiu, 1940, 11 p. (extras din vol. „Omagiu Î. P. S. Sale Dr. Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului la douăzeci de ani de arhipăstorire", Sibiu, 1940, pp. 456-466); *Dr. Valerian Şesan*, Bucureşti, 1940; *Personalitatea juridică a Bisericii*, Bucureşti, 1940, 40 p; *Statul şi Biserica*, Bucureşti, 1942, 29 p; *Ordurile şi congregaţiile religioase în Concordatele noi*, Bucureşti, 1943; *Conştiinţa ortodoxă în Ardeal*, Bucureşi, 1943, 31 p. (extras din „B. O. R.", anul LXI, 1943, nr. 10-12, pp. 455-486); *Biserica şi transformările sociale*, Bucureşti, 1945; *Confesiunile din Transilvania* (în limbile engleză şi franceză), Paris, 1946; *Împăratul Justinian ca legislator bisericesc*, Bucureşti, 1948, 50 p. (extras din „B. O. R.", anul LXV, 1948, nr. 4-9, pp. 213-238; nr. 10-12, pp. 277-301).

https://biblioteca-digitala.ro

48.

Preotul Cornel Iuliu Bodea din Dezna

(1884-1957)

Marea majoritate a preoților, mai ales a celor din mediul rural, s-au identificat cu viața satului pe care l-au păstorit, cu bucuriile, cu realizările, cu aspirațiile credincioşilor încredințați spre păstorire. Din categoria acestor umili slujitori ai Sfântului Altar se numără şi preotul Cornel Bodea din Dezna (județul Arad).

S-a născut la 4 aprilie 1884 în casa preotului Fabriţiu[1087] şi a preotesei Maria-Iuliana Bodea (născută Ianoşi) din Laz (județul Arad). Studii liceale la Arad iar clasa a VIII-a la Sibiu, unde şi-a luat şi bacalaureatul (1905), după care a urmat cursurile Institutului Teologic din Arad, pe care le-a absolvit în anul şcolar 1906-1907[1088]. Un an şcolar (1908-1909), a urmat cursurile Facultății de Drept şi Ştiințe Politice a Universității din Budapesta[1089].

După acest an şcolar, timp de un an şi jumătate a funcționat la Consistoriul eparhial, apoi în cancelaria avocațială a dr. Ioan Suciu din Arad. În

[1087] Preotul Fabriţiu Bodea din Laz, în 1917 i-a fost pusă interdicția de a părăsi parohia. În apărarea sa şi altor preoți a luat atitudine episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului, considerând fapta „foarte ruşinoasă şi umilitoare pentru tot corpul clerical". Cf. Eugen *Greuceanu, Contribuții privind participarea clerului arădean în pregătirea măreţului act de la Alba I*ulia, în „M. B.", anul XXXVIII, 1988, nr. 6, pp. 41-42.

[1088] T. Botiş, *Istoria şcoalei Normale (Preparandiei) şi a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, p. 720.

[1089] Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității româneşti din Transilvania şi Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000, p. 391, nr. 1199.

https://biblioteca-digitala.ro

1909 se căsătoreşre cu Xenia Mărcuş[1090] din Giula, iar în anul următor a fost hirotonit preoti[1091] pentru parohia Neagra unde a funcţionat timp de trei ani. Din 1913 până în 1922 a funcţionat ca preot paroh în Dud, de unde s-a transferat în parohia Dezna. A fost decorat cu *Răsplata muncii pentru biserică clasa a II-a* şi a fost preşedintele Cooperativei forestiere *„Valea Deznei"*. Cornel Bodea a fost printre singurii preoţi care nu a lăsat să fie confiscate clopotele bisericii în timpul primul război mondial.

După instaurarea comuniştilor la putere, preotul C. Bodea a suferit mai multe arestări. Aşa după cum reiese dintr-o *Fişă de observaţie* întocmită în primăvara anului 1947 de postul de jandarmi din Dezna, preotul C. Bodea era acuzat că se manifesta în public „arătând incapacitatea Guvernului Groza [...] şi care nu ar fi capabil de a conduce". Îi mai aduceau acuza că în ziua de 19 noiembrie 1946 ar fi adus injurii jandarmilor şi că ar fi „umblat cu liste prin comună să semneze oamenii că alegerile au fost forţate şi nu s-au făcut legal". La slujbele religioase refuza să pomenească „membrii Guvernului" conform prescripţiilor primite din partea autorităţilor bisericeşti. Era caracterizat ca fiind „inteligent, afacerist, îngâmfat, are simpatie în rândurile credincioşilor, credincios fanatic în religia sa, duce o intensă propagandă religioasă"[1092].

Într-o predică rostită în anul 1946, cu prilejul zilei eroilor, preotul Cornel Bodea îşi exprima direct nemulţumirea faţă de situaţia existentă atunci în România. „Războiul fioros a luat sfârşit aproape de 2 ani, dar de aceea războiul continuă în sufletele oamenilor şi pacea mult dorită mereu întârzie. Treptat, cu aeastă întârziere se îngreunează viaţa, care devine tot mai insuportabilă; cresc neînţelegerile între fraţi, creşte ura şi discordia şi dorul de răzbunare, morala scade, bisericile devin tot mai grele, credinţa mai slăbită [...] şi deasupra tuturor răutăţilor s-a ivit un păcat neiertat, doar unicul în lume, ceea ce umple de dispreţ, scârbă şi revoltă tot sufletul cetăţenilor buni şi cinstiţi. E strigătul a câtorva nemernici de Jos armata, Jos regele!"[1093].

Asemenea fel de a gândi şi a vedea lucrurile i-au adus multe neplăceri din partea noilor autorităţi comuniste instaurate la putere. Cu toate că din luna aprilie a anului 1947 s-a înscris în organizaţia Frontul Plugarilor din

[1090] Împreună au avut trei copii: Margela (n. 1912), Mihai (n. 1914), Cornelia (n. 1916). Cea de-a doua fiică este distinsa Cornelia Bodea, membră a Academiei Române.

[1091] În anul 1910, în calitate de „candidat de preot", contribuie cu suma de una coroană pentru ridicarea crucii lui Ioan Russu-Şirianu. Cf. Maria Berenyi, *Românii din Ungaria de azi în presa română din Transilvania şi Ungaria secolului al XIX-lea (1821-1918). Documente*, Giula, 1991, p. 168.

[1092] C. N. S. A. S., *Dosar I, 4921*, f. 5, 6, 10.

[1093] Suntem în posesia a peste o sută de predici în manuscris ale preotului Cornel Iuliu Bodea, primite de la nepotul său, inginerul Bujor Buda, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

https://biblioteca-digitala.ro

comuna Dezna, „unde face politică de circumstanță", era acuzat că are legături strânse cu „elemente dubioase regimului"[1094]. În ziua de 4 mai 1947, fiind reținut pentru a fi înaintat Legiunii de Jandarmi Arad, „aderenții acestuia au tras clopotele şi s-a adunat populație care i-au împedecat pe jandarmi de a-l transporta la Arad"[1095]. După acest incident, preotul C. Bodea părăseşte comuna ascunzându-se la o familie de încredere din Neagra, prima sa parohie. Autoritățile de jandarmi au continuat să-l urmărească însă nu ştiau unde s-a ascuns, fiind dat în urmărire generală, indicându-se şi numele unor rude, începând cu fiica sa dr. Cornelia Bodea, domiciliată în Bucureşti, Cornel Lazăr Bodea[1096], frate, ofițer în Bucureşti, Gheorghe Bodea, inspector CFR în Timişoara, Simion Buda, notar în Pâncota, ginerele său, Mihail Mărcuş din Arad, cumnatul său[1097].

După un an de zile, în 1948 a fost dat în judecată pentru „atitudine antidemocratică" şi judecat la Tribunalul Militar Timişoara. În cele din urmă însă, a fost achitat, nefiind găsit nevinovat[1098].

Aşa după cum reiese dintr-o notă, datată 8 ianuarie 1949, a sublocotenentului de securitate Haiduc Iustin din Sebiş, la începutul lunii ianuarie 1949, acesta, împreună cu un plutonier major din cadrul aceleiaşi instituții, au efectuat o percheziție la domiciliul din Dezna al preotului Bodea, unde „nu am aflat nimic din cele ce interesează securitatea poporului", după cum avea să menționeze ofițerul în raportul său către superiori[1099]. Cu toate acestea, în cursul lunii ianuarie fost reținut din nou de organele de Securitate din Arad pe motiv că desfăşoară activitate subversivă legionară şi că face „propagandă religioasă prin comună, prin diferite predici ținute în biserică, îndeamnă credincioşii de a veni la biserică de a nu uita credința şi pe Dumnezeu"[1100].

De această dată a fost reținut de organele de securitate pe motiv că nepotul său, preotul Ioja Sinesie din Rănuşa, membru legionar care ar fi făcut afirmația că „printre activişti ar conta" şi pe preotul Cornel Bodea. Mai târziu, s-a dovedit că este nevinovat şi în 16 mai 1949 s-a făcut propunerea ca preotul C. Bodea să fie pus în libertate, fapt întâmplat în 8

[1094] C. N. S. A. S., *Dosar I, 4921*, f. 8.

[1095] *Ibidem*, f. 25.

[1096] În toamna anului 1918, sub conducerea sublocotenentului Lazăr Bodea, student, s-a format Garda națională în comuna Dezna.Cf. Paul Abrudan, *Documente privind lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar român, la 1 decembrie 1918*, în „A. B.", anul I (40), 1990, nr. 11-12, p. 95.

[1097] C. N. S. A. S. *Dosar I, 4921*, f. 48.

[1098] *Ibidem*, f. 15.

[1099] *Ibidem*, f. 33, 34.

[1100] *Ibidem*, f. 10, 20.

https://biblioteca-digitala.ro

iulie 1949. După eliberarea din detenție, „s-au luat măsuri de supraveghere încadrându-l cu informator"[1101].

În noaptea de 15/16 august 1952 a fost reținut în baza ordinului Direcției Generale a Securității Statului (D. G. S. S.) nr. 490/1952 iar în baza adresei cu nr. 260/1952 a Procuraturii Regiunii Arad, în noaptea de 15 spre 16 august, de la orele două noaptea până dimineața la 6,45, a avut loc o percheziție la casa din Dezna a preotului Bodea. În legătură cu percheziția care fusese ordonată, D. G. S. S., printr-un Ordin de misiune semnat de un maior de securitate, se dădeau instrucțiuni ample în legătură cu percheziția ce urma să aibă loc la casa preotului C. Bodea[1102] .Interogatoriul i-a fost luat de sublocotenentul de securitate Hodiş Florian abia în ziua de 1 septembrie (de la orele 10,45 la 12, 45)[1103]. A fost eliberat din detenție abia în seara zilei de 26 septembrie 1952, fiind obligat a semna un angajament că nu v-a divulga nimic din ce i s-a întâmplat în timpul interogatoriilor la care a fost supus în această perioadă[1104].

Soția sa, preoteasa Xenia, pe filele unui exemplar din *Acatistul Preasântei Născătoare de Dumnezeu şi ale rugăciuni* (Sibiu, 1898), face mici însemnări[1105] despre persecuțiile şi arestările de care a avut parte soțul ei, preotul Cornel Bodea:

„1947 – 4 Mai – era să fie ridicat soțul meu, dar, opunându-se întreaga populație, a scăpat, a stat în refugiu până în noaptea de 21-22 Mai, la orele 3 după miezul nopții a sosit. Slăvit să fie Domnul".

„8/I 1949 – a fost ridicat soțul meu, grele zile mă aşteaptă".

„Ziua de 8 Iulie, ziua Sf. Proroc Procopie, mi-a adus salvarea suferințelor grozave ce le-am îndurat 6 luni întregi. A sosit bărbatul meu scump şi iubit din temniță, unde a suferit cumplit 6 luni întregi. Fie numele Domnului în veci binecuvântat şi al Maicii Domnului, care niciodată nu m-a uitat, ci întotdeauna a fost sprijinitoarea şi ocrotitoarea sufletului meu îndurerat".

„În noaptea de 15-1u August 1952, orele 2 noaptea, a fost ridicat din nou prea bunul meu bărbat. Sunt prea bătrână şi prea multe greutăți mă apasă. Doamne, ocroteşte-l şi mi-l adu acasă".

„În zorii zilei de 27/IX a venit prea bunul meu bărbat acasă. Slăvit să fie Cel de Sus şi Maica Domnului, a stat 6 săptămâni".

[1101] *Ibidem*, f. 23, 24, 25, 35, 37.

[1102] *Ibidem*, f. 42-44.

[1103] *Ibidem*, f. 11, 39, 40.

[1104] *Ibidem*, f. 41.

[1105] Bujor S. Buda, *Dosarul cu pete*, vol. II, Arad, 2004, pp.67-68.

https://biblioteca-digitala.ro

De fiecare dată a fost arestat fără un motiv declarat şi fără o condamnare rezultată în urma unui proces de judecată. Pentru regimul comunist a fost o persoană incomodă. Era un preot iubit de credincioşii săi din parohia Dezna, aşa după cum putem concluziona din prima încercare de a-l aresta, cea din 4 mai 1947 după cum reiese din raportul întocmit de jandarmii trimişi pentru a-l aresta şi din însemnarea făcută de preoteasa Xenia Bodea. Preotul Cornel Bodea a fost „lipsit de libertate, ameninţat permanent şi persecutat. N-au reuşit să-l îngenuncheze [...]. Vina lui, a altora asemenea, a fost iubirea moşiei, a ţării. Prin înţelepciune şi bunătate s-a ridicat mereu deasupra pasiunilor extreme, în toate ocaziile liniştind, sfătuind, iubind. Un asemenea om, atunci la instalarea comunismului, trebuia izolat şi desfiinţat. După concepţia Puterii, nu putea fi tolerat printre ceilalţi oameni"[1106].

A murit în Arad, în Spitalul orăşenesc, fiind sub îngrijirea fiicei sale Margela, în ziua de 1 mai 1957, fiind depus pentru priveghere în biserica *„Adormirea Maicii Domnului"* din apropierea reşedinţei episcopale. După două zile, la 3 mai a fost înmormântat în cimitirul „Pomenirea". Preotul Cornel Iuliu Bodea a lăsat în urmă o amintire frumoasă nu numai pentru deznani ci pentru toţi credincioşii de pe întreaga vale a Deznei.

[1106] *Ibidem*, vol. I, Arad, 1998, p. 76.

https://biblioteca-digitala.ro

49.

Preotul profesor Nicolae Bâru

(1884-1967)

Nicolae Bâru[1107] a fost unul dintre cei mai vrednici preoți profesori care au promovat cântarea bisericească în Episcopia Aradului în prima jumătate a secolului al XX-lea.

S-a născut la 6/18 octombrie 1883 în localitatea Covăsânț (județul Arad), din părinți Gheorghe Bâru şi Maria Brădean. Şcoala primară a făcut-o în satul natal, iar cele pedagogice la Institutul pedagogic-teologic din Arad. Între 28 noiembrie – 11 decembrie 1905, a obținut absolutoriul pedagogic, iar între 6-19 februarie 1906, diploma de învățător. La 7 noiembrie 1904 a intrat în mănăstirea Hodoş-Bodrog ca învățăcel, iar la 29 august 1906 a fost numit învățător la şcoala din localitatea Grăniceri, în paralel continuându-şi studiile teologice.

După absolvirea cursurilor clericale, pe 12 mai 1920, a fost hirotonit preot pentru parohia Turnu, de către episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului (1903-1925). În paralel cu activitatea sacerodatală din parohie, în anul şcolar 1921-1922 a suplinit catedra de *Cântare şi tipic bisericesc* de la Institutul pedagogic-teologic, iar o perioadă mai îndelungată a funcționat şi ca profesor la Şcoala medie din Arad[1108].

Cea mai mare realizare în plan spiritual a preotului N. Bâru a fost organizarea schitului „*Sf. Mucenic Gheorghe*" de la Feredeu, situat în hotarul parohiei Covsânț. A „făcut acest lucru cu osteneli mari şi cu sacrificiu de timp şi sănătate"[1109]. Încă din 1906, pe când funcționa ca învățător în parohia

[1107] Pentru datele biografice ne orientăm după: „M. B.", anul XVII, 1967, nr. 4-6, p. 398; Vasile Cucu, *Monografia Mănăstirii Feredeu*, Timişoara, 2002, pp. 29, 37, 38, 39, 53.

[1108] T. Botiş, *op. cit.*, p. 570.

[1109] *Liturghia Sfântul Ioan Gură de Aur, pe note de preotul N. Bâru, profesor*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 5, 28 ianuarie 1934, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

Grăniceri, a făcut primele demersuri pentru ca izvorul şi paraclisul de la Feredeu să fie pus în slujba Bisericii şi a credincioşilor, pentru început a celor din Podgoria Aradului, mai târziu şi a celor de mai departe. Pelerinaje se făceau la început în Vinerea Sfintelor Patimi, în prima vineri din Săptămâna Luminată şi la sărbătoarea Sfântului Gheorghe (23 aprilie).

În anul 1919, preotul Nicolae Bâru a organizat primul pelerinaj cu prilejul sărbătorii Sfântului Gheorghe, cu peste 70 de elevi de la Gimnaziul „Iosif Vulcan" din Arad. Preotul N. Bâru era animat de dorința edificării unui sfânt locaş pe acest loc, unde a existat odinioară un schit, distrus în vremurile trecute, rămânându-i numai ruinele şi frumosul obicei de a se organiza pelerinaje aici.

La stăruințele sale, episcopul Grigorie Comşa al Aradului (1925-1935) l-a însărcinat pe protopopul Mihail Lucuța la Şiriei, să deschidă şantierul de amenajare a izvorului, a paraclisului şi pentru construirea unor anexe. Demersurile pentru înzestrarea acestui loc cu un locaş de cult, pe lângă crucea care nicicând n-a lipsit, au început încă din 1926, dar piatra fundamentală s-a aşezat numai în Sâmbăta Mare din 1931, ca simbol al patimilor, dar şi a învierii. Pentru că lucrările nu puteau fi duse la bun sfârşit, preotul N. Bâru a depus, de unul singur, eforturi pentru continuarea lucrărilor de amenajare, un sprijin deosebit a primit de la asociația „Oastea Domnului" din parohia Covăsânț[1110].

Rezultatul muncii lui şi a credincioşilor a fost încununat de succes, la 9 iunie 1932 având loc sfințirea paraclisului, de către episcopul Grigorie Comşa, asistat de arhimandritul Policarp Moruşca, preoții consilieri Mihail Păcățianu şi dr. Gheorghe Ciuhandu, protopopuil Mihail Lucuța al Şiriei, preoții Aurel Adamovici (Şiria), Nicolae Bâru (Arad), Iustin Mureşan (Târnova), Ioan Terebenț (Covăsânț), Ioan Manițiu (Seleuş) şi diaconii Mihai Măcinic (Arad) şi Gheorghe Crişovan (Radna). Întreaga ceremonie religioasă s-a desfăşurat în prezența unui număr mare de credincioşi. Cu această ocazie, preotul N. Bâru, „emoționat până la lacrimi, face istoricul, urzirea, scopul şi împrejurările între cari s-a ridicat acest sfânt locaş"[1111].

Preotul Nicolae Bâru a avut un rol deosebit, mai ales prin organizarea schitului, a primelor pelerinaje, a slujbelor religioase pe care le-a săvârşit la Feredeu pentru folosul credincioşilor. În numărul 14 din 7 aprilie 1935 a revistei „Biserica şi Şcoala", preotul N. Bâru publica un anunț prin care aducea la cunoştința „creştinilor doritori de a cerceta acest Sf. locaş, că

[1110] Mai multe amănunte vezi la: V. Cucu, *op. cit.*, pp. 39-53.

[1111] Nicolae Bâru, *Sfințirea paraclisului de la izvorul „Sf. Gheorghe", fost „Feredeu"*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 26, 26 iunie 1932, pp. 4-5.

https://biblioteca-digitala.ro

serviciile divine începute în Duminica trecută se vor începe în fiecare Duminică şi sărbătoare la ora 8 dimineaţa cu Sf. Utrenie, se va continua cu Sf. Liturgie, sfinţirea apei şi se vor încheia cu Sf. Vecernie. Aceste servicii vor continua până la începutul iernii"[1112].

Este cel dintâi care a redactat o lucrare despre istoria Schitului *„Sf. Mucenic Gheorghe"* de la Feredeu, din păcate rămasă în manuscris[1113]. A mai publicat amănunte despre procesiunile religioase desfăşurate la izvorul de la Feredeu sau la mănăstirea Hodoş-Bodrog[1114].

În anul 1934, părintele Nicolae Bâru a publicat *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur* (32 p.), pusă pe note. „Liturgia este scrisă pe patru voci, cu motive pur bisericeşti, omiţând cu totul muzica străină şi internaţională. Autorul s-a străduit să dea în mâna conducătorilor de cor, o lucrare uşor de executat şi ca fond şi ca tehnică"[1115].

Fiind un împătimit al cântării bisericeşti, „cu osteneală şi dragoste" a redactat o vastă lucrare de punere pe note a melodiilor bisericeşti, aşa cum au fost păstrate şi cântate în biserica mănăstirii de la Hodoş-Bodrog. Din păcate şi această lucrarea a rămas în manuscris. În 1934, revista „Biserica şi Şcoala" menţiona că autorul mai avea pregătite pentru tipar lucrările: *Irmologhionul, Plângerile din Sâmbăta Sfintelor Patimi* şi *Monografia comunei Covăsânţ*[1116].

După pensionare, s-a stabilit în Arad, fiind nelipsit de la sfintele slujbe religioase de la biserica episcopală. La vârsta de 83 de ani, la începutul anului 1967, după o scurtă suferinţă, a trecut la cele veşnice. A rămas în aminirea tuturor ca unul dintre cei mai activi preoţi din Podgoria Aradului din perioada primei jumătăţi a secolului al XX-lea şi primele două decenii ale celei de-a doua jumătăţi.

[1112] „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 14, 7 aprilie 1935, p. 8.

[1113] Vezi V. Cucu, *op. cit.*, p. 151; Veronica Crişan, *Mănăstirea Sfântului Simion Stâlpnicul*, Bucureşti, 1995, p. 29.

[1114] *Cântarea bisericească*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 38, 16 septembrie 1928, pp. 4-6; *Procesiune religioasă la Izvorul de la Şiria. Marele praznic al „Oastei Domnului" de pe podgoria Aradului*, în „Bis. şi şc.", anul LIV, nr. 26, 29 iunie 1930, pp. 5-6; nr. 27, 6 iulie 1930, p. 4; *Pelerinajul „Oastei Domnului" la sf. mănăstire Hodoş, la praznicul Schimbării la Faţă*, în „Bis. şi Şc." anul LIV, nr. 33, 17 august 1930, pp. 5-6.

[1115] *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, pe note de preotul N. Bâru, profesor*, p. 8.

[1116] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

50.

Protosinghel dr. Irineu Ioan V. Felea

(1885-1944)

Deşi puțini ani şi-a desfăşurat activitatea în părțile Aradului, considerăm totuşi că este necesar să punem în lumină personalitatea protosinghelului dr. Irineu Ioan Felea[1117] şi pentru faptul că este fratele mai mare al ilustrului teolog ortodox român, preotul profesor dr. Ilarion Virgil Felea (1913-1961) de la Arad.

Ioan Victor Felea s-a născut la 13 ianuarie 1885 în Ciuruleasa - Abrud sat, județul Alba, într-o veche familie de preoți care au păstorit în mai multe sate din „țara moților" peste două sute de ani. Se cunoaşte că un străbunic al său a ridicat vreo şapte biserici în Munții Apuseni după revoluția din 1848-1849. Avram Iancu venea de multe ori în casa bunicului său dinspre mamă, preotul Toma Faur din Valea Bradului.

După şcoala primară începută în Valea Bradului şi absolvită în Brad (județul Hunedoara), a urmat cursurile Gimnaziului din Brad, Blaj, Beiuş şi Năsăud (1895-1903). Studii teologice la Institutul Teologic din Sibiu (1903-1906), apoi, cu o bursă din partea Consistoriului mitropolitan sibian, şi-a completat studiile la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde, la 29 decembrie 1909, obține doctoratul în Teologie[1118].

[1117] Pentru datele biografice ne orientăm după: M. Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu. 1786-1986*, Sibiu, 1987, pp. 112, 113; Idem, *Dicționarul teologilor români*, p. 179; Idem, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 410-412; Idem, *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, Bucureşti, 2005, p. 441.

[1118] După unele informații istoriografice, în anii şcolari 1911-1912 şi 1913-1914, Ioan V. Felea a urmat şi cursurile Facultății de Matematică şi Ştiințele Naturii de la Universitatea „Ferencz Jozsef" din Cluj, cf. Stelean Ioan Boia, *Fundația „Emanuil Gozsdu" (1870-1952)*, Arad, 2006, pp. 113, 265.

https://biblioteca-digitala.ro

Reîntors de la studii, a funcționat în cadrul administrației Arhiepiscopiei Sibiului (1909-1911), profesor de *Cântări bisericești* și *Tipic* la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu și diacon la catedrala mitropolitană (1911-1913). La Institutul pedagogic-teologic din Sibiu a funcționat în locul lui Aurel Popoviciu (care a predat atunci numai în secțiunea pedagogică) unde și-a început activitatea împreună cu alți doi tineri cu doctoratul în Teologie la Cernăuți: dr. Pavel Roșca și dr. Silviu Dragomir.

În anul 1913 părăsește Institutul sibian, fiind ales preot în Pecica (județul Arad) unde a funcționat între 1913-1927, cu unele întreruperi. În perioada cât a funcționat la parohia Pecica, a îndeplinit și calitatea de secretar al Asociației clerului „Andrei Șaguna" - secția Arad. În această calitate, în anul 1923 a organizat numeroase conferințe religioase în cadrele *Academiei poporale* și sub patronajul *Societății femeilor ortodoxe române*, cu sprijinul „intelectualilor bisericani: membri în Consistoriul diecezan, profesori seminariali, profesori de religie, precum și alți membrii de valoare ai clerului ortodox român"[1119].

În timpul primului război mondial, din 1916 până în 1918, a fost mobilizat ca preot militar pentru soldații ortodocși români din armata austro-ungară, cu gradul de căpitan, fiind trimis pe frontul rusesc, apoi pe cel italian. Reîntors de pe front, în toamna anului 1918 a contribuit la formarea gărzilor naționale românești din zona Arad-Pecica.

La 14/27 noiembrie 1918 trimitea „Comitetului român de încvartirare" de la Alba Iulia o telegramă prin care cerea „cvartir pentru 12 inteligenți și 50 țărani" urmând să sosească la Alba Iulia „vineri seara"[1120]. La puțină vreme de la reîntoarcerea de la Alba Iulia, a avut de suferit din partea ungurilor. În februarie 1919, a fost arestat de bolșevicii evreului Bela Kun, reușind să se salveze după zece zile.

La 13 iulie 1919, Ministerul de Război din București l-a numit în fruntea unei misiuni de preoți, medici și ofițeri trimiși în Italia, pentru a media repatrierea prizonierilor români din fosta armată austro-ungară. Mai târziu a fost numit, de Guvernul de la București, reprezentant al Crucii Roșii române, însărcinat cu aducerea osemintelor ostașilor români din Transilvania, Banat și Bucovina, care, datorită împrejurărilor vitrege ale istoriei, luptaseră în armata austro-ungară împotriva trupelor italiene.

În țară s-a reîntors abia în 1921, când și-a reluat activitatea clericală în parohia Pecica unde a funcționat până la 1 octombrie 1927. Aici, în această

[1119] A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 149/1923*, doc. 16/923.

[1120] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, vol. X, doc.1382, p. 247.

https://biblioteca-digitala.ro

perioadă, a desfăşurat o bogată activitate pastoral-misionară şi a fost membru fondator şi preşedinte al „despărţământului" Astra din Pecica, secretar al „secţiei Arad" a Asociaţiei clerului ortodox „Andrei Şaguna" din Transilvania, mai târziu preşedinte al „Asociaţiei voluntarilor ardeleni din războiul din 1914-1918".

A funcţionat ca duhovnic şi subdirector al Internatului Teologic din Bucureşti şi preot al bisericii „Radu Vodă" (1927-1944); călugărit la mănăstirea Sinaia, cu numele de Irineu. A publicat mai multe studii, articole şi predici în „Revista Teologică"[1121] şi „Telegraful Român" din Sibiu, „Biserica şi Şcoala", „Românul", „Tribuna" şi „Tribuna Nouă" de la Arad, „Foaia Diecezană" de la Caransebeş; „Universul", „Cultura Poporului" de la Bucureşti.

A murit la 4 aprilie 1944, în Gara de Nord, când a avut loc primul bombardament asupra oraşului Bucureşti, fiind înmormântat în cimitirul calvin din Bucureşti-Giuleşti. Deşi nu a funcţionat mulţi ani în parohia Pecica, preotul Irineu Ioan V. Felea rămâne unul dintre cei mai învăţaţi preoţi care au slujit în această parohie de pe valea inferioară a Mureşului.

Cărţi publicate:

Simboluri liturgice, Arad, 1924, 76 p.; *La Hristos fără pocăiţi,* Arad, 1926, 23 p. (Nr. 15 din „Biblioteca Creştinului Ortodox); *Convorbiri cu Dumnezeu şi cu oamenii.* Traducere din Constanzo Mignone, Bucureşti, 1930, 194 p.

[1121] *Constantin cel Mare şi meritele sale pentru creştinism*, în „R. T.", 1913, nr. 9-10, pp. 257-272; *Făclia preoţimii ardelene*, în „R. T.", anul XX, nr. 1-2, 1930.

https://biblioteca-digitala.ro

51.

Preotul-învățător Ioan Silviu Tomuția din Lupeşti

(1889-1971)

Unul dintre zecile de preoți care au desfăşurat un adevărat apostolat în parohia încredințată şi împrejurimi, a fost preotul şi învățătorul Ioan Silviu Tomuția[1122] din Lupeşti. „Nu ne este greu să percepem aici dimensiunea de apostolat a unor astfel de preoți-învățători în lumea rurală încărcată de datini şi credințe arhaice"[1123].

S-a născut în localitatea Agrişul Mare (județul Arad) în anul 1889, fiind unul din cei cinci copii a lui Ioan, de profesie fierar-potcovar şi a Silviei Bâru, originară din Măderat[1124]. Bunicul său dinspre tată, Vasile Tomuța[1125] a fost preot în localitatea Bodeşti (azi Rădeşti, comuna Almaş, județul Arad).

După absolvirea şcolii primare în satul natal şi a cursurilor gimnaziale, tânărul Ioan S. Tomuția urmează cursurile Institutului pedagogic-

[1122] Pentru unele date biografice ne orientăm după: Dan Demşea, *Cronică de familie (1848-1968)*, Arad, 2007, 11 p.

[1123] *Ibidem*, p. 9.

[1124] Familia Tomuția a avut trei copii: pe Ioan Silviu, Gheorghe, ajuns frizer în Bucureşti şi Mărioara Căpuşan stabilită în Beiuş.

[1125] Vasile Tomuța s-a născut în Rădeşti, a absolvit cursurile Preparandiei (1840) după care a funcționat ca învățător în satul Cilul de Sus. Între 1842-1845 a urmat cursuriler Institutului Teologic din Arad, după absolvire a funcționat ca preot în Secaş (1846-1850), apoi în Rădeşti (1851-1864), în paralele a administrat şi parohia Musteşti (1855). Vezi: T. Botiş, op. cit., pp. 435, 691; V. Popeangă, *Şcoala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, p. 52; P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități*, pp. 640, 654, 660.

https://biblioteca-digitala.ro

teologic din Arad (secția Pedagogică) pe care le-a absolvit în anul școlar 1908-1909[1126].

După absolvirea cursurilor pedagogice, în anul 1909 se căsătorește cu tânăra Livia[1127], fiica preotului George Lupuț din Soroșag (azi Stejar), originar din localitatea Lupești[1128]. Acest lucru l-a determinat, ca după absolvirea cursurilor pedagogice, să-și ceară numirea ca învățător la Școala primară din Lupești[1129], situată la 13 km, la nord de localitatea Vărădia de Mureș și la 10 km de Soroșag.

În perioada 1916-1917, alături de alți învățători români din părțile Aradului, a fost în serviciul militar activ. Reîntors de pe front, a desfășurat o bogată activitate în domeniul național. În perioada premergătoare realizării Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, învățătorul Ioan S. Tomuția a fost martor activ la constituirea Gărzilor Naționale Române din protopopiatul Radnei[1130]. A avut o contribuție și la constituirea Gărzii Naționale Române din Lupești, înființată la 6 noiembrie 1918, formată din 6 membrii, Baia, înființată la 13/26 decembrie 1918 și Slatina, înființată la 14/27 decembrie 1918[1131].

Mai târziu, pentru meritele pe care le-a avut în organizarea gărzilor naționale, Ioan Tomuția a fost decorat cu *Ordinul Ferdinand I cu spade*[1132]. În perioada interbelică, sub impulsul socrului său, a fost implicat în politică. La alegerile parlamentare din 1937 a candidat în cadrul grupării politice a lui Octavian Goga.

După realizarea Marii Uniri, Ioan S. Tomuția, în calitate de învățător, era nelipsit de la toate cercurile religioase din parohiile de pe valea Mureșului. De multe ori conferența despre diferite teme la ordinea zilei.

[1126] T. Botiș, *op. cit.*, p. 493.

[1127] Împreună au avut trei copii: Ioan Gheorghe Tomuția (1910-1995), Tulia (născută în 1912) și Georgina (născută în 1914). Ioan Gh. Tomuția, absolvent al Liceului „Moise Nicoară" din Arad, Școala Superioară de Comerț din orașul Hațeg, apoi Academia pentru Comerț Internațional din Viena (1929-1936). Prin căsătorie, Ioan S. Tomuția devenea nepot, prin soție, al protopopului Traian Vățian din Arad.

[1128] George Lupuț a funcționat ca preot în Soroșag (astăzi Stejar) între 1906-1913, localitatea devenind o perioadă filie la Lupești unde a funcționat între 1911-1927. Vezi P. Vesa, *op. cit.*, pp. 632, 665.

[1129] Localitatea Lupești era satul natal al socrului său, preotul George Lupuț.

[1130] V. Popeangă, I. B. Mureșianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri (1908-1918)*, doc. 129, p. 325.

[1131] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, vol. VII, doc. 601, pp. 631-632; doc. 603, p. 633; Al. Roz, *Consiliul Național Român Central și Gărzile Naționale Române din Arad 1918 (Acte și documente)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1993, p. 159.

[1132] „Bis. și Șc.", anul LXIV, nr. 39, 22 septembrie 1940, p. 328.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu prilejul *Cercului religios* ținut în localitatea Baia în ziua de Sfântul Ilie a anului 1924, a conferenția despre alcool şi consecințele negative ale consumului, descriind urmările, îndemnând pe cei prezenți la „o rezistență şi luptă cât mai îndârjită împotriva consumului de alcool[1133].

Cu timpul socrul său, preotul G. Lupuț, l-a determinat să urmeze şi cursurile clericale pe care le-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1921-1922[1134], fiind hirotonit, în 1927, în locul său pentru parohia Lupeşti, unde a desfăşurat o bogată activitate timp de 38 de ani, până în 1965 când se pensionează[1135].

După hirotonire, preotul Ioan S. Tomuția a luat parte la toate cercurile pastorale sau misiunile religioase organizate în zona Vărădia de Mureş - Săvârşin. De fiecare dată, dacă nu conferența, lua cuvântul pe marginea referatului prezentat, de fiecare dată reuşind să încânte auditoriul prin cultura sa şi spontaneitatea de care dădea dovadă.

La 10 aprilie 1927, la propunerea noului hirotonit Ioan S. Tomuția, *Cercul religios* Vărădia de Mureş s-a întrunit la Pârneşti. Aici, „poporul părintelui Tomuția ne-a primit în biserică plină, cu pietate adevărat creştinească, iar noi am stăruit să ne facem datoria s-a săvârşit sf. liturghie în sobor. S-a predicat despre împărăția lui Dumnezeu. În decursul sf. liturghii sau împărtăşit atât băieții de şcoală, cât şi bărbați şi femei. S-a săvârşit două parastase, iar sf. maslu s-a împărtăşit la 4 bolnavi. După masă am ținut vecernie împreună cu o predică, în urmă am plecate fiecare la ale sale cu o suvenire plăcută sufletului nostru"[1136]. Astfel a decurs primul cerc religios organizat de preotul Tomuția în Pârneşti, filie a parohiei Lupeşti.

Cu prilejul *Cercului religios* din Vărădia, ținut în ziua de 14 octombrie 1928, preotul Ioan S. Tomuția, după terminarea serviciului divin, a vorbit auditoriului despre Viața Mântuitorului, începând cu profetul Samuil, continuând cu naşterea Domnului Iisus, minunile din viața Lui, suferințele, răstignirea, moartea învierea, înălțarea, toate arătările Lui şi alte „momente prea frumoase din viața Fiului dumnezeiesc". „Când părintele Tomuția îşi începu conferința, în sală se lăsă o linişte adâncă"[1137].

[1133] V. Popa, *Cerc religios în Baia*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVIII, nr. 32, 4/17 august 1924, pp. 6-7.

[1134] T. Botiş, *op. cit.*, p. 728.

[1135] În postul de preot paroh i-a urmat Iacob Grigorie (1966-1968) apoi Constantin Biriş (1968-1996).

[1136] „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 19, 8 mai 1927, p. 7.

[1137] *Impresii de la cercul religios din Vărădia*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 45-46, 10 noiembrie 1928, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

La 21 decembrie 1930, conducând *Cercul religios-învățătoresc* al Vărădiei de Mureş, a vorbit participanților despre trecutul „însemnat al neamului românesc", îndemnând „pe țărancele noastre a nu mai cheltui banii lor pe mătăsuri cumpărate din prăvăliile jidoveşti, ci să-şi lucreze ele singure ca şi străbunele noastre au făcut, fiind cu mult mai frumos portul acela decât mătăsurile"[1138].

În fiecare an era nelipsit de la hramul bisericii *„Adormirea Maicii Domnului"* din Lipova, de cele mai multe ori rostind un cuvânt de învățătură. La 15 august 1934 a vorbit pelerinilor *Despre viața Maicii Domnului*, „care deşi a durat aproape două ore, dar predată cu adevărată măiestrie oratorică, asistența nesimțind oboseală, asculta cu cea mai mare atenție sorbind oareşcum tot cuvântul pronunțat de vorbitor care a mai intercalat şi lucruri foarte interesante din călătoria făcută de Dsa personal la locurile sfinte din Ierusalim"[1139].

Datorită meritelor pe care preotul Ioan S. Tomuția le-a avut în câmpul misionar-pastoral în parohia Lupeşti (cu filia Pârneşti), a determinat gestul lui dr. Romuald Coțoiu[1140], medic în localitatea Săvârşin şi membru în Adunarea eparhială, care a donat bisericii din Lupeşti un clopot în valoare de 8 000 lei, cu inscripția: „Pentru odihna sufletului tatălui meu Romuald Coțoiu"[1141]. În iulie 1934, episcopul Grigorie Comşa „a împărtăşit binecuvântare pentru a purta brâu roşu"[1142].

În 1939, din inițiativa sa, a fost demolată vechea biserică de lemn din Lupeşti, şi a început construirea actualei biserici de zid, care poartă hramul celei vechi, *„Sf. Mucenic Gheorghe"*[1143]. Lucrările au durat până în vara anului 1941. În Duminica a X-a după Rusalii din anul 1941, episcopul Andrei Magieru al Aradului (1936-1960), a descins în parohie pentru sfințirea noului locaş de cult. Cu acest prilej, în parohia preotului Ioan Silviu Tomuția a fost o mare sărbătoare. Credincioşii din toate satele învecinate au ajuns în Lupeşti pentru a asista la Sfânta Liturghie arhierească şi la actul sfințirii

[1138] Terențiu, *Vărădia de Mureş*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 1-2, 4-11 ianuarie 1931, p. 14.

[1139] Asistentul, *Pelerinajele la Biserica ort. română – veche Mănăstire din Lipova – Banat la Adormirea Maicii Domnului în anul 1934*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 38, 16 septembrie 1934, p. 5.

[1140] Despre Romuald Coțoiu (1895-1969) vezi: Iosif Dohangie Cojan, *Monografia comunei Săvârşin*, Arad, 2000, pp. 165-167.

[1141] Ioan Tomuția, *Dăruire*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 15, 7 aprilie 1929, p. 6. În aceeaşi perioadă a mai publicat: *La ogaş!*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 4, 20 ianuarie 1929, pp. 4-6; *Fenomenele cereşti, credința şi morala*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 17, 27 aprilie 1930, pp. 7-8.

[1142] „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 30, 22 iunie 1934, p. 5.

[1143] P. Vesa, *Bisericile de mir arădene între tradiție şi modernitate*, Arad, 2000, p. 148.

https://biblioteca-digitala.ro

bisericii. Mare a fost bucuria familiei preotului Tomuția, când, cu această ocazie, episcopul Andrei Magieru a botezat pe nepotul după fiu al părintelui, pe Dănuț-Mircea[1144].

Între 1-15 septembrie 1941, preotul Ioan S. Tomuția, alături de ierarhii Mitropoliei Arealului, în frunte cu mitropolitul Nicolae Bălan de la Sibiu, şi un număr de 55 de preoți, a făcut o călătorie misionară în Basarabia şi Transnistria, pentru a veni în sprijinul moral al românilor din aceste provincii, ocupate, până atunci, de trupele ruseşti. Din echipa misionară a Episcopiei Aradului, alături de episcopul Andrei Magieru, au mai luat parte preoții: Simeon Şiclovan, Dimitrie Dărău, Andrei Cuznețov, Ioan Faur, Moise Măcinic, Zenovie Brădean, Petru Bogdan şi ieromonahii Ştefan Lucaciu şi Iulian de la Mănăstirea Hodoş-Bodrog[1145].

După 1948, are de suferit datorită activității sale politice din perioada interbelică. În 1952 ajungea la închisoarea Jilava de unde a fost eliberat după un an de detenție. În ziua în care era arestat, i-a murit şi preoteasa, nefiind lăsat să participoe la slujba de înmormântare. Scapă de acolo peste un an *„prin miracolul solidarității sutelor de declarații favorabile venite din satele din jurul Vărădiei şi a Săvârşinului"* [1146]. După eliberarea din penitenciar, îşi reia activitatea de preot în parohia Lupeşti.

Nu putem să nu amintim în această scurtă biografie a preotului-învățător Ioan Silviu Tomuția şi despre alte merite ale sale. În timpul vieții a reuşit să-şi formeze o bogată bibliotecă pe care a îmbogățit-o mereu. În paralel cu preocupările livreşti, a adunat o şi o mulțime de documente de familie[1147].

Ceea ce a început el, a continuat fiul său Ioan Gh.Tomuția, care, inspirat de însemnările tatălui său, a continuat să redacteze o serie de liste de descendență ale familiilor Lupuț, Vățianu şi Baba. Importanța întreprinderii celor doi constă în faptul că asemenea fonduri sunt foarte rare, ele chiar dacă au existat, de-a lungul timpului s-au pierdut, mai ales din vina urmaşilor, pentru că nu toți au acordat importanța cuvenită acestor documente[1148].

[1144] C. T., *Sfințirea bisericii nou-zidite din Lupeşti*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 34, 24 august 1941, pp. 277-279.

[1145] *Actele şi dezbaterile Adunării Eparhiale din Eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1942*, Arad, 1942, pp. VI, XXV, XXVI, LIV.

[1146] D. Demşea, *op. cit.*, p. 11.

[1147] Fondul bibliofil şi documentar, în anul 2006 a fost donat, primul Bibliotecii „A. D. Xenopol" din Arad, iar al doilea, Complexului Muzeal Arad.

[1148] Aşa s-a întâmplat cu „zestrea spirituală" a preoților Nicolae Butariu, Ambrozie Jurma ş. a. Din păcate, astăzi se întâmplă un alt fenomen pe care îl considerăm destul de periculos. Este vorba de unii colecționari particulari care, având bani, cumpără asemenea fonduri, „îngropându-le" pentru totdeauna, ei nedorind a le pune la dispoziția cercetătorilor.

https://biblioteca-digitala.ro

După pensionare, întâmplată în anul 1967, la vârsta de 77 de ani, se stabileşte în localitatea Săvârşin. Un portret al preotului Ioan S. Tomuţia din această perioadă, ni-l prezintă ca fiind *„un bătrânel uşor încruntat, fiind îmbrăcat în straie albe, ţărăneşti, cu o barbă albă de un cot şi mergând sprinten"*[1149]. Pe atunci avea 81 de ani. După numai un an, în 1971, a trecut la cele veşnice, fiind înmormântat lângă altarul bisericii construite de el în parohia Lupeşti.

[1149] D. Demşea, *op. cit.*, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

52.

Diacon profesor Sabin Evuțianu

(1889-1977)

Între personalitățile clericale arădene, alături de alți fii de preoți care au ajuns la o catedră de la Institutul pedagogic-teologic din Arad, se numără şi diaconul Sabin Evuțianu[1150].

S-a născut la 11 iulie 1889 în familia preotului Ioan Evuțianu din localitatea Pecica (județul Arad). Clasele primare le-a început în comuna natală, apoi, rămas orfan, creşte la o rudă din Lipova unde îşi continuă şcoala primară. Studiile secundare la gimnaziile din Brad, Oradea şi Braşov, unde, în 1906, trece examenul de bacalaureat, ca bursier al Fundațiunii „Elena Ghiba Birta". Între 1906-1910, cu sprijin din partea Fundațiunii „Emanoil Gojdu", a urmat cursurile Facultății de Litere şi Filosofie din cadrul Universității din Budapesta[1151], unde va fi membru al *Societății studențeşti „Petru Maior"*, în ultimul an de studii a fost chiar preşedintele ei.

După absolvirea studiilor universitare obține diploma de profesor în ştiințele naturale. Şi-a început activitatea didactică în anul şcolar 1911-1912 ca profesor la Institutul Pedagogic din Caransebeş, unde funcționează şi anul şcolar următor. La începutul anului şcolar 1913-1914 a devenit profesor de pedagogie la Institutul pedagogic-teologic din Arad, secția pedagogică. Era succesorul profesorului dr. Petru Pipoş, trecut la cele veşnice în 1913. La catedră s-a dovedit a fi un bun organizator al practicii pedagogice.

În anul şcolar 1915-1916, a elaborat, pentru secția pedagogică, în conformitate cu normativele şcolilor normale ale statului ungar,

[1150] Pentru biografie ne orientăm după: T. Botiş, *op. cit.*, pp. 204, 374, 391, 555; „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 4-6, p. 310; Delia Ilica, *Sabin Evuțian...în cartea din...casa profesorului Popeangă*, în vol. „Vasile Popeangă. Vocație de intelectual" (Volum apărut sub îngrijirea lui Anton Ilica), Arad, 2007, p. 320.

[1151] C. Sigmirean, *op. cit.*, p. 438, nr. 2341.

https://biblioteca-digitala.ro

regulamentul intitulat: *Normativ pentru organizarea învățământului practic în școala normală (institutul pedagogic) gr. or. român din Arad.* În noul regulament au fost fixate funcțiile școlii de aplicație și formele de pregătire practică a viitorilor învățători. Regulamentul, acceptat de consiliul profesoral și aprobat de Consistoriul eparhial arădean, a intrat în vigoare începând cu anul școlar 1915-1916 și conține îndrumări pedagogice pentru învățători[1152].

Acest normativ se concretizează prin viziunea pedagogică modernă asupra pregătirii practice a viitorilor învățători. Printre prevederile care au intrat în practica învățământului pedagogic românesc notăm integrarea școlii de aplicație în structura Institutului pedagogic-teologic, caracterul progresiv al practicii pedagogice care consta în observarea procesului de învățământ în școala de aplicație, activități sistematice de susținere de lecții la diferite obiecte și activitatea instructivă continuă în cadrul școlii de aplicație sau al altor școli populare din oraș. Prin extinderea activității la școlile populare din oraș, Preparandia arădeană și-a întărit rolul său de factor metodic în viața școlară[1153]. Ca profesor la secția pedagogică, a urmat și cursurile teologice la Caransebeș, iar în 1915 a fost hirotonit diacon.

În 16/29 septembrie 1917, alături de directorul Institutului pedagogic-teologic, preotul profesor dr. Iosif Olariu, profesorii Nicolae Mihulin, Silviu Beșan și dr. Lazăr Iacob, profesorul Sabin Evuțianu protestează împotriva ordinului ministerial ce autoriza amestecul excesiv al unui comisar ministerial în activitatea școlii românești[1154]. În anul 1919 a deținut și funcția de bibliotecar al școlii.

Odată cu sfârșitul anului școlar 1918-1919 părăsește Aradul și se stabilește la Caransebeș. Aici a fost implicat în viața bisericească și publică, identificându-se cu aspirațiile românilor ortodocși caransebeșeni. A fost membru al Adunării eparhiale a Caransebeșului, în perioada 1932-1937 reprezentând clerul în circumscripția Zgribești. Tot aceeași legislatură a fost delegatul Adunării eparhiale la Congresul Național Bisericesc din București. A fost și membru al Consisliului eparhial în secția culturală[1155].

[1152] V. Popeangă, *Roman R. Ciorogariu, personalitate marcantă a generației unirii*, în vol. „Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Studii și documente", p. 72.

[1153] „Anuarul Institutului pedagogic-teologic ortodox român din Arad. Anuar școlar 1915-1916", Arad, 1916, pp. 8-23; V. Popeangă, *Dezvoltarea școlilor populare românești în Eparhia Aradului*, în vol. „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă", p. 180.

[1154] *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, vol. II, doc. 73, pp. 226-228.

[1155] Nicolae Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940, pp. 68, 69, 70.

https://biblioteca-digitala.ro

A îmbinat activitatea pedagogică cu cea culturală şi publicistică, fiind un permanent colaborator la „Românul" din Arad şi a alcătuit manuale şcolare. În Arad a susținut mai multe conferințe. Amintim că în 1913, *Reuniunea femeilor române* a organizat un ciclu de conferințe de popularizare a ştiinței. Cu această ocazie, Sabin Evuțianu a ținut conferința intitulată: *Din lumea celor mici*[1156]. În toamna anului 1918 a sprijinit pe Vasile Goldiş în acțiunea de reeditare a ziarului „Românul"[1157]. Lui S. Evuțianu i-au revenit mai ales problemele de ordin social-cultural, „unele comportând un caracter acut polemic, dată fiind propaganda în străinătate a foştilor asupritori în care se străduiau să demonstreze inferioritatea noastră culturală şi să arate imposibilitatea noastră de a putea lua în primire şi a menține imperiul asupra teritoriilor locuite de români"[1158]. Considera că ziarul „Românul" era necesar „pentru difuzarea declarațiilor, manifestelor, mesajelor în situația schimbată, precum şi pentru comunicarea măsurilor de organizare a teritoriului românesc şi de menținere a bunei ordini [...] şi pentru a contracara rețeaua de zvonuri şi de insinuări tendențioase, menite a zdruncina încrederea românilor transilvăneni în rosturile României şi în poporul ei de frați ai noştri, precum şi din trăinicia unei schimbări definitive a stărilor de atunci"[1159].

Sabin Evuțian a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, ca delgat al Preparandiei arădene[1160], fiind unul din cei 1 228 delegați care au hotărât Unirea Transilvaniei cu România. În toamna anului 1919 a fost numit director al Liceului „Traian Doda" din Caransebeş, înființat la 1 iunie 1919. Atunci, elevii şcolii au arborat un tricolor românesc pe cel mai vizibil punct al clădirii liceului. Noul director, împreună cu

---

[1156] V. Popeangă, I. B. Mureşianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri*, p. 107; V. Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Arad, 2006, p. 151.

[1157] „Românul" va reapărea în 26 octombrie/8 noiembrie 1918, şi va fi „cea mai citită gazetă românească, deoarece cuprindea dezbaterea furtunoaselor evenimente ce se succedau cu repeziciune spre atingerea idealului unirii", Ioan D. Godea, *Ziarul „Românul" din Arad şi aspecte ale problemei naționale din Transilvania (1911-1918)*, Timişoara, 2002, p. 71. Din colectivul de redacție mai făceau parte: Teodor Botiş, Lazăr Iacob, Victor Stanciu, Gheorghe Ciuhandu, Constantin Savu, Tulea Bogdan, Laurențiu Luca, Traian Nicolin, Ion Clopoțel. Directorul ziarului era Vasile Goldiş.

[1158] Sabin Evuțianu, *Alba Iulia în amintirea generației din 1918*, în „M. B.", anul XVIII, 1968, nr. 10-12, p. 589.

[1159] Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul - capitala Transilvaniei*, Arad, 2002, p. 222.

[1160] *1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, vol. X, doc. 1069, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro

adjunctul său George Noaghea, au început o activitate asiduă pentru asigurarea desfăşurării în bune condiţii a noului an şcolar 1919-1920.

De la 1 mai 1923, Sabin Evuţian a devenit inspector general al învăţământului secundar în regiunea şcolară Timişoara, dovedindu-se a fi un priceput îndrumător al învăţământului din Banat. De la 1 septembrie 1923 s-a transferat la Liceul „Constantin Diaconovici-Loga" din Timişoara dar a rămas pe mai departe inspector al învăţământului secundar, iar din 1929 inspector şef al regiunii până la pensionarea sa în 1947. Dascăl de prestigiu, lider de necontestat al învăţământului preuniversitar din Banat, apreciat şi respectat deopotrivă. Sabin Evuţian s-a dovedit a fi un factor de colaborare şi solidaritate culturală a bănăţenilor.

A fost un îndrumător şcolar cumpătat, care a pus accentul pe factorul conştiinţă în îndeplinirea obligaţiilor profesionale. Între 1937-1947 a fost preşedinte al *Astrei Bănăţene*, asigurând o activitate diversă şi bogată, în pofida condiţiilor adeseori nefavorabile[1161]. Ales în adunarea din 28 februarie 1937, Sabin Evuţian, neimplicat politic, fiind foarte apreciat de intelectualitatea bănăţeană, a fost considerat a fi persoana cea mai potrivită. În discursul rostit cu ocazia alegerii, a subliniat unitatea economică, etnică şi culturală a Banatului, dar şi permanentele lui legături cu celelalte provincii româneşti. În acelaşi timp a menţionat că *Astra Bănăţeană*, deşi avea individualitate şi autonomie, nu rămâne o organizaţie culturală regională, ci va colabora cu organele centrale de la Sibiu şi cu toate societăţile culturale româneşti interesate de propăşirea neamului. De menţionat că începând din data de 1 iulie 1937, alături de Traian Topliceanu, Ioachim Miloia şi Vichentie Ardelean, a făcut parte din Comitetul de redacţie al revistei „Astra Bănăţeană". În 1938 întâlnindu-l la conducerea gazetei „Luminătorul", iar între 21 iulie 1939 şi 25 aprilie 1947 a figurat în conducerea revistei „Dacia"[1162].

La 22 iunie 1947, Adunarea generală a *Astrei Bănăţene* a ales un nou comitet de conducere, cu această ocazie, diaconul profesor Sabin Evuţian a fost ales preşedinte de onoare, alături de Alexandru Marta[1163].

[1161] V. Popeangă, I. B. Mureşianu, *op. cit.*, pp. 64-65; V. Popeangă, *Mărturii transilvănene despre acte creatoare de pedagogie românească*, pp. 268, 270; Pamfil Matei, *„Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român" (Astra) şi rolul ei în cultura naţională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, 1986, p. 91.

[1162] Dumitru Tomoni, *Constituirea regionalei „Astra Bănăţeană" şi activitatea ei în perioada 1937-1944*, în „A. B.", anul XL (L), serie nouă, nr. 7-9, 2000, pp. 172-173; Idem, *Regionala „Astra bănăţeană". Monografie istorică*, Timişoara, 2006, pp. 94-96, 105, 112, 121.

[1163] P. Matei, *op. cit.*, p. 92.

https://biblioteca-digitala.ro

După moartea episcopului Grigorie Comșa (25 mai 1935) al Aradului, la inițiativa lui Alexandru Marta, Coriolan Băran și Sabin Evuțian, a fost convocată o adunare pentru ziua de 22 septembrie 1935 în Timișoara. Considerând că metodele folosite până atunci au fost insuficiente, adunarea cerea guvernului să înființeze, printr-un decret-lege, Episcopia Timișoarei, iar în eventualitatea dificultăților financiare, tot printr-un decret-lege, să hotărască mutarea Episcopiei de la Caransebeș la Timișoara. Abia prin decretul-lege din 8 noiembrie 1939 se încheia procesul început, dându-se satisfacție credincioșilor ortodocși din Banat, iar orașului Timișoara recunoscându-i-.se importanța cuvenită în cadrul vieții bisericești a românilor ortodocși[1164].

Spre sfârșitul vieții a redactat lucrarea *Clipe trăite*, rămas în manuscris, în care prezintă aproape un secol din viața culturală și școlară, cu informații prețioase și inedite[1165].

După o activitate bogată desfășurată în domeniul învățământului românesc și al culturii, diaconul profesor Sabin Evuțian, în ziua de 25 septembrie 1977, la vârsta de 88 de ani, a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat la Timișoara.

[1164] I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, pp. 228, 229.

[1165] Manuscrisul a fost încredințat de Sabin Evuțian profesorului dr. Vasile Popeangă în posesia căruia se află și astăzi.

https://biblioteca-digitala.ro

53.

Preotul profesor dr. Ştefan Munteanu

(1890-1948)

Preotul profesor dr. Ştefan Munteanu[1166] face parte din acea categorie de arădeni care, în cea mai mare parte, şi-au desfăşurat activitatea în altă localitate unde s-a ridicat la nivelul cerinţelor vremii. Ajuns la Oradea, şi-a desfăşurat activitatea la Academia Teologică, fiind îndrumătorul multor promoţii de absolvenţi teologi, aspiranţi la treapta preoţiei.

S-a născut la 2 ianuarie 1890 în localitatea Pilu (judeţul Arad), din părinţi economi. După absolvirea şcolii primare în satul natal, primele trei clase de liceu le urmează la Liceul „Samuil Vulcan" din Beiuş iar celelalte la Giula şi la Gimnaziul superior reformat din Bichiş, promovând bacalaureatul în anul 1909. A urmat apoi cursurile Facultăţii de Teologie ale Universităţii din Cernăuţi (1909-1913), unde a obţinut doctoratul în Teologie, în 1914.

Reîntors de la Cernăuţi, a fost numit prefect de studii la Institutul pedagogic-teologic din Arad, şi profesor suplinitor la secţia pedagogică a Institutului (1914-1916). În 1916 a fost hirotonit preot pentru parohia

[1166] Pentru datele biografice ne orientăm după: Teodor Savu, *Aşezăminte pentru formarea slujitorilor bisericeşti*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei ortodoxe a Oradiei în ultimii două sute de ani", Oradea, 1984, pp. 196, 200, 203, 214-215; Dumitru Abrudan, *Pr. prof. dr. Ştefan Munteanu - al doilea rector al Academiei Teologice din Oradea*, în vol. „Academia teologică ortodoxă română din Oradea. 70 de ani de la înfiinţare", Oradea, 1995, pp. 36-37; M. Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, p. 323.

https://biblioteca-digitala.ro

ortodoxă română din Giula, la scurt timp fiind mobilizat ca preot militar până în mai 1918, când este obligat să se ascundă din faţa bolşevicilor unguri. La Giula se reîntoarce în 1919 odată cu armata română în marşul ei spre Budapesta. La Giula stă numai până în anul 1920 când se reîntoarce în ţară[1167]. În perioada cât a funcţionat preot la Giula a îndeplinit şi demnitatea de prefect al judeţului Bichiş.

În ţară se stabileşte la Oradea unde este numit profesor de *Religie* la Liceul „Emanoil Gojdu" (1920-1922). După reînfiinţarea Episcopiei ortodoxe române a Oradiei a fost solicitat de către episcopul Roman Ciorogariu pentru postul de consilier referent la Secţia culturală, unde stă între 1 septembrie 1923 şi 30 august 1928. Paralel cu funcţia de consilier, a activat şi ca paroh în localitatea Episcopia Bihorului din apropiere de Oradea (1 septembrie 1923-30 august 1940), unde a practicat un ecumenism local, fiind în relaţii foate bune cu preotul greco-catolic Mihai Boca.

La 1 septembrie 1923 a fost numit şi profesor de *Studiul biblic al Noului Testament* şi *Limba ebraică* la Academia Teologică din Oradea. Aici s-a remarcat prin seriozitate şi o activitate benefică în folosul studenţilor săi care l-au respectat şi l-au iubit. În calitatea pe care o deţinea a ţinut mai multe conferinţe publice în Oradea, Beiuş, Vaşcău, Salonta, Satu Mare, Carei, Arad, Timişoara.

La 23 noiembrie 1925, studenţii Academiei Teologice s-au constituit în *Societatea studenţească „Sf. Atanasie cel Mare"*, organizată după modelul *Societăţii „Andrei Şaguna"* a sudenţilor teologi de la Sibiu, având un preşedinte dintre studenţi şi un preşedinte de onoare dintre profesori. Primul preşedinte de onoare a fost ales profesorul Ştefan Munteanu, care răspundea de activitatea societăţii în şcoală şi în afara ei. Sub egida acestei societăţi, se desfăşura întreaga activitate extraşcolară a studenţilor teologi, care a luat an de an o dezvoltare tot mai amplă şi cu roade duhovniceşti binefăcătoare, atât în oraşul Oradea, cât şi unele sate bihorene. La reuşita activităţii societăţii, o contribuţie importantă şi-a adus preotul profesor Ştefan Munteanu.

Până la 22 iunie 1939, a îndeplinit şi funcţia de rector al Academiei Teologice. La această dată a fost numit în locul său, în calitate de rector, diaconul profesor dr. Ştefan Lupşa, istoric binecunoscut şi apreciat în înaltele cercuri ştiinţifice ale vremii[1168].

[1167] Teodor Misaroş, *Din istoria comunităţilor bisericeşti ortodoxe române din R. Ungară*, Budapesta, 1990, p. 133.

[1168] „L. R.", anul XIX, nr. 13, 1 iulie 1939, p. 182.

https://biblioteca-digitala.ro

Paralel cu activitatea de la catedră a îndeplinit şi alte atribuţii. A fost membru în toate corporaţiile bisericeşti şi naţional-culturale din Oradea. A fost preşedintele Consistoriului spiritual al eparhiei Oradea, secretar al Despărţământului bihorean al *Astrei*, preşedinte al filialei Bihor a *Asociaţiei clerului „Andrei Şaguna"*. În anii 1931-1932 a fost deputat în Parlamentul României.

După Dictatul de la Viena din august 1940, o parte a profesorilor de la Academia Teologică din Oradea s-au refugiat la Arad, cealaltă parte la Caransebeş, dublând pe colegii lor de aici. Profesorul Stefan Munteanu, împreună cu Ştefan Lupşa, Cornel Givulescu şi Ioan Petreuţă, a fost repartizat la Academia Teologică din Arad unde a stat tot anul şcolar 1940-1941. Din anul şcolar următor, 1941-1942, au plecat la Timişoara unde s-au regrupat toţi profesorii de la Oradea.

A fost un om apreciat de toţi cei care l-au cunoscut, dar mai ales de episcopul Roman Ciorogariu, care, la jubileul de 75 de ani (6 decembrie 1927) l-a răsplătit cu hirotesia întru iconom-stavrofor.

Om înzestrat şi bine pregătit, a fost unul dintre cei mai buni predicatori şi un scriitor profund, plin de idei şi strălucire, plin de talent. În timpul cât a funcţionat în Oradea, ca profesor şi rector al Academiei Teologice, între altele, a avut meritul de a-şi fi îndrumat studenţii la marea lucrare de evanghelizare.

De la preotul profesor dr. Ştefan Munteanu ne-au rămas multe studii, articole şi predici publicate în diferite reviste, „Biserica Bănăţeană", „Duh şi Adevăr", amândouă din Timişoara, „Noua Gazetă de Vest", „Revista Economică", din Oradea şi „Universul" din Bucureşti. în special în „Legea Românească" de la Oradea, al cărei redactor a fost în 1937-1938. A rostit multe conferinţe şi predici, fiind un recunoscut orator. Predicile sale s-au remarcat prin profunzimea ideilor şi rafinamentul stilului utilizat. Cele mai multe au fost rostite în catedrala episcopală din Oradea. Preotul profesor Ştefan Munteanu a rămas în memoria celor 25 de promoţii de studenţi pe care le-a format pentru bunătatea sa părintească, pentru cuvântul cald şi sincer cu care i-a înconjurat, iar cei care l-au auzit predicând nu l-au putut uita.

La sfârşitul anului şcolar 1946-1947, din cauza unei boli, profesorul Ştefan Munteanu a fost nevoit să se pensioneze, revenind la Oradea, unde, în septembrie 1948, la vârsta de numai 58 de ani, a trecut la cele veşnice, fiind înmormântat lângă soţia sa decedată în 1939, pe când avea vârsta de numai 43 de ani.

https://biblioteca-digitala.ro

După moartea preotului profesor dr. Ştefan Munteanu, catedra sa a fost suplinită de profesorul Sofron Vlad (*Introducere în Noul Testament*), profesorul Dimitrie Bodea (*Arheologie*), apoi de profesorul Teodor Savu (*Limba ebraică*).

Cărţi publicate:

Catolicizarea României, Oradea, 1933, 32 p.

Studii, articole şi predici publicate:

Vaticanul şi Rusia sovietică, în „L. R.", anul II, 11 iunie 1922; *Propaganda catolică*, în „L. R.", anul II, 2-16 iulie 1922; *Iezuiţii*, în „L. R.", anul II, 23 august 1922; *Şaguna ca organizator de şcoli*, în „L. R.", anul III, 8 august 1923; *Promemoria*, în „L. R.", anul IV, nr. 15,1924, p. 7; *Iată Omul*, în „L. R.", anul IV, nr. 17, 1924, pp. 1-3; *În amintirea eroilor*, în „L. R.", anul IV, nr. 22, 1924, pp. 1-2; *Sinodul de la Niceea*, în „L. R.", anul V, 1 iulie 1925; *Senin ca cerul şi trist ca pământul*, în „L. R"., anul VII, nr. 9, 1927; *Închinare nouă*, în „L. R.", anul VII, nr. 11, 1927, pp. 3-4; *Episcopul Ciorogariu ca animator*, în „L. R.", anul VII, 1 decembrie 1927, p. 9; *Pro memoria...*, în „L. R.", anul VIII, nr. 4, 15 februarie 1928, pp. 3-4; *Spiritul ardelean şi reformele bisericeşti*, în „L. R.", anul VIII, nr. 20, 15 octombrie 1928, pp. 1-3; *Praznicul ortodoxiei*, în „L. R.", anul IX, nr. 13-14, 1-15 iulie 1929, pp. 7-10; *Dreptate postumă*, în „L. R.", anul X, nr. 24, 15 decembrie 1930, pp. 6-7; *Ortodoxie şi catolicism*, în „L. R.", anul XII, 15 octombrie 1932; *Senin ca ceriul şi trist ca pământul*, în „Biblioteca Amvonului", nr. 2, Oradea (f. a.), pp. 46-52; *De Anul Nou*, în „L. R.", anul XVII, nr. 1, 1 ianuarie 1937, pp. 2-3; *Problema pensionării clerului ortodox din Ardeal*, în „L. R.", anul XVII, nr. 3, 1 februarie 1937; *Noimea*, în „L. R.", anul XVII, nr. 5, 1 martie 1937, pp. 45-46; *Legea de pensiuni a clerului român ardelean*, în „L. R.", anul XVII, nr. 8, 15 aprilie 1937, pp. 77-78; *Se deschis porţile...*, în „L. R.", anul XVII, nr. 18, 15 septembrie 1937, pp. 165-166; *În preajma Congresului „Frăţiei Ortodoxe Române"*, în „L. R.", anul XVII, nr. 21, 1 noiembrie 1937, p. 197; *Întruparea*, în „L. R.", anul XVII, nr. 24, 15 decembrie 1937, pp. 232-233; *De Anul Nou*, în „L. R.", anul XVIII, nr. 1-2, 1-15 ianuarie 1938, pp. 1-2; *Dr. Nicolae Zigre noul ministru al Cultelor*, în „L. R.", anul XIX, nr. 4, 15 februarie 1939, p.45;

Manuscris:

Gramatică a limbii ebraice.

https://biblioteca-digitala.ro

54.

Preotul profesor Petru Bancea

(1891-1964)

Unul dintre distinşii clerici care a continuat frumoasa tradiţie corală existentă în părţile arădene, a fost preotul profesor Petru Bancea, un demn urmaş al profesorilor Trifon Lugojan şi Atanasie Lipovan la catedra de *Cântări şi Tipic bisericesc* de la Academia Teologică din Arad. Bun cântăreţ şi conducător de cor, precum şi conferenţiar, abil şi în catehizare, sunt calităţi pe care le-a pus în sfera sa de activitate.

Petru Bancea[1169] s-a născut la 15 iulie 1891 în localitatea Curtea (judeţul Timiş) din părinţii Petru şi Maria. Licenţiat al Institutului Teologic din Caransebeş şi diplomat al Conservatorului de Muzică din Praga. Din 16 septembrie 1913 până la 1 septembrie 1916 este funcţionar în cadrul Consiliului eparhial din Caransebeş, iar din 5 martie 1924 a fost încadrat ca profesor suplinitor la catedra de *Cântare şi Tipic bisericesc* de la Institutul Teologic din Caransebeş. Până la acea dată, după mutarea profesorului titular Antoniu Sequens la catedra de *Muzică vocală şi instrumentală*, a fost suplinită de „teologul absolvent" Ioan Muntean, funcţionar consistorial Din anul şcolar următor, 1924-1925, catedra a fost încredinţată preotului Petru Vuc[1170].

[1169] Pentru datele biografice ne orientăm după: (Redacţia), *O importantă şedinţă de Consiliu eparhial plenar*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 40, 2 octombrie 1938, p. 340; M. Păcurariu, *Învăţământul telogic la Arad*, în vol. „Episcopia Aradului. Istorie. Viaţă culturală. Monumente de artă", Arad, 1989, pp. 169, 171, 172; Mihai Săsăujan, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în prioada interbelică. Contribuţii la istoria învăţământului teologic românesc*, Arad, 2004, pp. 109-110; (Colectiv), *Monografia localităţii Apateu*, Oradea, 2006, pp. 198-199.

[1170] „Anuar 1919-1939", Caransebeş, 1939, pp. 312, 313, 318, 319.

https://biblioteca-digitala.ro

În paralel cu activitatea de la Institutul Teologic, activează şi ca profesor de *Muzică* la Liceul „Traian Doda" (1 octombrie 1919-1 septembrie 1924) şi la Gimnaziul de fete (1922-1924) din Caransebeş. Între timp a fost hirotonit preot de episcopul Iosif Traian Bădescu al Caransebeşului (1920-1933), pentru o parohie din Caransebeş. Aici funcţionează între 18 noiembrie 1923 şi 10 octombrie 1938. Înm această perioadă a condus corul *Reuniunii femeilor române* din Caransebeş (1914-1938), corul catedralei (1934-1938) şi a organizat asociaţia *Oastea Domnului* din parohie.

De la 1 octombrie 1938 este asistent titular provizor la catedra de *Cântare şi Tipic bisericesc* de la Academia de Teologie din Arad, de la 31 ianuarie 1939 asistent titular suplinitor, iar din februarie 1945 până în 1948 asistent titular definitiv. La Academia Teologică arădeană a preluat de la Atansie Lipovan şi corul teologilor cu care dădea răspunsurile la Liturghie în catedrala episcopală, în duminici şi sărbători, dar dădea şi concerte în Arad şi alte localităţi din cuprinsul eparhiei arădene. De multe ori, corul însoţea pe episcopii Grigorie Comşa (1925-1935) şi Andrei Magieru (1936-1961) sau chiar pe unii profesori, în misiunile lor în eparhie. De fiecare dată, în preajma sărbătorii Crăciunului, împreună cu corul studenţilor teologi, organiza un concert de colinde, vorbind auditoriului despre colinde, originea şi dezvoltarea lor în cursul timpului. La începutul anului 1946 a fost distins cu rangul de *protopop onorific*.

În perioada de început a activităţii didactice de la Academia Teologică din Arad, a scris un studiu cu tematică istorică în care făcea pledoarie pentru originea românească a catolicilor din Slatina-Timiş, în care se referă şi la situaţii din secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea, utilizând ca iuzvoare cronica parohială, matricolele bisericeşti (pentru onomastică), ori informatori în vârstă din zonă, de la care află cum a pendulat vatra satului în cele două veacuri[1171]. Lucrarea amintită este un fragment din teza de licenţă a părintelui Petru Bancea, în care s-a ocupat de istoria satului Slatina-Timiş, aşa după cum reiese dintr-o menţiune istoriografică[1172].

În anul 1948, prin *Legea regimului general al cultelor* din 4 august, s-au prevăzut pentru Biserica Ortodoxă Română trei Institute Teologice de Grad Universitar pentru pregătirea clerului, la Bucureşti, Sibiu şi Cluj, celelalte au fost desfiinţate iar preoţii profesori fiind încadraţi, marea

[1171] Petru Bancea, *Influenţa catolică la românii din Slatina Timişului*, în „Luceafărul", anul VI, nr. 7 din 1940, pp. 19-21, la Radu Ardelean, *Istorie la gazetă în Banat*, Timişoara, 2007, pp. 207, 290.

[1172] Nicolae Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeşului*, Caransebeş, 1940, p. 552, nota 1.

https://biblioteca-digitala.ro

majoritate la parohii. Preotul Petru Bancea, începând cu anul 1948 a fost numit şi instalat la parohia Apateu.

La 1 aprilie 1949 este numit şi în postul de protopop al protopopiatului Cermei, în locul preotului Atanasie Căpitan. Protopopiatul funcţiona cu un număr de 11 parohii şi 17 653 suflete ortodoxe[1173]. În postul de protopop a funcţionat până în 1950 când a fost desfiinţat protopopiatul.

În noua sa parohie, preotul Petru Bancea, încă de la început a reuşit să insufle credincioşilor dragostea pentru credinţa ortodoxă. S-a dovedit a fi un preot conştient de misiunea încredinţată, reuşind să se impună în faţa credincioşilor ca un slujitor devotat Bisericii lui Hristos, bun orator şi chivernisitor al celor sfinte.

În timpul păstoririi sale, parohia Apateu cunoaşte una dintre cele mai negre perioade din istoria sa. Este vorba de perioada de început a confruntării locuitorilor cu autorităţile comuniste şi trupele de securitate[1174]. Preotul Petru Bancea a avut şi el mult de suferit de pe urma rebeliunii din 31 iulie - 1 august 1949. În parohia Apateu a funcţionat până în luna decembrie a anului 1964, când după o activitate de peste patru decenii, se pensionează. Din păcate nu dispunem de date despre el după această perioadă.

[1173] *Actele şi desbaterile Adunării eparhiale din Eparhia ortodoxă a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1944*, Arad, 1944, p. VI.

[1174] *Monografia localităţii Apateu*, pp. 41-45.

https://biblioteca-digitala.ro

55.

Protopopul Emilian Căpitan

(1891-1976)

Preotul Emilian Căpitan[1175] s-a născut în Nădlac la 17 noiembrie 1891, descendent dintr-o familie de preot cu vechi tradiții clericale[1176]. Şcoala primară o face în localitatea natală, apoi urmează cursurile liceale, pe care le-a început în oraşul Bichiş şi le-a terminat la Liceul „Andrei Şaguna" din Braşov. După absolvirea cursurilor de la Institutul Teologic din Arad (1913-1914), beneficiind de bursă din partea Fundației „Elena Ghiba Birta" din Arad[1177], în 1914 este numit învățător în satul Cladova din protopopiatul Radna, unde tatăl său funcționa ca preot. După căsătoria cu tânăra Sidonia (născută Nişca), în anul 1916 este hirotonit preot pe seama parohiei Cutina, trasferându-se apoi la parohia Păuliş. În acest interval de timp a absolvit şi Facultatea de Ştiințe Juridice a Universității din Cluj.

În 1923 este ales preot la Galşa, din protopopiatul Şiria, unde păstoreşte timp de 45 de ani. În acest interval îndeplineşte şi funcția de director al Tipografiei şi Librăriei diecezane, secretar protopopesc în Şiria şi consilier

[1175] Pentru datele biografice ne orientăm după: T. Botiş, *op. cit.*, p. 724; „M. B.", anul XXVII, 1977, nr. 7-9, pp. 616-617.

[1176] Tatăl său, Ioan Căpitan s-a născut în 1865 în Susag şi a absolvit cursurile Preparandiei (1892-1893), apoi ale Institutului Teologic din Arad (1896-1897). La 24 mai 1896 este hirotonit preot pentru parohia Cladova. Prin străduințele sale a fost zidită clădirea şcolii din parohie şi a fost renovată biserica. Pentru întreaga sa activitate, pastorală, culturală şi administrativă, episcopul Ioan Papp l-a distins cu brâu roşu iar din partzea Ministerului Cultelor a fost distins cu Coroana României în grad de cavaler. La 17 octombrie 1930 a trecut la cele veşnice. Cf. † *Preotul Ioan Căpitan*, în „Bis. şi Şc.", an LIV, nr. 43, 26 octombrie 1930, p. 7.

[1177] Stelian Boia, *Fundațiile culturale-şcolare şi bisericeşti din Episcopia Aradului şi rolul lor în lupta pentru Marea Unire*, în vol. „1918-1998. Aradul şi Marea Unire" (Coordonator conf. univ. dr. Alexandru Roz), Arad, 1999, p. 98.

https://biblioteca-digitala.ro

referent la secția economică a Consiliului eparhial arădean, ales în ședința Consiliului eparhial din 29 februarie 1944[1178].

În perioada când funcționa ca director al Librăriei diecezane, la începutul anului 1943, a declanșat organizarea unui serviciu de colportaj cu icoane religioase pentru casele credincioșilor din cuprinsul Episcopiei arădene[1179]. Tot datorită inițiativei sale, în același an, apare o nouă *Carte de rugăciuni* „pentru trebuințele sufletești ale fiilor Bisericii noastre". Cartea a apărut în două ediții. Prima ediție cuprinde, în cele 186 pagini, rugăciunile de dimineața, la vremea mesei și de seară, datoriile creștinului ortodox, rugăciuni pentru spovedanie, pentru împărtășanie și pentru diferite trebuințe din viața omului și se încheie cu Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur. A doua ediție, în cele 250 de pagini, cuprinde în plus față de prima, Acatistul Domnului Iisus Hristos și Paraclisul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu[1180].

Datorită meritelor pe care le-a avut în domeniul pastoral-misionar și cultural bisericesc, cu prilejul sărbătorilor din luna decembrie a anului 1944, a fost distins cu brâu roșu, iar în prima duminică din Postul Paștilor a anului următor, în catedrala din Arad, la sfârșitul Sfintei Liturghii, a fost hirotesit protopop[1181].

În iulie 1955 se pensionează dar mai slujește încă în parohia Galșa până în anul 1962, când se retrage în parohia Olari. Aici, la vârsta de 85 de ani, după o îndelungată perioadă de activitate în slujba Bisericii lui Hristos, 57 de ani, în luna decembrie a anului 1976, trece la cele veșnice. Pentru întreaga sa activitate desfășurată pe teren bisericesc, pastoral, economic și social-cultural a primit diferite distincții bisericești, ca o recunoaștere a meritelor sale.

Cărți publicate:

Oglinda pocăiților, Arad, 1926 (Nr. 13 din „Biblioteca Creștinului Ortodox"); *Căința unui pocăit*, Arad, 1926 (Nr. 21 din „Biblioteca Creștinului Ortodox"); *Cinstirea Prea Curatei Fecioare Maria*, Arad, 1927 (Nr. 29 din „Biblioteca Creștinului Ortodox").

Studii și articole publicate:

Importanța cercurilor religioase, în „Bis. și Șc.", anulXLVI, nr. 48, 27 noiembrie/10 decembrie 1922, pp. 1-2; *Revenire la ortodoxie*, în „Bis. și Șc.",

[1178] „Bis. și Șc.", anul LXVIII, nr. 10, 5 mai 1944, p. 79.

[1179] „Bis. și Șc.", anul LXVII, nr. 7, 14 februarie 1943, p. 55.

[1180] „Bis. și Șc.", anul LXVII, nr. 32, 8 august 1943, p. 261.

[1181] „Bis. și Șc.", anul LXVIII, nr. 1, 2 ianuarie 1944, p. 8; anul LXIX, nr. 14 1 aprilie 1945, p. 103.

https://biblioteca-digitala.ro

anul LI, nr. 26, 26 iunie 1927, p. 5; *Cum putem acţiona în parohie cu ajutorul fondului milelor sau al săracilor?*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 13, 25 martie 1928, pp. 1-3; *Necesitatea organizării femeilor creştine*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 51-52, 20-27 decembrie 1931, pp. 10-11; *Cuvând de deschidere la adunarea Desp. Şiria al Asociaţiei clerului*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 17, 28 aprilie 1935, pp. 8-9; *La începutul anului şcolar*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 37, 15 septembrie 1935, p. 1; *Predică la Dumineca 21 după Rusalii*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 41, 13 octombrie 1935, pp. 2-3; *Conferinţa de toamnă a preoţimei din protopopiatul Şiria*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 49, 8 decembrie 1935, pp. 6-7.

https://biblioteca-digitala.ro

56.

Protopop Cornel Magieru (1893-1947)

Protopopul Cornel Magieru[1182] provine dintr-o veche familie de preoți şi învățători care au dus, din generație în generație, tradiția spiritualității româneşti. S-a născut în anul 1893 în casa preotului Traian I. Magieru din parohia Satu Rău (vechea denumire a localității Brazii, județul Arad), apoi protopop al Butenilor. Cornel este frate al episcopului Andrei Magieru al Aradului (1936-1960).

Şcoala primară în satul natal iar cursurile clericale le-a urmat la Institutul Teologic din Arad (1914). Între 1917-1927, a funcționat ca preot în parohia Cermei (județul Arad), apoi este numit misionar al Episcopiei nou înființate de la Oradea.

A avut norocul să trăiască în cea mai bogată şi frumoasă epocă de prefaceri istorice a neamului şi a Bisericii şi a avut curajul moral să se integreze în cadrul mişcării pentru Neam şi Biserică situându-se întotdeauna în fruntea tineretului. Şi-a început activitatea pastorală într-o parohie din mediul rural, în mijlocul poporului, acumulând de acolo în sufletul său şi în inima sa energiile sănătoase ale nației, energii care mai târziu i-au folosit mult la ascensiunea spre care poate râvni un preot de mir. Când episcopul Roman Ciorogariu a venit la Oradea pentru reorganizarea acestei Episcopii, între primii sfetnici a chemat la sine pe Aurelian şi Cornel Magieru, dintre care cel dintâi sub numele de Andrei Crişanul a condus destinele Episcopiei de Oradea în calitate de arhiereu-vicar, al doilea ca misionar eparhial, timp de peste un deceniu.

[1182] Pentru datele biografice ne orientăm după: Ion Evuțian, *† Ic. Stavrofor Protopop Cornel Magieru*, în „L. R.", anul XXVII, nr. 3, 1 februarie 1947, p. 17; Teodor Savu, *De la reînființarea Episcopiei ortodoxe române a Oradiei în 1920 până în 1984*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei ortodoxe a Oradiei în ultimii două sute de ani", Oradea, 1984, pp. 210, 216.

https://biblioteca-digitala.ro

În domeniul pastoral, din anul 1928 până la 1938, preotul Cornel Magieru şi-a dăruit partea cea mai frumoasă sufletului său aprins, bun şi nobil. A avut misiunea grea să lumineze poporul, să-l înveţe cuvântul adevărului să-i descopere Evanghelia dreptăţii, să-i întărească pe cei slabi şi să întoarcă pe cei căzuţi de la credinţă. Preotul Cornel Magieru cu înţelepciunea sa înnăscută şi-a îndeplinit misiunea cu demnitate, având şi rezultate din cele mai frumoase pe acest teren. Între preoţii rânduiţi să predice în biserica „cu Lună" din Oradea, mai ales în sărbători, s-a distins şi protopopul Cornel Magier, străduindu-se să meargă cu darul pe urmele fratelui său, arhiereul Andrei Crişanul.

A fost cel dintâi director, organizator şi conducător al *Şcolii de cântăreţi bisericeşti* de la Oradea. Dintre colegii săi profesori ai acestei şcoli se numără protosinghelul dr. Laurenţiu Busuioc de la Academia Teologică, pe preoţii de la biserica episcopală Andrei Lupşa şi Valer Ioja, preotul Ioan Bonaţiu şi profesorul Nicolae Firu.

Povăţuitor bun al tineretului, preotul Cornel Magieru şi aici şi-a câştigat simpatii unanime din partea viitorilor cântăreţi bisericeşti, aceşti modeşti dar mult folositori lucrători în via Domnului. Prisosul duhovnicesc al sufletului său l-a împărtăşit şi altora, nu numai cu cuvântul dar şi cu scrisul.

În domeniul scrisului s-a făcut remarcat cu lucrarea: *De ce cinstim noi icoanele* (Arad, 1926, nr. 8 din „Biblioteca Creştinului Ortodox")[1183]. A redactat în fiecare an *Calendarele eparhiale*, a tipărit multe şi folositoare broşuri de propagandă religioasă, a scris şi tipărit multe articole în revistele bisericeşti, mai ales în legătură cu trebuinţele sufleteşti ale credincioşilor organizaţi în Asociaţia religioasă *Oastea Domnului* a cărei preşedinte a fost.

Între 1936-1938 a funcţionat şi în demnitatea de vicar al Episcopiei de Oradea. În anul 1938, preotul Cornel Magieru a părăsit Oradea şi s-a transferat în Episcopia Aradului în postul de revizor eparhial, lăsând „o situaţie bisericească mai înaltă, şi alta materială mai avantajoasă, revine în serviciul eparhiei, al cărui fiu este şi i-a fost slujitor şi ca paroh"[1184]. La Arad, de multe ori l-a însoţit pe fratele său episcopul în vizitele canonice pe care le-a efectuat în parohiile din cuprinsul Episcopiei arădene, alteori, din încredinţarea episcopului, sfinţea biserici, aşa cum s-a întâmplat la 12 noiembrie 1939 la biserica din Dumbrava din protopopiatul Gurahonţ[1185].

[1183] A mai publicat: *Mileniştii în serviciul bolşevismului*, în „L. R.", anul VIII, nr. 7, 1 aprilie 1928, pp. 5-6; *Crucea suferinţei*, în „Biblioteca Amvonului", nr. 1, Oradea (f. a.), pp. 54-59.

[1184] „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 26, 26 iunie 1938, p. 226.

[1185] „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 47, 1939, p. 395.

https://biblioteca-digitala.ro

Datorită bogatei activități desfășurate, atât în Episcopia Oradiei, cât și în cea a Aradului, la 1 decembrie 1943, episcopul Andrei Magieru l-a ridicat la rangul de iconom-stavrofor[1186].

În seara zilei de 7 martie 1945, alături de alte personalități arădene între care amintim doar pe preotul Ilarion V. Felea, a fost arestat de gărzile cetățenești[1187]. Stenograma ședinței Consiliului Frontului Național Democrat din 29 martie 1945 reflectă opoziția primului ministru Petru Groza față de arestarea preotului Cornel Magieru de către gărzile cetățenești: „Se arestează oameni care n-au nici o legătură și nici n-au avut cu legionarii". Este dat cazul de la Arad: „A fost arestat fratele episcopului, un vicar din Arad. [...] Cei care nu știu motivul pentru care a fost arestat sunt foarte speriați că vicarul a fost arestat. În felul acesta dăm apă la moară partidelor istorice și dacă vom fi siliți să se facă alegeri, atunci nu va fi bine pentru noi". În ce privește atitudinea ministrului Constantin Burducea, preot, acesta nu s-a solidarizat cu Petru Groza, afirmând : „În ceea ce privește arestarea fratelui vicarului (episcopului, de fapt, n. n.) despre care s-a vorbit, pot să vă spun că există unii preoți cu care trebuie să terminăm odată. Ei se prevalează de autoritatea și rasa lor pentru a face tot felul de astfel de fapte: se țin ședințe secrete și, dacă nu se va vedea autoritatea guvernului, vor trece la atentate. Acesta este primul început de atentate legionare și cei care le fac trebuie urmăriți". Replica lui Petru Groza a fost: „Este adevărat că [preotul din Arad, fratele episcopului] trebuia să fie arestat, dar să fi fost arestat de autorități, nu de gărzile cetățenești; să i se ia o declarație și apoi să se cerceteze cazul"[1188].

La 20 aprilie 1945, Chestura Poliției municipiului Arad, anunță Episcopia arădeană că patru funcționari eparhiali au fost internați în lagărul de deținuți politici de la Caracal, pentru acțiune potrivnică Siguranței de stat. Între aceștia se afla și protopopul Cornel Magieru, pe atunci vicar eparhial. Alături de el au mai fost internați și preotul Ioan Ungureanu - funcționar eparhial și Remus Moldovan - contabil al Episcopiei arădene. Al patrulea internat era preotul profesor dr. Ilarion V. Felea de la Academia Teologică din Arad[1189], care mărturisea în însemnările sale autobiografice că preotul Cornel

[1186] „Bis. și Șc.", anul LXVII, nr. 49, 5 decembrie 1943, p. 395.

[1187] Vezi: Ilarion V. Felea, *Opera vieții mele. Ziar personal*, vol. III (1944-1956), f. 7-13 (manuscris).

[1188] Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă în primul deceniu comunist*, București, 2005, pp. 59-60.

[1189] M. Săsăujan, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 259.

https://biblioteca-digitala.ro

Magieriu „mi-a fost vecin cu patul şi tovarăş de suferinţă în lagărul de la Caracal"[1190].

După eliberarea din lagărul de la Caracal, şi-a continuat activitatea preoţească până la 20 ianuarie 1947 când, la vârsta de numai 54, a trecut la cele veşnice[1191].

[1190] Il. V. Felea, *op. cit.* vol. III (1944-1956), f. 23. Pentru starea de spirit din lagăr vezi: Onisifor Ghibu, *Ziar de lagăr. Caracal 1945*, Ediţie îngrijită de Romeo Dăscălescu şi Octavian Ghibu, Cuvânt înainte de Romeo Dăscălescu, Tabel cronologic, postfaţă şi note de Octavian Ghibu, Bucureşti, 1991, 337 p.

[1191] Nu se confirmă afirmaţia susţinută că a fost împuşcat şi „îngropat de agenţii comunişti în 1945 după ce a venit din lagăr". Vezi: Cicerone Ioaniţoiu, *Cartea de aur a rezistenţei româneşti împotriva comunismului*, vol. I, Bucureşti, 1995, pp. 91, 337; Vasile Manea, Cicerone Ioniţoiu, *Martiri şi mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989). Biserica Ortodoxă,* Bucureşti, 1998, p. 106; Vasile Manea, *Preoţi ortodocşi în închisorile comuniste*, ediţia a III-a, revăzută şi adăugită, Alba Iulia, 2004, p. 158; Corneliu Cornea, *Luptători şi martiri ai rezistenţei anticomuniste din judeţul Arad*. 1945-1989, Arad, 2007, p. 145.

https://biblioteca-digitala.ro

57.

Preotul profesor Cornel Givulescu

(1893-1969)

Slujitor vrednic al Bisericii, profesor şi pedagog, Cornel Givulescu[1192] a lăsat posterității compoziții religioase şi laice valoroase, dar şi articole şi studii, rod al cercetărilor sale.

S-a născut la 6 septembrie 1893 în Săvârşin, în casa învățătorului Protasie Givulescu şi a soției sale Alexandra, născută Dascăl, originară din Comlăuş[1193]. După absolvirea şcolii primare din satul natal, urmează cursurile secundare la Sibiu, Braşov şi la Gimnaziul din Beiuş (1908-1912), apoi pe cele clericale la Institutului pedagogic-teologic din Arad (1912-1915). În anul şcolar 1915-1916 funcționează ca învățător la şcoala de aplicație a Preparandiei arădene. După terminarea anului şcoalar, îşi continuă studiile

[1192] Pentru datele biografice ne orientăm după: „M. B.", anul XIX, 1969, nr. 4-6, pp. 351-352; Teodor Savu, *Aşezăminte pentru formarea slujitorilor bisericeşti*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei ortodoxe a Oradiei în ultimii două sute de ani", Oradea, 1984, pp. 193, 195, 196, 197-198, 203-204; Miron Rațiu, *Cornel Givulescu – profesor, compozitor, muzicolog şi om de vastă cultură umanistă*, în vol. „Academia Teologică ortodoxă română din Oradea. 70 de ani de la înființare", Oradea, 1995, pp. 58-59; I. Dohangie Cojan, *op. cit.*, pp. 156-159.

[1193] Împreună au avut trei fii: Iustin, mort la 7 ani, Iuliu şi Cornel. Iuliu George Givulescu, născut la 15 aprilie 1888 în Săvârşin, este absolvent al Facultății de Drept şi Ştiințe Politice din Budapesta, unde, la 17 iunie 1913 şi-a luat doctoratul în Ştiințe juridice. C. Sigmirean, *op. cit.*, p. 390, nr. 1161.

https://biblioteca-digitala.ro

la Academia de muzică a Universității din Budapesta (1916-1919)[1194], unde studiază Contra punctul cu Bela Bartök şi Zoltan Kodály. În continuare studiază la şcoala de canto din Roma (1919-1920), la Universitatea din Viena (1920-1924), unde a fost elev a lui Alben Berg, apoi doi ani a studiat la Leipzig şi Berlin (1920-1924). Între timp se căsătoreşte cu Hermina Reinhardt, de naționalitate germană[1195].

După reîntoarcerea de la studii, în toamna anului 1924, i se oferă o catedră la Conservatorul din Cluj, unde era dorit de directorul Gheorghe Dima, dar, la insistențele episcopului Roman Ciorogariu de la Oradea, a preferat mai bine să meargă profesor de *Cântare bisericească şi Tipic* la Academia teologică din Oradea, în locul profesorului Nicolae Firu.

Cornel Givulescu, a căutat să aducă un suflu nou în viața muzicală de la Oradea chiar şi printre tinerii teologi. A pregătit un cor al studenților teologi, pe patru voci, cu care dădea răspunsurile, în biserica episcopală, la Sfânta Liturghie, în înțelegere cu profesorul Nicolae Firu, dirijorul corului „Hilaria", care dădea obişnuit răspunsurile liturgice de la înființarea sa în 1875. Curând, corul, instruit de profesorul C. Givulescu, şi-a câştigat un prestigiu binemeritat, atât în Oradea cât şi în județul Bihor, prticipând la diferite serbări şi sărbători naționale, în colaborare cu corul „Hilaria" de la Biserica cu Lună, în cadrul *Astrei*, al *Societății ortodoxe a femeilor române*, concerte de colinde, la sfințiri de biserici.

De menționat că studenții teologi, alături de profesorul lor de muzică, au mai dezvoltat şi alte activități culturale remarcabile. În toamna anului 1937, în cadrul premilităriei, a reuşit organizarea şi pregătirea unui puternic cor comun al studenților de la academiile teologice româneşti din Oradea, sub conducerea sa, atât de la ortodocşi cât şi de la greco-catolici, care erau pregătiți de profesorul Francisc Hubic. Corul reunit sub bagheta profesorului Cornel Givulescu a participat la numeroase serbări date cu diferite ocazii, dar mai ales la serbări naționale. În anul 1924 a fost hirotonit diacon funcționând la catedrala episcopală din Oradea. În 1942 a fost hirotonit preot, iar în anul 1943 hirotesit protopop onorari.

Ca profesor la Academia Teologică din Oradea, s-a străduit a îndruma cântarea bisericească pe vechea formă a glasurilor, debarasându-le de influențele şi schimbările făcute în decursul timpului. În acest scop, a pus

[1194] După unele surse istoriografice, în anul universitar 1917-1918, beneficiind de o bursă „Emanoil Gojdu", a urmat cursurile Facultății de Litere şi Filosofie de la Universitatea din Budapesta. Cf. C. Sigmirean, *op. cit.*, p. 443, nr. 2480.

[1195] Împreună au avut pe Răzvan, născut la Viena în anul 1920, ajuns profesor universitar dr. la Universitatea din Cluj-Napoca.

https://biblioteca-digitala.ro

cele 8 glasuri pe note, împreună cu cântările Sfintei Liturghii a Darurilor înainte sfințite, ale Deniilor şi ale sărbătorilor de peste an.

După Dictatul de la Viena din 1940, în primul an al refugiului Academiei Teologice la Arad şi Caransebeş (1940-1941), profesorul C. Givulescu, alături de profesorii Ştefan Munteanu, Ştefan Lupşa şi Ioan Petreuță, au funcționat ca dubluri la Academia Teologică din Arad, la care au fost înscrişi şi ceilalți studenți orădeni, afară de unul. Ceilalți profesori, Dumitru Belu, Sofron Vlad, Dimitrie Bodea şi Teodor Savu, au funcționat ca dubluri la Academia Teologică din Caransebeş, unde s-a înscris un singur student orădean.

Din anul 1942 se mută la Timişoara, un oraş cu o intensă viață cultural-artistică în care profesorul Givulescu s-a integrat cu multă uşurință. Aici şi-a regăsit vechi prieteni: Zeno Vancea, Sabin Drăgoi, episcopul Vasile Lăzărescu al Timişoarei, apoi mitropolit al Banatului, fost coleg la Academia Teologică din Oradea.

În luna decembrie 1948, în urma reformei învățământului teologic, prin desființarea Academiei Teologice Oradea-Timişoara, profesorul Cornel Givulescu a fost repartizat la Institutul Teologic Universitar din Cluj. Între timp, în 1949 i-a murit soția de cancer, astfel că a rămas singur. Deşi era preot nu a vrut să accepte o parohie.

La Cluj a rămas doar o scurtă perioadă, apoi transferându-se la Conservatorul de muzică din Timişoara unde era director Sabin Drăgoi. De aici, la 31 ianuarie 1950 a fost destituit pentru că era preot. La 1 noiembrie 1950, compozitorul Max Aizicovici, în calitatea sa de rector al Conservatorul „Gheorghe Dima" din Cluj, l-a adus pe C. Givulescu profesor la catedra de *Teorie şi solfegii*. Era o recunoaştere pentru atitudinea sa proevreiască din timpul rebeliunii legionare de la Timişoara. Nici aici nu stă mult, pentru că la 26 mai 1953, a fost arestat şi trimis la Canal, unde a stat aproape un an de zile. Era acuzat de agitație împotriva ordinei publice, ca de obicei în majoritatea altor cazuri de preoți condamnați la închisoare.

După trei decenii de activitate dedicate catedrei şi compoziției, diaconul profesor Cornel Givulescu, la 1 octombrie 1958 s-a pensionat, la vârsta de 65 de ani. La scurt timp a avut un accident cerebral după care şi-a revenit şi a mai trăit unsprezece ani, perioadă în care a scris studiul, *Problema creației în artă*. La 20 februarie 1969, la vârsta de 76 de ani, a trecut la cele veşnice fiind înmormântat, în ziua de 22 februarie, în cimitirul din parohia Săvârşin, de către un sobor de preoți conduşi de preotul profesor dr. Ioan Petreuță, ca delegat al I. P. S. Sale dr. Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului, şi preotul paroh Viorel Bembea al Săvârşinului.

https://biblioteca-digitala.ro

Iată cum îl caracteriza dirijorul Romulus Botto, un bun prieten al său de la Oradea: „Era o cinste şi un favor să fi prieten cu muzicianul Cornel Givulescu. Era de statură cum îi şade bine unui bărbat, înfăţişare plăcută, privire caldă pătrunzătoare, umblet elegant, echilibrat în gesturi, inspira încredere şi voinţă ucenicilor săi. Explica un lucru până era convins că a fost pe deplin înţeles. [...]. Am avut fericirea să cânt cu corul meu Liturghiile, ele sunt de un colorit armonic deosebit de bogat, de o profunzime spirituală emoţionantă cu o perfectă coordonare dintre text şi muzică"[1196].

Slujitor al Bisericii, profesor şi pedagog, a lăsat compoziţii religioase şi laice valoroase, dar şi interesante studii de muzicologie. A publicat în „Viaţa Românească" din Iaşi şi în revista „Muzica" din Bucureşti. De la el ne-au rămas în manuscris mai multe compoziţii.

Cărţi publicate:

Trei Liturghii pentru cor bărbătesc şi un studiu despre specificul românesc în cântarea bisericească (Oradea, 1934); *30 de Colinde pentru cor bărbătesc (*Oradea, *1935); Cele opt glasuri la Vecernie şi Utrenie* (Oradea, 1929, ediţia a II-a, Oradea, 1937).

[1196] I. Dohangie Cojan, *op. cit.*, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro

58.

Preotul profesor Caius Turicu

(1895-1968)

Un alt distins preot profesor de la Institutul pedagogic-teologic şi unele şcoli medii arădene din prima jumătate a secolului al XX-lea, a fost părintele Caius Tiberius Ovidius Vlad Turicu.

S-a născut la 31 martie 1895 în comuna Târnova din judeţul Arad[1197], în familia preotului Gheorghe Turicu[1198] şi a soţiei Octavia (născută Popovici)[1199]. Din Târnova, tatăl său a fost transferat în parohia Grăniceri (jud. Arad) unde a funcţionat între 1895-1947. Caius Turicu, clasele primare le-a absolvit la Grăniceri, cele secundare le-a urmat în Bichişciaba şi Oradea, iar bacalaureatul l-a luat la Braşov. După absolvirea cursurilor Institutului Teologic din Arad (1916), beneficiind de o bursă „Emanoil Gojdu", urmează cursurile Facultăţii de Litere şi Filozofie a Universităţii din Budapesta (1916-1918)[1200], luîndu-şi licenţa în Filozofia modernă (1918). După absolvire se stabileşte la Bichişciaba unde funcţionează ca profesor suplinitor şi administrator parohial. Aici, în 1918 a fost preşedintele Consiliului Naţional Român.

La 1 mai 1920 se transferă la Liceul „Moise Nicoară" din Arad, după ce, în acelaşi an obţine diploma de profesor, devenind titularul catedrei de

---

[1197] Pentru datele biografice ne orientăm după: T. Botiş, *op. cit.*, pp. 569, 675.

[1198] Gheorghe Turicu era originar din Otlaca (Grăniceri), absolvent al Institutului Teologic din Arad (1888), căsătorit în 1890 cu Octavia Popovici, având trei copii: Caius Tiberius Ovidius Vlad, Zoe şi Octavia. După hirotonire a funcţionat în Târnova de unde, în anul 1895, se transferă în parohia natală.

[1199] Octavia Turicu s-a născut în anul 1865 şi la 19 septembrie 1941 a trecut la cele veşnice. „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 30, 28 septembrie 1941, p. 324.

[1200] C. Sigmirean, *op. cit.*, p. 443, nr. 2470. În lucrarea pe care o citărm apare greşit că localitatea Grăniceri face parte din judeţul Caraş-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro

Limba şi literatura română şi germană. Începând cu anul şcolar 1922-1923, este numit la catedra de *Ştiinţe pedagogice* şi *Literatură română* de la Institutul pedagogic-teologic din Arad, unde funcţionează, în calitate de titular, începând cu 1 septembrie 1922. A predat: *Limba română* (an I şi II), *Ştiinţele pedagogice* (an I şi II), *Istoria filozofiei* (an I) şi *Introducere în filozofie* (an I).

În 1925 a fost numit preot la nou înfiinţata parohie Arad-Micălaca Nouă. A fost primul preot de la această parohie şi organizatorul ei. A funcţionat puţin, numai doi ani, până în 1927, apoi fiind transferat la parohia Arad-Centru. În această perioadă, preotul Caius Turicu, alături de preoţii Gheorghe Ciuhandu, Simion Stana, Constantin Istrate, Policarp Moruşca, Teodor Botiş, Florea Codreanu, a asigurat asistenţa socială bisericească la sanatoriile, spitalele, penitenciar, azilul de copii din Arad. C. Turicu săvârşea serviciul religios mai mult la Capela Sanatoriului T. B. C. În această perioadă a susţinut conferinţe la Penitenciar pentru îndreptarea morală a deţinuţilor. Împreună cu preotul Florea Codreanu, a organizat şi susţinut o serie de conferinţe culturale şi în cartierele Pârneava şi Grădişte[1201].

Datorită meritelor pe care le-a avut în activitatea desfăşurată în domeniile bisericesc, didactic şi cultural, în anul 1931, episcopul Grigorie Comşa al Aradului a „împărtăşit părintelui Caius Turic [...] binecuvântarea pentru a purta brâu roşu"[1202], iar episcopul Andrei Magieru, la 1 decembrie 1943 la ridicat la rangul de iconom-stavrofor[1203].

În data de 3 septembrie 1939, în urma pensionării preotului dr. Gheorghe Ciuhandu, Adunarea eparhială l-a numit pe preotul profesor Caius Turicu în funcţia de consilier cultural la Episcopia Aradului[1204]. Activitatea pe care a desfăşurat-o în cadrul Secţiei culturale a eparhiei n-a mai avut caracterul constructiv pe care înaintaşul său i l-a imprimat prin iniţiativele şi realizările sale.

Prin purtarea de grijă a episcopului Andrei Magieru, preotul C. Turicu a avut meritul de a organiza şi inaugura Biblioteca eparhială în localul Consiliului eparhial. Era organizată în mai multe secţii: dogmatică, pastorală, apologetică, istorie, filosofie, pedagogie, omiletică, catehetică, precum şi reviste privind sectele şi asistenţa socială[1205]. Ani la rând a fost şi

[1201] Virgil Valea, *Cultură şi spiritualitate românească în Arad în perioada interbelică (1919-1940)*, Arad, 2005, pp. 176-177, 184.

[1202] „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 7, 15 februarie 1931, p. 8.

[1203] „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 49, 5 decembrie 1943, p. 395.

[1204] „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 36, 3 septembrie 1939, p. 301.

[1205] „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 4, 21 ianuarie 1940, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

preşedintele *Cercului catihetic* al preoţilor şi profesorilor de religie din oraşul Arad.

Izbucnirea ostilităţilor militare şi încercarea în care s-a aflat România în anii 1940-1945, a determinat ca activitatea culturală din cadrul Episcopiei Aradului să dobândească un profund caracter de apărare şi întărire a puterii de rezistenţă în faţa greutăţilor provocare de război. În această perioadă, cuvântul preotului C. Turicu rostit din amvonul bisericii episcopale, a avut roul să îmbărbăteze pe credincioşi în faţa pericolului existent, dând dovadă de un curaj exemplar. În predica rostită în catedrala din Arad în ziua de 25 septembrie 1944 afirma că „printre noi de două zile se află fiarele stepei", făcând aluzie clară la armata sovietică, în care erau înregimentaţi şi cazaci de pe Don. După această perioadă, cuvântul său avea o altă coloratură, fiind redus datorită represiunii de care au avut parte unii preoţi arădeni: anchete la tribunalele militare, condamnări la ani grei de temniţă, epurări de cărţi, cenzurarea unor publicaţii, intensificarea propagandei ateiste şi controlul activităţii eparhiale de către autorităţile comuniste. A fost mutat dintr-o parohie în alta: Arad-Şega II (1949-1952), Şepreuş (1952-1957), Milova (1957-1963), autorităţile comuniste nereuşind săi impună preotului Caius Turicu nici un fel de restricţii. Era un mare anticomunist, ceea ce putem întări prin menţionarea adresei nr. 2304 din 14 mai 1940, când, alături de episcopul Andrei Magieru al Aradului (1936-1960), un alt mare anticomunist, a redactat, semnat şi a trimis-o tuturor protopopilor, prin care li se cereau, lor şi preoţilor, ca acolo unde se sesiza propagandă comunistă, să anunţe forurile superioare, „în scopul ca unitatea sufletească să fie ferită de efectele de disociere urmărite de această mişcare"[1206].

În ce priveşte activitatea culturală desfăşurată cu mult înainte de a fi numit în postul de consilier cultural al eparhiei arădene, amintim, că la sfârşitul anului 1935, datorită eforturilor pe care le-a depus, a redactat foaia „Glasul Domnului", apoi ca o continuare a acesteia a făcut să reapară în redacţia sa şi cu colaborarea tineretului de la Şcoala Normală, foaia săptămânală „Lumina Tineretului". Între 6 decembrie 1942 şi 29 august 1943, a redactat şi revista „Calea Mântuirii". A scris şi publicat broşuri de apărare a dreptei credinţe şi diferite articole în presa vremii, mai ales în „Biserica şi Şcoala", „Tribuna Nouă", „Ştirea", „Timpul Transilvaniei", toate din Arad.

De la el ne-a rămas lucrarea manuscrisă, intitulată *Clipe trăite în preajma Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, scrise într-

[1206] *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948. Colecţie de documente*, doc. 133, pp. 605-606.

https://biblioteca-digitala.ro

un caiet „dictando de formatul unei coli ministeriale", cuprinzând 63 pagini despre desfăşurarea evenimentelor care au avut loc în anul 1918 în Arad. Caietul mai cuprinde o serie de documente şi reproduceri fotografice. Însemnările preotului profesor Caius Turicu cuprinde bogate informaţii cunoscute din alte surse istoriografice dar şi altele noi privind evenimentele la care face referire[1207].

După o bogată activitate desfăşurată desfăşurată în domeniul ecleziastic, al învăţământului şi scrisului teologic, la vârsta de 73 de ani, în ziua de 25 mai 1968 a trecut la cele veşnice.

Cărţi publicate:

Predică-Cateheză. Cu schiţe şi cuvântări, Arad, 1925, 92 p; *Primiţi Sfânta Taină a Cuminecăturii*, Arad, 1926 (Nr. 7 din „Biblioteca Creştinului Ortodox"); *Apostolii satelor, piesă de actualitate în viaţa satelor noastre*, (Nr. 43-44 din „Biblioteca Creştinului Ortodox") Arad, 1928; *Casa fără Dumnezeu (Trei tablouri dramatice din viaţa concubinilor)*, Arad, 1931; *Răspuns la un atac păcătos* (Nr. 1 din „Biblioteca Apărarea Frontierei"), Arad, 1934.

Studii şi articole publicate:

Predică pentru Duminica a III-a a Postului Mare, în „Bis. şi Şc.", anul XLVIII, nr. 13, 1924, pp. 3-4; *Predică rostită în Duminica a XXVII-a după Rusalii*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVIII, nr. 49, 1924, pp. 2-3; *Predică rostită la Duminica fiului rătăcit*, în „Bis. şi Şc.", anul XLIX, nr. 8, 1925, pp. 3-5; *Predică rostită cu ocazia împlinirii a 1600 de ani de la soborul din Niceea*, în „Bis. şi Şc.", anul XLIX, nr. 23, 1925, pp. 5-6; *Misiunile*, în „Bis. şi şc.", anul LI, nr. 1-2, 9 ianuarie 1927, pp. 19-20; *Congresul aloptelea bisericesc*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 48, 27 noiembrie 1927, pp. 4-5; *Atitudinea liturgică a preotului*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 22, 27 mai 1928, pp. 1-2; *Baptiştii din Arad fraternizează cu ungurii. Serbarea baptisto-maghiară din Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 14, 31 martie 1929, p. 5; *Predică pentru Duminica după Bobotează*, în „Bis. şi Şc.", anul LVII, nr. 2, 1933, p. 3; *Cuvântare rostită la parastasul oficiat la 10 ani după moartea episcopului Ioan I. Papp, 3 martie 1935*, în „Bis. şi Şc.", an LIX, nr. 11, 17 martie 1935, pp. 8-9; *Originea cuvântului „Crăciun"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 52, 25 decembrie 1937, pp. 444-445; *„Oastea Domnului" şi demonstraţiile ei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 3, 16 ianuarie 1938, pp. 25-26; *Preotul şi organizaţiile tineretului*, în

[1207] Ovidiu Olariu, *Memoria documentelor. „Clipe trăite în preajma Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia" de Caius Turicu*, în „Românul", serie nouă, nr. 7, septembrie 1993, pp. 2-3. După unele mărturii istoriografice, de la preotul Caius Turicu ar mai fi rămas un caiet manuscris în care a făcut însemnări despre evenimentele mai importante din viaţa sa. Pentru aceste declaraţii ar fi fost anchetat la Tribunalul Militar din Timişoara. Caietul se află în posesia familiei dr. Romeo Popescu din Arad, cf. V. Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituţionalizării culturii naţionale 1807-1948*, pp. 198, nota 57.

https://biblioteca-digitala.ro

„Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 8, 20 februarie 1938, pp. 68-69; *Rubrica tinerimii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 10, 6 martie 1938, pp. 83-84; *Pregătire prefamiliară*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 11 din 13 martie 1938, p. 94; *Manualul prefamiliarilor: Ciaslovul*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 13, 27 martie 1938, p. 108; *Iconostasul*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 16, 17 aprilie 1938, pp. 134-135; *„Învierea Ta"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 17, 24 aprilie 1938, pp. 146-147; *„Oastea Domnului" şi sectele*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 39, 25 septembrie 1938, p. 334; *Judecătoriile comunale*, în „Bis. şi şc.", anul LXII, nr. 43, 23 octombrie 1938, p. 365; *Pescuitori în ape tulburi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 44, 30 octombrie 1938, pp. 375-376; *Sub aripile Bisericii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 49-50, 4 decembrie 1938, pp. 417-418; *Textul biblic*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 2, 8 ianuarie 1939, pp. 12-13; *Carnetul duhovnicului*, în „Bis. şi şc.", anul LXIII, nr. 5, 29 ianuarie 1939, pp. 36-37; *Cântarea bisericească*, anul LXIII, nr. 10-11, 5 martie 1939, p. 81; *Preoți martiri din Şimand*, în „Bis. şi şc.", anul LXIII, nr. 17, 1939, pp. 133-134; *Pensionarii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 19, 7 mai 1939, p. 151; *Merinde pentru cale*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, p. 313; *Concentrările noastre*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 39, 24 septembrie 1939, pp. 325-326; *Femeia ortodoxă*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 42, 15 octombrie 1939, p. 354; *Prescuri şi piţărăi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 52, 24 decembrie 1939, pp. 439-440; *Prietenie, trai paşnic la sate şi bună înțelegere între femei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 5, 28 ianuarie 1940, p. 39; *Misionari şi misionarism*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 6, 4 februarie 1940, p. 46; *Misiune şi păstorire*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 7, 11 februarie 1940, pp. 56-57; *Apostolatul nostru*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 9, 25 februarie 1940, p. 71; *Evanghelizarea*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 15, 7 aprilie 1940, pp. 120-121; *Mănăstirea-şcoală misionară*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 34, 18 august 1940, pp. 284-285; *Conferințele catehetice*, în „Catehetul", anul I, nr. 3, 1941, pp. 73-74; *Rostire sau citire*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 21, 1943, p. 170; *Rostul căminului de zi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 32, 8 august 1943, p. 257; *„Semn mare s-a văzut pe cer"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 52, 22 decembrie 1946, pp. 386-388;

https://biblioteca-digitala.ro

59.

Preotul profesor Vintilă Popescu

(1895-1971)

Preotul Vintilă Popescu este primul profesor de peste Carpați care a funcționat la Academia Teologică din Arad[1208]. Este originar din localitatea Imoasa din județul Mehedinți, unde s-a născut la 1 august 1895, din părinții Marcu şi Elena. Studii la Seminarul „Sf. Nicolae" din Râmnicu Vâlcea (1907-1916) şi la Facultatea de Teologie din Bucureşti (1916-1921), cu specializarea în Filozifie şi Teologie la Viena (1921-1922), Graz (1922-1923), München şi Oxford (1925), „diplomat în teologie" la Oxford (1925). În anul 1925 s-a căsătorit cu Gladys Marion Hunter din Oxford, cu care a acut un copil pe Andrei Marcus Hunter, născut la 29 octombrie 1936, botezat ortodox.

Reîntors de la studii din Anglia, între 1 martie 1920 şi 1 noiembrie 1926, a funcționat cântăreț la biserica din Cotroceni. Din anul 1926 funcționează ca profesor de *Teologie practică* la Academia teologică din Arad (1926-1948), asistent şi şi conferențiar (1948-1956). A predat *Pedagogia*, *Catehetica*, *Apologetica*, *Introducere în filozofie* şi *Filozofie creştină*, *Psihologie şi Logică*, *Istoria religiilor*, *Teologia morală*, *Sociologie creştină* şi *Literatura română*. La 29 martie 1941, în Capela reşedinței episcopale a primit darul diaconiei de la episcopul Andrei Magieru al Aradului, la sărbătoarea Paştilor primeşte dreptul de a purta brâu roşu[1209].

Profesorul Vintilă Popescu a contribuit la reorganizarea învățământului teologic, considerând aceasta ca o necesitate reală, care se impunea din nevoia unificării depline a Bisericii Ortodoxe Române şi datorită lipsei

[1208] Pentru datele biografice ne orientăm după: M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, p. 384-385; M. Săsăujan, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, pp. 22-24, 75-76, 101-103.

[1209] „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 14, 6 aprilie 1941, p. 111; nr. 18, 4 mai 1941, p. 152.

https://biblioteca-digitala.ro

instituțiilor de cultură teologică superioară, „majoritatea clerului formându-se în instituțiuni ca seminarul cu opt şi patru clase, care s-a dovedit incapabil de a da Bisericii clerul dorit şi la înălțimea chemării timpului de față". Propunea înființarea în fiecare eparhie a câte unei Academii teologice, iar pe lângă fiecare Universitate a unei Facultăți de teologie[1210].

În articolul intitulat *Academiile teologice în învățământul superior*, publicat în „Biserica şi şcoala"[1211], propunea fuzionarea Academiilor Teologice din Caransebeş şi Oradea-Timişoara cu cele de la Sibiu şi Arad. În locul a „patru făclii fără putere de radiere a luminii", autorul propunea doar „două focare de lumină puternice şi doi stâlpi nebiruiți ai ortodoxiei şi românismului"[1212].

Argumentând cu vechimea şcolilor teologice din Sibiu şi Arad, profesorul Vintilă Popescu îşi argumenta propunerea şi pe unele informații primite în legătură cu un posibil consens al profesorilor de la celelalte două Academii de Teologie din Caransebeş şi Oradea-Timişoara. Reacția Sibiului a venit prompt, la doar două zile de la publicarea propunerii care a aparținut rectorului Academiei Teologice din Oradea-Timişoara, preotul profesor dr. Sofron Vlad de la Sibiu, sublinia că niciodată corpul profesoral pe care-l conducea nu a dezbătut desființarea Academiei lor, iar informațiile vehiculate în presă erau numai nişte dorințe personale ale unor profesori de la Academia din Oradea-Timişoara.

La sfârşitul celui de-al doilea război mondial, când nu se mai punea problema ca Bucovina să revină la România, în şedința Consiliului profesoral a Academiei Teologice arădene din 22 noiembrie 1944, profesorul Vintilă Popescu propunea declanşarea procedurii pentru ca Facultatea de Teologie din Cernăuți, să fie mutată la Arad, în cazul în care aceasta urma să se transfere definitiv în altă localitate. Consiliul profesoral acceptă propunerea, iar rectorul Nicolae Popovici o înaintează episcopului Andrei Magieru al Aradului (1936-1960) spre analiză[1213].

Cât a funcționat la Arad, preotul profesor Vintilă Popescu a îndeplinit şi funcția de consilier onorific supleant în Secția culturală a Consiliului

---

[1210] Vezi: Vintilă Popescu, *În jurul proiectuilui de reorganizare a învățământului teologic. Apărarea şcoalei noastre teologice (I)*, în „Bis. şi şc.", anul LI, nr. 7, 1927, pp. 1-2; *(II)*, nr. 8, pp. 1-2; *(III)*, nr. 9, pp. 1-2.

[1211] Anul LXVI, nr. 29, 1942, pp. 319-320.

[1212] Cele afirmate în 1942 de profesorul Vintilă Popescu ar putea fi valabile şi astăzi, poate mai mult ca atunci.

[1213] Cornel Clepea, *Episcopul Andrei Magier, continuator al proiectului de înființare a unei universități în Arad*, în „Ziridava", XXIII, 2002, p. 323.

https://biblioteca-digitala.ro

eparhial, custode al Bibliotecii Academiei Teologice şi secretar al Secţiei Arad a *Frăţiei Ortodoxe Române*. De la Arad s-a transferat profesor de *Noul Testament* şi *Îndrumări misionare* (1956-1958) la Institutul Teologic Univesitar din Bucureşti.

În anul 1941 a fost hirotonit diacon, preot în 1964, când i-a fost încredinţată organizarea şi conducerea parohiei ortodoxe române din Londra unde a funcţionat până în anul 1969. Preotul profesor Vintilă Popescu a fost unul dintre clericii ortodocşi care a contribuit la strângerea legăturilor cu Biserica anglicană în perioada interbelică. În 1937 a participat la Congresul mondial religios de la Oxford, publicând, într-o broşură, raportul întâlnirii.

Pe lângă o serie de articole, recenzii, predici, dări de seamă şi broşuri sau traduceri din limba engleză[1214], publicate în periodice bisericeşti, a redactat, o perioadă scurtă de timp, ziarul local „Aradul", organ al Asociaţiei „Înfrăţirea" (1930-1932), apoi revista studenţilor teologi arădeni, „Catehetul" (1940-1942), care a apărut din iniţiativa profesorului Vintilă Popescu.

Primul număr al revistei „Catehetul" a apărut în decembrie 1940 şi la ea au colaborat mulţi dintre studenţi (Nicolae Nedelcu, Ioan Zotta, Lucian Emandi, Aurel Leucean, Ioan Triponescu, Aurel Moise), dar şi preoţi din cuprinsul eparhiei (Caius Turicu, Petru Bogdan, Tudor Demian, Terentie Mihiţ, Andrei Chirilă, Remus Oancea).

În anul 1945, profesorul Vintilă Popescu, a publicat un *Manual de Limbă engleză* (1945). Între 1967-1969 a redactat buletinul parohial „Altarul" la Londra, unde, aşa după cum am aminti,t funcţiona ca preot.

După o activitate de 51 de ani de activitate didactică şi sacerdotală, la 1 august 1971 a trecut la cele veşnice.

Studii şi articole publicate:

În jurul proiectului de reorganizare a învăţământului teologic, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 7, 1927, pp. 1-2; nr. 8, 20 februarie 1927, p. 2; nr. 9, pp. 1-2; *Învăţătura Bisericii despre Duhul Sfânt*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 16, aprilie 1927, pp. 1-2; *Sf. Treime ca bază a Bisericii şi cea mai înaltă concepţie despre Dumnezeu*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 12, 20 martie 1927, pp. 1-2; *Învăţătura Bisericii despre Sfântul Duh*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 13, 27 martie 1927, pp. 2-3; nr. 14, 3 aprilie 1927, pp. 1-2; nr. 15, 10 aprilie 1927, pp. 2-3; nr. 16, 17 aprilie 1927, pp. 1-2; *„Nădăjduieşte spre Domnul şi aşteaptă-L cu răbdare!"*, în „Bis. şi

[1214] În iunie 1935 a tradus din limba engleză în limba română, şi din limba română în limba engleză, rapoartele Comisiei anglicano-ortodoxă. În 1938, la cererea patriarhului Miron Cristea, a tradus în limba engleză *Raportul de răspuns la scrisoarea arhiepiscopului de York*, care a fost tipărit la Patriarhie.

https://biblioteca-digitala.ro

Şc.", anul LI, nr. 25, 19 iunie 1927, p. 5-6; nr. 29, 17 iulie 1927, pp. 2-3; *Cum pot participa profesorii şi studenţii Academiei teologice la propaganda misionară?*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 11-12, 18 martie 1928, pp. 1-3; *Demisia primatului Bisericii Anglicane,* în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 36, 1928, pp. 1-2; *Scrisori din Oxford*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 39, 23 septembrie 1928, pp. 5-6; *Introducere în Istoria Religiilor. Prelegere ţinută la deschiderea cursurilor Academiei Teologice din Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 43, 20 octombrie 1929, pp. 4-8; *Scrisoarea unui ortodox*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 41, 12 octombrie 1930, pp. 7-9; *Academiile Teologice*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 11, 17 martie 1935, pp. 1-2; *Chestiuni apologetice. Credinţa*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 15, 14 aprilie 1935, pp. 2-3; *Congresele religioase mondiale*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 40, 3 octombrie 1937, p. 343; nr. 42, 17 octombrie 1937, pp. 358-359; nr. 43, 24 octombrie 1937, pp. 366-367; nr. 45, 7 noiembrie 1937, pp. 380-381; nr. 46-47, 14 noiembrie 1937, pp. 393-394; nr. 48, 28 noiembrie 1937, pp. 406-407; nr. 49, 5 decembrie 1937, pp. 415-416; nr. 50-51, 12 decembrie 1937, pp. 427-428; anul LXII, nr, 1, 2 ianuarie 1938, p. 4; *Educaţia religioasă în şcoala de stat engleză*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 35, 27 august 1939, p. 287; *Educaţia ca factor social*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 41, 8 octombrie 1939, p. 341; *Domnul este păstorul meu...*, în „Catehetul", anul I, nr. 1940, pp. 5-10; *Metodul omenesc şi metodul divin*, în „Catehetul", anul I, nr. 2, 1941, pp. 37-42; *„Învârtoşarea inimii" cauză aerorilor religioase şi morale*, în „Catehetul", anul I, nr. 3, 1941, pp. 67-72; *Copilul şi Biblia*, în „Catehetul", anul I, nr. 4-5, 1941, pp. 99-104; *Viaţa în desvoltare. Câteva fapte şi principii cu referire la educaţia religioasă*, în „Catehetul", anul I, , nr. 8-9, 1941, pp. 197-205; *Viaţa în desvoltare. Copilul de la naştere până la 6 ani*, în „Catehetul", anul I, nr. 10, 1941, pp. 227-231; *Viaţa în desvoltare. De la leagăn până la şase ani*, în „Catehetul", anul II, nr. 1, 1941, pp. 4-7; *Viaţa în desvoltare*, în „Catehetul", anul II, nr. 2-3, 1942, pp. 35-39; nr. 4-5, 1942, pp. 83-89; *Viaţa în desvoltare. Copilul de la 9-12 ani*, în „Catehetul", anul II, nr. 6-7, 1942, pp. 131-135; *Academiile Teologice în învăţământul superior*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 39, 27 septembrie 1942, pp. 319-320; *Consiliul Mondial al Bisericilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 12, 16 martie 1947, pp. 81-82; *Atitudinea teologilor anglicani faţă de adosul „Filioque" şi problema reunirii creştinilor într-o singură Biserică*, în „Ortodoxia", anul X, 1958, nr. 2, pp. 302-316; *Hirotonia şi consacrarea în Biserica anglicană*, în „G. B.", anul XX, 1961, nr. 3-4, pp. 352-357; *Învăţătura diferitelor Biserici creştine despre preoţie*, în „G. B.", anul XX, 1961, nr. 5-6, pp. 428-435.

Traduceri:

Rev. C. T. Harley Walker, *Papa Pius al IX-lea şi Patriarhii ortodocşi de Răsărit*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 20, 15 mai 1938, pp. 171-172; nr. 21, 22 mai 1938, pp. 181-182; nr. 26, 26 iunie 1938, pp. 223-225.

https://biblioteca-digitala.ro

60.

Protopopul Florea Codreanu

(1897-1961)

Unul dintre protopopii Aradului care s-au remarcat, nu numai în domeniul pastoraţiei şi administraţiei ecleziastice ci şi în cel cultural, a fost şi protopopul Florea Codreanu din Arad[1215].

S-a născut la 4/16 decembrie 1897 în localitatea Şiclău din judeţul Arad. Şcoala primară a urmat-o în satul natal, iar cursurile clericale la Institutul Teologic din Arad pe care le-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1921-1922, numărându-se între absolvenţii de excepţie ai şcolii. După absolvire, în decembrie 1922 a fost ales de capelan protopopesc în Arad, hirotonit la 25 aprilie 1923 de episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului (1903-1925). Mai târziu, a fost numit în parohia Arad-Centru unde, ani la rând a fost conducătorul oficiului parohial, preşedinte al *Asociaţiei clerului „Andrei Şaguna"*, secţia Arad şi membru al *Societăţii dr. Petru Pipoş pentru studiul copilului român*. În funcţiile acestea s-a distins ca un bun administrator şi un eminent predicator, conferenţiar şi catehet, ca spirit misionar şi om de condei, publicist şi autorul mai multor broşuri de propagandă religioasă, morală şi naţională.

Protopopul Florea Codreanu a funcţionat şi ca secretar al protopopiatului Arad, iar la 12 noiembrie 1938, după moartea protopopului Traian Văţianu, Adunarea protopopească l-a ales pe preotul Fl. Codeanu în

[1215] Pentru datele biografice ne orientăm după: *Noul protopop al Aradului. P. C. Sa părintele F. Codreanu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 46, 13 noiembrie 1938, p. 390; „M. B.", anul XI, 1961, nr. 7-12, p. 112; *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948. Colecţie de documente*, p. 43.

https://biblioteca-digitala.ro

postul de protopop, obținând 36 voturi față de cele 7 ale preotului Caius Turicu[1216].

În aceste funcții s-a remarcat ca un bun administrator şi un eminent predicator, conferențiar şi catehet, ca spirit misionar şi om de condei, publicist şi autorul mai multor broşuri de propagandă religioasă, morală şi națională. Datorită activității pe care o desfăşura, la sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi din anul 1933, a primit binecuvântarea de a purta brâu roşu, iar la începutul anului 1946, episcopul Andrei Magieru l-a distins cu rangul de iconom-stavrofor. A publicat numeroase predici şi cuvântări în revistele „Biserica şi Şcoala" şi „Şcoala vremii" din Arad, „Foaia Diecezană" din Caransebeş, „Fântâna Darurilor" din Bucureşti, „Revista Teologică" din Sibiu şi în cărțile din colecția „Biblioteca Creştinului Ortodox", înființată de episcopul Grigorie Comşa (1925-1935) al Aradului.

Protopopul Florea Codreanu a publicat cărți de predici, toate apreciate la vremea aceea. Temele cuvântărilor şi predicilor erau variate, cele mai multe cu caracter catehetic şi moralizator: statornicia în credință, apărarea valorilor moralei creştine, educația tineretului, familia creştină, reînnoirea sentimentului religios şi național. Folosea frecvent şi istorioare luate din viața cotidiană sau întâmplări şi povestiri biblice, reuşind să ilustreze într-un limbaj simplu şi atrăgător idei de o mare profunzime şi frumusețe. Şi-a legat numele de cel al episcopului Andrei Magieru (1936-1960) pe care l-a sprijinit în acțiunile sale cu caracter pastoral-misionar şi cultural.

A susținut numeroase conferințe spirituale[1217] la întâlnirile preoțeşti, în misiunile religioase din Arad şi parohiile protopopiatului. În perioada marilor posturi ale anului bisericesc, în catedrala din Arad ținea meditații religioase pe diferite teme legate de suflet, conştiință, mântuire, pocăință[1218], având menirea să întrețină în viața publică a Aradului o atmosferă de religiozitate şi moralitate în rândul preoților şi credincioşilor. În anul 1934, a publicat, în Tipografia Diecezană, piesa religioasă în trei acte, *Iosif*, „tipărită cu gândul la copiii şi tineretul satelor noastre"[1219].

În urma pensionării protopopului Traian Vățianu, postul de protopop al Aradului a devinit vacant. În urma alegerii, ca protopop a fost desemnat

---

[1216] *Noul protopop al Aradului. P. C. Sa părintele F. Codreanu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 46, 13 noiembrie 1938, p. 390.

[1217] Amintim conferințele: *Cultivarea conştiinței preoțeşti pentru zilele noastre* (1938); *Înfăptuiri sociale* (1943); *Împreună-lucrarea oamenilor cu Dumnezeu* (1948).

[1218] Pentru meditațiile religioase ținute în Postul Naşterii Domnului a anului 1939, vezi: I. Triponescu, *„Meditații religioase"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 1, ianuarie 1940, pp. 5-6.

[1219] „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 19, 6 mai 1934, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

preotul Florea Codreanu[1220], până atunci, ani la rând, secretarul oficiului protopopesc. Ca protopop a funcționat până în 1948, iar la 3 mai 1961, în vârstă de numai 64 de ani, în urma unei grele suferințe, a trecut la cele veşnice. A rămas în conştiința celor care l-au cunoscut ca un preot model, fiind un bun exemplu nu numai pentru credincioşi ci şi pentru preoții din vremea sa, bucurându-se de o mare audiență şi între intelectualii arădeni.

Cărți publicate:

A doua carte de religie, Arad, 1927; *Cuvântări ocazionale*, Arad, 1928, 32 p.; *Haina de nuntă. Predici*, Arad, 1929, 32 p.; *Sămânța de lângă cale*, Arad, 1929 (Nr. 65 din „Biblioteca Creştinului Ortodox"); *Despre căsătorie*, Arad, 1929 (Nr. 17 din „Biblioteca Creştinului Ortodox"); *Fă şi tu asemenea*, Arad, 1941, 300 p.

Studii, predici şi articole publicate:

Naționalismul, în „Bis. şi Şc.", anul XLVI, nr. 38, 18 septembrie/1 octombrie 1922, pp. 6-7; nr. 39, 25 septembrie/8 octombrie 1922, pp. 6-7; nr. 40, 2/15 octombrie 1922, pp. 5-7; *„Neamuri pier, neamuri vor fi"*, în „Bis. şi Şc.", anul XLVI, nr. 45, 6/19 noiembrie 1922, pp. 5-7; nr. 46, 13/26 noiembrie 1922, pp. 6-7; Un om bun, în „Bis. şi Şc.", anul XLVI, nr. 52, 25 decembrie 1922/7 ianuarie 1923, pp. 9-10.*Pentru catehizarea ucenicilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 33, 14 august 1927, pp. 1-2; *Catehizarea ucenicilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 43, 23 octombrie 1927, pp. 6-7; *Sminteala de azi*, În „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 13, 25 martie 1928, pp. 4-6; *Preocupări jidoveşti în Ungaria*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 10, 3 martie 1929, pp. 6-7; *Spre stânga extremă? Pentru Ministerul Instrucțiunii*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 11-12, 17 martie 1929, pp. 2-3; *Pe marginea unei cărți*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 27, 30 iunie 1929, pp. 3-4; *Predică pentru dumineca cananiencii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 4, LVII, nr. 4, 22 ianuarie 1933, pp. 7-9; *Pagina catihetică*, în „Bis. şi Şc.", anul LVII, nr. 38, 17 septembrie 1933, pp. 4-5; nr. 39, 24 septembrie 1933, pp. 6-7; nr. 40, 1 octombrie 1933, pp. 10-11; nr. 41, 8 octombrie 1933, pp. 5-6; nr. 42, 15 octombrie 1933, pp. 6-7; nr. 43, 22 octombrie 1933, pp. 5-6; nr. 44, 29 octombrie 1933, pp. 6-7; nr. 45, 5 noiembrie 1933, pp. 9-10; nr. 46, 12 noiembrie 1933, pp. 8-9; nr. 47, 19 noiembrie 1933, pp. 3-4; nr. 48, 26 noiembrie 1933, pp. 9-10; *Catehizare prin desemn*, în „R. T.", anul XXIII, nr. 1-2, 1933, pp. 59-64; *Pentru modificarea statutelor fondului de ajutor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 19, 8 mai 1938, pp. 162-164; *† Octavian Goga*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 20, 15 mai 1938, pp. 170-174; *Cuvânt de deschidere la Adunarea generală a Secției Arad (23 VI 1938)*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 27-28, 1938, pp. 229-230; *Izvoarele Ortodoxiei*, în „Bis. şi Şc.", anul

[1220] Preotul Florea Codreanu a obținut 36 de voturi iar contracandidatul său, preotul Caius Turicu numai 7, din totalul celor 43 de voturi exprimate. Cf. *Noul protopop al Aradului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 46, 13 noiembrie 1938, p. 390.

https://biblioteca-digitala.ro

LXII, nr. 37, 1938, p. 314; *Alegerea apostolilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 23, 4 iunie 1939, p. 186; *La încheierea anului şcolar*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 25, 18 iunie 1939, p. 206; *Chipul şi asemănarea lui Dumnezeu în noi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 27, 2 iulie 1939, pp. 223-224; *Cuvânt despre moarte*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 28, 9 iulie 1939, pp. 232-233; *Cuvânt despre sinucidere*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 29, 16 iulie 1939, pp. 245-246; *Între valuri*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 31, 30 iuilie 1939, pp. 258-259; *Femeia în familie*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 33, 13 august 1939, pp. 274-275; *Urechile acului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 34, 20 august 1939, pp. 282-283; *Semnul crucii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 36, 3 septembrie 1939, pp. 296-297; *Aşternutul picioarelor Lui*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 37, 10 septembrie 1939, pp. 305-306; *Înţelesul duhovnicesc al Crucii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, pp. 316-317; *Precum voiţi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 39, 24 septembrie 1939, p. 325; *Hristos şi tinerii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 40, 1 octombrie 1939, pp. 333-335; *Sămănătorii zilelor noastre*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 41, 8 octombrie 1939, pp. 340-341; *Un tămăduit*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 42, 15 octombrie 1939, pp. 354-355; *La picioarele Domnului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 43, 22 octombrie 1939, pp. 360-361; *Bogaţi şi săraci*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 44, 29 octombrie 1939, p. 369; *Jertfa bucuriei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 45, 5 noiembrie 1939, p. 376; *Multe bunătăţi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 46, 12 noiembrie 1939, pp. 387-388; *Binecuvântarea*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 47, 19 noiembrie 1939, pp. 392-393; *Între iudaism şi creştinism*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 48, 26 noiembrie 1939, pp. 400-401; *Sâmbăta şi Dumineca*, în „Bis. şi şc.", anul LXIII, nr. 49, 3 decembrie 1939, pp. 408-409; *Cartea Neamului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 51, 17 decembrie 1939, p. 426; *Fericiţi cei ce n-au văzut*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 18, 28 aprilie 1940, pp. 151-152; *Îndrăzneala intelectualilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 19, 5 mai 1940, p. 161; *Slăbănogii de la noi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 20, 12 mai 1940, pp. 166-167; *† Protopopul Traian Văţianu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 21, 19 mai 1940, pp. 174-175; *Samarinenca*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 21, 19 mai 1940, pp. 177-178; *Dumineca orbului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 22, 26 mai 1940, p. 184; *Rostul rugăciunilor pentru Rege*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 23, 2 iunie 1940, pp. 193-194; *Ziua eroilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 23, 2 iunie 1940, pp. 194-195; *Şi ne curăţeşte...*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 24, 9 iunie 1940, pp. 203-204; *Dumineca tuturor Sfinţilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 25, 16 iunie 1940, pp. 210-211; *Eli şi fiii săi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 26, 23 iunie 1940, pp. 218-219; *Unitatea prin cultul divin*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 27, 30 iunie 1940, pp. 226-227; *Slujbele dumnezeieşti publice*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 28, 7 iulie 1940, pp. 234-236; *Îndobitocirea*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 29, 14 iulie 1940, p. 242; *Cuvântul „Israil"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 30, 21 iulie 1940, pp. 250-251; *Cei tari*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 31, 28 iulie 1940, pp. 258-259; *Schimbarea noastră la faţă*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 32, 4 august 1940, pp. 266-267; *La*

https://biblioteca-digitala.ro

Adormirea Preacuratei, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 33, 11 august 1940, pp. 274-275; *Nu ţi se cuvine*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 34, 18 august 1940, pp. 282-283; *Preacurata, chipul femeii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 36, 1 septembrie 1940, pp. 298-299; *Crucea lui Hristos şi Crucea noastră*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 37, 8 septembrie 1940, pp. 308-309; *Chemarea veşnic nouă*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 41, 6 octombrie 1940, pp. 339-340; *Bogat în milă*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 42, 13 octombrie 1940, pp. 346-347; *Cine-i fricos să se întoarcă*, în „Bis. şi ŞLc.", anul LXIV, nr. 43, 20 octombrie 1940, p. 354; *Îngerii păzitori*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 44, 27 octombrie 1940, pp. 362-363; *Crinul şi sabia*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 46, 10 noiembrie 1940, pp. 380-381; *Vechea vrăjmăşie*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 47, 17 noiembrie 1940, pp. 386-387; *Taina conştiinţei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 2, 12 ianuarie 1941, pp. 10-11; nr. 3, 19 ianuarie 1941, pp. 18-20; nr. 4, 26 ianuarie 1941, pp. 26-28; *Remuşcări în literatura veche*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 6, 9 februarie 1941, pp. 42-43; nr. 7, 16 februarie 1941, pp. 50-51; nr. 8, 23 februarie 1941, pp. 58-60; *Remuşcări în literatura modernă*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 16, 20 aprilie 1941, pp. 124-128; nr. 17, 27 aprilie 1941, pp. 139-142; nr. 18, 4 mai 1941, pp. 146-149; *Preţuiţi preţul răscumpărării!*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 28, 13 iulie 1941, pp. 225-226; *Maica Vieţii şi maica morţii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 33, 17 auguat 1941, pp. 270-271; *Sănătatea sufletului popular*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 38, 21 septembrie 1941, pp. 309-310; *O carte la an*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 41, 12 octombrie 1941, pp. 333-334; *Eugenia creştină*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 46, 5 noiembrie 1941, pp. 373-374; *Şcoala de Duminică*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 20, 17 mai 1942, pp. 161-162; *Tot şcoala duminecală*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 21, 24 mai 1942, p. 169; *Eugenia în vechime şi astăzi: sportul*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 4, 24 ianuarie 1943, pp. 26-27; *Eugenie şi sport*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 5, 31 ianuarie 1943, pp. 34-35; *Eugenie creştină*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 6, 7 februarie 1943, pp. 42-43; *Eugenie prin educaţia fizică*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 7, 14 februarie 1943, pp. 50-51; *Eugenia creştină în familie*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 8, 21 februarie 1943, pp. 58-59; *Rostire sau citire*, anul LXVII, nr. 15, 1943, p. 114; *Scară la Cer*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 28, 16 decembrie 1945, pp. 198-199; *Hristos întemeiază o comunitate nouă*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 4, 19 ianuarie 1947, pp. 17-18; *Despre misiune şi har*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 10, 2 martie 1947, pp. 69-70; *Cum vine împărăţia lui Dumnezeu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 11, 9 martie 1947, pp. 76-78; *Credinţa este un dar*, în „Bis. şi şc.", anul LXXI, nr. 12, 16 martie 1947, pp. 85-86; *Despre slujbele înalte*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 13, 23 martie 1947, pp. 93-94; *Despre milostenie şi iubire*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 14, 30 martie 1947, pp. 101-102; *Lumină şi întuneric*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nmr. 15, 6 aprilie 1947, pp. 108-109; *Întâietatea femeilor*, în „Bis., şi şc.", anul LXXI, nr. 16-17, 13 aprilie 1947, pp. 121-122; *Binefacerile spovedaniei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 16-17, 13 aprilie 1947, pp. 122-124; *Tulburările răscolitoare de puteri*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI,

https://biblioteca-digitala.ro

nr. 18, 27 aprilie 1947, pp. 129-130; *Rostul locurilor de închinăciune*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 19, 3 mai 1947, pp. 136-138; *Păcatele părinţilor, boalele copiilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, pp. 147-148; *Lucrarea Duhului Sfânt în noi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 22, 22 mai 1947, pp. 160-162; *Legătura dintre tablele legii*, în „Bis. şi şc.", anul LXXI, nr. 23, 1 iunie 1947, pp. 168- 170; *Învăţătorul şi învăţăcelul*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 24, 8 iunie 1947, pp. 176-178; *Despre fiinţa cu două vieţi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 25, 15 iunie 1947, pp. 186-187; *Despre scopul ierarhiei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 26, 22 iunie 1947, pp. 192-193; *Întristarea gadarenilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 27, 29 iunie 1947, pp. 201-201; *Despre vindecare şi iertare*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 28, 6 iulie 1947, pp. 208-209; *Grija prea mare de haină*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 28, 6 iulie 1947, pp. 209-210; *Rămăşiţele de sfărâmături*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 30, 20 iulie 1947, pp. 225-227; *Strălucirea luptei în primejdii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 31, 27 iulie 1947, pp. 233-234; *Rugul cel nears*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 31, 27 iulie 1947, pp. 234-235; *Slugile stăpânului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 35-36, 24 august 1947, pp. 256-257; *Iubirea dintre oameni*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr.35-36, 24 august 1947, pp. 258-259; *Pilat în Credeu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 37-38, 7 septembrie 1947, pp. 264-265; *Semnul mielului şi semnul fiarei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 37-38, 7 septembrie 1947, pp. 265-267; *Depărtarea de la uscat*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 39, 21 septembrie 1947, pp. 274-275; *Iubirea vrăjmaşului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 40, 28 septembrie 1947, pp. 282-283; *Despre nazirei*, în „Bis. şi şc.", anul LXXI, nr. 40, 28 septembrie 1947, pp. 283-284; *Pământul bun de semănat*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 41, 5 octombrie 1947, pp. 289-290; *Făte şi tu semănător*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 41, 5 octombrie 1947, pp. 290-291; *Învieri şi renaşteri*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 42, 12 octombrie 1947, pp. 296-298; *Boabă şi făclie*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 42, 12 octombrie 1947, p.298; *Pierdere şi câştig*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 43, 19 octombrie 1947, pp. 306-308; *Bogatul şi săracul*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 44, 26 octombrie 1947, pp. 313-314; *Scara credinţei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 45, 2 noiembrie 1947, pp. 321-322; *Muntele cel netăiat*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 45, 2 noiembrie 1947, pp. 322-323.

Traduceri publicate:

Meditaţiile lui Savornarola în temniţă la psalmul: Miluieşte-mă (în traducerea preotului Florea Codreanu), Arad, 1940, 46 p.

https://biblioteca-digitala.ro

61.

Preotul profesor univ. dr. Simion Şiclovan

(1898-1988)

Un alt distins preot profesor al Academiei Teologice din Arad dar şi al Institutului Teologic Universitar din Sibiu, a fost dr. Simion Şiclovan[1221], care, după anul 1952, revenit la Arad, a devenit unul dintre cei mai iubiți slujitori ai Sfântului Altar de la biserica din Arad-Aradul Nou, apoi de la biserica episcopală *„Naşterea Sf. Ioan Gură de Aur"* din Arad-Centru.

S-a născut la 28 decembrie 1898 în parohia Şeitin, protopopiatul Arad, într-o familie de agricultori, Ştefan şi Ana, cu şapte copii. A urmat cursurile şcolii primare în satul natal, apoi pe cele secundare la Gimnaziul din Beiuş (1910-1918).

Între anii 1915-1918 a luat parte la primul război mondial fiind rănit de două ori, după care a avut privilegiul de a fi martor ocular la împlinirea visurilor de veacuri ale românilor, Marea Unire de la 1 decembrie 1918. În toamna anului 1918 se înscrie la Institutul Teologic din Arad, pe care le-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1920-1921, apoi şi-a desăvârşit studiile la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, unde, în anul 1924, obține titlul de doctor în Teologie.

După reîntorcerea la Arad, la început a funcționat ca profesor de *Religie* la Şcoala Normală (1924-1925)[1222], pedagog, apoi profesor de *Teologie*

[1221] Pentru datele biografice ne orientăm după: *Necrolog*, în „M. B.", anul XXXVIII, 1988, nr. 1, p. 124; M. Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu. 1786-1986,* Sibiu, 1987, pp. 355-356; Idem, *Dicționarul teologilor români*, p. 477.

[1222] Instituit profesor de *Religie* în toamna anului 1924, cf. „Bis. şi Şc.", anul XLVIII, nr. 39, 22 septembrie/5 octombrie 1924, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

practică la Academia Teologică din Arad (1925-1948), locțiitor de rector, în perioada când rectorul Nicolae Popovici a funcționat în Ministerul Cultelor şi Artelor (21 februarie1941-1 iulie 1941) şi rector al Academiei Teologice (1 ianuarie 1946-1 iulie 1947), după pensionarea, în anul 1945, a lui Nicolae Popovici. Între timp este hirotonit diacon iar în ziua de 7 februarie 1927 este hirotonit preot de episcopul Grigorie Comşa al Aradului (1925-1935), iar în 1931, de la acelaşi episcop, primeşte dreptul de a purta brâu roşu[1223]. În 1948 s-a transferat la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, unde funcționează conferențiar pentru *Pastorală, Liturgică şi Omiletică* până la 1 septembrie 1952.

Revenit la Arad, în perioada 1952-1959 a funcționat ca preot paroh al parohiei din Aradul Nou, iar în august 1959 a fost transferat la parohia Arad-Centru unde a funcționat până în 1974 când s-a pensionat. Pentru bogata activitate desfăşurată în plan pastoral-misionar, didactic şi publicistic, a fost distins cu rangul de iconom stavrofor.

Activitatea desfăşurată timp de şase decenii în slujba Bisericii de preotul profesor dr. Simion Şiclovan cuprinde catedra şi amvonul. Ca profesor de *Liturgică teoretică şi practică* şi *Îndrumări pastorale*, s-a remarcat prin conştiinciozitate şi exigență, trăsături ce ar trebui să caracterizeze pe oricare dintre slujitorii Sfântului Altar, iar ca preot de mir, stă mărturie activitatea închinată slujirii lui Dumnezeu şi a credincioşilor încredințați spre păstorire. De la el ne-a rămas câteva broşuri publicate în colecția „Biblioteca Creştinului Ortodox" de la Arad, studii şi articole publicate în „Biserica şi Şcoala" şi în alte periodice.

La 18 februarie 1988 a trecut la cele veşnice, la memorabila vârstă de 89 de ani. A fost înmormântat în ziua de 20 februarie 1988, fiind depus în cripta familiei de la cimitirul „Pomenirea" din Arad.

Cărți publicate:

Despre Biserică, Arad, 1927, 29 p; *Sfânta Tradiție şi baptiştii*, Arad, 1927, 27 p (Nr. 36 din „Biblioteca Creştinului Ortodox"); *La luptă pentru legea străbună*, Arad, 1940, 72 p.

Studii şi articole publicate:

Lucruri sufleteşti în temnița de la Arad, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 15, 10 aprilie 1927, p. 7; *Mijloace şi metode de luptă împotriva sectarilor*, în „Bis. şi

[1223] „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 7, 13 februarie 1927, p. 7; „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 23-24, 7-14 iunie 1931, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

Şc.", anul LII, nr. 8, 19 februarie 1928, pp. 1-4; *Cercul religios la Curtici*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 49-50, 2 decembrie 1928, pp. 8-9; *Activitatea F. O. R. în eparhia Aradului*, în „Bis. şi Şc.", anulLIX, nr. 19, 12 mai 1935, p. 3; *Constatări şi îndemnuri creştineşti*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 6, 5 februarie 1939, pp. 44-45; *„Spovedania şi duhovnicia"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 22, 28 mai 1939, p. 175; *O lege nouă*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 25, 18 iunie 1939, pp. 206-207; *Duşmanul nostru...păcatul*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 48, 26 noiembrie 1939, po. 403; *Sărbătoarea Crăciunului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 52, 24 decembrie 1939, pp. 438-439; *Păstorul de suflete cu zel apostolesc*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 32, 4 august 1940, pp. 267-268; nr. 33, 11 august 1940, pp. 275-276; nr. 34, 18 august 1940, pp. 283-284; nr. 35, 25 august 1940, pp. 292-293; nr. 36, 1 septembrie 1940, pp. 300-301; nr. 40, 29 septembrie 1940, pp. 333-334; nr. 44, 27 octombrie 1940, pp. 363-364; anul LXV, nr. 26, 29 iunie 1941, pp. 210-212; nr. 47, 23 noiembrie 1941, pp. 382-383; anul LXVI, nr. 30, 26 iulie 1942, pp. 247-248; nr. 37, 13 septembrie 1942, pp. 306-307; nr. 38, 20 septembrie 1942, pp. 312-313; nr. 39, 27 septembrie 1942, pp. 320-321; anul LXVII, nr. 27, 4 iulie 1943, pp. 218-219; nr. 47, 21 noiembrie 1943, pp. 378-379; anul LXVIII, nr. 31, 30 iulie 1944, pp. 251-253; nr. 32, 6 august 1944, pp. 160-161; nr. 41, 8 octombrie 1944, pp. 223-224; nr. 44, 29 octombrie 1944, pp. 348-349; nr. 46, 12 noiembrie 1944, pp. 364-366; nr. 50, 10 decembrie 1944, p. 397; nr. 9, 25 februarie 1945, p. 59; nr. 11, 11 martie 1945, pp. 74-76; nr. 14, 1 aprilie 1945, pp. 100-101; nr. 15, 8 aprilie 1945, pp. 108-109; nr. 16, 15 aprilie 1945, pp. 116-117; nr. 17, 22 aprilie 1945, pp. 124-125; nr. 21, 20 mai 1945, p. 161; nr. 28, 16 decembrie 1945, pp. 200-201; *Pregătirea pentru predicare*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 36, 5 septembrie 1943, pp. 290-291.

https://biblioteca-digitala.ro

62.

Protopop Ştefan R. Lungu

(1898-1991)

Între personalităţile clericale de pe valea Crişului Alb care şi-au desfăşurat activitatea o îndelungată perioadă de timp şi s-au remarcat în mod deosebit atât în domeniul misionar-pastoral, administrativ, cât şi în cel al îmbogăţirii scrisului teologic,mai ales din prima jumătate a secolului al XX-lea, este protopopul Ştefan R. Lungu.

Ştefan R. Lungu[1224] s-a născut la 11 aprilie 1898 în localitatea Jidoava (jud. Caraş Severin), ca al şaptelea fiu a lui Ioachim şi Stanca Lungu. Şcoala primară a făcut-o la Timişoara iar cursurile liceale la Timişoara şi Braşov. După terminarea liceului a urmat Academia Teologică din Caransebeş, apoi cursurile Facultăţii de Teologie din Cluj. În 1920 s-a căsătorit cu tânăra Lucreţia Borza, fiica preotului Vasile Borza din Camna (jud. Arad)[1225].

În 1921 a fost hirotonit pe seama parohiei Şilindia pe care a păstorit-o până în februarie 1931. În ziua de joi 18 decembrie 1930, în prezenţa reprezentantul consistorial, protopopul Ioan Georgia, revizor eparhial, preotul Ştefan R. Lungu din Şilindia a fost ales protopop al Butenilor. Instalarea noului protopop a avut loc abia în ziua de 15 februarie 1931, tot în prezenţa protopopului Ioan Georgea, în calitate de delegat al Consiliului eparhial. Ceremonia s-a desfăşurat în cadrul unor sărbători religioase, la care au luat parte preoţi din Arad şi credincioşii parohiei Buteni. După

[1224] Pentru datele biografice ne orientăm după: *Necrolog*, „A. B.", anul II (XLI), nr. 4-6, 1991, pp. 173-174.

[1225] Preotul Vasile Borza a păstorit în parohia Camna, cu tact şi multă dragoste un lung şir de ani. Ultima parte a vieţii a trăit la fiica şi ginerele său, protopopul Ştefan R. Lungu. La 8 decembrie 1932 a trecut la cele veşnice. Cf. „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 51, 18 decembrie 1932, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

Sfânta Liturghie, săvârşită de şapte preoţi, în frunte cu noul protopop, preotul Ioan Georgea, ca reprezentant al episcopului Grigorie Comşa (1925-1935), a introdus în noul post pe preotul Ştefan R. Lungu[1226].

În această perioadă funcţiona şi ca misionar eparhial. În demnitatea de protopop a desfăşurat o bogată activitate timp de optsprezece ani, după care, în anul 1949, a revenit în parohia Şilindia pe care a păstorit-o până în anul 1976 când, după o activitate de 55 de ani depusă în ogorul Domnului, s-a retras la pensie. Paralel cu funcţia de protopop al Butenilor a mai îndeplinit diferite servicii la Centrul eparhial, fiind misionar[1227], consilier bisericesc şi deputat eparhial.

De-a lungul vieţii a reuşit să-şi formeze o bogată bibliotecă, de conţinut variat, apreciată de toţi cei care au văzut-o. După moartea sa, se pare că o bună parte din ea a fost donată mănăstirii de la Hodoş-Bodrog. De la preotul Ştefan Lungu ne-a rămas mai multe articole, studii, predici, publicate în revistele „Biserica şi Şcoala" din Arad, „Biserica Bănăţeană" şi „Mitropolia Banatului" din Timişoara".

La 5 iunie 1991, la frumoasa vârstă de 99 de ani, a trecut la cele veşnice fiind înmormântat în cimitirul parohial din Şilindia. Ceea ce l-a caracterizat mai mult pe omul şi preotul Ştefan R. Lungu a fost bunătatea, dragostea faţă de aproapele care, pentru enoriaşii săi, vor rămâne amintiri de nestins în mintea celor pe care i-a păstorit.

Cărţi publicate:

Posturile şi însemnătatea lor, Arad, 1926 (Nr. 12 din „Biblioteca Creştinului Ortodox"); *Fericirea tineretului şi Societatea „Sf. Gheorghe"*, Arad, 1929 (Nr. 54 din „Biblioteca Creştinului Ortodox").

Studii, articole şi predici publicate:

Consideraţiuni filosofice asupra sectarismului, în „Bis. şi şc.", anul LI, nr. 6, 6 februarie 1927, pp. 1-2; *Misiune religioasă în Ineu*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 19, 8 mai 1927, pp. 4-5; *Zăpăceala sectară*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 42, 16 octombrie 1927, pp. 5-6; *Conferinţa catehetică din Ineu*, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 48, 27 noiembrie 1927, pp. 5-6; *Cum se poate obţine respectarea repausului duminical*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr, 10, 4 martie 1928, pp. 1-2; *Din tainele pastoraţiei*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 11-12, 18 martie 1928, pp. 3-4; *Căsătoriile mixte*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 16-17, 15 aprilie 1928, p. 9-10; *Ce vrea preoţimea*

[1226]. Cf. „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 1-2, 4-11 ianuarie 1931, p. 15; anul LV, nr. 9, 1 martie 1931, p. 8.

[1227] Nu la multă vreme de la numirea ca protopop al Butenilor, în postul de misionar eparhial, în locul său, a fost numit preotul Zenovie Brădean din Comlăuş.

https://biblioteca-digitala.ro

noastră?, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 44, 28 octombrie 1928, p. 3; *Meditaţie*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 51, 16 decembrie 1928, p. 5; *Conferinţa catechetică din Ineu*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 51, 16 decembrie 1928, p. 8; *Un episod al urgiei unioniste*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 4, 20 ianuarie 1929, pp. 1-3; *Contribuţii la problema misionară*, în „ Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 10, 3 martie 1929, pp. 2-4; *O nouă revistă sectară*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 11-12, 17 martie 1929, pp. 1-2; *Propagandă antisectară în Apateu şi Cermei*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 11-12, 17 martie 1929, pp. 9-10; *Arma noastră*, în „Bis. şi şc.", anul LIII, nr. 18, 28 aprilie 1929, pp. 6-7; *Zăticneala sectarismului*, în „Bis. şi Şc." anul LIII, nr. 31, 28 iulie 1929, pp. 2-3; *De la conferinţa adventistă. Impresii şi reflexii*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 28, 7 iulie 1929, pp. 3-4; *Duplicitatea penticostaliştilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 33, 11 august 1929, pp. 3-4; nr. 34, 18 august 1929, pp. 3-4; *Pace Vouă!*, în „Bis. şi Şc.", anul LIII, nr. 38, 15 septembrie 1929, pp. 4-5; *Un semicentenar inutil*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 7, 16 februarie 1930, pp. 3-4; *Evenimentul misionar din Bârsa*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 14, 6 aprilie 1930, pp. 2-3; *Misiunea din Tomeşti, Tiuleşti şi Leauţ*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 25, 22 iunie 1930, pp. 2-3; *Meditaţie*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 26, 29 iunie 1930, pp. 1-2; *O concepţie armonică. Insăilări apologetice*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 31, 3 august 1930, p. 1; *Lumina din Vitleem*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 51-52, 25 decembrie 1930, p. 8; *Gânduri de Anul Nou*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 1-2, 4-11 ianuarie 1931, p. 9; *Răsplata unei munci. Protopopul Simion Stana*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 27-28, 12 iulie 1931, pp. 7-8; *Misiunea din Buteni*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 37, 13 septembrie 1931, pp. 2-3; *Metoda de catehizaţie*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 44, 1 noiembrie 1931, pp. 1-2; *Sectarismul ca problemă de Stat*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, LVI, nr. 3, 17 ianuarie 1932, pp. 3-4; *Organizarea preoteselor noastre*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 12, 20 martie 1932, pp. 1-3; *Sectarism sau comunism deghizaţi*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 27, 3 iulie 1932, pp. 1-2; *În memoria sculptorului Gheorghe Groza*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 37, 11 septembrie 1932, pp. 3-4; *Oculta internaţională*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 38, 18 septembrie 1932, pp. 2-3; *Învăţământul religios în şcoala primară?*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 44, 30 octombrie 1932, pp- 3-4; *Organizarea intelectualilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 3, 15 ianuarie 1933, p. 2; *Biserica ortodoxă, ca factor de mântuire*, în „Bis. şi Şc.", anul LVII, nr. 33, 21 august 1933, pp. 1-3; *Textul pieselor biblice în catehizaţie*, în „Bis. şi Şc.", anul LVII, nr. 34, 20 august 1933, p. 2; *Metoda luptei sectare*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 51, 16 decembrie 1934, pp. 1-2; *Gânduri de Crăciun*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 52, 23 decembrie 1934, p. 10; *Libertatea conştiinţei şi sectele*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 6, 10 februarie 1935, pp. 3-4; *Cultura şi disciplina clerului*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 39, 29 septembrie 1935, pp. 1-2; *Intuiţia în catehizaţie*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 45, 10 noiembrie 1935, pp. 1-2; *Doleanţele protoiereilor ortodocşi din Ardeal*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 33, 13 august 1939, pp. 275-276; *Conferinţa misionară eparhială*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 34, 20 august

https://biblioteca-digitala.ro

1939, p. 283; *Cultura germană contimporană*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 13, 24 martie 1940, pp. 101-102; *Sectele religioase sub raport național-social*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 17, 21 aprilie 1940, pp. 137-138; *Ortodoxia şi congresele interconfesionale*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 20, 12 mai 1940, p. 169; *Raze din lumina lui Hristos*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 52, 22 decembrie 1940, pp. 429-430; *Glasul celui ce strigă în pustie*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 1, 5 ianuarie 1941, p. 2; *Probleme actuale*, în „Bis. şi şc.", anul LXV, nr. 2, 12 ianuarie 1941, pp. 11-12; *Fericirea omenească*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 37, 14 septembrie 1941, p. 302; *Femeia creştină*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 14, 31 martie 1946, pp. 97-99; *Biblia adnotată*, în „M. B.", anul XI, 1961, nr. 1-4, pp. 12-18; *Făptură nouă*, în „M. B.", anul XI, 1961, nr. 1-4, pp. 125-127.

https://biblioteca-digitala.ro

63.

Preot dr. Roman Popa

(1902-1984)

Preotul dr. Roman Popa[1228] este unul dintre puținii clericii ortodocși din părțile Aradului care, pe lângă pregătirea teologică excepțională, a căutat să-și desăvârșească pregătirea intelectuală în domeniul științelor juridice.

S-a născut în anul 1902 în satul Ribicioara din județul Hunedoara, unde urmează cursurile școlii primare. Cursurile liceale le-a urmat la Liceul „Avram Iancu" din Brad, iar cele teologice le-a absolvit în anul școlar 1924-1925 la Academia Teologică din Arad. În anul 1925, a fost hirotonit preot pentru parohia Bonțești unde funcționează timp de două decenii, până în anul 1945. În această perioadă, urmează cursurile Facultății de Drept din Cluj, unde obține și doctoratul[1229].

În urma morții protopopului Vasile Debău, protopopiatul Lipova devine vacant. În termenul prescis de rânduielile canonice, la 29 ianuarie 1940, a avut loc concursul pentru alegerea unui nou protopop. Au candidat trei preoți. Din păcate preotul Roman Popa a obținut numai 16 voturi față de cele 22 ale câștigătorului, preotul Ioan Marșieu din parohia Arad-Micălaca Veche. A mai candidat și preotul Aurel Sebeșan din Felnac, acesta obținând numai 6 voturi[1230]. În 10 iulie 1941 a mai candidat și la scaunul de protopop al Ineului, alături de preoții dr. Ioan Cociuban, Ștefan Bogdan și Iustin

[1228] Pentru datele biografice ne orientăm după: *Necrolog*, „M. B.", anul XXXIV, 1984, nr. 9-10, p. 627.

[1229] Evenimentul nu scapă din vedere organului eparhial: „Preot promnovat doctor juris. Preotul nostru Roman Popa din Bonțești (protopopiatul Gurahonț) a fost promovat în luna iunie a. c. doctor în drept la Facultatea de drept din Cluj", cf. „Bis. și Șc.", anul LVIII, nr. 34, 19 august 1934, p. 6.

[1230] „Bis. și Șc.", anul LXIV, nr. 6, 4 februarie 1940, p. 51.

https://biblioteca-digitala.ro

Monția. Din păcate nici de această dată nu a reușit să ajungă protopop, obținând prea puține voturi (doar 6) față de câștigătorul dr. I. Cociuban (21 voturi)[1231].

În ședința administrativ-bisericească a Consiliului eparhial ținut în ziua de 31 august 1946, preotul Roman Popa a fost transferat în parohia Socodor unde și-a desfășurat activitatea clericală timp de 37 de ani, până la pensionare, în 1983. Între 1948-1950 a îndeplinit și demnitatea de protopop al Chișineului-Criș.

A fost un preot cu înclinații spre cultură, publicând multe articole și studii în revistele teologice, din domeniul dreptului bisericesc și sistematicii. S-a remarcat și prin faptul că în timpul vieții a reușit să-și formeze o bogată bibliotecă cu un conținut variat, remarcată și apreciată de contemporani[1232].

Pentru întreaga sa activitate, a fost distins cu brâu roșu. După o activitate de 58 ani de preoție și 82 de viață, la 24 septembrie 1983, preotul dr. Roman Popa a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat în cimitirul parohiei din Socodor.

Articole și studii publicate:

Conferința catihetică și Adunarea Despărțământului Asociației clerului Andrei Șaguna a tractului Gurahonț, în „Bis. și Șc.", anul LVII, nr. 52, 24 decembrie 1933, p. 15; *Revendicările clerului ortodox*, în „Bis. și șc.", anul LIX, nr. 14, 7 aprilie 1935, p. 7; *Sârguință recompensată*, în „Bis. și Șc.", anul LIX, nr. 20, 19 mai 1935, p. 1; *Lipsa de sancțiune*, în „Bis. și Șc.", anul LIX, nr. 20, 19 mai 1935, p. 6; *Înălțarea*, în „Bis. și Șc.", anul LIX, nr. 22-24, 16 iunie 1935, p. 11; *Rugăciuni pentru morți*, în „Bis. și Șc.", anul LIX, nr. 33-34, 25 august 1935, pp. 5-6; *Sfințirea bisericii din Zeldiș*, în „Bis. și Șc.", anul LIX, nr. 46, 17 noiembrie 1935, pp. 5-6; *Impresii de la un praznic*, în „Bis. și Șc.", anul LX, nr. 9, 1 martie 1936, p. 5; *Pogorârea*, în „Bis. și Șc.", anul LX, nr. 22, 31 mai 1936, p. 5; *Vitalitatea Ortodoxiei*, în „Bis. și Șc.", anul LX, nr. 36, 6 septembrie 1936, p. 1; *Hristos se naște*, în „Bis. și șc.", anul LX, nr. 51-52, 27 decembrie 1936, pp. 8-9; *Noul Cod penal și Cultele*, în „Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 5, 31 ianuarie 1937, pp. 42-43; *Și până la sfârșitul vremii nu va înceta pustiirea*, în „Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 17, 25 aprilie 1937, p. 149; *Pe pământ pace*, în „Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 52, 25 decembrie 1937, p. 444; *Situația juridică actuală a Cultelor din România*, în „Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 1, 2 ianuarie 1938, pp. 3-4; *Noua Constituție în Biserică*, în „Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 15, 10 aprilie 1938, pp. 121-122; *„Ce căutați pe Cel Viu cu cei morți?"*, anul LXII, nr. 17, 24 aprilie 1938, p. 145; *Drepturile preoțimei din*

[1231] „Bis. și Șc.", anul LXV, nr. 28, 13 iulie 1941, p. 232.

[1232] Din păcate, bogata bibliotecă a preotului Roman Popa s-a împrăștiat datorită indiferenței urmașilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Mitropolia Arealului la fondul general de pensiuni al Statului, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 21, 22 mai 1938, pp. 179-180; *Proiectul Legii administrative şi preoţimea*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 23, 5 iunie 1938, p. 195; *Deciziunea ministerială şi sectele religioase*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 29-30, 17 iulie 1938, pp. 248-249; *Judecătorii comunale şi preoţimea*, în „Bis. şi şc.", anul LXII, nr. 39, 25 septembrie 1938, p. 329; *Necredinţa Apostolului Toma*, în „Bis. şi şc.", anul LXIII, nr. 17, 16 aprilie 1939, p. 133; *O nouă deciziune ministerială pentru reglementarea sectelor religioase*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 31, 30 iulie 1939, pp. 259-260; *Linişte şi singurătate*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 39, 24 septembrie 1939, p. 326; *Modificările aduse Legii pensiilor şi noua procedură de înscriere la pensie*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 41, 8 octombrie 1939, pp. 342-343; *Tămâia jertfă bine plăcută lui Dumnezeu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 46, 12 noiembrie 1939, pp. 388-389; *Înrudirea spirituală*, în „Bis.şi Şc.", anul LXIV, nr. 3, 14 ianuarie 1940, pp. 19-20; *Codul funcţionarilor publici şi preoţimea*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 26, 23 iunie 1940, pp. 220-222; *Îngenuncherea*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 42, 13 octombrie 1940, pp. 347-348; *Rezultatul unei vizite canonice inopinată*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 42, 13 octombrie 1940, p. 348; *Bibliotecile populare, mijloc de culturalizare a maselor*, în „Bis. şi şc.", anul LXIV, nr. 43, 20 octombrie 1940, p. 355; *Apa sfinţită*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 1, 5 ianuarie 1941, pp. 3-5; *Salarizarea preoţimii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 2, 12 ianuarie 1941, p. 13; *Amănunte în legătură cu salarizarea clerului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 5, 2 februarie 1941, p. 35; *Luminări şi candele aprinse în biserică*, în „Bis. şi şc.", anul LXV, , nr. 23, 8 iunie 1941, pp. 187-188; *Selecţionarea valorilor*, în „Bis. şi şc.", anul LXV, nr. 27, 6 iulie 1941, p. 217; *Muncă şi răsplată*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 37, 14 septembrie 1941, pp. 304-305; *Noua salarizare a clerului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 43, 26 octombrie 1941, pp. 350-351; *La peştera Vifleemului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 52, 28 decembrie 1941, pp. 424-425; *Urmele unei vechi biserici pe valea Crişului-alb*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 7, 15 februarie 1942, pp. 50-51; *Lipsa unei gazete duminicale*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 16, 19 aprilie 1942, pp. 129-130.

https://biblioteca-digitala.ro

64.

Preotul prof. univ. dr. Ilarion-Virgil Felea

(1903-1961)

Preot şi profesor de teologie, rector al Academiei Teologice din Arad până în 1948, prin viaţa, activitatea şi destinul său de martir al Bisericii şi Neamului românesc, părintele Ilarion V. Felea[1233] a devenit o personalitate distinsă de care istoria bisericească şi naţională va trebui să ţină seama de acum încolo.

[1233] Pentru datele biografice ne orientăm după: Ilarion V. Felea, *Opera vieţii mele. Ziuar personal*, vol. I (1927-1937); vol. II (1937-1944); vol. III (1944-1956) – manuscris; Viorel Gheorghiţă, *In memoriam. Părintele profesor dr. Ilarion V. Felea*, în „Arca", Arad, anul III, nr. 11-12 (32-33), 1992, p. 12; Idem, *Părintele Ilarion V. Felea. Omul aşa cum l-am cunoscut*, în „Teologie şi ştiinţe umaniste", Arad, 1994, pp. 176-184; Alexandru Roz, *Imaginea părintelui Ilarion V. Felea într-un sat din Ţara Zarandului*, în „Teologie şi ştiinţe umaniste", Arad, 1994, pp. 185-187; Cicerone Ioniţoiu, *Catalogul celor ucişi în lupta contra comunismului*, în „Memoria, revista gândirii arestate", 6, p. 138; M. Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, pp. 178-179; Vasile Manea, Cicerone Ioniţoiu, *Martiri şi mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989). Biserica Ortodoxă*, Bucureşti, 1998, p. 77; Idem, *Preoţi cu crucea-n frunte* (*Anexă*, p. 84), în „A. B.", Serie nouă, anul VII (XLVI), 1996 (menţionează că a murit în 1963). Gabriel Basa, *Preoţi, teologi şi călugări hunedoreni în închisorile comuniste*, în „A. B.", anul XVI (LV), serie nouă, nr. 4-6, 2005, pp. 76-77. Vezi şi Ioan Tulcan, *Profesorul, teologul şi preotul martir dr. Ilarion Felea*, în „A. B.", anul IV (XLIII), 1993, nr. 4-6, pp. 116-121; Idem, *Profesorul dr. Ilarion V. Felea ca apologet*, Arad, 2006, 230 p; Tudor Demian, *Preotul profesor dr. Ilarion V. Felea (Date biografice, activitatea, bibliografia)*, în volumul Ilarion V. Felea, *Religia culturii*, Arad, 1994, pp. 355-362; Ioan Munteanu, *Felea Ilarion*, în vol. „Martiri pentru Hristos din România în perioada regimului comunist", Bucureşti, 2007, pp. 230-234.

https://biblioteca-digitala.ro

S-a născut la 21 martie 1903, „în vinerea de Florii", în localitatea Valea Bradului din județul Hunedoara, fiul preotului Ioan[1234] şi a preotesei Marta[1235]. În notițele sale autobiografice din 1958, avea să-şi amintească despre fiecare dintre frații săi: „Am fost la părinți 9 copii (al zecelea: Gheorghe cel mai mare a murit în vârsta de 6 ani la Ciuruleasa), - 6 feciori şi trei fete: 1. Ioan dr în Teologie, fost preot în Pecica şi duhovnic al Internatului Facultății de Teologie din Bucureşti [...][1236]. 2. Victor (n. în 1893) e profesor de matematică în Oradea şi Arad, licențiat în matematici şi dr în Drept. 3. Maria, e soția preotului Miron Popovici din Mihăileni (raion Brad); 4. Aurelia, măritată cu meseriaşul Ilie Paicu din Brad, amândoi sunt decedați. 5. Miron, dr în Drept, a fost avocat în Pecica şi în Arad acum e pensionar în Arad. 6. Elisabeta a fost căsătorită cu Cornel Grozescu fost comisar de poliție. 7. Eu Ilarion-Virgil; 8. Gheorghe, licențiat în drept, a decedat la Odesa în 21 octombrie 1941 ca maior magistrat. 9. Traian profesor de muzică în Dumbrăveni, Brad şi Cluj"[1237].

Şcoala primară a făcut-o în comuna natală, între anii 1910-1914[1238]. În toamna anul 1914 s-a înscris la Gimnaziul ortodox român din Brad pe care l-a absolvit în anul 1918. În toamna anului 1918 s-a înscris în clasa a V-a la Liceul „Andrei Şaguna" din Braşov unde a urmat cursurile până la Crăciun, mutându-se din nou la Brad „unde s-a deschis pentru întâia oară clasa V la Liceul Avram Iancu. La Brad am isprăvit şi clasa a VI de liceu". Clasele a VII-a şi a VIII-a, le-a făcut la Liceul „Moise Nicoară" din Arad (1920-1922), unde şi-a luat şi diploma de bacalaureat. Între anii 1922-1926 a urmat cursurile Academiei Teologice „Andreiene" din Sibiu, unde, la 22 iunie 1926, a susținut examenul de calificare preoțească[1239].

De la 15 ianuarie 1927 la 31 august 1927 a funcționat ca profesor suplinitor[1240] la Liceul „Avram Iancu" din Brad. La 23 iulie 1927 s-a cununat, în biserica din Crişcior, cu tânăra Valeria, fiica învățătorului, apoi notar

[1234] Preotul Ioan Felea s-a născut în Ciuruleasa Abrudului şi a decedat la 21 decembrie 1920 în vârstă de 62 ani. Cf. Il. V. Felea, *op. cit.*, vol. II (1937-1944), f. 1.

[1235] Mama sa Marta, s-a născut în Valea-Bradului şi a decedat în 1952 la vârsta de 86 ani. Cf. *Ibidem.*

[1236] Amănunte de spre viața şi activitatea preotului dr. Ioan Felea, vezi în prezenta noastră lucrare.

[1237] Il. V. Felea, *op. cit*, f. 1.

[1238] Primul său învățător a fost Valer Demian, fiul protopopului Vasile Demian al Bradului, i-a urmat Petru Mateş, fiul cantorului din Valea-Bradului.

[1239] Il. V. Felea, *op. cit.*, f. 2-3.

[1240] A predat Latină, Fizică şi Psihologie.

https://biblioteca-digitala.ro

comunal în Crişcior, Ioan Faur şi a soţiei Elisabeta născută Todea. În 29 iulie 1927 a fost hirotonit diacon, apoi preot de către mitropolitul dr. Nicolae Bălan, în capela Mitropoliei din Sibiu. În ziua de 6 august 1927 a fost instalat preot în comuna natală, unde a slujit până la 31 august 1930, când s-a transferat la parohia Arad-Şega, unde a continuat lucrările de zidire a bisericii, terminarea, sfinţirea şi înzestrarea noului locaş de cult cu cele necesare; transformarea clădirii fostei şcoli confesionale într-un veritabil centru cultural. La 24 martie 1936 a candidat la postul de protopop al Lipovei. Începând cu 20 mai 1939 a fost numit preot paroh al IV-lea al parohiei Arad-Centru (1939-1958)[1241].

După hirotonirea întru preot, în paralel, a urmat cursurile Facultăţii de Litere şi Filozofie ale Universităţii din Cluj (1929). Subiectul tezei de licenţă a fost: *Arta poetică a lui Horaţiu.* Între anii 1930-1932 a urmat cursurile Facultăţii de Teologie a Universităţii din Bucureşti, unde, la 20 decembrie 1932, şi-a luat licenţa cu subiectul *Mântuirea din punct de vedere ortodox, catolic şi protestant.* În zilele de 21-25 octombrie 1935 s-a înscris la doctorat la aceiaşi facultate din Bucureşti, iar la 30 octombrie 1939 a obţinut doctoratul, cu teza *Pocăinţa, studiu de documentare teologică şi psihologică*[1242].

În anul şcolar 1937-1938 a funcţionat ca profesor suplinitor la Academia Teologică din Cluj, unde a predat *Dogmatică* şi *Sectologie*, iar în anul şcolar 1938-1939 la cea din Arad, în locul preotului profesor dr. Teodor Botiş care s-a pensionat. Aici a predat *Teologia Dogmatică*, *Apologetica*, *Dogmatica* şi *Mistica*. În câţiva ani a predat şi *Morala* şi *Omiletica practică*. În iulie 1947, în urma cererii de retragere de la conducerea Academiei Teologie a preotului profesor dr. Simion Şiclovan, rectoratul a fost încredinţat lui Ilarion Felea, post în care a funcţionat până la desfiinţarea şcolii (31 decembrie 1948), şi contopită cu cea din Cluj.

Există o mărturie epistolară că după plecarea preotului profesor dr. Dumitru Stăniloaie de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu la cel din Bucureşti, catedra rămasă vacantă i-a fost oferită preotului Ilarion Felea. În aprilie 1948, episcopul vicar Teodor Scorobeţ scria din Sibiu profesorului

[1241] La 30 iunie 1939 şi-a mutat domiciliul din Şega în strada Paul Chinezu nr. 4.

[1242] Evenimentul nu este trecut cu vedrea de revista oficială a Episcopiei Aradului: „*Cel mai proaspăt Doctor în sf. Teologie este P. C. S. Părintele Ilarion V. Felea profesor de Teologie şi redactorul revistei noastre. P. C. S. după ce şi-a dat mai demult examenele de doctorat cu succes, la facultatea de Teologie din Bucureşti şi a fost proclamat după toate formalităţile, Doctor în Teologie. Dumnezeu să-l ajute să-şi folosească acest titlu - cel mai înalt - aşa cum îl ştim că poate, în ogorul Domnului*", cf. „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 45, 5 noiembrie 1939, p. 139.

https://biblioteca-digitala.ro

Il. Felea la Arad, propunându-i ocuparea catedrei vacante de *Dogmatică*[1243]. Preotul Ilarion Felea, la 14 aprilie 1948[1244], răspunde că este onorat de propunerea care i se face însă în motivează problemele pecuniare care îl împidică să se mute. Probabil că după atâția ani petrecuți la Arad se simțea mai legat de arădeni decât de sibieni.

A fost şi redactor la revistele „Biserica şi Şcoala" (1939-1945) şi „Calea Mântuirii" (5 septembrie 1943-3 iunie 1945; 1 ianuarie - 22 decembrie 1946) în care a publicat sute de articole, studii şi predici. De la el ne-au rămas mai multe cărți de teologie şi cultură. A mai fost colaborator la „Revista Teologică" şi „Telegraful Român" din Sibiu, „Biserica şi Şcoala", „Calea Mântuirii", „Apărarea Națională", „Aradul", „Granița", toate din Arad, „Renaşterea" şi „Viața ilustrată" din Cluj, „Zărandul" din Brad, „Lumina satelor" şi „Oastea Domnului" din Sibiu, „Duh şi Adevăr" de la Timişoara. A fost redactor la *Calendarul eparhiei*, „Biserica şi Şcoala" (1939-1947) şi „Calea Mântuirii" (1943-1947).

Pentru merite deosebite obținute în domeniul bisericesc, cultural şi în învățământul teologic, episcopul Andrei Magieru i-a acordat rangul de iconom-stavrofor, fiind hirotesit în biserica episcopală în ziua de Crăciun a anului 1947, „după 21 ani de serviciu (10 ani profesor de Teologie)"[1245].

Activitatea intelectuală nu putea să-l rețină a sluji zilnic, să spovedească, mai ales tineretul, să se implice în formarea lor, prin nenumăratele conferințe

---

[1243] *„Dr. Il. Felea profesor Academia Teologică Arad. Prea Cucernice Părinte, Conferința profesorală de la Academia teologică „Andreiană" din Sibiu a cerut Consiliului Arhiepiscopesc să facă pregătirile pentru întregirea catedrei vacante de Dogmatică. Cunoscând activitatea P. C. Tale, ne-am cugetat să-ți facem propunerea să treci la Academia noastră, ca profesor de Dogmatică. Dorim să avem cuvântul P. C. Tale înainte de a iniția procedura pentru întregirea acestei catedre importante. Ți-ai făcut studiile de bază în Academia noastră şi ai acum prilejul a Te stabili aici unde eşti cunoscut şi apreciat. În aşteptarea răspunsului P. C. Tale, Te salut cu veche considerație T. Scorobeț".* Cf. M. Săsăujan, *Părintele Dumitru Stăniloaie – fragmente biografice*, în „Teologia", anul VIII, nr. 4, 2004, p. 160.

[1244] *„Prea Sfințite Părinte, Scrisoarea trimisă mă onorează în chip deosebit. Mă leagă de Sibiu amin tirea celor mai liniştiți şi frumoşi ani de studiu, şi mai presus de toate harul preoției, motive suficient de puternice ca să fiu atras spre el încă de când l-am părăsit. Aş dori să răspund la invitație fără de nici o amânare, fără de nici o rezervă şi fără de nici o condiție. Totuşi, date fiind împrejurările generale, condițiile grele de transport /mutarea/ şi alte nenumărate dificultăți mari pentru o pungă goală, - mă văd nevoit să Vă solicit un timp de gândire până la toamnă. Dacă termenul se pare prea îndepărtat, Vă rog să binevoiți a mă înştiința şi voiu face tot posibilul ca îndată după Sfintele Paşti, încă în săptămâna luminată, să fac un drum până la Sibiu şi astfel să lămurim problema „față către față". Al I. P. S. S. Părintelui Mitropolit Nicolae şi al P. S. Voastre, cu respectuoasă iubire, Arad, 14 aprilie 1948, fiu sufletesc Ilarion V. Felea".* Cf. *Ibidem*.

[1245] Il. V. Felea, *Opera vieții mele. Ziuar personal*, vol. III (1944-1956), f. 39.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru elevi şi studenţi, organizate din iniţiativa episcopului Andrei Magieru. Înzestrat cu har de la Dumnezeu, atrăgea mulţimea de tineri. Erau atraşi de cuvântul său, care însufleţea inimile lor să săvârşească faptele evanghelice, să săvârşească sfinţenie[1246].

După anul 1944 a intrat în vizorul autorităţilor represive ale noii puteri totalitare instalate la conducerea ţării, al poliţiei politice comuniste. În seara zilei de 7 martie 1945, „pe la ora 21 1, o echipă din F. N. D. (Frontul Naţional Democrat), m-a poftit la Poliţie, din ordinul F. N. D. Echipa era compusă dintr-un poliţist (sergent), doi tineri minoritari (unguri sau evrei) şi Zaharia Matcău muncitor la atelierele C. F. R. Arad, conducătorul echipei. Asigurat de el că împotriva mea nu se află nici o vină, şi că a doua zi voi fi eliberat, am fost reţinut totuşi la poliţie, fără de nici un interogator. Mâncare de acasă, dormit pe jos. În 25-26 am fost vizitaţi toţi deţinuţii (C. Magieru, I. Ungureanu, fraţii Noveanu, Păuşeşti şi Dna, Dna Preda, T. Măruşteru, ing. Tripa etc.), spovediţi şi cuminecaţi de către P. S. S. Episcopul Andrei Magieriu. Se zvonea că ne duce în lagăr, la Tribunalul Poporului; în Rusia, la zid, etc. Mari emoţii, mai ales în zilele de 29-30 III" - avea să-şi amintească Ilarion Felea[1247].

În dimineaţa zilei de 30 martie 1945, „pe la ora 6, am fost adunaţi în curtea Chesturii, încadraţi de poliţişti şi comisari, având în frunte pe evreul Puries (dat afară de la Fabrica de Textile pentru furt), am fost duşi la gară, unde 38 persoane cu bagaje, am fost înghesuiţi într-un vagon de vite, păziţi de 5 poliţişti şi cu agenţii Liţiu şi Nichici (muncitor de la Astra). În jur mai erau, la gara Arad, tot felul de agenţi secreţi, ca Binder, Stern Fiul, Darida ş. a. De vineri dimineaţa am călătorit – cu mari întreruperi – până marţi dimineaţa, de la Arad până la Caracal[1248], în lagăr pentru deţinuţi politici. Instalaţi în cabana 26, cu ploeşteni, câţiva bucureşteni şi saşi de la Mediaş, în paturi (3) suprapuse. Jos eram cu C. Magieru, C. Gane (autorul Vieţilor de Doamne şi Domnişe), P. P. Panaitescu prof. univ. La cap Petre Pascu poetul. Deasupra ing. V. Haret şi adv. C. Ivănceanu din Ploieşti. Regim de fasole, cartofi şi varză...şi ploşniţe. Binefăcătoare apa cu duşuri şi vara frumoasă".

După mărturisirile preotului Il. V. Felea, în lagăr erau circa 100 de preoţi, care au slujit Vecernii, Utrenii, Sfinte Liturghii, Sfintele Taine a

[1246] (Ioan Bărdaş), *Smerită înaintecuvântare*, în Preot Ilarion V. Felea, *Spre Tabor*, vol. I. *Pregătirea*, Piatra Neamţ, 2007, pp. 8-9.

[1247] Il. V. Felea, *op. cit.*, vol. III (1944-1956), f. 7-13. De aceste însemnări manuscrise ne vom folosi pentru descrierea atmosferei din lagărul de la Caracal.

[1248] La Caracal au ajuns în ziua de 3 aprilie 1945.

https://biblioteca-digitala.ro

Mărturisirii şi Cuminecăturii, Slujba Învierii în curtea lagărului, Parastase. În 29 iulie arădenii din lagăr au fost vizitaţi de episcopul Andrei Magieru. În ziua de 18 august 1945 primeşte vestea, că în urma cercetării dosarului şi a purtării în lagăr, „s-a constatat că suntem nevinovaţi şi eliberaţi". După 24 de săptămâni (168 zile) de detenţie, în ziua de 21 august a ajuns acasă la Arad. Astfel s-a încheiat calvarul lagărului de la Caracal.

După eliberarea din lagăr, preotul profesor dr. Ilarion V. Felea, ignorând contextul nefavorabil în care ajunsese ţara şi Biserica îşi făcea datoria de slujitor al lui Dumnezeu, în mod exemplar, cu curaj, competenţă şi demnitate. Prin predici, conferinţe şi lecţiile de la catedră, expunea învăţătura şi misiunea Bisericii Ortodoxe demascând păcatele sistemului comunist. Predicile rostite în catedrală atrăgeau tot mai mulţi credincioşi nemulţumiţi de noul regim opresiv instaurat la putere.

Toate acestea i-au atras ura regimului comunist şi a uneltelor sale. A mai fost arestat de două ori pentru „uneltire împotriva ordinii sociale". Era acuzat şi că în perioada anilor 1940-1941 a scris un număr de şapte articole în revista „Biserica şi Şcoala", cu conţinut fascist prin care încerca să aducă anumite argumente că războiul împotriva URSS-ului ar fi un război just iar „inculpatul a comis această faptă în mod conştient, ştiind că prin activitatea sa publicistică contribuie la instaurarea regimului fascist din ţara noastră şi la reprimarea organizaţiilor muncitoreşti progresiste"[1249].

Prima arestare a avut loc la 6 ianuarie 1949, în urma unei percheziţii domiciliare efectuată la ora 3 dimineaţa, după două ore având loc şi aducerea sa la sediul Securităţii din Arad, închis în celula cu numărul 5. „În 18 I cu Tudor[1250] la Penitenciarul Arad (celula 82). Învierea şi concursul pentru credinţă (cu păr. Bodea C.[1251] şi Rusa[1252]). 9-12 IX la Securitate (lemne); de asemenea între 27 IX-6 X. În 8 X la Timişoara. În 25-26 X procesul la Timişoara. În 25-26 procesul la Tribunalul Militar: pentru nedenunţarea complotului C. Gligor şi P. Boldur din Conop. Rafila[1253] îmi amintea de arestarea studenţilor, de sfinţirea Troiţei de la Şepreuş[1254], de cafeaua de

[1249] G. Enache, *op. cit.*, p. 366.

[1250] Este vorba de preotul Tudor Demian din Arad.

[1251] Este vorba de preotul Cornel Bodea din Dezna.

[1252] Nu am putut să-l identificăm.

[1253] Ofiţer de securitate, anchetator.

[1254] În ziua de 8 septembrie 1947, alături de preoţi Ioan Ştefănuţ şi Ioan Tău, a luat parte la Şepreuş la sfinţirea unei troiţe din piatră ridicată de elevii: Cornel Pavel, Ioan Morgoci, Mihai Pârvu, Ioan Câlba, Oprea Teodor (Dieci) şi Ioan Dragoş (Prăjeşti). Cu această ocazie preotul Ilarion Felea a vorbit despre Sfânta Cruce, cultul şi înţelesul ei. Cf. Il. V. Felea, *op. cit.*, III, f. 33.

https://biblioteca-digitala.ro

la Teologie şi de aşteptarea anglo-americanilor"[1255]. În ziua de 28 octombrie 1949 a fost condamnat, de Tribunalul Militar Timişoara, la un an închisoare corecţională, pentru „omisiune de denunţ". A fost întemniţat 9 luni în Arad, o lună în Timişoara şi două luni la Aiud (14 noiembrie – 5 ianuarie 1950). În ziua de 7 ianuarie 1950 a fost eliberat din închisoare.

Prin decizia Ministerului Cultelor nr. 1890/1949, publicată în Monitorul Oficial din 27 ianuarie 1949, a fost scos din învăţământul teologic. „Motivul scoaterii din învăţământ: Duhul Adevărului (câteva pasagii, indicate probabil de V. Popescu[1256]), motiv care putea exclude şi espune pe toţi vlădicii şi pe toţi profesorii de Teologie ort."[1257].

După eliberarea fiind scos din învăţământul teologic şi din bugetul Statului „pentru atitudine antidemocratică". A funcţionat ca bibliotecar al Episcopiei arădene, apoi, la 1 iulie 1952 a fost repus în drepturi la biserica parohiei Arad-Centru. Aici, prin predicile şi cuvântările rostite care nu erau pe linia trasată de regim comunist, i-au atras din nou intrarea în conflict cu autorităţile comuniste.

La 3-4 septembrie 1958 a avut parte de o altă percheziţie la domiciliul său din Arad, iar în ziua de 25 septembrie 1958 a fost arestat din nou şi judecat. În acele zile au mai fost arestaţi şi alţi preoţi şi călugări arădeni. După acest incident, din mărturia maicii Patricia Codău, aflăm că „Episcopia, la insistenţele împuternicitului (de culte n. n.) a organizat o şedinţă fulger, în cadrul căreia a transmis o telegramă conducerii statului de atunci, prin care se desolidarizau de activitatea acestor preoţi, la care eu am declarat că nu mă desolidarizez deoarece activitatea lor a fost pur creştină, morală, teologică, conform sfintei tradiţii ortodoxe româneşti. La proces părintele Părintele Felea a fost condamnat pentru că nu a ţinut seamă de dispoziţiile politice, care se refereau la includerea în cadrul predicilor a luptei pentru pace. Martorul acuzator, fostul student, finul duhovnicesc al Părintelui Felea, a declarat la proces că Părintele Felea n-a predicat pentru lupta pentru pace, iar Părintele s-a apărat spunând că el a propovăduit pacea creştină şi pacea în Hristos, în familie şi societate"[1258].

„Ancheta se făcea acum altfel decât în 1948-49, când îţi scriai tu declaraţia, sub presiunea maltratării, ci anchetatorul scria răspunsul la interogatoriul ce ţi-l făcea. Părintele Ilarion nu semna niciodată scrisul

[1255] *Ibidem*, vol. III, f. 56.

[1256] Să fie preotul profesor Vintilă Popescu?

[1257] Il. V. Felea, *op. cit.*, vol. III, f. 57.

[1258] (Ioan Bărdaş), *Smerită înaintecuvântare*, în Preot Ilarion Felea, *Spre Tabor*, vol. I. *Pregătirea*, pp. 9-10.

https://biblioteca-digitala.ro

aceluia, dacă nu era fidel cu declarațiile Părintelui, riscând orice presiune fizică. Acuza a fost următoarea: Ai ştiut că în 1948 Biserica a fost desprinsă de stat, şi totuşi ai continuat să faci religie cu tineretul în biserică, antrenându-l într-un număr deosebit de mare; de ce ai făcut-o? Acesta a fost actul de acuzare", mărturisea preotul Tudor Demian despre unele din acuzele aduse colegului său preotul Ilarion Felea[1259].

La 14 martie 1959, preotul Ilarion V. Felea a fost condamnat de către Tribunalul Militar Cluj, la 20 de ani muncă silnică şi 8 ani degradare civică, pentru „activitate intensă contra clasei muncitoare şi mişcării revoluționare"[1260]. Detenția a făcut-o la Gherla, de unde, în 20 februarie 1960, a fost transferat la Aiud. Aici, la 18 septembrie 1961, moare, cauza oficială a decesului, menționată în certificatul de moarte fiind: „diagnostic valvulus-jijino-ileal favorizat de stenoză sigmoido-rectală de natură neoplazică - insuficiență cardio-respiratorie"[1261]. După mărturia altui deținut politic, Viorel Gheorghiță, era un „diagnostic vag, deosebit de frecvent în actele deținuților, şi, ca atare, puțin probabil". Părintele Ilarion V. Felea a fost îngropat în cimitirul deținuților din Aiud, încă o victimă alături de cei mulți care au pierit în lagărele comuniste.

În conştiința românilor ortodocşi a rămas prin opera sa ce vădeşte un teolog bine pregătit şi profund. De la el ne-au rămas lucrări importante pentru teologia şi cultura românească[1262]. Pe lângă studiile publicate au rămas mai multe manuscrise din care amintim: *Duhul adevărului*, *Pildele Mântuitorului*, *Despre eretici şi eresuri*, *Religia culturii*[1263]. Sub titlul *Spre Tabor*, preconiza publicarea unui ciclu de patru volume: *Pregătirea*, *Curățirea*, *Luminarea* şi *Desăvârşirea*[1264].

[1259] *Ibidem*, p. 12.

[1260] Condamnat prin sentințele 1650/1949 (Dosar 1 461) a Tribunalului Timişoara şi 347/1959 (Dosar 205) a Tribunalului Militar Cluj.

[1261] G. Enache, *op. cit.*, p. 379.

[1262] Pentru contribuția preotului prof. dr. Ilarion V. Felea de dezvoltarea Teologiei româneşti vezi: Dumitru Moca, *Preotul profesor Ilarion Felea şi contribuția sa în domeniul Teologiei Practice*, în „Teologie şi ştiințe umaniste", Arad, 1994, pp. 156-162; Constantin Rus, *Preocupări de Teologie Patristică în opera părintelui Ilarion V, Felea*, în „Teologie şi ştiințe umaniste", Arad, 1994, pp. 163-167; Teodor Baba, *Câteva aspecte ale Teologiei Biblice tratate în opera preotului profesor dr. Ilarion V. Felea*, în „Teologie şi ştiințe umaniste", Arad, 1994, pp. 168-175; Ioan Tulcan, *Contribuția teologului arădean dr. Ilarion Felea la dezvoltarea teologiei sistematice*, în „A. B.", Serie nouă, anul VII (XLVI), 1998, nr. 4-6, pp. 36-43.

[1263] Acest manuscris a fost publicat în anul 1994 de Episcopia Aradului.

[1264] Preot Ilarion V. Felea, *Spre Tabor*, vol. I., *Pregătirea*, Piatra Neamț, 2007, 497 p.; vol. II, *Curățirea*, Piatra Neamț, 2007, 456 p. Cel care a mijlocit obținerea manuscrisului de la fiul autorului a fost preotul Crăciun Oprea din Cinciş (jud. Hunedoara), care i-a fost ucenic ilustrului dascăl şi care a avut şi el parte de „un sejur" în temnița Aiudului.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1958, preotul profesor dr. Ilarion Felea mărturisea că avea „pentru viitor, dacă-mi ajută Dumnezeu, în pregătire: [...] Calendarul Bisericii cu Viețile Sfinților. Iar dacă va mai rămânea timp, o nouă ediție pentru Duhul Adevărului şi pentru Religia iubirii"[1265]. O parte dintre manuscrise au fost donate de urmaşi Bibliotecii Patriarhiei Ortodoxe Române din Bucureşti. Altele au rămas în păstrarea familiei, a fiului Ioan Felea care „n-a reuşit să găsească înțelegere nici la Bucureşti, nici la Arad spre a le publica"[1266].

Personalitatea preotului profesor dr. Ilarion V. Felea a rămas în conştiința foştilor săi studenți ca unul dintre puținii „clerici care au putut întruni cele două calități – de a fi teolog şi cărturar, în acelaşi timp. Şi una şi alta înseamnă, pe lângă dar şi binecuvântare de la Dumnezeu, muncă asiduă, seriozitate şi statornicie"[1267].

Cărți publicate:

Beția din punct de vedere religios, ştiințific şi social (în „Biblioteca creştinului ortodox"), Arad, 1931; *Convertirea creştină* (în „Seria Teologică"), Sibiu, 1935, VIII†104 p; *Icoane alese din viața ortodoxiei* (în „Biblioteca creştinului ortodox"), Arad, 1935, 114 p; *Critica ereziei baptiste*, Sibiu, 1937, 94 p; *Dumnezeu şi sufletul în poezia română contemporană* (în seria „Cărțile vieții"), Cluj, 1937, 111 p; (în colaborare cu preotul Florea Codreanu) *Drumul crucii*, Arad, 1937 (trei ediții); *Pocăința, studiu de documentare teologică şi psihologică* (în „Seria Teologică"), Sibiu, 1938, VIII†443 p. (Teza de doctorat); *Teologie şi preoție*, Arad, 1939, 50p.[1268]; *Paisie şi paisianismul*, Cluj, 1940, 51 p; *Catehism creştin ortodox* (4 ediții), Arad, 1940, 111 p. (alte ediții 1946, 1957, 1958); *Duhul adevărului. Predici*, Arad, 1942, XVI†528 p., ediția a II-a 1943, XVI†565 p. (premiată de Academia Română în sesiunea din mai 1943 cu premiul „Eufimia şi Ioan Andrei"); (în colaborare cu preotul Florea Codreanu) *Cărți de rugăciune*, Arad, 1945 (în 50 000 exemplare); *Religia iubirii* (predici apologetice), Arad, 1946, 367 p; *Sfintele Taine*, Sibiu, 1946, 189 p; *Antologhion*, Arad, 1946 (10 000 exemplare); *Biserica – împărăția lui Dumnezeu*, Sibiu, 1947[1269]; *Mântuirea*, Arad, 1947, 61 p. (Biblioteca „Calea

[1265] Il. V. Felea, *Opera vieții mele. Ziuar personal*, vol. II, f. 7.

[1266] (Ioan Bărdaş), *Smerită înaintecuvântare*, în Preot Ilarion V. Felea, *Spre Tabor*, vol. I, *Pregătirea*, pp. 12-13.

[1267] Este mărturia fostului său student, preotul Teodor Colțeu, publicată de I. Tulcan, *Profesorul dr. Ilarion V. Felea ca apologet*, Anexa 2 (*Preotul profesor Ilarion V. Felea – aşa cum l-am cunoscut*), p. 219.

[1268] Extras din „Anuarul Academiei Teologice din Arad pe 1938-1939".

[1269] Cartea a fost tipărită însă confiscată, neavând aprobarea cenzurii, cf. Il. V. Felea, *op. cit.*, vol. II, f. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

Mântuirii", nr. 4-5); *Religia culturii*, Arad, 1994, 367 p; *Ereticii şi rătăcirile doctrinare*, Bucureşti, 1999, 159 p.

Studii şi articole publicate:

Tulipanul baptist, în „Bis. şi Şc.", anul LI, nr. 6, 6 februarie 1927, pp. 5-6; *Biserica şi Societatea Sf. Gheorghe*, în „Bis. şi Şc.", anul LII, nr. 37, 9 septembrie 1928, pp. 2-5; *Spiritul de conspiraţie*, în „Bis. şi Şc.", anul LIV, nr. 50, 14 decembrie 1930, pp. 2-3; *Focul chemării sacre*, în „R. T.", anul XX, nr. 1-2, 1930; *Minunea Învierii*, în „R. T.", anul XX, nr. 3-4, 1930, pp. 161-166; *Profeţii mesianice în Cartea „Facerii"*, în „R. T.", anul XX, nr. 7-8, iulie-august 1930, pp. 301-317; *Mântuitorul*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, 1-2, 4-11 ianuarie 1931, pp. 11-12; *Curentul ecumenicităţii*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 7, 15 februarie 1931, p. 7; *Făptuiri misionare*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 12, 22 martie 1931, pp. 4-5; *Bucuria Învierii*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 15, 12 aprilie 1931, pp. 3-4; *Monopolizare sau prohibiţiune?*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 31, 2 august 1931, p. 6; *Hristos ori Nietzsche?*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 35, 30 august 1931, pp. 1-3; *Beţia şi beţivul*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 41, 11 octombrie 1931, pp. 4-5; nr. 43, 25 octombrie 1931, pp. 5-6; *Împărăţia lui Dumnezeu*, în „R. T.", anul XXI, 1931, nr. 3, pp. 73-78; *Cum să se poarte preotul ca să-şi asigure colaborarea mirenilor*, în „R. T.", an XXI, 1931, nr. 8-9, pp. 273-281; *Lupta pentru adevărar*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 15, 10 aprilie 1932, pp. 2-3; *Dragostea adevărului*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 17, 24 aprilie 1932, pp. 2-3; *Răstignirea şi Învierea*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 18-19, 1 mai 1932, pp. 8-9; *Creştinismul în faţa ştiinţei şi a vieţii moderne*, în „R. T.", anul XXII, nr. 2-3, 1932, pp. 57-77; *Învăţământul religios în şcoala secundară*, în „R. T.", anul XXII, nr. 8-9, 1932, pp. 287-294; *Icoane alese din viaţa ortodoxiei*, în „Bis. şi Şc.", anul LVII, nr. 2, 8 ianuarie 1933, pp. 5-7; nr. 3, 15 ianuarie 1933, pp. 5-6; nr. 4, 22 ianuarie 1933, pp. 9-10; nr. 5, 29 ianuarie 1933, pp. 7-10; nr. 6, 5 februarie 1933, pp. 9-11; *Zaheu sau despre convertirea bogaţilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LVII, nr. 3, 15 ianuarie 1933, pp. 4-5; *Luptă şi evlavie*, în „Bis. şi Şc.", anul LVII, nr. 9, 26 februarie 1933, pp. 1-2; *Fariseii în faţa Mântuitorului*, în „R. T.", anul XXIII, nr. 3, martie 1933, pp. 107-112; *Fericirea credinţei*, în „R. T.", anul XXIII, nr. 4, 1933, pp. 137-141; *Simbolul în cultul creştin*, în „R. T.", anul XXIII, 1933, nr. 13-14, p. 5; *Pacea creştină*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 52, 23 decembrie 1934, p. 11; *Martorii Învierii*, în „R. T.", anul XXIV, nr. 3-4, martie-aprilie 1934, pp. 65-67; *Dragostea altarului*, în „R. T.", anul XXV, nr. 9-10, 1935, pp. 356-364; *Biserica şi colportajul*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 13, 31 martie 1935, pp. 4-6; *Exemplul Hălmagiului*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 15, 14 aprilie 1935, pp. 5-6; *Oase uscate ascultaţi cuvântul Domnului!*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 17, 28 aprilie 1935, pp. 5-6; *Baptismul în România*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 43, 27 octombrie 1935, pp. 1-3; *Renaşterea României*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 51-52, 25 decembrie 1935, pp. 4-5; *Profeţiile Mântuitorului*, în „R. T.", anul XXV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1935, pp. 66-72; *P.*

https://biblioteca-digitala.ro

S. Nicolae Colan, ca publicist, în „R. T.", anul XXVI, nr. 7-10, 1936, pp. 278-283; *Întoarcerea la simplitate*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 2, 10 ianuarie 1937, pp. 18-19; *Incompatibilităţii profesionale*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 4, 24 ianuarie 1937, p. 37; *Aştept învierea...*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 20, 16 mai 1937, pp. 173-174; *Instincte, patimi şi remedii*, în „R. T.", anul XXVII, nr. 3, martie 1937, pp. 89-95; Doctrina baptistă despre mântuire, în „R. T.", anul XXVII, nr. 11, noiembrie 1937, pp. 411-415; *Izvoarele Ortodoxiei. O iniţiativă binecuvântată*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 29-30, 17 iulie 1938, p. 249; *Ortodoxia în predică*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 36, 4 septembrie 1938, pp. 303-304; *„Dogma haritologică"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 46, 13 noiembrie 1938, pp. 389-390; *Dogmatica Sf. Ioan Damaschinul*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 51, 18 decembrie 1938, p. 433; *Text biblic pentru Naşterea Domnului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 52, 25 decembrie 1938, p. 444; *Doamne ajută!*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 23, 4 iunie 1939, pp. 181-182; *Ortodoxie şi românism*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 23, 4 iunie 1939, pp. 184-185; *Credinţa şi morala Învierii*, în „R. T.", anul XXIX, 1939, nr. 4, pp. 149-153; *Religia în Rusia sovietică*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 31, 1939, pp. 256-258; *Impresii de pe marginea unor „memorii"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 34, 20 august 1939, pp. 279-280; *Înfiinţarea Episcopiei Timişoarei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 46, 1939, pp. 383-384; *Biserica Ortodoxă din Finlanda*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 21, 1940, p. 178; *Problema Academiilor de Teologie*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 24, 1940, pp. 202-203; *Jalea în bucurie se va întoarce!*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 28, 1940, pp. 233-234; *Biserica Ortodoxă în cultura românească*, în „R. T.", anul XXX, 1940, nr. 1-2, pp. 5-19; *Învierea trupurilor în teologia paulină*, în „R. T.", anul XXXI, 1941, nr. 5, pp. 229-234; *Moisă Nicoară*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 47, 1943, pp. 321-323; *Aradul bisericesc în ultimii 25 ani*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 49, 5 decembrie 1943, pp. 393-394; *De ce nu se fac minuni*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 25, 18 iunie 1944, p. 201; *Se înmulţesc altarele*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 42, 13 octombrie 1946, pp. 317-318; *„Dumnezeu a creat ordine"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 50, 8 decembrie 1946, pp. 365-367; *Din capodoperile Ortodoxiei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 28, 6 iulie 1947; pp. 205-206; *Pro domo*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 40, 28 septembrie 1947, pp. 277-278; *Sfântul Botez*, în „Bis., şi Şc.", anul LXXII, nr. 8, 22 februarie 1948, pp. 49-50; *Sfântul Mir*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXII, nr. 9, pp. 57-58; *Sfinţirea*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXII, nr. 21, 23 mai 1948, pp. 141-142; *Sfinţii*, în „Bis. şi şc.", anul LXXII, nr. 22, 30 mai 1948, pp. 149-150; *Bucuria Învierii*, în „M. B.", anul VIII, 1958, nr. 1-3, pp. 164-166.

https://biblioteca-digitala.ro

65.

Preotul profesor dr. Ioan Petreuță

(1904-1983)

Deşi nu şi-a desfăşurat activitatea în părțile arădene decât foarte puțini ani, dar prin faptul că s-a născut în aceste părți, credem că preotul profesor dr. Ioan Petreuță, merită din plin atenția noastră, mai ales că orinde şi-a desfăşurat activitatea ne-a reprezentat cu demnitate[1270].

S-a născut la 6 decembrie 1904 în localitatea Bocsig (jud. Arad). După absolvirea cursurilor şcolii primare din comuna natală, a urmat pe cele liceale la Arad, apoi la Brad, promovând examenul de baclaureat la Timişoara. Între 1924-1928 a urmat cursurile Facultății de Teologie a Universității din Cernăuți, unde, în anul 1930 obține titlul de doctor în Teologie. În acelaşi an, după căsătorie, este hirotonit preot.

În anul 1932 obține licența la Facultatea de Drept din cadrul Universității din Cernăuți. A urmat studii de specialitate la Facultățile de Teologie ortodoxă din Atena (1928-1929) şi romano-catolică din Viena (1929-1930). În 1932, tot la Cernăuți, şi-a luat licența şi în Drept.

[1270] Pentru datele biografice ne orientăm după: *Necrolog*, în „M. B.", anul XXXIII, 1983, nr. 5-6, p. 376; M. Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu*, pp. 349-350; Idem, *Dicționarul teologilor români*, pp. 362-363; Iosif Ferenț, *Un dascăl arădean la Academia Teologică din Oradea: preot dr. Ioan Petreuță*, în vol. „Academia Teologică ortodoxă română Oradea. 70 de ani de la înființare", Oradea, 1995, pp. 47-49.

https://biblioteca-digitala.ro

După reîntoarcerea de la Viena, a fost numit duhovnic la Academia Teologică din Arad şi administrator parohial în Curtici (1930-1934). La Arad a predat *Limba greacă* şi *Patrologie*. De la 1 octombrie 1934 se transferă ca profesor de *Dogmatică* şi *Apologetică* la Academia Teologică din Oradea (1934-1948).

În urma Dictatului de la Viena, în 1940, Academia Teologică de la Oradea a fost repartizată la Academia din Arad şi Caransebeş. Ioan Petreuță, alături de Ştefan Munteanu (1890-1948), Ştefan Lupşa (1905-1964) şi Cornel Givulescu (1893-1969), au fost repartizaţi la Arad, ei primind diferite ore din catedrele colegilor arădeni. Abia în toamna anului 1941, Academia Teologică din Oradea şi-a putut relua activitatea la Timişoara unde a rămas până în anul 1948. Între 1945-1948 preotul profesor dr. Ioan Petreuță a fost şi rectorul Academiei.

În urma reoganizării învățământului teologic din anul 1948 şi desfiinţarea Academiei Teologice de la Oradea-Timişoara, Ioan Petreuță a fost transferat la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, ca profesor titular la catedra de *Teologie dogmatică şi simbolică* unde a activat până la 1 septembrie 1952. Revenind la Timişoara este numit preot la catedrala mitropolitană (1952-1965), apoi consilier cultural la Arhiepiscopia Timişoarei şi Caransebeşului până la pensionare (1965-1974). În anul 1963 a fost hirotesit iconom stavrofor iar în 1964 hirotesit protopop onorific.

A publicat studii şi articole din domeniul Dogmaticii, Liturgicii şi a Dreptului bisericesc, predici, recenzii, în revistele „Biserica şi şcoala" de la Arad, „Legea Românească" de la Oradea, „Duh şi Adevăr", „Biserica Bănăţeană" şi „Mitropolia Banatului" de la Timişoara, „Telegraful Român" de la Sibiu. De la preotul profesor dr. Ioan Petreuță ne-a rămas lucrarea dactilografiată, intitulată: *Monografia Arhiepiscopiei Timişoarei şi Caransebeşului*, în 4 volume (Timişoara, 1979). A rămas un *Curs de patrologie*, litografiat, redactat în colaborare cu Ştefan Lupşa (Oradea, 1932, Arad, 1954).

La vârsta de 79 de ani, după o activitate de aproape cinci decenii de slujire clericală, în ziua de 28 februarie 1983 a trecut la cele veşnice, fiind înmormântat în cimitirul parohiei Timişoara III. A fost un preot plin de evlavie, un dascăl însufleţit pentru studenţii săi, fiind un adevărat model pentru toţi, iar în scrierile sale evidenţiinu-se prin claritatea ideilor, prin raţionamentul stringent şi liniar şi prin limpezimea expunerii.

Cărţi publicate:

Judecata particulară, Oradea, 1935, 23 p; *Rugăciunile pentru cei morţi*, Oradea, 1937, 22 p; *Viaţa viitoare în colindele româneşti*, Oradea, 1939, 38 p; *Anatema*,

https://biblioteca-digitala.ro

Arad, 1941, 64 p; *Rudenia spitituală*, Arad, 1941, 40 p; *Spiritismul*, Timişoara, 1945, 157 p; *Teologia Dogmatică şi Simbolică*, Manual pentru Institutele teologice, vol. I-II, Bucureşti, 1958, 1008 p. (în colaborare Isidor Todoran); *Botezul eterodocşilor*, Timişoara, 1963.

Studii, articole, predici publicate:

Monumentul lui Dr. Iosif Olariu, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 4, 21 ianuarie 1934, pp. 8-9; *Emanuil Gojdu. Marele binefăcător al românilor ardeleni*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 6-7, 4 februarie 1934, pp. 2-3; *Sf. Ioan Damachinul şi iconoclasmul*, în „L. R.", anul XV, 1935, nr. 5, pp. 36-37; *Judecata particulară*, în „L. R.", anul XV, 1935, nr. 8, pp. 65-66; *Post şi rugăciune*, în „Biblioteca Amvonului", nr. 1, Oradea (f. a.), pp. 60-66; *Iarăşi Legea bisericească*, în „L. R.", anul XVII, nr. 1, 1 ianuarie 1937, pp. 12-14; *Casele culturale*, în „L. R.", anul XVII, nr. 2, 15 ianuarie 1937, pp. 24-26; *Creştini nebotezaţi*, în „L. R.", anul XVII, nr. 4, 15 februarie 1937, pp. 39-30; *Să primim pe Domnul Hristos*, în „L. R.", anul XVII, nr. 8, 15 aprilie 1937, pp. 79-80; *Alegere ori numire*, în „L. R.", anul XVII, 1937, nr. 9, pp. 92-94; *Ce înseamnă cuvântul hirotonie?*, în „L. R.", anul XVII, nr. 11, 1 iunie 1937, pp. 113-114; *Pe marginea unor hotărâri ale Adunării Eparhiale*, în „L. R.", anul XVII, 15 iunie-1 iulie 1937, pp. 117-119; *Rugăciunile pentru cei morţi*, în „L. R.", anul XVII, nr. 18, 15 septembrie 1937, pp. 168-170; nr. 19, 1 octombrie 1937, pp. 177-178; *Magii*, în „L. R.", anul XVII, nr. 24, 15 decembrie 1937, pp. 233-234; *Să avem credinţă*, în „L. R.", anul XVIII, nr. 1-2, 1-15 ianuarie 1938, pp. 9-10; *Căsătoria religioasă*, în „L. R.", 1938, anul XVIII, nr. 3, 1 februarie 1938, pp. 18-19; *Coincubinajul*, în „L. R.", anul XVIII, nr. 4, 15 februarie 1938, pp. 26-27; *Divorţul*, în „L. R.", anul XVIII, 1938, nr. 5, pp. 35-36; *Învierea morţilor*, în „L. R.", anul XVIII, nr. 8, 15 aprilie 1938, pp. 70-71; nr. 9, pp. 81-82; *Fiţi desăvârşiţi*, în „L. R.", anul XVIII, nr. 17, 15 august 1938, pp. 151-152; *Biblia, cartea vieţii*, în „L. R.", anul XVIII, 1938, nr. 23, pp. 212-213; *Să facem binele*, în „L. R.", anul XIX, 1939, nr. 7, pp. 99-100; *Moartea*, în „L. R.", anul XIX, 1939, nr. 8, 15 aprilie 1939, pp. 110-111; nr. 10, 15 mai 1939, pp. 137-138; *Coborârea Domnului la iad*, în „L. R.", anul XIX, 1939, nr. 12, 15 iunie 1939, pp. 160-162; nr. 13, 1 iulie 1939, pp. 173-175; *Este sufletul omenesc o părticică divină?*, în „L. R.", anul XIX, 1939, nr. 19, 1 octombrie 1939, pp. 260-261; *Viaţa viitoare în colindele româneşti*, în „L. R.", anul XIX, 1939, nr. 22, pp. 312-314; nr. 23, pp. 330-332; *Pe pământ pace*, în „L. R.", anul XIX, 1939, nr. 24, pp. 347-348; *Icoanele din catacombe*, în „L. R.", anul XX, 1940, nr. 6, pp.79-81; *Spiritismul şi invocarea sfinţilor*, în „L. R.", anul XX, 1940, nr. 7, pp. 91-94; *Bucuria Învierii*, în „L. R.", anul XX, 1940, nr. 8, pp. 113-114; *O scrisoare a lui Georgiu Popa către învăţători*, în „L. R.", anul XX, 1940, nr. 10, pp. 141-142; *Câmpiile Elysee*, în „L. R.", anul XX, 1940, nr. 11, pp. 161-163; *Pomenind pe toţi sfinţii*, în „L. R.", anul XX, 1940, nr. 12, pp. 175-176; *Este posibilă mântuirea afară de Biserică?*, în „L. R.", anul XXII, nr. 12, 15 iunie 1942, pp. 108-109; nr. 13-14, 1-15 iulie 1942, pp. 125-127; *Dumnezeu în istorie*, în „L.

https://biblioteca-digitala.ro

R.", anul XXIII, 1943, nr. 10, 15 mai 1943, pp. 84-86; nr. 12, 15 iunie 1943, pp. 101-104; *Îndrăzniți! Eu am biruit lumea*, în „L. R.", anul XXIII, 1943, nr. 13, pp. 108-109; *Viață și moarte*, în „L. R.", anul XXVII, nr. 20, 15 octombrie 1947, pp. 139-140; *Lumea după concepția evanghelică*, în „L. R.", anul XXIX, nr. 22-23, 15 noiembrie 1949, pp. 145-146; *Eshatologia ortodoxă în comparație cu cea romano-catolică*, în „S. T.", anul II, 1950, nr. 7-8, pp. 325-346; *Hotărârea dogmatică de la Calcedon*, în „T. R.", anul 1952, nr. 3-4, p. 2; *Despre Biblie*, în „M. B.", anul VI, 1956, nr. 7-9, pp. 146-148; *Coborârea Domnului la Iad*, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 4-6, pp. 65-84; *Apa în practica religioasă*, în „M. B.", anul VIII, 1958, nr. 1-3, pp. 141-.143; *Paradisul*, în „M. B.", anul X, 1960, nr. 7-12, pp. 195-197; *Ochii*, în „M. B.", anul XII, 1962, pp. 714-715; *Botezul eterodocșilor*, în „M. B.", anul XIII, 1963, pp. 63-76; *Botezul dorinței*, în „M. B.", anul XIII, 1963, nr. 5-8, pp. 273-277; *Botezul Sfântului Duh*, în „M. B.", anul XIV, 1964, nr. 1-3, pp. 35-38; *Filioque și unitatea Bisericii*, în „M. B.", anul XIV, 1964, nr. 9-10, pp. 501-512; *Biserica Ortodoxă și Bisericile orientale neocalcedoniene*, în „M. B.", anul XIV, 1964, nr. 11-12, pp. 654-662.

https://biblioteca-digitala.ro

66.

Preotul prof. univ. dr. Petru Deheleanu

(1909-1979)

Un devotat slujitor al altarului dar şi al învăţământului teologic arădean, a fost preotul profesor dr. Petre Deheleanu care a onorat catedra de *Studii biblice* de la Academia Teologică din Arad[1271].

S-a născut la 4 martie 1909 în comuna Pilu unde a urmat şcoala primară, apoi cursurile Liceul „Moise Nicoară" din Arad (1920-1928). Între 1928-1932 a urmat cursurile Facultăţii de Teologie din Cernăuţi, apoi pe cele de la Facultatea de Teologie catolică şi protestantă din Strasbourg (1934-1935).

Reîntors în ţară, în 1937 a fost numit spiritual la Academia Teologică din Arad (1936-1938). În anul 1938, după susţinerea tezei de doctorat[1272] cu titlul: *Dogma haritologică a Bisericii Ortodoxe orientale,* la Universitatea din Cernăuţi, este promovat profesor de *Noul Testament* şi *Sectologie* la Academia Teologică din Arad (1938-1948). Pe lângă disciplinele de bază a

[1271] Pentru datele biografice ne orientăm după: *Necrolog*, „M. B.", anul XXIX, 1979, nr. 7-9, p. 546; Traian Magoş, *Preotul Profesor Dr. Petru Deheleanu*, în „B. O. R.", anul XCVII, 1979, nr. 5-6, p. 649; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 153.

[1272] Evenimentul nu a scăpat revistei oficiale a Episcopiei arădene: „Nou doctor în Sf. Teologie are eparhia noastră din 4 l. c. în persoana C. Sale părintelui Petru Deheleanu, actualul profesor suplinitor şi spiritual la Academia noastră teologică. C. Sa, după îndelungate studii, făcute în ţară şi'n străinătate, la Cernăuţi şi Strasbourg a fost promovat, cu laudă, Doctor în Sf. Teologie, în Aula Universităţii din Cernăuţi. Părintele P. Deheleanu, care ni este şi colaborator intern, îşi susţinuse teza de doctorat, încă acum doi ani, când a prestat examenul riguros sistematic-practic. Examenul riguros exegetic-istoric l-a prestat în prag de promoţie. Bine meritate felicitări şi îndreptăţite nădejdi adresăm noului Doctor în sf. Teologie!", cf. „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 25, 19 iunie 1938, p. 217.

https://biblioteca-digitala.ro

mai predat: *Gramatica limbii greceşti* (anul I), *Lectură biblică* (anul I), *Patrologie-Patristică* (anul II), *Sociologie creştină* (anul IV).

După Reforma învăţământului din 1948, Petru Deheleanu se transferă la Institutul Teologic Universitar din Cluj, dar funcţionează şi ca director al Centrului de îndrumare misionară a clerului de la Arad (1948-1952). Prin structura Centrului, preotul P. Deheleanuu preda la catedra de *Probleme misionare şi actualitate*. În 1946, i se încredinţează şi conducerea Şcoalei de cântăreţi bisericeşti de la Arad. În toată această perioadă a fost colaborator şi redactor la „Calea Mântuirii" (1947) şi „Biserica şi Şcoala" (1948). Multe din studiile şi articolele publicate în revista „Biserica şi Şcoala", datează încă din perioada studenţiei sale la Universitatea din Cernăuţi.

După desfiinţarea Academiei Teologice din Cluj, în anii 1952-1953 a funcţionat ca preot în Timişoara, după care revine la Arad unde este numit consilier cultural la Episcopia Aradului (1953-1958), apoi preot paroh la parohia Arad-Centru (1958-1978). La 1 august 1978 s-a pensionat. Pentru merite deosebite în slujirea bisericească i s-a acordat brâu roşu cu cruce (1946), iconom stavrofor (1949).

Nu a dorit să părăsească Aradului deşi i s-a oferit o catedră la Institutul Teologic Universitar din Bucureşti. A rămas mai departe în oraşul de pe malul Mureşului, unde a cunoscut consacrarea. La un an după pensionare, la vârsta de numai 70 de ani, în ziua de 14 mai 1979, a trecut la cele veşnice.

De la preotul profesor dr. Petru Deheleanu ne-au rămas câteva articole, studii, predici, note şi comentarii, toate fundamentale pentru Teologia românească, publicate în revistele: „Biserica şi Şcoala" şi „Calea Mântuirii" din Arad, „Duh şi Adevăr" şi „Mitropolia Banatului" din Timişoara, „Renaşterea" din Cluj. În urma sa a rămas în manuscris *Sinopsa celor patru Evanghelii* (234 f).

Cărţi publicate:

Dogma haritologică a Bisericii Ortodoxe orientale, Arad, 1938, 208 p (Teza de doctorat); *Războiul, o problemă de morală şi sociologie creştină*, Arad, 1939, 107 p; *Frumuseţi literare în Sfânta Scriptură*, Arad, 1946, 80 p; *Manual de Sectologie*, Arad, 1948, 574 p; *Glosolalia sau „vorbirea în limbi", dar harismatic*, Arad, f. a., 75 p.

Articole, studii, predici, note şi comentarii publicate:

Despre harul actual, în „Bis. şi Şc.", anul LX, nr. 11, 15 martie 1927, pp. 3-4; *Învăţământul teologic*, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 12, 22 martie 1931, p. 3; *Vicii*

https://biblioteca-digitala.ro

actuale, în „Bis. şi Şc.", anul LV, nr. 16, 19 aprilie 1931, p. 4; *La Crăciun*, în „Bis. şi Şc.", anul XL, nr. 51-52, 20-27 decembrie 1931, p. 10; *Octavian Goga*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 1-2, 1 ianuarie 1932, pp. 5-6; *Dumineca Ortodoxiei*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, anul LVI, nr. 12, 20 martie 1932, p. 1; *Creştinism şi confesiuni*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 13-14, 3 aprilie 1932, pp. 5-7; *Vama sângelui*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 20, 15 mai 1932, pp. 5-6; *Pentru sectarii ce contează pe Testamentul Vechiu mai mult decât pe cel Nou*, în „Bis. şi Şc.", anul LVI, nr. 31, 31 iulie 1932, pp. 2-3; *Dumineca Ortodoxiei*, în „Bis. şi Şc.", anmul LVII, nr. 10, 5 martie 1933, pp. 2-3; *Organizaţiile pacifiste*, în „Bis. şi Şc.", anul LVII, nr. 33, 21 august 1933, pp. 3-4; nr. 34, 20 august 1933, pp. 2-3; *Temeliile morale ale păcii*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 5, 28 ianuarie 1934, pp. 5-6; *Dumineca ortodoxiei*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 9, 25 februarie 1934, pp. 6-7; *Temeliile juridice ale păcii*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 12, 18 martie 1934, pp. 5-6; *Biserica şi pacificarea omenirii*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 14, 1 aprilie 1934, pp. 5-6; nr. 15-16, 8-15 aprilie 1934, pp. 11-13; *Un jubileu semicentenar la Cernăuţi*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 31, 29 iulie 1934, pp. 6; *Îngrijorări acute*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 50, 9 decembrie 1934, p. 4; *Din depărtări*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 1, 5 ianuarie 1935, pp. 4-5; *Concepţia familiei în Dreptul Rusiei Sovietice*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 17, 28 aprilie 1935, pp. 10-11; *În faţa unei probleme dureroase*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 19, 12 mai 1935, pp. 3-4; *A cincea evanghelie sau o nouă apocrifă?*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 32, 11 august 1935, pp. 1-3; *Maglavit*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 41, 13 octombrie 1935, pp. 1-2; *Cultură şi culturalizare*, în „Bis. şi Şc.", anul LIX, nr. 45, 10 noiembrie 1935, pp. 2-3; *Întru mulţi ani Stăpâne!*, în „Bis. şi Şc.", anul LX, nr. 5, 2 februarie 1936, pp. 3-4; *Despre harul actual*, în „Bis. şi Şc.", anul LX, nr. 11, 15 martie 1936, pp. 3-4; *Creştinătatea şi „bejbojnicia" sovietică. Notă dintr-o expoziţie anticomunistă*, în „Bis. şi Şc.", anul LX, nr. 41, 11 octombrie 1936, pp. 5-7; nr. 42, 17 octombrie 1936, pp. 3-4; nr. 43, 25 octombrie 1936, pp. 5-6; *La'nceput era Cuvântul*, în „Bis. Şc.", anul LXI, nr. 18, 2 mai 1937, pp. 154-155; *Împotriva unor opinii deviate*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 22, 30 mai 1937, pp. 192-193; *Necesitatea predicii apologetice*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 48, 1937, pp. 405-406; *Gânduri de Crăciun*, în „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 52, 25 decembrie 1937, pp. 445- 446; *O carte ce ne lipsea*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 7, 13 februarie 1938, p. 58; *Moralitatea nouei Constituţii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 15, 10 aprilie 1938, pp. 123-124; *A plecat un om*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, p. 311; *A scris ceva Mântuitorul?*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 42, 15 octombrie 1939, pp. 349-351; *Cărţile sfintei Scripturi sunt inspirate de Dumnezeu*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 44, 29 octombrie 1939, pp. 370-371; *Importanţa şi*

https://biblioteca-digitala.ro

modul descifrării hieroglifelor, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 47, 19 noiembrie 1939, pp. 394-395; *Canonul cărţilor Testamentului Nou*, în „Bis. şi şc.", anul LXIII, nr. 50, 10 decembrie 1939, pp. 416-417; *Magii şi steaua minunată. Observaţiuni exegetice (Matei 2, 1-12)*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 52, 24 decembrie 1939, pp. 435-437; *Pocăinţa, însemnări pe marginea unei cărţi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 16, 19 aprilie 1940, p. 126; *Mărturii profane despre Domnul Iisus Hristos*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 18, 28 aprilie 1940, pp. 145-146; *Frumuseţi literare în Sfânta Scriptură*, în „Omagiu Î. P. S. Sale Dr. Nicolae Bălan la douăzeci de ani de arhipăstorire", Sibiu, 1940, pp. 778-792; *Apusul hidrei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 31, 3 august 1941, pp. *Preţul şi disprețul vorbei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 39, 28 septembrie 1941, pp. 318-319; 249-250; *Oficiul şi Fondul Naţional pentru ajutorarea familiilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 45, 9 noiembrie 1941, pp. 366-368; *Corurile bisericeşti*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 23, 7 iunie 1942, pp. 185-186; *Tot despre corurile bisericeşti*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 24, 14 iunie 1942, pp. 193-194; *Şcoala şi viaţa*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 3, 13 ianuarie 1946, pp. 1-2; *Gânduri la Dumineca Ortodoxiei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 11, 10 martie 1946, pp. 73-74; *A fost Iisus numai un om?*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 17, 21 aprilie 1946, pp. 124-125; *„Religia iubirii"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 46-47, 10-17 noiembrie 1946, pp. 341-342; *Istoricitatea fenomenului sectar*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 39, 21 septembrie 1947, pp. 272-273; *Cauzele ivirii sectelor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 40, 28 septembrie 1947, pp. 279-281; nr. 41, 5 octombrie 1947, pp. 286-287; *Cauzele răspândirii sectelor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 42, 12 octombrie 1947, pp. 294-296; *Strategie antisectară*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 43, 19 octombrie 1947, pp. 304-306; nr. 44, 26 octombrie 1947, pp. 310-312; *Dar de la Moş Crăciun*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 52-53, 21-28 decembrie 1947, pp. 360-361; *Apostolul în Dumineca Vameşului şi Fariseului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXII, nr. 8, 22 februarie 1948, pp. 51-52; *Apostolul în Dumineca Fiului Risipitor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXII, nr. 9, 29 februarie 1948, pp. 59-60; *Apostolul în Dumineca Slăbănogului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXII, nr. 21, 23 mai 1948, pp. 143-144; *Apostolul în Dumineca Samarinencii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXII, nr. 30 mai 1948, pp. 151-152; *Erezia primatului papal. Ce învaţă catolicii şi ce spune Biblia*, în „Ortodoxia", anul I, 1949, nr. 2-3, pp. 143-170; *Câteva reflecţii despre muncă*, în „M. B.", anul VIII, 1958, nr. 1-3, pp. 37-49; *„Fraţii Domnului"*, în „M. B.", anul XIV, 1964, nr. 4-6, pp. 168-175; *Omul*, în „M. B.", anul XIV, 1964, nr. 7-8, pp. 449-451; *Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel după „Faptele Apostolilor"*, în „M. B.", anul XVII, 1967, nr. 4-6, pp. 310-320; *Încredinţarea Învierii*, în „M. B.", anul XIX, 1969, nr. 4-6, pp. 275-278; *Botezul ortodox. Documentare biblică*, în „M. M. S.", anul XLVII, 1971, nr. 3-4, pp. 215-246;

https://biblioteca-digitala.ro

Împreună-lucrare la mântuire, în „M. B.", anul XXI, 1971, nr. 4-6, pp. 291-292; *Unitatea parohiei în unitatea Bisericii*, în „M. B.", anul XXII, 1972, nr. 10-12, pp. 525-529; *Preoția ortodoxă. Documentare biblică*, în „B. O. R.", anul XCI, 1973, nr. 3-5, pp. 379-389; anul XCIII, 1975, nr. 7-8, pp. 912-922; *Ce nu este preoția ortodoxă*, în „B. O. R.", anul XCI, 1973, nr. 11-12, pp. 1238-1251; *Material pentru predici și cateheze*, în „M. B.", anul XXV, 1975, nr. 10-12, pp. 610-619; *„Împărăția de o mie de ani" [„Mileniul"]*, în „M. B.", anul XXVI, 1976, nr. 1-4, pp. 39-48; *Cateheză despre Dumnezeu – Creatorul lumii*, în „M. B.", anul XXVI, 1976, nr. 5-8, pp. 482-484; *Gânduri despre stat și Biserică cu prilejul centenarului independenței de stat a României*, în „M. B.", anul XXVII, 1977, pp. 320-329; *Moralitatea preotului și efectul rugăciunilor sale liturgice*, în „M. B.", anul XXVII, 1977, nr. 1-3, pp. 143-156; *„Cartea neamului lui Iisus Hristos"*, în „M. B.", anul XXVII, 1977, nr. 10-12, pp. 715-717; *Sfintele Taine*, în „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 4-6, pp. 175-191.

Traduceri:

Nicolae Arsenie, *Vălul care ascunde persecuția religioasă în Rusia Sovietică*, în „Bis. și Șc.", anul LIX, nr. 33-34, 25 august 1935, pp. 1-2; nr. 35, 31 august 1935, pp. 2-4.

https://biblioteca-digitala.ro

67.

Preot dr. Gheorghe Lupşa

(1910-1989)

După profesorul, graficianul şi pictorul Alexandru Popp (1868-1949)[1273], preotul dr. Gheorghe Lupşa este cea mai mare personalitate pe care a avut-o localitatea Dieci din judeţul Arad.

Regretatul preot dr. Gheorghe Lupşa s-a născut la 11/24 septembrie 1910 în casa ţăranilor Novac şi Ecaterina Lupşa (născută Galea) din Dieci. Tatăl său se trăgea din numeroasa familie a Lupşeştilor, bunicul său Ioan Lupşa (1829-1885) era fratele preotului George Lupşa din Dieci. Dovedind o puternică înclinaţie spre învăţătură, după absolvirea şcolii primare din satul natal (1917-1923), învăţătorul Teodor Laza îndeamnă familia să-l înscrie la Liceul „Avram Iancu" din Brad. După şapte ani de studii, la 20 iulie 1930, trece cu succes examenul de maturitate, părăsind băncile renumitului liceu ca şef de promoţie, fiind considerat ca unul dintre cei mai buni elevi de până atunci a şcolii, absolvind cu media generală 10.

Dorind să se dedice misiunii preoţeşti, urmează studiile la Academia Teologică din Oradea (1930-1934), unde s-a remarcat atât prin învăţătură cât şi prin conduită. Aici a avut privilegiul de a avea o serie de profesori iluştri, Andrei Magieru, pe atunci rectorul Academiei Teologice, apoi episcop al Aradului (1936-1960) arhimandritul Vasile Lăzărescu, viitor

[1273] Vezi: P. Vesa, *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad). Contribuţii monografice*, Arad, 1999, pp. 201-202.

https://biblioteca-digitala.ro

mitropolit al Banatului, protosinghelul dr. Laurențiu Busuioc, dr. Ştefan Munteanu, dr. Ştefan Lupşa cu care va lega o strânsă prietenie, dr. Petru Procopovici, mai târziu profesor la Facultatea de Teologie din Cernauți, dr. Eugeniu Speranța, devenit mai târziu profesor de Filozofia dreptului şi Sociologie la Facultatea de Drept a Universității din Cluj.

Situația familială nu permitea întreținerea lui la studii. După vacanța de vară a anului 1932, din motive financiare nu poate să se reîntoarcă la Oradea. Rectorul şcolii, Andrei Creşanul (între timp fusese ridicat la treapta de arhiereu vicar), trimite o scrisoare preotului Ioan Iancu din Dieci, prin care îl roagă să-i dea bani de drum tânărului teolog, pentru a ajunge la Oradea, angajându-se să-i restituie banii[1274].

Deşi numai în anul al II-lea de studii, intră în administrația eparhială, ca secretar al episcopului Roman Ciorogariu, post în care funcționează până la primirea darului preoției. Episcopul Roman Ciorogariu căuta tineri pe care să-i formeze pentru diferite funcții administrative sau să-i trimită la studii în străinătate.

La Oradea se afla alături de teologii Vasile Frențiu[1275] şi Ioan Ciocan, lucrând împreună în arhivele din Oradea, făcând copii după documente pentru istoricul Ştefan Lupşa care le-a folosit la redactarea monografiei *Istoria Eparhiei Aradului*, din păcate rămasă în manuscris[1276].

După absolvirea cursurilor Academiei Teologice din Oradea, în toamna anului 1936 candidează pentru postul I din parohia Păuliş. La 21 februarie 1937 este ales de Adunarea parohială electorală cu 183 de voturi pentru din 335 de alegători. La 13 noiembrie 1937 se căsătoreşte cu Viorica Letiția Ivici din Păuliş, la 29 noiembrie hirotonit diacon iar la 29 decembrie preot de către episcopul Andrei Magieru al Aradului (1936-1960). La 5 decembrie 1937 este instalat în parohie de protopopul Procopie Givulescu al Radnei.

În februarie 1938, prin bunăvoința profesorului dr. Emil Hațeganu, se înscrie în anul I la Facultatea de Drept a Universității din Cluj, unde, în 17

[1274] „Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea Mare. 2824/1932. Sfințite Părinte, Vă rugăm să puneți în vedere studentului teolog Gheorghe Lupşa, domiciliat în acea comună ca până la 15 l.c. să se prezinte la cursuri la Academia noastră fiindcă altcum îşi pierde anul şcolar. Întru cât nu ar dispune de bani de drum, rog pe Sf. Voastră să-i facă posibil împrumutarea lor, şi eu îi voi restitui numai decât. În internat şi la Academie studentul Gh. Lupşa nu va avea de plătit nici o taxă, fiindui asigurată gratuitatea. În urmare nu mai are nici un motiv de întârziere. Oradea 10 octombrie 1932. Andrei Crişanul Director Academia Teologică". Cf. A. P. O. R. Dieci, *Pachet II, dosar 3 (1932)*, f. 79.

[1275] Despre preotul Vasile Frențiu vezi prezentarea pe care o facem în prezentul volum.

[1276] Manuscrisul se păstrează în Biblioteca Episcopiei Aradului.

https://biblioteca-digitala.ro

octombrie 1941 trece cu succes examenul de licență. În anul universitar 1941-1942 se înscrie la cursurile de doctorat în cadrul aceleiaşi facultăți. Fiind mobilizat pe front (20 iunie 1942) este nevoit să întrerupă cursurile de doctorat, reluate numai după 28 mai 1943 când revine acasă. În această perioadă îşi pregăteşte şi susține examenele de doctorat, iar în 30 ianuarie 1946, în fața unei comisii din care făceau parte profesorii dr. Salvator Brădeanu, preşedinte şi coordonator al tezei, D. B. Ionescu, Erast Tarangul, Cristofor Coroamă şi Nicolae Leon, susține teza de doctorat intitulată: *Problema colonizării în România.* Conferirea înaltului titlu academic nu a fost scăpat din vedere de către revista „Biserica şi Şcoala", oficiosul Epicopiei Aradului[1277].

Dorind să-şi desăvârşească şi pregătirea teologică, în 5 octombrie 1946, la Academia Teologică *„Andreiană"* din Sibiu, susține teza de Licență în teologie intitulată: *Unirea românilor cu Biserica Romei (1700),* la catedra de Isoria Bisericii Române, Istoria artei creştine şi Paleografie condusă de preotul profesor dr. Ştefan Lupşa, fostul său profesor de la Academia Teologică din Oradea, cu care mai târziu a purtat o bogată corespondență.

Încă din perioada studiilor teologice desfăşurate în oraşul de pe Crişul-Negru, între profesorul Ştefan Lupşa şi studentul Gheorghe Lupşa, se leagă o sinceră prietenie ce va dăinui până la moartea profesorului Ştefan Lupşa (1964). Studentul Gheorghe Lupşa, încă din acea perioadă a fost atras de cercetarea istorică, îndrumat fiind de profesorul Ştefan Lupşa. Aşa după cum am amintit, la îndemnul acestuia, alături de Ioan Ciocan şi Vasile Frențiu, face cercetări în arhivele Episcopiei latine din Oradea. Materialul adunat de cei trei, a servit profesorului pentru întocmirea unei voluminoase istorii a Episcopiei Aradului.

Licențiat în Teologie şi doctor în Drept, Gheorghe Lupşa se simțea îndreptățit să candideze la un post de preot într-o parohie din mediul urban. În 1953, se transferă în postul de paroh al parohiei Timişoara V-Mehala. Ca preot slujea cu multă cucernicie, fiind înzestrat de Dumnezeu cu o voce plăcută şi o sensibilitate muzicală deosebită. În afară, era pildă de seriozitate, avea conştiința că este chemat „să aducă roadă şi roadă să rămână" (Ioan XV, 16). Propovăduirea nu o făcea numai din amvon ci şi cu pildă ziditoare a vieții sale. Activitatea preotului dr. Gheorghe Lupşa s-a

[1277] „C(ucernicul) Părintele Gheorghe Lupşa din Păuliş a obținut titlul de Doctor în ştiințe politico-economice al Universității din Cluj. Îl felicităm călduros pentru acest succes". Cf. „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 8, 17 februarie 1946, p. 55.

https://biblioteca-digitala.ro

desfăşurat atât pe teren bisericesc cât şi pe cel cultural. Activitatea publicistică stă marturie în acest sens[1278]. După o scurtă şi grea suferinţă, în ziua de 26 decembrie 1989 trece la cele veşnice. Fiind înmormântat în 28 decembrie în cimitirul de pe Calea Lipovei din Timişoara.

Pentru cei ce l-am cunoscut, rămâne o figură distinsă a preoţimii ortodoxe din părţile bănăţene şi arădene, un intelectual de o înaltă ţinută morală ridicat din mijlocul diecenilor. Este primul fiu al comunei Dieci care a obţinut înaltul titlu academic de *doctor în ştiinţe*.

[1278] Dintre studiile publicate amintim: *Lupta de clasă în concepţia lui Berdiaeff*, în „Bis. şi Şc.", anul LVIII, nr. 32, 5 august 1934, pp. 6-7; nr. 36, 2 septembrie 1934, pp. 5-6; *Sectarii se demască. Să luăm aminte!*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 30, 23 iulie 1939, pp. 250-251; *Pro domo*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 27, 29 iunie 1947, pp. 198-199; *Sectarii se demască. Să luăm aminte în fundamentul al vieţii popoarelor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 33, 16 august 1942, pp. 270-272.

https://biblioteca-digitala.ro

68.

Preotul Petru Bogdan

(1912-1971)

Unul dintre cei mai distinşi preoţi ai vremii, slujitor evlavios, bun orator şi un harnic şi inteligent mânuitor al condeiului, a fost preotul Petru Bogdan[1279]. S-a născut la 7 aprilie 1912 în comuna Pesac (judeţul Timiş). După absolvirea şcolii primare din satul natal, studiază la Liceul „Constantin Diaconovici-Loga" din Timişoara, frecventează cursurile Academiei Teologice din Arad (1935-1936), apoi îşi ia licenţa în telogie (1936). Hirotonit în 1937 a funcţionat puţin timp la parohia Grăniceri (1937-1938)[1280], apoi la Arad-Aradul Nou (1938-1940), unde a fostinstalat în ziua de 20 martie 1938 în cadrul unei grandioase ceremonii religioase[1281]. Aici a funcţionat numai până la 8 februarie 1940 când, a fost numit în postul de paroh al patrulea la parohia Arad-Centru (1940-1952)[1282]. Datorită meritelor pe care le-a avut în domeniul pastoral şi cultural, în 1944 a fost distins cu dreptul de a purta brâu roşu[1283]. De la parohia Arad-Centru s-a transferat la parohia Timişoara IV unde a funcţionat între anii 1952-1971. În 1941, între 1-15 septembrie a însoţit pe episcopul Andrei Magieru, alături de alţi şapte preoţi[1284], doi

[1279] Pentr biografie ne orientăm după: *Necrolog*, „M. B.", anul XXI, 1971, nr. 10-12, p. 639; „M. B.", anul XXII, 1972, nr. 1-3, p. 130.

[1280] „Bis. şi Şc.", anul LXI, nr. 1, 1 ianuarie 1937, pp. 14-15.

[1281] „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 13, 27 martie 1938, p. 111.

[1282] „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 7, 11 februarie 1940, p. 60.

[1283] „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 1, 2 ianuarie 1944, p. 8.

[1284] Simion Şiclovan (profesor la Academia Teologică), Andrei Cuznețov (arhivarul Episcopiei), Ioan Faur (Şimand), Moise Măninic (Şiria), Ioan Silviu Tomuţia (Lupeşti) şi Zenobie Brădean (Curtici).

https://biblioteca-digitala.ro

ieromonahi[1285] şi un diacon[1286], în vizita efectuată, în frunte cu mitropolitul Nicolae Bălan, în Basarabia şi Transnistria. Echipa misionară arădeană a activat în judeţul Tighina, unde, în aproape 30 de localităţi au săvârşit Sfânta Liturghie, Laudele bisericeşti, Acatiste, sfeştanii, înmormântări, botezuri, rostind de fiecare dată predici. Preotul Petru Bogdan a trecut în Transnistria unde a vizitat 13 comune şi a botezat 227 copii[1287].

În luna februarie a anului 1945, alături de preotul profesor Nicolae Ţăndrău (preşedinte) şi preotul Cornel Mureşan (membru), a fost numit membru al Consistoriului spiritual al Consiliului eparhial[1288].

A avut înclinaţii spre literatură, scriind poezii, pe care le-a publicat în reviste literare locale, „Luceafărul" (Timişoara) şi „Hotarul" (Arad), mărturie a unui suflet delicat şi sensibil. Petru Bogdan, a scris „versuri interesante [...] de vădită vocaţie lirică. [...] avea o aplecare deosebită către tendinţele moderniste de a folosi neologisme şi rime inedite şi o bogată paletă cromatică. Remarcabil mai ales în pasteluri, eul poetului cu reflecţiile sau cel puţin cu preocupările lui, se face mereu simţit, chiar şi atunci când vrea să insiste asupra cadrului, ca în acea *Noapte bănăţeană* din care reproduc primele două strofe:

„De-un ceas căzută pluşuri, în noaptea bănăţeană,
Din ce în ce mai grele, ca, apoi din belşug,
s-atârne sfârtecate pe uriaşul rug
ce-aprinse tot apusul şi - acum spuzeşte - rană;
În pusta înrodită, lumina nopţii scade
Din plaiurile grele de zâne şi rumâni
Şi se prelinge molcom în funduri de fântâni,
Dospită în odihnă agrasată de balade."

Preotul Petru Bogdan a publicat multe articole, studii, predici şi recenzii. În volumul *Viaţa în Hristos. Predici morale pentru toate duminecile şi sărbătorile anului* (Arad, 1943, 475 p., cu o prefaţă a episcopului Andrei Magieru), publică un număr de 85 de predici, abordând subiecte ca: Legea morală, Conştiinţa, Remuşcarea, Libertatea morală, Providenţa, Mântuitorul Hristos, Credinţa, Speranţa, Iubirea creştină ş. a., în care

[1285] Ştefan Lucaciu şi Iulian Micloş de la mănăstirea Hodoş-Bodrog.

[1286] Dimitrie Dărău.

[1287] *Actele şi desbaterile Adunării eparhiale*, din eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1942, Arad, 1942, pp. VI, XXV-XXVI, LIV.

[1288] „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 6-7, 11 februarie 1945, p. 48.

https://biblioteca-digitala.ro

abundă mulțimea exemplificărilor din viața cotidiană, completate cu citate scripturistice, dar și cu exemple patristice.

După o bogată activitate pastoral-misionară și culturală, desfășurată în peste trei decenii de activitate și 59 de viață, preotul Petru Bogdan, la 6 iulie 1971, a trecut la cele veșnice.

Cărți publicate:

Viața în Hristos. Predici morale pentru toate duminicile și sărbătorile anului, Arad, 1943, XVI†475 p.; *Carte de religie pentru clasa a VII-a primară*, Arad, 1946.

Studii, articole, predici și meditații publicate:

Predică la Botezul Domnului, în „Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 1, 3 ianuarie 1937, pp. 10-11; *„Părtași dumnezeeștii firi" (II Petru I, 4). Meditație*, în „Bis., și Șc.", anul LXI, nr. 17, 23 mai 1937, pp. 179-180; *Pe marginea unei „cronici"*, în „Bis. și Șc.", LXI, nr. 27, 1937, p. 225; *„Pace pe pământ..."*, în „Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 52, 25 decembrie 1937, pp. 442-443; *Din prilejul unei comemorări*, în „Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 50-51, 12 decembrie 1937, pp. 425-427; *Împărăția jertfei*, în „Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 16, 17 aprilie 1938, pp. 129-130; *Umblarea după Duh (Gal. 5, 25)*, în „Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 24, 12 iunie 1938, pp. 204-205; *„Fiți sfinți..." (I. Petru I, 16)*, în „Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 25, 19 iunie 1938, p. 214; *Predică despre Sf. Taină a Mărturisirii*, în „Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 48, 27 noiembrie 1938, pp. 408-409; *Corpul lui Hristos – Corpul lui Moisi. Meditație pentru ziua sf. arhid. Ștefan*, în „Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 52, 25 decembrie 1938, pp. 442-443; *Text biblic pentru Straja Țării*, în „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 1, 1 ianuarie 1939, pp. 4-5; *Text biblic la ridicarea pavilionului*, în „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 5, 29 ianuarie 1939, pp. 37-38; *Text biblic*, în „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 6, 5 februarie 1939, pp. 45-46; *Predică pentru Dumineca Tomii*, în „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 16, 9 aprilie 1939, pp. 126-125; *Câteva observații pe marginea predicii noastre*, în „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 21, 1939, p. 170; *Pareneză la 8 iunie. Restaurația*, în „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 23, 4 iunie 1939, pp. 189-190; *„Căutați mai întâi împărăția"*, în „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 23, 11 iunie 1939, p. 196; *„L-au rugat să treacă din hotarul lor"*, în „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 26, 1939, pp. 216-217; Intuiția în catehizare, în „Catehetul", anul I, nr. 4-5, 1941, pp. 114-117; *Ocupația indirectă*, în „Catehetul", anul I, nr. 8-9, 1941, pp. 208-209; *Cărți și reviste*, în „Bis. și Șc.", anul LXIV, nr. 10, 1944; *Răspuns unei acuze*, în „Bis. și Șc.", anul LXVII, nr. 19, 9 mai 1943, pp. 155-156; *Contribuția Bisericii ortodoxe ruse în lupta pentru pace*, în „M. B.", anul V, 1955, nr. 10-12, pp. 42-47; *Despre împărăția lui Dumnezeu*, în „M. B.", anul VI, 1956, nr. 7-9, pp. 137-139;

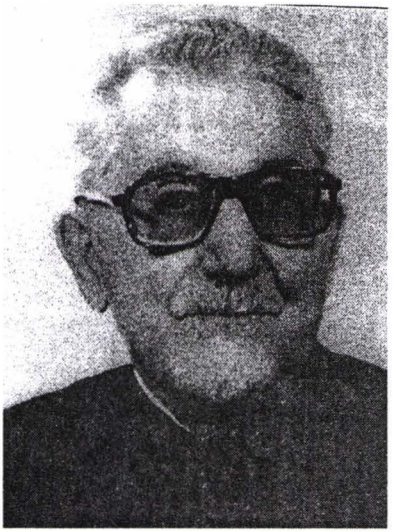
https://biblioteca-digitala.ro

Duminica Vameşului şi Fariseului, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 1-3, pp. 11-14; *Duminica Fiului Risipitor*, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 1-3, pp. 14-16; *Dumica lăsatului de carne*, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 1-3, pp. 16-18; *Duminica a II-a din Postul Mare*, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 1-3, pp. 24-25; *Bunavestire*, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 1-3, pp. 30-32; *Duminica Tomii*, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 4-6, pp. 102-104; *Duminica slăbănogului*, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 4-6, pp. 104-105; *Duminica samarinencii*, în „M. B.", anul VII, nr. 4-6, 1957, pp. 105-107; *Sf. Constantin şi Elena*, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 4-6, pp. 107-108; *Înălţarea Domnului*, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 4-6, pp. 111-112; *Ale Tale dintru ale Tale*, în „M. B.", anul VII, 1957, nr. 10-12, pp. 33-35; *Omul lui Dumnezeu*, în „M. B.", anul VIII, 1958, nr. 4-6, pp. 101-103; *Profeţi în patria lor*, în „M. B.", anul VIII, 1958, nr. 7-8-9, pp. 71-74; *Sângele şi lacrima*, în „M. B.", anul IX, 1959, nr. 11-12, pp. 7-27; *„Biserica suspinelor"*, în „M. B.", anul X, 1960, nr. 3-6, pp. 54-57; *Convingerea*, în „M. B.", anul XIII, 1963, nr. 1-2, pp. 77-78; *Prietenul mirelui*, în „M. B.", anul XIV, 1964, nr. 4-6, pp. 257-259; *Limba noastră bisericească*, în „M. B.", anul XIV, 1964, nr. 9-10, pp. 547-561; *Bucuria văduvei din Nain*, în „M. B.", anul XIV, 1964, nr. 9-10, pp. 584-586; *Apolisul şi invocarea finală*, în „M. B.", anul XV, 1965, nr. 1-3, pp. 173-183; *Omul sfinţeşte locul*, în „M. B.", anul XIX, 1969, nr. 7-9, pp. 482-484; *Rostul amintirii perpetue*, în „M. B.", anul XIX, 1969, nr. 7-9, pp. 488-490; *Chemarea la fericire*, în „M. B.", anul XX, 1970, nr. 1-3, pp. 111-113; *Timpul trupului – răstimpul sufletului*, în „M. B.", anul XX, 1970, nr. 1-3, pp. 113-115; *Poezia vieţii*, în „M. B.", anul XX, 1970, nr. 7-9, pp. 530-531; *Iluminatul bisericilor*, în „M. B.", anul XXI, 1971, nr. 4-6, pp. 302- 304 (apărut postum); *Maica Domnului şi a noastră*, în „M. B.", anul XXI, 1971, nr. 7-9, pp. 433-435 (apărută postum); *Duminica fiului risipitor*, în „M. B.", anul XXII, 1972, nr. 1-3, pp. 57-57-58 (apărută postum); *Duminica lăsatului sec de brânză*, în „M. B.", anul XXII, 1972, nr. 1-3, pp. 59-60 (apărută postum); *Consideraţii generale asupra Noului Testament de la Bălgrad (1648) a mitropolitului Simion Ştefan*, în „M. B.", anul XXIII, 1973, nr. 10-12, pp. 636-647 (apărut postum); *Sensul creştin al întietăţii*, în „M. B.", anul XXVI, 1976, nr. 1-4, pp. 201-202 (apărută postum).

Recenzii:

Catehism creştin ortodox, Ediţia a III-a, Arad, 1957, în „M. B.", anul VIII, 1958, nr. 4-6, pp. 168-169; Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Apostolat social*, vol. IX, Bucureşti, 1968, 359 p. În „M. B.", anul XVIII, 1968, nr. 7-9, pp. 523-526.

https://biblioteca-digitala.ro

69.

Preot iconom stavrofor Demian Tudor

(1912-2001)

Unul dintre cei mai buni studenți ai Academiei Teologice din Arad, care mai târziu a fost încredințat cu atribuții universitare şi sacerdotale, a fost preotul Demian Tudor[1289].

S-a născut la 9 aprilie 1912 la Arad, fiul lui Arsa Tudor şi Maria, născută Bodea, țărani cu stare materială modestă, dar buni credincioşi. Tatăl său a fost crâsnic, cântăreț II şi membru al corului bisericesc de la parohia Arad-Micălaca Veche. După absolvirea clasei a IV-a la şcoala primară din Arad-Micălaca Veche)1923-1930), a urmat cursurile Liceului „Moise Nicoară" din Arad. După examenul de bacalaureat, trecut cu succes în 1930, a urmat cursurile Academiei Teologice din Arad (1930-1934), apoi a Facultății de Teologie din Bucureşti, unde şi-a luat examenul de licență cu lucrarea, *Monografia sectară a județului*

[1289] Pentru datele biografice ne orientăm după: Demian Tudor, *Raportul preotului Tudor Demian din Parohia Ortodoxă Română Arad Micălaca Veche, Protopopiatul Arad, la Ordinul Episcopiei Ortodoxe Române Arad Nr. 627/1991 privitor la persecuția religioasă a regimului comunist în perioada 1945-1989 cerută prin adresa Perlamentului României Nr. 1 354/1991.* (O copie xerografiată în posesia noastră, primită de la familia sa din Arad, căreia îi mulțumim şi pe această cale); Vasile Vlad, *Unul din redactorii revistei „Biserica şi Şcoala": preot Tudor Demian*, în „Teologia", Arad, anul I, nr. 3-4, 1997, pp. 107-116; *Prezentarea cadrelor didactice. Prea Cucernicia Sa Părintele Duhovnic Demian Tudor*, în „Anuar I 1994-1995", Arad, 1995, pp. 178-180; Ioan Tulcan, *In memoriam. Vrednicul iconom stavrofor Demian Tudor a trecut la cele veşnice*, în „Calea Mântuirii", anul II, Serie nouă, nr. 30 (65), 22 iulie 2001, pp. 1-3.

https://biblioteca-digitala.ro

Arad, obținând calificativul „magna cum laudae". Între 1 octombrie 1937 şi 1 octombrie 1938, a îndeplinit funcția de „prefect de studii" la Academie Teologică arădeană iar în anul următor funcționând ca secretar al şcolii şi profesor suplinitor la catedra de *Patrologie* şi *Patristică*.

După căsătoria sa cu Lucreția Popovici[1290], în luna septembrie a anului 1939, episcopul Andrei Magieru l-a hirotonit preot pentru parohia Arad-Şega, instalat la 1 octombrie 1939[1291]. În această parohie a funcționat până în toamna anului 1942 când a fost transferat la parohia Arad-Centru (Pârneava)[1292], unde funcționează până în 1958, îndeplinind şi funcția de conducător al oficiului parohial (1952-1958). În această perioadă s-a realizat şi pictarea interiorului bisericii catedrale de către renumitul pictor Anastasie Demian. La biserica catedrală a funcționat alături de preoții dr. Ilarion V. Felea, Florea Codreanu, Petru Bogdan şi Viorel Mihuțiu.

În 1942-1943 frecventează cursurile unui Seminar pedagogic universitar, secția teologie, din Bucureşti. În 1943 a susținut examenul de capacitate pentru învățământul secundar, specialitatea *Religie*, după care a fost numit profesor de *Religie* ortodoxă la Liceul „Alexandru Papiu Ilarian" din Târgu-Mureş, dar, datorită ocupației hortisto-fasciste, nu a mai obținut binecuvântarea arhierească necesară pentru a prelua catedra, rămânând pe mai departe la parohia Arad-Centru. A funcționat ca preot în Arad (1942-1958), Pecica (1964-1975) şi Arad-Micălaca Veche (1974-1995).

Începutul calvarului a început în noaptea de Bobotează a anului 1949, când, imediat după miezul nopții, patru ofițeri de securitate au pătruns în locuință şi amenințându-l cu pistolul. Arestat în 1949 pentru „uneltire împotriva orânduirii sociale" făcându-se vinovat pentru delictul de omisiunea denunțării[1293], a fost condamnat prin sentința nr. 1650/1949 a Tribunalului Timişoara şi închis între 6 ianuarie 1949 şi 28 octombrie 1949. Mai era acuzat de faptul că în prioada anilor 1940-1942, în calitate de redactor al revistei „Biserica şi Şcoala", a publicat mai multe articole cu „conținut fascist", scrise de alți autori, iar el a scris un număr de cinci articole prin care aducea argumente că războiul fascist împotriva URSS-ului ar fi un război just, denaturând totodată şi realitatea din URSS, contribuind prin aceasta în mod abuziv la instaurarea dictaturii fasciste în rândul cititorilor[1294].

[1290] Împreună au avut trei copii: Delia, Damian şi Doina.

[1291] „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 40, 1 octombrie 1939, p. 336; nr. 41, 8 octombrie 1939, p. 345.

[1292] „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 39, 27 septembrie 1942, p. 324.

[1293] George Enache, *Ortodoxie şi putere politică în România contemporană. Studii şi eseuri*, Bucureşti, 2005, p. 328.

[1294] *Ibidem*, p. 365.

https://biblioteca-digitala.ro

Revenit acasă, Episcopia l-a recomandat pentru parohia Arad-Centru, în ciuda obligației Deciziei nr. 5 689 din 1950 prin care îi era tăiat salarul de la bugetul de stat pentru atitudinea sa „antidemocratică". „Au urmat opt ani de constantă atitudine în slujirea lui Hristos, vreme în care mediocritatea clericală a unor slujitori ai episcopiei se simțeau amenințați în impostura lor, în verticalitatea şi mustrarea deschisă ce le-o adresau preoții de talia lui Ilarion Felea, Petru Deheleanu, Florea Codreanu"[1295]. Momentele grele din cauza sănătății prin care trecea episcopul Andrei Magieru, a dat prilej vârfurilor administrației bisericeşti a Episcopiei arădene ca în colaborare cu Valeriu Câmpianu, reprezentantul statului în relațiile cu cultele locale, să faciliteze arestarea, anchetarea şi condamnarea preotului Demian Tudor şi a lui Ilarion Felea.

În 25 septembrie 1958 a fost din nou arestat şi condamnat la 20 de ani muncă silnică şi 8 ani degradare civică, prin sentința nr. 347/1959 a Tribunalului Militar Cluj. Împreună cu părintele Tudor a fost arestat preotul profesor Ilarion V. Felea, Alexandru Budai protopopul Aradului, preotul Emilian Bența (parohia Arad-Şega I) şi preotul Aurel Moise (parohia Arad-Şega II). În mai 1958 fuseseră ridicați şi preoții Cornel Caceu de la Capela Spitalului orăşenesc Arad şi Dimitrie Gornic de la parohia Arad-Micălaca Nouă.

Preotul Demian Tudor avea să-şi amintească peste ani: „Imediat după arestarea noastră din 25 septembrie 1958, opinia publică a credincioşilor ortodocşi din Arad s-a arătat şi a manifestat cu deosebită ostilitate față de aceşti trei corifei de la Episcopie şi chiar față de colegul nostru, preotul de la parohie, doritor şi el după un post administrativ cât mai înalt la episcopie, acuzându-i deschis că lor li se datoreşte, în mare parte, arestarea noastră. Aceasta o întăreşte şi faptul că anchetatorul Necula Mihai de la Bucureşti, venind la Arad ca să caute desigur declarații şi martori ai acuzării printre preoții şi credincioşii din Arad, lucru despre care mi-a vorbit la o anchetă chiar acesta, n-a obținut atar declarații scrise şi semnate decât de la preotul vicar al episcopiei[1296] şi consilierul administrativ-bisericesc[1297], declarații pe care le-a şi susținut la procesul care a avut loc în secret la Cluj. Personal, eu am citit înainte de proces declarația scrisă şi semnată de consilierul administrativ-bisericesc, cuprinsă în dosarul meu de trimitere în judecată pe care mi l-a dat să-l citesc anchetatorul Necula Mihai şi desigur că cea a

[1295] V. Vlad, *op. cit.*, p. 108.

[1296] Este vorba de preotul dr. Gheorghe Lițiu.

[1297] Este vorba de preotul Cornel Oros. Celălalt consilier bisericesc era Petru Vancu. Atât Oros cât şi Vancu erau foşti greco-catolici trecuți la Biserica ortodoxă.

https://biblioteca-digitala.ro

vicarului se afla la dosarul colegului meu de parohie, preotul dr. Ilarion Felea"[1298].

Era acuzat că a făcut parte din cadrul Mişcării Legionare şi în calitate de preot a desfăşurat o activitate intensă împotriva clasei muncitoare şi mişcării revoluţionare, prin activitatea publicistică, scriind articole cu conţinut contrarevoluţionar, îndemnând populaţia împotriva comunismului. Pentru a fi siguri că va primi o pedeapsă mai mare, i s-au scos la lumină o serie de articole scrise şi publicate în perioada războiului în revista „Biserica şi Şcoala"[1299]. În confesiunile făcute unui informator din celula de arest, Demian Tudor menţionează: „După câte văd, aceasta-i cea mai gravă învinuire care planează asupra mea, deşi ideile exprimate în acele articole nu-mi aparţin mie. Eu am redat ceea ce au spus alţii. Ce să-i faci dacă am avut condei? Dracu m-a pus să scriu! [...] Voi fi oare condamnat pentru ce am scris cu 16 ani în urmă? Atunci mulţi ar urma să fie arestaţi şi condamnaţi. Dacă asta-i situaţia, îmi voi primi pedeapsa, pentru că sunt într-adevăr vinovat că am scris şi publicat acele articole. Regret foarte mult, dar aceasta-i situaţia. Pot face acum ceva?" În apărare aduce unele scrieri, redactate după instaurarea noii puteri comuniste, publicate în „Tribuna" (1944) şi „Biserica şi Şcoala" (1946-1947), care „arată care a fost atitudinea mea (a lui Tudor Demina), într-o serie de probleme (atitudinea faţă de muncitori, ucenici, menirea Bisericii)"[1300].

La ancheta din 1958-1959, a fost insultat, maltratat, ameninţat. Procesul s-a ţinut la Tribunalul Militar din Cluj. Sentinţa pronunţată în 14 martie 1959 a fost de 20 de ani muncă silnică şi 8 ani degradare civică pentru infracţiunea de uneltire contra ordinei sociale. După un „stagiu" la Gherla şi Jilava, a fost transferat, din 8 septembrie 1959, la Penitenciarul din Aiud, de unde va fi trimis pe 30 mai 1961 la formaţiunea 0957 Ostrov, secţia Salcia[1301]. A fost eliberat la 1 august 1964 conform Decretului-lege 411/1964.

Reîntorcându-se acasă cerârnd reîncadrarea la parohie. Dar, noul episcop al Aradului a consimţit înlăturarea preotului Demian Tudor din

[1298] V. Vlad, *op. cit.*, p. 109.

[1299] *Anima este naturalitater christiana*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 35, 31 august 1941; *A fost distrus creştinismul în Rusia Sovietică?*, în „Bis. şi şc.", anul LXVI, nr. 29, 19 iulie 1942, pp. 237-238; *Poate fi distrusă religia?*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 30, 26 iulie 1942, pp. 245-247; *Religia este opiu pentru popor?*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 31, 2 august 1942, pp. 253-254.

[1300] G. Enache, *op. cit.*, pp. 344-345, nota 165.

[1301] V. Vlad, *op. cit.*, p. 110; V. Manea, C. Ioniţoiu, *op., cit.*, p. 64. În C. Ioniţoiu, *„Catalogul" celor ucişi în lupta contra comunismului*, publicat în „Memoria, revista gândirii arestate", 5, p. 135, este menţionat că preotul Demian Tudor „mort în temniţa de exterminare", lucru neadevărat.

https://biblioteca-digitala.ro

Arad şi pedepsirea lui disciplinară şi pe linie bisericească. Prin sentința nr. 19 din 1964, semnată de completul de judecată al Consistoriului bisericesc de judecată şi aprobată de episcop la data de 29 septembrie 1964, preotul D. Tudor a fost pedepsit la „oprirea totală de la săvârşirea lucrărilor sfinte pe termen echivalent cu acela al pedepsei penale, prestată efectiv de inculpat şi pe care o consideră executată deja, în răstimpul de la condamnarea şi eliberarea sa, prin grațierea de restul pedepsei".

Probabil pentru a se disculpa, unii dintre cei vinovați pentru pedepsirea preotului D. Tudor, motivau că au fost obligați la acest act formal-juridic sub presiunea împuternicitului de la culte, Mihai Țeperdel. Nu mult după aceasta, începând cu data de 1 octombrie 1964, a fost numit preot în Pecica unde a funcționat până în anul 1974. În 1967, când a cerut transferul în parohia Arad-Micălaca Veche, cerut fiind de credincioşi, protopopul Aradului le-a răspuns: „cunoaştem dorința dumneavoastră în legătură cu completarea parohiei Micălaca, dar această dorință nu poate fi satisfăcută întrucât preotul Tudor Demian pe care îl doriți a avut două condamnări politice, ori biserica noastră, care serveşte interesele poporului nostru, trebuie să țină seama de lucrul acesta".

După numai un an de la urcarea pe scaunul eparhial al episcopului Visarion Aştilean (1973-1984), el însuşi fost deținut politic, dorința preotului Demian Tudor de a fi transferat a fost îndeplinită. Astfel, că de la 1 octombrie 1974, este transferat la parohia Arad-Micălaca Veche, de unde s-a şi pensionat[1302].

Între 1945 şi 1947 a îndeplinit şi funcția de redactor al revistei „Biserica şi Şcoala", apreciată mult de episcop şi preoți. În această perioadă a publicat mai multe articole, studii şi editoariale în revista pe care a condus-o. Multe dintre articolele publicate au devenit capete de acuzare a sa pentru instanțele comuniste.

În anul 1991, după înființarea Facultății de Teologie din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, preotul Tudor Demian a fost numit în postul de duhovnic, unde funcționează până în anul 1994.

Preotul Demian Tudor a desfăşurat o bogată activitate publicistică, publicând studii, articole, recenzii, note şi comentarii, mai ales în revista „Biserica şi Şcoala" a cărui redactor a fost între 1945-1947, dar a fost şi un statornic colaborator la „Şcoala vremii" (Arad), „Tribuna română" (Arad), „Duh şi Adevăr" (Timişoara).

[1302] V. Vlad, *op. cit.*, p. 111.

https://biblioteca-digitala.ro

După o îndelungată boală, în după amiaza zilei de 14 iulie 2001, părintele Damian Tudor a trecut la cele veşnice, fiind înmormântat în ziua de 16 iulie în catedrala din Arad, săvârşită de un numeros sobor de preoţi şi diaconi.

Părintele Tudor Demian a rămas în amintirea tuturor celor care l-am cunoscut ca un preot conştient de chemarea preoţească, om cu o deosebită cultură, fire blândă şi împăciuitoare, un adevărat model pentru noi toţi.

Cărţi publicate:

Jertfa laudei. Predici liturgice pentru toate duminecile de peste an, Arad, 1945, 345 p.

Manuale şcolare publicate:

Carte de religie pentru clasa a VI-a primară, Arad, 1940; *Manualul de religie pentru clasa a II-a*, Bucureşti, 1992 (în colaborare); *Îndrumătorul profesorului de religie pentru clasa I-a primară*, Bucureşti, 1992.

Studii şi articole publicate:

„Ortodoxie şi Etnocraţie", în „Bis. şi Şc.", anul LXII, nr. 38, 18 septembrie 1938, pp. 322-324; *Criteriul judecăţii de apoi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 7, 12 februarie, 1939, pp. 50-51; *Ortodoxie şi renaştere naţională*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 9, 26 februarie 1939, pp. 69-70; *Corul bisericesc din Micălaca. Cincizeci de ani în slujba cântării*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 10-11, 5 martie 1939, pp. 82-83; *Pătimire şi înviere*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 16, 9 aprilie 1939, p. 127; *Războiul. O problemă de morală şi sociologie creştină*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 26, 25 iunie 1939, pp. 213-214; *Anima este naturalitater christiana*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 35, 31 august 1941; *Rostul manualelor de religie în şcoala primară*, în „Catehetul", anul I, nr. 10, 1941, pp. 231-234; *A fost distrus creştinismul în Rusia Sovietică?*, în „Bis. şi şc.", anul LXVI, nr. 29, 19 iulie 1942, pp. 237-238; *Poate fi distrusă religia?*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 30, 26 iulie 1942, pp. 245-247; *Religia este opiu pentru popor?*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 31, 2 august 1942, pp. 253-254; *Pelerinajul de la Sf. Mănăstire Hodoş-Bodrog*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 34, 22 august 1943, pp. 273-274; *Cultul divin. Definiţia şi formele lui*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 52, 26 decembrie 1943, pp. 427-429; *Originea cultului creştin ortodox*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 1, 2 ianuarie 1944, pp. 6-7; *Dezvoltarea cultului creştin*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 2, 9 ianuarie 1944, pp. 12-14; *Rostul şi însemnătatea cultului divin*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 3, 16 ianuarie 1944, pp. 21-23; *Biserica. Forma, direcţiunea şi aşezarea ei*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 4, 23 ianuarie 1944, pp. 28-30;

https://biblioteca-digitala.ro

Părțile bisericii. Pronaosul sau tinda, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 5, 30 noiembrie 1944, pp. 36-38; *Naos*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 6, 6 februarie 1944, pp. 43-44; *Iconostas*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 7, 13 februarie 1944, pp. 50-52; *Altar*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 8, 20 februarie 1944, pp. 60-62; *Proscomidier*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 9, 27 februarie 1944, pp. 69-70; *Capelă, clopotniță, troiță şi cimitir*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 10, 5 mai 1944, pp. 76-78; *Ierarhia bisericească*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 11, 12 mai 1944, pp. 84-86; *Dumineca*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 12, 19 martie 1944, pp. 92-94; *Posturi*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 13, 26 martie 1944, pp. 100-102; *Sărbători*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 14, 2 aprilie 1944, pp. 108-109; *Zilele morților*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 15, 9 aprilie 1944, pp. 118-119; *Simboalele naturale*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 16, 16 aprilie 1944, pp. 131-133; *Sfintele icoane şi moaştele sfinților*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 20, 14 mai 1944, pp. 165-167; *Rugăciunea bisericească sau liturgică*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 21, 21 mai 1944, pp. 173-175; *Cântarea bisericească*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 22, 28 mai 1944, pp. 180-182; *Cetirea Sfintei Scripturi. Predică*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 23, 4 iunie 1944, pp. 187-189; *Poziția corpului la Sf. Slujbe*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 26, 25 iunie 1944, pp. 213-215; *„Doamne mântuieşte-ne că pierim!"*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 32, 6 august 1944, pp. 157-158; *Liturghiile Bisericii ortodoxe şi împărțirea lor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 32, 6 august 1944, pp. 161-163; *Proscomidie*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 33, 13 august 1944, pp. 169-171; nr. 34, 20 august 1944, pp. 177-179; *Liturghia catehumenilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 35, 27 august 1944, pp. 184-186; nr. 36, 3 septembrie 1944, pp. 192-194; nr. 37, 10 septembrie 1944, pp. 200-202; nr. 38, 17 septembrie 1944, pp. 209-211; nr. 41, 8 octombrie 1944, pp. 225-227; *Liturghia credincioşilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 51, 17 decembrie 1944, pp. 405-407; *Binefacerile Sfintei Liturghii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 52, 24 decembrie 1944, pp. 418-420; *Spiritul democratic al Bisericii ortodoxe*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 17, 22 aprilie 1945, pp. 121-122; *Lângă popor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 15, 8 aprilie 1945, pp. 105-106; *Spiritul democratic al Bisericii ortodoxe*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 17, 22 aprilie 1945, pp. 121-122; *Pace vouă!*, în „Bis. şi şc.", anul LXIX, nr. 20, 13 mai 1945, pp. 149-150; *Lumea cea nouă*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 25, 17 iunie 1945, pp. 181-182; *Colportajul*, în „Bis. şi şc.", anul LXIX, nr. 26-27, 2-9 decembrie 1945, pp. 197-198; *Pastorația individuală*, în „Bis. şi şc.", anul LXIX, nr. 28, 26 decembrie 1945, pp. 197-198; *O alegere care ne onorează*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 30, 21 iulie 1945, pp. 230-231; *Duh misionar*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 4, 20 ianuarie 1946, pp. 17-18; *Casa culturală*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 9, 24 februarie 1946, pp. 57-58;

https://biblioteca-digitala.ro

Un capitol de pastoraţie: Tineretul, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 20, 12 mai 1946, pp. 149-150; *Filocalia*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 26, 23 iunie 1946, pp. 197-198; *† Preot Profesor Dr. Haralambie Rovenţa*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 27, 30 iunie 1946, pp. 207-208; *Fondul de editură*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 28, 7 iulie 1946, pp. 213-214; *O alegere care ne onorează*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 30, 21 iulie 1946, pp. 230-231; *Dovada iubirii*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 37, 8 septembrie 1946, pp. 277-278; *Seceriş mult, lucrători puţini*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 41, 6 octombrie 1946, pp. 309-310; *Organizarea misionarismului religios în Eparhia Aradului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 43-44, 20-27 octombrie 1946, pp. 325-356; *Iisus Hristos proclamă o nouă ordine*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 3, 12 ianuarie 1947, pp. 9-10; *Criza morală*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 9, 23 februarie 1947, pp. 57-58; *Legea noastră*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 20, 2 martie 1947, pp. 65-66.

https://biblioteca-digitala.ro

70.

Preotul Vasile Frențiu

(1913-1982)

Unul dintre preoții de mir arădeni care în cursul activității, pe lângă activitatea pastoral-misionară, a desfăşurat şi o bogată activitate de cercetare în domeniul teologic, dar mai ales în cel al istoriografiei ecleziastice, se numără şi preotul Vasile Frențiu[1303]. Din păcate a publicat prea puțin iar manuscrisele s-au pierdut.

S-a născut la 27 iulie 1913 în satul Sânmartinul de Beiuş (jud. Bihor), fiind unul din cei 10 copii ai țăranilor „Ioan a lui Balanc şi a lui Raveica Tănacului cum li se spunea în sat părinților mei", oameni cu multă credință şi frică de Dumnezeu. După terminarea şcolii primare din satul natal şi comuna Pocola, urmează liceul din Beiuş, după care se înscrie la Academia Teologică din Oradea, pe care a absolvit-o, ca şef de promoție, în anul 1936 cu calificativul maxim. Dornic să-şi desăvârşească pregătirea teologică, se înscrie la Facultatea de Teologie din Cernăuți, după care continuă studiile pentru doctorat la Facultățile de Teologie din Chişinău şi Bucureşti.

În vara anului 1937 se căsătoreşte cu tânăra Maria, fiica preotului Romul Gh. Ilie din Lunca Teuzului[1304]. În vara aceluiaş an, a fost fiind hirotonit

[1303] Pentru biografia sa ne orientăm după: Vasile Frențiu, *Începând firul vieții* (manuscris autbiografic pe care l-am consultat prin bunăvoința preotului Flavius Ardelean din Bocsig căruia îi mulțumesc şi pe această cale); „M. B.", anul XXXIII (1983), nr. 3-4, p. 255; Vasile Manea, Cicerone Ioniţoiu, *Martiri şi mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989). Biserica Ortodoxă*, Bucureşti, 1998, p. 81; Idem, *Cartea de aur a rezistenței românești împotriva comunismului*, vol. I, p. 326; Vasile Manea, Cicerone Ioniţoiu, *Martiri şi mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989). Biserica Ortodoxă*, Bucureşti, 1998, p. 81; Andrei Lupşa, *Sub ocupația hortisto-fascistă între anii 1940-1944*, în vol., „Din activitatea bisericească a Episcopiei ortodoxe române a Oradiei în ultimii două sute de ani", Oradea, 1984, p. 249.

[1304] Familia preotului Romul Gh. Ilie se trăgea din localitatea Ursad (jud. Bihor), iar fratele său este unul dintre organizatorii corpului de voluntari români din Italia care au luptat pentru eliberarea Transilvaniei în primul război mondial.

https://biblioteca-digitala.ro

preot pentru parohia Sânicolaul Român din protopopiatul Salonta de către episcopul Nicolae Popovici al Oradiei (1936-1950). Aici funcționează numai până în anul 1940. La 30 august 1940, în urma cedării Transilvaniei de nord a rămas în mijlocul credincioşilor, luându-le apărarea în fața persecuțiilor ungureşti. Din această cauză a suferit chinuri îngrozitoare, fiind alungat, în stare de inconştiență, de unguri peste frontieră.

După reîntoarcerea în Bihor şi-a continuat activitatea clericală în parohia Cociuba Mare până ce comuniştii l-au pus sub urmărire şi a trebuit să stea o perioadă ascuns. În 1958 a fost prins şi arestat, torturat şi condamnat pe 26 decembrie 1958 la 15 ani muncă silnică pentru tentativă de răsturnare a regimului comunist.

A fost eliberat pe 25 decembrie 1963. În perioada detenției a fost arestată şi soția sa, acasă rămânând doi copii minori, Vasile şi Angela. După eliberarea din închisorile comuniste a mai slujit în parohiile Beliu, Tilecuş, Iercoşeni, Camna şi Bocsig (1969-1980).

În timpul activității sale pastorale s-a remarcat ca un bun predicator, menționând mereu că reuşita unei predici depinde de felul în care reuşeşte ea să se integreze în preocupările de ordin spiritual ale credincioşilor[1305].

Pentru activitatea culturală desfăşurată de-a lungul timpului, a fost distins cu diferite premii. A depus o muncă asiduă şi pe tărâm gospodăresc, obținând o serie de realizări importante, ridicarea caselor parohiale din Sânicolaul Român şi Tilecuş, reparații la bisericile din Iercoşeni, Camna şi mai ales la cea din Bocsig, înzestrarea bisericilor cu veşminte şi cărți de cult. Într-o perioadă a activității sale în Bocsig, a funcționat şi în calitate de contabil al protopopiatului Ineu. Pentru întreaga activitate desfăşurată în domeniile pastoral, administrativ-gospodăresc şi cultural, episcopul Visarion Aştileanu al Aradului (1973-1984) l-a ridicat la demnitatea de iconom stavrofor. Era o recunoaştere a meritelor sale.

Datorită profesorului de *Istorie bisericească* de la Academia Teologică din Oradea, preotul dr. Ştefan Lupşa, care a ştiut să-i insufle dragostea pentru trecutul ecleziastic al românilor, încă din această perioadă întreprinde primele cercetări în arhivele din Oradea. La îndemnul lui Ştefan Lupşa, alături de colegii săi, Ioan Ciocan din Curățele (jud. Bihor)[1306] şi

[1305] *Preocupări omiletice*, în „L. R.", nr. 4, 1921, p. 2.

[1306] Ioan Ciocan s-a născut la 17 iunie 1911 în localitatea Curățele (Bihor), după absolvirea Academiei Teologice din Oradea (1936) a făcut a beneficiat de o bursă de studii la Műnchen. A funcționat ca profesor de religie în Beiuş şi preot la Oradea şi Ceica.

https://biblioteca-digitala.ro

Gheorghe Lupşa din Dieci (jud. Arad)[1307], au făcut primele lor cercetări în arhiva Episcopiei latine din Oradea. Materialul adunat de cei trei, a servit istoricului Ştefan Lupşa pentru redactarea unor lucrări privind trecutul Episcopiei Aradului.

Aşa după cum mărturisea într-un interviu[1308] dat unui redactor[1309] al revistei „Familia" de la Oradea, se pare că nepublicat, încă din tinerețe a fost preocupat de cunoaşterea istoriei românilor. Pentru importanța interviului, îl reproducem în întregime:

„Întrebare: Ce preocupări istorice mai vechi ați avut?

Răspuns: *Din fragedă tinerețe am simțit o pasiune pentru cunoaşterea național, încă de la vârsta de 14-15 ani am adunat folclor. În măsura în care căutam să-mi potolesc această sete, mi-am dat însă seama că acest trecut istoric, cel puțin pentru regiunea Crişana e prea puțin cunoscut. În maldărele diferitelor arhive, de pildă în arhiva fostei episcopii romano-catolice din Oradea, în care nu se putea intra, zac o mulțime de date istorice necunoscute.*

Între problemele ce m-au preocupat au fost şi relațiile dintre Bihor, Moldova şi Muntenia începând cu anul 1394 şi până în 1700, studiu publicat în revista „Legea Românească", Oradea.

M-a pasionat apoi cunoaşterea voevozilor din Bihor, începând cu Ioan de Beliniş din 1206 – precum şi organizația autonomă „Juratele Țării", studii păstrate în manuscris.

La fel posed în manuscris o lucrare de sinteză asupra: Vechii culturi religioase şi româneşti din Bihor în decursul veacurilor – tratând problema diecilor pribegi din: a) Moldova b) din Muncaci c) apariția diecilor autohtoni din Bihor d) lista manuscriselor găsite până la 1938 în Bihor.

Un alt studiu pe care-l posed tot în manuscris, este: Politica de catolicizare a Ungariei şi maghiarizarea nobilimii române în sec. XI-XVI, în care se elucidează problema maghiarizării nobilimii române din Transilvania şi Ungaria prin catolicizare. Contele Ştefan Tisa de pildă, a fost român şi a purtat numele de familie Crainic.

Am mai prelucrat monografia com. Mocirla, Iercoşeni - etc.-.

Întrebare: La ce lucrați acum?

Răspuns: *Întâmplarea a făcut că la o conferință de îndrumare prin bunăvoința preotului Codrin din Mânerău, raionul Ineu, să mi se*

[1307] Pentru Gheorghe Lupşa vezi prezentarea pe care i-am făcut-o în prezenta carte.

[1308] O copie xerox a interviului în manuscris a intrat în posesia noastră prin bunăvoința preotului Flavius Ardelean din Bocsig. În urma lecturării interviului deducem că acesta datează din 1967-1968.

[1309] Nu menționează numele redactorului.

https://biblioteca-digitala.ro

învrednicească spre descifrare un „Protocol al circularelor" în două volume ce fusese zidit într-un zid de la corul bisericii din acel sat, în care sânt reproduse diferite dispoziții ale autorităților de stat şi bisericeşti începând cu anul 1783 şi până la anul 1864[1310]*. Citindu-le mi-am dat seama de importanța lor, întrucât în acele timpuri prin episcopie, protopopiate şi parohii se făcea întreaga publicitate a legilor şi dispozițiilor autorităților de stat. În acest scop, fiecare parohie poseda şi numitul Protocol de circulare în care se copiau aceste legi şi dispoziții ale autorităților de stat şi bisericeşti. Aceste circulare oglindesc protocoalele epocii cuprinse între aceşti ani. Tocmai un astfel de protocol al circularelor este şi cel despre care este vorba.*

Întrebare: Ce probleme mai importante conține acel protocol?

Răspuns: *Dintre problemele cele mai importante cuprinse în acel protocol, mi se pare a fi problema lotrilor, care după cum rezultă din actele emanate din curtea imperială din Viena şi a înaltului locțiitor de sfat crăiesc unguresc din Buda, cuprinse în acel protocol, n-au fost hoți şi tâlhari la drumul mare, ci participanți şi continuatori, sub această formă, a revoluției lui Horia, Cloşca şi Crişan. Acestea mi se pare a fi singurele acte istorice cunoscute până astăzi în legătură cu lotri. Ele aruncă o lumină puternică asupra stărilor după înăbuşirea revoluției lui Horia. Din aceste acte se poate constata că organizația lotrilor a dat mult de furcă stăpânirii austro-ungare şi că existența ei a durat aproape o sută de ani.*

Între alte probleme ce figurează în acel protocol, este aceia a înființării şcoalelor poporane, modul lor de susținere, recrutarea învățătorilor, programe şcolare etc. Înființarea Preparandiei de la Arad.

Unele circulare fac obiectul relațiilor cu Țările Române. Alte două sânt în legătură cu activitatea lui Moise Nicoară, alta în legătură cu o provocare de răscoală în Banat.

Alte dispoziții sânt în legătură cu recrutarea în armată, prinderea cu arcanul; conscripțiile militare; superstiții; introducerea culturii de cartofi; vaccinarea copiilor; combaterea diferitelor boli, ca holera, mijloacele medicale ce se aplicau celor bolnavi de ciumă; legi în legătură cu căsătoria celor majori, minori şi a militarilor; şcoala de 4 luni de la Oradea pentru cei ce vor să se facă preoți; tipărituri apărute în tipografia din Buda; amenințarea soldaților fugiți după armată; cultură; moralitate; mijloacele de întreținere şi pedepsele ce se aplicau preoților. Măsuri în legătură cu colonizarea în

[1310] Florian Dudaş menționează că circularele cuprinse în Protocol sunt dintre anii 1786-1800, cf. *Lotrii Zarandului*, în „Magazin istoric", anul VII, nr. 3, martie 1973, p. 75.

https://biblioteca-digitala.ro

Țara Ungurească a celor veniți din Țările nemțești (colonizarea șvabilor) în urma războaielor napolioniene, sărbători, obiceiuri, clăci, etc. etc.

Conținutul circularelor e foarte variat și nu poate fi cuprins într-un articol al revistei, pe care însă eu, cu bunăvoința redacției îl voi face cunoscut cititorilor cu alt număr.

Întrebare: Ce alte preocupări aveți în prezent?

Răspuns*: O problemă ce mă preocupă este aceea în legătură cu folclorul adunat cum s-ar putea imprima pe banda de magnetofon sau pe note. În satul Iercoșeni se află un folclor bogat de colinzi vechi, între care și colindul colacului, cântece din război, de dragoste și cântece și strigături ale lotrilor de altă dată și utilizate în Moara cu noroc. Tot acolo ce se află fotografia unui lotru în costumul frumos al epocii, fost și el sămădău la porcii domniei, care, pare că n-a fost folosit în film.*

Tot în acel sat oropsit, pentru a salva de la dispariție biserica de lemn, monument istoric s-a aranjat un colț de muzeu cuprinzând icoane pe sticlă, pe lemn, pânză, obiecte de artă, cărți bisericești, artizanat etc. Menționez că satul Iercoșeni are cea mai veche carte bisericească – Ceaslovețul, tipărit la Bălgrad în 1685, la urma căreia se află atașat un manuscris în versuri, contemporan cu Didahiile lui Antim Ivireanul -. Tot acolo s-a găsit și Cazania mitropolitului Varlaam al Moldovei din 1643.

O altă problemă ce mă preocupă este aceea de a scoate la lumină valul roman ce trece prin hotarul satului Iercoșeni, prin locul numit „Troian" spre hotarul Mânerăului, peste Crișul Alș, muntele Izoi, până în pădurea satului Archiș de lângă Beliu. Folosesc acest prilej pentru a se aviza această problemă cercetătorilor noștri arheologi. Valul acsta trece la o distanță de circa 3 km de locul unse s-a găsit comoara de la Șilindia.

După o informație, în arena de fotbal din Ineu s-ar afla o moară.

În legătură cu comemorarea semicentenarului Unirii Transilvaniei cu Patria-mumă, adun date pentru Institutul de istorie din Cluj. Între datele adunate până acum figurează, între altele, două fotografii ale lui Vasile Lucaciu și Nicolae Titulescu din 1918 printre ofițerii români, voluntari din Italia[1311] *și un carnet al unui fost luptător care descrie în versuri războiul din 1914-1918*[1312]*, o prețioasă piesă pentru un muzeu etnografic".*

[1311] Fotografiile le-a obținut, în 1968, de la avocatul Ioan Ilie din Beliu, un ofițer voluntar din primul război mondial. Vezi: Vasile Frențiu, *Amintirile unui ofițer voluntar din primul război mondial*, în „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 10-12, pp. 655-657.

[1312] În textul manuscris al interviului, preotul Vasile Frențiu consemnează că acest carnet cuprinde „103 pag.", apoi trage cu creionul peste mențiunea făcută. Din păcate nu cunoaștem mai multe amănunte despre acest carnet care poate să fi aparținut avocatului Ioan Ilie pe care

https://biblioteca-digitala.ro

Părintele Vasile Frențiu a fost un permanent colaborator al Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj-Napoca, şi autorul mai multor lucrări de interes ecleziastic şi național, cu referire specială la părțile Aradului şi Crişanei, pe care le-a publicat în diferite reviste bisericeşti, literare şi de cultură, dintre care amintim: „Revista Crişul Negru", „Gazeta de Vest", „Legea Românească" şi „Familia", toate de la Oradea „Steaua" de la Cluj, „Mitropolia Banatului" de la Timişoara şi altele.

Pe lângă manuscrisele[1313] amintite în interviul dat redactorului revistei „Familia", părintele Vasile Frențiu a mai făcut un serviciu istoriografiei locale prin lucrarea, rămasă şi ea în manuscris, *Monografia comunei Bocsig*, redactată în ultima perioada a vieții sale şi definitivată în anul 1976, aşa după cum reiese din însemnarea făcută la sfârşitul lucrării. Folosind o bogată literatură istoriografică şi documente din arhiva parohială, părintele Vasile Frențiu a reuşit să redacteze o lucrare valoroasă, cu 302 file dactilografiate (format A-4), împărțită în două părți, fiecare cu mai multe capitole[1314]. Lucrarea conține date privind trecutul localității, bisericii, şcolii, port popular şi probleme de etnografie şi folclor, îmbogățite cu multe fotografii adunate de la credincioşii din parohie[1315].

După o activitate clericală de peste patru decenii, la 1 martie 1980, părintele Vasile Frențiu s-a pensionat. A mai trăit doi ani, pentru că la 10 decembrie 1982, la vârsta de numai 69 de ani, a trecut la cele veşnice. A fost înmormântat în ziua de 12 decembrie 1982, în cimitirul din Ineu.

---

preotul V. Frențiu l-a vizitat în anul 1968 „în căsuța lui modestă din Beliu, unde aproape orb, îşi trăia ultimii ani ai vieții", cf. V. Frențiu, *op. cit.*, p. 655.

[1313] Din păcate nu am aflat mai multe date despre aceaste lucrări rămase în manuscris. Se mai păstrează în schimb un caiet de format A-5 în care are mai multe însemnări de istorie ecleziastică şi culegeri de folclor făcute prin parohiile în care a păstorit.

[1314] *Partea I*: Capitolul I (*Numirea comunei, aşezarea, condiții fizico-geografice*); Capitolul II (*Din trecutul comunei Bocsig*); Capitolul III (*Lupta pentru apărarea sănătății*); Capitolul IV (*Ocupația*); Capitolul V (*Despre port*); Capitolul VI (*Lotrii din Bocsig*); Capitolul VII (*Despre şcoală*); Capitolul VIII (*Despre căminul cultural*); Capitolul IX (*Istoria parohiei Bocsig*); Capitolul X (*Cultele neoprotestante*); Capitolul XI (*Administrația comunală*); Capitolul XII (*Luptători pentru patrie*); Capitolul XIII (*Intelectuali, meseriaşi şi comercianți ieşiți din Bocsig*); *Partea a II-a*: Capitolul I (*Tradiții, obiceiuri şi superstiții în Bocsig*); Capitolul II (*Tradiții, datini şi superstiții în legătură cu sărbătorile*); Capitolul III (*Din folclorul comunei Bocsig*); Capitolul IV (*Literatura şi arta din Bocsig*).

[1315] Din păcate, exemplarul păstrat în fondurile Bibliotecii Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului nu a putut fi consultat de noi, din motive independente de voința noastră. Exemplarul depus de preotul Vasile Frențiu în Biblioteca Parohiei Ortodoxe Române din Bocsig a fost împrumutat de o persoană din localitate şi nu l-a mai înapoiat.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru toţi cei care l-am cunoscut, părintele Vasile Frenţiu rămâne acel om blând, cu frică de Dumnezeu, bun povestitor şi istoric, un model demn de urmat.

Articole şi studii publicate:

Pe urmele lui Lică Sămădău, în „Steaua", anul XIX, iulie 1968, pp. 93-103; *Preoţia creştină*, în „M. B.", anul XXIV, 1974, nr. 1-3, pp. 6-14; *Idoli şi icoane*, în „M. B.", anul XXVII, 1977, nr. 10-12, pp. 670-676; *Situaţia Bisericii Ortodoxe Române din Crişana în sec. XII-XVIII*, în „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 1-3, pp. 62-67; *Amintirile unui ofiţer voluntar din primul război mondial*, în „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 10-12, pp. 655-657; *Templul Vechiului Testament prototipul lăcaşului de cult creştin*, în „M. B.", anul XXIX, 1979, nr. 1-3, pp. 8-19.

https://biblioteca-digitala.ro

71.

Protopopul Alexandru Budai

(1915-2000)

Unul dintre preoții arădeni care din cauza convingerilor sale politice, fiind împotriva autorității comuniste instaurate la putere odată cu sfârşitul celui de-al doilea război mondial, se numără şi preotul Alexandru Budai, care alături de alți clerici arădeni a avut de suferit ani grei de închisoare[1316].

S-a născut la 9 februarie 1915 în comuna Cefa (jud. Bihor), din părinții Dumitru şi Ana. A studiat la Academia Teologică din Oradea şi la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde, în paralel, a audiat şi cursurile Facultății de Filologie din cadrul Universității bucovinene. Studiile teologice le-a absolvit în anul 1939. În urma dicatului de la Viena (30 august 1940), tânărul absolvent teolog este nevoit să se refugieze în părțile Aradului[1317].

La Arad a funcționat ca secretar al episcopului Andrei Magieru (1936-1960) şi bibliotecar al Episcopiei. În această perioadă, la 21 septembrie 1941, s-a căsătorit cu Silvia Geamănu din Timişoara, având doi copii: Mihai (n. 1943) şi Corina (n. 1952). După patru ani, în ziua de vineri 19 ianuarie 1945, este hirotonit preot[1318] pentru o parohie din jurul Aradului. Între 1945-1958 a îndeplinit şi funcția de protopop al Aradului. În această perioadă a publicat mai multe studii şi articole în revista „Biserica şi Şcoala".

[1316] Pentru întregirea biografiei sale ne folosim de: G. Enache, *Ortodoxie şi putere politică în România contemporană. Studii şi eseuri*, pp. 335, 360, 368, 378; Gabriel Basa, *Preoți, teologi şi călugări hunedoreni în închisorile comuniste*, în „A. B.", anul XVI (LV), serie nouă, nr. 4-6, 2005, p. 75.

[1317] Teodor Savu, *Alți absolvenți ai Academiei Teologice din Oradea*, din fiecare generație, în vol. „Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea. 70 de ani de la înființare", Oradea, 1995, p. 125.

[1318] „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 4, 21 ianuarie 1945, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1958 a fost arestat, fiind acuzat că a făcut parte din mişcarea legionară încă din anul 1940, el însă a negat acuzațiile: „Niciodată n-am fost îmbrăcat în cămaşă verde legionară. N-am căutat să fac nimănui educație religioasă. Cei ce afirmă aceasta o fac din ură personală". După arestare a fost dus la Securitatea din Arad apoi la cea din Timişoara, fiind judecat de Tribunalul Militar din Cluj, în martie 1959, fiind condamnat la 15 ani de detenție şi 5 ani degradare civică, sub acuzația de uneltire împotriva orânduirii sociale şi trimis la închisoarea din Gherla. Pe 10 septembrie 1959 este trimis la Salcia, în 11 iulie 1960 ajunge la formațiunea 0319 Giurgeni. Din 16 octombrie 1960 este readus la Salcia iar pe 12 aprilie 1962 se reîntoarce la Gherla, unde stă până la 8 mai 1963 când este readus la Giurgeni, iar în 3 iulie 1964 este transferat la Ostrov, de unde este grațiat pe 2 august 1964.

În favoarea părintelui Alexandru Budai au fost înaintate instanței mai multe referințe date de locuitorii cartierului Arad-Grădişte, care, în calitatea de oameni ai muncii, aveau autoritatea morală să garanteze pentru inculpat. În acestea se spune că părintele Al. Budai s-a implicat în lupta pentru pace, a avut o purtare exemplară, a urmat linia regimului democrat-popular, nu a avut manifestări ostile. Pentru a-l salva, oamenii din Grădişte declarau despre el că „e popă comunist", adică este credincios idealurilor socialismului. Sunt de înțeles exagerările credincioşilor din parohie care doreau să-l salveze pe preotul lor, deşi se puteau expune şi ei la riscuri.

Eliberat în august 1964, a fost numit preot la parohia Sîntămăria Orlea din ținutul Hațegului, de unde a fost transferat la parohia Lonea din Valea Jiului. Aici a funcționat până la 5 octombrie 2000, când, la vârsta de 85 de ani a trecut la cele veşnice.

Articole şi studii publicate:

Adevăruri ale Învierii Domnului, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 16, 20 aprilie 1941, pp. 128-129; *Creşterea şi educarea tineretului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 35, 31 august 1941, pp. 288- 289; *Pelerinajele*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr, 32, 9 august, 1942, pp. 261-262; *Priviți spre Hristos*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 46, 15 noiembrie 1942, pp. 375-376; *Uşile pocăinței deschide-mi mie, Doamne!*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 10, 7 martie 1943, pp. 75-76; *Pelerinajele*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 33, 15 august 1943, pp. 266-267; *Războiul şi credința*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVII, nr. 43, 24 octombrie 1943, pp. 346-347; *Starea politică şi religioasă pe vremea naşterii Mântuitorului*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 1, 2 ianuarie 1944, pp. 3-5; *Cuvinte despre post*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 14, 2 aprilie 1944, p. 106; *Praznic luminos...*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 29, 23

https://biblioteca-digitala.ro

decembrie 1945, pp. 209-210; *Pe marginea unei mărturisiri*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 12, 17 martie 1946, pp. 82-83; (II) nr. 14, 31 martie 1946, pp. 99-100; (III) nr. 20, 12 mai 1946, pp. 150-151; *Critici moderne şi creştinismul*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXI, nr. 30, 20 iulie 1947, p. 223.

https://biblioteca-digitala.ro

72.

Preotul martir Sinesie Ioja din Rănuşa

(1916-1958)

Dintre clericii arădeni care s-au remarcat în mod deosebit în mişcarea anticomunistă de după cel de-al doilea război mondial, face parte şi preotul Sinesie Ioja[1319] de pe valea Deznei.

S-a născut la 23 aprilie 1916 în comuna Neagra (judeţul Arad), fiind unul din cei patru fii ai preotului Romul Ioja[1320]. Şcoala primară a absolvit-o

[1319] Pentru perioada detenţiei ne folosim de: Adrian Nicolae Petcu, *Ioja Sinesie*, în vol. „Martiri pentru Hristos din România, în perioada regimului comunist", Bucureşti, 2007, pp. 379-382.

[1320] *Romul Ioja* (1891-1943) s-a născut la Sălăjeni, în familia preotului Sinesie Ioja şi a soţiei sale Maria (născută Crişan), studii liceale la Beiuş, teologice la Arad (1912). În 1915 sfinţit pentru Neagra, din noiembrie 1929 este transferat preot în parohia Rănuşa. A murit în aprilie 1943, în vârstă de 52 de ani, după o activitate pastorală de 28 ani închinată Sfintei Biserici şi Neamului. A fost un păstor blând, pătruns de duhul iubirii lui Hristos, urmând în duhovnicie tatălui său, preotului Sinesie Ioja. Era unul dintre cei mai calificaţi preoţi din vremea aceea de pe valea Deznei. A decedat în aprilie 1943, în vârstă de 52 de ani şi după o activitate de 28 ani, închinată în slujba Bisericii şi Neamului. Slujba prohodului a fost săvârşită de protopopul Ştefan R. Lungu al Butenilor, înconjurat de 12 preoţi şi asistaţi de credincioşii din Rănuşa, Dezna, Moneasa, Neagra şi împrejurimi. (Bis. şi Şc., anul LXVII, nr. 14, 4 aprilie 1943, p. 111). Romul Ioja a mai avut doi fraţi, pe Lazăr şi Valeriu. *Lazăr Ioja* (1899-1973) s-a născut în anul 1899 la Rănuşa (judeţul Arad), între timp tatăl său se transferă în această parohie. După absolvirea Şcoalii Normale în Arad (1920), un timp a funcţionat ca învăţător în Rănuşa şi Sălăjeni. După absolvirea cursurilor Academiei Teologice din Arad, în 1923 este hirotonit preot pentru Sălăjeni, de unde s-a transferat în parohia Moneasa. Aici, în luna ianuarie a anului 1949 a fost arestat. Eliberat din închisorile comuniste, este reîncadrat ca preot în satul natal Rănuşa, unde a slujit

https://biblioteca-digitala.ro

iar cele gimnaziale la Liceul „Avram Iancu" din Brad pe care le-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1932-1933. După absolvirea cursurilor Academiei Teologice din Arad (1941-1942), la 23 iunie 1942, a susţinut examenul de „cvalificaţie preoţească", fiind clasificat pentru parohii de clasa a III-a[1321]. După căsătoria cu tânăra Eugenia Fruja, cu care a avut doi copii, în acelaşi an, 1942, a fost hirotonit diacon, apoi preot, iar la 6 noiembrie 1942 a fost a instalat preot în parohia Strâmba (judeţul Hunedoara), cu detaşare la parohia Valea-Mare (judeţul Arad)[1322]. După moartea tatălui său, preotul Romul Ioja, în 1943, se transferă şi îşi continuă activitatea clericală la parohia Rănuşa.

În noua parohie şi-a desfăşurat activitatea clericală până la 5 ianuarie 1949 când a fost arestat de Securitatea Arad. Supus la o anchetă extrem de dură, părintele Sinesie Ioja, potrivit declaraţiilor sale, în ianuarie 1945, în casa preotului Dimitrie Gornic[1323] din Buteni, ar fi luat legătura cu Gligor Cantemir[1324], fost coleg de liceu, paraşutat de legionarii din Germania pentru a pregăti rezistenţa armată anticomunistă în zonă. O perioadă l-a adăpostit şi pe „fugarul" Brad Vasile[1325] din Moneasa, în perioada septembrie 1948-ianuarie 1949.

---

până în anul 1973. După cinci decenii de preoţie, la 3 iunie 1973, în vârstă de 74 de ani, a trecut la cele veşnice, fiind înmormântat în cimitirul satului Rănuşa. Chipul său blând şi optimist l-a făcut să fie iubit de credincioşii săi şi de toţi cei care l-au cunoscut. (cf. „M. B.", anul XXIII, 1973, nr. 7-9, p. 564). *Valeriu Ioja*, tot preot, însă cu deţinem date despre el.

[1321] „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 26, 28 iunie 1942, p. 219.

[1322] „Bis. şi Şc.", anul LXVI, nr. 37, 13 septembrie 1942, p. 308.

[1323] Dimitrie Gornic s-a născut la Iermata (jud. Arad), în 5 decembrie 1914, părinţii fiind Florian şi Sofia. După absolvirea cursurilor Academiei Teologice din Arad (1940), în zilele de 25-26 iunie 1940 susţine examenul de capacitate preoţească, obţinând calificativul foarte bine, putând ocupa parohii de clasa I. Încă din perioada studiilor teologice a fost colaborator la revista „Biserica şi Şcoala". În toamna anului 1942 a fost hirotonit, la început diacon pentru trebuinţele bisericii episcopale, apoi preot pentru parohia Cristeşti (protopopiatul Hălmagiu) unde a primit numirea începând cu data de 1 octombrie 1942, apoi detaşat cu serviciul la parohia Buteni (1942-1951), apoi se transferă la parohia Arad-Micălaca Nouă (1956-1958). În mai 1958 a fost arestat iar prin sentinţa nr. 347/14 martie 1959 a Tribunalului Militar din Cluj, a fost condamnat la 18 ani muncă silnică şi 6 ani degradare civică. Pedeapsa a executat-o în penitenciarele din Timişoara, Gherla şi Aiud. După eliberarea din închisorile comuniste, în 1964, a fost încadrat la parohia Vinerea din judeţul Hunedoara, unde a şi trecut la cele veşnice.

[1324] Gligor Cantemir s-a născut la 7 decembrie 1915 în casa preotului Gligor din Hălmăgel (judeţul Arad), a condus Mişcarea de Rezistenţă anticomunistă de pe valea Crişului Alb. Arestat la 21 decembrie 1948, a fost condamnat la 25 ani muncă silnică. A fost eliberat în 1964 după ce a trecut prin închisorile de la Arad, Timişoara, Jilava, Malmeson, Aiud. Cf. . C. Cornea, *op. cit.*, p. 107.

[1325] Brad Vasile, ţăran din Moneasa, legionar, condamnat în 1938, apoi în 1949 cu grupul Gligor Cantemir la 5 ani închisoare, executaţi la Arad, Timişoara, Aiud, Gherla, între 1984-1954, cf. *Ibidem*, p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro

Din declarațiile pe care le dă în timpul anchetei, părintele Sinesie Ioja urma să organizeze rezistența pe valea Deznei, în acest scop deplasându-se prin satele din zonă unde „am dat instrucțiuni de organizare acelora pe care i-am activizat, pentru ca la rândul lor să activeze pe alții, operațiunea trebuind făcută în sistem spic, adică să nu ştie mulți unii de alții pentrz a evita o eventuală descoperire". Pentru participarea sa într-o „organizație subversivă, cu scopul de a răsturna" ordinea socială din R. P. R., părintele Sinesie a fost încadrat într-un lot format din 25 de deținuți şi trimis în judecată de colonelul Ambruş Coloman, seful Securității Timiş, la 28 octombrie 1949.

În urma procesului, Tribunalul Militar Timişoara, ținut între 6-22 decembrie 1949, părintele Sinesie a fost judecat şi condamnat prin sentința nr. 1800, la 12 ani temniță grea, 10 ani degradare civică şi confiscarea averii, fiind cea mai pedeapsă dată în acest proces. În timpul detenției a fost anchetat şi purtat prin arestul Securității Arad şi Timişoara, închisoarea militară din Timişoara. La 25 decembrie 1950 era adus de la penitenciarul din Aiud şi internat la colonia de muncă Baia Sprie. Fiind bolnav de T. B. C., la 11 februarie 1951 era internat în Spitalul-penitenciar Târgu Ocna. Aici, la 17 iulie 1955, din cauza sănătății sale şubrede şi a condițiilor mizerabile de detenție, la 17 octombrie 1955 a declarat greva foamei. Nesilit de nimeni, după numai câteva zile, la 20 iulie v-a ieşi din greva foamei. La 7 octombrie 1957 a fost transferat la penitenciarul Văcăreşti din Bucureşti, pentru ca în 4 noiembrie 1957 să fie transferat la Spitalul de stat nr. 9 din Bucureşti pentru „expertize medicale".

În timpul detenției a avut de suferit mai multe pedepse, de la supunerea la diferite munci grele, ținut la izolare timp de 6 luni sau intericerea pachetelor primite de acasă[1326].

Părintele Sinesie Ioja era caracterizat de unul dintre colegii de detenție, Atanasie Berzescu, ca fiind „un om blând, cu multă dragoste față de om şi cu multă credință în Dumnezeu"[1327]. Părintele Constantin Voicescu, un alt coleg de detenție, îl considera ca fiind o „oază de spiritulitate într-un deşert al suferinței"[1328]. Pastoral Richard Wurmbrand, deşi nu a fost coleg de detenție cu părintele Sinesie, cunoştea de la alți deținuți că „era un om

[1326] Pentru amănunte vezi: A. N. Petcu, *op. cit.*, pp. 380-381.

[1327] Anastasie Berzescu, *Lacrimi şi sânge. Rezistența anticomunistă armată din munții Banatului*, Timişoara, 1999, pp. 125-126, la A.N. Petcu, *op. cit.*, p. 381.

[1328] Constantin Voicescu, *Viața religioasă în închisoarea Târgu Ocna (1950-1954)*, în „Memoria ca formă de justiție. Comunicări prezentate la Seminarul de la Sighetu-Marmației (10-12 iunie 1994)", 1994, p. 187, la *Ibidem*, pp. 381-382.

https://biblioteca-digitala.ro

foarte rigid; un deținut i-a mărturisit că lucrase cândva pentru comuniști și părintele Ioja i-a interzis să ia împărtășania, timp de cinsprezece ani"[1329].

După o grea suferință, provocată atât din cauza condițiilor de detenție, cât și din cauza bolii pulmonare contactată în penitenciarele prin care a fost închis, în noaptea de 2/3 august 1958, aflat în penitenciarul Văcărești, părintele Sinesie Ioja a trecut la cele veșnice. În certificatul de deces, medicul Spitalului Văcărești, menționează cauza morții: „contuzie forte cranio-encefalită, fractură de bază??"[1330]

Părintele Sinesie Ioja a rămas un simbol al mișcării de rezistență anticomunistă declanșată pe valea Crișului Alb, fiind unul dintre oamenii de încredere a principalului „actor" al mișcării, Gligor Cantemir, unul din fiii părintelui din Hălmăgel.

[1329] Richard Wurmbrand, *Cu Dumnezeu în subterană*, traducere de M. Alexandrescu-Munteanu și M. Chilian, București, 1993, p. 105, la A.N. Petcu, *op. cit.*, p. 382.

[1330] A. N. Petcu, *op. cit.*, p. 382. Referitor la locul și anul morții, există unele inadvertențe. Vasile Manea menționează că "a decedat în închisoare la Târgu Ocna" (*Preoți ortodocși în închisorile comuniste*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, Alba Iulia, 2004, p. 133), iar Cicerone Ioniţoiu, „a murit în timpul detenției, la penitenciarul Văcărești, în 1950" (*Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar H, I, J, K, L*, Lucrare revizuită de dr. Mihaela Andreiovici, București, 2003, p. 135). Informația lui Cicerone Ioanițoiu este preluată și de C. Cornea, *op. cit.*, p. 125.

https://biblioteca-digitala.ro

73.

Preotul profesor Ioan Ageu

(n. 1917)

Unul dintre arădeni care a avut de suferit din cauza regimului comunist din România, instaurat după cel de-al doilea război mondial, este preotul profesor Ioan Ageu. S-a născut la 13 martie 1917 în localitatea Buhani (județul Arad), fiul lui Ioan şi Maria, țărani mijlocaşi. A urmat cursurile Liceului „Avram Iancu" din Brad, după care, în 1936, se înscrie la Academia Teologică din Arad, ca bursier al Episcopiei Aradului. Termină studiile în 1940, iar în zilele de 25-26 iunie îşi susține examenul de capacitate obținând calificativ pentru parohii de clasa I rurală. Dorind să devină profesor, se înscrie, în toamna anului 1940, la Facultatea de Teologie din Chişinău, refugiată la Iaşi. În perioada 1941-1942 urmează şi cursurile Seminarului Pedagogic de pe lângă Universitatea din Iaşi.

În anii 1938-1941, în perioada studenției, a fost simpatizant legionar, dar nu a participat la rebeliune, nu a fost condamnat sau internat în lagăr pentru acest lucru. Însă, mai târziu, a fost acuzat de răspândire de manifeste cu caracter legionar şi participare la o asociație interzisă şi arestat pe data de 14 octombrie 1938. I. Ageu mărturiseşte că „încă din timpul studenției am nutrit simpatie pentru ideile Mişcării Legionare, simpatie care a rămas absolut platonică până în 1940, când mi-am manifestat-o prin faptul că am participat la diferite serbări, comemorări şi am citit literatură legionară". A fost judecat cu un lot de 11 tineri dincare făcea parte şi colegul său de la cademia Teologică, Cornel Caceu, iar unul din martori era Tudor Demian. La interogatoriu nu recunoaşte că că ar fi răspândit manifeste legionare iar declarațiile de la poliție au fost date în urma unor bătăi. În cele din urmă este achitat din lipsă de probe[1331].

[1331] G. Enache, *Ortodoxie şi putere politică în România contemporană*, pp. 314-315.

https://biblioteca-digitala.ro

După absolvirea studiilor teologice şi pedagogice, Ioan Ageu ajunge preot şi profesor la Academia Teologică din Arad. În 1942 a fost numit asistent suplinitor la Catedra de *Drept şi Administraţie bisericească*, până în anul 1948. În anul şcolar 1944-1945 a predat *Ermeneutica biblică* (an I) şi *Istoria bisericească universală până la 1054* (an I şi II); în anul şcolar 1946-1947 a predat *Istoria bisericească universală până la 1054* (an II), *Drept bisericesc* (an IV) şi *Administraţie bisericească* (an IV). În anul şcolar 1947-1948 a predat numai *Drept bisericesc* şi *Administraţie bisericească*[1332].

După desfiinţarea Academiei Teologice şi înlocuită cu *Centrul de Îndrumare a Clerului* preotul Ioan Ageu a continuat să funcţioneze aici ca şi cadru didactic. În toamna anului 1946 a devenit membru al Partidului Social Democrat, ajungând în urma fuziunii cu Partidul Comunist Român membru al Partidului Muncitoresc Român. A devenit membru în *Sindicatul Profesorilor Secundari* din Arad în 1945, a intrat în ARLUS în calitate de vicepreşedinte al cercului de la Academia Teologică. De asemenea a făcut parte din Uniunea Preoţilor Democraţi. În paralel cu activitatea didactică de la *Centrul de Îndrumare al Clerului*, a fost profesor de religie la Liceul „Moise Nicoară", Liceul Comercial de fete şi Liceul Industrial de fete. În luna decembrie 1948 a funcţionat în postul de contabil la Liceul „Moise Nicoară" din Arad. După reforma învăţământului din 1948, când a fost scoasă religia din şcoli, a fost încadrat ca profesor la şcoala elementară din Păuliş, după aceea la Şcoala elementară nr. 24 din Arad, predând limba română, istoria şi ştiinţele naturale[1333].

În anul 1942 este hirotonit diacon, mai târziu preot. În 1949 a fost arestat pentru „uneltire contra ordinii sociale". şi condamnat de Tribunalul Militar Bucureşti la un an şi 6 luni de închisoare corecţională, 2 000 lei cheltuieli de judecată cu computarea de la 6 ianuarie 1949 la 28 octombrie 1949. A fost întemniţat la Aiud până la 3 iulie 1950 când este eliberat. Întors acasă, nu va avea prea mult timp de linişte deoarece pe 18 iulie 1951 este încadrat în coloniile de muncă, conform deciziei Ministerul Afacerilor Interne Nr. 318 din 1950, timp de 24 de luni. A fost internat în cadrul coloniei de muncă Peninsula. I s-a majorat pedeapsa cu 24 de luni, conform Deciziei nr. 541/1953 şi conform Ordinului Formaţiunii 0951/C Bucureşti nr. 0219978/1953 din 3 septembrie 1954. Conform aprecierilor conducătorilor formaţiunii, preotul Ioan Ageu „a dat rezultate bune în munca

[1332] *Ibidem*, pp. 314-317; M. Săsăujan, *Academia de Teologie Ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, pp. 111, 140, 141, 142, 143, 196.

[1333] G. Enache, *op. cit.*, pp. 314-317.

https://biblioteca-digitala.ro

de şantier. Şi-a îndeplinit conştiincios norma, manifestări ostile regimului nostru nu a avut şi nu a produs greutăți unității noastre". Luându-se decizia desființării coloniilor de muncă, preotul I. Ageu este verificat şi eliberat pe data de 31 mai 1954, conform Ordinului 0175436 din 1954. Secretariatul comisiei centrale cere relații despre el pe 6 aprilie 1954. Vor da relații favorabile preoții Dimitrie Gornic şi Gheorghe Belei. Referința celui de-al doilea fiind importantă pentru că a fost coleg de bancă cu Ioan Ageu[1334].

Însă, nu se va bucura de prea multă libertate deoarece va fi iarăşi arestat în 1958, ca fiind părtaş la o nouă conspirație legionară. A fost judecat în perioada 23-25 martie 1959, condamnat la 20 de ani muncă silnică[1335]. Arestarea preotului Ioan Ageu şi anchetele dure la care a fost supus au condus la arestarea a şapte dintre preoții de frunte din Arad[1336]. A fost închis la Jilava, Arad, Timişoara, Capul Midia şi eliberat în anul 1964[1337].

După eliberarea din închisorile comuniste nu a mai funcționat nici ca preot nici ca profesor. Din 1964 a lucrat ca muncitor necalificat în construcții. După numai câțiva ani se mută la Bucureşti unde lucrează pe diferite şantiere până la 1 decembrie 1980 când s-a pensionat, stabilindu-se în localitatea natală Buhani. De aici s-a mutat la Sebiş, fiind în îngrijirea unei nepoate.

Studii şi articole publicate:

De ce iubim Ortodoxia?, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 31, 30 iulie 1939, pp. 256-257; *Sfințirea Catedralei din Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIII, nr. 46, 12 noiembrie 1939, pp. 385-387; *Dumineca Ortodoxiei la Arad*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 13, 24 martie 1940, pp. 103-104; *Alegerea şi slujirea unui ideal în viață*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 22, 26 mai 1940, pp. 181-183; *Omagiul şi crezul unei generații*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIV, nr. 27, 30 iunie 1940, pp. 225-226; *Arta, factor educativ în învățământul religios*, în „Bis. şi Şc.", anul LXV, nr. 46, 16 noiembrie 1941, pp. 374-377; *Mitropolitul Andrei Şaguna - preot model*, în „Bis.

[1334] *Ibidem*, pp. 329, 330, nota 124.

[1335] *Ibidem*, p. 378.

[1336] Este vorba de preoții: Tudor Demian, conducătorul oficiului parohial din Arad-Centru, Ilarion V. Felea, preot la Catedrala din Arad, Alexandru Budai, preot în cartierul Grădişte, Emilian Benţa, preot în cartierul Şega, Aurel Moise, preot în cartierul Şega, Dimitrie Gornic, preot la Arad-Micălaca Nouă şi Cornel Caceu, preot la biserica Spitalului municipal şi secretar al protopopiatului Arad, cf. *Ibidem*, pp. 331, 332.

[1337] C. Ioniţoiu, *Cartea de aur a rezistenței româneşti împotriva comunismului*, vol. I, Bucureşti, 1995, p. 309; Idem, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, ucişi. Dicționar A-B* (Lucrare revizuită de prof. univ. Florin Ştefănescu), Bucureşti, 2000, p. 17; Vasile Manea, Cicerone Ioniţoiu, *Martiri şi mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989). Biserica Ortodoxă*, Bucureşti, 1998, p. 18; G. Enache, *op. cit.*, p. 328.

https://biblioteca-digitala.ro

şi Şc.", anul LXV, nr. 48, 1941, pp. 389-391; *După doi ani*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 23, 4 iunie 1944, pp. 185-187; *Lângă popor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 50, 10 decembrie 1944, pp. 393-394; *Mântuirea prin pocăinţă*, în „Bis. şi Şc.", anul LXVIII, nr. 51, 17 decembrie 1944, pp. 401-403; *Gânduri de înoire – Doruri de Anul nou*, în „Bis. şi Şc.", anul LXIX, nr. 2-3, 7-14 ianuarie 1945, pp. 1-3; *Iisus Hristos şi istoria profană*, în „Bis. şi şc.", anul LXX, nr. 4, 20 ianuarie 1946, pp. 16-20; nr. 5, 27 ianuarie 1946, pp. 26-27; *Instituirea parohilor*, în „Bis. şi Şc.", anul LXX, nr. 42, 13 octombrie 1946, pp. 318-320; nr. 43-44, 20-27 octombrie 1946, pp. 326-328; nr. 45, 3 noiembrie 1946, pp. 335-337; nr. 48, 24 noiembrie 1946, pp. 350-352; nr. 49, 1 decembrie 1946, pp. 359-361; *Recăsătorirea preoţilor. Contribuţii la deslegarea unei probleme*, în „Bis. şi Şc.", anul LXXII, nr. 24, 13 iunie 1948, pp. 178-179.

https://biblioteca-digitala.ro

74.

Preot prof. univ. dr. Gheorghe Liţiu

(1919-2005)

Preot, profesor universitar, doctor în teologie, istoric, specialist în *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Gheorghe Liţiu[1338], după preotul dr. Gheorghe Ciuhandu, unul dintre mentorii săi, a fost cel mai productiv istoric al trecutului Episcopiei Aradului.

S-a născut la 16 februarie 1919 în localitatea Roit (judeţul Bihor), din părinţi ţărani. Şcoala elementară la Oradea, al cărei director a fost profesorul Nicolae Firu. Studiile liceale le-a urmat la Liceul „Emanoil Gojdu" din Oradea, între anii 1929-1937, apoi a urmat cursurile Academiei Teologice din Oradea (1937-1940) şi la Arad (1941) unde şcoala clericală se afla în refugiu. Între 1942-1948 a urmat cursurile de doctorat la catedra de *Istoria Bisericii Române* secundar *Istorie bisericească universală* din cadrul Facultăţii de Teologie a Universităţii din Bucureşti. În paralel a urmat şi cursurile Seminarului Pedagogic Universitar din Bucureşti.

În perioada studiilor de doctorat, sub îndrumarea preotului profesor dr. Niculae M. Popescu, pregăteşte lucrările *Episcopul Gherasim Raţ şi cauza naţional-bisericească a românilor ardeleni în 1849-1850* şi *Sedisvacanţa de la 1830-1835 în Eparhia Aradului*, iar sub îndrumarea profesorului dr. Teodor M. Popescu lucrarea *Istorici maghiari despre*

[1338] Pentru datele biografice ne orientăm după: M. Păcurariu, *op. cit.*, pp. 249-250; Aurel Pavel, *Absolvenţi de seamă ai Academiei Teologice din Oradea*, în vol. „Academia Teologică Ortodoxă Română din Oradea. 70 de ani de la înfiinţare", Oradea, 1995, p. 121.

https://biblioteca-digitala.ro

originile creştinismului unguresc. Examenul oral aprofundat îl susţine la 28 mai 1947 şi îl trece cu media 9, iar teza de doctorat, *Eparhia Aradului (1848-1860)* o susţine la 4 iunie 1948, obţinând nota 9[1339].

După căsătorie, în 1941, este hirotonit preot pentru parohia Arad-Şega unde activează între anii 1941-1949, iar în anii 1947-1948, în paralel, este şi profesor suplinitor de *Istorie bisericească* la Academia Teologică din Arad, după care a fost numit vicar administrativ al Episcopiei Aradului (1949-1958). În anii 1959-1960 este preot paroh la parohia Arad-Aradul Nou (1959-1960), apoi în Semlac (1966-1973) şi iarăşi în Arad-Aradul Nou (1973-1979). În 1979 se transferă în Episcopia Oradiei, unde, episcopul Vasile Coman (1970-1992) îl numeşte preot paroh la biserica „*Sfântul Gheorghe*" din Oradea-Olosig. La această biserică a funcţionat până la pensionare.

Odată cu reînfiinţarea Facultăţii de Teologie Ortodoxă din cadrul Universităţii Oradea, activează ca profesor „consultant" la catedra de *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, apoi ca titular la catedra de *Teologie Pastorală*. A predat şi *Formare duhovnicească*.

În timpul vieţii a publicat numeorase cărţi, studii, articole şi recenzii în reviste de specialitate şi este colaborator permanent al revistelor teologice „Legea Românească" şi „Îndrumătorul bisericesc" din Oradea, „Buna Vestire" din Beiuş, „Biserica şi Şcoala" din Arad[1340], „Telegraful Român" şi „Mitropolia Ardealului" din Sibiu, „Mitropolia Banatului" şi „Altarul Banatului" din Timişoara, „Studii Teologice" şi „Biserica Ortodoxă Română" din Bucureşti. Studiile de istorie bisericească publicate de Gh. Liţiu, mai ales cele referitoare la trecutul Episcopiei Aradului, se constituie cu siguranţă într-un reper bibliografic pentru cei ce doresc să aprofundeze acest subiect.

În anul 2005, la vârsta de 86 de ani, după o activitate clericală şi de cercetător istoric de peste şase decenii a trecut la cele veşnice.

Cărţi publicate:

Românii arădani în frământările anilor 1849-1850, Arad, 1947, 65 p; *Episcopia Aradului. Schiţă istorică*, Arad, 1950, 56 p; *Cartea vieţii. Predici la duminicile şi*

[1339] Adrian Gabor, *Studia ecclesiastica. Contribuţii în domeniul Istoriei Bisericeşti ale profesorilor de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Bucureşti (1881-1989)*, Bucureşti, 2003, p. 56, nota 131, p. 88, nota 225. Evenimentul nu scapă din vedere revistei „Biserica şi Şcoala": „Părintele Gh. Liţiu, preot în Arad Şega şi profesor la Academia de Teologie din Arad, la data de 4 iunie a. c., a fost promovat *Doctor în Teologie* cu menţiunea „*magna cum laude*", la Facultatea de Teologie din Bucureşti. Noul Doctor în Teologie este un preot harnic şi de mari nădejdi. Felicitările noastre" („Bis. şi Şc.", anul LXXII, nr. 24, 13 iunie 1948, pp. 182-183).

[1340] Pentru studiile publicate în „Biserica şi Şcoala" vezi: P. Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, 2004, pp. 181-182.

https://biblioteca-digitala.ro

sărbătorile de peste an, Timişoara, 1991, 196 p; *Izvoarele harului*, Cluj-Napoca, 1992, 52 p; *Meditaţii la Psalmul cincizeci*, Beiuş, 1995, 50 p; *Curs de Teologie pastorală*, Oradea, 2002, 205 p. (în colaborare); *Eparhia Aradului şi a Bihorului. 1848-1860*, Oradea, 2003, 249 p.

Articole şi studii publicate:

Legăturile bisericeşti ale românilor ortodocşi din eparhia Aradului cu Biserica ortodoxă rusă, în „M. B.", anul IV, 1954, nr. 11-12, pp. 20-23; *O vizitaţie canonică în Bihor în secolului XVIII*, în vol. "Omagiu Î. P. S. Sale Dr. Nicolae Bălan la cincizeci de ani de activitate bisericească", Sibiu, 1956, pp. 374-381; *Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862)*, în „M. B.", anul VIII, 1958, nr. 7-9, pp. 359-364; *Începuturile catedralei din Arad*, în „M. B.", anul XVIII, 1968, nr. 1-3, pp. 84-94; *Contribuţii la studiul circulaţiei vechilor cărţi bisericeşti*, în „M. B.", anul XVIII, 1968, nr. 7-9, pp. 461-472; *Rugăciunea de la Alba Iulia*, în „M. B.", anul XVIII, 1968, nr. 10-12, pp. 683-688; *Episcopul Ioan Ignaţie Papp al Aradului. Un luptător pentru unitatea naţională a poporului român (1903-1925)*, în „M. B.", anul XIX, 1969, nr. 1-3, pp. 85-100; *Un manuscris inedit cu predică în versuri din 1854*, în „B. O. R.", anul LXXXVIII, 1970, nr. 1-2, pp. 106-112; *Aspecte ale activităţii culturale şi bisericeşti a lui Constantin Diaconovici Loga*, în „B. O. R.", anul LXXXIX, 1971, nr. 7-8, pp. 844-849; *Din legăturile ortodocşilor arădani cu mitropolitul Andrei şaguna*, în „M. A.", anul XXIII, 1971, nr. 9-10, pp. 701-713; *Locul Sfinţilor Părinţi în lucrarea de propovăduire a Bisericii Ortodoxe Române*, în „M. A.", anul XXIII, 1971, nr. 9-10, pp. 721-731; *Un succes al mitropolitului Andrei Şaguna. Sinoadele eparhiale de la Sibiu şi Arad (1850)*, în „M. B.", anul XXIII, 1973, nr. 4-6, pp. 295-298; *Cultura clerului român din Banat şi Crişana în veacul al XIX-lea*, în „M. B.", anul XXIV, 1974, nr. 1-3, pp. 100-109; *Eşecul uniaţiei şi reacţia românilor ortodocşi din Bihor în secolul al XVIII*, în „B. O. R.", anul XCIII, 1975, nr. 9-12, pp. 1114-1123; *Contribuţii arădene la promovarea unităţii bisericeşti a românilor*, în „M. B.", anul XXV, 1975, nr. 10-12, pp. 533-536; *Patruzeci de ani de la moartea episcopului Roman Ciorogariu (1852-1936)*, în „M. B.", anul XXVI, 1976, nr. 1-4, pp. 228-230; *Clerici arădeni sprijinitori ai luptei poporului român pentru libertate naţională şi progres social*, în „M. B.", anul XXVI, 1976, nr. 5-8, pp. 518-521; *Ecoul războiului pentru independenţă în părţile arădene*, în „M. B.", anul XXVII, 1977, nr. 4-6, pp. 290-293; *Contribuţia clerului arădean la lupta pentru libertatea şi unitatea naţională a poporului român*, în „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 10-12, pp. 619-626; *Cuvântul la înmormântare în Biserica Ortodoxă Română*, în „B. O. R.", anul XIV, nr. 9-10, 1978, pp. 1124-1134; *Episcopul dr. Andrei Magieru (1891-1960)*, în „M. B.", anul XXX, 1980, nr. 10-12, pp. 718-721; *Biserica ortodoxă română din eparhia Oradiei din veacul al XVIII-lea până în zilele noastre*, în vol. „Mărturii-Evocări", Oradea, 1980, pp. 165-180; *Roman Ciorogariu, ctitorul reînfiinţatei Episcopii ortodoxe române a Oradiei*, în vol. „Roman R. Ciorogariu (1852-1936)", Oradea, 1981, pp. 103-130; *Mănăstirea „Sfântul Simion Stâlpnicul" din Arad-Gai*,

https://biblioteca-digitala.ro

în „M. B.", anul XXXIII, 1983, nr. 7-8, pp. 488-493; *De la începuturi până la reînființarea Episcopiei ortodoxe române a Oradiei*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei ortodoxe române a Oradiei în ultimii două sute de ani", Oradea, 1984, pp. 15-158; *Idei înaintate în opera cărturarului arădean Alexandru Gavra*, în „M. B.", anul XXXVI, 1986, nr. 3, pp. 65-72; *Contribuții la istoria revoluției din 1848-1849 în părțile Aradului și Bihorului*, în „M. A.", anul XXXIII, 1988, nr. 3, pp. 3-18; *Istoria Eparhiei Aradului*, în vol. „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă", Arad, 1989, pp. 9-79; *Comunitățile religioase din Oradea: Biserica Ortodoxă Română*, în vol. „Istoria orașului Oradea", 1995, pp. 433-439.

https://biblioteca-digitala.ro

75.

Preotul iconom-stavrofor Gheorghe Căvăşdan

(1920-1991)

Unul dintre preoţii de mir arădeni care s-au remarcat în mod deosebit prin activitatea pastorală şi administrativă din perioada imediat următoare terminării celui de-al doilea război mondial, a fost preotul iconom-stavrofor Gheorghe Căvăşdan din Arad[1341].

S-a născut la 19 aprilie 1920 la Gepiu (judeţul Bihor), fiind fiul cel mai mare, din cei trei copiii al soţilor Nicolae şi Iuliana (născută Bărdaş). După absolvirea şcolii primare în satul natal (1926-1932), a urmat cursurile Şcolii Normale din Oradea (1932-1940). După absolvirea celor opt clase de la Şcoala Normală, îşi ia diploma de capacitate pentru învăţători, fiind clasat al cincilea pe centru din cei 146 prezenţi la examen.

După Dictatul de la Viena, la 10 octombrie 1940, se refugiază la Arad, unde, se înscrie în primul an la Academia Teologică pe care a absolvit-o în anul 1944[1342]. La 12 iunie 1944 a susţinut examenul de capacitate preoţească

[1341] Pentru întregirea datelor biografice ne orientăm după: Gheorghe Căvăşdan, *Monografia istorică a Parohiei Arad-Micălaca Veche*, Lucrare de licenţă susţinută la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, Sibiu, 1956, f. 111-112; *Necrolog*, „A. B.", anul II (41), nr. 1-3, 1992, p. 115. Unele informaţii le datorăm doamnei preotese Cornelia Căvăşdan şi domnului ing. Gheorghe Valentin Căvăşdan din Arad, cărora le mulţumesc şi pe această cale.

[1342] La sfârşitul anului şcolar 1943-1944 au absolvit un număr de 9 teologi, dintre care amintim pe Ioan Cosma din Măderat (jud. Arad), Tiberiu Dârlea din Galşa (jud. Arad) şi Petru Gheorghe Popa din Felcheriu (jud. Bihor), cf. Mihai Săsăsujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 198.

https://biblioteca-digitala.ro

obținând calificativul „Foarte bine", în urma căruia i se dă dreptul de a ocupa parohii de clasa I-a. În perioada studenției, tânărul teolog Gheorghe Căvăşdan, a condus corul *Societății de lectură Episcopul Grigorie* a studenților teologi arădeni[1343].

În anul 1956 şi-a susținut licența în Teologie la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, cu un subiect de istorie bisericească, *Monografia istorică a Parohiei Arad-Micălaca Veche*, susținut la catedra de Istoria Bisericii Ortodoxe Române condusă de preotul prof. dr. Ştefan Lupşa, un alt bihorean ca şi părintele Gheorghe Căvăşdan.

Cu părinții nu s-a întâlnit timp de patru ani. În vacanțele studenţeşti a fost nevoit să se întrețină singur desfăşurând anumite munci la Academia Teologică s-au dând meditații. Cu aprobarea rectorului dr. Nicolae Popovici, împreună cu un alt coleg din Bihor, primeşte aprobarea de a locui în internatul Academiei Teologice.

Tot în această perioadă continuă tradiția corală[1344], în calitate de dirijor la biserica din parohia Arad-Gai, ocazie cu care o cunoaşte pe viitoarea soție, Cornelia Gligorescu, fiica lui Dumitru[1345] şi Ecaterina Gligorescu din Arad-Gai. Cununia celor doi a avut loc la 22 august 1943, naşi fiindu-le preotul profesor dr. Simion Şiclovan cu preoteasa. Gheorghe şi Ecaterina Căvăşdan au avut un fiu, pe Gheorghe Valentin Cantemir, născut la 30 iulie 1944.

După căsătorie, la 14 iulie 1944, tânărul Gheorghe Căvăşdan a fost hirotonit diacon, iar la 15 iulie preot pentru parohia Arad-Ceala, de episcopul Andrei Magieru al Aradului (1936-1960). Nu ocupă parohia imediat deoarece este încorporat în cadrul Şcolii de ofițeri în rezervă Lipova, până în 1945. Cu data de 1 noiembrie 1945 este trimis de episcopul Andrei la parohia Arad-Micălaca Veche, în postul eliberat prin transferul preotului Traian Popovici la parohia Oradea-Velența. În primăvara anului 1946 se organizează concurs pentru postul din Micălaca, dar, Consiliul eparhial nu a acceptat prezentarea la concurs şi a preotului Gheorghe Căvăşdan pe motiv că nu avea „îndeplinit un stagiu rural". Din mărturia membrilor familiei, se pare însă că existau alte interese ale consilierilor bisericeşti din jurul episcopului Andrei Magieru.

În această situație, pentru a-şi putea întreține familia, din primăvara anului 1946 până în iunie 1947 este angajat ca funcționar la Fabrica de vagoane „Astra" din Arad. Abia la 1 iunie 1947 este numit preot la parohia

[1343] *Ibidem*, p. 170.

[1344] Corul parohiei a fost înființat în anul 1933 din inițiativa lui Petru Mladin, în timpul preotului Nicolae Ionescu (1921-1940). Pentru amănunte vezi: *Înființarea unui cor la Gai*, în „Ştirea", anul III, nr. 325 din 5 aprilie 1933, p. 3.

[1345] Dumitru Gligorescu era epitrop al bisericii din Arad-Gai.

https://biblioteca-digitala.ro

Mişca din protopopiatul Chişineu Criş, unde funcţionează până la 31 octombrie 1949, când, prin concurs, este numit la parohia Arad-Micălaca Veche, de care a fost legat timp de peste două decenii şi jumătate, până la 1 iunie 1974.

În parohia Micălaca Veche a desfăşurat o bogată activitate pastorală şi gospodărească fiind apreciat şi iubit de credincioşi. Împreună cu preotul Pavel Dabu, a iniţiat un ciclu de predici pe care le rosteau alternativ la deniile de miercuri şi vineri seara din posturile de peste an. Din domeniul gospodăresc amintim: reparaţii interioare şi exterioare la biserică, construit clădirea din curtea bisericii, îngrădirea cimitirului, dar mai ales pictura bisericii în 1951, datorată lui Iulian Toader şi 1967-1969, cea din urmă, în frescă, datorată pictorului Gheorghe Răducanu din Bucureşti.

A îndeplinit şi diferite funcţii administrative în cadrul Centrului eparhial: inspector bisericesc (1 iulie 1965-30 iunie 1967) şi vicar administrativ (1967-1974), sub episcopul Teoctist Arăpaşu (1962-1973). După venirea noului episcop, în persoana lui Visarion Aştileanu (1973-1984), preotul Gheorghe Căvăşdan, începând cu data de 1 iulie 1974, este transferat la parohia Arad-Centru.

La fel ca în vechea parohie, şi în cea nouă depune o susţinută activitate pastorală şi gospodărească. S-a îngrijit în mod deosebit de cele două locaşuri de cult ale parohiei[1346], reparaţii interioare şi exterioare, dotarea celor două biserici cu mobilier nou. Datorită iniţiativei sale, spre sfârşitul activităţii sale, pictorul Gheorghe Răducanu din Bucureşti, a realizat cele trei icoane mozaic de pe frontispiciul bisericii episcopale[1347]. Din păcate, datorită plecării sale prea de timpuriu dintre cei vii, nu a mai avut posibilitatea să le vadă şi puse la locul destinat.

Nu pot să nu amintesc faptul că atât la Micălaca Veche cât şi la Arad-Centru, preotul Gh. Căvăşdan, a avut un merit deosebit în organizarea bibliotecilor şi arhivelor celor două parohii. Era poate o urmare a legăturilor pe care le-a avut cu preotului prof. dr. Ştefan Lupşa, înţelegând foarte bine ce reprezintă arhivele şi bibliotecile pentru cunoaşterea trecutul poporului român şi a vieţii sale ecleziastice. Numai pentru că a înţeles ce rol îl au arhivele şi pentru cunoaşterea istoriei unei comunităţi, a putut scrie o valoroasa *Monografie istorică a parohiei Arad-Micălaca Veche* (Sibiu, 1956),

[1346] Este vorba de biserica episcopală şi cea din strada Mihai Eminescu.

[1347] Din păcate, atunci când pictorul Gheorghe Răducanu a venit cu mozaicurile pentru a le aşeza în nişele pregătite în acest scop, părintele Gheorghe Căvăşdan fiind trecut la cele veşnice, au existat unele voci care s-au opus instalării icoanelor, aceasta numai pentru a-i ponegri memoria celui care a avut iniţiativa.

https://biblioteca-digitala.ro

despre care am amintit[1348]. Este o lucrare cu interesante date geografice, istorice şi etnografice. Cea mai mare parte din economia lucrării este dedicată istoriei ecleziastice: începuturile şi evoluţia parohiei, biserica veche şi cea actuală, şirul preoţilor parohi cu scurte date biografice, şcoala confesională, corurile bisericeşti, date despre cimitir şi filiile parohiei[1349].

Pentru meritele pe care le-a avut în timpul activităţii, a fost distins cu rangul de iconom-stavrofor şi crucea patriarhală.

Ca preot la biserica catedrală, ani de-a rândul a îndrumat pe tinerii teologi hirotoniţi în perioada practicii liturgice. Îmi aduc aminte de părintele Gheorghe Căvăşdan, pe atunci preot paroh la parohia Arad-Centru, de zilele imediat următoare hirotonirii mele de preot, întâplată la începutul lunii noiembrie 1979. Nu l-am cunoscut până atunci. Numai odată cu începutul practicii liturgice defăşurată în biserica episcopală din Arad, am avut privilegiul de a-l cunoaşte şi a face această practică, în cea mai mare parte cu sfinţia sa. Mi-am şi dorit acest lucru. Am simţit faptul că părintele Gheorghe caută să se apropie de noi, cei începători. În acele puţine zile cât am slujit Utrenia, Sfânta Liturghie şi Vecernia sub îndrumarea sa, mi-am dat seama că aveam alături un preot model, de la care, sunt sigur că nu numai eu am avut multe de învăţat, ci toţi colegii care au făcut practica liturgică alături şi sub îndrumarea sfinţiei sale. Vedea lipsurile noastre în pregătirea din domeniul Liturgicii practice, însă, de fiecare dată, la sfârşitul serviciului divin, cu multă înţelegere şi calm, căuta să ne arate unde am greşit şi cum să facem în continuare. Îi rămân recunoscător pentru acele zile pe care le-am petrecut alături de dânsul la Sântul Altar al frumoasei biserici episcopale din Arad.

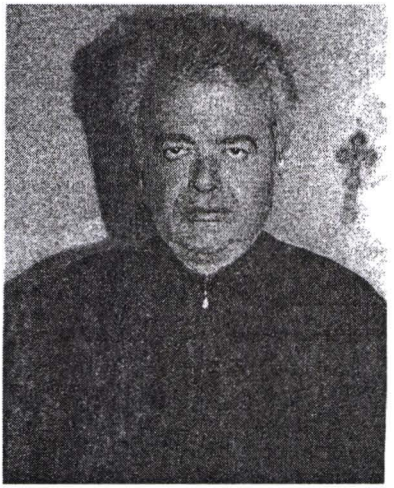
După o activitate clericală de 46 de ani, la vârsta de 70 de ani, începând cu data de 1 septembrie 1990, s-a pensionat. A adormit în Domnul în ziua de Ajun a Bobotezei (5 ianuarie) a anului 1991, după o boală necruţătoare, trupul său fiind redat pământului din cimitirul „Pomenirea" din Arad.

A rămas în amintirea celor care l-am cunoscut ca un preot blând şi smerit cu inima, plin de înţelepciune, bun duhovnic şi slujitor bisericesc, de un comportament ireproşabil în relaţiile cu membrii comunităţii, enoriaşii.

[1348] În arhiva parohiei Arad-Micălaca Veche se mai păstrează o lucrare manuscrisă, datorată preotului Ioan Ardelean, *Cronica parohiei Micălaca Veche* (17 file).

[1349] Lucrarea a putut fi consultată de noi prin bunăvoinţa familiei căreia îi mulţumesc şi pe această cale.

https://biblioteca-digitala.ro

76.

Arhidiacon conf. univ. dr. Silviu Anuichi

(1939-1994)

Primul decan al nou înființatei Facultăți de Teologie din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad a fost arhidiacon dr. Silviu Anuichi, care venea cu o zestre intelectuală bogată dobândită în universități din țară şi străinătate[1350].

S-a născut la 28 ianuarie 1939 în comuna Bocicoiul-Mare din județul Maramureş, din părinți bănățeni, tatăl fiind profesor de matematică iar mama casnică. După absolvirea şcolii elementare din oraşul Sânicolaul Mare a urmat cursurile Liceului „Vincențiu Babeş" din Timişoara (1951-1955) pe care le-a absolvit cu diplomă de merit. În perioada anilor 1955-1959 a urmat cursurile Institutului Teologic Universitar din Sibiu, apoi cele de doctorat, specialitatea *Istoria Bisericească Universală,* la Institutul Teologic Universitar din Bucureşti (1959-1962), având ca îndrumător pe preotul profesor dr. Ioan Rămureanu.

În această perioadă, sub îndrumarea preotului profesor dr. Ioan G. Coman a redactat şi susținut lucrarea din domeniul *Patrologiei,* intitulată: *Doctrina Fericitului Teodoret în epoca sa referitoare la providența divină.* Sub îndrumarea profesorului dr. Alexandru Elian a pregătit lucrările: *Procopie Ivacicovici – episcop de Arad (1853-1873) şi Mitropolit al Arealului*

[1350] Pentru datele biografice ne orientăm după: *Curriculum vitae* în teza de doctorat, p. 191; *Prezentarea cadrelor didactice. Prea Cucernicia Sa Părintele Arhidiacon dr. Silviu Anuichi decanul Facultății între anii 1991-1994,* în vol. „Anuar I 1994-1995", Arad, 1995, pp. 155-158; M. Păcurariu, *op. cit.*, pp. 20-21.

https://biblioteca-digitala.ro

(1873-1874) şi *Istoria Bizanţului după bizantinistul rus M. V. Sevcenco*[1351]. Ţinând seama de preocupările sale în privinţa relaţiilor româno-sârbe, cu precădere în evul mediu, urmează studii de specializare la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Belgrad (1972-1977), ca bursier al Patriarhiei ortodoxe sârbe. În perioada celor cinci ani petrecuţi la Belgrad, a efectuat cercetări în arhive şi biblioteci din Iugoslavia. La sfârşitul perioadei de studii, în ziua de 21 iunie 1977, şi-a susţinut cu succes, la Facultatea de Teologie din Belgrad, teza de doctorat intitulată *Relaţiile bisericeşti româno-sârbe din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea* (în limba sârbo-croată)[1352]. Promovarea noului doctor în Teologie s-a efectuat într-un cadru festiv în ziua de 29 iunie, în aula Patriarhiei sârbe, cu participarea Patriarhului Gherman al sârbilor, a episcopului Nicanor de Novi-Sad, a tuturor profesorilor Facultăţii de Teologie, a reprezentanţilor Ambasadei României la Belgrad[1353].

După reîntoarcerea de la studii, avându-l ca referent principal pe preotul profesor dr. Ioan Rămureanu, în ziua de 12 noiembrie 1977, a prezentat dizertaţia din nou, la Institutul Teologic Universitar din Bucureşti, recunoscându-i-se înaltul titlu ştiinţific obţinut la Facultatea de Teologie din Belgrad, obţinând media 9 (calificativul „Foarte bine")[1354].

A funcţionat ca profesor la Seminarul Teologic din Caransebeş (1962-1982), ca profesor la catedra disciplinelor de profil istoric. În 1966 a fost hirotonit diacon apoi hirotesit arhidiacon, iar până în 1991, diacon la Catedrala mitropolitană din Timişoara. Între 1983-1991 a fost redactor şef al revistei „Mitropolia Banatului".

Odată cu înfiinţarea Facultăţii de Teologie din Arad, în 1991, funcţionează ca şi cadru didactic la disciplinele: *Istoria civilizaţiei şi culturii bizantine*, *Istoria bisericească universală* şi *Paleografia* în cadrul specialităţii Teologie-Litere. În martie 1992, în şedinţa de Senat a Universităţii „Aurel Vlaicu", a fost propus şi ales decan Facultăţi de Teologie (1991-1994).

În toate cele două perioade cât a funcţionat în învăţământul mediu şi cel universitar, profesorul dr. Silviu Anuichi a fost un exemplu pentru elevii şi studenţii săi, mulţi dintre ei aducându-şi aminte cu dragoste de el.

[1351] A. Gabor, *op. cit.*, pp. 128, 216.

[1352] A fost publicată în „B. O. R.", anul XCVII, 1979, nr. 7-8, pp. 869-1056 (şi în extras, 1980, 192 p.).

[1353] „M. B.", anul XXVIII, 1978, nr. 1-3, pp. 110-111.

[1354] Cezar Vasiliu, *Doctorii în teologie proclamaţi de Facultatea de teologie (1881-1948) şi de Institutul teologic din Bucureşti (1948-1981)*, în „B. O. R.", anul C, 1982, nr. 9-10, p. 894.

https://biblioteca-digitala.ro

A publicat nenumărate studii, articole, note, recenzii, traduceri, publicate în revistele bisericeşti „Mitropolia Banatului", „Studii Teologice", „Ortodoxia", „Biserica Ortodoxă Română", „Glasul Bisericii", dar şi în „Magazin istoric" şi alte reviste din ţară şi străinătate. A participat la numeroase sesiuni de comunicări ştiinţifice (Arad, Bucureşti, Timişoara, Belgrad, Vârşeţ, Novi-Sad, Salonic).

După o scurtă dar grea suferinţă, la vârsta de numai 55 de ani, în ziua de 2 septembrie 1994, a trecut la cele veşnice. Slujba înmormântării a fost oficiată duminică 4 septembrie în biserica din parohia Şega II din Arad, de un sobor de preoţi şi diaconi, foşti colegi de catedră şi foşti elevi şi studenţi, în prezenţa membrilor familiei şi a credincioşilor care l-au cunoscut şi apreciat. A fost înmormântat în cimitirul „Eternitatea" din Arad.

Arhidiacon conf. univ. dr. Silviu Anuichi va rămâne pentru toţi cei care l-au cunoscut un model de competenţă profesională, cu o putere de muncă exemplară care l-au călăuzit până în ultima clipă a vieţii.

Cărţi publicate:

Relaţiile bisericeşti româno-sârbe din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, Bucureşti, 1980, 192 p.

Articole şi stutii publicate:

Raporturile dintre Patriarhia Sârbă (Ypek) şi Patriarhia Greco-Bulgară de Ohrida în secolele XIV-XVIII, , în „S. T.", anul XIV, 1960, nr. 9-10, pp. 570-581; *Biserica Ortodoxă Bulgară de la înfiinţarea Exarhatului până la înfiinţarea Patriarhiei*, în „G. B.", anul XIX, 1960, nr. 11-12, pp. 945-951; *Biserica Ortodoxă Bulgară de la înfiinţarea Exarhatului până la înfiinţarea Patriarhiei*, În „G. B.", anul XIX, 1960, nr. 11-12, pp. 945-951; *Mişcarea jansenistă şi Catolicismul*, în „M. B.", anul X (1960), nr. 7-12, pp. 173-189; *Rolul Mitropoliei de Carlovi̧ în apărarea Ortodoxiei*, în „Ortodoxia", anul XIII (1961), nr. 3, pp. 419-432; *Patriarhia de Peci (Ypek) între anii 1557-1766*, în „S. T.", anul XIII (1961), nr. 9-10, pp. 429-440; *Activitatea mitropolitului Pavel Nenadovici (1749-1768) în slujba Ortodoxiei*, în „S. T.", anul XIV (1962), nr. 7-8, pp. 429-44; *Două documente importante din secolul XVIII în arhiva din Sremski Karlovci*, în „M. B.", anul XXIV (1974), nr. 4-6, pp. 194-198; *Un episcop uitat: Vichentie Popovici (1774-1785)*, în „M. B.", anul XXIX (1979), nr. 1-3, pp. 57-70; *Pomelnicele mănăstirii Kruşedol şi relaţiile cu Biserica Ortodoxă Română*, în „M. B.", anul XXXI (1982), nr. 4-6, pp. 322-330; *Ierarhul bănăţean Nicolae Popea (1889-1908), în slujba păcii*, în „M. B.", anul XXXIII, 1983, nr. 11-12, pp. 737-743; *Preocupări actuale privind lupta pentru pace reflectate în unele publicaţii din R. F. G.*, în „M. B.", anul XXXIV, 1984, nr. 3-4, pp. 209-210; *Cea de-a treia Adunare a Cultelor din România pentru dezarmare şi pace*, în „M. B.", anul XXXV, 1985, nr. 9-10, pp. 557-560; *Ortodoxia şi Occidentul*,

https://biblioteca-digitala.ro

în „M. B.", anul XXXVII, 1987, nr. 6, pp. 105-107; *Data Paştilor: pe când restituirea unanimităţii?*, în „M. B.", anul XXXVIII, 1988, nr. 2, pp. 100-103; *Clerici români - o rază de speranţă în vremea holocaustului nazist*, în „M. B.", anul XXXVIII, 1988, nr. 3, pp. 104-105; *Un important eveniment în viaţa bisericească bănăţeană*, în „A. B.", Serie nouă, anul I (40), 1990, nr. 3-4, pp. 7-13; *Arhitectura bisericească în actualitate*, în „A. B.", anul I (40), 1990, nr. 9-10, pp. 121-125; *Eforturi în dialogul general ortodox-roamno-catolic*, în „A. B.", anul I (40), 1990, nr. 5-6, pp. 120-121.

Recenzii publicate:

Dr. Nikola Gavrilovic, *Istorija cirilskih stamparija u Habsburskoi Monarhiji u XVIII veku*, în „M. B.", anul XXXIII, 1983, nr. 5-6, pp. 392-394.

https://biblioteca-digitala.ro

77.

Un bibliofil şi colecţionar de artă veche românească: preotul Ştefan Crişan

(1948-1984)

Preotul Ştefan Crişan a fost o figură aparte a clerului arădean din deceniile şapte şi opt a secolului al XX-lea. Din păcate însă, a plecat prea devreme dintre noi, lăsând un gol în sufletele celor care l-au cunoscut şi apreciat preocupările sale de a salva cărţi, obiecte de cult, veşminte, icoane şi alte obiecte de valoare din Patrimoniu Cultural Naţional aflate în parohii din cuprinsul Episcopiei Aradului. Datorită lui, multe dintre acestea au fost salvate de la dispariţie, unii clericii nu puteau înţelege valoarea acestora, care reprezentau fiinţa noastră naţională.

Ştefan Crişan s-a născut la 1 aprilie 1948 în Lipova, unde a urmat cursurile şcolii primare, după care a continuat pregătirea intelectuală la Seminarului Teologic de la Caransebeş (1968-1973), apoi cele universitare la Institutul Teologic Universitar din Sibiu. O scurtă perioadă a funcţionat şi pedagog la Seminarul din Caransebeş. În anul 1973 a fost hirotonit preot necăsătorit pentru biserica Mănăstirii Prislop din Ţara Haţegului, aflată în plină reorganizare, iniţiativă a episcopului Visarion Aştileanu al Aradului (1973-1984). La Mănăstirea Prislop a funcţionat doar trei ani, suficient timp pentru a aduna, din zona Haţegului, multe obiecte de valoare cultural-naţională, pereclitate a dispărea datorită neglijenţei unor preoţi sau credincioşi. Dragostea pentru obiectele vechi de patrimoniu a avut-o încă din perioada cursurilor gimnaziale. Fiind încă din copilărie, un iubitor al Bisericii. Trăind în jurul preotului Radu Crăciun, acesta i-a deschis dragostea pentru obiecte vechi de cult din monumentala biserică *„Adormirea Maicii Domnului"* din Lipova.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1976 este transferat ca preot paroh la parohia Sâmpetru-German unde funcționează până în 1978, de unde, în 1979 se transferă la parohia Milova din protopopiatul Lipova. Aici funcționează până în luna martie 1983, când, este transferat ca slujitor la Mănăstirea *„Sfântul Simion Stâlpnicul"* de la Arad-Gai.

A fost un slujitor devotat Bisericii, caracterizându-l şi frumoasa pasiune de colecționar a numeroase cărți, icoane şi vechi obiecte bisericeşti care vorbesc de trecutul religios al poporului nostru. Din păcate, toată activitatea clericală şi de colecționar de carte şi artă bisericească a fost curmată, de un stupid accident, rămas şi astăzi nelămurit, în gara din Oradea, la vârsta de numai 36 de ani, în ziua de 8 aprilie 1984. Chiar aşa de mult a deranjat colegul nostru pe diriguitorii comunişti şi atei din acea vreme?

Că acest lucru este adevărat, amintim că autoritățile politice şi chiar ecleziastice ale vremii, au interzis ca la slujba prohodului, din sobor, să facă parte mai mult de trei preoți. Se vede că persecuția sa a continuat şi după moarte. Nu a avut parte de un numeros sobor de preoți, aşa cum ar fi meritat. În această situație restrictivă, în ziua înmormântării, 11 aprilie, la slujba prohodului ce a avut loc în biserica *„Adormirea Maicii Domnului"* din Lipova, au slujit numai arhimandritul Timotei Iftimie, starețul mănăstirii Hodoş-Bodrog, protopopul Vitalie Pereteatcu al Lipovei şi preotul Nicandru Cuțaru din Măderat, misionar protopopesc. A fost însoțit pe ultimul drum al vieții de preoți din cuprinsul Episcopiei Aradului şi mulțime de credincioşi din Lipova, parohiile din jur şi din cele unde a funcționat ca preot. A fost îngropat în cimitirul din Lipova.

Spre nemulțumirea unor reprezentanți ai clerului şi autorităților locale, la rugămintea unor preoți, la cimitir, din partea intelectualilor arădeni, a vorbit Horia Medeleanu, istoric şi critic de artă, care a scos în evidență personalitatea celui plecat dintre cei vii şi pasiunea acestuia de colecționar de cărți, icoane şi obiecte de cult.

După moartea sa, părinții, în 1986, au donat casa Muzeului Județean Arad[1355], împreună cu bogata colecție, rezultatul trudei preotului Ştefan Crişan, unde a fost organizată *Expoziția de carte şi artă veche Ştefan Crişan*, situată pe strada Haşdeu, nr. 22 din Lipova. Fondul colecției se ridică la aproximativ 1 000 de piese sistematizate după cum urmează: manuscrise româneşti, carte veche românească, carte veche străină, periodice, icoane şi obiecte liturgice.

De la el a rămas şi un scurt istoric al mănăstirii Prioslop, scris la 20 ianuarie 1976 pe foaia de gardă de la sfârşit şi pe coperta interioară de la sfârşit a unui excemplar din *Sfânta şi dumnezeiasca a lui Is. Hs. Evanghelie*

[1355] Părinții preotului Ştefan Crişan au făcut oferta de donație, în primul rând Episcopiei Aradului, care, se pare la dispoziția Departamentului Cultelor a refuzat să o accepte.

https://biblioteca-digitala.ro

tipărită la Blaj în 1765[1356] şi redactat şi tipărit, împreună cu prietenul său, cercetătorul Florian Dudaş, studiul intitulat: *Contribuţiile clericului Ştefan Moldovan la bibliografia românească veche* („B. O. R.", anul XCIX, 1981, nr. 3-4, pp. 420-444).

Mulţi nu l-au înţeles pe preotul Ştefan Crişan şi întreprinderile sale, în domeniul colecţionării valorilor cultural-naţionale. Am fost însă destui care l-am admirat şi am apreciat munca pe care o desfăşura, într-un fel sau altul, chiar ajutându-l. Personal trebuie să mărturisesc faptul că l-am înţeles şi chiar am învăţat multe lucruri de la colegul nostru, preotul Ştefan - Ştefi Crişan din Lipova. Pentru toate strădaniile şi suferinţele lui din ultima parte a vieţii[1357], cuvine-se să zicem: Pomeneşte Doamne, în împărăţia Ta, pe vrednicul Tău slujitor, preotul Ştefan.

[1356] Mircea Păcurariu, *Istoria Mănăstirii Prislop*, Ediţia a II-a revăzută, Arad, 2006, pp. 99-100.

[1357] În ultimele luni de viaţă, pentru că deranja, atât autorităţile laice cât şi cele ecleziastice, preotul Ştefan Crişan a fost pedepsit cu ascultarea la mănăstirea Hodoş-Bodrog.

https://biblioteca-digitala.ro

78.

Preot lector univ. dr. Dumitru Moca

(1953-2004)

Preotul Dumitru Moca a fost unul dintre primii universitari teologi arădeni de după căderea regimului comunist, care, din 1991, a slujit cu multă dăruire catedra de *Teologie Liturgică*, *Pastorală* şi *Artă creştină* de la nou înfiinţata Facultate de Teologie Ortodoxă din Arad, remarcându-se printr-o bună pregătire de specialitate, un orizont cultural bogat şi multă deschidere către studenţii săi.

S-a născut în ziua de 1 iunie 1953 în comuna Pilu (judeţul Arad) din părinţii Ioan şi Zenovia Moca[1358]. După absolvirea şcolii generale din satul natal (1959-1967), din anul şcolar 1969-1970, urmează cursurile Seminarului Teologic ortodox din Caransebeş, pe care l-a absolvit la sfârşitul anului şcolar 1973-1974. Ca elev seminarist s-a remarcat prin rezultatele excepţionale obţinute la învăţătură şi printr-o purtare exemplară. În vara anului 1974 a promovat examenul de admitere la Institutul Teologic Universitar din Sibiu. Ca urmare a acestui examen, a fost încorporat în armată pentru satisfacerea stagiului militar cu termen redus (octombrie 1974-iunie 1975).

Începând cu toamna anului 1975, urmează cursurile teologice pe care le-a absolvit la sfârşitul anului universitar 1978-1979. Aici a avut parte de o

[1358] Pentru datele biografice ne orientăm după: *Biografia Prea Cucerniciei Sale Părintelui lector universitar Dumitru Moca*, în „Anuar I. 1994-1995", Arad, 1995, pp. 173-174; Lucian Farcaşiu, *In memoriam. Trecerea la cele veşnice a părintelui lector univ. dr. Dumitru Moca*, în „Teologia", anul VIII, nr. 4, 2004, pp. 193-203.

https://biblioteca-digitala.ro

serie de iluştri profesori: Grigorie T. Marcu, Mircea Păcurariu, Teodor Bodogae, Ioan I.Ică, Alexandru Moisiu, pentru a numi numai câțiva dintre ei. În vara anului 1979 şi-a susținut examenul şi lucrarea de licență cu titlul: *Cântarea bisericească, mijloc de exercitare a puterii învățătoreşti în Biserică*, pregătită sub îndrumarea preotului prof. dr. Alexandru Moisiu de la catedra de *Liturgică, Pastorală şi Artă creştină*, obținând şi diploma de licență.

La 1 august 1979, a fost hirotonit preot de episcopul Visarion Aştileanu al Aradului, pe seama parohiei Curtici din protopopiatul Arad, unde a funcționat până la 1 septembrie 1990 când a fost transferat ca preot paroh la parohia Arad-Şega II unde a desfăşurat o bogată activitate pastoral-misionară şi gospodărească. În timpul când a avut conducerea oficiului parohial a fost pusă temelia Bisericii Martirilor din parcul de la UTA, de pe Calea Aurel Vlaicu. Pentru merite sacerdotale a fost distins cu rangul de iconom stavrofor.

În perioada anilor 1988-1991 a funcționat şi ca bibliotecar la Biblioteca Episcopiei Aradului, încredințându-i-se în acelaşi timp şi funcția de redactor pentru materialele Episcopiei Aradului pregătite pentru a fi publicate în revista „Mitropolia Banatului".

În anul 1984 a susținut examenul de admitere la cursurile de doctorat în Teologie, Secția practică, specialitatea *Liturgică, Pastorală şi Artă creştină*, sub îndrumarea preotului profesor dr. Ilie Moldovan şi preot profesor dr. Liviu Streza, actualul arhiepiscop dr. Laurențiu, mitropolit al Ardealului. Sub îndrumarea celor doi a susținut şi redactat mai multe lucrări de seminar, unele fiind publicate.

În anul 1995 a susținut examenul de admisibilitate în vederea susținerii tezei de doctorat în Teologie. În luna martie 2000, la Facultatea de Teologie „Andrei Şaguna" din Sibiu, a susținut teza de doctorat cu titlul: *Sărbătoarea Învierii Domnului sau a Sfintelor Paşti. Studiu istorico-canonic*, lucrare pregătiră sub îndrumarea ştiințifică a prof. univ. dr. Laurențiu Streza, pe atunci episcop al Caransebeşului, obținând titlul de doctor în Teologie cu calificativul Foarte bine.

Începând cu anul universitar 1991-1992, odată cu primul an de existență al Facultății de Teologie din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, preotul Dumitru Moca funcționează în calitate de cadru didactic la catedra de Teologie practică, la început predând *Muzica bisericească şi ritualul*, mai apoi *Liturgica, Pastorala şi Arta creştină*. În calitate de cadru didactic a avut ca proiect de cercetare ce cuprindea întreg ciclul liturgic al Praznicelor

https://biblioteca-digitala.ro

Împărăteşti cu dată schimbătoare, reuşind să publice doar o parte din cercetările sale în această direcţie.

Părintele Dumitru Moca a publicat mai multe articole, studii, traduceri şi recenzii în revistele: „Mitropolia Banatului" şi „Altarul Banatului" din Timişoara, „Teologia", „Biserica şi Şcoala", „Calea Mântuirii" şi „Arca" din Arad. Unele lucrări au rămas nepublicate, rămase în manuscris, altele începute şi nefinalizate. În ultima perioadă lucra la finalizarea dosarului pentru obţinerea titlului de conferenţiar universitar.

Întreaga sa activitate s-a sfârşit în noaptea de 4 spre 5 octombrie 2004, într-un Spital din Timişoara, în urma unei îndelungate boli. Ne-a părăsit pe neaşteptate, în plină putere de muncă, la vârsta de numai 51 de ani. Moartea lui i-a afectat pe toţi, mai cu seamă pe cei din „generaţia" sa.

Preotul Dumitru Moca a rămas în amintirea noastră a colegilor, a studenţilor, a credinioşilor şi a tuturor celor care l-au cunoscut, preotul cu fire blândă, smerită şi profesorul competent şi apropiat de studenţii săi. De la colegul nostru, preotul dr. Dumitru Moca ne-au rămas importante şi folositoare scrieri teologice, folositoare atât pentru cler cât şi pentru credincioşii Bisericii.

Cărţi publicate:

Sărbătoarea Învierii Domnului sau a Sfintelor Paşti. Studiu istoric liturgic (Arad, 2003, 320 p); *Sărbătoarea Pogorârii Sfântului Duh a Cincizecimii sau a Rusaliilor. Studiu istoric, liturgic şi pastoral* (Arad, 2004, 218 p.); *Opera liturgică a Sfântului Ioan Damaschinul*, Arad, 2004.

Studii, articole şi predici publicate:

Nunţi nu se fac oricând, în „Îndrumător bisericesc, misionar şi patriotic", IV, Arad, 1987, pp. 51-54; *Conţinutul şi structura anaforalei liturgice privite istoric şi interconfesional*, în „M. B.", anul XXXVII, 1988, nr. 1, pp. 63-74; *Instituţia duhovniciei în tradiţia răsăriteană*, în „M. B.", anul XXXVIII, 1988, nr. 4, pp. 37-48; *Biserica Ortodoxă îndrumătoare a credincioşilor ei de a urma calea virtuţii şi a se feri de păcat*, în „Îndrumător bisericesc, misionar şi patriotic", VI, Arad, 1989, pp. 113-119; *Originea evoluţia şi semnificaţia slujbei Sfintei Cununii*, în „A. B.", Serie nouă, anul I (40), 1990, nr. 1-2, pp. 59-69; *Semnificaţia colindelor*, în „Arca", nr. 5, 1990, p. 2; *Preotul profesor dr. Teodor Botiş (1873-1940)*, în „A. B.", Serie nouă, anul I (40), 1990, nr. 7-8, pp. 97-101; *Canonul Sfântului Andrei Criteanul. Consideraţii liturgice şi ,pastorale*, în „A. B.", Serie nouă, anul II (XLI), 1991, nr. 4-6, pp. 49-58; *Originile şi originalitatea bisericii de lemn din Transilvania*, în „R. T.", Serie nouă, anul I (73), 1991, nr. 6, pp. 44-57; *Temeiurile biblice ale simbolului de credinţă şi întrebuinţarea lui în cultul Bisericii primare*, în „Îndrumător bisericesc", Arad, 1991, pp. 84-89; *Preotul profesor dr. Teodor*

https://biblioteca-digitala.ro

Botiş (1873-1940). La cincizeci de ani de la trecerea sa la cele veşnice, în „Îndrumător bisericesc", Arad, 1991, pp. 164-170; *Preotul profesor Ilarion Felea şi contribuţia sa în domeniul Teologiei practice*, în „Teologie şi studii umaniste", Arad, 1994, pp. 156-162; *Triodul - carte de cult şi de spiritualitate ortodoxă*, în „Anuar I. 1994-1995", Arad, 1995, pp. 61-66; *Semnificaţii ale sfinţirii apei şi caselor la Praznicul Bobotezei*, în „Bis. şi şc.", anul IV (76), Serie nouă, nr. 1-2, 1995, p. 2; *Stihirile slujbei Învierii Domnului. Învăţături pascale*, în „Bis. şi Şc.", anul IV (76), nr. 4, 1995, p. 4; *Înălţarea Domnului după iconografie*, în „Bis. şi Şc.", anul IV (76), serie nouă, nr. 6-7, 1995, p. 2; *Creaţia şi desăvârşirea ei în lumina cultului ortodox*, în „Teologie şi ştiinţe umaniste", II, Arad, 1996, pp. 80-88; *Triodul - carte de cult şi de spiritualitate ortodoxă*, în „Bis. şi Şc.", anul V (77), serie nouă, nr. 2, 1996, pp. 1-2; *Praznicul Floriilor. Tradiţii ţi rânduieli liturgice specifice*, în „Bis. şi Şc.", anul V (77), serie nouă, nr. 4, 1996, p. 4; *Despre ce să predicăm?*, în „Bis. şi Şc.", anul V (77), serie nouă, nr. 7, 1996, p. 3; *Slujba vecerniei*, în „Bis. şi Şc.", anul V (77), serie nouă, nr. 7, 1996, pp. 3-4; *Postul Naşterii Domnului sau al Crăciunului. Consideraţii liturgice şi pastorale*, în „Bis. şi Şc.", anul V (77), serie nouă, nr. 8, 1996, pp. 2-4; *Cuvânt la slujba utreniei*, în „Bis. şi Şc.", anulVI (78), serie nouă, nr. 1-3, 1997, p. 2; *Tradiţia colindelor religioase de Naşterea Domnului şi cultul creştin*, în „A. B.", Serie nouă, anul X (XLIX), 1999, nr. 10-12, pp. 87; *Sărbătoarea Pogorârii Duhului Sfânt, a Cincizecimii sau a Rusaliilor. Studiu istoric şi liturgic*, în „A. B.", Serie nouă, anul XI (L), 2000, nr. 7-9, pp. 23-36; *Sărbătoarea Paştilor în Vechiul Testament*, în „Teologia", anul IV, nr. 2, 2000, pp. 62-69; *Sărbătoarea Schimbării la Faţă a Domnului. Consideraţii istorico-liturgice*, în „A. B.", Serie nouă, anul XII (LI), nr. 7-9, 2001, pp. 35-41; *Manuscrise româneşti ale Sfintei Liturghii în Transilvania în secolele XVII-XVIII. Studiu liturgic comparativ*, în vol. „Facultatea de Teologie Ortodoxă la zece ani de existenţă. Simpozion aniversar" (Coordonatori: Pr. conf. dr. Ioan Tulcan, Arhid. lect. Dr. Mihai Săsăujan), Arad, 2001, pp. 180-199; *Biserica - corabie a mântuirii credincioşilor*, în „Calea Mântuirii", anul II, Serie nouă, nr. 32 (67), 5 august 2001, pp. 1-3; *Iertarea: jertfă şi iubire*, în „Calea Mântuirii", anul II, Serie nouă, nr. 34 (69), 19 august 2001, p. 1; *Troparul Praznicului Naşterii Domnului – consideraţii liturgice şi pastorale*, în „Calea Mântuirii", anul II, Serie nouă, nr. 52 (87), 25 decembrie 2001, p. 4; *Praznicul Înălţării Sfintei Cruci. Originea şi vechimea sărbătorii. Studiu istoric liturgic*, în „Teologia, VII, nr. 2, 2003, pp. 72-78; *Tradiţie şi înnoire în slujirea liturgică*, în „Teologia", anul VII, nr. 1, 2003, pp. 46-60.

Traduceri publicate:

Sfântul Simeon al Tesalonicului, Despre preoţie, adresată unuia dintre monahii evlavioşi înrednicit în treapta diaconiei (traducere din limba greacă), în „A. B.", Serie nouă, anul XV (LIV), 2004, nr. 10-12, pp. 103-112; „Teologia", anul VIII, nr. 4, 2004, pp. 204-218.

https://biblioteca-digitala.ro

Recenzii publicate:

Sfântul Efrem Sirul, *Imnele Păresimilor, Azimelor, Răstignirii şi Învierii*, Editura Deisis, Sibiu, 1999, 207 p., în „Teologia", anul IV, nr. 2, 2000, pp. 163-164; Alexander Schmemman, *Introducere în teologia liturgică*, trad. ierom. Vasile Bârzu, Editura Sofia, Bucureşti, 2002, în „Teologia", anul VII, nr. 1, 2003, pp. 176-177; *Tipicon*, Editura Bucovina istorică, Suceava, 2002, 672 p., în „Teologia", anul VIII, nr. 1-2, 2004, pp. 227-229; „A. B.", anul XV (LIV), serie nouă, nr. 7-9, 2004, pp. 155-156.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Preot dr. **Pavel Vesa** născut la 23 aprilie 1955, în comuna Dieci, jud. Arad. Studii la Liceul teoretic din Gurahonț (1970-1974), la Institutul Teologic Universitar din Sibiu (1975-1979), doctoratul în istorie la Catedra de Istorie modernă a Facultății de Istorie-Filozofie din cadrul Universității „Babeș Bolyai" din Cluj-Napoca.

Preot paroh în parohiile Lalașinț (1979-1989), Dezna (1990-1991), Dieci (1991-1995). De la 1 august 1995 preot duhovnic la Spitalul Clinic Județean Arad. Cercetător științific la Institutul de Istorie Ecleziastică din cadrul Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca.

Preocupat de cercetarea istoriei vieții ecleziastice arădene, a participat la peste 60 de sesiuni de comunicări științifice și a publicat peste 60 de studii în reviste de specialitate.

A publicat cărțile: Biserici de lemn de odinioară, Editura Gutenberg, Arad, 1997, 134 p.+17 fotografii; *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad). Contribuții monografice*, Editura Ştirea, Arad, 1999, 220 p.; (co-autor) *Arad - monografia orașului de la începuturi până la 1989*, Editura Nigredo, Arad, 1999, 459 p.; *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Editura Mirador, Arad, 2000, 251 p.; (în colaborare cu Radu Ardelean și Lucian Giura) *Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean*, Editura Universității "Lucian Blaga", Sibiu, 2000, 251 p.; *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2004, 208 p.; (co-editor) Andrei Șaguna, *Corespondență*, vol. I/1 (Ediție, studiu introductiv și note de: Nicolae Bocșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel Gârdan, Pavel Vesa, Bogdan Ivanov), Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, 568 p; *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Editura Presa Universitară Clujană, 2006, 740 p.; *Episcopii Aradului. 1706-2006*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2007, 360 p.

ISBN 978-973-1869-14-8

https://biblioteca-digitala.ro